एष वां स्तोमो अश्विनावकारि मानेभिर्मघवाना सुवृक्ति ।
यातं वर्तिस्तनयाय त्मने चागस्त्ये नासत्या मदन्ता ॥ ५ ॥
अतारिष्म तमसस्पारमस्य प्रति वां स्तोमो अश्विनावधायि ।
एह यातं पथिभिर्देवयानैर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १८५ ॥ ऋषि–अगस्त्य. । देवता–द्यावापृथिव्यौ । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥१८५॥ कतरा पूर्वा कतरापरायोः कथा जाते कवयः को वि वेद ।
विश्वं त्मना बिभृतो यद्ध नाम वि वर्तेते अहनी चक्रियेव ॥ १ ॥
भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तं पद्वन्तं गर्भमपदी दधाते ।
नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ २ ॥

एषः । वा । स्तोमः । अश्विनौ । अकारि । मानेभिः । मघऽवाना । सुऽवृक्ति । यातं । वर्तिः । तनयाय । त्मने । च । अगस्त्ये । नासत्या । मदंता ॥ ५ ॥ अतारिष्म । तमसः । पारं । अस्य । प्रति । वां । स्तोमः । अश्विनौ । अधायि । आ । इह । यातं । पथिऽभिः । देवऽयानैः । विद्याम । इषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ६ ॥ १ ॥

कतरा । पूर्वा । कतरा । अपरा । अयोः । कथा । जाते इति । कवयः । कः । वि । वेद । विश्वं । त्मना । बिभृतः । यत् । ह । नाम । वि । वर्तेते इति । अहनी इति । चक्रियाऽइव ॥ १ ॥ भूरिं । द्वे इति । अचरंती इति । चरंतं । पद्ऽवंतं । गर्भं । अपदी इति । दधाते इति । नित्यं । न । सूनुं । पित्रोः । उपऽस्थे । द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ २ ॥

अनेहो दात्रमदितेरनर्वं हुवे स्ववदवधं नमस्वत् ।
तद्रोदसी जनयतं जरित्रे द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ३ ॥
अतप्यमाने अवसावन्ती अनु ष्याम रोदसी देवपुत्रे ।
उभे देवानामुभयेभिरह्नां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ४ ॥
सङ्गच्छमाने युवती समन्ते स्वसारा जामी पित्रोरुपस्थे ।
अभिजिघ्रन्ती भुवनस्य नाभिं द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ५ ॥ २ ॥
उर्वी सद्मनी बृहती ऋतेन हुवे देवानामवसा जनित्री ।
दधाते ये अमृतं सुप्रतीके द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ६ ॥

अनेहः । दात्रं । अदितेः । अनर्वं । हुवे । स्वःऽवत् । अवधं । नमस्वत् । तत् । रोदसी इति । जनयतं । जरित्रे । द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ३ ॥ अतप्यमाने इति । अवसा । अवन्ती इति । अनु । स्याम । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवऽपुत्रे । उभे इति । देवानां । उभयेभिः । अह्नां । द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ४ ॥ संगच्छमाने इति संऽगच्छमाने । युवती इति । समन्ते इति संऽअन्ते । स्वसारा । जामी इति । पित्रोः । उपऽस्थे । अभिजिघ्रन्ती इत्यभिऽजिघ्रन्ती । भुवनस्य । नाभिं । द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ५ ॥ २ ॥ उर्वी इति । सद्मनी इति । बृहती इति । ऋतेन । हुवे । देवानां । अवसा । जनित्री इति । दधाते इति । ये इति । अमृतं । सुप्रतीके इति सुऽप्रतीके । द्यावा । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ६ ॥

उर्वी पृथ्वी बहुले दूरेअन्ते उपं ब्रुवे नमंसा यज्ञे अस्मिन् ।
दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ७ ॥
देवान्वा यच्चकृमा कच्चिदागः सखायं वा सदमिज्जास्पतिं वा ।
इयं धीर्भूया अवयानमेषां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् ॥ ८ ॥
उभा शंसा नर्या मामविष्टामुभे मामूती अवसा सचेताम् ।
भूरि चिदर्यः सुदास्तरायेषा मदन्त इषयेम देवाः ॥ ९ ॥
ऋतं दिवे तदवोचं पृथिव्या अभिश्रावाय प्रथमं सुमेधाः ।
पातामवद्याद्दुरितादभीके पिता माता च रक्षतामवोभिः ॥ १० ॥
इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु पितर्मातर्यदिहोपब्रुवे वाम् ।
भूतं देवानामवमे अवोभिर्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ११ ॥ ३ ॥

उर्वी इति । पृथ्वी इति । बहुले इति । दूरेअंते इति दूरेऽअंते । उपं । ब्रुवे । नमसा । यज्ञे । अस्मिन् । दधाते इति । ये इति । सुभगे इति सुऽभगे । सुप्रतूर्ती इति सुऽप्रतूर्ती । द्यावां । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ७ ॥ देवान् । वा । यत् । चकृम । कत् । चित् । आगः । सखायं । वा । सदं । इत् । जाःऽपतिं वा । इयं । धीः । भूयाः । अवऽयानं । एषां । द्यावां । रक्षतं । पृथिवी इति । नः । अभ्वात् ॥ ८ ॥ उभा । शंसा । नर्या । मां । अविष्टां । उभे इति । मां । ऊती इति । अवसा । सचेतां । भूरि । चित् । अर्यः । सुदाःऽतराय । इषा । मदंतः । इषयेम । देवाः ॥ ९ ॥ ऋतं । दिवे । तत् । अवोचं । पृथिव्यै । अभिऽश्रावाय । प्रथमं । सुऽमेधाः । पातां । अवद्यात् । दुःऽइतात् । अभीके । पिता । माता । च । रक्षतां । अवःऽभिः ॥ १० ॥ इदं । द्यावापृथिवी इति । सत्यं । अस्तु । पितः । मातः । यत् । इह । उपऽब्रुवे । वां । भूतं । देवानां । अवमे इति । अवःऽभिः । विद्याम । इषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥ ११ ॥ ३ ॥

॥ १८६ ॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–विश्वेदेवा । छद–त्रिष्टुप् ॥

॥१८६॥ आ न इळाभिर्विदथे सुशस्ति विश्वानरः सविता देव एतु ।
अपि यथा युवानो मत्सथा नो विश्वं जगदभिपित्वे मनीषा ॥ १ ॥
आ नो विश्व आस्क्रा गमन्तु देवा मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः ।
भुवन्यथा नो विश्वे वृधासः करन्त्सुषाहा विथुरं न शवः ॥ २ ॥
प्रेष्ठं वो अतिथिं गृणीषेऽग्निं शस्तिभिस्तुर्वणिः सजोषाः ।
असद्यथा नो वरुणः सुकीर्तिरिषश्च पर्षदरिगूर्तः सूरिः ॥ ३ ॥
उप व एषे नमसा जिगीषोषासानक्ता सुदुघेव धेनुः ।
समाने अहन्विमिमानो अर्कं विषुरूपे पयसि सस्मिन्नूधन् ॥ ४ ॥

आ । नः । इळाभिः । विदथे । सुऽशस्ति । विश्वानरः । सविता । देवः । एतु । अपि । यथा । युवानः । मत्सथ । नः । विश्वं । जगत् । अभिऽपित्वे । मनीषा ॥ १ ॥ आ । नः । विश्वे । आस्क्राः । गमंतु । देवाः । मित्रः । अर्यमा । वरुणः । सऽजोषाः । भुवन् । यथा । नः । विश्वे । वृधासः । करन् । सुऽसहा । विथुरं । न । शवः ॥ २ ॥ प्रेष्ठं । वः । अतिथिं । गृणीषे । अग्निं । शस्तिऽभिः । तुर्वणिः । सऽजोषाः । असत् । यथा । नः । वरुणः । सुऽकीर्तिः । इषः । च । पर्षत् । अरिऽगूर्तः । सूरिः ॥ ३ ॥ उप । वः । आ । ईषे । नमसा । जिगीषा । उषसानक्ता । सुदुघाऽइव । धेनुः । समाने । अहन् । विऽमिमानः । अर्कं । विषुऽरूपे । पयसि । सस्मिन् । ऊधन् ॥ ४ ॥

उत नोऽहिर्बुध्न्यो॒ मयस्कः शिशुं न पिप्युषीव वेति सिन्धुः ।
येन नपातमपां जुनाम मनोजुवो वृषणो यं वहन्ति ॥ ५ ॥ ४ ॥
उत न ईं त्वष्टा गन्त्वच्छा स्मत्सूरिभिरभिपित्वे सजोषाः ।
आ वृत्रहेन्द्रश्चर्षणिप्रास्तुविष्टमो नरां न इह गम्याः ॥ ६ ॥
उत न ईं मतयोऽश्वयोगाः शिशुं न गावस्तरुणं रिहन्ति ।
तमीं गिरो जनयो न पत्नीः सुरभिष्टमं नरां नसन्त ॥ ७ ॥
उत न ईं मरुतो वृद्धसेनाः स्मद्रोदसी समनसः सदन्तु ।
पृषदश्वासोऽवनयो न रथा रिशादसो मित्रयुजो न देवाः ॥ ८ ॥
प्र नु यदेषां महिना चिकित्रे प्र युञ्जते प्रयुजस्ते सुवृक्ति ।
अध यदेषां सुदिने न शरुर्विश्वमेरिणं प्रुषायन्त सेनाः ॥ ९ ॥

उत । नः । अहिः । बुध्न्यः । मयः । करिति कः । शिशुं । न । पिप्युषीऽइव । वेति । सिंधुः । येन । नपातं । अपां । जुनाम । मनःऽजुवः । वृषणः । यं । वहंति ॥ ५ ॥ ४ ॥ उत । नः । ईं । त्वष्टा । आ । गंतु । अच्छ । स्मत् । सूरिऽभिः । अभिऽपित्वे । सऽजोषाः । आ । वृत्रऽहा । इंद्रः । चर्षणिऽप्राः । तुविःऽतमः । नरां । नः । इह । गम्याः ॥ ६ ॥ उत । नः । ईं । मतयः । अश्वऽयोगाः । शिशुं । न । गावः । तरुणं । रिहंति । तं । ईं । गिरः । जनयः । न । पत्नीः । सुरभिःऽतमं । नरां । नसंत ॥ ७ ॥ उत । नः । ईं । मरुतः । वृद्धऽसेनाः । स्मत् । रोदसी इति । सऽमनसः । सदंतु । पृषत्ऽअश्वासः । अवनयः । न । रथाः । रिशादसः । मित्रऽयुजः । न । देवाः ॥ ८ ॥ प्र । नु । यत् । एषां । महिना । चिकित्रे । प्र । युंजते । प्रऽयुजः । ते । सुऽवृक्ति । अध । यत् । एषां । सुऽदिने । न । शरुः । विश्वं । आ । इरिणं । प्रुषायंत । सेनाः ॥ ९ ॥

प्रो अ॒श्विना॒वव॑से कृणु॒ध्वं॒ प्र पू॒षणं॒ स्वत॑वसो॒ हि सन्ति॑ ।

अ॒द्वे॒षो विष्णु॒र्वात॑ ऋभु॒क्षा अच्छा॑ सु॒म्नाय॑ ववृतीय दे॒वान् ॥ १० ॥

इ॒यं सा वो॑ अ॒स्मे दीधि॑ति॒र्यजत्रा अपि॒प्राणी॑ च॒ सद॑नी च भूयाः ।

नि या दे॒वेषु॒ यत॑ते वसू॒युर्वि॒द्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ १८७ ॥ ऋषिः-अगस्त्य. । देवता-अन्नस्तुति । छन्द.-गायत्री ॥

॥ १८७ ॥ पि॒तुं नु स्तो॑षं म॒हो ध॒र्माणं॒ तवि॑षीम् ।

यस्य॑ त्रि॒तो व्योज॑सा वृ॒त्रम् विप॑र्व॒म॒र्दय॑त् ॥ १ ॥

स्वादो॑ पितो॒ मधो॑ पितो व॒यं त्वा॑ ववृमहे ।

अ॒स्माक॑मवि॒ता भ॑व ॥ २ ॥

प्रो इति॑ । अ॒श्विनौ॑ । अव॑से । कृ॒णु॒ध्व॒म् । प्र । पू॒षण॑म् । स्वऽत॑वसः । हि । सन्ति॑ ।
अ॒द्वे॒षः । विष्णुः॑ । वातः॑ । ऋ॒भु॒क्षाः । अच्छ॑ । सु॒म्नाय॑ । व॒वृ॒ती॒य॒ । दे॒वान् ॥ १० ॥
इ॒यम् । सा । वः॒ । अ॒स्मे इति॑ । दीधि॑तिः । य॒ज॒त्राः॒ । अ॒पि॒ऽप्राणी॑ । च॒ । सद॑नी ।
च॒ । भू॒याः॒ । नि । या । दे॒वेषु॑ । यत॑ते । व॒सु॒ऽयुः । वि॒द्याम॑ । इ॒षम् । वृ॒जन॑म् ।
जी॒रऽदा॑नुम् ॥ ११ ॥ ५ ॥

पि॒तुम् । नु । स्तो॒ष॒म् । म॒हः । ध॒र्माण॑म् । तवि॑षीम् । यस्य॑ । त्रि॒तः । वि । ओज॑सा । वृ॒त्रम् ।
विऽप॑र्वम् । अ॒र्दय॑त् ॥ १ ॥ स्वादो॒ इति॑ । पितो॒ इति॑ । मधो॒ इति॑ । पितो॒ इति॑ ।
व॒यम् । त्वा॒ । व॒वृ॒म॒हे॒ । अ॒स्माक॑म् । अ॒वि॒ता । भ॒व॒ ॥ २ ॥

उप॑ नः पितवा च॑र शि॒वः शि॒वाभि॑रू॒तिभिः॑ ।
म॒यो॒भुर॑द्विषे॒ण्यः सखा॑ सु॒शेवो॒ अद्व॑याः ॥ ३ ॥
तव॒ त्ये पि॑तो॒ रसा॒ रजां॒स्यनु॒ विष्ठि॑ताः ।
दि॒वि वाता॑ इव श्रि॒ताः ॥ ४ ॥
तव॒ त्ये पि॑तो॒ दद॑त॒स्तव॑ स्वादि॑ष्ठ ते पि॑तो ।
प्र स्वा॒द्मानो॒ रसा॑नां तुवि॒ग्रीवा॑ इवेरते ॥ ५ ॥ ६ ॥
त्वे पि॑तो म॒हानां॑ दे॒वानां॒ मनो॑ हि॒तम् ।
अका॑रि॒ चारु॑ के॒तुना॒ तवाहि॒मव॑साऽवधीत् ॥ ६ ॥
यद॒दो पि॑तो॒ अज॑गन्वि॒वस्व॒ पर्व॑तानाम् ।
अत्रा॑ चिन्नो मधो पि॒तोऽरं॑ भ॒क्षाय॑ गम्याः ॥ ७ ॥
यद॒पामोष॑धीनां परि॒ंश॒मा॑रि॒शाम॑हे ।
वाता॑पे॒ पीव॒ इद्भ॑व ॥ ८ ॥

उप॑ । नः॒ । पि॒तो॒ इति॑ । आ । च॒र॒ । शि॒वः । शि॒वाभिः॑ । ऊ॒तिऽभिः॑ । म॒यः॒ऽभुः । अ॒द्वि॒षे॒ण्यः । सखा॑ । सु॒ऽशेवः॑ । अद्व॑याः ॥ ३ ॥ तव॑ । त्ये । पि॒तो॒ इति॑ । रसाः॑ । रजां॑सि । अनु॑ । विऽस्थि॑ताः । दि॒वि । वाताः॑ऽइव । श्रि॒ताः ॥ ४ ॥ तव॑ । त्ये । पि॒तो॒ इति॑ । दद॑तः । तव॑ । स्वादि॑ष्ठ । ते । पि॒तो॒ इति॑ । प्र । स्वा॒द्मानः॑ । रसा॑नां । तु॒वि॒ग्री॒वाः॑ऽइव । ई॒र॒ते॒ ॥ ५ ॥ ६ ॥ त्वे इति॑ । पि॒तो॒ इति॑ । म॒हानां॑ । दे॒वानां॑ । मनः॑ । हि॒तं । अका॑रि । चारु॑ । के॒तुना॑ । तव॑ । अहि॑ं । अव॑सा । अ॒व॒धी॒त् ॥ ६ ॥ यत् । अ॒दः । पि॒तो॒ इति॑ । अज॑गत् । वि॒वस्व॑ । पर्व॑तानां । अत्र॑ । चि॒त् । नः॒ । म॒धो॒ इति॑ । पि॒तो॒ इति॑ । अरं॑ । भ॒क्षाय॑ । ग॒म्याः॒ ॥ ७ ॥ यत् । अ॒पां । ओष॑धीनां । परि॑ंशं । आ॒ऽरि॒शाम॑हे । वाता॑पे । पीवः॑ । इत् । भ॒व॒ ॥ ८ ॥

यत्तें सोम गवाशिरो यवाशिरो भजामहे ।
वातापे पीव इद्भव ॥ ९ ॥
करम्भ ओषधे भव पीवो वृक्क उदारथिः ।
वातापे पीव इद्भव ॥ १० ॥
तं त्वा वयं पितो वचोभिर्गावो न हव्या सुषूदिम ।
देवेभ्यस्त्वा सधमादमस्मभ्यं त्वा सधमादम् ॥ ११ ॥ ७ ॥

॥ १८८ ॥ ऋषि –अगस्त्य । देवता–आप्रियः । छन्दः–गायत्री ॥

॥ १८८ ॥ समिद्धो अद्य राजसि देवो देवैः सहस्रजित् ।
दूतो हव्या कविर्वह ॥ १ ॥
तनूनपादृतं यते मध्वा यज्ञः समज्यते ।
दधत्सहस्रिणीरिषः ॥ २ ॥
आजुह्वानो न ईड्यो देवाँ आ वक्षि यज्ञियान् ।
अग्ने सहस्रसा असि ॥ ३ ॥

यत् । ते । सोम । गोऽआशिरः । यवऽआशिरः । भजामहे । वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ ९ ॥ करम्भः । ओषधे । भव । पीवः । वृक्कः । उदारथिः । वातापे । पीवः । इत् । भव ॥ १० ॥ तं । त्वा । वयं । पितो इति । वचःऽभिः । गावः । न । हव्या । सुसूदिम । देवेभ्यः । त्वा । सधऽमादं । अस्मभ्यं । त्वा । सधऽमादं ॥ ११ ॥ ७ ॥

संऽइद्धः । अद्य । राजसि । देवः । देवैः । सहस्रऽजित् । दूतः । हव्या । कविः । वह ॥ १ ॥ तनूऽनपात् । ऋतं । यते । मध्वा । यज्ञः । सं । अज्यते । दधत् । सहस्रिणीः । इषः ॥ २ ॥ आऽजुह्वानः । नः । ईड्यः । देवान् । आ । वक्षि । यज्ञियान् । अग्ने । सहस्रऽसाः । असि ॥ ३ ॥

प्राचीनं बर्हिरोजसा सहस्रवीरमस्तृणन् । यत्रादित्या विराजथ ॥ ४ ॥
विराट् सम्राड्विभ्वीः प्रभ्वीर्बह्वीश्च भूयसीश्च याः ।
दुरो घृतान्यक्षरन् ॥ ५ ॥ ८ ॥
सुरुक्मे हि सुपेशसाधि श्रिया विराजतः । उषासावेह सीदताम् ॥ ६ ॥
प्रथमा हि सुवाचसा होतारा दैव्या कवी ।
यज्ञं नो यक्षतामिमम् ॥ ७ ॥
भारतीळे सरस्वति या वः सर्वा उपब्रुवे । ता नश्चोदयत श्रिये ॥ ८ ॥
त्वष्टा रूपाणि हि प्रभुः पशून्विश्वान्त्समानजे ।
तेषां नः स्फातिमा यज ॥ ९ ॥
उप त्मन्या वनस्पते पाथो देवेभ्यः सृज । अग्निर्हव्यानि सिष्वदत् ॥ १० ॥
पुरोगा अग्निर्देवानां गायत्रेण समज्यते । स्वाहाकृतीषु रोचते ॥ ११ ॥ ९ ॥

प्राचीनं । बर्हिः । ओजसा । सहस्रऽवीरं । अस्तृणन् । यत्र । आदित्याः । विऽराजथ ॥ ४ ॥ विऽराट् । संऽराट् । विऽभ्वीः । प्रऽभ्वीः । बह्वीः । च । भूयसीः । च । याः । दुरः । घृतानि । अक्षरन् ॥ ५ ॥ ८ ॥ सुरुक्मे इति सुऽरुक्मे । हि । सुऽपेशसा । अधि । श्रिया । विऽराजतः । उपसा । आ । इह । सीदता ॥ ६ ॥ प्रथमा । हि । सुऽवाचसा । होतारा । दैव्या । कवी इति । यज्ञं । नः । यक्षतां । इमं ॥ ७ ॥ भारति । इळे । सरस्वति । याः । वः । सर्वाः । उपऽब्रुवे । ताः । नः । चोदयत । श्रिये ॥ ८ ॥ त्वष्टा । रूपाणि । हि । प्रऽभुः । पशून् । विश्वान् । संऽआनजे । तेषां । नः । स्फातिं । आ । यज ॥ ९ ॥ उप । त्मन्या । वनस्पते । पाथः । देवेभ्यः । सृज । अग्निः । हव्यानि । सिस्वदत् ॥ १० ॥ पुरःऽगाः । अग्निः । देवानां । गायत्रेण । सं । अज्यते । स्वाहाऽकृतीषु । रोचते ॥ ११ ॥ ९ ॥

॥ १८९ ॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–अग्नि. । छन्द.–त्रिष्टुप् ॥

॥१८९॥ अग्ने नय॑ सुपथा॑ राये अ॒स्मान्विश्वा॑नि देव व॒युना॑नि वि॒द्वान् ।
यु॒यो॒ध्य१॒॑स्मज्जु॑हुरा॒णमेनो॒ भूयि॑ष्ठां ते॒ नम॑उक्तिं विधेम ॥ १ ॥
अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑ ।
पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः ॥ २ ॥
अग्ने॒ त्वम॒स्मद्यु॑यो॒ध्यमी॑वा॒ अन॑ग्नित्रा अ॒भ्यम॑न्त कृ॒ष्टीः ।
पुन॑र॒स्मभ्यं॑ सुवि॒ताय॑ देव॒ क्षां विश्वे॑भिर॒मृते॑भिर्यजत्र ॥ ३ ॥
पा॒हि नो॑ अग्ने पा॒युभि॒रज॑स्रैरु॒त प्रि॒ये सद॑न॒ आ शु॑शु॒क्वान् ।
मा ते॑ भ॒यं ज॑रि॒तारं॑ यविष्ठ नू॒नं वि॑द॒न्माप॒रं स॑हस्वः ॥ ४ ॥
मा नो॑ अ॒ग्नेऽव॑ सृजो अ॒घाया॑वि॒ष्यवे॑ रि॒पवे॑ दु॒च्छुना॑यै ।
मा द॒त्वते॒ दश॑ते॒ माद॒ते नो॒ मा रीष॑ते सहसाव॒न्परा॑ दाः ॥ ५ ॥ १० ॥

अग्ने॑ । नय॑ । सु॒ऽपथा॑ । रा॒ये । अ॒स्मान् । विश्वा॑नि । दे॒व । व॒युना॑नि ।
वि॒द्वान् । यु॒यो॒धि । अ॒स्मत् । जु॒हु॒रा॒णं । एनः॑ । भूयि॑ष्ठां । ते॒ । नमः॑ऽउक्तिं ।
वि॒धे॒म ॥ १ ॥ अग्ने॑ । त्वं । पा॒र॒य॒ । नव्यः॑ । अ॒स्मान् । स्व॒स्तिऽभिः॑ । अति॑ ।
दुः॒ऽगानि॑ । विश्वा॑ । पूः । च॒ । पृ॒थ्वी । ब॒हु॒ला । नः॒ । उ॒र्वी । भव॑ । तो॒काय॑ । तन॑-
याय । शं । योः ॥ २ ॥ अग्ने॑ । त्वं । अ॒स्मत् । यु॒यो॒धि॒ । अमी॑वाः । अन॑ग्निऽत्राः ।
अ॒भिऽअम॑न्त । कृ॒ष्टीः । पुनः॑ । अ॒स्मभ्यं॑ । सु॒वि॒ताय॑ । दे॒व॒ । क्षां । विश्वे॑भिः ।
अ॒मृते॑भिः । य॒ज॒त्र॒ ॥ ३ ॥ पा॒हि । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । पा॒युऽभिः॑ । अज॑स्रैः । उ॒त । प्रि॒ये ।
सद॑ने । आ । शु॒शु॒क्वान् । मा । ते॒ । भ॒यं । ज॒रि॒तारं॑ । य॒वि॒ष्ठ॒ । नू॒नं । वि॒द॒त् । मा ।
अ॒परं॑ । स॒ह॒स्वः॒ ॥ ४ ॥ मा । नः॒ । अ॒ग्ने॒ । अव॑ । सृ॒जः॒ । अ॒घाय॑ । अ॒वि॒ष्यवे॑ ।
रि॒पवे॑ । दु॒च्छुना॑यै । मा । द॒त्वते॑ । दश॑ते । मा । अ॒दते॑ । नः॒ । मा । रिष॑ते । स॒ह॒सा॒ऽ-
व॒न् । परा॑ । दाः॒ ॥ ५ ॥ १० ॥

वि घ त्वावाँ ऋतजात यंसद्गृणानो अंग्ने तन्वे३ वरूथम् ।
विश्वाद्रिरिक्षोरुत वा निनित्सोरभिह्रुतामसि हि देव विष्पट् ॥ ६ ॥
त्वं ताँ अंग्न उभयान्वि विद्वान्वेषि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।
अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्मृजेन्य उशिग्भिर्नाक्रः ॥ ७ ॥
अवोचाम निवचनान्यस्मिन्मानस्य सूनुः सहसाने अग्नौ ।
वयं सहस्रमृषिभिः सनेम विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ८ ॥ ११ ॥

॥ १९० ॥ ऋषि —अगस्त्य । देवता—बृहस्पति । छन्द —त्रिष्टुप् ॥

॥ १९० ॥ अनर्वाणं वृषभं मन्द्रजिह्वं बृहस्पतिं वर्धया नव्यमर्कैः ।
गाथान्यः सुरुचो यस्य देवा आशृण्वन्ति नवमानस्य मर्ताः ॥ १ ॥
तमृत्विया उप वाचः सचन्ते सर्गो न यो देवयतामसर्जि ।
बृहस्पतिः स ह्यञ्जो वरांसि विभ्वाभवत्समृते मातरिश्वा ॥ २ ॥

वि । घ । त्वाऽवान् । ऋतऽजात । यंसत् । गृणानः । अग्ने । तन्वे । वरूथं ।
विश्वात् । रिरिक्षोः । उत । वा । निनित्सोः । अभिऽह्रुतां । असि । हि । देव
विष्पट् ॥ ६ ॥ त्वं । तान् । अग्ने । उभयान् । वि । विद्वान् । वेषि । प्रऽपित्वे
मनुषः । यजत्र । अभिऽपित्वे । मनवे । शास्यः । भूः । मर्मृजेन्यः । उशिक्ऽभिः
न । अक्रः ॥ ७ ॥ अवोचाम । निऽवचनानि । अस्मिन् । मानस्य । सूनुः । सह
साने । अग्नौ । वयं । सहस्रं । ऋषिऽभिः । सनेम । विद्याम । इषं । वृजनं ।
जीरऽदानुं ॥ ८ ॥ ११ ॥

अनर्वाणं । वृषभं । मंद्रऽजिह्वं । बृहस्पतिं । वर्धय । नव्यं । अर्कैः । गाथान्यः
सुऽरुचः । यस्य । देवाः । आऽशृण्वंति । नवमानस्य । मर्ताः ॥ १ ॥ तं । ऋत्वियाः
उप । वाचः । सचंते । सर्गः । न । यः । देवऽयता । असर्जि । बृहस्पतिः । सः ।
हि । अंजः । वरांसि । विऽभ्वा । अभवत् । सं । ऋते । मातरिश्वा ॥ २ ॥

उप॑स्तुतिं नम॑स उ॒द्यतिं च॒ श्लोकं॑ यंसत्स॒वि॒तेव॒ प्र बा॒हू ।
अ॒स्य क्रत्वा॑ह॒न्यो॒३॒॑यो अस्ति॑ मृ॒गो न भी॒मो अ॑र॒क्षस॒स्तुवि॑ष्मान् ॥ ३ ॥
अ॒स्य श्लोको॑ दि॒वीय॑ते पृथि॒व्यामत्यो॒ न यंसद्यक्ष॒भृद्विचे॑ताः ।
मृ॒गाणां॒ न हे॒तयो॒ यन्ति॑ चे॒मा बृह॒स्पते॒रहि॑माया॑ँ अ॒भि द्यून् ॥ ४ ॥
ये त्वा॑ देवोस्रि॒कं मन्य॑मानाः पा॒पा भ॒द्रमु॑प॒जीव॑न्ति प॒ज्राः ।
न दू॒ढ्ये॒३॒॑ अनु॑ ददासि वा॒मं बृह॑स्पते॒ चय॑स॒ इत्पिया॑रुम् ॥ ५ ॥ १२ ॥
सु॒प्रैतुः॑ सू॒यव॑सो॒ न पन्था॑ दुर्नि॒यन्तु॒ः परि॑प्रीतो॒ न मि॒त्रः ।
अ॒न॒र्वाणो॑ अ॒भि ये चक्ष॑ते॒ नोऽपी॑वृता अपोर्णु॒वन्तो॑ अस्थुः ॥ ६ ॥
सं यं स्तु॒भोऽवन॑यो॒ न यन्ति॑ समु॒द्रं न स्र॒वतो॒ रोध॑चक्राः ।
स वि॒द्वाँ उ॒भयं॑ चष्टे अ॒न्तर्बृह॒स्पति॒स्तर॒ आप॑श्च॒ गृध्रः॑ ॥ ७ ॥

उप॑ऽस्तुतिं । नम॑सः । उ॒त्ऽयतिं॑ । च॒ । श्लोकं॑ । यं॒स॒त् । स॒वि॒ताऽइ॑व । प्र । बा॒हू इति॑ ।
अ॒स्य । क्रत्वा॑ । अ॒ह॒न्यः॑ । यः । अस्ति॑ । मृ॒गः । न । भी॒मः । अ॒र॒क्षसः॑ ।
तुवि॑ष्मान् ॥ ३ ॥ अ॒स्य । श्लोकः॑ । दि॒वि । ई॒य॒ते॒ । पृ॒थि॒व्या । अत्यः॑ । न । यं॒स॒त् ।
य॒क्ष॒ऽभृत् । वि॒ऽचे॑ताः । मृ॒गाणां॑ । न । हे॒तयः॑ । यन्ति॑ । च॒ । इ॒माः । बृह॒स्पतेः॑ ।
अहि॑ऽमायान् । अ॒भि । द्यून् ॥ ४ ॥ ये । त्वा॒ । दे॒व॒ । उ॒स्रि॒कं । मन्य॑मानाः ।
पा॒पाः । भ॒द्रं । उ॒प॒ऽजीव॑न्ति । प॒ज्राः । न । दुः॒ऽध्ये॑ । अनु॑ । द॒दा॒सि॒ । वा॒मं ।
बृह॑स्पते । चय॑से । इत् । पिया॑रुं ॥ ५ ॥ १२ ॥ सु॒ऽप्रैतुः॑ । सु॒ऽयव॑सः । न । पन्थाः॑ ।
दुः॒ऽनि॒यन्तुः॑ । परि॑ऽप्रीतः । न । मि॒त्रः । अ॒न॒र्वाणः॑ । अ॒भि । ये । चक्ष॑ते । नः॒ ।
अपि॑ऽवृताः । अ॒प॒ऽऊ॒र्णु॒वन्तः॑ । अ॒स्थुः॒ ॥ ६ ॥ सं । यं । स्तु॒भः॑ । अ॒वन॑यः । न ।
यन्ति॑ । स॒मु॒द्रं । न । स्र॒वतः॑ । रोध॑ऽचक्राः । सः । वि॒द्वान् । उ॒भयं॑ । च॒ष्टे॒ । अ॒न्तः ।
बृह॒स्पतिः॑ । तरः॑ । आपः॑ । च॒ । गृध्रः॑ ॥ ७ ॥

एवा महस्तुविजातस्तुविष्मान्बृहस्पतिर्वृषभो धायि देवः ।
स नः स्तुतो वीरवद्धातु गोमद्विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम् ॥ ८ ॥ १३ ॥

॥ १९१ ॥ ऋषि—अगस्त्यः । देवता—सूर्यः । छन्द—अनुष्टुप् ॥

॥१९१॥ कङ्कतो न कङ्कतोऽथो सतीनकङ्कतः ।
द्वाविति प्लुषी इति न्यदृष्टा अलिप्सत ॥ १ ॥
अदृष्टान्हन्त्यायत्यथो हन्ति परायती ।
अथो अवघ्नती हन्त्यथो पिनष्टि पिंषती ॥ २ ॥
शरासः कुशरासो दर्भासः सैर्या उत ।
मौञ्जा अदृष्टा वैरिणाः सर्वे साकं न्यलिप्सत ॥ ३ ॥
नि गावो गोष्ठे असदन्नि मृगासो अविक्षत ।
नि केतवो जनानां न्यदृष्टा अलिप्सत ॥ ४ ॥
एत उ त्ये प्रत्यदृश्रन्प्रदोषं तस्करा इव ।
अदृष्टा विश्वदृष्टाः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५ ॥ १४ ॥

एव । महः । तुविऽजातः । तुविष्मान् । बृहस्पतिः । वृषभः । धायि । देवः । सः । नः । स्तुतः । वीरऽवत् । धातु । गोऽमत् । विद्याम । इषं । वृजनं । जीरऽदानुं ॥८॥१३॥

कंकतः । न । कंकतः । अथो इति । सतीनऽकंकतः । द्वौ । इति । प्लुषी इति । इति । नि । अदृष्टाः । अलिप्सत ॥ १ ॥ अदृष्टान् । हंति । आऽयती । अथो इति । हंति । पराऽयती । अथो इति । अवऽघ्नती । हंति । अथो इति । पिनष्टि । पिंषती ॥ २ ॥ शरासः । कुशरासः । दर्भासः । सैर्याः । उत । मौंजाः । अदृष्टाः । वैरिणाः । सर्वे । साकं । नि । अलिप्सत ॥ ३ ॥ नि । गावः । गोऽस्थे । असदन् । नि । मृगासः । अविक्षत । नि । केतवः । जनानां । नि । अदृष्टाः । अलिप्सत ॥ ४ ॥ एते । ऊं इति । त्ये । प्रति । अदृश्रन् । प्रऽदोषं । तस्कराःऽइव । अदृष्टाः । विश्वऽदृष्टाः । प्रतिऽबुद्धाः । अभूतन ॥ ५ ॥ १४ ॥

द्यौर्वः पिता पृथिवी माता सोमो भ्रातादितिः स्वसा ।
अदृष्टा विश्वदृष्टास्तिष्ठतेळयता सु कम् ॥ ६ ॥
ये अंस्या ये अङ्ग्याः सूचीका ये प्रकङ्कताः ।
अदृष्टाः किं चनेह वः सर्वे साकं नि जस्यत ॥ ७ ॥
उत्पुरस्तात्सूर्य एति विश्वदृष्टो अदृष्टहा ।
अदृष्टान्त्सर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्च यातुधान्यः ॥ ८ ॥
उदपप्तदसौ सूर्यः पुरु विश्वानि जूर्वन् ।
आदित्यः पर्वतेभ्यो विश्वदृष्टो अदृष्टहा ॥ ९ ॥
सूर्ये विषमा संजामि दृतिं सुरावतो गृहे । सो चिन्नु न मराति नो
वयं मरामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥ १० ॥ १५ ॥
इयत्तिका शकुन्तिका सका जघास ते विषम् । सो चिन्नु न मराति नो
वयं मरामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधु त्वा मधुला चकार ॥ ११ ॥

द्यौः । वः । पिता । पृथिवी । माता । सोमः । भ्राता । अदितिः । स्वसा । अदृष्टाः । विश्वऽदृष्टाः । तिष्ठत । इळयत । सु । कं ॥ ६ ॥ ये । अंस्याः । ये । अङ्ग्याः । सूचीकाः । ये । प्रऽकङ्कताः । अदृष्टाः । किं । चन । इह । वः । सर्वे । साकं । नि । जस्यत ॥ ७ ॥ उत् । पुरस्तात् । सूर्यः । एति । विश्वऽदृष्टः । अदृष्टऽहा । अदृष्टान् । सर्वान् । जंभयन् । सर्वाः । च । यातुऽधान्यः ॥ ८ ॥ उत् । अपप्तत् । असौ । सूर्यः । पुरु । विश्वानि । जूर्वन् । आदित्यः । पर्वतेभ्यः । विश्वऽदृष्टः । अदृष्टऽहा ॥ ९ ॥ सूर्ये । विषं । आ । सजामि । दृतिं । सुराऽवतः । गृहे । सः । चित् । नु । न । मराति । नो इति । वयं । मराम । आरे । अस्य । योजनं । हरिऽस्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ १० ॥ १५ ॥ इयत्तिका । शकुंतिका । सका । जघास । ते । विषं । सो इति । चित् । नु । न । मराति । नो इति । वयं । मराम । आरे । अस्य । योजनं । हरिऽस्थाः । मधु । त्वा । मधुला । चकार ॥ ११ ॥

त्रिः सप्त विष्पुलिङ्गका विषस्य पुष्यमक्षन् । ताश्चिन्नु न मरन्ति
नो वयं मरामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधुं त्वा मधुला चकार ॥ १२ ॥
नवानां नवतीनां विषस्य रोपुंषीणाम् ।
सर्वासामग्रभं नामारे अस्य योजनं हरिष्ठा मधुं त्वा मधुला चकार ॥ १३ ॥
त्रिः सप्त मयूर्यः सप्त स्वसारो अग्रुवः ।
तास्ते विषं वि जंभ्रिर उदकं कुम्भिनीरिव ॥ १४ ॥
इयत्तकः कुषुम्भकस्तकं भिनद्म्यश्मना ।
ततो विषं प्र वावृते परांचीरनु संवतः ॥ १५ ॥
कुषुम्भकस्तदब्रवीद्गिरेः प्रवर्तमानकः ।
वृश्चिकस्यारसं विषमरसं वृश्चिक ते विषम् ॥ १६ ॥ १६ ॥ २४ ॥ १ ॥

त्रिः । सप्त । विष्पुलिंगकाः । विषस्यं । पुष्यं । अक्षन् । ताः । चित् । नु । न मरंति । नो इति । वयं । मराम । आरे । अस्य । योजनं । हरिऽस्थाः । मधुं । त्वा मधुला । चकार ॥ १२ ॥ नवानां । नवतीनां । विषस्यं । रोपुंषीणां । सर्वासां अग्रभं । नामं । आरे । अस्य । योजनं । हरिऽस्थाः । मधुं । त्वा । मधुला । चकार ॥ १३ ॥ त्रिः । सप्त । मयूर्यः । सप्त । स्वसारः । अग्रुवः । ताः । ते । विषं । वि । जभ्रिरे । उदकं । कुंभिनीःऽइव ॥ १४ ॥ इयत्तकः । कुषुंभकः । तकं । भिनद्मि । अश्मना । ततः । विषं । प्र । ववृते । परांचीः । अनु । संऽवतः ॥ १५ ॥ कुषुंभकः । तत् । अब्रवीत् । गिरेः । प्रऽवर्तमानकः । वृश्चिकस्य । अरसं । विषं । अरसं । वृश्चिक । ते । विषं ॥ १६ ॥ १६ ॥ २४ ॥ १ ॥

॥ इति चतुर्विंशोऽनुवाकः । प्रथमं मंडलं समाप्तं ॥

॥ अथ द्वितीयं मण्डलम् ॥

॥ प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १ ॥ ऋषिः–आङ्गिरसः । देवता–अग्निः । छन्दः–जगती ॥

॥ १ ॥ त्वम॑ग्ने द्यु॒भिस्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वमश्म॑न॒स्परि॑ ।
त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जाय॒से शुचि॑ः ॥ १ ॥
तवा॑ग्ने हो॒त्रं तव॑ पो॒त्रमृ॒त्विय॒ं तव॑ ने॒ष्ट्रं त्वम॒ग्निदृ॑ताय॒तः ।
तव॑ प्रशा॒स्त्रं त्वम॑ध्वरीयसि ब्र॒ह्मा चासि॑ गृ॒हप॑तिश्च नो॒ दमे॑ ॥ २ ॥
त्वम॑ग्न॒ इन्द्रो॑ वृष॒भः स॒ताम॑सि॒ त्वं विष्णु॑रुरुगा॒यो न॑म॒स्य॑ः ।
त्वं ब्र॒ह्मा र॑यि॒विद्ब्र॑ह्मणस्पते॒ त्वं वि॑धर्तः सचसे॒ पुर॑न्ध्या ॥ ३ ॥

त्वं । अ॒ग्ने॒ । द्यु॒ऽभिः॑ । त्वं । आ॒ऽशु॒शु॒क्षणि॑ः । त्वं । अ॒त्ऽभ्यः । त्वं । अश्म॑नः । परि॑ । त्वं । वने॑भ्यः । त्वं । ओष॑धीभ्यः । त्वं । नृ॒णां । नृ॒ऽपते॒ । जा॒य॒से॒ । शुचि॑ः ॥ १ ॥ तव॑ । अ॒ग्ने॒ । हो॒त्रं । तव॑ । पो॒त्रं । ऋ॒त्विय॑ं । तव॑ । ने॒ष्ट्रं । त्वं । अ॒ग्नि॒त् । ऋ॒त॒ऽय॒तः । तव॑ । प्र॒ऽशा॒स्त्रं । त्वं । अ॒ध्व॒रि॒ऽय॒सि॒ । ब्र॒ह्मा । च॒ । असि॑ । गृ॒हऽप॑तिः । च॒ । नः॒ । दमे॑ ॥ २ ॥ त्वं । अ॒ग्ने॒ । इंद्रः॑ । वृ॒ष॒भः । स॒तां । अ॒सि॒ । त्वं । विष्णु॑ः । उ॒रु॒ऽगा॒यः । न॒म॒स्य॑ः । त्वं । ब्र॒ह्मा । र॒यि॒ऽवित् । ब्र॒ह्म॒णः॒ । प॒ते॒ । त्वं । विध॑र्त॒रिति॑ विऽध॑र्तः । स॒च॒से॒ । पुर॑ऽध्या ॥ ३ ॥

त्वमग्ने राजा वरुणो धृतव्रतस्त्वं मित्रो भवसि दस्म ईड्यः ।

त्वमर्यमा सत्पतिर्यस्य सम्भुजं त्वमंशो विदथे देव भाजयुः ॥ ४ ॥

त्वमग्ने त्वष्टा विधते सुवीर्यं तव ग्नावो मित्रमहः सजात्यम् ।

त्वमाशुहेमा ररिषे स्वश्व्यं त्वं नरां शर्धो असि पुरूवसुः ॥ ५ ॥ १७ ॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे ।

त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्गयस्त्वं पूषा विधतः पासि नु त्मना ॥ ६ ॥

त्वमग्ने द्रविणोदा अरङ्कृते त्वं देवः सविता रत्नधा असि ।

त्वं भगो नृपते वस्व ईशिषे त्वं पायुर्दमे यस्तेऽविधत् ॥ ७ ॥

त्वं । अग्ने । राजा । वरुणः । धृतऽव्रतः । त्वं । मित्रः । भवसि । दस्मः । ईड्यः । त्वं । अर्यमा । सत्ऽपतिः । यस्य । संऽभुजं । त्वं । अंशः । विदथे । देव । भाजयुः ॥ ४ ॥ त्वं । अग्ने । त्वष्टा । विधते । सुऽवीर्यं । तव । ग्नावः । मित्रऽमहः । सऽजात्यं । त्वं । आशुऽहेमा । ररिषे । सुऽअश्व्यं । त्वं । नरां । शर्धः । असि । पुरुऽवसुः ॥ ५ ॥ १७ ॥ त्वं । अग्ने । रुद्रः । असुरः । महः । दिवः । त्वं । शर्धः । मारुतं । पृक्षः । ईशिषे । त्वं । वातैः । अरुणैः । यासि । शंऽगयः । त्वं । पूषा । विधतः । पासि । नु । त्मना ॥ ६ ॥ त्वं । अग्ने । द्रविणःऽदाः । अरंऽकृते । त्वं । देवः । सविता । रत्नऽधाः । असि । त्वं । भगः । नृऽपते । वस्वः । ईशिषे । त्वं । पायुः । दमे । यः । ते । अविधत् ॥ ७ ॥

त्वामग्ने दम आ विश्पतिं विशस्त्वां राजानं सुविदत्रमृञ्जते ।
त्वं विश्वानि स्वनीक पत्यसे त्वं सहस्राणि शता दश प्रति ॥ ८ ॥
त्वामग्ने पितरमिष्टिभिर्नरस्त्वां भ्रात्राय शम्या तनूरुचम् ।
त्वं पुत्रो भवसि यस्तेऽविधत्त्वं सखा सुशेवः पास्याधृषः ॥ ९ ॥
त्वमग्न ऋभुराके नमस्य१स्त्वं वाजस्य क्षुमतो राय ईशिषे ।
त्वं वि भास्यनु दक्षि दावने त्वं विशिक्षुरसि यज्ञमातनिः ॥ १० ॥ १८ ॥
त्वमग्ने अदितिर्देव दाशुषे त्वं होत्रा भारती वर्धसे गिरा ।
त्वमिळा शतहिमासि दक्षसे त्वं वृत्रहा वसुपते सरस्वती ॥ ११ ॥

त्वां । अग्ने । दमे । आ । विश्पतिं । विशः । त्वां । राजानं । सुऽविदत्रं । ऋञ्जते । त्वं । विश्वानि । सुऽअनीक । पत्यसे । त्वं । सहस्राणि । शता । दश । प्रति ॥ ८ ॥ त्वां । अग्ने । पितरं । इष्टिऽभिः । नरः । त्वां । भ्रात्राय । शम्या । तनूऽरुचं । त्वं । पुत्रः । भवसि । यः । ते । अविधत् । त्वं । सखा । सुऽशेवः । पासि । आऽधृषः ॥ ९ ॥ त्वं । अग्ने । ऋभुः । आके । नमस्यः । त्वं । वाजस्य । क्षुऽमतः । रायः । ईशिषे । त्वं । वि । भासि । अनु । धक्षि । दावने । त्वं । विऽशिक्षुः । असि । यज्ञं । आऽतनिः ॥ १० ॥ १८ ॥ त्वं । अग्ने । अदितिः । देव । दाशुषे । त्वं । होत्रा । भारती । वर्धसे । गिरा । त्वं । इळा । शतऽहिमा । असि । दक्षसे । त्वं । वृत्रऽहा । वसुऽपते । सरस्वती ॥ ११ ॥

त्वमग्ने सुभृत उत्तमं वयस्तव स्पार्हे वर्ण आ संदृशि श्रियः ।
त्वं वाजः प्रतरणो बृहन्नसि त्वं रयिर्बहुलो विश्वतस्पृथुः ॥ १२ ॥
त्वामग्न आदित्यास आस्यं त्वां जिह्वां शुचयश्चक्रिरे कवे ।
त्वां रातिषाचो अध्वरेषु सश्चिरे त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम् ॥ १३ ॥
त्वे अग्ने विश्वे अमृतासो अद्रुह आसा देवा हविरदन्त्याहुतम् ।
त्वया मर्तासः स्वदन्त आसुतिं त्वं गर्भो वीरुधां जज्ञिषे शुचिः ॥ १४ ॥
त्वं तान्सं च प्रति चासि मज्मनाग्ने सुजात प्र च देव रिच्यसे ।
पृक्षो यदत्र महिना वि ते भुवदनु द्यावापृथिवी रोदसी उभे ॥ १५ ॥

त्वं । अग्ने । सुऽभृतः । उत्ऽतमं । वयः । तव । स्पार्हे । वर्णे । आ । संऽदृशि । श्रियः । त्वं । वाजः । प्रऽतरणः । बृहन् । असि । त्वं । रयिः । बहुलः । विश्वतः । पृथुः ॥ १२ ॥ त्वां । अग्ने । आदित्यासः । आस्यं । त्वां । जिह्वां । शुचयः । चक्रिरे । कवे । त्वां । रातिऽसाचः । अध्वरेषु । सश्चिरे । त्वे इति । देवाः । हविः । अदंति । आऽहुतं ॥ १३ ॥ त्वे इति । अग्ने । विश्वे । अमृतासः । अद्रुहः । आसा । देवाः । हविः । अदंति । आऽहुतं । त्वया । मर्तासः । स्वदंते । आऽसुतिं । त्वं । गर्भः । वीरुधां । जज्ञिषे । शुचिः ॥ १४ ॥ त्वं । तान् । सं । च । प्रति । च । असि । मज्मना । अग्ने । सुऽजात । प्र । च । देव । रिच्यसे । पृक्षः । यत् । अत्र । महिना । वि । ते । भुवत् । अनु । द्यावापृथिवी इति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १५ ॥

ये स्तोतृभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्ने रातिमुपसृजन्ति सूरयः ।
अस्माञ्च तांश्च प्र हि नेषि वस्य आ बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ १९ ॥

॥ २ ॥ ऋषि.–गृत्समदः । देवता–अग्निः । छन्दः–जगती ॥

॥ २ ॥ यज्ञेन वर्धत जातवेदसमग्निं यजध्वं हविषा तना गिरा ।
समिधानं सुप्रयसं स्वर्णरं द्युक्षं होतारं वृजनेषु धूर्षदम् ॥ १ ॥
अभि त्वा नक्तीरुषसो ववाशिरेऽग्ने वत्सं न स्वसरेषु धेनवः ।
दिव इवेदरतिर्मानुषा युगा क्षपो भासि पुरुवार संयतः ॥ २ ॥
तं देवा बुध्ने रजसः सुदंससं दिवस्पृथिव्योररतिं न्येरिरे ।
रथमिव वेद्यं शुक्रशोचिषमग्निं मित्रं न क्षितिषु प्रशंस्यम् ॥ ३ ॥

ये । स्तोतृऽभ्यः । गोऽअग्राम् । अश्वऽपेशसम् । अग्ने । रातिम् । उपऽसृजन्ति । सूरयः । अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वस्यः । आ । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १६ ॥ १९ ॥

यज्ञेन । वर्धत । जातऽवेदसम् । अग्निम् । यजध्वम् । हविषा । तना । गिरा । सम्ऽइधानम् । सुऽप्रयसम् । स्वःऽनरम् । द्युक्षम् । होतारम् । वृजनेषु । धूःऽसदम् ॥ १ ॥ अभि । त्वा । नक्तीः । उषसः । ववाशिरे । अग्ने । वत्सम् । न । स्वसरेषु । धेनवः । दिवःऽइव । इत् । अरतिः । मानुषा । युगा । आ । क्षपः । भासि । पुरुऽवार । सम्ऽयतः ॥ २ ॥ तम् । देवाः । बुध्ने । रजसः । सुऽदंससम् । दिवःपृथिव्योः । अरतिम् । नि । एरिरे । रथम्ऽइव । वेद्यम् । शुक्रऽशोचिषम् । अग्निम् । मित्रम् । न । क्षितिषु । प्रऽशंस्यम् ॥ ३ ॥

तमुक्षमाणं रजसि स्व आ दमे चन्द्रमिव सुरुचं ह्वार आ दधुः ।
पृश्न्याः पतरं चितयन्तमक्षभिः पाथो न पायुं जनसी उभे अनु ॥ ४ ॥
स होता विश्वं परि भूत्वध्वरं तमु हव्यैर्मनुष ऋञ्जते गिरा ।
हिरिशिप्रो वृधसानासु जर्भुरद्द्यौर्न स्तृभिश्चितयद्रोदसी अनु ॥ ५ ॥ २० ॥
स नो रेवत्समिधानः स्वस्तये सन्ददस्वान्रयिमस्मासु दीदिहि ।
आ नः कृणुष्व सुविताय रोदसी अग्ने हव्या मनुषो देव वीतये ॥ ६ ॥
दा नो अग्ने बृहतो दाः सहस्रिणो दुरो न वाजं श्रुत्या अपा वृधि ।
प्राची द्यावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि स्वर्ण शुक्रमुषसो वि दिद्युतः ॥ ७ ॥

तं । उक्षमाणं । रजसि । स्वे । आ । दमे । चंद्रंऽइव । सुऽरुचं । ह्वारे । आ । दधुः ।
पृश्न्याः । पतरं । चितयंतं । अक्षऽभिः । पाथः । न । पायुं । जनसी इति । उभे इति ।
अनु ॥ ४ ॥ सः । होता । विश्वं । परि । भूतु । अध्वरं । तं । ऊं इति । हव्यैः ।
मनुषः । ऋंजते । गिरा । हिरिऽशिप्रः । वृधसानासु । जर्भुरत् । द्यौः । न । स्तृऽभिः ।
चितयत् । रोदसी इति । अनु ॥ ५ ॥ २० ॥ सः । नः । रेवत् । संऽइधानः ।
स्वस्तये । संऽददस्वान् । रयिं । अस्मासु । दीदिहि । आ । नः । कृणुष्व । सुविताय ।
रोदसी इति । अग्ने । हव्या । मनुषः । देव । वीतये ॥ ६ ॥ दाः । नः । अग्ने ।
बृहतः । दाः । सहस्रिणः । दुरः । न । वाजं । श्रुत्यै । अप । वृधि । प्राची इति ।
द्यावापृथिवी इति । ब्रह्मणा । कृधि । स्वः । न । शुक्रं । उषसः । वि । दिद्युतः ॥ ७ ॥

स ईधान उषसो राम्या अनु स्व१र्ण दीदेदरुषेण भानुना ।
होत्राभिरग्निर्मनुषः स्वध्वरो राजा विशामतिथिश्चारुरायवे ॥ ८ ॥
एवा नो अग्ने अमृतेषु पूर्व्य धीष्पीपाय बृहद्दिवेषु मानुषा ।
दुहाना धेनुर्वृजनेषु कारवे त्मना शतिनं पुरुरूपमिषणि ॥ ९ ॥
वयमग्ने अर्वता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनाँ अति ।
अस्माकं द्युम्नमधि पञ्च कृष्टिषूच्चा स्व१र्ण शुशुचीत दुष्टरम् ॥ १० ॥
स नो बोधि सहस्य प्रशंस्यो यस्मिन्त्सुजाता इषयन्त सूरयः ।
यं अग्ने यज्ञमुपयन्ति वाजिनो नित्ये तोके दीदिवांसं स्वे दमे ॥ ११ ॥

सः । इधानः । उषसः । राम्याः । अनु । स्वः । न । दीदेत् । अरुषेण । भानुना । होत्राभिः । अग्निः । मनुषः । सुऽअध्वरः । राजा । विशाम् । अतिथिः । चारुः । आयवे ॥ ८ ॥ एव । नः । अग्ने । अमृतेषु । पूर्व्य । धीः । पीपाय । बृहत्ऽदिवेषु । मानुषा । दुहाना । धेनुः । वृजनेषु । कारवे । त्मना । शतिनं । पुरुऽरूपं । इषणि ॥ ९ ॥ वयं । अग्ने । अर्वता । वा । सुऽवीर्यं । ब्रह्मणा । वा । चितयेम । जनान् । अति । अस्माकं । द्युम्नं । अधि । पंच । कृष्टिषु । उच्चा । स्वः । न । शुशुचीत । दुस्तरं ॥ १० ॥ सः । नः । बोधि । सहस्य । प्रऽशंस्यः । यस्मिन् । सुऽजाताः । इषयंत । सूरयः । यं । अग्ने । यज्ञं । उपऽयंति । वाजिनः । नित्ये । तोके । दीदिऽवांसं । स्वे । दमे ॥ ११ ॥

उभयासो जातवेदः स्याम ते स्तोतारो अग्ने सूरयश्च शर्मणि ।
वस्वो रायः पुरुश्चन्द्रस्य भूयसः प्रजावतः स्वपत्यस्य शग्धि नः ॥ १२ ॥
ये स्तोतृभ्यो गोअग्रामश्वपेशसमग्ने रातिमुपसृजन्ति सूरयः ।
अस्माञ्च तांश्च प्र हि नेषि वस्य आ बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १३ ॥ २१ ॥

॥ ३ ॥ ऋषिः–गृत्समदः । देवता–अग्नियः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३ ॥ समिद्धो अग्निर्निहितः पृथिव्यां प्रत्यङ् विश्वानि भुवनान्यस्थात् ।
होता पावकः प्रदिवः सुमेधा देवो देवान्यजत्वग्निरर्हन् ॥ १ ॥
नराशंसः प्रति धामान्यञ्जन् तिस्रो दिवः प्रति मह्ना स्वर्चिः ।
घृतप्रुषा मनसा हव्यमुन्दन्मूर्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥ २ ॥

उभयासः । जातऽवेदः । स्याम । ते । स्तोतारः । अग्ने । सूरयः । च । शर्मणि ।
वस्वः । रायः । पुरुऽचंद्रस्य । भूयसः । प्रजाऽवतः । सुऽअपत्यस्य । शग्धि ।
नः ॥ १२ ॥ ये । स्तोतृऽभ्यः । गोऽअग्रां । अश्वऽपेशसं । अग्ने । रातिं ।
उपऽसृजंति । सूरयः । अस्मान् । च । तान् । च । प्र । हि । नेषि । वस्यः । आ ।
बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १३ ॥ २१ ॥

संऽइद्धः । अग्निः । निऽहितः । पृथिव्यां । प्रत्यङ् । विश्वानि । भुवनानि
अस्थात् । होता । पावकः । प्रऽदिवः । सुऽमेधाः । देवः । देवान् । यजतु । अग्निः ।
अर्हन् ॥ १ ॥ नराशंसः । प्रति । धामानि । अंजन् । तिस्रः । दिवः । प्रति । मह्ना ।
सुऽअर्चिः । घृतऽप्रुषा । मनसा । हव्यं । उंदन् । मूर्धन् । यज्ञस्य । सं । अनक्तु ।
देवान् ॥ २ ॥

ईळितो अग्ने मनसा नो अर्हन्देवान्यक्षि मानुषात्पूर्वो अद्य ।
स आ वह मरुतां शर्धो अच्युतमिन्द्रं नरो बर्हिषदं यजध्वम् ॥ ३ ॥
देव बर्हिर्वर्धमानं सुवीरं स्तीर्णं राये सुभरं वेद्यस्याम् ।
घृतेनाक्तं वसवः सीदतेदं विश्वे देवा आदित्या यज्ञियासः ॥ ४ ॥
वि श्रयन्तामुर्विया हूयमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा नमोभिः ।
व्यचस्वतीर्वि प्रथन्तामजुर्या वर्णं पुनाना यशसं सुवीरम् ॥ ५ ॥ २२ ॥
साध्वपांसि सनता न उक्षिते उषासानक्ता वय्येव रण्विते ।
तन्तुं ततं संवयन्ती समीची यज्ञस्य पेशः सुदुघे पयस्वती ॥ ६ ॥
दैव्या होतारा प्रथमा विदुष्टर ऋजु यक्षतः समृचा वपुष्टरा ।
देवान्यजन्तावृतुथा समञ्जतो नाभा पृथिव्या अधि सानुषु त्रिषु ॥ ७ ॥

ईळितः । अग्ने । मनसा । नः । अर्हन् । देवान् । यक्षि । मानुषात् । पूर्वः । अद्य ।
सः । आ । वह । मरुतां । शर्धः । अच्युतं । इंद्रं । नरः । बर्हिऽसदं । यजध्वं ॥ ३ ॥
देव । बर्हिः । वर्धमानं । सुऽवी[illegible] । [illegible] । राये । सुऽभरं । वेदी इति । अस्यां ।
घृतेन । अक्तं । वसवः । सीदत । इदं । विश्वे । देवाः । आदित्याः ।
यज्ञियासः ॥ ४ ॥ वि । श्रयंतां । उर्विया । हूयमानाः । द्वारः । देवीः । सुप्रऽअयनाः ।
नमःऽभिः । व्यचस्वतीः । वि । प्रथंतां । अजुर्याः । वर्णं । पुनानाः । यशसं ।
सुऽवीरं ॥ ५ ॥ २२ ॥ साधु । अपांसि । सनता । नः । उक्षिते इति । उषसानक्ता ।
वय्याऽइव । रण्विते इति । तंतुं । ततं । संवयंती इति संऽवयंती । समीची इति
संऽईची । यज्ञस्य । पेशः । सुदुघे इति सुऽदुघे । पयस्वती इति ॥ ६ ॥ दैव्या ।
होतारा । प्रथमा । विदुःऽतरा । ऋजु । यक्षतः । सं । ऋचा । वपुःऽतरा । देवान् ।
यजंता । ऋतुऽथा । सं । अंजतः । नाभा । पृथिव्याः । अधि । सानुषु । त्रिषु ॥ ७ ॥

सरस्वती साधयन्ती धियं न इळा देवी भारती विश्वतूर्तिः ।
तिस्रो देवीः स्वधया बर्हिरेदमच्छिद्रं पान्तु शरणं निषद्य ॥ ८ ॥
पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः ।
प्रजां त्वष्टा वि ष्यतु नाभिमस्मे अथा देवानामप्येतु पाथः ॥ ९ ॥
वनस्पतिरवसृजन्नुप स्थादग्निर्हविः सूदयाति प्र धीभिः ।
त्रिधा समक्तं नयतु प्रजानन्देवेभ्यो दैव्यः शमितोप हव्यम् ॥ १० ॥
घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्वस्य धाम ।
अनुष्वधमा वह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम् ॥ ११ ॥ २३ ॥

सरस्वती । साधयंती । धियं । नः । इळा । देवी । भारती । विश्वऽतूर्तिः । तिस्रः । देवीः । स्वधया । बर्हिः । आ । इदं । अच्छिद्रं । पांतु । शरणं । निऽसद्य ॥ ८ ॥ पिशंगऽरूपः । सुऽभरः । वयःऽधाः । श्रुष्टी । वीरः । जायते । देवऽकामः । प्रऽजां । त्वष्टा । वि । स्यतु । नाभिं । अस्मे इति । अथ । देवानां । अपि । एतु । पाथः ॥ ९ ॥ वनस्पतिः । अवऽसृजन् । उप । स्थात् । अग्निः । हविः । सूदयाति । प्र । धीभिः । त्रिधा । संऽअक्तं । नयतु । प्रऽजानन् । देवेभ्यः । दैव्यः । शमिता । उप । हव्यं ॥ १० ॥ घृतं । मिमिक्षे । घृतं । अस्य । योनिः । घृते । श्रितः । घृतं । ऊं इति । अस्य । धाम । अनुऽस्वधं । आ । वह । मादयस्व । स्वाहाऽकृतं । वृषभ । वक्षि । हव्यं ॥ ११ ॥ २३ ॥

॥ ४ ॥ ऋषि -सोमाहुतिर्भार्गव । देवता-अग्नि । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ४ ॥ हुवे वंः सुद्योत्मानं सुवृक्तिं विशामग्निमतिथिं सुप्रयसम् ।
मित्र इंव यो दिधिषाय्यो भूद्देव आदेवे जने जातवेदाः ॥ १ ॥
इमं विधन्तो अपां सधस्थे द्वितादधुर्भृगवो विक्ष्वा३योः ।
एष विश्वान्यभ्यस्तु भूमा देवानामग्निररतिर्जीराश्वः ॥ २ ॥
अग्निं देवासो मानुषीषु विक्षु प्रियं धुः क्षेष्यन्तो न मित्रम् ।
स दीदयदुशतीरूर्म्या आ दक्षाय्यो यो दास्वते दम आ ॥ ३ ॥
अस्य रण्वा स्वस्येव पुष्टिः सन्दृष्टिरस्य हियानस्य दक्षोः ।
वि यो भरिभ्रदोषधीषु जिह्वामत्यो न रथ्यो दोधवीति वारान् ॥ ४ ॥

हुवे । वः । सुऽद्योत्मानं । सुऽवृक्तिं । विशां । अग्निं । अतिथिं । सुऽप्रयसं ।
मित्रःऽइंव । यः । दिधिषाय्यः । भूत् । देवः । आऽदेवे । जने । जातऽवेदाः ॥ १ ॥
इमं । विधन्तः । अपां । सधऽस्थे । द्विता । अदधुः । भृगवः । विक्षु । आयोः ।
एषः । विश्वानि । अभि । अस्तु । भूमं । देवानां । अग्निः । अरतिः ।
जीरऽअंश्वः ॥ २ ॥ अग्निं । देवासः । मानुषीषु । विक्षु । प्रियं । धुः । क्षेष्यन्तः ।
न । मित्रं । सः । दीदयत् । उशतीः । ऊर्म्याः । आ । दक्षाय्यः । यः । दास्वते ।
दमे । आ ॥ ३ ॥ अस्य । रण्वा । स्वस्यऽइव । पुष्टिः । संऽदृष्टिः । अस्य ।
हियानस्य । धक्षोः । वि । यः । भरिभ्रत् । ओषधीषु । जिह्वां । अत्यः । न । रथ्यः ।
दोधवीति । वारान् ॥ ४ ॥

आ यन्मे अभ्वं वनदः पनंन्तोशिग्भ्यो नामिमीत वर्णम् ।
स चित्रेणं चिकिते रंसु भासा जुंजुर्वाँ यो मुहुरा युवा भूत् ॥ ५ ॥ २४ ॥
आ यो वनां तातृषाणो न भाति वार्ण पथा रथ्येव स्वानीत् ।
कृष्णाध्वा तपूं रण्वश्चिकेत द्यौरिव स्मयमानो नभोभिः ॥ ६ ॥
स यो व्यस्थांदभि दक्षंदुर्वीं पशुर्नैति स्वयुरगोपाः ।
अग्निः शोचिष्माँ अतसान्युष्णन्कृष्णव्यंथिरस्वदयन्न भूमं ॥ ७ ॥
नू ते पूर्वस्यावसो अधीतौ तृतीये विदथे मन्मं शंसि ।
अस्मे अंग्ने संयद्वीरं बृहन्तं क्षुमन्तं वाजं स्वपत्यं रयिं दाः ॥ ८ ॥
त्वया यथां गृत्समदासों अग्ने गुहां वन्वन्त उपराँ अभि ष्युः ।
सुवीरांसो अभिमातिषाहः स्मत्सूरिभ्यो गृणते तद्वयों धाः ॥ ९ ॥ २५ ॥

आ । यत् । मे । अभ्वं । वनदः । पनंत । उशिक्ऽभ्यः । न । अमिमीत । वर्णं ।
सः । चित्रेणं । चिकिते । रंऽसुं । भासा । जुजुर्वान् । यः । मुहुः । आ । युवा ।
भूत् ॥ ५ ॥ २४ ॥ आ । यः । वनां । ततृपाणः । न । भाति । वाः । न । पथा ।
रथ्याऽइव । स्वानीत् । कृष्णऽअध्वा । तपुः । रण्वः । चिकेत । द्यौःऽइव । स्मयमानः ।
नभःऽभिः ॥ ६ ॥ सः । यः । वि । अस्थात् । अभि । धक्षंत् । उर्वी । पशुः । न ।
एति । स्वऽयुः । अगोपाः । अग्निः । शोचिष्मान् । अतसानि । उष्णन् ।
कृष्णऽव्यंथिः । अस्वदयत् । न । भूमं ॥ ७ ॥ नु । ते । पूर्वस्य । अवसः ।
अधिऽइतौ । तृतीये । विदथे । मन्मं । शंसि । अस्मे इति । अग्ने । संयत्ऽवीरं ।
बृहंतं । क्षुऽमंतं । वाजं । सुऽअपत्यं । रयिं । दाः ॥ ८ ॥ त्वया । यथा ।
गृत्सऽमदासः । अग्ने । गुहां । वन्वंतः । उपरान् । अभि । स्युरिति स्युः । सुऽवीरांसः ।
अभिमातिऽसहः । स्मत् । सूरिऽभ्यः । गृणते । तत् । वयः । धाः ॥ ९ ॥ २५ ॥

॥ ५ ॥ ऋषिः–सोमाहुतिर्भार्गवः । देवता–अग्निः । छन्दः–अनुष्टुप् ॥

॥ ५ ॥ होताजनिष्ट चेतनः पिता पितृभ्य ऊतये ।
प्रयक्षञ्जेन्यं वसु शकेम वाजिनो यमम् ॥ १ ॥
आ यस्मिन्त्सप्त रश्मयस्तता यज्ञस्य नेतरि ।
मनुष्वद्दैव्यमष्टमं पोता विश्वं तदिन्वति ॥ २ ॥
दधन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत् ।
परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत् ॥ ३ ॥
साकं हि शुचिना शुचिः प्रशास्ता क्रतुनाजनि ।
विद्वाँ अस्य व्रता ध्रुवा वया इवानु रोहते ॥ ४ ॥
ता अस्य वर्णमायुवो नेष्टुः सचन्त धेनवः ।
कुवित्तिसृभ्य आ वरं स्वसारो या इदं ययुः ॥ ५ ॥
यदी मातुरुप स्वसा घृतं भरन्त्यस्थित ।
तासामध्वर्युरागतो यवो वृष्टीव मोदते ॥ ६ ॥

होता । अजनिष्ट । चेतनः । पिता । पितृऽभ्यः । ऊतये । प्रऽयक्षन् । जेन्यं । वसु । शकेम । वाजिनः । यमं ॥ १ ॥ आ । यस्मिन् । सप्त । रश्मयः । तताः । यज्ञस्य । नेतरि । मनुष्वत् । दैव्यं । अष्टमं । पोता । विश्वं । तत् । इन्वति ॥ २ ॥ दधन्वे । वा । यत् । ईं । अनु । वोचत् । ब्रह्माणि । वेः । ऊं इति । तत् । परि । विश्वानि । काव्या । नेमिः । चक्रंऽइव । अभवत् ॥ ३ ॥ साकं । हि । शुचिना । शुचिः । प्रऽशास्ता । क्रतुना । अजनि । विद्वान् । अस्य । व्रता । ध्रुवा । वयाःऽइव । अनु । रोहते ॥ ४ ॥ ताः । अस्य । वर्णं । आयुवः । नेष्टुः । सचंत । धेनवः । कुवित् । तिसृऽभ्यः । आ । वरं । स्वसारः । याः । इदं । ययुः ॥ ५ ॥ यदि । मातुः । उप । स्वसा । घृतं । भरंती । अस्थित । तासां । अध्वर्युः । आऽगतः । यवः । वृष्टीऽइव । मोदते ॥ ६ ॥

स्वः स्वाय धायसे कृणुतामृत्विगृत्विजम् ।
स्तोमं यज्ञं चादरं वनेमा ररिमा वयम् ॥ ७ ॥
यथा विद्वाँ अरं करद्विश्वेभ्यो यजतेभ्यः ।
अयमग्ने त्वे अपि यं यज्ञं चकृमा वयम् ॥ ८ ॥ २६ ॥

॥ ६ ॥ ऋषिः–सोमाहुतिर्भार्गव. । देवता–अग्निः । छन्द–गायत्री ॥

॥६॥ इमां मे अग्ने समिधमिमामुपसदं वनेः । इमा उ षु श्रुधी गिरः ॥१॥
अया ते अग्ने विधेमोर्जो नपादश्वमिष्टे । एना सूक्तेन सुजात ॥ २ ॥
तं त्वा गीर्भिर्गिर्वणसं द्रविणस्युं द्रविणोदः । सपर्येम सपर्यवः ॥ ३ ॥
स बोधि सूरिर्मघवा वसुपते वसुदावन् । युयोध्यस्मद्द्वेषांसि ॥ ४ ॥
स नो वृष्टिं दिवस्परि स नो वाजमनर्वाणम् । स नः सहस्रिणीरिषः ॥५॥

स्वः । स्वायं । धायसे । कृणुता । ऋत्विक् । ऋत्विजं । स्तोमं । यज्ञं । च । आत् ।
अरं । वनेम । ररिम । वयं ॥ ७ ॥ यथा । विद्वान् । अरं । करत् । विश्वेभ्यः ।
यजतेभ्यः । अयं । अग्ने । त्वे इति । अपि । यं । यज्ञं । चकृम । वयं ॥ ८ ॥ २६ ॥

इमां । मे । अग्ने । संऽइधं । इमां । उपऽसदं । वनेरिति वनेः । इमाः । ऊं
इति । सु । श्रुधि । गिरः ॥ १ ॥ अया । ते । अग्ने । विधेम । ऊर्जः । नपात् ।
अश्वंऽइष्टे । एना । सुऽउक्तेन । सुऽजात ॥ २ ॥ तं । त्वा । गीःऽभिः । गिर्वणसं ।
द्रविणस्युं । द्रविणःऽदः । सपर्येम । सपर्यवः ॥ ३ ॥ सः । बोधि । सूरिः । मघऽवा ।
वसुऽपते । वसुऽदावन् । युयोधि । अस्मत् । द्वेषांसि ॥ ४ ॥ सः । नः । वृष्टिं ।
दिवः । परिं । सः । नः । वाजं । अनर्वाणं । सः । नः । सहस्रिणीः । इषः ॥ ५ ॥

ईळांनायावस्यवे यविंष्ठ दूत नो गिरा । यजिंष्ठ होतरा गंहि ॥ ६ ॥
अन्तर्ह्यंग्न ईयंसे विद्वाञ्जन्मोभयां कवे । दूतो जन्येंव मित्र्यंः ॥ ७ ॥
स विद्वाँ आ चं पिप्रयो यक्षिं चिकित्व आनुषक् ।
आ चास्मिन्त्संत्सि बर्हिषिं ॥ ८ ॥ २७ ॥

॥ ७ ॥ ऋषि–सोमाहुतिर्भार्गवः । देवता–अग्निः । छन्द–गायत्री ॥

॥ ७ ॥ श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्नें द्युमन्तमा भंर । वसों पुरुस्पृहं रयिम् ॥१॥
मा नो अरांतिरीशत देवस्य मर्त्यंस्य च । पर्षि तस्यां उत द्विषः ॥ २ ॥
विश्वां उत त्वयां वयं धारां उदन्यां इव । अतिं गाहेमहि द्विषंः ॥ ३ ॥
शुचिंः पावक वन्द्योऽग्नें बृहद्वि रोंचसे । त्वं घृतेभिराहुंतः ॥ ४ ॥
त्वं नों असि भारताग्नें वशाभिंरुक्षभिंः । अष्टापंदीभिराहुंतः ॥ ५ ॥

ईळांनाय । अवस्यवें । यविंष्ठ । दूत । नः । गिरा । यजिंष्ठ । होतः । आ । गहि ॥ ६ ॥ अंतः । हि । अग्ने । ईयंसे । विद्वान् । जन्मं । उभयां । कवे । दूतः । जन्यांऽइव । मित्र्यंः ॥ ७ ॥ सः । विद्वान् । आ । च । पिप्रयः । यक्षिं । चिकित्वः । आनुषक् । आ । च । अस्मिन् । सत्सि । बर्हिषिं ॥ ८ ॥ २७ ॥

श्रेष्ठं । यविष्ठ । भारत । अग्नें । द्युऽमंतं । आ । भर । वसो इतिं । पुरुऽस्पृहं । रयिं ॥ १ ॥ मा । नः । अरांतिः । ईशत । देवस्यं । मर्त्यंस्य । च । पर्षि । तस्यांः । उत । द्विषः ॥ २ ॥ विश्वांः । उत । त्वयां । वयं । धारांः । उदन्यांःऽइव । अतिं । गाहेमहि । द्विषंः ॥ ३ ॥ शुचिंः । पावक । वंद्यंः । अग्नें । बृहत् । वि । रोचसे । त्वं । घृतेभिः । आऽहुंतः ॥ ४ ॥ त्वं । नः । असि । भारत । अग्नें । वशाभिंः । उक्षऽभिंः । अष्टाऽपंदीभिः । आऽहुंतः ॥ ५ ॥

द्रुन्नः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः ॥ ६ ॥ २८ ॥

॥ ८ ॥ ऋषिः—गृत्समदः । देवता—अग्निः । छन्दः—गायत्री ॥

॥८॥ वाजयन्निव नू रथान्योगाँ अग्नेरुप स्तुहि । यशस्तमस्य मीळ्हुषः ॥१॥
यः सुनीथो ददाशुषेऽजुर्यो जरयन्नरिम् । चारुप्रतीक आहुतः ॥ २ ॥
य उ श्रिया दमेष्वा दोषोषसि प्रशस्यते । यस्य व्रतं न मीयते ॥ ३ ॥
आ यः स्वर्ण भानुना चित्रो विभात्यर्चिषा । अञ्जानो अजरैरभि ॥ ४ ॥
अत्रिमनु स्वराज्यमग्निमुक्थानि वावृधुः । विश्वा अधि श्रियो दधे ॥ ५ ॥
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य देवानामूतिभिर्वयम् ।
अरिष्यन्तः सचेमह्यभि ष्याम पृतन्यतः ॥ ६ ॥ २९ ॥ ५ ॥

द्रुऽअन्नः । सर्पिःऽआसुतिः । प्रत्नः । होता । वरेण्यः । सहसः । पुत्रः । अद्भुतः ॥ ६ ॥ २८ ॥

वाजयन्ऽइव । नु । रथान् । योगान् । अग्नेः । उप । स्तुहि । यशःऽतमस्य । मीळ्हुषः ॥ १ ॥ यः । सुऽनीथः । ददाशुषे । अजुर्यः । जरयन् । अरिं । चारुऽप्रतीकः । आऽहुतः ॥ २ ॥ यः । ऊं इति । श्रिया । दमेषु । आ । दोषा । उषसि । प्रऽशस्यते । यस्य । व्रतं । न । मीयते ॥ ३ ॥ आ । यः । स्वः । न । भानुना । चित्रः । विऽभाति । अर्चिषा । अंजानः । अजरैः । अभि ॥ ४ ॥ अत्रिं । अनु । स्वऽराज्यं । अग्निं । उक्थानि । ववृधुः । विश्वाः । अधि । श्रियः । दधे ॥५॥ अग्नेः । इंद्रस्य । सोमस्य । देवानां । ऊतिऽभिः । वयं । अरिष्यंतः । सचेमहि । अभि । स्याम । पृतन्यतः ॥ ६ ॥ २९ ॥ ५ ॥

॥ इति द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ अथ द्वितीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ १ ॥ ऋषिः—गृत्समदः । देवता—अग्निः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ १ ॥ नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवाँ असदत्सुदक्षः ।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥ १ ॥
त्वं दूतस्त्वमु नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता ।
अग्ने तोकस्य नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्बोधि गोपाः ॥ २ ॥
विधेम ते परमे जन्मन्नग्ने विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे ।
यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे ॥ ३ ॥
अग्ने यजस्व हविषा यजीयाञ्छ्रुष्टी देष्णमभि गृणीहि राधः ।
त्वं ह्यसि रयिपती रयीणां त्वं शुक्रस्य वचसो मनोता ॥ ४ ॥

नि । होता । होतृऽसदने । विदानः । त्वेषः । दीदिऽवान् । असदत् ।
सुऽदक्षः । अदब्धव्रतऽप्रमतिः । वसिष्ठः । सहस्रंऽभरः । शुचिऽजिह्वः । अग्निः ॥ १ ॥
त्वं । दूतः । त्वं । ऊं इति । नः । परःऽपाः । त्वं । वस्यः । आ । वृषभ । प्रऽनेता ।
अग्ने । तोकस्य । नः । तने । तनूनां । अप्रऽयुच्छन् । दीद्यत् । बोधि । गोपाः ॥ २ ॥
विधेम । ते । परमे । जन्मन् । अग्ने । विधेम । स्तोमैः । अवरे । सधऽस्थे । यस्मात् ।
योनेः । उत्ऽआरिथ । यजे । तं । प्र । त्वे इति । हवींषि । जुहुरे । संऽइद्धे ॥ ३ ॥
अग्ने । यजस्व । हविषा । यजीयान् । श्रुष्टी । देष्णं । अभि । गृणीहि । राधः । त्वं ।
हि । असि । रयिऽपतिः । रयीणा । त्वं । शुक्रस्य । वचसः । मनोता ॥ ४ ॥

उभयं ते न क्षीयते वसव्यं दिवेदिवे जायमानस्य दस्म ।
कृधि क्षुमन्तं जरितारमग्ने कृधि पतिं स्वपत्यस्य रायः ॥ ५ ॥
सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाँ आयजिष्ठः स्वस्ति ।
अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुत रेवद्दिदीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ १० ॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अग्नि । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ १० ॥ जोहूत्रो अग्निः प्रथमः पितेवेळस्पदे मनुषा यत्समिद्धः ।
श्रियं वसानो अमृतो विचेता मर्मृजेन्यः श्रवस्यः स वाजी ॥ १ ॥
श्रूया अग्निश्चित्रभानुर्हवं मे विश्वाभिर्गीर्भिरमृतो विचेताः ।
श्यावा रथं वहतो रोहिता वोतारुषाह चक्रे विभृत्रः ॥ २ ॥
उत्तानायामजनयन्त्सुषूतं भुवदग्निः पुरुपेशासु गर्भः ।
शिरिणायां चिदक्तुना महोभिरपरीवृतो वसति प्रचेताः ॥ ३ ॥

उभयं । ते । न । क्षीयते । वसव्यं । दिवेऽदिवे । जायमानस्य । दस्म । कृधि ।
क्षुऽमन्तं । जरितारं । अग्ने । कृधि । पतिं । सुऽअपत्यस्य । रायः ॥ ५ ॥ सः ।
एना । अनीकेन । सुऽविदत्रः । अस्मे इति । यष्टा । देवान् । आऽयजिष्ठः । स्वस्ति ।
अदब्धः । गोपाः । उत । नः । परःऽपाः । अग्ने । द्युऽमत् । उत । रेवत् ।
दिदीहि ॥ ६ ॥ १ ॥

जोहूत्रः । अग्निः । प्रथमः । पिताऽइव । इळः । पदे । मनुषा । यत् । सम्ऽइद्धः ।
श्रियं । वसानः । अमृतः । विऽचेताः । मर्मृजेन्यः । श्रवस्यः । सः । वाजी ॥ १ ॥
श्रूयाः । अग्निः । चित्रऽभानुः । हवं । मे । विश्वाभिः । गीःऽभिः । अमृतः ।
विऽचेताः । श्यावा । रथं । वहतः । रोहिता । वा । उत । अरुषा । अह । चक्रे ।
विऽभृत्रः ॥ २ ॥ उत्तानायां । अजनयन् । सुऽसूतं । भुवत् । अग्निः । पुरुऽपेशासु ।
गर्भः । शिरिणायां । चित् । अक्तुना । महःऽभिः । अपरिऽवृतः । वसति ।
प्रऽचेताः ॥ ३ ॥

जिघर्म्यग्निं हविषा घृतेन प्रतिक्षियन्तं भुवनानि विश्वा ।
पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्ठमन्नै रभसं दृशानं ॥ ४ ॥
आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्म्यरक्षसा मनसा तज्जुषेत ।
मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निर्नाभिमृशे तन्वा३जर्भुराणः ॥ ५ ॥
ज्ञेया भागं सहसानो वरेण त्वादूतासो मनुवद्वदेम ।
अनूनमग्निं जुह्वा वचस्या मधुपृचं धनसा जोहवीमि ॥ ६ ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ ऋषि-गृत्समद । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ११ ॥ श्रुधी हवमिन्द्र मा रिषण्यः स्याम ते दावने वसूनाम् ।
इमा हि त्वामूर्जो वर्धयन्ति वसूयवः सिन्धवो न क्षरन्तः ॥ १ ॥
सृजो महीरिन्द्र या अपिन्वः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।
अमर्त्यं चिद्दासं मन्यमानमवाभिनदुक्थैर्वावृधानः ॥ २ ॥

जिघर्मि । अग्निं । हविषा । घृतेन । प्रतिऽक्षियन्तं । भुवनानि । विश्वा । पृथुं । तिरश्चा । वयसा । बृहन्तं । व्यचिष्ठं । अन्नैः । रभसं । दृशानं ॥ ४ ॥ आ । विश्वतः । प्रत्यञ्चं । जिघर्मि । अरक्षसा । मनसा । तत् । जुषेत । मर्यऽश्रीः । स्पृहयत्ऽवर्णः । अग्निः । न । अभिऽमृशे । तन्वा । जर्भुराणः ॥ ५ ॥ ज्ञेयाः । भागं । सहसानः । वरेण । त्वाऽदूतासः । मनुऽवत् । वदेम । अनूनं । अग्निं । जुह्वा । वचस्या । मधुऽपृचं । धनऽसाः । जोहवीमि ॥ ६ ॥ २ ॥

श्रुधि । हवं । इन्द्र । मा । रिषण्यः । स्याम । ते । दावने । वसूनां । इमाः । हि । त्वां । ऊर्जः । वर्धयन्ति । वसुऽयवः । सिन्धवः । न । क्षरन्तः ॥ १ ॥ सृजः । महीः । इन्द्र । याः । अपिन्वः । परिऽस्थिताः । अहिना । शूर । पूर्वीः । अमर्त्यं । चित् । दासं । मन्यमानं । अव । अभिनत् । उक्थैः । ववृधानः ॥ २ ॥

उक्थेष्विन्नु शूर येषु चाकन्स्तोमेष्विन्द्र रुद्रियेषु च ।
तुभ्येदेता यासु मन्दसानः प्र वायवे सिस्रते न शुभ्राः ॥ ३ ॥
शुभ्रं नु ते शुष्मं वर्धयन्तः शुभ्रं वज्रं बाह्वोर्दधानाः ।
शुभ्रस्त्वमिन्द्र वावृधानो अस्मे दासीर्विशः सूर्येण सह्याः ॥ ४ ॥
गुहा हितं गुह्यं गूळ्हमप्स्वपीवृतं मायिनं क्षियन्तम् ।
उतो अपो द्यां तस्तभ्वांसमहन्नहिं शूर वीर्येण ॥ ५ ॥ ३ ॥
स्तवा नु त इन्द्र पूर्व्या महान्युत स्तवाम नूतना कृतानि ।
स्तवा वज्रं बाह्वोरुशन्तं स्तवा हरी सूर्यस्य केतू ॥ ६ ॥
हरी नु त इन्द्र वाजयन्ता घृतश्चुतं स्वारमस्वार्ष्टाम् ।
वि समना भूमिरप्रथिष्टारंस्त पर्वतश्चित्सरिष्यन् ॥ ७ ॥

उक्थेषु । इत् । नु । शूर । येषु । चाकन् । स्तोमेषु । इंद्र । रुद्रियेषु । च । तुभ्य । इत् । एताः । यासु । मंदसानः । प्र । वायवे । सिस्रते । न । शुभ्राः ॥ ३ ॥ शुभ्रं । नु । ते । शुष्मं । वर्धयंतः । शुभ्रं । वज्रं । बाह्वोः । दधानाः । शुभ्रः । त्वं । इंद्र । वावृधानः । अस्मे इति । दासीः । विशः । सूर्येण । सह्याः ॥ ४ ॥ गुहा । हितं । गुह्यं । गूळ्हं । अप्ऽसु । अपिऽवृतं । मायिनं । क्षियंतं । उतो इति । अपः । द्यां । तस्तभ्वांसं । अहन् । अहिं । शूर । वीर्येण ॥ ५ ॥ ३ ॥ स्तव । नु । ते । इंद्र । पूर्व्या । महानि । उत । स्तवाम । नूतना । कृतानि । स्तव । वज्रं । बाह्वोः । उशंतं । स्तव । हरी इति । सूर्यस्य । केतू इति ॥ ६ ॥ हरी इति । नु । ते । इंद्र । वाजयंता । घृतऽश्चुतं । स्वारं । अस्वार्ष्टां । वि । समना । भूमिः । अप्रथिष्ट । अरंस्त । पर्वतः । चित् । सरिष्यन् ॥ ७ ॥

नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छन्त्सं मातृभिर्वावशानो अक्रान् ।
दूरे पारे वाणीं वर्धयन्त इन्द्रेषितां धमनिं पप्रथन्नि ॥ ८ ॥
इन्द्रो महां सिन्धुमाशयानं मायाविनं वृत्रमस्फुरन्निः ।
अरेजेतां रोदसी भियाने कनिक्रदतो वृष्णो अस्य वज्रात् ॥ ९ ॥
अरोरवीद्वृष्णो अस्य वज्रोऽमानुषं यन्मानुषो निजूर्वात् ।
नि मायिनो दानवस्य माया अपादयत्पपिवान्त्सुतस्य ॥ १० ॥ ४ ॥
पिबापिबेदिन्द्र शूर सोमं मन्दन्तु त्वा मन्दिनः सुतासः ।
पृणन्तस्ते कुक्षी वर्धयन्त्वित्था सुतः पौर इन्द्रमाव ॥ ११ ॥
त्वे इन्द्राप्यभूम विप्रा धियं वनेम ऋतया सपन्तः ।
अवस्यवो धीमहि प्रशस्तिं सद्यस्ते रायो दावने स्याम ॥ १२ ॥

नि । पर्वतः । सादि । अप्रऽयुच्छन् । सं । मातृऽभिः । वावशानः । अक्रान् । दूरे । पारे । वाणीं । वर्धयंतः । इंद्रऽइषितां । धमनिं । पप्रथन् । नि ॥ ८ ॥ इंद्रः । महां । सिंधुं । आऽशयानं । मायाऽविनं । वृत्रं । अस्फुरत् । निः । अरेजेतां । रोदसी इति । भियाने इति । कनिक्रदतः । वृष्णः । अस्य । वज्रात् ॥ ९ ॥ अरोरवीत् । वृष्णः । अस्य । वज्रः । अमानुषं । यत् । मानुषः । निऽजूर्वात् । नि । मायिनः । दानवस्य । मायाः । अपादयत् । पपिऽवान् । सुतस्य ॥ १० ॥ ४ ॥ पिब्ऽपिब । इत् । इंद्र । शूर । सोमं । मंदंतु । त्वा । मंदिनः । सुतासः । पृणंतः । ते । कुक्षी इति । वर्धयंतु । इत्था । सुतः । पौरः । इंद्रं । आव ॥ ११ ॥ त्वे इति । इंद्र । अपि । अभूम । विप्राः । धियं । वनेम । ऋतऽया । सपंतः । अवस्यवः । धीमहि । प्रऽशस्तिं । सद्यः । ते । रायः । दावने । स्याम ॥ १२ ॥

स्याम ते त इन्द्र ये त ऊती अवस्यव ऊर्जं वर्धयन्तः ।
शुष्मिन्तमं यं चाकनाम देवास्मे रयिं रासि वीरवन्तम् ॥ १३ ॥
रासि क्षयं रासि मित्रमस्मे रासि शर्ध इन्द्र मारुतं नः ।
सजोषसो ये च मन्दसानाः प्र वायवः पान्त्यग्रणीतिम् ॥ १४ ॥
व्यन्त्विन्नु येषु मन्दसानस्तृपत्सोमं पाहि द्रह्यदिन्द्र ।
अस्मान्त्सु पृत्स्वा तरुत्रावर्धयो द्यां बृहद्भिरर्कैः ॥ १५ ॥ ५ ॥
बृहन्त इन्नु ये ते तरुत्रोक्थेभिर्वा सुम्नमाविवासान् ।
स्तृणानासो बर्हिः पस्त्यावत्त्वोता इदिन्द्र वाजमग्मन् ॥ १६ ॥
उग्रेष्विन्नु शूर मन्दसानस्त्रिकद्रुकेषु पाहि सोममिन्द्र ।
प्रदोधुवच्छ्मश्रुषु प्रीणानो याहि हरिभ्यां सुतस्य पीतिम् ॥ १७ ॥

स्याम । ते । ते । इंद्र । ये । ते । ऊती । अवस्यवः । ऊर्जं । वर्धयंतः । शुष्मिन्ऽतमं । यं । चाकनाम । देव । अस्मे इति । रयिं । रासि । वीरऽवंतं ॥ १३ ॥ रासि । क्षयं । रासि । मित्रं । अस्मे इति । रासि । शर्धः । इंद्र । मारुतं । नः । सऽजोषसः । ये । च । मंदसानाः । प्र । वायवः । पांति । अग्रऽनीतिं ॥ १४ ॥ व्यंतु । इत् । नु । येषु । मंदसानः । तृपत् । सोमं । पाहि । द्रह्यत् । इंद्र । अस्मान् । सु । पृत्ऽसु । आ । तरुत्र । अवर्धयः । द्यां । बृहत्ऽभिः । अर्कैः ॥ १५ ॥ बृहंतः । इत् । नु । ये । ते । तरुत्र । उक्थेभिः । वा । सुम्नं । आऽविवासान् । स्तृणानासः । बर्हिः । पस्त्यऽवत् । त्वाऽऊताः । इत् । इंद्र । वाजं । अग्मन् ॥ १६ ॥ उग्रेषु । इत् । नु । शूर । मंदसानः । त्रिऽकद्रुकेषु । पाहि । सोमं । इंद्र । प्रऽदोधुवत् । श्मश्रुषु । प्रीणानः । याहि । हरिऽभ्यां । सुतस्य । पीतिं ॥ १७ ॥

धिष्वा शवः शूर येन वृत्रमवाभिनद्दानुमौर्णवाभम् ।
अपावृणोर्ज्योतिरार्याय नि सव्यतः सादि दस्युरिन्द्र ॥ १८ ॥
सनेम ये त ऊतिभिस्तरन्तो विश्वाः स्पृध आर्येण दस्यून् ।
अस्मभ्यं तत्त्वाष्ट्रं विश्वरूपमरन्धयः साख्यस्य त्रिताय ॥ १९ ॥
अस्य सुवानस्य मन्दिनस्त्रितस्य न्यर्बुदं वावृधानो अस्तः ।
अर्वतयत्सूर्यो न चक्रं भिनद्वलमिन्द्रो अङ्गिरस्वान् ॥ २० ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥२१॥६॥१॥

॥ द्वितीयोऽनुवाकः ॥

॥ १२ ॥ ऋषि - गृत्समद । देवता – इन्द्र । छन्द – त्रिष्टुप् ॥

॥ १२ ॥ यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः ॥ १ ॥

धिष्व । शवः । शूर । येन । वृत्रं । अवऽअभिनत् । दानुं । और्णऽवाभं । अप । अवृणोः । ज्योतिः । आर्याय । नि । सव्यतः । सादि । दस्युः । इन्द्र ॥ १८ ॥
सनेम । ये । ते । ऊतिऽभिः । तरन्तः । विश्वाः । स्पृधः । आर्येण । दस्यून् । अस्मभ्यं । तत् । त्वाष्ट्रं । विश्वऽरूपं । अरन्धयः । साख्यस्य । त्रिताय ॥ १९ ॥ अस्य । सुवानस्य । मन्दिनः । त्रितस्य । नि । अर्बुदं । ववृधानः । अस्तरित्यस्तः । अर्वतयत् । सूर्यः । न । चक्रं । भिनत् । वलं । इन्द्रः । अङ्गिरस्वान् ॥ २० ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ २१ ॥ ६ ॥

यः । जातः । एव । प्रथमः । मनस्वान् । देवः । देवान् । क्रतुना । परिऽअभूषत् । यस्य । शुष्मात् । रोदसी इति । अभ्यसेतां । नृम्णस्य । मह्ना । सः । जनासः । इन्द्रः ॥ १ ॥

यः पृथिवीं व्यथमानामदृंह्द्यः पर्वतान्प्रकुपिताँ अरम्णात् ।
यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः ॥ २ ॥
यो हत्वाहिमरिणात्सप्त सिन्धून्यो गा उदाजदपधा वलस्य ।
यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान संवृक्समत्सु स जनास इन्द्रः ॥ ३ ॥
येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः ।
श्वघ्नीव यो जिगीवाँ लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ ४ ॥
यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम् ।
सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः ॥ ५ ॥ ७ ॥
यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः ।
युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥ ६ ॥

यः । पृथिवीं । व्यथमानां । अदृंहत् । यः । पर्वतान् । प्रऽकुपितान् । अरम्णात् । यः । अन्तरिक्षं । विऽममे । वरीयः । यः । द्यां । अस्तभ्नात् । सः । जनासः । इंद्रः ॥ २ ॥ यः हत्वा । अहिं । अरिणात् । सप्त । सिंधून् । यः । गाः । उत्ऽआजत् । अपऽधा । वलस्य । यः । अश्मनोः । अंतः । अग्निं । जजान । संऽवृक् । समत्ऽसु । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ३ ॥ येन । इमा । विश्वा । च्यवना । कृतानि । यः । दासं । वर्णं । अधरं । गुहा । अकरित्यकः । श्वघ्नीऽइव । यः । जिगीवान् । लक्षं । आदत् । अर्यः । पुष्टानि । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ४ ॥ यं । स्म । पृच्छंति । कुह । सः । इति । घोरं । उत । ईं । आहुः । न । एषः । अस्ति । इति । एनं । सः । अर्यः । पुष्टीः । विजःऽइव । आ । मिनाति । श्रत् । अस्मै । धत्त । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ५ ॥ ७ ॥ यः । रध्रस्य । चोदिता । यः । कृशस्य । यः । ब्रह्मणः । नाधमानस्य । कीरेः । युक्तऽग्राव्णः । यः । अविता । सुऽशिप्रः । सुतऽसोमस्यः । सः । जनासः । इंद्रः ॥ ६ ॥

यस्याश्वा॑सः प्र॒दिशि॒ यस्य॒ गावो॒ यस्य॒ ग्रामा॒ यस्य॒ विश्वे॒ रथा॑सः ।
यः सूर्यं॒ य उ॒षसं॑ ज॒जान॒ यो अ॒पां नेता॒ स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ ७ ॥
यं क्रन्द॑सी सं॒यती॑ वि॒ह्वये॑ते॒ परेऽव॑र उ॒भया॑ अ॒मित्राः॑ ।
स॒मा॒नं चि॒द्रथ॑मातस्थि॒वांसा॒ नाना॑ हवेते॒ स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ ८ ॥
यस्मा॒न्न ऋ॒ते वि॒जय॑न्ते॒ जना॑सो॒ यं युध्य॑माना॒ अव॑से॒ हव॑न्ते ।
यो विश्व॑स्य प्रति॒मानं॑ ब॒भूव॒ यो अ॑च्युत॒च्युत्स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ ९ ॥
यः शश्व॑तो॒ मह्येनो॒ दधा॑ना॒नम॑न्यमानाञ्छर्वा॑ ज॒घान॑ ।
यः शर्ध॑ते॒ नानु॒ददा॑ति शृ॒ध्यां यो दस्यो॑र्ह॒न्ता स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ १० ॥ ८ ॥
यः शम्ब॑रं॒ पर्व॑तेषु क्षि॒यन्तं॑ चत्वारि॒ंश्यां श॒रद्य॒न्ववि॑न्दत् ।
ओ॒जा॒यमा॑नं॒ यो अहिं॑ ज॒घान॒ दानुं॒ शया॑नं॒ स ज॑नास॒ इन्द्रः॑ ॥ ११ ॥

यस्य॑ । अश्वा॑सः । प्र॒ऽदिशि॑ । यस्य॑ । गावः॑ । यस्य॑ । ग्रामाः॑ । यस्य॑ । विश्वे॑ । रथा॑सः । यः । सूर्य॑ । यः । उ॒षस॑ । ज॒जान॑ । यः । अ॒पां । नेता॑ । सः । ज॒ना॒सः॒ । इंद्रः॑ ॥ ७ ॥ यं । क्रंद॑सी इति॑ । सं॒यती॑ इति॑ सं॒ऽयती॑ । वि॒ह्वये॑ते इति॑ वि॒ऽह्वये॑ते । परे॑ । अव॑रे । उ॒भयाः॑ । अ॒मित्राः॑ । स॒मा॒नं । चि॒त् । रथं॑ । आ॒त॒स्थि॒ऽवांसा॑ । नाना॑ । ह॒वे॒ते॒ इति॑ । सः । ज॒ना॒सः॒ । इंद्रः॑ ॥ ८ ॥ यस्मा॑त् । न । ऋ॒ते । वि॒ऽजय॑ंते । जना॑सः । यं । युध्य॑मानाः । अव॑से । हव॑ंते । यः । विश्व॑स्य । प्र॒ति॒ऽमानं॑ । ब॒भूव॑ । यः । अ॒च्यु॒त॒ऽच्युत् । सः । ज॒ना॒सः॒ । इंद्रः॑ ॥ ९ ॥ यः । शश्व॑तः । महि॑ । एनः॑ । दधा॑नान् । अम॑न्यमानान् । शर्वा॑ । ज॒घान॑ । यः । शर्ध॑ते । न । अ॒नु॒ऽददा॑ति । शृ॒ध्यां । यः । दस्योः॑ । ह॒ंता । सः । ज॒ना॒सः॒ । इंद्रः॑ ॥ १० ॥ ८ ॥ यः । शंब॑रं । पर्व॑तेषु । क्षि॒यंतं॑ । च॒त्वा॒रि॒ंश्यां॑ । श॒रदि॑ । अ॒नु॒ऽअवि॑ंदत् । ओ॒जा॒यमा॑नं । यः । अहि॑ं । ज॒घान॑ । दानु॑ं । शया॑नं । सः । ज॒ना॒सः॒ । इंद्रः॑ ॥ ११ ॥

यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मानवासृजत्सर्तवे सप्त सिन्धून् ।
यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः ॥ १२ ॥
द्यावा चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते ।
यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः ॥ १३ ॥
यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमूती ।
यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इन्द्रः ॥ १४ ॥
यः सुन्वते पचते दुध्र आ चिद्वाजं दर्दर्षि स किलासि सत्यः ।
वयं त इन्द्र विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम ॥ १५ ॥ ९ ॥

॥ १३ ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–इन्द्र । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥१३॥ ऋतुर्जनित्री तस्या अपस्परि मक्षू जात आविशद्यासु वर्धते ।
तदाहना अभवत्पिप्युषी पयोऽंशोः पीयूषं प्रथमं तदुक्थ्यम् ॥ १ ॥

यः । सप्तऽरश्मिः । वृषभः । तुविष्मान् । अवऽअसृजत् । सर्तवे । सप्त । सिंधून् । यः । रौहिणं । अस्फुरत् । वज्रऽबाहुः । द्यां । आऽरोहंतं । सः । जनासः । इंद्रः ॥ १२ ॥ द्यावा । चित् । अस्मै । पृथिवी इति । नमेते इति । शुष्मात् । चित् । अस्य । पर्वताः । भयंते । यः । सोमऽपाः । निऽचितः । वज्रऽबाहुः । यः । वज्रऽहस्तः । सः । जनासः । इंद्रः ॥ १३ ॥ यः । सुन्वंतं । अवति । यः । पचंतं । यः । शंसंतं । यः । शशमानं । ऊती । यस्य । ब्रह्म । वर्धनं । यस्य । सोमः । यस्य । इदं । राधः । सः । जनासः । इंद्रः ॥ १४ ॥ यः । सुन्वते । पचते । दुध्रः । आ । चित् । वाजं । दर्दर्षि । सः । किल । असि । सत्यः । वयं । ते । इंद्र । विश्वहं । प्रियासः । सुऽवीरासः । विदथं । आ । वदेम ॥ १५ ॥ ९ ॥

ऋतुः । जनित्री । तस्याः । अपः । परि । मक्षु । जातः । आ । अविशत् । यासु । वर्धते । तत् । आहनाः । अभवत् । पिप्युषी । पयः । अंशोः । पीयूषं । प्रथमं । तत् । उक्थ्यं ॥ १ ॥

सध्रीमा यन्ति परि बिभ्रतीः पयो विश्वप्स्न्याय प्र भरन्त भोजनम् ।
समानो अध्वा प्रवतामनुष्यदे यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युक्थ्यः ॥ २ ॥
अन्वेको वदति यद्ददाति तद्रूपा मिनन्तदपा एक ईयते ।
विश्वा एकस्य विनुदस्तितिक्षते यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युक्थ्यः ॥ ३ ॥
प्रजाभ्यः पुष्टिं विभजन्त आसते रयिमिव पृष्ठं प्रभवन्तमायते ।
असिन्वन्दंष्ट्रैः पितुरत्ति भोजनं यस्ताकृणोः प्रथमं सास्युक्थ्यः ॥ ४ ॥
अधाकृणोः पृथिवीं सन्दृशे दिवे यो धौतीनामहिहन्नारिणक्पथः ।
तं त्वा स्तोमेभिरुदभिर्न वाजिनं देवं देवा अजनन्सास्युक्थ्यः ॥ ५ ॥ १० ॥
यो भोजनं च दयसे च वर्धनमार्द्रादा शुष्कं मधुमद्दुदोहिथ ।
स शेवधिं नि दधिषे विवस्वति विश्वस्यैक ईशिषे सास्युक्थ्यः ॥ ६ ॥

सध्री । ईम् । आ । यंति । परि । बिभ्रतीः । पयः । विश्वऽप्स्न्याय । प्र । भरंत ।
भोजनं । समानः । अध्वा । प्रऽवता । अनुऽस्यदे । यः । ता । अकृणोः । प्रथमं ।
सः । असि । उक्थ्यः ॥ २ ॥ अनु । एकः । वदति । यत् । ददाति । तत् । रूपा ।
मिनन् । तत्ऽअपाः । एकः । ईयते । विश्वाः । एकस्य । विऽनुदः । तितिक्षते । यः ।
ता । अकृणोः । प्रथमं । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ३ ॥ प्रऽजाभ्यः । पुष्टिं ।
विऽभजंतः । आसते । रयिम्ऽइव । पृष्ठं । प्रऽभवंतं । आऽयते । असिन्वन् । दंष्ट्रैः ।
पितुः । अत्ति । भोजनं । यः । ता । अकृणोः । प्रथमं । सः । असि । उक्थ्यः ॥४॥
अध । अकृणोः । पृथिवीं । संऽदृशे । दिवे । यः । धौतीनां । अहिऽहन् । अरिणक् ।
पथः । तं । त्वा । स्तोमेभिः । उदऽभिः । न । वाजिनं । देवं । देवाः । अजनन् ।
सः । असि । उक्थ्यः ॥ ५ ॥ १० ॥ यः । भोजनं । च । दयसे । च । वर्धनं ।
आर्द्रात् । आ । शुष्कं । मधुऽमत् । दुदोहिथ । सः । शेवऽधिं । नि । दधिषे ।
विवस्वति । विश्वस्य । एकः । ईशिषे । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ६ ॥

यः पुष्पिणीश्च प्रस्वश्च धर्मणाधि दाने व्यवनीरधारयः ।
यश्चासमा अजनो दिद्युतो दिव उरुरूर्वाँ अभितः सास्युक्थ्यः ॥ ७ ॥
यो नार्मरं सहवसुं निहन्तवे पृक्षाय च दासवेशाय चावहः ।
ऊर्जयन्त्या अपरिविष्टमास्यमुतैवाद्य पुरुकृत्सास्युक्थ्यः ॥ ८ ॥
शतं वा यस्य दश साकमाद्य एकस्य श्रुष्टौ यद्ध चोदमाविथ ।
अरज्जौ दस्यून्त्समुनब्दभीतये सुप्राव्यो अभवः सास्युक्थ्यः ॥ ९ ॥
विश्वेदनु रोधना अस्य पौंस्यं ददुरस्मै दधिरे कृत्नवे धनम् ।
षळस्तभ्ना विष्टिरः पञ्च सन्दृशः परि परो अभवः सास्युक्थ्यः ॥ १० ॥ ११ ॥
सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यं यदेकेन क्रतुना विन्दसे वसु ।
जातूष्ठिरस्य प्र वयः सहस्वतो या चकर्थ सेन्द्र विश्वास्युक्थ्यः ॥ ११ ॥

यः । पुष्पिणीः । च । प्रऽस्वः । च । धर्मणा । अधि । दाने । वि । अवनीः । अधारयः । यः । च । असमाः । अजनः । दिद्युतः । दिवः । उरुः । ऊर्वान् । अभितः । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ७ ॥ यः । नार्मरं । सहऽवसुं । निऽहंतवे । पृक्षाय । च । दासऽवेशाय । च । अवहः । ऊर्जयंत्याः । अपरिऽविष्टं । आस्यं । उत । एव । अद्य । पुरुऽकृत् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ८ ॥ शतं । वा । यस्य । दश । साकं । आ । अद्यः । एकस्य । श्रुष्टौ । यत् । ह । चोदं । आविथ । अरज्जौ । दस्यून् । सं । उनप् । दभीतये । सुप्रऽअव्यः । अभवः । सः । असि । उक्थ्यः ॥ ९ ॥ विश्वाः । इत् । अनु । रोधनाः । अस्य । पौंस्यं । ददुः । अस्मै । दधिरे । कृत्नवे । धनं । षट् । अस्तभ्नाः । विऽस्तिरः । पंच । संऽदृशः । परि । परः । अभवः । सः । असि । उक्थ्यः ॥ १० ॥ ११ ॥ सुऽप्रवाचनं । तव । वीर । वीर्यं । यत् । एकेन । क्रतुना । विंदसे । वसु । जातुऽस्थिरस्य । प्र । वयः । सहस्वतः । याः । चकर्थ । सः । इंद्र । विश्वाः । असि । उक्थ्यः ॥ ११ ॥

अरमयः सरपसस्तराय कं तुर्वीतये च वय्याय च स्रुतिम् ।
नीचा सन्तमुदनयः परावृजं प्रान्धं श्रोणं श्रवयन्त्सास्युक्थ्यः ॥ १२ ॥
अस्मभ्यं तद्वसो दानाय राधः समर्थयस्व बहु ते वसव्यम् ।
इन्द्र यच्चित्रं श्रवस्या अनु द्यून्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १३ ॥ १२ ॥

॥ १४ ॥ ऋषि - गृत्समद । देवता-इन्द्र । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ १४ ॥ अध्वर्यवो भरतेन्द्राय सोममामत्रेभिः सिञ्चता मद्यमन्धः ।
कामी हि वीरः सदमस्य पीतिं जुहोत वृष्णे तदिदेष वष्टि ॥ १ ॥
अध्वर्यवो यो अपो वव्रिवांसं वृत्रं जघानाशन्येव वृक्षम् ।
तस्मा एतं भरत तद्वशायँ एष इन्द्रो अर्हति पीतिमस्य ॥ २ ॥
अध्वर्यवो यो दृभीकं जघान यो गा उदाजदप हि वलं वः ।
तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमैरोर्णुत जूर्न वस्त्रैः ॥ ३ ॥

अरमयः । सरःऽअपसः । तराय । कं । तुर्वीतये । च । वय्याय । च । स्रुतिं । नीचा । संतं । उत् । अनयः । पराऽवृजं । प्र । अंधं । श्रोणं । श्रवयन् । सः । असि । उक्थ्यः ॥ १२ ॥ अस्मभ्यं । तत् । वसो इति । दानाय । राधः । सं । अर्थयस्व । बहु । ते । वसव्यं । इंद्र । यत् । चित्रं । श्रवस्याः । अनु । द्यून् । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १३ ॥ १२ ॥

अध्वर्यवः । भरत । इंद्राय । सोमं । आ । अमत्रेभिः । सिंचत । मद्यं । अंधः । कामी । हि । वीरः । सदं । अस्य । पीतिं । जुहोत । वृष्णे । तत् । इत् । एषः । वष्टि ॥ १ ॥ अध्वर्यवः । यः । अपः । वव्रिऽवांसं । वृत्रं । जघान । अशन्याऽइव । वृक्षं । तस्मै । एतं । भरत । तत्ऽवशाय । एषः । इंद्रः । अर्हति । पीतिं । अस्य ॥ २ ॥ अध्वर्यवः । यः । दृभीकं । जघान । यः । गाः । उत्ऽआजत् । अप । हि । वलं । वरिति वः । तस्मै । एतं । अंतरिक्षे । न । वातं । इंद्रं । सोमैः । आ । ऊर्णुत । जूः । न । वस्त्रैः ॥ ३ ॥

अध्वर्यवो य उरणं जघान नव चख्वांसं नवतिं च बाहून् ।
यो अर्बुदमव नीचा बबाधे तमिन्द्रं सोमस्य भृथे हिनोत ॥ ४ ॥
अध्वर्यवो यः स्वश्नं जघान यः शुष्णमशुषं यो व्यंसम् ।
यः पिप्रुं नमुचिं यो रुधिक्रां तस्मा इन्द्रायान्धसो जुहोत ॥ ५ ॥
अध्वर्यवो यः शतं शम्बरस्य पुरो बिभेदाश्मनेव पूर्वीः ।
यो वर्चिनः शतमिन्द्रः सहस्रमपावपद्भरता सोममस्मै ॥ ६ ॥ १३ ॥
अध्वर्यवो यः शतमा सहस्रं भूम्या उपस्थेऽवपज्जघन्वान् ।
कुत्सस्यायोरतिथिग्वस्य वीरान्न्यवृणग्भरता सोममस्मै ॥ ७ ॥
अध्वर्यवो यन्नरः कामयाध्वे श्रुष्टी वहन्तो नशथा तदिन्द्रे ।
गभस्तिपूतं भरत श्रुतायेन्द्राय सोमं यज्यवो जुहोत ॥ ८ ॥

अध्वर्यवः । यः । उरणं । जघान । नव । चख्वांसं । नवतिं । च । बाहून् । यः ।
अर्बुदं । अव । नीचा । बबाधे । तं । इंद्रं । सोमस्य । भृथे । हिनोत ॥ ४ ॥
अध्वर्यवः । यः । सु । अश्नं । जघान । यः । शुष्णं । अशुषं । यः । विऽअंसं । यः ।
पिप्रुं । नमुचिं । यः । रुधिऽक्रां । तस्मै । इंद्राय । अंधसः । जुहोत ॥ ५ ॥ अध्वर्यवः ।
यः । शतं । शंबरस्य । पुरः । बिभेद । अश्मनाऽइव । पूर्वीः । यः । वर्चिनः । शतं ।
इंद्रः । सहस्रं । अपऽअवपत् । भरत । सोमं । अस्मै ॥ ६ ॥ १३ ॥ अध्वर्यवः । यः ।
शतं । आ । सहस्रं । भूम्याः । उपऽस्थे । अवपत् । जघन्वान् । कुत्सस्य । आयोः ।
अतिथिऽग्वस्य । वीरान् । नि । अवृणक् । भरत । सोमं । अस्मै ॥ ७ ॥ अध्वर्यवः ।
यत् । नरः । कामयाध्वे । श्रुष्टी । वहंतः । नशथ । तत् । इंद्रे । गभस्तिऽपूतं । भरत ।
श्रुताय । इंद्राय । सोमं । यज्यवः । जुहोत ॥ ८ ॥

अध्वर्यवः कर्तना श्रुष्टिमस्मै वने निपूतं वन उन्नयध्वम्।
जुषाणो हस्त्यमभि वावशे व इन्द्राय सोमं मदिरं जुहोत ॥ ९ ॥
अध्वर्यवः पयसोधर्यथा गोः सोमेभिरीं पृणता भोजमिन्द्रम्।
वेदाहमस्य निभृतं म एतद्दित्सन्तं भूयो यजतश्चिकेत ॥ १० ॥
अध्वर्यवो यो दिव्यस्य वस्वो यः पार्थिवस्य क्षम्यस्य राजा।
तमूर्दरं न पृणता यवेनेन्द्रं सोमेभिस्तदपो वो अस्तु ॥ ११ ॥
अस्मभ्यं तद्वसो दानाय राधः समर्थयस्व बहु ते वसव्यम्।
इन्द्र यच्चित्रं श्रवस्या अनु द्यून्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १२ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ ऋषि-गृत्समद । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥१५॥ प्र घा न्वस्य महतो महानि सत्या सत्यस्य करणानि वोचम्।
त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्यास्य मदे अहिमिन्द्रो जघान ॥ १ ॥

अवंशे द्यामस्तभायद्बृहन्तमा रोदसी अपृणदन्तरिक्षम् ।
स धारयत्पृथिवीं पप्रथच्च सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २ ॥
सद्मेव प्राचो वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम् ।
वृथासृजत्पथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ३ ॥
स प्रवोळ्हॄन्परिगत्या दभीतेर्विश्वमधागायुधमिद्धे अग्नौ ।
सं गोभिरश्वैरसृजद्रथेभिः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ४ ॥
स ईं महीं धुनिमेतोररम्णात्सो अस्नातॄनपारयत्स्वस्ति ।
त उत्स्नाय रयिमभि प्र तस्थुः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ५ ॥ १५ ॥
सोदञ्चं सिन्धुमरिणान्महित्वा वज्रेणान उषसः सं पिपेष ।
अजवसो जविनीभिर्विवृश्चन्त्सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ६ ॥

अवंशे । द्यां । अस्तभायत् । बृहंतं । आ । रोदसी इति । अपृणत् । अंतरिक्षं । सः । धारयत् । पृथिवीं । पप्रथत् । च । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ २ ॥ सद्मऽइव । प्राचः । वि । मिमाय । मानैः । वज्रेण । खानि । अतृणत् । नदीनां । वृथा । असृजत् । पथिऽभिः । दीर्घऽयाथैः । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ३ ॥ सः । प्रऽवोळ्हॄन् । परिऽगत्य । दभीतेः । विश्वं । अधाक् । आयुधं । इद्धे । अग्नौ । सं । गोभिः । अश्वैः । असृजत् । रथेभिः । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ४ ॥ सः । ईं । महीं । धुनिं । एतोः । अरम्णात् । सः । अस्नातॄन् । अपारयत् । स्वस्ति । ते । उत्ऽस्नाय । रयिं । अभि । प्र । तस्थुः । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ५ ॥ १५ ॥ सः । उदंचं । सिंधुं । अरिणात् । महिऽत्वा । वज्रेण । अनः । उषसः । सं । पिपेष । अजवसः । जविनीभिः । विऽवृश्चन् । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ६ ॥

स विद्वाँ अपगोहं कनीनामाविर्भवन्नुदतिष्ठत्परावृक् ।
प्रति श्रोणः स्थाद्व्य१नगचष्ट सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ७ ॥
भिनद्वलमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दृंहितान्यैरत् ।
रिणग्रोधांसि कृत्रिमाण्येषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ८ ॥
स्वप्नेनाभ्युप्या चुमुरिं धुनिं च जघन्थ दस्युं प्र दभीतिमावः ।
रम्भी चिदत्र विविदे हिरण्यं सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ ९ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ १६ ॥ ऋषि –गृत्समदः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥१६॥ प्र वः सतां ज्येष्ठतमाय सुष्टुतिमग्नाविव समिधाने हविर्भरे ।
इन्द्रमजुर्यं जरयन्तमुक्षितं सनाद्युवानमवसे हवामहे ॥ १ ॥

सः । विद्वान् । अपऽगोहं । कनीनां । आविः । भवन् । उत् । अतिष्ठत् । पराऽवृक् । प्रति । श्रोणः । स्थात् । वि । अनक् । अचष्ट । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ७ ॥ भिनत् । वलं । अंगिरःऽभिः । गृणानः । वि । पर्वतस्य । दृंहितानि । ऐरत् । रिणक् । रोधांसि । कृत्रिमाणि । एषां । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ८ ॥ स्वप्नेन । अभिऽउप्य । चुमुरिं । धुनिं । च । जघंथ । दस्युं । प्र । दभीतिं । आवः । रंभी । चित् । अत्र । विविदे । हिरण्यं । सोमस्य । ता । मदे । इंद्रः । चकार ॥ ९ ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इंद्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १० ॥ १६ ॥

प्र । वः । सतां । ज्येष्ठऽतमाय । सुऽस्तुतिं । अग्नौऽइव । संऽइधाने । हविः । भरे । इंद्रं । अजुर्यं । जरयंतं । उक्षितं । सनात् । युवानं । अवसे । हवामहे ॥ १ ॥

यस्मादिन्द्राद्बृहतः किं चनेमृते विश्वान्यस्मिन्त्सम्भृताधि वीर्या ।
जठरे सोमं तन्वी३ सहो महो हस्ते वज्रं भरति शीर्षणि क्रतुम् ॥ २ ॥
न क्षोणीभ्यां परिभ्वे त इन्द्रियं न समुद्रैः पर्वतैरिन्द्र ते रथः ।
न ते वज्रमन्वश्नोति कश्चन यदाशुभिः पतसि योजना पुरु ॥ ३ ॥
विश्वे ह्यस्मै यजताय धृष्णवे क्रतुं भरन्ति वृषभाय सश्चते ।
वृषा यजस्व हविषा विदुष्टरः पिबेन्द्र सोमं वृषभेण भानुना ॥ ४ ॥
वृष्णः कोशः पवते मध्व ऊर्मिर्वृषभान्नाय वृषभाय पातवे ।
वृषणाध्वर्यू वृषभासो अद्रयो वृषणं सोमं वृषभाय सुष्वति ॥ ५ ॥ १७ ॥
वृषा ते वज्र उत ते वृषा रथो वृषणा हरी वृषभाण्यायुधा ।
वृष्णो मदस्य वृषभ त्वमीशिष इन्द्र सोमस्य वृषभस्य तृप्णुहि ॥ ६ ॥

यस्मात् । इंद्रात् । बृहतः । किं । चन । ईं । ऋते । विश्वानि । अस्मिन् । संऽभृता । अधि । वीर्या । जठरे । सोमं । तन्वि । सहः । महः । हस्ते । वज्रं । भरति । शीर्षणि । क्रतुं ॥ २ ॥ न । क्षोणीभ्यां । परिऽभ्वे । ते । इंद्रियं । न । समुद्रैः । पर्वतैः । इंद्र । ते । रथः । न । ते । वज्रं । अनु । अश्नोति । कः । चन । यत् । आशुऽभिः । पतसि । योजना । पुरु ॥ ३ ॥ विश्वे । हि । अस्मै । यजताय । धृष्णवे । क्रतुं । भरंति । वृषभाय । सश्चते । वृषा । यजस्व । हविषा । विदुःऽतरः । पिब । इंद्र । सोमं । वृषभेण । भानुना ॥ ४ ॥ वृष्णः । कोशः । पवते । मध्वः । ऊर्मिः । वृषभऽअन्नाय । वृषभाय । पातवे । वृषणा । अध्वर्यू इति । वृषभासः । अद्रयः । वृषणं । सोमं वृषभाय सुस्वति ॥ ५ ॥ १७ ॥ वृषा । ते । वज्रः । उत । ते । वृषा । रथः वृषणा । हरी इति । वृषभाणि । आयुधा । वृष्णः । मदस्य । वृषभ । त्वं । ईशिषे इंद्र । सोमस्य । वृषभस्य । तृप्णुहि ॥ ६ ॥

प्र ते नावं न समने वचस्युवं ब्रह्मणा यामि सवनेषु दाधृषिः ।
कुविन्नो अस्य वचसो निबोधिषदिन्द्रमुत्सं न वसुनः सिचामहे ॥ ७ ॥
पुरा सम्बाधादभ्या ववृत्स्व नो धेनुर्न वत्सं यवसस्य पिप्युषी ।
सकृत्सु ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नीभिर्न वृषणो नसीमहि ॥ ८ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥

॥ १७ ॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–इन्द्र । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥१७॥ तदस्मै नव्यमङ्गिरस्वदर्चत शुष्मा यदस्य प्रत्नथोदीरते ।
विश्वा यद्गोत्रा सहसा परीवृता मदे सोमस्य दृंहितान्यैरयत् ॥ १ ॥
स भूतु यो ह प्रथमाय धायस ओजो मिमानो महिमानमातिरत् ।
शूरो यो युत्सु तन्वं परिव्यत शीर्षणि द्यां महिना प्रत्यमुञ्चत ॥ २ ॥

प्र । ते । नावं । न । समने । वचस्युवं । ब्रह्मणा । यामि । सवनेषु । दधृषिः ।
कुवित् । नः । अस्य । वचसः । निऽबोधिषत् । इन्द्रं । उत्सं । न । वसुनः ।
सिचामहे ॥ ७ ॥ पुरा । संऽबाधात् । अभि । आ । ववृत्स्व । नः । धेनुः । न ।
वत्सं । यवसस्य । पिप्युषी । सकृत् । सु । ते । सुमतिऽभिः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।
सं । पत्नीभिः । न । वृषणः । नसीमहि ॥ ८ ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं ।
जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति ।
धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ९ ॥ १८ ॥
तत् । अस्मै । नव्यं । अङ्गिरस्वत् । अर्चत । शुष्माः । यत् । अस्य । प्रत्नऽथा ।
उत्ऽईरते । विश्वा । यत् । गोत्रा । सहसा । परिऽवृता । मदे । सोमस्य । दृंहितानि ।
ऐरयत् ॥ १ ॥ सः । भूतु । यः । ह । प्रथमाय । धायसे । ओजः । मिमानः ।
महिमानं । आ । अतिरत् । शूरः । यः । युत्ऽसु । तन्वं । परिऽव्यत । शीर्षणि ।
द्यां । महिना । प्रति । अमुञ्चत ॥ २ ॥

अधांकृणोः प्रथमं वीर्यं महद्यदस्याग्रे ब्रह्मणा शुष्ममैरयः ।
रथेष्ठेन हर्यश्वेन विच्युताः प्र जीरयः सिस्रते सध्र्य१क् पृथक् ॥ ३ ॥
अधा यो विश्वा भुवनाभि मज्मनेशानकृत्प्रवया अभ्यवर्धत ।
आद्रोदसी ज्योतिषा वह्निरातनोत्सीव्यन्तमांसि दुधिता समव्ययत् ॥ ४ ॥
स प्राचीनान्पर्वतान्दृंहदोजसाधराचीनमकृणोदपामपः ।
अधारयत्पृथिवीं विश्वधायसमस्तभ्नान्मायया द्यामवस्रसः ॥ ५ ॥ १९ ॥
सास्मा अरं बाहुभ्यां यं पिताकृणोद्विश्वस्मादा जनुषो वेदसस्परि ।
येना पृथिव्यां नि क्रिविं शयध्यै वज्रेण हत्व्यवृणक्तुविष्वणिः ॥ ६ ॥
अमाजूरिव पित्रोः सचा सती समानादा सदसस्त्वामिये भगम् ।
कृधि प्रकेतमुप मास्या भर दद्धि भागं तन्वो३ येन मामहः ॥ ७ ॥

अध । अकृणोः । प्रथमं । वीर्यं । महत् । यत् । अस्य । अग्रे । ब्रह्मणा । शुष्मं । ऐरयः । रथेऽस्थेन । हरिऽअश्वेन । विऽच्युताः । प्र । जीरयः । सिस्रते । सध्र्यक् । पृथक् ॥ ३ ॥ अध । यः । विश्वा । भुवना । अभि । मज्मना । ईशानऽकृत् । प्रऽवयाः । अभि । अवर्धत । आत् । रोदसी इति । ज्योतिषा । वह्निः । आ । अतनोत् । सीव्यन् । तमांसि । दुधिता । सं । अव्ययत् ॥ ४ ॥ सः । प्राचीनान् । पर्वतान् । दृंहत् । ओजसा । अधराचीनं । अकृणोत् । अपां । अपः । अधारयत् । पृथिवीं । विश्वऽधायसं । अस्तभ्नात् । मायया । द्यां । अवऽस्रसः ॥ ५ ॥ १९ ॥ सः । अस्मै । अरं । बाहुऽभ्यां । यं । पिता । अकृणोत् । विश्वस्मात् । आ । जनुषः । वेदसः । परि । येन । पृथिव्यां । नि । क्रिविं । शयध्यै । वज्रेण । हत्वी । अवृणक् । तुविऽस्वनिः ॥ ६ ॥ अमाजूःऽइव । पित्रोः । सचा । सती । समानात् । आ । सदसः । त्वा । इये । भगं । कृधि । प्रऽकेतं । उप । मासि । आ । भर । दद्धि । भागं । तन्वः । येन । ममहः ॥ ७ ॥

भोजं त्वामिन्द्र वयं हुवेम दुदिष्ट्वमिन्द्रापांसि वाजान् ।
अविड्ढीन्द्र चित्रया न ऊती कृधि वृषन्निन्द्र वस्यसो नः ॥ ८ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २० ॥

॥ १८ ॥ ऋषि–गृत्समदः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ १८ ॥ प्राता रथो नवो योजि सस्निश्चतुर्युगस्त्रिकशः सप्तरश्मिः ।
दशारित्रो मनुष्यः स्वर्षाः स इष्टिभिर्मतिभी रंह्यो भूत् ॥ १ ॥
सास्मा अरं प्रथमं स द्वितीयमुतो तृतीयं मनुषः स होता ।
अन्यस्या गर्भमन्य ऊं जनन्त सो अन्येभिः सचते जेन्यो वृषा ॥ २ ॥
हरी नु कं रथ इन्द्रस्य योजमायै सूक्तेन वचसा नवेन ।
मो षु त्वामत्र बहवो हि विप्रा नि रीरमन्यजमानासो अन्ये ॥ ३ ॥

भोजं । त्वां । इंद्र । वयं । हुवेम । दुदिः । त्वं । इंद्र । अपांसि । वाजान् । अविड्ढि । इंद्र । चित्रया । नः । ऊती । कृधि । वृषन् । इंद्र । वस्यसः । नः ॥ ८ ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इंद्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ९ ॥ २० ॥

प्रातरिति । रथः । नवः । योजि । सस्निः । चतुःऽयुगः । त्रिऽकशः । सप्तऽरश्मिः । दशऽअरित्रः । मनुष्यः । स्वःऽसाः । सः । इष्टिऽभिः । मतिऽभिः । रंह्यः । भूत् ॥ १ ॥ सः । अस्मै । अरं । प्रथमं । सः । द्वितीयं । उतो इति । तृतीयं । मनुषः । सः । होता । अन्यस्याः । गर्भं । अन्ये । ऊं इति । जनंत । सः । अन्येभिः । सचते । जेन्यः । वृषा ॥ २ ॥ हरी इति । नु । कं । रथे । इंद्रस्य । योजं । आऽयै । सुऽउक्तेन । वचसा । नवेन । मो इति । सु । त्वां । अत्र । बहवः । हि । विप्राः । नि । रीरमन् । यजमानासः । अन्ये ॥ ३ ॥

आ द्वाभ्यां हरिभ्यामिन्द्र याह्या चतुर्भिरा षड्भिर्हूयमानः ।
आष्टाभिर्दशभिः सोमपेयमयं सुतः सुमख मा मृधस्कः ॥ ४ ॥
आ विंशत्या त्रिंशता याह्यर्वाङा चत्वारिंशता हरिभिर्युजानः ।
आ पञ्चाशता सुरथेभिरिन्द्रा षष्ट्या सप्तत्या सोमपेयम् ॥ ५ ॥ २१ ॥
आशीत्या नवत्या याह्यर्वाङा शतेन हरिभिरुह्यमानः ।
अयं हि ते शुनहोत्रेषु सोम इन्द्र त्वाया परिषिक्तो मदाय ॥ ६ ॥
मम ब्रह्मेन्द्र याह्यच्छा विश्वा हरी धुरि धिष्वा रथस्य ।
पुरुत्रा हि विहव्यो बभूथास्मिञ्छूर सवने मादयस्व ॥ ७ ॥
न म इन्द्रेण सख्यं वि योषदस्मभ्यमस्य दक्षिणा दुहीत ।
उप ज्येष्ठे वरूथे गभस्तौ प्रायेप्राये जिगीवांसः स्याम ॥ ८ ॥

आ । द्वाभ्यां । हरिऽभ्यां । इंद्र । याहि । आ । चतुःऽभिः । आ । षट्ऽभिः हूयमानः । आ । अष्टाभिः । दशऽभिः । सोमऽपेयं । अयं । सुतः । सुऽमख । मा मृधः । करिति कः ॥ ४ ॥ आ । विंशत्या । त्रिंशता । याहि । अर्वाङ् । आ चत्वारिंशता । हरिऽभिः । युजानः । आ । पंचाशता । सुऽरथेभिः । इंद्र । आ षष्ट्या । सप्तत्या । सोमऽपेयं ॥ ५ ॥ २१ ॥ आ । अशीत्या । नवत्या । याहि अर्वाङ् । आ । शतेन । हरिऽभिः । उह्यमानः । अयं । हि । ते । शुनऽहोत्रेषु । सोमः इंद्र । त्वाऽया । परिऽसिक्तः । मदाय ॥ ६ ॥ मम । ब्रह्म । इंद्र । याहि । अच्छ विश्वा । हरी इति । धुरि । धिष्व । रथस्य । पुरुऽत्रा । हि । विऽहव्यः । बभूथ अस्मिन् । शूर । सवने । मादयस्व ॥ ७ ॥ न । मे । इंद्रेण । सख्यं । वि । योषत् अस्मभ्यं । अस्य । दक्षिणा । दुहीत । उप । ज्येष्ठे । वरूथे । गभस्तौ प्रायेऽप्राये । जिगीवांसः । स्याम ॥ ८ ॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २२ ॥

॥ १९ ॥ ऋषि:-गृत्समद । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ १९ ॥ अपाय्यस्यान्धसो मदाय मनीषिणः सुवानस्य प्रयसः ।
यस्मिन्निन्द्रः प्रदिवि वावृधान ओको दधे ब्रह्मण्यन्तश्च नरः ॥ १ ॥
अस्य मन्दानो मध्वो वज्रहस्तोऽहिमिन्द्रो अर्णोवृतं वि वृश्चत् ।
प्र यद्वयो न स्वसराण्यच्छा प्रयांसि च नदीनां चक्रमन्त ॥ २ ॥
स माहिन इन्द्रो अर्णो अपां प्रैरयदहिहाच्छा समुद्रम् ।
अजनयत्सूर्यं विदद्गा अक्तुनाह्नां वयुनानि साधत् ॥ ३ ॥
सो अप्रतीनि मनवे पुरूणीन्द्रो दाशद्दाशुषे हन्ति वृत्रम् ।
सद्यो यो नृभ्यो अतसाय्यो भूत्पस्पृधानेभ्यः सूर्यस्य सातौ ॥ ४ ॥

नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इंद्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुवीराः ॥ ९ ॥ २२ ॥

अपायि । अस्य । अंधसः । मदाय । मनीषिणः । सुवानस्य । प्रयसः । यस्मिन् । इंद्रः । प्रऽदिवि । वावृधानः । ओकः । दधे । ब्रह्मण्यंतः । च । नरः ॥ १ ॥ अस्य । मंदानः । मध्वः । वज्रऽहस्तः । अहिं । इंद्रः । अर्णःऽवृतं । वि । वृश्चत् । प्र । यत् । वयः । न । स्वसराणि । अच्छ । प्रयांसि । च । नदीनां । चक्रमंत ॥ २ ॥ सः । माहिनः । इंद्रः । अर्णः । अपां । प्र । ऐरयत् । अहिऽहा । अच्छ । समुद्रं । अजनयत् । सूर्यं । विदत् । गाः । अक्तुना । अह्नां । वयुनानि । साधत् ॥ ३ ॥ सः । अप्रतीनि । मनवे । पुरूणि । इंद्रः । दाशत् । दाशुषे । हंति । वृत्रं । सद्यः । यः । नृऽभ्यः । अतसाय्यः । भूत् । पस्पृधाने[illegible] । [illegible] । [illegible] ॥ ४ ॥

स सुन्वत इन्द्रः सूर्यमा देवो रिणङ्मर्त्याय स्तवान् ।
आ यद्रयिं गुहदवद्यमस्मै भरदंशं नैतशो दशस्यन् ॥ ५ ॥ २३ ॥
स रन्धयत्सदिवः सारथये शुष्णमशुषं कुयवं कुत्साय ।
दिवोदासाय नवतिं च नवेन्द्रः पुरो व्यैरच्छम्बरस्य ॥ ६ ॥
एवा त इन्द्रोचथमहेम श्रवस्या न त्मना वाजयन्तः ।
अश्याम तत्साप्तमाशुषाणा ननमो वधरदेवस्य पीयोः ॥ ७ ॥
एवा ते गृत्समदाः शूर मन्मावस्यवो न वयुनानि तक्षुः ।
ब्रह्मण्यन्त इन्द्र ते नवीय इषमूर्जं सुक्षितिं सुम्नमश्युः ॥ ८ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २४ ॥

सः । सुन्वते । इंद्रः । सूर्यं । आ । देवः । रिणक् । मर्त्याय । स्तवान् । आ । यत् । रयिं । गुहत्ऽअवद्यं । अस्मै । भरंत् । अंशं । न । एतशः । दशस्यन् ॥ ५ ॥ २३ ॥
सः । रंधयत् । सऽदिवः । सारथये । शुष्णं । अशुषं । कुयवं । कुत्साय । दिवःऽदासाय । नवतिं । च । नव । इंद्रः । पुरः । वि । ऐरत् । शंबरस्य ॥ ६ ॥
एव । ते । इंद्र । उचथं । अहेम । श्रवस्या । न । त्मना । वाजयंतः । अश्याम । तत् । साप्तं । आशुषाणाः । ननमः । वधः । अदेवस्य । पीयोः ॥ ७ ॥ एव । ते । गृत्सऽमदाः । शूर । मन्म । अवस्यवः । न । वयुनानि । तक्षुः । ब्रह्मण्यंतः । इंद्र । ते । नवीयः । इषं । ऊर्जं । सुऽक्षितिं । सुम्नं । अश्युः ॥ ८ ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इंद्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ९ ॥ २४ ॥

॥ २० ॥ ऋषिः-गृत्समदः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ २० ॥ वयं ते वयं इन्द्र विद्धि षु णः प्र भरामहे वाजयुर्न रथम् ।
विदन्यवो दीध्यतो मनीषा सुम्नमियक्षन्तस्त्वावतो नॄन् ॥ १ ॥
त्वं न इन्द्र त्वाभिरूती त्वायतो अभिष्टिपासि जनान् ।
त्वमिनो दाशुषो वरूतेत्थाधीरभि यो नक्षति त्वा ॥ २ ॥
स नो युवेन्द्रो जोहूत्रः सखा शिवो नरामस्तु पाता ।
यः शंसन्तं यः शशमानमूती पचन्तं च स्तुवन्तं च प्रणेषत् ॥ ३ ॥
तमु स्तुष इन्द्रं तं गृणीषे यस्मिन्पुरा वावृधुः शाशदुश्च ।
स वस्वः कामं पीपरदियानो ब्रह्मण्यतो नूतनस्यायोः ॥ ४ ॥
सो अङ्गिरसामुचथा जुजुष्वान्ब्रह्मा तूतोदिन्द्रो गातुमिष्णन् ।
मुष्णन्नुषसः सूर्येण स्तवानश्नस्य चिच्छिश्नथत्पूर्व्याणि ॥ ५ ॥ २९ ॥

वयं । ते । वयः । इंद्र । विद्धि । सु । नः । प्र । भरामहे । वाजऽयुः । न ।
रथं । विपन्यवः । दीध्यतः । मनीषा । सुम्नं । इयक्षंतः । त्वाऽवतः । नॄन् ॥ १ ॥
त्वं । नः । इंद्र । त्वाभिः । ऊती । त्वाऽयतः । अभिष्टिऽपा । असि । जनान् । त्वं ।
इनः । दाशुषः । वरूता । इत्थाऽधीः । अभि । यः । नक्षति । त्वा ॥ २ ॥ सः ।
नः । युवा । इंद्रः । जोहूत्रः । सखा । शिवः । नरा । अस्तु । पाता । यः । शंसंतं ।
यः । शशमानं । ऊती । पचंतं । च । स्तुवंतं । च । प्रऽनेषत् ॥ ३ ॥ तं । ऊं इति ।
स्तुषे । इंद्रं । तं । गृणीषे । यस्मिन् । पुरा । ववृधुः । शाशदुः । च । सः । वस्वः ।
कामं । पीपरत् । इयानः । ब्रह्मण्यतः । नूतनस्य । आयोः ॥ ४ ॥ सः । अंगिरसां ।
उचथा । जुजुष्वान् । ब्रह्म । तूतोत् । इंद्रः । गातुं । इष्णन् । मुष्णन् । उषसः ।
सूर्येण । स्तवान् । अश्नस्य । चित् । शिश्नथत् । पूर्व्याणि ॥ ५ ॥ २९ ॥

स ह श्रुत इन्द्रो नाम देव ऊर्ध्वो भुवन्मनुषे दस्मतमः ।
अव प्रियमर्शसानस्य साह्वाञ्छिरो भरद्दासस्य स्वधावान् ॥ ६ ॥
स वृत्रहेन्द्रः कृष्णयोनीः पुरन्दरो दासीरैरयद्वि ।
अजनयन्मनवे क्षामपश्च सत्रा शंसं यजमानस्य तूतोत् ॥ ७ ॥
तस्मै तवस्यमनु दायि सत्रेन्द्राय देवेभिरर्णसातौ ।
प्रति यदस्य वज्रं बाह्वोर्धुर्हत्वी दस्यून्पुर आयसीर्नि तारीत् ॥ ८ ॥
नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।
शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ९ ॥ २६ ॥

॥ २१ ॥ ऋषि–गृत्समदः । देवता–इन्द्रः । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥२१॥ विश्वजिते धनजिते स्वर्जिते सत्राजिते नृजित उर्वराजिते ।
अश्वजिते गोजिते अब्जिते भरेन्द्राय सोमं यजताय हर्यतम् ॥ १ ॥

सः । ह । श्रुतः । इंद्रः । नाम । देवः । ऊर्ध्वः । भुवत् । मनुषे । दस्मऽतमः । अव । प्रियं । अर्शसानस्य । सह्वान् । शिरः । भरत् । दासस्य । स्वधाऽवान् ॥ ६ ॥ सः । वृत्रऽहा । इंद्रः । कृष्णऽयोनीः । पुरंऽदरः । दासीः । ऐरयत् । वि । अजनयत् । मनवे । क्षां । अपः । च । सत्रा । शंसं । यजमानस्य । तूतोत् ॥ ७ ॥ तस्मै । तवस्यं । अनु । दायि । सत्रा । इंद्राय । देवेभिः । अर्णऽसातौ । प्रति । यत् । अस्य । वज्रं । बाह्वोः । धुः । हत्वी । दस्यून् । पुरः । आयसीः । नि । तारीत् ॥ ८ ॥ नूनं । सा । ते । प्रति । वरं । जरित्रे । दुहीयत् । इन्द्र । दक्षिणा । मघोनी । शिक्ष । स्तोतृऽभ्यः । मा । अति । धक् । भगः । नः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ९ ॥ २६ ॥

विश्वऽजिते । धनऽजिते । स्वःऽजिते । सत्राऽजिते । नृऽजिते । उर्वराऽजिते । अश्वऽजिते । गोऽजिते । अप्ऽजिते । भर । इंद्राय । सोमं । यजताय । हर्यतं ॥ १ ॥

अभिभुवेऽभिभङ्गाय वन्वतेऽषाळ्हाय सहमानाय वेधसे ।
तुविग्रये वह्नये दुष्टरीतवे सत्रासाहे नम इन्द्राय वोचत ॥ २ ॥
सत्रासाहो जनभक्षो जनंसहश्च्यवनो युध्मो अनु जोषमुक्षितः ।
वृतञ्चयः सहुरिर्विक्ष्वारित इन्द्रस्य वोचं प्र कृतानि वीर्या ॥ ३ ॥
अनानुदो वृषभो दोधतो वधो गम्भीर ऋष्वो असमष्टकाव्यः ।
रध्रचोदः श्नथनो वीळितस्पृथुरिन्द्रः सुयज्ञ उषसः स्वर्जनत् ॥ ४ ॥
यज्ञेन गातुमप्तुरो विविद्रिरे धियो हिन्वाना उशिजो मनीषिणः ।
अभिस्वरा निषदा गा अवस्यव इन्द्रे हिन्वाना द्रविणान्याशत ॥ ५ ॥
इन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ।
पोषं रयीणामरिष्टिं तनूनां स्वाद्मानं वाचः सुदिनत्वमह्नाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

अभिऽभुवे । अभिऽभङ्गाय । वन्वते । अषाळ्हाय । सहमानाय । वेधसे । तुविऽग्रये । वह्नये । दुस्तरीतवे । सत्राऽसहे । नमः । इंद्राय । वोचत ॥ २ ॥ सत्राऽसहः । जनऽभक्षः । जनंऽसहः । च्यवनः । युध्मः । अनु । जोषं । उक्षितः । वृतंऽचयः । सहुरिः । विक्षु । आरितः । इंद्रस्य । वोचं । प्र । कृतानि । वीर्या ॥ ३ ॥ अननुऽदः । वृषभः । दोधतः । वधः । गंभीरः । ऋष्वः । असमष्टऽकाव्यः । रध्रऽचोदः । श्नथनः । वीळितः । पृथुः । इंद्रः । सुऽयज्ञः । उषसः । स्वः । जनत् ॥ ४ ॥ यज्ञेन । गातुं । अप्ऽतुरः । विविद्रिरे । धियः । हिन्वानाः । उशिजः । मनीषिणः । अभिऽस्वरा । निऽसदा । गाः । अवस्यवः । इंद्रे । हिन्वानाः । द्रविणानि । आशत ॥ ५ ॥ इंद्र । श्रेष्ठानि । द्रविणानि । धेहि । चित्तिं । दक्षस्य । सुभगऽत्वं । अस्मे इति । पोषं । रयीणां । अरिष्टिं । तनूनां । स्वाद्मानं । वाचः । सुदिनऽत्वं । अह्नां ॥ ६ ॥ २७ ॥

॥ २२ ॥ ऋषिः—गृत्समदः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—अष्टिः ॥

॥ २२ ॥ त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथावशत् । स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सश्चद्देवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ १ ॥
अध त्विषीमाँ अभ्योजसा क्रिविं युधाभवदा रोदसी अपृणदस्य मज्मना प्र वावृधे । अधत्तान्यं जठरे प्रेमरिच्यत सैनं सश्चद्देवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ २ ॥
साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ववक्षिथ साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिर्मृधो विचर्षणिः । दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं सश्चद्देवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ ३ ॥
तव त्यन्नर्यं नृतोऽप इन्द्र प्रथमं पूर्व्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम् ।
यद्देवस्य शवसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः ।
भुवद्विश्वमभ्यादेवमोजसा विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिषम् ॥ ४ ॥ २८ ॥ २ ॥

त्रिऽकद्रुकेषु । महिषः । यवऽआशिरं । तुविऽशुष्मः । तृपत् । सोमं । अपिबत् । विष्णुना । सुतं । यथा । अवशत् । सः । ईं । ममाद । महि । कर्म । कर्तवे । महां । उरुं । सः । एनं । सश्चत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंदुः ॥ १ ॥ अध । त्विषिऽमान् । अभि । ओजसा । क्रिविं । युधा । अभवत् । आ । रोदसी इति । अपृणत् । अस्य । मज्मना । प्र । ववृधे । अधत्त । अन्यं । जठरे । प्र । ईं । अरिच्यत । सः । एनं । सश्चत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंदुः ॥ २ ॥ साकं । जातः । क्रतुना । साकं । ओजसा । ववक्षिथ । साकं । वृद्धः । वीर्यैः । ससहिः । मृधः । विऽचर्षणिः । दाता । राधः । स्तुवते । काम्यं । वसु । सः । एनं । सश्चत् । देवः । देवं । सत्यं । इंद्रं । सत्यः । इंदुः ॥ ३ ॥ तव । त्यत् । नर्यं । नृतो इति । अपः । इंद्र । प्रथमं । पूर्व्यं । दिवि । प्रऽवाच्यं । कृतं । यत् । देवस्य । शवसा । प्र । अरिणाः । असुं । रिणन् । अपः । भुवत् । विश्वं । अभि । अदेवं । ओजसा । विदात् । ऊर्जं । शतऽक्रतुः । विदात् । इषं ॥ ४ ॥ २८ ॥

॥ त्रितीयोऽनुवाकः ॥

॥ २३ ॥ ऋषि–गृत्समदः । देवता–बृहस्पति । छन्दः–जगती ॥

॥२३॥ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥ १ ॥
देवाश्चित्ते असुर्य प्रचेतसो बृहस्पते यज्ञियं भागमानशुः ।
उस्रा इव सूर्यो ज्योतिषा महो विश्वेषामिज्जनिता ब्रह्मणामसि ॥ २ ॥
आ विबाध्या परिरापस्तमांसि च ज्योतिष्मन्तं रथमृतस्य तिष्ठसि ।
बृहस्पते भीममममित्रदम्भनं रक्षोहणं गोत्रभिदं स्वर्विदम् ॥ ३ ॥
सुनीतिभिर्नयसि त्रायसे जनं यस्तुभ्यं दाशान्न तमंहो अश्नवत् ।
ब्रह्मद्विषस्तपनो मन्युमीरसि बृहस्पते महि तत्ते महित्वनम् ॥ ४ ॥

गणानां । त्वा । गणऽपतिं । हवामहे । कविं । कवीनां । उपमश्रवःऽतमं । ज्येष्ठऽराजं । ब्रह्मणां । ब्रह्मणः । पते । आ । नः । शृण्वन् । ऊतिऽभिः । सीद । सदनं ॥ १ ॥ देवाः । चित् । ते । असुर्य । प्रऽचेतसः । बृहस्पते । यज्ञियं । भागं । आनशुः । उस्राःऽइव । सूर्यः । ज्योतिषा । महः । विश्वेषां । इत् । जनिता । ब्रह्मणां । असि ॥ २ ॥ आ । विऽबाध्य । परिऽरपः । तमांसि । च । ज्योतिष्मन्तं । रथं । ऋतस्य । तिष्ठसि । बृहस्पते । भीमं । अमित्रऽदम्भनं । रक्षःऽहनं । गोत्रऽभिदं । स्वःऽविदं ॥ ३ ॥ सुनीतिऽभिः । नयसि । त्रायसे । जनं । यः । तुभ्यं । दाशात् । न । तं । अंहः । अश्नवत् । ब्रह्मऽद्विषः । तपनः । मन्युऽमीः । असि । बृहस्पते । महि । तत् । ते । महिऽत्वनं ॥ ४ ॥

न तमंहो न दुरितं कुतश्चन नारातयस्तितिरुर्न द्वयाविनः ।
विश्वा इदस्माद्ध्वरसो वि बाधसे यं सुगोपा रक्षसि ब्रह्मणस्पते ॥ ५ ॥ २९ ॥
त्वं नो गोपाः पथिकृद्विचक्षणस्तव व्रताय मतिभिर्जरामहे ।
बृहस्पते यो नो अभि ह्वरो दधे स्वा तं मर्मर्तु दुच्छुना हरस्वती ॥ ६ ॥
उत वा यो नो मर्चयादनागसोऽरातीवा मर्तः सानुको वृकः ।
बृहस्पते अप तं वर्तया पथः सुगं नो अस्यै देववीतये कृधि ॥ ७ ॥
त्रातारं त्वा तनूनां हवामहेऽवस्पर्तरधिवक्तारमस्मयुम् ।
बृहस्पते देवनिदो नि बर्हय मा दुरेवा उत्तरं सुम्नमुन्नशन् ॥ ८ ॥
त्वया वयं सुवृधा ब्रह्मणस्पते स्पार्हा वसु मनुष्या ददीमहि ।
या नो दूरे तळितो या अरातयोऽभि सन्ति जम्भया ता अनप्नसः ॥ ९ ॥

न । तं । अंहः । न । दुःऽइतं । कुतः । चन । न । अरातयः । तितिरुः । न । द्वयाविनः । विश्वाः । इत् । अस्मात् । ध्वरसः । वि । बाधसे । यं । सुऽगोपाः । रक्षसि । ब्रह्मणः । पते ॥ ५ ॥ २९ ॥ त्वं । नः । गोपाः । पथिऽकृत् । विऽचक्षणः । तव । व्रताय । मतिऽभिः । जरामहे । बृहस्पते । यः । नः । अभि । ह्वरः । दधे । स्वा । तं । मर्मर्तु । दुच्छुना । हरस्वती ॥ ६ ॥ उत । वा । यः । नः । मर्चयात् । अनागसः । अरातिऽवा । मर्तः । सानुकः । वृकः । बृहस्पते । अप । तं । वर्तय । पथः । सुऽगं । नः । अस्यै । देवऽवीतये । कृधि ॥ ७ ॥ त्रातारं । त्वा । तनूनां । हवामहे । अवऽस्पर्तः । अधिऽवक्तारं । अस्मऽयुं । बृहस्पते । देवऽनिदः । नि । बर्हय । मा । दुःऽएवाः । उत्ऽतरं । सुम्नं । उत् । नशन् ॥ ८ ॥ त्वया । वयं । सुऽवृधा । ब्रह्मणः । पते । स्पार्हा । वसु । मनुष्या । आ । ददीमहि । याः । नः । दूरे । तळितः । याः । अरातयः । अभि । संति । जंभय । ताः । अनप्नसः ॥ ९ ॥

त्वया वयमुत्तमं धीमहे वयो बृहस्पते पप्रिणा सस्निना युजा ।
मा नो दुःशंसो अभिदिप्सुरीशत प्र सुशंसा मतिभिस्तारिषीमहि ॥१०॥३०॥
अनानुदो वृषभो जग्मिराहवं निष्टप्ता शत्रुं पृतनासु सासहिः ।
असि सत्य ऋणया ब्रह्मणस्पत उग्रस्य चिद्दमिता वीळुहर्षिणः ॥ ११ ॥
अदेवेन मनसा यो रिषण्यति शासामुग्रो मन्यमानो जिघांसति ।
बृहस्पते मा प्रणक्तस्य नो वधो नि कर्म मन्युं दुरेवस्य शर्धतः ॥ १२ ॥
भरेषु हव्यो नमसोपसद्यो गन्ता वाजेषु सनिता धनंधनम् ।
विश्वा इदर्यो अभिदिप्स्वो३ मृधो बृहस्पतिर्वि ववर्हा रथाँ इव ॥ १३ ॥
तेजिष्ठया तपनी रक्षसस्तप ये त्वा निदे दधिरे दृष्टवीर्यम् ।
आविस्तत्कृष्व यदसत्त उक्थ्यं१ बृहस्पते वि परिरापो अर्दय ॥ १४ ॥

त्वया । वयं । उत्ऽतमं । धीमहे । वयः । बृहस्पते । पप्रिणा । सस्निना । युजा ।
मा । नः । दुःऽशंसः । अभिऽदिप्सुः । ईशत । प्र । सुऽशंसाः । मतिऽभिः ।
तारिषीमहि ॥ १० ॥ ३० ॥ अनानुऽदः । वृषभः । जग्मिः । आऽहवं । निःऽतप्ता ।
शत्रुं । पृतनासु । ससहिः । असि । सत्यः । ऋणऽयाः । ब्रह्मणः । पते । उग्रस्य ।
चित् । दमिता । वीळुऽहर्षिणः ॥ ११ ॥ अदेवेन । मनसा । यः । रिषण्यति ।
शासां । उग्रः । मन्यमानः । जिघांसति । बृहस्पते । मा । प्रणक् । तस्य । नः ।
वधः । नि । कर्म । मन्युं । दुःऽएवस्य । शर्धतः ॥ १२ ॥ भरेषु । हव्यः । नमसा ।
उपऽसद्यः । गन्ता । वाजेषु । सनिता । धनंऽधनं । विश्वाः । इत् । अर्यः । अभिऽ-
दिप्स्वः । मृधः । बृहस्पतिः । वि । ववर्ह । रथान्ऽइव ॥ १३ ॥ तेजिष्ठया । तपनी ।
रक्षसः । तप । ये । त्वा । निदे । दधिरे । दृष्टऽवीर्यं । आविः । तत् । कृष्व । यत् ।
असत् । ते । उक्थ्यं । बृहस्पते । वि । परिऽरापः । अर्दय ॥ १४ ॥

बृह॑स्पते॒ अति॒ यद॒र्यो अर्हा॑द्द्यु॒मद्वि॒भाति॒ क्रतु॑म॒ज्जने॑षु ।
यद्दी॒दय॒च्छव॑स ऋतप्रजात॒ तद॒स्मासु॒ द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम् ॥ १५ ॥ ३१ ॥
मा न॑: स्ते॒नेभ्यो॒ ये अ॒भि द्रु॒हस्प॒दे नि॑रा॒मिणो॒ रि॒पवोऽन्ने॑षु जागृ॒धुः ।
आ दे॒वाना॒मोह॑ते॒ वि व्रयो॑ हृ॒दि बृह॑स्पते॒ न प॒रः साम्नो॑ विदुः ॥ १६ ॥
विश्वे॑भ्यो॒ हि त्वा॒ भुव॑नेभ्य॒स्परि॒ त्वष्टाज॑न॒त्साम्न॑:साम्नः क॒विः ।
स ऋ॑ण॒चिदृ॑ण॒या ब्रह्म॑ण॒स्पति॑र्द्रु॒हो ह॒न्ता म॒ह ऋ॒तस्य॑ ध॒र्तरि॑ ॥ १७ ॥
तव॑ श्रि॒ये व्य॑जिहीत॒ पर्व॑तो॒ गवां॑ गो॒त्रमु॒दसृ॑जो॒ यद॑ङ्गिरः ।
इन्द्रे॑ण यु॒जा तम॑सा॒ परी॑वृतं॒ बृह॑स्पते॒ निर॒पामौ॑ब्जो अर्ण॒वम् ॥ १८ ॥
ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॒स्य य॒न्ता सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जिन्व ।
विश्वं॒ तद्भ॒द्रं यदव॑न्ति दे॒वा बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीरा॑: ॥ १९ ॥ ३२ ॥ ६ ॥

बृह॑स्पते । अति॑ । यत् । अ॒र्यः । अर्हा॑त् । द्यु॒ऽमत् । वि॒ऽभाति॑ । क्रतु॑ऽमत् । जने॑षु । यत् । दी॒दय॑त् । शव॑सा । ऋ॒त॒ऽप्र॒जा॒त॒ । तत् । अ॒स्मासु॑ । द्रवि॑णं । धे॒हि॒ । चि॒त्रं ॥ १५ ॥ ३१ ॥ मा । नः॒ । स्ते॒नेभ्यः॑ । ये । अ॒भि । द्रु॒हः । प॒दे । नि॒रा॒मिणः॑ । रि॒पवः॑ । अन्ने॑षु । ज॒गृ॒धुः । आ । दे॒वानां॑ । ओह॑ते । वि । व्रयः॑ । हृ॒दि । बृह॑स्पते । न । प॒रः । साम्नः॑ । वि॒दुः ॥ १६ ॥ विश्वे॑भ्यः । हि । त्वा॒ । भुव॑नेभ्यः । परि॑ । त्वष्टा॑ । अज॑नत् । साम्नः॑ऽसाम्नः । क॒विः । सः । ऋ॒ण॒ऽचित् । ऋ॒ण॒ऽयाः । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ । द्रु॒हः । ह॒न्ता । म॒हः । ऋ॒तस्य॑ । ध॒र्तरि॑ ॥ १७ ॥ तव॑ । श्रि॒ये । वि । अ॒जि॒ही॒त॒ । पर्व॑तः । गवां॑ । गो॒त्रं । उ॒त्ऽअसृ॑जः । यत् । अ॒ङ्गि॒रः॒ । इन्द्रे॑ण । यु॒जा । तम॑सा । परि॑ऽवृतं । बृह॑स्पते । निः । अ॒पां । औ॒ब्जः॒ । अ॒र्ण॒वं ॥ १८ ॥ ब्रह्म॑णः । प॒ते॒ । त्वं । अ॒स्य । य॒न्ता । सु॒ऽउ॒क्तस्य॑ । बो॒धि॒ । तन॑यं । च॒ । जि॒न्व॒ । विश्वं॑ । तत् । भ॒द्रं । यत् । अव॑न्ति । दे॒वाः । बृ॒हत् । व॒दे॒म॒ । वि॒दथे॑ । सु॒ऽवीराः॑ ॥ १९ ॥

॥ इति द्वितीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ अथ द्वितीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ २४ ॥ ऋषिः-गृत्समदः । देवता-ब्रह्मणस्पतिः । छन्दः-जगती ॥

॥२४॥ सेमामविड्ढि प्रभृतिं य ईशिषेऽया विधेम नवया महा गिरा ।
यथा नो मीढ्वान्स्तवते सखा तव बृहस्पते सीषधः सोत नो मतिम् ॥ १ ॥
यो नन्त्वान्यनमन्न्योजसोतादर्दर्मन्युना शम्बराणि वि ।
प्राच्यावयदच्युता ब्रह्मणस्पतिरा चाविशद्वसुमन्तं वि पर्वतम् ॥ २ ॥
तद्देवानां देवतमाय कर्त्वमश्रथ्नन्दृळ्हाव्रदन्त वीळिता ।
उद्गा आजदभिनद्ब्रह्मणा वलमगूहत्तमो व्यचक्षयत्स्वः ॥ ३ ॥
अश्मास्यमवतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभि यमोजसातृणत् ।
तमेव विश्वे पपिरे स्वर्दृशो बहु साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणम् ॥ ४ ॥

॥ अथ द्वितीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

सः । इमा । अविड्ढि । प्रऽभृतिं । यः । ईशिषे । अया । विधेम । नवया । महा । गिरा । यथा । नः । मीढ्वान् । स्तवते । सखा । तव । बृहस्पते । सीसधः । सः । उत । नः । मतिं ॥ १ ॥ यः । नन्त्वानि । अनमत् । नि । ओजसा । उत । अदर्दः । मन्युना । शंबराणि । वि । प्र । अच्यवयत् । अच्युता । ब्रह्मणः । पतिः । आ । च । अविशत् । वसुऽमंतं । वि । पर्वतं ॥ २ ॥ तत् । देवानां । देवऽतमाय । कर्त्वं । अश्रथ्नन् । दृळ्हा । अव्रदंत । वीळिता । उत् । गाः । आजत् । अभिनत् । ब्रह्मणा । वलं । अगूहत् । तमः । वि । अचक्षयत् । स्वरिति स्वः ॥ ३ ॥ अश्मऽआस्यं । अवतं । ब्रह्मणः । पतिः । मधुऽधारं । अभि । यं । ओजसा । अतृणत् । तं । एव । विश्वे । पपिरे । स्वःऽदृशः । बहु । साकं । सिसिचुः । उत्सं । उद्रिणं ॥ ४ ॥

सना ता का चिद्भुवना भवीत्वा माद्भिः शरद्भिर्दुरो वरन्त वः ।
अयतन्ता चरतो अन्यदन्यदिद्या चकार वयुना ब्रह्मणस्पतिः ॥ ५ ॥ १ ॥
अभिनक्षन्तो अभि ये तमानशुर्निधिं पणीनां परमं गुहा हितम् ।
ते विद्वांसः प्रतिचक्ष्यानृता पुनर्यत उ आयन्तदुदीयुराविशम् ॥ ६ ॥
ऋतावानः प्रतिचक्ष्यानृता पुनरात आ तस्थुः कवयो महस्पथः ।
ते बाहुभ्यां धमितमग्निमश्मनि नकिः षो अस्त्यरणो जहुर्हि तम् ॥ ७ ॥
ऋतज्येन क्षिप्रेण ब्रह्मणस्पतिर्यत्र वष्टि प्र तदश्नोति धन्वना ।
तस्य साध्वीरिषवो याभिरस्यति नृचक्षसो दृशये कर्णयोनयः ॥ ८ ॥

सना । ता । का । चित् । भुवना । भवीत्वा । मात्ऽभिः । शरत्ऽभिः । दुरः । वरन्त । वः । अयतन्ता । चरतः । अन्यत्ऽअन्यत् । इत् । या । चकार । वयुना । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ५ ॥ १ ॥ अभिऽनक्षन्तः । अभि । ये । तं । आनशुः । निऽधिं । पणीनां । परमं । गुहा । हितं । ते । विद्वांसः । प्रतिऽचक्ष्य । अनृता । पुनः । यतः । ऊं इति । आयन् । तत् । उत् । ईयुः । आऽविशं ॥ ६ ॥ ऋतऽवानः । प्रतिऽचक्ष्य । अनृता । पुनः । आ । अतः । आ । तस्थुः । कवयः । महः । पथः । ते । बाहुऽभ्यां । धमितं । अग्निं । अश्मनि । नकिः । सः । अस्ति । अरणः । जहुः । हि । तं ॥ ७ ॥ ऋतऽज्येन । क्षिप्रेण । ब्रह्मणः । पतिः । यत्र । वष्टि । प्र । तत् । अश्नोति । धन्वना । तस्य । साध्वीः । इषवः । याभिः । अस्यति । नृऽचक्षसः । दृशये । कर्णऽयोनयः ॥ ८ ॥

स संनयः स विनयः पुरोहितः स सुष्टुतः स युधि ब्रह्मणस्पतिः ।
चाक्ष्मो यद्वाजं भरते मती धनादित्सूर्यस्तपति तप्यतुर्वृथा ॥ ९ ॥
विभु प्रभु प्रथमं मेहनावतो बृहस्पतेः सुविदत्राणि राध्या ।
इमा सातानि वेन्यस्य वाजिनो येन जना उभये भुञ्जते विशः ॥१०॥२॥
योऽवरे वृजने विश्वथा विभुर्महामु रण्वः शवसा ववक्षिथ ।
स देवो देवान्प्रति पप्रथे पृथु विश्वेदु ता परिभूर्ब्रह्मणस्पतिः ॥ ११ ॥
विश्वं सत्यं मघवाना युवोरिदापश्चन प्र मिनन्ति व्रतं वाम् ।
अच्छेन्द्राब्रह्मणस्पती हविर्नोऽन्नं युजेव वाजिना जिगातम् ॥ १२ ॥

सः । संऽनयः । सः । विऽनयः । पुरःऽहितः । सः । सुऽस्तुतः । सः । युधि । ब्रह्मणः । पतिः । चाक्ष्मः । यत् । वाजं । भरते । मती । धना । आत् । इत् । सूर्यः । तपति । तप्यतुः । वृथा ॥ ९ ॥ विऽभु । प्रऽभु । प्रथमं । मेहनाऽवतः । बृहस्पतेः । सुऽविदत्राणि । राध्या । इमा । सातानि । वेन्यस्य । वाजिनः । येन । जनाः । उभये । भुंजते । विशः ॥ १० ॥ २ ॥ यः । अवरे । वृजने । विश्वऽथा । विऽभुः । महां । ऊं इति । रण्वः । शवसा । ववक्षिथ । सः । देवः । देवान् । प्रति । पप्रथे । पृथु । विश्वा । इत् । ऊं इति । ता । परिऽभूः । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ११ ॥ विश्वं । सत्यं । मघऽवाना । युवोः । इत् । आपः । चन । प्र । मिनंति । व्रतं । वां । अच्छ । इंद्राब्रह्मणस्पती इति । हविः । नः । अन्नं । युजाऽइव । वाजिना । जिगातं ॥ १२ ॥

उताशिष्ठा अनु शृण्वन्ति वह्नयः सभेयो विप्रो भरते मती धना ।
वीळुद्वेषा अनु वश ऋणमाददिः स ह वाजी समिथे ब्रह्मणस्पतिः ॥ १३ ॥
ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशं सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः ।
यो गा उदाजत्स दिवे वि चाभजन्महीव रीतिः शवसासरत्पृथक् ॥ १४ ॥
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा रायः स्याम रथ्यो३ वयस्वतः ।
वीरेषु वीराँ उप पृङ्धि नस्त्वं यदीशानो ब्रह्मणा वेषि मे हवम् ॥ १५ ॥
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व ।
विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १६ ॥ ३ ॥

उत । आशिष्ठाः । अनु । शृण्वंति । वह्नयः । सभेयः । विप्रः । भरते । मती । धना ।
वीळुऽद्वेषाः । अनु । वशा । ऋणं । आऽददिः । सः । ह । वाजी । संऽइथे । ब्रह्मणः ।
पतिः ॥ १३ ॥ ब्रह्मणः । पतेः । अभवत् । यथाऽवशं । सत्यः । मन्युः । महि ।
कर्म । करिष्यतः । यः । गाः । उत्ऽआजत् । सः । दिवे । वि । च । अभजत् ।
महीऽइव । रीतिः । शवसा । असरत् । पृथक् ॥ १४ ॥ ब्रह्मणः । पते । सुऽयमस्य ।
विश्वहा । रायः । स्याम । रथ्यः । वयस्वतः । वीरेषु । वीरान् । उप । पृङ्धि । नः ।
त्वं । यत् । ईशानः । ब्रह्मणा । वेषि । मे । हवं ॥ १५ ॥ ब्रह्मणः । पते । त्वं ।
अस्य । यंता । सुऽउक्तस्य । बोधि । तनयं । च । जिन्व । विश्वं । तत् । भद्रं । यत् ।
अवंति । देवाः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १६ ॥ ३ ॥

॥ २५ ॥ ऋषि:—गृत्समदः । देवता—ब्रह्मणस्पतिः । छन्दः—जगती ॥

॥२५॥ इन्धा॑नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत् ।
जा॒तेन॑ जा॒तमति॒ स प्र स॑र्स्रते॒ यंयं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ १ ॥
वी॒रेभि॑र्वी॒रान्व॑नवद्वनुष्य॒तो गोभी॑ र॒यिं प॑प्रथ॒द्बोध॑ति॒ त्मना॑ ।
तो॒कं च॒ तस्य॒ तन॑यं च व॒र्धते॒ यंयं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ २ ॥
सिन्धु॒र्न क्षोद॒: शिमी॑वाँ ऋघाय॒तो वृषे॑व॒ वध्री॑ँर॒भि व॒ष्ट्योज॑सा ।
अ॒ग्नेरि॑व॒ प्रसि॑ति॒र्नाह॒ वर्त॑वे॒ यंयं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ ३ ॥
तस्मा॑ अर्षन्ति दि॒व्या अ॑स॒श्चत॒: स सत्व॑भिः प्रथ॒मो गोषु॑ गच्छति ।
अनि॑भृष्टतविषि॒र्हन्त्योज॑सा॒ यंयं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ ४ ॥
तस्मा॒ इद्विश्वे॑ धुनयन्त॒ सिन्ध॒वोऽच्छि॑द्रा॒ शर्म॑ दधिरे पु॒रूणि॑ ।
दे॒वानां॑ सु॒म्ने सु॒भग॒: स ए॑धते॒ यंयं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑ ॥ ५ ॥ ४ ॥

इ॒न्धा॑नः । अ॒ग्निम् । व॒न॒व॒त् । व॒नु॒ष्य॒तः । कृ॒तऽब्र॑ह्मा । शू॒शु॒व॒त् । रा॒तऽह॑व्यः । इत् । जा॒तेन॑ । जा॒तम् । अति॑ । सः । प्र । स॒र्स्र॒ते॒ । यम्ऽय॑म् । युज॑म् । कृ॒णु॒ते । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ १ ॥ वी॒रेभिः॑ । वी॒रान् । व॒न॒व॒त् । व॒नु॒ष्य॒तः । गोभिः॑ । र॒यिम् । प॒प्र॒थ॒त् । बोध॑ति । त्मना॑ । तो॒कम् । च॒ । तस्य॑ । तन॑यम् । च॒ । व॒र्ध॒ते॒ । यम्ऽय॑म् । युज॑म् । कृ॒णु॒ते । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ २ ॥ सिन्धुः॑ । न । क्षोदः॑ । शिमी॑ऽवान् । ऋ॒घा॒य॒तः । वृषा॑ऽइव । वध्री॑न् । अ॒भि । व॒ष्टि॒ । ओज॑सा । अ॒ग्नेःऽइ॑व । प्रऽसि॑तिः । न । अह॑ । वर्त॑वे । यम्ऽय॑म् । युज॑म् । कृ॒णु॒ते । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ ३ ॥ तस्मै॑ । अ॒र्ष॒न्ति॒ । दि॒व्याः । अ॒स॒श्चतः॑ । सः । सत्व॑ऽभिः । प्र॒थ॒मः । गोषु॑ । ग॒च्छ॒ति॒ । अनि॑भृष्टऽतविषिः । ह॒न्ति॒ । ओज॑सा । यम्ऽय॑म् । युज॑म् । कृ॒णु॒ते । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ ४ ॥ तस्मै॑ । इत् । विश्वे॑ । धु॒न॒य॒न्त॒ । सिन्ध॑वः । अच्छि॑द्रा । शर्म॑ । द॒धि॒रे॒ । पु॒रूणि॑ । दे॒वाना॑म् । सु॒म्ने । सु॒ऽभगः॑ । सः । ए॒ध॒ते॒ । यम्ऽय॑म् । युज॑म् । कृ॒णु॒ते । ब्रह्म॑णः । पतिः॑ ॥ ५ ॥ ४ ॥

॥ २६ ॥ ऋषि —गृत्समदः । देवता—ब्रह्मणस्पतिः । छन्दः—जगती ॥

॥ २६ ॥ ऋजुरिच्छंसो वनवद्वनुष्यतो देवयन्निददेवयंतमभ्यसत् ।
सुप्रावीरिद्वनवत्पृत्सु दुष्टरं यज्वेदयज्योर्वि भजाति भोजनम् ॥ १ ॥
यजस्व वीर प्र विहि मनायतो भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्ये ।
हविष्कृणुष्व सुभगो यथाससि ब्रह्मणस्पतेरव आ वृणीमहे ॥ २ ॥
स इज्जनेन स विशा स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते धना नृभिः ।
देवानां यः पितरमाविवासति श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥ ३ ॥
यो अस्मै हव्यैर्घृतवद्भिरविधत्प्र तं प्राचा नयति ब्रह्मणस्पतिः ।
उरुष्यतीमंहसो रक्षती रिषोऽंहोश्चिदस्मा उरुचक्रिरद्भुतः ॥ ४ ॥ ५ ॥

ऋजुः । इत् । शंसः । वनवत् । वनुष्यतः । देवऽयन् । इत् । अदेवऽयंतं अभि । असत् । सुप्रऽअवीः । इत् । वनवत् । पृत्ऽसु । दुस्तरं । यज्वा । इत् अयज्योः । वि । भजाति । भोजनं ॥ १ ॥ यजस्व । वीर । प्र । विहि । मनायतः । भद्रं । मनः । कृणुष्व । वृत्रऽतूर्ये । हविः । कृणुष्व । सुऽभगः । यथा । अससि । ब्रह्मणः । पतेः । अवः । आ । वृणीमहे ॥ २ ॥ सः । इत् । जनेन । सः । विशा । सः । जन्मना । सः । पुत्रैः । वाजं । भरते । धना । नृऽभिः । देवानां । यः । पितरं । आऽविवासति । श्रद्धाऽमनाः । हविषा । ब्रह्मणः । पतिं ॥ ३ ॥ यः । अस्मै । हव्यैः । घृतवत्ऽभिः । अविधत् । प्र । तं । प्राचा । नयति । ब्रह्मणः । पतिः । उरुष्यति । ईं । अंहसः । रक्षति । रिषः । अंहोः । चित् । अस्मै । उरुऽचक्रिः । अद्भुतः ॥४॥५॥

॥ २७ ॥ ऋषि-गृत्समद । देवता-आदित्य । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥२७॥ इमा गिर आदित्येभ्यो घृतस्नूः सनाद्राजभ्यो जुह्वा जुहोमि ।
शृणोतु मित्रो अर्यमा भगो नस्तुविजातो वरुणो दक्षो अंशः ॥ १ ॥
इमं स्तोमं सक्रतवो मे अद्य मित्रो अर्यमा वरुणो जुषन्त ।
आदित्यासः शुचयो धारपूता अवृजिना अनवद्या अरिष्टाः ॥ २ ॥
त आदित्यास उरवो गभीरा अदब्धासो दिप्सन्तो भूर्यक्षाः ।
अन्तः पश्यन्ति वृजिनोत साधु सर्वं राजभ्यः परमा चिदन्ति ॥ ३ ॥
धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।
दीर्घाधियो रक्षमाणा असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि ॥ ४ ॥

इमाः । गिरः । आदित्येभ्यः । घृतऽस्नूः । सनात् । राजऽभ्यः । जुह्वा । जुहोमि । शृणोतु । मित्रः । अर्यमा । भगः । नः । तुविऽजातः । वरुणः । दक्षः । अंशः ॥ १ ॥ इमं । स्तोमं । सऽक्रतवः । मे । अद्य । मित्रः । अर्यमा । वरुणः । जुषंत । आदित्यासः । शुचयः । धारऽपूताः । अवृजिनाः । अनवद्याः । अरिष्टाः ॥ २ ॥ ते । आदित्यासः । उरवः । गभीराः । अदब्धासः । दिप्संतः । भूरिऽअक्षाः । अंतरिति । पश्यंति । वृजिना । उत । साधु । सर्वं । राजऽभ्यः । परमा । चित् । अंति ॥ ३ ॥ धारयंतः । आदित्यासः । जगत् । स्थाः । देवाः । विश्वस्य । भुवनस्य । गोपाः । दीर्घऽधियः । रक्षमाणाः । असुर्यं । ऋतऽवानः । चयमानाः । ऋणानि ॥४॥

विद्यामादित्या अवसो वो अस्य यदर्यमन्भय आ चिन्मयोभु ।
युष्माकं मित्रावरुणा प्रणीतौ परि श्वभ्रेव दुरितानि वृज्याम् ॥ ५ ॥ ६ ॥
सुगो हि वो अर्यमन्मित्र पन्था अनृक्षरो वरुण साधुरस्ति ।
तेनादित्या अधि वोचता नो यच्छता नो दुष्परिहन्तु शर्म ॥ ६ ॥
पिपर्तु नो अदिती राजपुत्राति द्वेषांस्यर्यमा सुगेभिः ।
बृहन्मित्रस्य वरुणस्य शर्मोप स्याम पुरुवीरा अरिष्टाः ॥ ७ ॥
तिस्रो भूमीर्धारयन् त्रीरुत द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम् ।
ऋतेनादित्या महि वो महित्वं तदर्यमन्वरुण मित्र चारु ॥ ८ ॥
त्री रोचना दिव्या धारयन्त हिरण्ययाः शुचयो धारपूताः ।
अस्वप्नजो अनिमिषा अदब्धा उरुशंसा ऋजवे मर्त्याय ॥ ९ ॥

विद्यां । आदित्याः । अवसः । वः । अस्य । यत् । अर्यमन् । भये । आ । चित् । मयःऽभु । युष्माकं । मित्रावरुणा । प्रऽनीतौ । परि । श्वभ्राऽइव । दुःऽइतानि । वृज्यां ॥ ५ ॥ ६ ॥ सुऽगः । हि । वः । अर्यमन् । मित्र । पंथाः । अनृक्षरः । वरुण । साधुः । अस्ति । तेन । आदित्याः । अधि । वोचत । नः । यच्छत । नः । दुःऽपरिहंतु । शर्म ॥ ६ ॥ पिपर्तु । नः । अदितिः । राजऽपुत्रा । अति । द्वेषांसि । अर्यमा । सुऽगेभिः । बृहत् । मित्रस्य । वरुणस्य । शर्म । उप । स्याम । पुरुऽवीराः । अरिष्टाः ॥ ७ ॥ तिस्रः । भूमीः । धारयन् । त्रीन् । उत । द्यून् । त्रीणि । व्रता । विदथे । अंतः । एषां । ऋतेन । आदित्याः । महि । वः । महिऽत्वं । तत् । अर्यमन् । वरुण । मित्र । चारु ॥ ८ ॥ त्री । रोचना । दिव्या । धारयंत । हिरण्ययाः । शुचयः । धारऽपूताः । अस्वप्नऽजः । अनिऽमिषाः । अदब्धाः । उरुऽशंसाः । ऋजवे । मर्त्याय ॥ ९ ॥

त्वं विश्वेषां वरुणासि राजा ये च देवा असुर ये च मर्ताः ।
शतं नो रास्व शरदो विचक्षेऽश्यामायूंषि सुधितानि पूर्वा ॥ १० ॥ ७ ॥
न दक्षिणा वि चिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा ।
पाक्या चिद्वसवो धीर्या चिद्युष्मानीतो अभयं ज्योतिरश्याम् ॥ ११ ॥
यो राजभ्य ऋतनिभ्यो ददाश यं वर्धयन्ति पुष्टयश्च नित्याः ।
स रेवान्याति प्रथमो रथेन वसुदावा विदथेषु प्रशस्तः ॥ १२ ॥
शुचिरपः सूयवसा अदब्ध उप क्षेति वृद्धवयाः सुवीरः ।
नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ ॥ १३ ॥

त्वं । विश्वेषां । वरुण । असि । राजा । ये । च । देवाः । असुर । ये । च । मर्ताः ।
शतं । नः । रास्व । शरदः । विऽचक्षे । अश्याम । आयूंषि । सुऽधितानि ।
पूर्वा ॥ १० ॥ ७ ॥ न । दक्षिणा । वि । चिकिते । न । सव्या । न । प्राचीनं ।
आदित्याः । न । उत । पश्चा । पाक्या । चित् । वसवः । धीर्या । चित् । युष्माऽनीतः ।
अभयं । ज्योतिः । अश्यां ॥ ११ ॥ यः । राजऽभ्यः । ऋतनिऽभ्यः । ददाश । यं ।
वर्धयंति । पुष्टयः । च । नित्याः । सः । रेवान् । याति । प्रथमः । रथेन । वसुऽदावा ।
विदथेषु । प्रऽशस्तः ॥ १२ ॥ शुचिः । अपः । सुऽयवसाः । अदब्धः । उप । क्षेति ।
वृद्धऽवयाः । सुऽवीरः । नकिः । तं । घ्नंति । अंतितः । न । दूरात् । यः ।
आदित्यानां । भवति । प्रऽनीतौ ॥ १३ ॥

अदि॑ते॒ मित्र॒ वरु॒णोत मृ॑ळ॒ यद्वो॑ व॒यं च॑कृ॒मा कच्चि॒दागः॑ ।
उ॒र्व॑श्या॒मभ॑यं॒ ज्योति॑रिन्द्र॒ मा नो॑ दी॒र्घा अ॒भि न॑श॒न्तमि॑स्राः ॥ १४ ॥
उ॒भे अ॑स्मै पीपयतः समी॒ची दि॒वो वृ॒ष्टिं सु॒भगो॒ नाम॒ पुष्य॑न् ।
उ॒भा क्षया॑वा॒जय॑न्याति पृ॒त्सूभाव॒र्धौ॑ भवतः सा॒धू अ॑स्मै ॥ १५ ॥
या वो॑ मा॒या अ॑भि॒द्रुहे॑ यजत्राः॒ पाशा॑ आदित्या रि॒पवे॒ विचृ॑त्ताः ।
अ॒श्वीव॒ ताँ अति॑ येषं॒ रथे॒नारि॑ष्टा उ॒राव॒ शर्म॑न्त्स्याम ॥ १६ ॥
माहं म॒घोनो॑ वरुण प्रि॒यस्य॑ भूरि॒दाव्न॒ आ वि॑दं॒ शून॑मा॒पेः ।
मा रा॒यो रा॑जन्त्सु॒यमा॒दव॑ स्थां बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑ ॥ १७ ॥ ८ ॥

अदि॑ते । मित्र॑ । वरु॑ण । उ॒त । मृ॒ळ॒ । यत् । वः॒ । व॒यम् । च॒कृ॒म । कत् । चि॒त् । आगः॑ । उ॒रु । अ॒श्याम् । अभ॑यम् । ज्योतिः॑ । इ॒न्द्र॒ । मा । नः॒ । दी॒र्घाः । अ॒भि । न॒श॒न् । तमि॑स्राः ॥ १४ ॥ उ॒भे इति॑ । अ॒स्मै॒ । पी॒प॒य॒तः॒ । स॒मी॒ची इति॑ स॒म्ऽई॒ची । दि॒वः । वृ॒ष्टिम् । सु॒ऽभगः॑ । नाम॑ । पुष्य॑न् । उ॒भा । क्षयौ॑ । आ॒ऽजय॑न् । याति॒ । पृ॒त्ऽसु । उ॒भौ । अर्धौ॑ । भ॒व॒तः॒ । सा॒धू इति॑ । अ॒स्मै॒ ॥ १५ ॥ याः । वः॒ । मा॒याः । अ॒भि॒ऽद्रुहे॑ । य॒ज॒त्राः॒ । पाशाः॑ । आ॒दि॒त्याः॒ । रि॒पवे॑ । विऽचृ॑त्ताः । अ॒श्वीऽइ॑व । तान् । अति॑ । ये॒ष॒म् । रथे॑न । अरि॑ष्टाः । उ॒रौ । आ । शर्म॑न् । स्या॒म॒ ॥ १६ ॥ मा । अ॒हम् । म॒घोनः॑ । व॒रु॒ण॒ । प्रि॒यस्य॑ । भू॒रि॒ऽदाव्नः॑ । आ । वि॒द॒म् । शून॑म् । आ॒पेः । मा । रा॒यः । रा॒ज॒न् । सु॒ऽयमा॑त् । अव॑ । स्था॒म् । बृ॒हत् । व॒दे॒म॒ । वि॒दथे॑ । सु॒ऽवीराः॑ ॥ १७ ॥ ८ ॥

॥ २८ ॥ ऋषि -गृत्समदः । देवता-वरुणः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ २८ ॥ इदं कवेरादित्यस्य स्वराजो विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु मह्ना ।
अति यो मन्द्रो यजथाय देवः सुकीर्तिं भिक्षे वरुणस्य भूरेः ॥ १ ॥
तव व्रते सुभगासः स्याम स्वाध्यो वरुण तुष्टुवांसः ।
उपायन उषसां गोमतीनामग्नयो न जरमाणा अनु द्यून् ॥ २ ॥
तव स्याम पुरुवीरस्य शर्मन्नुरुशंसस्य वरुण प्रणेतः ।
यूयं नः पुत्रा अदितेरदब्धा अभि क्षमध्वं युज्याय देवाः ॥ ३ ॥
प्र सीमादित्यो असृजद्विधर्ताँ ऋतं सिन्धवो वरुणस्य यन्ति ।
न श्राम्यन्ति न वि मुचन्त्येते वयो न पप्तू रघुया परिज्मन् ॥ ४ ॥

इदं । कवेः । आदित्यस्य । स्वऽराजः । विश्वानि । संति । अभि । अस्तु । मह्ना । अति । यः । मंद्रः । यजथाय । देवः । सुऽकीर्तिं । भिक्षे । वरुणस्य । भूरेः ॥ १ ॥ तव । व्रते । सुऽभगासः । स्याम । सुऽआध्यः । वरुण । तुस्तुऽवांसः । उपऽअयने । उषसां । गोऽमतीनां । अग्नयः । न । जरमाणाः । अनु । द्यून् ॥ २ ॥ तव । स्याम । पुरुऽवीरस्य । शर्मन् । उरुऽशंसस्य । वरुण । प्रनेनरिति प्रऽनेतः । यूयं । नः । पुत्राः । अदितेः । अदब्धाः । अभि । क्षमध्वं । युज्याय । देवाः ॥ ३ ॥ प्र । सीं । आदित्यः । असृजत् । विऽधर्ता । ऋतं । सिंधवः । वरुणस्य । यंति । न । श्राम्यंति । न । वि । मुचंति । एते । वयः । न । पप्तुः । रघुऽया । परिऽज्मन् ॥ ४ ॥

वि मच्छ्र्थाय रशनामिवाग ऋध्याम ते वरुण खामृतस्य ।
मा तन्तुश्छेदि वयतो धियं मे मा मात्रा शार्यपसः पुर ऋतोः ॥ ५ ॥ ९ ॥
अपो सु म्यक्ष वरुण भियसं मत्सम्राळृतावोऽनु मा गृभाय ।
दामेव वत्साद्वि मुमुग्ध्यंहो नहि त्वदारे निमिषश्चनेशे ॥ ६ ॥
मा नो वधैर्वरुण ये त इष्टावेनः कृण्वन्तमसुर भ्रीणन्ति ।
मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि षू मृधः शिश्रथो जीवसे नः ॥ ७ ॥
नमः पुरा ते वरुणोत नूनमुतापरं तुविजात ब्रवाम ।
त्वे हि कं पर्वते न श्रितान्यप्रच्युतानि दूळभ व्रतानि ॥ ८ ॥
पर ऋणा सावीरध मत्कृतानि माहं राजन्नन्यकृतेन भोजं ।
अव्युष्टा इन्नु भूयसीरुषास आ नो जीवान्वरुण तासु शाधि ॥ ९ ॥

वि । मत् । श्रथय । रशनाऽइव । आगः । ऋध्याम । ते । वरुण । खां । ऋतस्य ।
मा । तंतुः । छेदि । वयतः । धियं । मे । मा । मात्रा । शारि । अपसः । पुरा ।
ऋतोः ॥ ५ ॥ ९ ॥ अपो इति । सु । म्यक्ष । वरुण । भियसं । मत् । संऽराट् ।
ऋतऽवः । अनु । मा । गृभाय । दामऽइव । वत्सात् । वि । मुमुग्धि । अंहः । नहि ।
त्वत् । आरे । निऽमिषः । चन । ईशे ॥ ६ ॥ मा । नः । वधैः । वरुण । ये । ते ।
इष्टौ । एनः । कृण्वंतं । असुर । भ्रीणंति । मा । ज्योतिषः । प्रऽवसथानि । गन्म ।
वि । सु । मृधः । शिश्रथः । जीवसे । नः ॥ ७ ॥ नमः । पुरा । ते । वरुण । उत ।
नूनं । उत । अपरं । तुविऽजात । ब्रवाम । त्वे इति । हि । कं । पर्वते । न । श्रितानि ।
अप्रऽच्युतानि । दुःऽदभ । व्रतानि ॥ ८ ॥ परा । ऋणा । सावीः । अध ।
मत्ऽकृतानि । मा । अहं । राजन् । अन्यऽकृतेन । भोजं । अविऽउष्टाः । इत् । नु ।
भूयसीः । उषसः । आ । नः । जीवान् । वरुण । तासु । शाधि ॥ ९ ॥

यो मे राजन्युज्यो वा सखा वा स्वप्ने भयं भीरवे मह्यमाह ।
स्तेनो वा यो दिप्सति नो वृको वा त्वं तस्माद्वरुण पाह्यस्मान् ॥ १० ॥
माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदाव्न आ विदं शूनमापेः ।
मा रायो राजन्त्सुयमादव स्थां बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ११ ॥ १० ॥

॥ २९ ॥ ऋषिः–गृत्समदः । देवता–विश्वेदेवाः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ २९ ॥ धृतव्रता आदित्या इषिरा आरे मत्कर्त रहसूरिवागः ।
शृण्वतो वो वरुण मित्र देवा भद्रस्य विद्वाँ अवसे हुवे वः ॥ १ ॥
यूयं देवाः प्रमतिर्यूयमोजो यूयं द्वेषांसि सनुतर्युयोत ।
अभिक्षत्तारो अभि च क्षमध्वमद्या च नो मृळयतापरं च ॥ २ ॥

यः । मे । राजन् । युज्यः । वा । सखा । वा । स्वप्ने । भयं । भीरवे । मह्यं । आह । स्तेनः । वा । यः । दिप्सति । नः । वृकः । वा । त्वं । तस्मात् । वरुण । पाहि । अस्मान् ॥ १० ॥ मा । अहं । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिऽदाव्नः । आ । विदं । शूनं । आपेः । मा । रायः । राजन् । सुऽयमात् । अव । स्थां । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ११ ॥ १० ॥

धृतऽव्रताः । आदित्याः । इषिराः । आरे । मत् । कर्त । रहसूःऽइव । आगः । शृण्वतः । वः । वरुण । मित्र । देवाः । भद्रस्य । विद्वान् । अवसे । हुवे । वः ॥ १ ॥ यूयं । देवाः । प्रऽमतिः । यूयं । ओजः । यूयं । द्वेषांसि । सनुतः । युयोत । अभिऽक्षत्तारः । अभि । च । क्षमध्वं । अद्य । च । नः । मृळयत । अपरं । च ॥ २ ॥

किमू नु वः कृणवामापरेण किं सनेन वसव आप्येन ।
यूयं नो मित्रावरुणादिते च स्वस्तिमिन्द्रामरुतो दधात ॥ ३ ॥
हये देवा यूयमिदापयः स्थ ते मृळत नाधमानाय मह्यम् ।
मा वो रथो मध्यमवाळृते भून्मा युष्मावत्स्वापिषु श्रमिष्म ॥ ४ ॥
प्र व एको मिमय भूर्यागो यन्मा पितेव कितवं शशास ।
आरे पाशा आरे अघानि देवा मा माधि पुत्रे विमिव ग्रभीष्ट ॥ ५ ॥
अर्वाञ्चो अद्या भवता यजत्रा आ वो हार्दि भयमानो व्ययेयम् ।
त्राध्वं नो देवा निजुरो वृकस्य त्राध्वं कर्तादवपदो यजत्राः ॥ ६ ॥
माहं मघोनो वरुण प्रियस्य भूरिदाव्न आ विदं शूनमापेः ।
मा रायो राजन्त्सुयमादव स्थां बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ७ ॥ ११ ॥

किं । ऊं इति । नु । वः । कृणवाम । अपरेण । किं । सनेन । वसवः । आप्येन । यूयं । नः । मित्रावरुणा । अदिते । च । स्वस्ति । इंद्रामरुतः । दधात ॥ ३ ॥ हये । देवाः । यूयं । इत् । आपयः । स्थ । ते । मृळत । नाधमानाय । मह्यं । मा । वः । रथः । मध्यमऽवाट् । ऋते । भूत् । मा । युष्मावत्ऽसु । आपिषु । श्रमिष्म ॥ ४ ॥ प्र । वः । एकः । मिमय । भूरि । आगः । यत् । मा । पिताऽइव । कितवं । शशास । आरे । पाशाः । आरे । अघानि । देवाः । मा । मा । अधि । पुत्रे । विऽइव । ग्रभीष्ट ॥ ५ ॥ अर्वाञ्चः । अद्य । भवत । यजत्राः । आ । वः । हार्दि । भयमानः । व्ययेयं । त्राध्वं । नः । देवाः । निऽजुरः । वृकस्य । त्राध्वं । कर्तात् । अवऽपदः । यजत्राः ॥ ६ ॥ मा । अहं । मघोनः । वरुण । प्रियस्य । भूरिऽदाव्नः । आ । विदं । शूनं । आपेः । मा । रायः । राजन् । सुऽयमात् । अव । स्थां । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ७ ॥ ११ ॥

॥ ३० ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–इन्द्र । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३० ॥ ऋतं देवाय कृण्वते सवित्र इन्द्रायाहिघ्ने न रमन्त आपः ।
अहरहर्यात्यक्तुरपां कियात्या प्रथमः सर्ग आसाम् ॥ १ ॥
यो वृत्राय सिनमत्राभरिष्यत्प्र तं जनित्री विदुष उवाच ।
पथो रदन्तीरनु जोषमस्मै दिवेदिवे धुनयो यन्त्यर्थम् ॥ २ ॥
ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षेऽधा वृत्राय प्र वधं जभार ।
मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः ॥ ३ ॥
बृहस्पते तपुषाश्नेव विध्य वृकद्वरसो असुरस्य वीरान् ।
यथा जघन्थ धृषता पुरा चिदेवा जहि शत्रुमस्माकमिन्द्र ॥ ४ ॥

ऋतं । देवायं । कृण्वते । सवित्रे । इंद्राय । अहिऽघ्ने । न । रमंते । आपः ।
अहःऽअहः । याति । अक्तुः । अपां । कियती । आ । प्रथमः । सर्गः । आसां ॥ १ ॥
यः । वृत्राय । सिनं । अत्र । अभरिष्यत् । प्र । तं । जनित्री । विदुषे । उवाच ।
पथः । रदंतीः । अनु । जोषं । अस्मै । दिवेऽदिवे । धुनयः । यंति । अर्थं ॥ २ ॥
ऊर्ध्वः । हि । अस्थात् । अधि । अंतरिक्षे । अध । वृत्राय । प्र । वधं । जभार । मिहं ।
वसानः । उप । हि । ईं । अदुद्रोत् । तिग्मऽआयुधः । अजयत् । शत्रुं । इंद्रः ॥ ३ ॥
बृहस्पते । तपुषा । अश्नाऽइव । विध्य । वृकऽद्वरसः । असुरस्य । वीरान् । यथा ।
जघंथ । धृषता । पुरा । चित् । एव । जहि । शत्रुं । अस्माकं । इंद्र ॥ ४ ॥

अवं क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन शत्रुं मन्दसानो निजूर्वाः ।
तोकस्यं सातौ तनंयस्य भूरेरस्माँ अर्धं कृणुतादिन्द्र गोनाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥
प्र हि क्रतुं वृहथो यं वनुथो रध्रस्यं स्थो यजमानस्य चोदौ ।
इन्द्रासोमा युवमस्माँ अविष्टमस्मिन्भयस्थे कृणुतमु लोकम् ॥ ६ ॥
न मा तमन्न श्रमन्नोत तन्द्रन्न वोचाम मा सुनोतेति सोमम् ।
यो मे पृणाद्यो ददद्यो निबोधाद्यो मा सुन्वन्तमुप गोभिरायत् ॥ ७ ॥
सरस्वति त्वमस्माँ अविड्ढि मरुत्वती धृषती जेषि शत्रून् ।
त्यं चिच्छर्धन्तं तविषीयमाणमिन्द्रो हन्ति वृषभं शण्डिकानाम् ॥ ८ ॥

अवं । क्षिप । दिवः । अश्मानं । उच्चा । येन । शत्रुं । मंदसानः । निऽजूर्वाः । तोकस्यं । सातौ । तनंयस्य । भूरेः । अस्मान् । अर्धं । कृणुतात् । इंद्र । गोनां ॥ ५ ॥ १२ ॥ प्र । हि । क्रतुं । वृहथः । यं । वनुथः । रध्रस्यं । स्थः । यजमानस्य । चोदौ । इंद्रासोमा । युवं । अस्मान् । अविष्टं । अस्मिन् । भयऽस्थे । कृणुतं । ऊं इति । लोकं ॥ ६ ॥ न । मा । तमत् । न । श्रमत् । न । उत । तंद्रत् । न । वोचाम । मा । सुनोत । इति । सोमं । यः । मे । पृणात् । यः । ददत् । यः । निऽबोधात् । यः । मा । सुन्वंतं । उप । गोभिः । आ । अयत् ॥ ७ ॥ सरस्वति । त्वं । अस्मान् । अविड्ढि । मरुत्वंती । धृषती । जेषि । शत्रून् । त्यं । चित् । शर्धंतं । तविषीऽयमाणं । इंद्रः । हंति । वृषभं । शंडिकानां ॥ ८ ॥

यो नः सनुत्य उत वा जिघत्नुरभिख्याय तं तिगितेन विध्य ।
बृहस्पत आयुधैर्जेषि शत्रून्द्रुहे रीषन्तं परि धेहि राजन् ॥ ९ ॥
अस्माकेभिः सत्वभिः शूर शूरैर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्वानि ।
ज्योगभूवन्ननुधूपितासो हत्वी तेषामा भरा नो वसूनि ॥ १० ॥
तं वः शर्धं मारुतं सुम्नयुर्गिरोप ब्रुवे नमसा दैव्यं जनम् ।
यथा रयिं सर्ववीरं नशामहा अपत्यसाचं श्रुत्यं दिवेदिवे ॥ ११ ॥ १३ ॥

॥ ३१ ॥ ऋषिः—गृत्समदः । देवता—विश्वेदेवा । छन्दः—जगती ॥

॥३१॥ अस्माकं मित्रावरुणावतं रथमादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाभुवा ।
प्र यद्वयो न पप्तन्वस्मनस्परि श्रवस्यवो हृषीवन्तो वनर्षदः ॥ १ ॥

यः । नः । सनुत्यः । उत । वा । जिघत्नुः । अभिऽख्याय । तम् । तिगितेन । विध्य ।
बृहस्पते । आयुधैः । जेषि । शत्रून् । द्रुहे । रिषन्तम् । परि । धेहि । राजन् ॥ ९ ॥
अस्माकेभिः । सत्वऽभिः । शूर । शूरैः । वीर्या । कृधि । यानि । ते । कर्त्वानि ।
ज्योक् । अभूवन् । अनुऽधूपितासः । हत्वी । तेषाम् । आ । भर । नः । वसूनि ॥ १० ॥
तम् । वः । शर्धम् । मारुतम् । सुम्नऽयुः । गिरा । उप । ब्रुवे । नमसा । दैव्यम् । जनम् ।
यथा । रयिम् । सर्वऽवीरम् । नशामहै । अपत्यऽसाचम् । श्रुत्यम् । दिवेऽदिवे ॥ ११ ॥ १३ ॥
अस्माकम् । मित्रावरुणा । अवतम् । रथम् । आदित्यैः । रुद्रैः । वसुऽभिः ।
सचाऽभुवा । प्र । यत् । वयः । न । पप्तन् । वस्मनः । परि । श्रवस्यवः । हृषीवन्तः ।
वनऽसदः ॥ १ ॥

अर्ध स्मा न उदंवता सजोषसो रथं देवासो अभि विक्षु वाजयुम् ।
यदाशवः पद्याभिस्तित्रतो रजः पृथिव्याः सानौ जङ्घनन्त पाणिभिः ॥ २ ॥
उत स्य न इन्द्रो विश्वचर्षणिर्दिवः शर्धेन मारुतेन सुक्रतुः ।
अनु नु स्थात्यवृकाभिरूतिभी रथं महे सनये वाजसातये ॥ ३ ॥
उत स्य देवो भुवनस्य सक्षणिस्त्वष्टा ग्नाभिः सजोषा जूजुवद्रथम् ।
इळा भगो बृहद्दिवोत रोदसी पूषा पुरंधिरश्विनावधा पती ॥ ४ ॥
उत त्ये देवी सुभगे मिथूदृशोषासानक्ता जगतामपीजुवा ।
स्तुषे यद्वां पृथिवि नव्यसा वचः स्थातुश्च वयस्त्रिवया उपस्तिरे ॥ ५ ॥

अर्ध । स्म । नः । उत् । अवत । सऽजोषसः । रथं । देवासः । अभि । विक्षु ।
वाजऽयुं । यत् । आशवः । पद्याभिः । तित्रतः । रजः । पृथिव्याः । सानौ । जंघनंत ।
पाणिऽभिः ॥ २ ॥ उत । स्यः । नः । इंद्रः । विश्वऽचर्षणिः । दिवः । शर्धेन ।
मारुतेन । सुऽक्रतुः । अनु । नु । स्थाति । अवृकाभिः । ऊतिऽभिः । रथं । महे ।
सनये । वाजऽसातये ॥ ३ ॥ उत । स्यः । देवः । भुवनस्य । सक्षणिः । त्वष्टा ।
ग्नाभिः । सऽजोषाः । जूजुवत् । रथं । इळा । भगः । बृहत्ऽदिवा । उत । रोदसी इति ।
पूषा । पुरंऽधिः । अश्विनौ । अध । पती इति ॥ ४ ॥ उत । त्ये इति । देवी इति ।
सुभगे इति सुऽभगे । मिथुऽदृशा । उषसानक्ता । जगतां । अपिऽजुवा । स्तुषे । यत् ।
वा । पृथिवि । नव्यसा । वचः । स्थातुः । च । वयः । त्रिऽवयाः । उपऽस्तिरे ॥ ५ ॥

उत वः शंसमुशिजामिव श्मस्यहिर्बुध्न्योऽज एकपादुत ।
त्रित ऋभुक्षाः सविता चनो दधेऽपां नपादाशुहेमा धिया शमि ॥ ६ ॥
एता वो वश्म्युद्यता यजत्रा अतक्षन्नायवो नव्यसे सम् ।
श्रवस्यवो वाजं चकानाः सप्तिर्न रथ्यो अह धीतिमश्याः ॥ ७ ॥ १४ ॥

॥ ३२ ॥ ऋषिः–गृत्समदः । देवता–द्यावापृथिव्यौ । छन्दः–जगती ॥

॥३२॥ अस्य मे द्यावापृथिवी ऋतायतो भूतमवित्री वचसः सिषासतः ।
ययोरायुः प्रतरं ते इदं पुर उपस्तुते वसूयुर्वां महो दधे ॥ १ ॥
मा नो गुह्या रिप आयोरहन्दभन्मा न आभ्यो रीरधो दुच्छुनाभ्यः ।
मा नो वि यौः सख्या विद्धि तस्य नः सुम्नायता मनसा तत्त्वेमहे ॥ २ ॥

उत । वः । शंसं । उशिजांऽइव । श्मसि । अहिः । बुध्न्यः । अजः । एकऽपात् । उत । त्रितः । ऋभुक्षाः । सविता । चनः । दधे । अपां । नपात् । आशुऽहेमा । धिया । शमि ॥ ६ ॥ एता । वः । वश्मि । उत्ऽयता । यजत्राः । अतक्षन् । आयवः । नव्यसे । सं । श्रवस्यवः । वाजं । चकानाः । सप्तिः । न । रथ्यः । अह । धीतिं । अश्याः ॥ ७ ॥ १४ ॥

अस्य । मे । द्यावापृथिवी इति । ऋतऽयतः । भूतं । अवित्री इति । वचसः । सिसासतः । ययोः । आयुः । प्रऽतरं । ते इति । इदं । पुरः । उपस्तुते इत्युपऽस्तुते । वसुऽयुः । वां । महः । दधे ॥ १ ॥ मा । नः । गुह्याः । रिपः । आयोः । अहन् । दभन् । मा । नः । आभ्यः । रीरधः । दुच्छुनाभ्यः । मा । नः । वि । यौः । सख्या । विद्धि । तस्य । नः । सुम्नऽयता । मनसा । तत् । त्वा । ईमहे ॥ २ ॥

अहेळता मनसा श्रुष्टिमा वह दुहानां धेनुं पिप्युषीमसश्चतम् ।
पद्याभिराशुं वचसा च वाजिनं त्वां हिनोमि पुरुहूत विश्वहा ॥ ३ ॥
राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना ।
सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ ४ ॥
यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥ ५ ॥
सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा ।
जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि नः ॥ ६
या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी ।
तस्यै विश्पत्न्यै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन ॥ ७

अहेळता । मनसा । श्रुष्टिं । आ । वह । दुहानां । धेनुं । पिप्युषीं । असश्च
पद्याभिः । आशुं । वचसा । च । वाजिनं । त्वां । हिनोमि । पुरुऽहूत । विश्वहा ॥
राकां । अहं । सुऽहवां । सुऽस्तुती । हुवे । शृणोतु । नः । सुऽभगा । बोधतु । त्मन
सीव्यतु । अपः । सूच्या । आच्छिद्यमानया । ददातु । वीरं । शतऽदायं । उक्थ्यं ॥
याः । ते । राके । सुऽमतयः । सुऽपेशसः । याभिः । ददासि । दाशुषे । वसूनि
ताभिः । नः । अद्य । सुऽमनाः । उपऽआगहि । सहस्रऽपोषं । सुऽभगे । रराणा ॥
सिनीवालि । पृथुऽस्तुके । या । देवानां । असि । स्वसा । जुषस्व । हव्यं । आऽहुतं
प्रऽजां । देवि । दिदिड्ढि । नः ॥ ६ ॥ या । सुऽबाहुः । सुऽअंगुरिः । सुऽसूमा
बहुऽसूवरी । तस्यै । विश्पत्न्यै । हविः । सिनीवाल्यै । जुहोतन ॥ ७ ॥

या गुङ्गूर्या सिनीवाली या राका या सरस्वती ।
इन्द्राणीमह्व ऊतये वरुणानीं स्वस्तये ॥ ८ ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ चतुर्थोऽनुवाकः ॥

॥ ३३ ॥ ऋषिः-गृत्समद । देवता-रुद्र । छन्द -त्रिष्टुप ॥

॥३३॥ आ ते पितर्मरुतां सुम्नमेतु मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः ।
अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः ॥ १ ॥
त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः शतं हिमा अशीय भेषजेभिः ।
व्यस्मद्द्वेषो वितरं व्यंहो व्यमीवाश्चातयस्वा विषूचीः ॥ २ ॥
श्रेष्ठो जातस्य रुद्र श्रियासि तवस्तमस्तवसां वज्रबाहो ।
पर्षि णः पारमंहसः स्वस्ति विश्वा अभीती रपसो युयोधि ॥ ३ ॥

या । गुङ्गूः । या । सिनीवाली । या । राका । या । सरस्वती । इन्द्राणीं । अह्वे । ऊतये । वरुणानीं । स्वस्तये ॥ ८ ॥ १५ ॥ ३ ॥

आ । ते । पितः । मरुतां । सुम्नं । एतु । मा । नः । सूर्यस्य । संऽदृशः । युयोथाः । अभि । नः । वीरः । अर्वति । क्षमेत । प्र । जायेमहि । रुद्र । प्रऽजाभिः ॥ १ ॥ त्वाऽदत्तेभिः । रुद्र । शंऽतमेभिः । शतं । हिमाः । अशीय । भेषजेभिः । वि । अस्मत् । द्वेषः । विऽतरं । वि । अंहः । वि । अमीवाः । चातयस्व । विषूचीः ॥ २ ॥ श्रेष्ठः । जातस्य । रुद्र । श्रिया । असि । तवःऽतमः । तवसां । वज्रबाहो इति वज्रऽबाहो । पर्षि । नः । पारं । अंहसः । स्वस्ति । विश्वाः । अभिऽइतीः । रपसः । युयोधि ॥ ३ ॥

मा त्वा रुद्र चुक्रुधामा नमोभिर्मा दुष्टुती वृषभ मा सहूती ।
उन्नो वीराँ अर्पय भेषजेभिर्भिषक्तमं त्वा भिषजां शृणोमि ॥ ४ ॥
हवीमभिर्हवते यो हविर्भिरव स्तोमेभी रुद्रं दिषीय ।
ऋदूदरः सुहवो मा नो अस्यै बभ्रुः सुशिप्रो रीरधन्मनायै ॥ ५ ॥ १६
उन्मा ममन्द वृषभो मरुत्वान्त्वक्षीयसा वयसा नाधमानम् ।
घृणीव च्छायामरपा अशीया विवासेयं रुद्रस्य सुम्नं ॥ ६ ॥
क्वस्य ते रुद्र मृळयाकुर्हस्तो यो अस्ति भेषजो जलाषः ।
अपभर्ता रपसो दैव्यस्याभी नु मा वृषभ चक्षमीथाः ॥ ७ ॥

मा । त्वा । रुद्र । चुक्रुधाम । नमःऽभिः । मा । दुःऽस्तुती । वृषभ । मा । सऽहूती ।
उत् । नः । वीरान् । अर्पय । भेषजेभिः । भिषक्ऽतमं । त्वा । भिषजां । शृणोमि ॥
हवीमऽभिः । हवते । यः । हविःऽभिः । अव । स्तोमेभिः । रुद्रं । दिषीय । ऋदूदरः ।
सुऽहवः । मा । नः । अस्यै । बभ्रुः । सुऽशिप्रः । रीरधत् । मनायै ॥ ५ ॥ १६
उत् । मा । ममंद । वृषभः । मरुत्वान् । त्वक्षीयसा । वयसा । नाधमानं । घृणिऽइव ।
छायां । अरपाः । अशीय । आ । विवासेयं । रुद्रस्य । सुम्नं ॥ ६ ॥ क्व । स्यः । ते ।
रुद्र । मृळयाकुः । हस्तः । यः । अस्ति । भेषजः । जलाषः । अपऽभर्ता । रपसः ।
दैव्यस्य । अभि । नु । मा । वृषभ । चक्षमीथाः ॥ ७ ॥

प्र बभ्रवे वृषभाय श्वितीचे महो महीं सुष्टुतिमीरयामि ।
नमस्या कल्मलीकिनं नमोभिर्गृणीमसि त्वेषं रुद्रस्य नाम ॥ ८ ॥
स्थिरेभिरङ्गैः पुरुरूप उग्रो बभ्रुः शुक्रेभिः पिपिशे हिरण्यैः ।
ईशानादस्य भुवनस्य भूरेर्न वा उ योषद्रुद्रादसुर्यम् ॥ ९ ॥
अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्वार्हन्निष्कं यजतं विश्वरूपम् ।
अर्हन्निदं दयसे विश्वमभ्वं न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति ॥ १० ॥ १७ ॥
स्तुहि श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहत्नुमुग्रम् ।
मृळा जरित्रे रुद्र स्तवानोऽन्यं ते अस्मन्नि वपन्तु सेनाः ॥ ११ ॥

प्र । बभ्रवे । वृषभाय । श्वितीचे । महः । महीं । सुऽस्तुतिं । ईरयामि । नमस्य ।
कल्मलीकिनं । नमःऽभिः । गृणीमसि । त्वेषं । रुद्रस्य । नाम ॥ ८ ॥ स्थिरेभिः ।
अङ्गैः । पुरुऽरूपः । उग्रः । बभ्रुः । शुक्रेभिः । पिपिशे । हिरण्यैः । ईशानात् । अस्य ।
भुवनस्य । भूरेः । न । वै । ऊं इति । योषत् । रुद्रात् । असुर्यं ॥ ९ ॥ अर्हन् ।
बिभर्षि । सायकानि । धन्व । अर्हन् । निष्कं । यजतं । विश्वऽरूपं । अर्हन् । इदं ।
दयसे । विश्वं । अभ्वं । न । वै । ओजीयः । रुद्र । त्वत् । अस्ति ॥ १० ॥ १७ ॥
स्तुहि । श्रुतं । गर्तऽसदं । युवानं । मृगं । न । भीमं । उपऽहत्नुं । उग्रं । मृळ ।
जरित्रे । रुद्र । स्तवानः । अन्यं । ते । अस्मत् । नि । वपंतु । सेनाः ॥ ११ ॥

कुमारश्चित्पितरं वन्दमानं प्रति नानाम रुद्रोपयन्तम् ।
भूरेर्दातारं सत्पतिं गृणीषे स्तुतस्त्वं भेषजा रास्यस्मे ॥ १२ ॥
या वो भेषजा मरुतः शुचीनि या शन्तमा वृषणो या मयोभु ।
यानि मनुरवृणीता पिता नस्ता शं च योश्च रुद्रस्य वश्मि ॥ १३ ॥
परि णो हेती रुद्रस्य वृज्याः परि त्वेषस्य दुर्मतिर्मही गात् ।
अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृळ ॥ १४ ॥
एवा बभ्रो वृषभ चेकितान यथा देव न हृणीषे न हंसि ।
हवनश्रुन्नो रुद्रेह बोधि बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १५ ॥ १८ ॥

कुमारः । चित् । पितरं । वंदमानं । प्रति । ननाम । रुद्र । उपऽयंतं । भूरेः । दातारं
सत्ऽपतिं । गृणीषे । स्तुतः । त्वं । भेषजा । रासि । अस्मे इति ॥ १२ ॥ या । वः
भेषजा । मरुतः । शुचीनि । या । शंऽतमा । वृषणः । या । मयःऽभु । यानि । मनुः
अवृणीत । पिता । नः । ता । शं । च । योः । च । रुद्रस्य । वश्मि ॥ १३ ॥ परि
नः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः । परि । त्वेषस्य । दुःऽमतिः । मही । गात् । अव
स्थिरा । मघवत्ऽभ्यः । तनुष्व । मीढ्वः । तोकाय । तनयाय । मृळ ॥ १४ ॥ एव ।
बभ्रो इति । वृषभ । चेकितान । यथा । देव । न । हृणीषे । न । हंसि । हवनऽश्रुत् ।
नः । रुद्र । इह । बोधि । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १५ ॥ १८ ॥

॥ ३४ ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–मरुत । छन्द –जगती ॥

॥३४॥ धारावरा मरुतो धृष्ण्वोजसो मृगा न भीमास्तविषीभिरर्चिनः ।
अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणो भृमिं धमन्तो अप गा अवृण्वत ॥ १ ॥
द्यावो न स्तृभिश्चितयन्त खादिनो व्यभ्रिया न द्युतयन्त वृष्टयः ।
रुद्रो यद्वो मरुतो रुक्मवक्षसो वृषाजनि पृश्न्याः शुक्र ऊधनि ॥ २ ॥
उक्षन्ते अश्वाँ अत्याँ इवाजिषु नदस्य कर्णैस्तुरयन्त आशुभिः ।
हिरण्यशिप्रा मरुतो दविध्वतः पृक्षं याथ पृषतीभिः समन्यवः ॥ ३ ॥
पृक्षे ता विश्वा भुवना ववक्षिरे मित्राय वा सदमा जीरदानवः ।
पृषदश्वासो अनवभ्रराधस ऋजिप्यासो न वयुनेषु धूर्षदः ॥ ४ ॥

धारावराः । मरुतः । धृष्णुऽओजसः । मृगाः । न । भीमाः । तविषीभिः । अर्चिनः । अग्नयः । न । शुशुचानाः । ऋजीषिणः । भृमिम् । धमन्तः । अप । गाः । अवृण्वत ॥ १ ॥ द्यावः । न । स्तृऽभिः । चितयन्त । खादिनः । वि । अभ्रियाः । न । द्युतयन्त । वृष्टयः । रुद्रः । यत् । वः । मरुतः । रुक्मऽवक्षसः । वृषा । अजनि । पृश्न्याः । शुक्रे । ऊधनि ॥ २ ॥ उक्षन्ते । अश्वान् । अत्यान्ऽइव । आजिषु । नदस्य । कर्णैः । तुरयन्ते । आशुऽभिः । हिरण्यऽशिप्राः । मरुतः । दविध्वतः । पृक्षम् । याथ । पृषतीभिः । सऽमन्यवः ॥ ३ ॥ पृक्षे । ता । विश्वा । भुवना । ववक्षिरे । मित्राय । वा । सदम् । आ । जीरऽदानवः । पृषत्ऽअश्वासः । अनवभ्रऽराधसः । ऋजिप्यासः । न । वयुनेषु । धूःऽसदः ॥ ४ ॥

इन्धन्वभिर्धेनुभी रप्शदूधभिरध्वस्मभिः पथिभिर्भ्राजदृष्टयः ।
आ हंसासो न स्वसराणि गन्तन मधोर्मदाय मरुतः समन्यवः ॥५॥१९॥
आ नो ब्रह्माणि मरुतः समन्यवो नरां न शंसः सवनानि गन्तन ।
अश्वामिव पिप्यत धेनुमूधनि कर्ता धियं जरित्रे वाजपेशसम् ॥ ६ ॥
तं नो दात मरुतो वाजिनं रथ आपानं ब्रह्म चितयद्दिवेदिवे ।
इषं स्तोतृभ्यो वृजनेषु कारवे सनिं मेधामरिष्टं दुष्टरं सहः ॥ ७ ॥
यद्युञ्जते मरुतो रुक्मवक्षसोऽश्वान्रथेषु भग आ सुदानवः ।
धेनुर्न शिश्वे स्वसरेषु पिन्वते जनाय रातहविषे महीमिषम् ॥ ८ ॥
यो नो मरुतो वृकताति मर्त्यो रिपुर्दधे वसवो रक्षता रिषः ।
वर्तयत तपुषा चक्रियाभि तमव रुद्रा अशसो हन्तना वधः ॥ ९ ॥

इंधन्वऽभिः । धेनुऽभिः । रप्शदूधऽभिः । अध्वस्मऽभिः । पथिऽभिः । भ्राजत्ऽऋष्टयः ।
आ । हंसासः । न । स्वसराणि । गंतन । मधोः । मदाय । मरुतः । सऽमन्यवः
॥ ५ ॥ १९ ॥ आ । नः । ब्रह्माणि । मरुतः । सऽमन्यवः । नरां । न । शंसः ।
सवनानि । गंतन । अश्वांऽइव । पिप्यत । धेनुं । ऊधनि । कर्ता । धियं । जरित्रे ।
वाजऽपेशसं ॥ ६ ॥ तं । नः । दात । मरुतः । वाजिनं । रथे । आपानं । ब्रह्म ।
चितयत् । दिवेऽदिवे । इषं । स्तोतृऽभ्यः । वृजनेषु । कारवे । सनिं । मेधां । अरिष्टं ।
दुस्तरं । सहः ॥ ७ ॥ यत् । युंजते । मरुतः । रुक्मऽवक्षसः । अश्वान् । रथेषु ।
भगे । आ । सुऽदानवः । धेनुः । न । शिश्वे । स्वसरेषु । पिन्वते । जनाय । रातऽहविषे । मही । इषं ॥ ८ ॥ यः । नः । मरुतः । वृकऽताति । मर्त्यः । रिपुः । दधे ।
वसवः । रक्षत । रिषः । वर्तयत । तपुषा । चक्रिया । अभि । तं । अव । रुद्राः ।
अशसः । हंतन । वधरिति ॥ ९ ॥

चित्रं तद्वो मरुतो याम चेकिते पृश्न्या यदूधरप्यापयो दुहुः ।
यद्वा निदे नवमानस्य रुद्रियास्त्रितं जराय जुरतामदाभ्याः ॥ १० ॥ २० ॥
तान्वो महो मरुत एवयाव्नो विष्णोरेषस्य प्रभृथे हवामहे ।
हिरण्यवर्णान्ककुहान्यतस्रुचो ब्रह्मण्यन्तः शंस्यं राध ईमहे ॥ ११ ॥
ते दशग्वाः प्रथमा यज्ञमूहिरे ते नो हिन्वन्तूषसो व्युष्टिषु ।
उषा न रामीररुणैरपोर्णुते महो ज्योतिषा शुचता गोअर्णसा ॥ १२ ॥
ते क्षोणीभिररुणेभिर्नाञ्जिभी रुद्रा ऋतस्य सदनेषु वावृधुः ।
निमेघमाना अत्येन पाजसा सुश्चन्द्रं वर्णं दधिरे सुपेशसम् ॥ १३ ॥
ताँ इयानो महि वरूथमूतय उप घेदेना नमसा गृणीमसि ।
त्रितो न यान्पञ्च होतॄनभिष्टय आववर्तदवराञ्चक्रियावसे ॥ १४ ॥

चित्रं । तत् । वः । मरुतः । याम । चेकिते । पृश्न्याः । यत् । ऊधः । अपि । आपयः । दुहुः । यत् । वा । निदे । नवमानस्य । रुद्रियाः । त्रितं । जराय । जुरता । अदाभ्याः ॥ १० ॥ २० ॥ तान् । वः । महः । मरुतः । एवऽयाव्नः । विष्णोः । एषस्य । प्रऽभृथे । हवामहे । हिरण्यऽवर्णान् । ककुहान् । यतऽस्रुचः । ब्रह्मण्यंतः । शंस्यं । राधः । ईमहे ॥ ११ ॥ ते । दशऽग्वाः । प्रथमाः । यज्ञं । ऊहिरे । ते । नः । हिन्वंतु । उषसः । विऽउष्टिषु । उषाः । न । रामीः । अरुणैः । अप । ऊर्णुते । महः । ज्योतिषा । शुचता । गोऽअर्णसा ॥ १२ ॥ ते । क्षोणीभिः । अरुणेभिः । न । अंजिऽभिः । रुद्राः । ऋतस्य । सदनेषु । वावृधुः । निऽमेघमानाः । अत्येन । पाजसा । सुऽचंद्रं । वर्णं । दधिरे । सुऽपेशसं ॥ १३ ॥ तान् । इयानः । महि । वरूथं । ऊतये । उप । घ । इत् । एना । नमसा । गृणीमसि । त्रितः । न । यान् । पंच । होतॄन् । अभिष्टये । आऽववर्तत् । अवरान् । चक्रियाः । अवसे ॥ १४ ॥

यथा रथं पारयथात्यंहो यथा निदो मुञ्चथ वन्दितारम् ।
अर्वाची सा मरुतो या वं ऊतिरो षु वाश्रेवं सुमतिर्जिगातु ॥ १५ ॥ २१ ॥

॥ ३५ ॥ ऋषिः–गृत्समद । देवता–अपान्नपात् । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३५ ॥ उपेमसृक्षि वाजयुर्वचस्यां चनो दधीत नाद्यो गिरो मे ।
अपां नपादाशुहेमा कुवित्स सुपेशसस्करति जोजिषद्धि ॥ १ ॥
इमं स्वस्मै हृद आ सुतष्टं मन्त्रं वोचेम कुविदस्य वेदत् ।
अपां नपादसुर्यस्य मह्ना विश्वान्यर्यो भुवना जजान ॥ २ ॥
समन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति ।
तमू शुचिं शुचयो दीदिवांसमपां नपातं परि तस्थुरापः ॥ ३ ॥

यथा । रथं । पारयथ । अति । अंहः । यथा । निदः । मुंचथ । वंदितारं । अर्वाची । सा । मरुतः । या । वः । ऊतिः । ओ इति । सु । वाश्राऽइव । सुऽमतिः । जिगातु ॥ १५ ॥ २१ ॥

उप । ईं । असृक्षि । वाजऽयुः । वचस्यां । चनः । दधीत । नाद्यः । गिरः । मे । अपां । नपात् । आशुऽहेमा । कुवित् । सः । सुऽपेशसः । करति । जोजिषत् । हि ॥ १ ॥ इमं । सु । अस्मै । हृदः । आ । सुऽतष्टं । मंत्रं । वोचेम । कुवित् । अस्य । वेदत् । अपां । नपात् । असुर्यस्य । मन्हा । विश्वानि । अर्यः । भुवना । जजान ॥ २ ॥ सं । अन्याः । यंति । उप । यंति । अन्याः । समानं । ऊर्वं । नद्यः । पृणंति । तं । ऊं इति । शुचिं । शुचयः । दीदिऽवांसं । अपां । नपातं । परि । तस्थुः । आपः ॥ ३ ॥

तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मृज्यमानाः परि यन्त्यापः ।
स शुक्रेभिः शिक्वभी रेवदस्मे दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु ॥ ४ ॥
अस्मै तिस्रो अव्यथ्याय नारीर्देवाय देवीर्दिधिषन्त्यन्नम् ।
कृता इवोप हि प्रसर्स्रे अप्सु स पीयूषं धयति पूर्वसूनाम् ॥ ५ ॥ २२ ॥
अश्वस्यात्र जनिमास्य च स्वर्द्रुहो रिषः सम्पृचः पाहि सूरीन् ।
आमासु पूर्षु परो अप्रमृष्यं नारातयो वि नशन्नानृतानि ॥ ६ ॥
स्व आ दमे सुदुघा यस्य धेनुः स्वधां पीपाय सुभ्वन्नमत्ति ।
सो अपां नपादूर्जयन्नप्स्वन्तर्वसुदेयाय विधते वि भाति ॥ ७ ॥
यो अप्स्वा शुचिना दैव्येन ऋतावाजस्र उर्विया विभाति ।
वया इदन्या भुवनान्यस्य प्र जायन्ते वीरुधश्च प्रजाभिः ॥ ८ ॥

तं । अस्मेराः । युवतयः । युवानं । मर्मृज्यमानाः । परि । यन्ति । आपः । सः । शुक्रेभिः । शिक्वऽभिः । रेवत् । अस्मे इति । दीदाय । अनिध्मः । घृतऽनिर्निक् । अप्ऽसु ॥ ४ ॥ अस्मै । तिस्रः । अव्यथ्याय । नारीः । देवाय । देवीः । दिधि-

अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं जिह्मानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः ।
तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तीर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यह्वीः ॥ ९ ॥
हिरण्यरूपः स हिरण्यसन्दृगपां नपात्सेदु हिरण्यवर्णः ।
हिरण्ययात्परि योनेर्निषद्या हिरण्यदा ददत्यन्नमस्मै ॥ १० ॥ २३ ॥
तदस्यानीकमुत चारु नामापीच्यं वर्धते नप्तुरपाम् ।
यमिन्धते युवतयः समित्था हिरण्यवर्णं घृतमन्नमस्य ॥ ११ ॥
अस्मै बहूनामवमाय सख्ये यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
सं सानु मार्ज्मि दिधिषामि बिल्मैर्दधाम्यन्नैः परि वन्द ऋग्भिः ॥ १२ ॥
स ईं वृषाजनयत्तासु गर्भं स ईं शिशुर्धयति तं रिहन्ति ।
सो अपां नपादनभिम्लातवर्णोऽन्यस्येवेह तन्वा विवेष ॥ १३ ॥

अपां । नपात् । आ । हि । अस्थात् । उपऽस्थं । जिह्मानां । ऊर्ध्वः । विऽद्युतं । वसानः । तस्य । ज्येष्ठं । महिमानं । वहंतीः । हिरण्यऽवर्णाः । परि । यंति । यह्वीः ॥ ९ ॥ हिरण्यऽरूपः । सः । हिरण्यऽसंदृक् । अपां । नपात् । सः । इत् । ऊं इति । हिरण्यऽवर्णः । हिरण्ययात् । परि । योनेः । निऽसद्य । हिरण्यऽदाः । ददति । अन्नं । अस्मै ॥ १० ॥ २३ ॥ तत् । अस्य । अनीकं । उत । चारु । नाम । अपीच्यं । वर्धते । नप्तुः । अपां । यं । इंधते । युवतयः । सं । इत्था । हिरण्यऽवर्णं । घृतं । अन्नं । अस्य ॥ ११ ॥ अस्मै । बहूनां । अवमाय । सख्ये । यज्ञैः । विधेम । नमसा । हविःऽभिः । सं । सानु । मार्ज्मि । दिधिषामि । बिल्मैः । दधामि । अन्नैः । परि । वंदे । ऋक्ऽभिः ॥ १२ ॥ सः । ईं । वृषा । अजनयत् । तासु । गर्भं । सः । ईं । शिशुः । धयति । तं । रिहंति । सः । अपां । नपात् । अनभिम्लातऽवर्णः । अन्यस्यऽइव । इह । तन्वा । विवेष ॥ १३ ॥

अस्मिन्पदे परमे तस्थिवांसमध्वस्मभिर्विश्वहा दीदिवांसम् ।
आपो नप्त्रे घृतमन्नं वहन्तीः स्वयमत्कैः परि दीयन्ति यह्वीः ॥ १४ ॥
अयांसमग्ने सुक्षितिं जनायायांसमु मघवद्भ्यः सुवृक्तिम् ।
विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ १५ ॥ २४ ॥

॥ ३६ ॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–इन्द्र । छन्दः–जगती ॥

॥३६॥ तुभ्यं हिन्वानो वसिष्ट गा अपोऽधुक्षन्त्सीमविभिरद्रिभिर्नरः ।
पिबेन्द्र स्वाहा प्रहुतं वषट्कृतं होत्रादा सोमं प्रथमो य ईशिषे ॥ १ ॥
यज्ञैः सम्मिश्लाः पृषतीभिरृष्टिभिर्यामञ्छुभ्रासो अञ्जिषु प्रिया उत ।
आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥ २ ॥

अस्मिन् । पदे । परमे । तस्थिऽवांसं । अध्वस्मऽभिः । विश्वहा । दीदिऽवांसं । आपः । नप्त्रे । घृतं । अन्नं । वहंतीः । स्वयं । अत्कैः । परि । दीयंति । यह्वीः ॥ १४ ॥
अयांसं । अग्ने । सुऽक्षितिं । जनाय । अयांसं । ऊं इति । मघवत्ऽभ्यः । सुऽवृक्तिं । विश्वं । तत् । भद्रं । यत् । अवंति । देवाः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ १५ ॥ २४ ॥

तुभ्यं । हिन्वानः । वसिष्ट । गाः । अपः । अधुक्षन् । सीं । अविऽभिः । अद्रिऽभिः । नरः । पिब । इंद्र । स्वाहा । प्रऽहुतं । वषट्ऽकृतं । होत्रात् । आ । सोमं । प्रथमः । यः । ईशिषे ॥ १ ॥ यज्ञैः । संऽमिश्लाः । पृषतीभिः । ऋष्टिऽभिः । यामन् । शुभ्रासः । अंजिषु । प्रियाः । उत । आऽसद्य । बर्हिः । भरतस्य । सूनवः । पोत्रात् । आ । सोमं । पिबत । दिवः । नरः ॥ २ ॥

अमेव नः सुहवा आ हि गन्तन नि बर्हिषि सदतना रणिष्टन ।
अथा मन्दस्व जुजुषाणो अन्धसस्त्वष्टर्देवेभिर्जनिभिः सुमद्गणः ॥ ३ ॥
आ वक्षि देवाँ इह विप्र यक्षि चोशन्होतर्नि षदा योनिषु त्रिषु ।
प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिबाग्नीध्रात्तव भागस्य तृप्णुहि ॥ ४ ॥
एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि बाह्वोर्हितः ।
तुभ्यं सुतो मघवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत्पिब ॥ ५ ॥
जुषेथां यज्ञं बोधतं हवस्य मे सत्तो होता निविदः पूर्व्या अनु ।
अच्छा राजाना नम एत्यावृतं प्रशास्त्रादा पिबतं सोम्यं मधु ॥६॥२५॥७॥

अमाऽइव । नः । सुऽहवाः । आ । हि । गन्तन । नि । बर्हिषि । सदतन । रणिष्टन । अथ । मन्दस्व । जुजुषाणः । अन्धसः । त्वष्टः । देवेभिः । जनिऽभिः । सुमत्ऽगणः ॥ ३ ॥ आ । वक्षि । देवान् । इह । विप्र । यक्षि । च । उशन् । होतः । नि । सद । योनिषु । त्रिषु । प्रति । वीहि । प्रऽस्थितं । सोम्यं । मधु । पिब । आग्नीध्रात् । तव । भागस्य । तृप्णुहि ॥ ४ ॥ एषः । स्यः । ते । तन्वः । नृम्णऽवर्धनः । सहः । ओजः । प्रऽदिवि । बाह्वोः । हितः । तुभ्यं । सुतः । मघऽवन् । तुभ्यं । आऽभृतः । त्वं । अस्य । ब्राह्मणात् । आ । तृपत् । पिब ॥ ५ ॥ जुषेथां । यज्ञं । बोधतं । हवस्य । मे । सत्तः । होता । निऽविदः । पूर्व्याः । अनु । अच्छ । राजाना । नमः । एति । आऽवृतं । प्रऽशास्त्रात् । आ । पिबतं । सोम्यं । मधु ॥ ६ ॥ २५ ॥ ७ ॥

॥ इति द्वितीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ अथ द्वितीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ ३७ ॥ ऋषिः—गृत्समदः । देवता—द्रविणोदः । छन्दः—जगती ॥

॥३७॥ मन्दस्व होत्रादनु जोषमन्धसोऽध्वर्यवः स पूर्णां वष्ट्यासिचम् ।
तस्मा एतं भरत तद्वशो ददिर्होत्रात्सोमं द्रविणोदः पिब ऋतुभिः ॥ १ ॥
यमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे सेदु हव्यो ददिर्यो नाम पत्यते ।
अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोत्रात्सोमं द्रविणोदः पिब ऋतुभिः ॥ २ ॥
मेद्यन्तु ते वह्नयो येभिरीयसेऽरिषण्यन्वीळयस्वा वनस्पते ।
आगूर्या धृष्णो अभिगूर्या त्वं नेष्ट्रात्सोमं द्रविणोदः पिब ऋतुभिः ॥ ३ ॥

॥ अथ द्वितीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

मंदस्व । होत्रात् । अनु । जोषं । अंधसः । अध्वर्यवः । सः । पूर्णां । वष्टि । आऽसिचं । तस्मै । एतं । भरत । तत्ऽवशः । ददिः । होत्रात् । सोमं । द्रविणःऽदः । पिब । ऋतुऽभिः ॥ १ ॥ यं । ऊँ इति । पूर्वं । अहुवे । तं । इदं । हुवे । सः । इत् । ऊँ इति । हव्यः । ददिः । यः । नाम । पत्यते । अध्वर्युऽभिः । प्रऽस्थितं । सोम्यं । मधु । पोत्रात् । सोमं । द्रविणःऽदः । पिब । ऋतुऽभिः ॥ २ ॥ मेद्यंतु । ते । वह्नयः । येभिः । ईयसे । अरिषण्यन् । वीळयस्व । वनस्पते । आऽगूर्य । धृष्णो इति । अभिऽगूर्य । त्वं । नेष्ट्रात् । सोमं । द्रविणःऽदः । पिब । ऋतुऽभिः ॥ ३ ॥

अपाद्धोत्रादुत पोत्रादमत्तोत नेष्ट्रादजुषत प्रयो हितम् ।
तुरीयं पात्रममृक्तममर्त्यं द्रविणोदाः पिबतु द्राविणोदसः ॥ ४ ॥
अर्वाञ्चमद्य यय्यं नृवाहणं रथं युञ्जाथामिह वां विमोचनम् ।
पृङ्क्तं हवींषि मधुना हि कं गतमथा सोमं पिबतं वाजिनीवसू ॥ ५ ॥
जोष्यग्ने समिधं जोष्याहुतिं जोषि ब्रह्म जन्यं जोषि सुष्टुतिम् ।
विश्वेभिर्विश्वाँ ऋतुना वसो मह उशन्देवाँ उशतः पायया हविः ॥ ६ ॥ १ ॥

॥ ३८ ॥ ऋषिः–गृत्समदः । देवता–सविता । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥३८॥ उदु ष्य देवः सविता सवाय शश्वत्तमं तदपा वह्निरस्थात् ।
नूनं देवेभ्यो वि हि धाति रत्नमथाभजद्वीतिहोत्रं स्वस्तौ ॥ १ ॥

अपात् । होत्रात् । उत । पोत्रात् । अमत्त । उत । नेष्ट्रात् । अजुषत । प्रयः । हितं । तुरीयं । पात्रं । अमृक्तं । अमर्त्यं । द्रविणःऽदाः । पिबतु । द्राविणःऽदसः ॥ ४ ॥ अर्वाचं । अद्य । यय्यं । नृऽवाहनं । रथं । युंजाथां । इह । वां । विऽमोचनं । पृंक्तं । हवींषि । मधुना । आ । हि । कं । गतं । अथ । सोमं । पिबतं । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू ॥ ५ ॥ जोषि । अग्ने । संऽइधं । जोषि । आऽहुतिं । जोषि । ब्रह्म । जन्यं । जोषि । सुऽस्तुतिं । विश्वेभिः । विश्वान् । ऋतुना । वसो इति । महः । उशन् । देवान् । उशतः । पायय । हविः ॥ ६ ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । सवाय । शश्वत्ऽतमं । तत्ऽअपाः । वह्निः । अस्थात् । नूनं । देवेभ्यः । वि । हि । धाति । रत्नं । अथ । आ । अभजत् । वीतिऽहोत्रं । स्वस्तौ ॥ १ ॥

विश्वस्य हि श्रुष्टये देव ऊर्ध्वः प्र बाहवा पृथुपाणिः सिसर्ति ।
आपश्चिदस्य व्रत आ निमृग्रा अयं चिद्वातो रमते परिज्मन् ॥ २ ॥
आशुभिश्चिद्यान्वि मुंचाति नूनमरीरमदतमानं चिदेतोः ।
अह्यर्षूणां चिन्न्ययाँ अविष्यामनु व्रतं सवितुर्मोक्यागात् ॥ ३ ॥
पुनः समव्यद्वितंतं वयन्ती मध्या कर्तोर्न्यधाच्छक्म धीरः ।
उत्संहायास्थाद्व्यृतूँरदर्धररमतिः सविता देव आगात् ॥ ४ ॥
नानौकांसि दुर्यो विश्वमायुर्वि तिष्ठते प्रभवः शोको अग्नेः ।
ज्येष्ठं माता सूनवे भागमाधादन्वस्य केतमिषितं सवित्रा ॥ ५ ॥ २ ॥

विश्वस्य । हि । श्रुष्टये । देवः । ऊर्ध्वः । प्र । बाहवा । पृथुऽपाणिः । सिसर्ति ।
आपः । चित् । अस्य । व्रते । आ । निऽमृग्राः । अयं । चित् । वातः । रमते ।
परिऽज्मन् ॥ २ ॥ आशुऽभिः । चित् । यान् । वि । मुचाति । नूनं । अरीरमत् ।
अतमानं । चित् । एतोः । अह्यर्षूणां । चित् । नि । अयान् । अविष्या । अनु । व्रतं ।
सवितुः । मोकी । आ । अगात् ॥ ३ ॥ पुनरिति । सं । अव्यत् । विऽततं । वयन्ती ।
मध्या । कर्तोः । नि । अधात् । शक्म । धीरः । उत् । संऽहाय । अस्थात् । वि ।
ऋतून् । अदर्धः । अरमतिः । सविता । देवः । आ । अगात् ॥ ४ ॥ नाना ।
ओकांसि । दुर्यः । विश्वं । आयुः । वि । तिष्ठते । प्रऽभवः । शोकः । अग्नेः । ज्येष्ठं ।
माता । सूनवे । भागं । आ । अधात् । अनु । अस्य । केतं । इषितं । सवित्रा ॥ ५ ॥ २ ॥

समाववर्ति विष्ठितो जिगीषुर्विश्वेषां कामश्चरताममाभूत् ।

शश्वाँ अपो विकृतं हित्व्यागादनु व्रतं सवितुर्दैव्यस्य ॥ ६ ॥

त्वया हितमप्यमप्सु भागं धन्वान्वा मृगयसो वि तस्थुः ।

वनानि विभ्यो नकिरस्य तानि व्रता देवस्य सवितुर्मिनन्ति ॥ ७ ॥

याद्राध्यं वरुणो योनिमप्यमनिशितं निमिषि जर्भुराणः ।

विश्वो मार्ताण्डो व्रजमा पशुर्गात्स्थशो जन्मानि सविता व्याकः ॥ ८ ॥

न यस्येन्द्रो वरुणो न मित्रो व्रतमर्यमा न मिनन्ति रुद्रः ।

नारातयस्तमिदं स्वस्ति हुवे देवं सवितारं नमोभिः ॥ ९ ॥

सम्ऽआववर्ति । विऽस्थितः । जिगीषुः । विश्वेषां । कामः । चरतां । अमा । अभूत् ।
शश्वान् । अपः । विऽकृतं । हित्वी । आ । अगात् । अनु । व्रतं । सवितुः ।
दैव्यस्य ॥ ६ ॥ त्वया । हितं । अप्यं । अप्ऽसु । भागं । धन्व । अनु । आ ।
मृगयसः । वि । तस्थुः । वनानि । विऽभ्यः । नकिः । अस्य । तानि । व्रता ।
देवस्य । सवितुः । मिनंति ॥ ७ ॥ यात्ऽराध्यं । वरुणः । योनिं । अप्यं ।
अनिंऽशितं । निऽमिषि । जर्भुराणः । विश्वः । मार्तांडः । व्रजं । आ । पशुः । गात् ।
स्थऽशः । जन्मानि । सविता । वि । आ । अकरित्यकः ॥ ८ ॥ न । यस्य । इंद्रः ।
वरुणः । न । मित्रः । व्रतं । अर्यमा । न । मिनंति । रुद्रः । न । अरातयः । तं । इदं ।
स्वस्ति । हुवे । देवं । सवितारं । नमःऽभिः ॥ ९ ॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरंन्धिं नराशंसो ग्नास्पतिर्नो अव्याः ।
आये वामस्यं सङ्गथे रयीणां प्रिया देवस्यं सवितुः स्याम ॥ १० ॥
अस्मभ्यं तद्दिवो अद्भ्यः पृथिव्यास्त्वयां दत्तं काम्यं राध आ गांत् ।
शं यत्स्तोतृभ्यं आपये भवांत्युरुशंसाय सवितर्जरित्रे ॥ ११ ॥ ३ ॥

॥ ३९ ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–अश्विनौ । छन्द.–त्रिष्टुप् ॥

॥३९॥ ग्रावांणेव तदिदर्थं जरेथे गृध्रेव वृक्षं निधिमन्तमच्छं ।
ब्रह्माणेव विदर्थ उक्थशासां दूतेव हव्या जन्यां पुरुत्रा ॥ १ ॥
प्रातर्यावांणा रथ्येव वीराजेव यमा वरमा संचेथे ।
मेने इव तन्वाः शुम्भमाने दम्पंतीव क्रतुविदा जनेषु ॥ २ ॥

भगं । धियं । वाजयंतः । पुरंऽधिं । नराशंसः । ग्नाः । पतिः । नः । अव्याः । आऽअये । वामस्यं । संऽगथे । रयीणां । प्रियाः । देवस्यं । सवितुः । स्याम ॥ १० ॥ अस्मभ्यं । तत् । दिवः । अत्ऽभ्यः । पृथिव्याः । त्वयां । दत्तं । काम्यं । राधः । आ । गात् । शं । यत् । स्तोतृऽभ्यः । आपये । भवांति । उरुऽशंसाय । सवितः । जरित्रे ॥ ११ ॥ ३ ॥

ग्रावांणाऽइव । तत् । इत् । अर्थं । जरेथे इति । गृध्राऽइव । वृक्षं । निधिऽमंतं । अच्छं । ब्रह्माणाऽइव । विदथे । उक्थऽशासां । दूताऽइव । हव्यां । जन्यां । पुरुऽत्रा ॥ १ ॥ प्रातःऽयावांना । रथ्याऽइव । वीरा । अजाऽइव । यमा । वरं । आ । सचेथे इति । मेने इवेति मेनेऽइव । तन्वां । शुम्भमाने इति । दंपती इवेति दंपतीऽइव । क्रतुऽविदा । जनेषु ॥ २ ॥

शृङ्गेव नः प्रथमा गन्तमर्वाक् शफाविव जर्भुराणा तरोभिः ।
चक्रवाकेव प्रति वस्तोरुस्रार्वाञ्चा यातं रथ्येव शक्रा ॥ ३ ॥
नावेव नः पारयतं युगेव नभ्येव न उपधीव प्रधीव ।
श्वानेव नो अरिषण्या तनूनां खृगलेव विस्रसः पातमस्मान् ॥ ४ ॥
वातेवाजुर्या नद्येव रीतिरक्षी इव चक्षुषा यातमर्वाक् ।
हस्ताविव तन्वे३ शम्भविष्ठा पादेव नो नयतं वस्यो अच्छ ॥ ५ ॥ ४ ॥
ओष्ठाविव मध्वास्ने वदन्ता स्तनाविव पिप्यतं जीवसे नः ।
नासेव नस्तन्वो रक्षितारा कर्णाविव सुश्रुता भूतमस्मे ॥ ६ ॥

शृंगाऽइव । नः । प्रथमा । गंतं । अर्वाक् । शफौऽइव । जर्भुराणा । तरःऽभिः ॥
चक्रवाकाऽइव । प्रति । वस्तोः । उस्रा । अर्वाचा । यातं । रथ्याऽइव । शक्रा ॥ ३ ॥
नावाऽइव । नः । पारयतं । युगाऽइव । नभ्याऽइव । नः । उपधी इवेत्युपधीऽइव ।
प्रधी इवेति प्रधीऽइव । श्वानाऽइव । नः । अरिषण्या । तनूनां । खृगलाऽइव । विऽस्रसः ।
पातं । अस्मान् ॥ ४ ॥ वाताऽइव । अजुर्या । नद्याऽइव । रीतिः । अक्षी इवेत्यक्षीऽइव ।
चक्षुषा । आ । यातं । अर्वाक् । हस्तौऽइव । तन्वे । शंऽभविष्ठा । पादाऽइव । नः ।
नयतं । वस्यः । अच्छ ॥ ५ ॥ ४ ॥ ओष्ठौऽइव । मधु । आस्ने । वदंता ।
स्तनौऽइव । पिप्यतं । जीवसे । नः । नासाऽइव । नः । तन्वः । रक्षितारा । कर्णौऽइव ।
सुऽश्रुता । भूतं । अस्मे इति ॥ ६ ॥

हस्तेव शक्तिमभि सन्ददी नः क्षामेव नः समजतं रजांसि ।

इमा गिरो अश्विना युष्मयन्तीः क्ष्णोत्रेणेव स्वधितिं सं शिशीतम् ॥ ७ ॥

एतानि वामश्विना वर्धनानि ब्रह्म स्तोमं गृत्समदासो अक्रन् ।

तानि नरा जुजुषाणोप यातं बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

॥ ४० ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–सोमापूषणौ । छन्द.–जगती ॥

॥४०॥ सोमापूषणा जनना रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः ।

जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ १ ॥

इमौ देवौ जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा ।

आभ्यामिन्द्रः पक्वमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्रियासु ॥ २ ॥

हस्ताऽइव । शक्ति । अभि । संददी इति संऽददी । नः । क्षामंऽइव । नः । सं । अजतं । रजांसि । इमाः । गिरः । अश्विना । युष्मऽयंतीः । क्ष्णोत्रेणऽइव । स्वऽधितिं । सं । शिशीतं ॥ ७॥ एतानि । वां । अश्विना । वर्धनानि । ब्रह्म । स्तोमं । गृत्सऽम-दासः । अक्रन् । तानि । नरा । जुजुषाणा । उप । यातं । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ८ ॥ ५ ॥

सोमापूषणा । जनना । रयीणां । जनना । दिवः । जनना । पृथिव्याः । जातौ । विश्वस्य । भुवनस्य । गोपौ । देवाः । अकृण्वन् । अमृतस्य । नाभिं ॥ १ ॥ इमौ । देवौ । जायमानौ । जुषंत । इमौ । तमांसि । गूहतां । अजुष्टा । आभ्यां । इंद्रः । पक्वं । आमासु । अंतरिति । सोमापूषऽभ्यां । जनत् । उस्रियासु ॥ २ ॥

सोमापूषणा रजसो विमानं सप्तचक्रं रथमविश्वमिन्वम् ।
विषूवृतं मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम् ॥ ३ ॥
दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे ।
तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुं रायस्पोषं वि ष्यतां नाभिमस्मे ॥ ४ ॥
विश्वान्यन्यो भुवना जजान विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति ।
सोमापूषणाववतं धियं मे युवाभ्यां विश्वाः पृतना जयेम ॥ ५ ॥
धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वो रयिं सोमो रयिपतिर्दधातु ।
अवतु देव्यदितिरनर्वा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ६ ॥ ६ ॥

सोमापूषणा । रजसः । विऽमानं । सप्तऽचक्रं । रथं । अविश्वऽमिन्वं । विषुऽवृतं
मनसा । युज्यमानं । तं । जिन्वथः । वृषणा । पंचऽरश्मिं ॥ ३ ॥ दिवि । अन्यः
सदनं । चक्रे । उच्चा । पृथिव्यां । अन्यः । अधि । अंतरिक्षे । तौ । अस्मभ्यं
पुरुऽवारं । पुरुऽक्षुं । रायः । पोषं । वि । स्यतां । नाभिं । अस्मे इति ॥ ४ ॥
विश्वानि । अन्यः । भुवना । जजानं । विश्वं । अन्यः । अभिऽचक्षाणः । एति
सोमापूषणौ । अवतं । धियं । मे । युवाभ्यां । विश्वाः । पृतनाः । जयेम ॥ ५ ॥
धियं । पूषा । जिन्वतु । विश्वंऽइन्वः । रयिं । सोमः । रयिऽपतिः । दधातु । अवतु ।
देवी । अदितिः । अनर्वा । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ६ ॥ ६ ॥

॥ ४१ ॥ ऋषि –गृत्समद । देवता–वायु । छन्दः–गायत्री ॥

॥ ४१ ॥ वाय॒वो ये ते॑ सह॒स्रिणो॒ रथा॑स॒स्तेभि॒रा ग॑हि ।
नि॒युत्वा॒न्त्सोम॑पीतये ॥ १ ॥
नि॒युत्वा॑न्वाय॒वा ग॑ह्य॒यं शु॒क्रो अ॑यामि ते ।
गन्ता॑सि सु॒न्वतो॑ गृ॒हम् ॥ २ ॥
शु॒क्रस्या॒द्य गवा॑शिर॒ इन्द्र॑वायू नि॒युत्व॑तः ।
आ या॑तं॒ पिब॑तं नरा ॥ ३ ॥
अ॒यं वां॑ मित्रावरुणा सु॒तः सोम॑ ऋतावृधा ।
ममेदि॒ह श्रु॑तं॒ हव॑म् ॥ ४ ॥
रा॒जाना॒वन॑भिद्रुहा ध्रु॒वे सद॑स्युत्त॒मे ।
स॒हस्र॑स्थूण आसाते ॥ ५ ॥ ७ ॥

वाय॒वो इति॑ । ये । ते॒ । स॒ह॒स्रिणः॑ । रथा॑सः । तेभिः॑ । आ । ग॒हि॒ । नि॒युत्वा॑न् । सोम॑ऽपीतये ॥ १ ॥ नि॒युत्वा॑न् । वा॒यो॒ इति॑ । आ । ग॒हि॒ । अ॒यं । शु॒क्रः । अ॒या॒मि॒ । ते॒ । गंता॑ । अ॒सि॒ । सु॒न्वतः॑ । गृ॒हं ॥ २ ॥ शु॒क्रस्य॑ । अ॒द्य । गोऽआ॑शिरः । इंद्र॑वायू॒ इति॑ । नि॒युत्व॑तः । आ । या॒तं॒ । पिब॑तं । न॒रा॒ ॥ ३ ॥ अ॒यं । वा॒ । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा॒ । सु॒तः । सोमः॑ । ऋ॒त॒ऽवृ॒धा॒ । मम॑ । इत् । इ॒ह । श्रु॒तं॒ । हवं॑ ॥ ४ ॥ रा॒जानौ॑ । अन॑भिऽद्रुहा । ध्रु॒वे । सद॑सि । उ॒त्ऽत॒मे । स॒हस्र॑ऽस्थूणे । आ॒सा॒ते॒ इति॑ ॥ ५ ॥ ७ ॥

ता सम्राजा घृतासुती आदित्या दानुनस्पती ।

सचेते अनवह्वरं ॥ ६

गोमदू षु नासत्याश्वावद्यातमश्विना ।

वर्ती रुद्रा नृपाय्यम् ॥ ७

न यत्परो नान्तर आदधर्षद्वृषण्वसू ।

दुःशंसो मर्त्यो रिपुः ॥ ८

ता न आ वोळ्हमश्विना रयिं पिशङ्गसन्दृशम् ।

धिष्ण्या वरिवोविदम् ॥ ९

इन्द्रो अङ्ग महद्भयमभी षदप चुच्यवत् ।

स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ १० ॥ ८ ।

ता । सम्ऽराजा । घृतासुती इति घृतऽआसुती । आदित्याः । दानुनः । पती इति । सचेते इति । अनवऽह्वरं ॥ ६ ॥ गोऽमत् । ऊं इति । सु । नासत्या । अश्वऽवत् । यातं । अश्विना । वर्तिः । रुद्रा । नृऽपाय्यं ॥ ७ ॥ न । यत् । परः । न । अंतरः । आऽदधर्षत् । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । दुःऽशंसः । मर्त्यः । रिपुः ॥ ८ ॥ ता । नः । आ । वोळ्हं । अश्विना । रयिं । पिशंगऽसंदृशं । धिष्ण्या । वरिवःऽविदं ॥ ९ ॥ इंद्रः । अंग । महत् । भयं । अभि । सत् । अप । चुच्यवत् । सः । हि । स्थिरः । विऽचर्षणिः ॥ १० ॥ ८ ॥

इन्द्रश्च मृळयाति नो न नः पश्चादघं नशत् ।
भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ११ ॥

इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् ।
जेता शत्रून्विचर्षणिः ॥ १२ ॥

विश्वे देवास आ गत शृणुता म इमं हवम् ।
एदं बर्हिर्नि षीदत ॥ १३ ॥

तीव्रो वो मधुमाँ अयं शुनहोत्रेषु मत्सरः ।
एतं पिबत काम्यम् ॥ १४ ॥

इन्द्रज्येष्ठा मरुद्गणा देवासः पूषरातयः ।
विश्वे मम श्रुता हवम् ॥ १५ ॥ ९ ॥

अम्बितमे नदीतमे देवितमे सरस्वति ।
अप्रशस्ता इव स्मसि प्रशस्तिमम्ब नस्कृधि ॥ १६ ॥

इंद्रः । च । मृळयाति । नः । न । नः । पश्चात् । अघं । नशत् । भद्रं । भवाति । नः । पुरः । ॥ ११ ॥ इंद्रः । आशाभ्यः । परि । सर्वाभ्यः । अभयं । करत् । जेता । शत्रून् । विऽचर्षणिः ॥ १२ ॥ विश्वे । देवासः । आ । गत । शृणुत । मे । इमं । हवं । आ । इदं । बर्हिः । नि । सीदत ॥ १३ ॥ तीव्रः । वः । मधुऽमान् । अयं । शुनऽहोत्रेषु । मत्सरः । एतं । पिबत । काम्यं ॥ १४ ॥ इंद्रऽज्येष्ठाः । मरुत्ऽगणाः । देवासः । पूषऽरातयः । विश्वे । मम । श्रुत । हवं ॥ १५ ॥ ९ ॥ अंबिऽतमे । नदीऽतमे । देविऽतमे । सरस्वति । अप्रशस्ताःऽइव । स्मसि । प्रऽशस्तिं । अंब । नः । कृधि ॥ १६ ॥

त्वे विश्वा सरस्वति श्रितायूंषि देव्याम् ।
शुनहोत्रेषु मत्स्व प्रजां देवि दिदिड्ढि नः ॥ १७ ॥

इमा ब्रह्म सरस्वति जुषस्व वाजिनीवति ।
या ते मन्म गृत्समदा ऋतावरि प्रिया देवेषु जुह्वति ॥ १८ ॥

प्रेतां यज्ञस्य शम्भुवा युवामिदा वृणीमहे ।
अग्निं च हव्यवाहनम् ॥ १९ ॥

द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रमद्य दिविस्पृशम् ।
यज्ञं देवेषु यच्छताम् ॥ २० ॥

आ वामुपस्थमद्रुहा देवाः सीदन्तु यज्ञियाः ।
इहाद्य सोमपीतये ॥ २१ ॥ १० ॥

त्वे इति । विश्वा । सरस्वति । श्रिता । आयूंषि । देव्याम् । शुनऽहोत्रेषु । मत्स्व । प्रऽजाम् । देवि । दिदिड्ढि । नः ॥ १७ ॥ इमा । ब्रह्म । सरस्वति । जुषस्व । वाजिनीऽवति । या । ते । मन्म । गृत्सऽमदाः । ऋतऽवरि । प्रिया । देवेषु । जुह्वति ॥ १८ ॥ प्र । इताम् । यज्ञस्य । शम्ऽभुवा । युवा । इत् । आ । वृणीमहे । अग्निम् । च । हव्यऽवाहनम् ॥ १९ ॥ द्यावा । नः । पृथिवी इति । इमम् । सिध्रम् । अद्य । दिविऽस्पृशम् । यज्ञम् । देवेषु । यच्छताम् ॥ २० ॥ आ । वाम् । उपऽस्थम् । अद्रुहा । देवाः । सीदन्तु । यज्ञियाः । इह । अद्य । सोमऽपीतये ॥ २१ ॥ १० ॥

॥ ४२ ॥ ऋषिः-गृत्समद । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ४२ ॥ कनिक्रदज्जनुषं प्रब्रुवाण इयर्ति वाचमरितेव नावम् ।
सुमङ्गलश्च शकुने भवासि मा त्वा का चिदभिभा विश्व्या विदत् ॥ १ ॥
मा त्वा श्येन उद्वधीन्मा सुपर्णो मा त्वा विददिषुमान्वीरो अस्ता ।
पित्र्यामनु प्रदिशं कनिक्रदत्सुमङ्गलो भद्रवादी वदेह ॥ २ ॥
अव क्रन्द दक्षिणतो गृहाणां सुमङ्गलो भद्रवादी शकुन्ते ।
मा नः स्तेन ईशत माघशंसो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ३ ॥ ११ ॥

कनिक्रदत् । जनुषं । प्रऽब्रुवाणः । इयर्ति । वाचं । अरिताऽइव । नावं । सुऽमंगलः । च । शकुने । भवासि । मा । त्वा । का । चित् । अभिऽभा । विश्व्या । विदत् ॥ १ ॥ मा । त्वा । श्येनः । उत् । वधीत् । मा । सुऽपर्णः । मा । त्वा । विदत् । इषुऽमान् । वीरः । अस्ता । पित्र्यां । अनु । प्रऽदिशं । कनिक्रदत् । सुऽमंगलः । भद्रऽवादी । वद । इह ॥ २ ॥ अव । क्रंद । दक्षिणतः । गृहाणां । सुऽमंगलः । भद्रऽवादी । शकुंते । मा । नः । स्तेनः । ईशत । मा । अघऽशंसः । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ३ ॥ ११ ॥

॥ ४३ ॥ ऋषि.—गृत्समदः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—जगती ॥

॥४३॥ प्रदक्षिणिदभि गृणन्ति कारवो वयो वदन्त ऋतुथा शकुन्तयः ।
उभे वाचौ वदति सामगा इव गायत्रं च त्रैष्टुभं चानु राजति ॥ १ ॥
उद्गातेव शकुने साम गायसि ब्रह्मपुत्र इव सवनेषु शंससि ।
वृषेव वाजी शिशुमतीरपीत्या सर्वतो नः शकुने भद्रमा वद
विश्वतो नः शकुने पुण्यमा वद ॥ २ ॥
आवदंस्त्वं शकुने भद्रमा वद तूष्णीमासीनः सुमतिं चिकिद्धि नः ।
यदुत्पतन्वदसि कर्करिर्यथा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ ३ ॥ १२ ॥ ४ ॥ २ ॥

प्रऽदक्षिणित् । अभि । गृणंति । कारवः । वयः । वदंतः । ऋतुऽथा । शकुंतयः । उभे इति । वाचौ । वदति । सामगाःऽइव । गायत्रं । च । त्रैस्तुभं । च । अनु । राजति ॥ १ ॥ उद्गाताऽइव । शकुने । साम । गायसि । ब्रह्मऽपुत्रःऽइव । सवनेषु । शंससि । वृषाऽइव । वाजी । शिशुऽमतीः । अपिऽइत्य । सर्वतः । नः । शकुने । भद्रं । आ । वद । विश्वतः । नः । शकुने । पुण्यं । आ । वद ॥ २ ॥ आऽवदंन् । त्वं । शकुने । भद्रं । आ । वद । तूष्णीं । आसीनः । सुऽमतिं । चिकिद्धि । नः । यत् । उत्ऽपतन् । वदसि । कर्करिः । यथा । बृहत् । वदेम । विदथे । सुऽवीराः ॥ ३ ॥ १२ ॥ ४ ॥ २ ॥

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः । द्वितीयं मंडलं समाप्तं ॥

॥ अथ तृतीयं मण्डलम् ॥

॥ प्रथमोऽनुवाकः ॥

॥ १ ॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता-अग्नि । छन्द.-त्रिष्टुप् ॥

॥ १ ॥ सोमस्य मा तवसं वक्ष्यग्ने वह्निं चकर्थ विदथे यजध्यै ।
वाँ अच्छा दीद्यद्युञ्जे अद्रिं शमाये अग्ने तन्वं जुषस्व ॥ १ ॥
ञ्चं यज्ञं चकृम वर्धतां गीः समिद्भिरग्निं नमसा दुवस्यन् ।
वः शशासुर्विदथा कवीनां गृत्साय चित्तवसे गातुमीषुः ॥ २ ॥
यो दधे मेधिरः पूतदक्षो दिवः सुबन्धुर्जनुषा पृथिव्याः ।
ाविन्दन्नु दर्शतमप्स्वन्तर्देवासो अग्निमपसि स्वसॄणाम् ॥ ३ ॥

सोमस्य । मा । तवसं । वक्षि । अग्ने । वह्निं । चकर्थ । विदथे । यजध्यै ।
वान । अच्छ । दीद्यत् । युंजे । अद्रिं । शम्ऽआये । अग्ने । तन्वं । जुषस्व ॥ १ ॥
ां । यज्ञं । चकृम । वर्धतां । गीः । समित्ऽभिः । अग्निं । नमसा । दुवस्यन ।
दवः । शशासुः । विदथा । कवीनां । गृत्साय । चित् । तवसे । गातुं । ईषुः ॥ २ ॥
यः । दधे । मेधिरः । पूतऽदक्षः । दिवः । सुऽबन्धुः । जनुषा । पृथिव्याः ।
विन्दन् । ऊं इति । दर्शतं । अप्ऽसु । अन्तः । देवासः । अग्निं । अपसि ।
स्वसॄणां ॥ ३ ॥

अव॑र्धयन्त्सु॒भगं॑ स॒प्त य॒ह्वीः श्वे॒तं ज॑ज्ञा॒नम॑रु॒षं म॑हि॒त्वा ।
शिशुं॒ न जा॒तम॒भ्या॑रु॒रश्वा॑ दे॒वासो॑ अ॒ग्निं जनि॑मन्वपुष्यन् ॥ ४ ॥
शु॒क्रेभि॒रङ्गै॒ रज॑ आतत॒न्वान् क्रतुं॑ पुना॒नः क॒विभिः॑ प॒वित्रैः॑ ।
शो॒चिर्वसा॑नः॒ पर्यायु॑र॒पां श्रियो॑ मिमीते बृह॒तीरनू॑नाः ॥ ५ ॥ १३ ॥
व॒व्राजा॑ सी॒मन॑दती॒रद॑ब्धा दि॒वो य॒ह्वीरव॑साना॒ अन॑ग्नाः ।
सना॒ अत्र॑ यु॒वत॑यः॒ सयो॑नी॒रेकं॒ गर्भं॑ दधिरे स॒प्त वाणीः॑ ॥ ६ ॥
स्ती॒र्णा अ॑स्य सं॒हतो॑ वि॒श्वरू॑पा घृ॒तस्य॒ योनौ॑ स्र॒वथे॒ मधू॑नाम् ।
अस्थु॒रत्र॑ धे॒नवः॒ पिन्व॑माना म॒ही द॒स्मस्य॑ मा॒तरा॑ समी॒ची ॥ ७ ॥
ब॒भ्रा॒णः सू॑नो सहसो॒ व्य॑द्यौ॒द्दधा॑नः शु॒क्रा र॑भ॒सा वपूं॑षि ।
श्चोत॑न्ति॒ धारा॒ मधु॑नो घृ॒तस्य॒ वृषा॒ यत्र॑ वावृ॒धे काव्ये॑न ॥ ८ ॥

अव॑र्धयन् । सु॒ऽभगं॑ । स॒प्त । य॒ह्वीः । श्वे॒तं । ज॒ज्ञा॒नं । अ॒रु॒षं । म॒हि॒ऽत्वा । शिशुं॑ । न । जा॒तं । अ॒भि । आ॒रुः॒ । अश्वाः॑ । दे॒वासः॑ । अ॒ग्निं । जनि॑मन् । व॒पु॒ष्य॒न् ॥ ४ ॥ शु॒क्रेभिः॑ । अङ्गैः॑ । रजः॑ । आ॒ऽत॒त॒न्वान् । क्रतुं॑ । पु॒ना॒नः । क॒विऽभिः॑ । प॒वित्रैः॑ । शो॒चिः । वसा॑नः । परि॑ । आयुः॑ । अ॒पां । श्रियः॑ । मि॒मी॒ते॒ । बृ॒ह॒तीः । अनू॑नाः ॥ ५ ॥ १३ ॥ व॒व्राजं॑ । सीं॒ । अन॑दतीः । अद॑ब्धाः । दि॒वः । य॒ह्वीः । अव॑सानाः । अन॑ग्नाः । सनाः॑ । अत्र॑ । यु॒वत॑यः । सऽयो॑नीः । एकं॑ । गर्भं॑ । द॒धि॒रे॒ । स॒प्त । वाणीः॑ ॥ ६ ॥ स्ती॒र्णाः । अ॒स्य॒ । सं॒ऽहतः॑ । वि॒श्वऽरू॑पाः । घृ॒तस्य॑ । योनौ॑ । स्र॒वथे॑ । मधू॑नां । अस्थुः॑ । अत्र॑ । धे॒नवः॑ । पिन्व॑मानाः । म॒ही इति॑ । द॒स्मस्य॑ । मा॒तरा॑ । स॒मी॒ची इति॑ स॒म्ऽई॒ची ॥ ७ ॥ ब॒भ्रा॒णः । सू॒नो इति॑ । स॒ह॒सः॒ । वि । अ॒द्यौ॒त् । दधा॑नः । शु॒क्रा । र॒भ॒सा । वपूं॑षि । श्चोत॑न्ति । धाराः॑ । मधु॑नः । घृ॒तस्य॑ । वृषा॑ । यत्र॑ । व॒वृ॒धे । काव्ये॑न ॥ ८ ॥

पितुश्चिदूधर्जनुषा विवेद व्यस्य धारा असृजद्वि धेनाः ।
गुहा चरन्तं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यह्वीभिर्न गुहा बभूव ॥ ९ ॥
पितुश्च गर्भं जनितुश्च बभ्रे पूर्वीरेको अधयत्पीप्यानाः ।
वृष्णे सपत्नी शुचये सबन्धू उभे अस्मै मनुष्ये३ नि पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥
उरौ महाँ अनिबाधे ववर्धापो अग्निं यशसः सं हि पूर्वीः ।
ऋतस्य योनावशयद्दमूना जामीनामग्निरपसि स्वसॄणाम् ॥ ११ ॥
अक्रो न बभ्रिः समिथे महीनां दिदृक्षेयः सूनवे भाऋजीकः ।
उदुस्रिया जनिता यो जजानापां गर्भो नृतमो यह्वो अग्निः ॥ १२ ॥
अपां गर्भं दर्शतमोषधीनां वना जजान सुभगा विरूपम् ।
देवासश्चिन्मनसा सं हि जग्मुः पनिष्ठं जातं तवसं दुवस्यन् ॥ १३ ॥

पितुः । चित् । ऊधः । जनुषा । विवेद । वि । अस्य । धाराः । असृजत् । वि । धेनाः । गुहा । चरन्तं । सखिऽभिः । शिवेभिः । दिवः । यह्वीभिः । न । गुहा । बभूव ॥ ९ ॥ पितुः । च । गर्भं । जनितुः । च । बभ्रे । पूर्वीः । एकः । अधयत् । पीप्यानाः । वृष्णे । सपत्नी इति सऽपत्नी । शुचये । सबन्धू इति सऽबन्धू । उभे इति । अस्मै । मनुष्ये३ इति । नि । पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥ उरौ । महान् । अनिऽबाधे । ववर्ध । आपः । अग्निं । यशसः । सं । हि । पूर्वीः । ऋतस्य । योनौ । अशयत् । दमूनाः । जामीनां । अग्निः । अपसि । स्वसॄणां ॥ ११ ॥ अक्रः । न । बभ्रिः । संऽइथे । महीनां । दिदृक्षेयः । सूनवे । भाःऽऋजीकः । उत् । उस्रियाः । जनिता । यः । जजान । अपां । गर्भः । नृऽतमः । यह्वः । अग्निः ॥ १२ ॥ अपां । गर्भं । दर्शतं । ओषधीनां । वना । जजान । सुऽभगा । विऽरूपं । देवासः । चित् । मनसा । सं । हि । जग्मुः । पनिष्ठं । जातं । तवसं । दुवस्यन् ॥ १३ ॥

अवर्धयन्त्सुभगं सप्त यह्वीः श्वेतं जज्ञानमरुषं महित्वा ।
शिशुं न जातमभ्यारुरश्वा देवासो अग्निं जनिमन्वपुष्यन् ॥ ४ ॥
शुक्रेभिरङ्गै रज आततन्वान् क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः ।
शोचिर्वसानः पर्यायुरपां श्रियो मिमीते बृहतीरनूनाः ॥ ५ ॥ १३ ॥
वव्राजा सीमनदतीरदब्धा दिवो यह्वीरवसाना अनग्नाः ।
सना अत्र युवतयः सयोनीरेकं गर्भं दधिरे सप्त वाणीः ॥ ६ ॥
स्तीर्णा अस्य संहतो विश्वरूपा घृतस्य योनौ स्रवथे मधूनाम् ।
अस्थुरत्र धेनवः पिन्वमाना मही दस्मस्य मातरा समीची ॥ ७ ॥
बभ्राणः सूनो सहसो व्यद्यौद्दधानः शुक्रा रभसा वपूंषि ।
श्चोतन्ति धारा मधुनो घृतस्य वृषा यत्र वावृधे काव्येन ॥ ८ ॥

अवर्धयन् । सुऽभगं । सप्त । यह्वीः । श्वेतं । जज्ञानं । अरुषं । महिऽत्वा । शिशुं । न जातं । अभि । आरुः । अश्वाः । देवासः । अग्निं । जनिमन् । वपुष्यन् ॥ ४ ॥ शुक्रेभिः । अंगैः । रजः । आऽततन्वान् । क्रतुं । पुनानः । कविऽभिः । पवित्रैः शोचिः । वसानः । परि । आयुः । अपां । श्रियः । मिमीते । बृहतीः अनूनाः ॥ ५ ॥ १३ ॥ वव्राजा । सीं । अनदतीः । अदब्धाः । दिवः । यह्वीः । अवसानाः । अनग्नाः । सनाः । अत्र । युवतयः । सऽयोनीः । एकं । गर्भं । दधिरे सप्त । वाणीः ॥ ६ ॥ स्तीर्णाः । अस्य । संऽहतः । विश्वऽरूपाः । घृतस्य । योनौ । स्रवथे । मधूनां । अस्थुः । अत्र । धेनवः । पिन्वमानाः । मही इति । दस्मस्य । मातरा । समीची इति संऽईची ॥ ७ ॥ बभ्राणः । सूनो इति । सहसः । वि । अद्यौत् । दधानः । शुक्रा । रभसा । वपूंषि । श्चोतन्ति । धाराः । मधुनः । घृतस्य । वृषा । यत्र । वावृधे । काव्येन ॥ ८ ॥

पितुश्चिदूधर्जनुषा विवेद व्यस्य धारा असृजद्वि धेनाः ।
गुहा चरन्तं सखिभिः शिवेभिर्दिवो यह्वीभिर्न गुहा बभूव ॥ ९ ॥
पितुश्च गर्भं जनितुश्च बभ्रे पूर्वीरेको अधयत्पीप्यानाः ।
वृष्णे सपत्नी शुचये सबन्धू उभे अस्मै मनुष्ये३नि पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥
उरौ महाँ अनिबाधे ववर्धापो अग्निं यशसः सं हि पूर्वीः ।
ऋतस्य योनावशयद्दमूना जामीनामग्निरपसि स्वसॄणाम् ॥ ११ ॥
अक्रो न बभ्रिः समिथे महीनां दिदृक्षेयः सूनवे भाऋजीकः ।
उदुस्रिया जनिता यो जजानापां गर्भो नृतमो यह्वो अग्निः ॥ १२ ॥
अपां गर्भं दर्शतमोषधीनां वना जजान सुभगा विरूपम् ।
देवासश्चिन्मनसा सं हि जग्मुः पनिष्ठं जातं तवसं दुवस्यन् ॥ १३ ॥

पितुः । चित् । ऊधः । जनुषा । विवेद । वि । अस्य । धाराः । असृजत् । वि । धेनाः । गुहा । चरन्तं । सखिऽभिः । शिवेभिः । दिवः । यह्वीभिः । न । गुहा । बभूव ॥ ९ ॥ पितुः । च । गर्भं । जनितुः । च । बभ्रे । पूर्वीः । एकः । अधयत् । पीप्यानाः । वृष्णे । सपत्नी इति सऽपत्नी । शुचये । सबंधू इति सऽबंधू । उभे इति । अस्मै । मनुष्ये३ इति । नि । पाहि ॥ १० ॥ १४ ॥ उरौ । महान् । अनिऽबाधे । ववर्ध । आपः । अग्निं । यशसः । सं । हि । पूर्वीः । ऋतस्य । योनौ । अशयत् । दमूनाः । जामीनां । अग्निः । अपसि । स्वसॄणां ॥ ११ ॥ अक्रः । न । बभ्रिः । संऽइथे । महीनां । दिदृक्षेयः । सूनवे । भाःऽऋजीकः । उत् । उस्रियाः । जनिता । यः । जजान । अपां । गर्भः । नृऽतमः । यह्वः । अग्निः ॥ १२ ॥ अपां । गर्भं । दर्शतं । ओषधीनां । वना । जजान । सुऽभगा । विऽरूपं । देवासः । चित् । मनसा । सं । हि । जग्मुः । पनिष्ठं । जातं । तवसं । दुवस्यन् ॥ १३ ॥

बृहन्त इद्भानवो भाऋंजीकमग्निं सचन्त विद्युतो न शुक्राः ।
गुहेव वृद्धं सदसि स्वे अन्तरपार ऊर्वे अमृतं दुहानाः ॥ १४ ॥
ईळे च त्वा यजमानो हविर्भिरीळे सखित्वं सुमतिं निकामः ।
देवैरवो मिमीहि सं जरित्रे रक्षा च नो दम्येभिरनीकैः ॥ १५ ॥ १५ ॥
उपक्षेतारस्तव सुप्रणीतेऽग्ने विश्वानि धन्या दधानाः ।
सुरेतसा श्रवसा तुञ्जमाना अभि ष्याम पृतनायूँरदेवान् ॥ १६ ॥
आ देवानामभवः केतुरग्ने मन्द्रो विश्वानि काव्यानि विद्वान् ।
प्रति मर्ताँ अवासयो दमूना अनु देवान्रथिरो यासि साधन् ॥ १७ ॥

बृहंतः । इत् । भानवः । भाःऽऋंजीकं । अग्निं । सचंत । विऽद्युतः । न । शुक्राः ।
गुहाऽइव । वृद्धं । सदसि । स्वे । अंतः । अपारे । ऊर्वे । अमृतं । दुहानाः ॥ १४ ॥
ईळे । च । त्वा । यजमानः । हविःऽभिः । ईळे । सखिऽत्वं । सुऽमतिं । निऽकामः ।
देवैः । अवः । मिमीहि । सं । जरित्रे । रक्ष । च । नः । दम्येभिः । अनीकैः ॥ १५ ॥ १५ ॥
उपऽक्षेतारः । तव । सुऽप्रनीते । अग्ने । विश्वानि । धन्या । दधानाः । सुऽरेतसा ।
श्रवसा । तुंजमानाः । अभि । स्याम । पृतनाऽयून् । अदेवान् ॥ १६ ॥ आ ।
देवानां । अभवः । केतुः । अग्ने । मंद्रः । विश्वानि । काव्यानि । विद्वान । प्रति ।
मर्तान् । अवासयः । दमूनाः । अनु । देवान् । रथिरः । यासि । साधन् ॥ १७ ॥

नि दुरोणे अमृतो मर्त्यानां राजा ससाद विदथानि साधन् ।
घृतप्रतीक उर्विया व्यद्यौदग्निर्विश्वानि काव्यानि विद्वान् ॥ १८ ॥
आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ।
अस्मे रयिं बहुलं सन्तरुत्रं सुवाचं भागं यशसं कृधी नः ॥ १९ ॥
एता ते अग्ने जनिमा सनानि प्र पूर्व्याय नूतनानि वोचं ।
महान्ति वृष्णे सवना कृतेमा जन्मञ्जन्मन् निहितो जातवेदाः ॥ २० ॥
जन्मञ्जन्मन् निहितो जातवेदा विश्वामित्रेभिरिध्यते अजस्रः ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ २१ ॥

नि । दुरोणे । अमृतः । मर्त्यानां । राजा । ससाद । विदथानि । साधन् ।
घृतऽप्रतीकः । उर्विया । वि । अद्यौत् । अग्निः । विश्वानि । काव्यानि । विद्वान् ॥१८॥
आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः । सरण्यन् ।
अस्मे इति । रयिं । बहुलं । संऽतरुत्रं । सुऽवाचं । भागं । यशसं । कृधि । नः ॥१९॥
एता । ते । अग्ने । जनिम । सनानि । प्र । पूर्व्याय । नूतनानि । वोचं । महांति ।
वृष्णे । सवना । कृता । इमा । जन्मन्ऽजन्मन् । निऽहितः । जातऽवेदाः ॥ २० ॥
जन्मन्ऽजन्मन् । निऽहितः । जातऽवेदाः । विश्वामित्रेभिः । इध्यते । अजस्रः । तस्य ।
वयं । सुऽमतौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ २१ ॥

इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नो देवत्रा धेहि सुक्रतो ररांणः ।
प्र यंसि होतर्बृहतीरिषो नोऽग्ने महि द्रविणमा यंजस्व ॥ २२ ॥
इळांमग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवंमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ २३ ॥ १६ ॥

॥ २ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—अग्निः । छन्दः—जगती ॥

॥ २ ॥ वैश्वानरायं धिषणांमृतावृधे घृतं न पूतमग्नये जनामसि
द्विता होतांरं मनुषश्च वाघतो धिया रथं न कुलिशः समृण्वति ॥ १ ॥
स रोचयज्जनुषा रोदंसी उभे स मात्रोरंभवत्पुत्र ईड्यः ।
हव्यवाळग्निरजरश्चनोहितो दूळभो विशामतिथिर्विभावंसुः ॥ २ ॥

इमं । यज्ञं । सहसाऽवन् । त्वं । नः । देवऽत्रा । धेहि । सुक्रतो इति सुऽक्रतो ।
ररांणः । प्र । यंसि । होतः । बृहतीः । इषः । नः । अग्ने । महि । द्रविणं । आ ।
यजस्व ॥ २२ ॥ इळां । अग्ने । पुरुऽदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्ऽतमं । हवंमानाय ।
साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः ।
भूतु । अस्मे इति ॥ २३ ॥ १६ ॥

वैश्वानरायं । धिषणां । ऋतऽवृधे । घृतं । न । पूतं । अग्नये । जनामसि ।
द्विता । होतांरं । मनुषः । च । वाघतः । धिया । रथं । न । कुलिशः । सं ।
ऋण्वति ॥ १ ॥ सः । रोचयत् । जनुषा । रोदंसी इति । उभे इति । सः । मात्रोः ।
अभवत् । पुत्रः । ईड्यः । हव्यऽवाट् । अग्निः । अजरः । चनःऽहितः । दुःऽदभः ।
विशां । अतिथिः । विभाऽवंसुः ॥ २ ॥

क्रत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयन्त चित्तिभिः ।
रुरुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यन्नुप ब्रुवे ॥ ३ ॥
आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो वरेण्यं वृणीमहे अह्रयं वाजमृग्मियम् ।
राति भृगूणामुशिजं कविक्रतुमग्निं राजन्तं दिव्येन शोचिषा ॥ ४ ॥
अग्निं सुम्नाय दधिरे पुरो जना वाजश्रवसमिह वृक्तबर्हिषः ।
यतस्रुचः सुरुचं विश्वदेव्यं रुद्रं यज्ञानां साधदिष्टिमपसाम् ॥ ५ ॥ १७ ॥
पावकशोचे तव हि क्षयं परि होतर्यज्ञेषु वृक्तबर्हिषो नरः ।
अग्ने दुव इच्छमानास आप्यमुपासते द्रविणं धेहि तेभ्यः ॥ ६ ॥

क्रत्वा । दक्षस्य । तरुषः । विऽधर्मणि । देवासः । अग्निम् । जनयंत । चित्तिऽभिः । रुरुचानं । भानुना । ज्योतिषा । महाम् । अत्यं । न । वाजं । सनिष्यन् । उप । ब्रुवे ॥ ३ ॥ आ । मंद्रस्य । सनिष्यंतः । वरेण्यं । वृणीमहे । अह्रयं । वाजं । ऋग्मियं । राति । भृगूणां । उशिजं । कविऽक्रतुं । अग्निं । राजंतं । दिव्येन । शोचिषा ॥ ४ ॥ अग्निं । सुम्नाय । दधिरे । पुरः । जनाः । वाजऽश्रवसं । इह । वृक्तऽबर्हिषः । यतऽस्रुचः । सुऽरुचं । विश्वऽदेव्यं । रुद्रं । यज्ञानां । साधत्ऽइष्टिं । अपसां ॥ ५ ॥ १७ ॥ पावकऽशोचे । तव । हि । क्षयं । परि । होतः । यज्ञेषु । वृक्तऽबर्हिषः । नरः । अग्ने । दुवः । इच्छमानासः । आप्यं । उप । आसते । द्रविणं । धेहि । तेभ्यः ॥ ६ ॥

आ रोदसी अपृणदा स्वर्महज्जातं यदेनमपसो अधारयन् ।
सो अध्वराय परि णीयते कविरत्यो न वाजसातये चनोहितः ॥ ७ ॥
नमस्यत हव्यदातिं स्वध्वरं दुवस्यत दम्यं जातवेदसम् ।
रथीरृतस्य बृहतो विचर्षणिरग्निर्देवानामभवत्पुरोहितः ॥ ८ ॥
तिस्रो यह्वस्य समिधः परिज्मनोऽग्नेरपुनन्नुशिजो अमृत्यवः ।
तासामेकामदधुर्मर्त्ये भुजमु लोकमु द्वे उप जामिमीयतुः ॥ ९ ॥
विशां कविं विश्पतिं मानुषीरिषः सं सीमकृण्वन्त्स्वधितिं न तेजसे ।
स उद्वतो निवतो याति वेविषत्स गर्भमेषु भुवनेषु दीधरत् ॥ १० ॥
स जिन्वते जठरेषु प्रजज्ञिवान्वृषा चित्रेषु नानदन्न सिंहः ।
वैश्वानरः पृथुपाजा अमर्त्यो वसु रत्ना दयमानो वि दाशुषे ॥ ११ ॥

आ । रोदसी इति । अपृणत् । आ । स्वः । महत् । जातम् । यत् । एनम् । अप
अधारयन् । सः । अध्वराय । परि । नीयते । कविः । अत्यः । न । वाजऽसा
चनःऽहितः ॥ ७ ॥ नमस्यत । हव्यऽदातिम् । सुऽअध्वरम् । दुवस्यत । द
जातऽवेदसम् । रथीः । ऋतस्य । बृहतः । विऽचर्षणिः । अग्निः । देवानाम् । अभ
पुरःऽहितः ॥ ८ ॥ तिस्रः । यह्वस्य । सम्ऽइधः । परिऽज्मनः । अग्नेः । अपु
उशिजः । अमृत्यवः । तासाम् । एकाम् । अदधुः । मर्त्ये । भुजम् । ऊं इति । ल
ऊं इति । द्वे इति । उप । जामिम् । ईयतुः ॥ ९ ॥ विशाम् । कविम् । विश
मानुषीः । इषः । सम् । सीम् । अकृण्वन् । स्वऽधितिम् । न । तेजसे । सः । उत्
निऽवतः । याति । वेविषत् । सः । गर्भम् । एषु । भुवनेषु । दीधरत् ॥ १० ॥ १
सः । जिन्वते । जठरेषु । प्रजज्ञिऽवान् । वृषा । चित्रेषु । नानदत् । न । सि
वैश्वानरः । पृथुऽपाजाः । अमर्त्यः । वसु । रत्ना । दयमानः । वि । दाशुषे ॥ ११

वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहद्दिवस्पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः ।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनं समानमज्मं पर्येति जागृविः ॥ १२ ॥
ऋतावानं यज्ञियं विप्रमुक्थ्यमा यं दधे मातरिश्वा दिवि क्षयम् ।
तं चित्रयामं हरिकेशमीमहे सुदीतिमग्निं सुविताय नव्यसे ॥ १३ ॥
शुचिं न यामन्निषिरं स्वर्दृशं केतुं दिवो रोचनस्थामुषर्बुधम् ।
अग्निं मूर्धानं दिवो अप्रतिष्कुतं तमीमहे नमसा वाजिनं बृहत् ॥ १४ ॥
मन्द्रं होतारं शुचिमद्वयाविनं दमूनसमुक्थ्यं विश्वचर्षणिम् ।
रथं न चित्रं वपुषाय दर्शतं मनुर्हितं सदमिद्राय ईमहे ॥ १५ ॥ १९ ॥

वैश्वानरः । प्रत्नऽथा । नाकं । आ । अरुहत् । दिवः । पृष्ठं । भंदमानः । सुमन्मऽभिः । सः । पूर्वऽवत् । जनयन् । जंतवे । धनं । समानं । अज्मं । परि । एति । जागृविः ॥ १२ ॥ ऋतऽवानं । यज्ञियं । विप्रं । उक्थ्यं । आ । यं । दधे । मातरिश्वा । दिवि । क्षयं । तं । चित्रऽयामं । हरिऽकेशं । ईमहे । सुऽदीतिं । अग्निं । सुविताय । नव्यसे ॥ १३ ॥ शुचिं । न । यामन् । इषिरं । स्वःऽदृशं । केतुं । दिवः । रोचनऽस्थां । उषःऽबुधं । अग्निं । मूर्धानं । दिवः । अप्रतिऽस्कुतं । तं । ईमहे । नमसा । वाजिनं । बृहत् ॥ १४ ॥ मंद्रं । होतारं । शुचिं । अद्वयाविनं । दमूनसं । उक्थ्यं । विश्वऽचर्षणिं । रथं । न । चित्रं । वपुषाय । दर्शतं । मनुःऽहितं । सदं । इत् । रायः । ईमहे ॥ १५ ॥ १९ ॥

॥ ३ ॥ ऋषि –विश्वामित्रः । देवता–अग्निः । छन्द –जगती ॥

॥ ३ ॥ वैश्वानराय पृथुपाजसे विपो रत्ना विधन्त धरुणेषु गातवे ।
अग्निर्हि देवाँ अमृतो दुवस्यत्यथा धर्माणि सनता न दूदुषत् ॥ १ ॥
अन्तर्दूतो रोदसी दस्म ईयते होता निषत्तो मनुषः पुरोहितः ।
क्षयं बृहन्तं परि भूषति द्युभिर्देवेभिरग्निरिषितो धियावसुः ॥ २ ॥
केतुं यज्ञानां विदथस्य साधनं विप्रासो अग्निं महयन्त चित्तिभिः ।
अपांसि यस्मिन्नधि सन्दधुर्गिरस्तस्मिन्त्सुम्नानि यजमान आ चके ॥ ३ ॥
पिता यज्ञानामसुरो विपश्चितां विमानमग्निर्वयुनं च वाघताम् ।
आ विवेश रोदसी भूरिवर्पसा पुरुप्रियो भन्दते धामभिः कविः ॥ ४ ॥
चन्द्रमग्निं चन्द्ररथं हरिव्रतं वैश्वानरमप्सुषदं स्वर्विदम् ।
विगाहं तूर्णिं तविषीभिरावृतं भूर्णिं देवास इह सुश्रियं दधुः ॥५ ॥ २० ॥

वैश्वानराय । पृथुऽपाजसे । विपः । रत्ना । विधंत । धरुणेषु । गातवे । अग्निः । हि । देवान् । अमृतः । दुवस्यति । अथ । धर्माणि । सनता । न । दूदुषत् ॥ १ ॥ अंतः । दूतः । रोदसी इति । दस्मः । ईयते । होता । निऽसत्तः । मनुषः । पुरःऽहितः । क्षयं । बृहंतं । परि । भूषति । द्युऽभिः । देवेभिः । अग्निः । इषितः । धियाऽवसुः ॥ २ ॥ केतुं । यज्ञानां । विदथस्य । साधनं । विप्रासः । अग्निं । महयंत । चित्तिऽभिः । अपांसि । यस्मिन् । अधि । संऽदधुः । गिरः । तस्मिन् । सुम्नानि । यजमानः । आ । चके ॥ ३ ॥ पिता । यज्ञानां । असुरः । विपःऽचितां । विऽमानं । अग्निः । वयुनं । च । वाघतां । आ । विवेश । रोदसी इति । भूरिऽवर्पसा । पुरुऽप्रियः । भंदते । धामऽभिः । कविः ॥ ४ ॥ चंद्रं । अग्निं । चंद्रऽरथं । हरिऽव्रतं । वैश्वानरं । अप्सुऽसदं । स्वःऽविदं । विऽगाहं । तूर्णिं । तविषीभिः । आऽवृतं । भूर्णिं । देवासः । इह । सुऽश्रियं । दधुः ॥ ५ ॥ २० ॥

अग्निर्देवेभिर्मनुषश्च जन्तुभिस्तन्वानो यज्ञं पुरुपेशसं धिया ।
रथीरन्तरीयते साधदिष्टिभिर्जीरो दमूना अभिशस्तिचातनः ॥ ६ ॥
अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूर्जा पिन्वस्व समिषो दिदीहि नः ।
वयांसि जिन्व बृहतश्च जागृव उशिग्देवानामसि सुक्रतुर्विपाम् ॥ ७ ॥
विश्पतिं यह्वमतिथिं नरः सदा यन्तारं धीनामुशिजं च वाघताम् ।
अध्वराणां चेतनं जातवेदसं प्र शंसन्ति नमसा जूतिभिर्वृधे ॥ ८ ॥
विभावा देवः सुरणः परि क्षितीरग्निर्बभूव शवसा सुमद्रथः ।
तस्य व्रतानि भूरिपोषिणो वयमुप भूषेम दम आ सुवृक्तिभिः ॥ ९ ॥
वैश्वानर तव धामान्या चके येभिः स्वर्विदभवो विचक्षण ।
जात आपृणो भुवनानि रोदसी अग्ने ता विश्वा परिभूरसि त्मना ॥ १० ॥

अग्निः । देवेभिः । मनुषः । च । जंतुऽभिः । तन्वानः । यज्ञं । पुरुऽपेशसं । धिया ।
रथीः । अंतः । ईयते । साधदिष्टिऽभिः । जीरः । दमूनाः । अभिशस्तिऽचातनः ॥६॥
अग्ने । जरस्व । सुऽअपत्ये । आयुनि । ऊर्जा । पिन्वस्व । सं । इषः । दिदीहि ।
नः । वयांसि । जिन्व । बृहतः । च । जागृवे । उशिक् । देवानां । असि । सुऽक्रतुः ।
विपां ॥ ७ ॥ विश्पतिं । यह्वं । अतिथिं । नरः । सदा । यंतारं । धीनां । उशिजं ।
च । वाघतां । अध्वराणां । चेतनं । जातऽवेदसं । प्र । शंसंति । नमसा । जूतिऽभिः ।
वृधे ॥ ८ ॥ विभाऽवा । देवः । सुऽरणः । परि । क्षितीः । अग्निः । बभूव । शवसा ।
सुमत्ऽरथः । तस्य । व्रतानि । भूरिऽपोषिणः । वयं । उप । भूषेम । दमे । आ ।
सुवृक्तिऽभिः ॥ ९ ॥ वैश्वानर । तव । धामानि । आ । चके । येभिः । स्वःऽवित् ।
अभवः । विऽचक्षण । जातः । आ । अपृणः । भुवनानि । रोदसी इति । अग्ने । ता ।
विश्वा । परिऽभूः । असि । त्मना ॥ १० ॥

वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यया कविः ।
उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी भूरिरेतसा ॥ ११ ॥ २१ ॥

॥ ४ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—आप्रियः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥४॥ समित्संमित्सुमना बोध्यस्मे शुचाशुचा सुमतिं रासि वस्वः ।
आ देव देवान्यजथाय वक्षि सखा सखीन्त्सुमना यक्ष्यग्ने ॥ १ ॥
यं देवासस्त्रिरहन्नायजन्ते दिवेदिवे वरुणो मित्रो अग्निः ।
सेमं यज्ञं मधुमन्तं कृधी नस्तनूनपाद्घृतयोनिं विधन्तम् ॥ २ ॥
प्र दीधितिर्विश्ववारा जिगाति होतारमिळः प्रथमं यजध्यै ।
अच्छा नमोभिर्वृषभं वन्दध्यै स देवान्यक्षदिषितो यजीयान् ॥ ३ ॥
ऊर्ध्वो वां गातुरध्वरे अकार्यूर्ध्वा शोचींषि प्रस्थिता रजांसि ।
दिवो वा नाभा न्यसादि होता स्तृणीमहि देवव्यचा वि बर्हिः ॥ ४ ॥

वैश्वानरस्य । दंसनाभ्यः । बृहत् । अरिणात् । एकः । सुऽअपस्यया । कविः । उभा । पितरा । महयन् । अजायत । अग्निः । द्यावापृथिवी इति । भूरिऽरेतसा ॥ ११ ॥ २१ ॥

समित्ऽसमित् । सुऽमनाः । बोधि । अस्मे इति । शुचाऽशुचा । सुऽमतिं । रासि । वस्वः । आ । देव । देवान् । यजथाय । वक्षि । सखा । सखीन् । सुऽमनाः । यक्षि । अग्ने ॥ १ ॥ यं । देवासः । त्रिः । अहन् । आऽयजन्ते । दिवेऽदिवे । वरुणः । मित्रः । अग्निः । सः । इमं । यज्ञं । मधुऽमन्तं । कृधि । नः । तनूऽनपात् । घृतऽयोनिं । विधन्तं ॥ २ ॥ प्र । दीधितिः । विश्वऽवारा । जिगाति । होतारं । इळः । प्रथमं । यजध्यै । अच्छ । नमःऽभिः । वृषभं । वन्दध्यै । सः । देवान् । यक्षत् । इषितः । यजीयान् ॥ ३ ॥ ऊर्ध्वः । वां । गातुः । अध्वरे । अकारि । ऊर्ध्वा । शोचींषि । प्रऽस्थिता । रजांसि । दिवः । वा । नाभा । नि । असादि । होता । स्तृणीमहि । देवऽव्यचाः । वि । बर्हिः ॥ ४ ॥

सप्त होत्राणि मनसा वृणाना इन्वन्तो विश्वं प्रति यन्नृतेन ।
नृपेशसो विदथेषु प्र जाता अभीमं यज्ञं वि चरन्त पूर्वीः ॥ ५ ॥ २२ ॥
आ भन्दमाने उषसा उपाके उत स्मयेते तन्वा३ विरूपे ।
यथा नो मित्रो वरुणो जुजोषदिन्द्रो मरुत्वाँ उत वा महोभिः ॥ ६ ॥
दैव्या होतारा प्रथमा न्यृञ्जे सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति ।
ऋतं शंसन्त ऋतमित्त आहुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥ ७ ॥
आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्येभिरग्निः ।
सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाक् तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं सदन्तु ॥ ८ ॥
तन्नस्तुरीपमध पोषयित्नु देव त्वष्टर्वि रराणः स्यस्व ।
यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः ॥ ९ ॥

सप्त । होत्राणि । मनसा । वृणानाः । इन्वन्तः । विश्वं । प्रति । यन् । ऋतेन । नृऽपेशसः । विदथेषु । प्र । जाताः । अभि । इमं । यज्ञं । वि । चरंत । पूर्वीः ॥ ५ ॥ ॥ २२ ॥ आ । भंदमाने इति । उपसा । उपाके इति । उत । स्मयेते इति । तन्वा । विरूपे इति विऽरूपे । यथा । नः । मित्रः । वरुणः । जुजोषत् । इंद्रः । मरुत्वान् । उत । वा । महःऽभिः ॥ ६ ॥ दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋंजे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया । मदंति । ऋतं । शंसंतः । ऋतं । इत् । ते । आहुः । अनु । व्रतं । व्रतऽपाः । दीध्यानाः ॥ ७ ॥ आ । भारती । भारतीभिः । सऽजोषाः । इळा । देवैः । मनुष्येभिः । अग्निः । सरस्वती । सारस्वतेभिः । अर्वाक् । तिस्रः । देवीः । बर्हिः । आ । इदं । सदंतु ॥ ८ ॥ तत् । नः । तुरीपं । अध । पोषयित्नु । देव । त्वष्टः । वि । रराणः । स्यस्वेति स्यस्व । यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुऽदक्षः । युक्तऽग्रावा । जायते । देवऽकामः ॥ ९ ॥

वनस्पतेऽवं सृजोप देवानग्निर्हविः शमिता सूदयाति ।
सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥ १० ॥
आ याह्यग्ने समिधानो अर्वाङिन्द्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।
बर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥११॥

॥ ५ ॥ ऋषि.-विश्वामित्र । देवता-अग्नि । छन्द -त्रिष्टुप् ॥

॥ ५ ॥ प्रत्यग्निरुषसश्चेकितानोऽबोधि विप्रः पदवीः कवीनाम् ।
पृथुपाजा देवयद्भिः समिद्धोऽप द्वारा तमसो वह्निरावः ॥ १ ॥
प्रेद्वग्निर्वावृधे स्तोमेभिर्गीर्भिः स्तोतॄणां नमस्य उक्थैः ।
पूर्वीर्ऋतस्य सन्दृशश्चकानः सं दूतो अद्यौदुषसो विरोके ॥ २ ॥
अधाय्यग्निर्मानुषीषु विक्ष्वपां गर्भो मित्र ऋतेन साधन् ।
आ हर्यतो यजतः सान्वस्थादभूदु विप्रो हव्यो मतीनाम् ॥ ३ ॥

वनस्पते । अवं । सृज । उप । देवान् । अग्निः । हविः । शमिता । सूदयाति । स
इत् । ऊं इति । होता । सत्यऽतरः । यजाति । यथा । देवानां । जनिमानि । वेद ॥ १
आ । याहि । अग्ने । संऽइधानः । अर्वाङ् । इन्द्रेण । देवैः । सुऽरथं । तुरेभिः
बर्हिः । नः । आस्तां । अदितिः । सुऽपुत्रा । स्वाहा । देवाः । अमृताः । म
यन्तां ॥ ११ ॥ २३ ॥

प्रति । अग्निः । उपसः । चेकितानः । अबोधि । विप्रः । पदऽवीः । कवी
पृथुऽपाजाः । देवयत्ऽभिः । संऽइद्धः । अप । द्वारा । तमसः । वह्निः । आवरि
॥ १ ॥ प्र । इत् । ऊं इति । अग्निः । ववृधे । स्तोमेभिः । गीःऽभिः । स्तोतॄण
नमस्यः । उक्थैः । पूर्वीः । ऋतस्य । संऽदृशः । चकानः । सं । दूतः । अद्य
उषसः । विऽरोके ॥ २ ॥ अधायि । अग्निः । मानुषीषु । विक्षु । अपां । गर्भ
मित्रः । ऋतेन । साधन् । आ । हर्यतः । यजतः । सानु । अस्थात् । अभूत
इति । विप्रः । हव्यः । मतीनां ॥ ३ ॥

मित्रो अग्निर्भवति यत्समिद्धो मित्रो होता वरुणो जातवेदाः ।
मित्रो अध्वर्युरिषिरो दमूना मित्रः सिन्धूनामुत पर्वतानाम् ॥ ४ ॥
पाति प्रियं रिपो अग्रं पदं वेः पाति यह्वश्चरणं सूर्यस्य ।
पाति नाभा सप्तशीर्षाणमग्निः पाति देवानामुपमादमृष्वः ॥ ५ ॥ २४ ॥
ऋभुश्चक्र ईड्यं चारु नाम विश्वानि देवो वयुनानि विद्वान् ।
ससस्य चर्म घृतवत्पदं वेस्तदिदग्नी रक्षत्यप्रयुच्छन् ॥ ६ ॥
आ योनिमग्निर्घृतवन्तमस्थात्पृथुप्रगाणमुशन्तमुशानः ।
दीद्यानः शुचिर्ऋष्वः पावकः पुनः पुनर्मातरा नव्यसी कः ॥ ७ ॥
सद्यो जात ओषधीभिर्ववक्षे यदी वर्धन्ति प्रस्वो घृतेन ।
आप इव प्रवता शुम्भमाना उरुष्यदग्निः पित्रोरुपस्थे ॥ ८ ॥

मित्रः । अग्निः । भवति । यत् । सम्ऽइद्धः । मित्रः । होता । वरुणः । जातऽवेदाः ।
मित्रः । अध्वर्युः । इषिरः । दमूनाः । मित्रः । सिन्धूनां । उत । पर्वतानां ॥ ४ ॥
पाति । प्रियं । रिपः । अग्रं । पदं । वेः । पाति । यह्वः । चरणं । सूर्यस्य । पाति ।
नाभा । सप्तऽशीर्षाणं । अग्निः । पाति । देवानां । उपऽमादं । ऋष्वः ॥ ५ ॥ २४ ॥
ऋभुः । चक्रे । ईड्यं । चारु । नाम । विश्वानि । देवः । वयुनानि । विद्वान् । ससस्यं ।
चर्म । घृतऽवत् । पदं । वेः । तत् । इत् । अग्निः । रक्षति । अप्रऽयुच्छन् ॥ ६ ॥
आ । योनिं । अग्निः । घृतऽवन्तं । अस्थात् । पृथुऽप्रगानं । उशन्तं । उशानः ।
दीद्यानः । शुचिः । ऋष्वः । पावकः । पुनःऽपुनः । मातरा । नव्यसी इति ।
करिति कः ॥ ७ ॥ सद्यः । जातः । ओषधीभिः । ववक्षे । यदि । वर्धन्ति । प्रऽस्वः ।
घृतेन । आपःऽइव । प्रऽवता । शुम्भमानाः । उरुष्यत् । अग्निः । पित्रोः । उपऽस्थे ॥ ८ ॥

उदु॑ ष्टु॒तः स॒मिधा॑ य॒ह्वो अ॑द्यौ॒द्वर्ष्म॑न्दि॒वो अधि॒ नाभा॑ पृथि॒व्याः ।
मि॒त्रो अ॒ग्निरीड्यो॑ मात॒रिश्वा दू॒तो व॑क्षद्य॒जथा॑य दे॒वान् ॥ ९ ॥
उद॑स्तम्भीत्स॒मिधा॒ नाक॑मृ॒ष्वो॑३॒ग्निर्भव॑न्नुत्त॒मो रो॑चनाना॑म् ।
यदी॒ भृगु॑भ्यः॒ परि॑ मात॒रिश्वा॒ गुहा॒ सन्तं॑ हव्य॒वाहं॒ समी॒धे ॥ १० ॥
इळा॑मग्ने पुरु॒दंसं॑ स॒निं गोः श॑श्वत्त॒मं हव॑मानाय साध ।
स्यान्नः॑ सू॒नुस्तन॑यो वि॒जावाग्ने॒ सा ते॑ सुम॒तिर्भू॑त्व॒स्मे ॥ ११ ॥ २५ ॥

॥ ६ ॥ ऋषि –विश्वामित्र. । देवता–इन्द्र । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ६ ॥ प्र का॑रवो मन॒ना व॒च्यमा॑ना देव॒द्रीचीं॑ नयत देव॒यन्तः॑ ।
द॒क्षि॒णा॒वाड्वा॒जिनी॒ प्राच्ये॑ति ह॒विर्भर॑न्त्य॒ग्नये॑ घृ॒ताची॑ ॥ १ ॥
आ रोद॑सी अपृणा॒ जाय॑मान उ॒त प्र रि॑क्था॒ अध॒ नु प्र॑यज्यो ।
दि॒वश्चि॑दग्ने महि॒ना पृ॑थि॒व्या व॒च्यन्तां॑ ते॒ वह्न॑यः स॒प्तजि॑ह्वाः ॥ २ ॥

उत् । ऊं॒ इति॑ । स्तु॒तः । स॒म्ऽइधा॑ । य॒ह्वः । अ॒द्यौ॒त् । वर्ष्म॑न् । दि॒वः । अधि॑ । नाभा॑ । पृ॒थि॒व्याः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः । ईड्यः॑ । मा॒त॒रिश्वा॑ । आ । दू॒तः । व॒क्ष॒त् । य॒जथा॑य । दे॒वान् ॥ ९ ॥ उत् । अ॒स्त॒म्भी॒त् । स॒म्ऽइधा॑ । नाक॑म् । ऋ॒ष्वः । अ॒ग्निः । भव॑न् । उ॒त्ऽत॒मः । रो॒च॒ना॒नाम् । यदि॑ । भृगु॑ऽभ्यः । परि॑ । मा॒त॒रिश्वा॑ । गुहा॑ । सन्त॑म् । ह॒व्य॒ऽवाह॑म् । स॒म्ऽई॒धे ॥ १० ॥ इळा॑म् । अ॒ग्ने॒ । पु॒रु॒ऽदंस॑म् । स॒निम् । गोः । श॒श्व॒त्ऽत॒मम् । हव॑मानाय । सा॒ध॒ । स्यात् । नः॒ । सू॒नुः । तन॑यः । वि॒जाऽवा॑ । अग्ने॑ । सा । ते॒ । सु॒ऽम॒तिः । भू॒तु॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ ११ ॥ २५ ॥

प्र । का॒र॒वः॒ । म॒न॒ना । व॒च्यमा॑नाः । दे॒व॒द्रीची॑म् । न॒य॒त॒ । दे॒व॒ऽयन्तः॑ । द॒क्षि॒णा॒ऽवाट् । वा॒जिनी॑ । प्राची॑ । ए॒ति॒ । ह॒विः । भर॑न्ती । अ॒ग्नये॑ । घृ॒ताची॑ ॥ १ ॥ आ । रोद॑सी॒ इति॑ । अ॒पृ॒णाः॒ । जाय॑मानः । उ॒त । प्र । रि॒क्थाः॒ । अध॑ । नु । प्र॒य॒ज्यो॒ इति॑ प्रऽयज्यो । दि॒वः । चि॒त् । अ॒ग्ने॒ । म॒हि॒ना । पृ॒थि॒व्याः । व॒च्यन्ता॑म् । ते॒ । वह्न॑यः । स॒प्तऽजि॑ह्वाः ॥ २ ॥

द्यौश्च त्वा पृथिवी यज्ञियासो नि होतारं सादयन्ते दमाय ।
यदी विशो मानुषीर्देवयन्तीः प्रयस्वतीरीळते शुक्रमर्चिः ॥ ३ ॥
महान्त्सधस्थे ध्रुव आ निषत्तोऽन्तर्द्यावा माहिने हर्यमाणः ।
आस्क्रे सपत्नी अजरे अमृक्ते सबर्दुघे उरुगायस्य धेनू ॥ ४ ॥
व्रता ते अग्ने महतो महानि तव क्रत्वा रोदसी आ ततन्थ ।
त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनाम् ॥ ५ ॥ २६ ॥
ऋतस्य वा केशिना योग्याभिर्घृतस्नुवा रोहिता धुरि धिष्व ।
अथा वह देवान्देव विश्वान्त्स्वध्वरा कृणुहि जातवेदः ॥ ६ ॥
दिवश्चिदा ते रुचयन्त रोका उषो विभातीरनु भासि पूर्वीः ।
अपो यदग्न उशधग्वनेषु होतुर्मन्द्रस्य पनयन्त देवाः ॥ ७ ॥

द्यौः । च । त्वा । पृथिवी । यज्ञियासः । नि । होतारं । सादयंते । दमाय । यदि ।
विशः । मानुषीः । देवऽयंतीः । प्रयस्वतीः । ईळंते । शुक्रं । अर्चिः ॥ ३ ॥
महान् । सधऽस्थे । ध्रुवः । आ । निऽसत्तः । अंतः । द्यावा । माहिने इति । हर्यमाणः ।
आस्क्रे इति । सपत्नी इति सऽपत्नी । अजरे इति । अमृक्ते इति । सबर्दुघे इति
सबःऽदुघे । उरुऽगायस्य । धेनू इति ॥ ४ ॥ व्रता । ते । अग्ने । महतः । महानि ।
तव । क्रत्वा । रोदसी इति । आ । ततंथ । त्वं । दूतः । अभवः । जायमानः । त्वं ।
नेता । वृषभ । चर्षणीनां ॥ ५ ॥ २६ ॥ ऋतस्य । वा । केशिना । योग्याभिः ।
घृतऽस्नुवा । रोहिता । धुरि । धिष्व । अथ । आ । वह । देवान् । देव । विश्वान् ।
सुऽअध्वरा । कृणुहि । जातऽवेदः ॥ ६ ॥ दिवः । चित् । आ । ते । रुचयंत ।
रोकाः । उषः । विऽभातीः । अनु । भासि । पूर्वीः । अपः । यत् । अग्ने । उशधक् ।
वनेषु । होतुः । मंद्रस्य । पनयंत । देवाः ॥ ७ ॥

उरौ वा ये अन्तरिक्षे मदन्ति दिवो वा ये रोचने सन्ति देवाः ।
ऊमा वा ये सुहवासो यजत्रा आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः ॥ ८ ॥
ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः ।
पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा वह मादयस्व ॥ ९ ॥
स होता यस्य रोदसी चिदुर्वी यज्ञंयज्ञमभि वृधे गृणीतः ।
प्राची अध्वरेव तस्थतुः सुमेके ऋतावरी ऋतजातस्य सत्ये ॥ १० ॥
इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २७ ॥ ८ ॥ २ ।

उरौ । वा । ये । अंतरिक्षे । मदंति । दिवः । वा । ये । रोचने । संति । देवाः ॥
ऊमाः । वा । ये । सुऽहवासः । यजत्राः । आऽयेमिरे । रथ्यः । अग्ने ।
अश्वाः ॥ ८ ॥ आ । एभिः । अग्ने । सऽरथं । याहि । अर्वाङ् । नानाऽरथं । वा ।
विऽभवः । हि । अश्वाः । पत्नीऽवतः । त्रिंशतं । त्रीन् । च । देवान् । अनुऽस्वधं ।
आ । वह । मादयस्व ॥ ९ ॥ सः । होता । यस्य । रोदसी इति । चित् ।
उर्वी इति । यज्ञंऽयज्ञं । अभि । वृधे । गृणीतः । प्राची इति । अध्वराऽइव । तस्थतुः ।
सुमेके इति सुऽमेके । ऋतवरी इत्यृतऽवरी । ऋतऽजातस्य । सत्ये इति ॥ १० ॥
इळां । अग्ने । पुरुऽदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्ऽतमं । हवमानाय । साध । स्यात् ।
नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥
॥ ११ ॥ २७ ॥ ८ ॥ २ ॥

॥ इति द्वितीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

तृतीयोऽष्टकः
[प्रथमोऽध्यायः]

॥ ऋग्वेदः ॥

तृतीयं मण्डलम्
[प्रथमोऽनुवाकः]

॥ ७ ॥ ऋषि-विश्वामित्रः । देवता-अग्निः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ हरिः ॐ ॥

॥ ७ ॥ प्र य आरुः शितिपृष्ठस्यं धासेरा मातरा विविशुः सप्त वाणीः ।
परिक्षिता पितरा सं चरेते प्र सर्स्राते दीर्घमायुः प्रयक्षे ॥ १ ॥
दिवक्षसो धेनवो वृष्णो अश्वा देवीरा तस्थौ मधुमद्वहन्तीः ।
ऋतस्य त्वा सदसि क्षेमयन्तं पर्येका चरति वर्तनिं गौः ॥ २ ॥
आ सीमरोहत्सुयमा भवन्तीः पतिश्चिकित्वान्रयिविद्रयीणाम् ।
प्र नीलपृष्ठो अतसस्य धासेस्ता अवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

प्र । ये । आरुः । शितिऽपृष्ठस्यं । धासेः । आ । मातरा । विविशुः । सप्त ।
वाणीः । परिऽक्षिता । पितरा । सं । चरेते इति । प्र । सर्स्राते इति । दीर्घं । आयुः ।
प्रऽयक्षे ॥ १ ॥ दिवक्षसः । धेनवः । वृष्णः । अश्वाः । देवीः । आ । तस्थौ ।
मधुंऽमत् । वहंतीः । ऋतस्य । त्वा । सदसि । क्षेमऽयंतं । परि । एका । चरति ।
वर्तनिं । गौः ॥ २ ॥ आ । सीं । अरोहत् । सुऽयमाः । भवंतीः । पतिः ।
चिकित्वान् । रयिऽविद् । रयीणां । प्र । नीलंऽपृष्ठः । अतसस्य । धासेः । ताः ।
अवासयत् । पुरुधऽप्रतीकः ॥ ३ ॥

महिं त्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुर्यं स्तभूयमानं वहतो वहन्ति ।
व्यङ्गेभिर्दिद्युतानः सधस्थ एकामिव रोदसी आ विवेश ॥ ४ ॥
जानन्ति वृष्णो अरुषस्य शेवमुत ब्रध्नस्य शासने रणन्ति ।
दिवोरुचः सुरुचो रोचमाना इळा येषां गण्या माहिना गीः ॥ ५ ॥ १ ॥
उतो पितृभ्यां प्रविदानु घोषं महो महद्भ्यामनयन्त शूषम् ।
उक्षा ह यत्र परि धानमक्तोरनु स्वं धाम जरितुर्ववक्ष ॥ ६ ॥
अध्वर्युभिः पञ्चभिः सप्त विप्राः प्रियं रक्षन्ते निहितं पदं वेः ।
प्राञ्चो मदन्त्युक्षणो अजुर्या देवा देवानामनु हि व्रता गुः ॥ ७ ॥

महिं । त्वाष्ट्रं । ऊर्जयंतीः । अजुर्यं । स्तभुऽयमानं । वहतः । वहंति । वि । अंगेभिः । दिद्युतानः । सधऽस्थे । एकांऽइव । रोदसी इति । आ । विवेश ॥ ४ ॥ जानंति । वृष्णः । अरुषस्य । शेवं । उत । ब्रध्नस्य । शासने । रणंति । दिवःऽरुचः । सुऽरुचः । रोचमानाः । इळा । येषां । गण्या । माहिना । गीः ॥ ५ ॥ १ ॥ उतो इति । पितृऽभ्यां । प्रऽविदा । अनु । घोषं । महः । महत्ऽभ्यां । अनयंत । शूषं । उक्षा । ह । यत्र । परि । धानं । अक्तोः । अनु । स्वं । धाम । जरितुः । ववक्ष ॥ ६ ॥ अध्वर्युऽभिः । पंचऽभिः । सप्त । विप्राः । प्रियं । रक्षंते । निऽहितं । पदं । वेरिति वेः । प्राञ्चः । मदंति । उक्षणः । अजुर्याः । देवाः । देवानां । अनु । हि । व्रता । गुरिति गुः ॥ ७ ॥

दैव्या होतारा प्रथमा न्यृञ्जे सप्त पृक्षासः स्वधया मदन्ति ।
ऋतं शंसन्त ऋतमित्त आहुरनु व्रतं व्रतपा दीध्यानाः ॥ ८ ॥
वृषायन्ते महे अत्याय पूर्वीर्वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।
देव होतर्मन्द्रतरश्चिकित्वान्महो देवान्रोदसी एह वक्षि ॥ ९ ॥
पृक्षप्रयजो द्रविणः सुवाचः सुकेतव उषसो रेवदूषुः ।
उतो चिदग्ने महिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः सं महे दशस्य ॥ १० ॥
इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २ ॥

दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋञ्जे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया । मदंति । ऋतं । शंसंतः । ऋतं । इत् । ते । आहुः । अनु । व्रतं । व्रतऽपाः । दीध्यानाः ॥ ८ ॥ वृषऽयंते । महे । अत्याय । पूर्वीः । वृष्णे । चित्राय । रश्मयः । सुऽयामाः । देव । होतः । मंद्रऽतरः । चिकित्वान् । महः । देवान् । रोदसी इति । आ । इह । वक्षि ॥ ९ ॥ पृक्षऽप्रयजः । द्रविणः । सुऽवाचः । सुऽकेतवः । उषसः । रेवत् । ऊषुः । उतो इति । चित् । अग्ने । महिना । पृथिव्याः । कृतं । चित् । एनः । सं । महे । दशस्य ॥ १० ॥ इळां । अग्ने । पुरुऽदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्ऽतमं । हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ८ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—विश्वेदेवाः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ८ ॥ अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना दैव्येन ।
यदूर्ध्वस्तिष्ठा द्रविणेह धत्ताद्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे ॥ १ ॥
समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरम् ।
आरे अस्मदमतिं बाधमान उच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ २ ॥
उच्छ्रयस्व वनस्पते वर्ष्मन्पृथिव्या अधि ।
सुमिती मीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ ३ ॥
युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।
तं धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो३ मनसा देवयन्तः ॥ ४ ॥

अंजंति । त्वां । अध्वरे । देवऽयंतः । वनस्पते । मधुना । दैव्येन । यत् । ऊर्ध्वः । तिष्ठाः । द्रविणा । इह । धत्तात् । यत् । वा । क्षयः । मातुः । अस्याः । उपऽस्थे ॥ १ ॥ संऽइद्धस्य । श्रयमाणः । पुरस्तात् । ब्रह्म । वन्वानः । अजरं । सुऽवीरं । आरे । अस्मत् । अमतिं । बाधमानः । उत् । श्रयस्व । महते । सौभगाय ॥ २ ॥ उत् । श्रयस्व । वनस्पते । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । अधि । सुऽमिती । मीयमानः । वर्चः । धाः । यज्ञऽवाहसे ॥ ३ ॥ युवा । सुऽवासाः । परिऽवीतः । आ । अगात् । सः । ऊं इति । श्रेयान् । भवति । जायमानः । तं । धीरासः । कवयः । उत् । नयंति । सुऽआध्यः । मनसा । देवऽयंतः ॥ ४ ॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नां समर्य आ विदथे वर्धमानः ।
पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा देवया विप्र उदियर्ति वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
यान्वो नरो देवयन्तो निमिम्युर्वनस्पते स्वधितिर्वा ततक्ष ।
ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः प्रजावदस्मे दिधिषन्तु रत्नम् ॥ ६ ॥
ये वृक्णासो अधि क्षमि निमितासो यतस्रुचः ।
ते नो व्यन्तु वार्यं देवत्रा क्षेत्रसाधसः ॥ ७ ॥
आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम् ।
सजोषसो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृण्वन्त्वध्वरस्य केतुम् ॥ ८ ॥
हंसा इव श्रेणिशो यतानाः शुक्रा वसानाः स्वरवो न आगुः ।
उन्नीयमानाः कविभिः पुरस्ताद्देवा देवानामपि यन्ति पाथः ॥ ९ ॥

जातः । जायते । सुदिनऽत्वे । अह्नां । सऽमर्ये । आ । विदथे । वर्धमानः । पुनंति । धीराः । अपसः । मनीषा । देवऽयाः । विप्रः । उत् । इयर्ति । वाचं ॥ ५ ॥ ३ ॥
यान् । वः । नरः । देवऽयंतः । निऽमिम्युः । वनस्पते । स्वऽधितिः । वा । ततक्ष । ते । देवासः । स्वरवः । तस्थिऽवांसः । प्रजाऽवत् । अस्मे इति । दिधिषंतु । रत्नं ॥ ६ ॥ ये । वृक्णासः । अधि । क्षमि । निऽमितासः । यतऽस्रुचः । ते । नः । व्यंतु । वार्यं । देवऽत्रा । क्षेत्रऽसाधसः ॥ ७ ॥ आदित्याः । रुद्राः । वसवः । सुऽनीथाः । द्यावाक्षामा । पृथिवी । अंतरिक्षं । सऽजोषसः । यज्ञं । अवंतु । देवाः । ऊर्ध्वं । कृण्वंतु । अध्वरस्य । केतुं ॥ ८ ॥ हंसाःऽइव । श्रेणिऽशः । यतानाः । शुक्राः । वसानाः । स्वरवः । नः । आ । अगुः । उत्ऽनीयमानाः । कविऽभिः । पुरस्तात् । देवाः । देवानां । अपि । यंति । पाथः ॥ ९ ॥

शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणां सं ददृश्रे चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम् ।
वाघद्भिर्वा विहवे श्रोषमाणा अस्माँ अवन्तु पृतनाज्येषु ॥ १० ॥
वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वयं रुहेम ।
यं त्वामयं स्वधितिस्तेजमानः प्रणिनाय महते सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ९ ॥ ऋषि –विश्वामित्र । देवता–अग्निः । छन्द –बृहती ॥

॥ ९ ॥ सखायस्त्वा ववृमहे देवं मर्तास ऊतये ।
अपां नपातं सुभगं सुदीदितिं सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥
कायमानो वना त्वं यन्मातॄरजगन्नपः ।
न तत्ते अग्ने प्रमृषे निवर्तनं यद्दूरे सन्निहाभवः ॥ २ ॥

शृङ्गाणिऽइव । इत् । शृङ्गिणां । सं । ददृश्रे । चषालऽवंतः । स्वरवः । पृथिव्यां ।
वाघत्ऽभिः । वा । विऽहवे । श्रोषमाणाः । अस्मान् । अवंतु । पृतनाज्येषु ॥ १० ॥
वनस्पते । शतऽवल्शः । वि । रोह । सहस्रऽवल्शाः । वि । वयं । रुहेम । यं । त्वां ।
अयं । स्वऽधितिः । तेजमानः । प्रऽनिनाय । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ ४ ॥

सखायः । त्वा । ववृमहे । देवं । मर्तासः । ऊतये । अपां । नपातं । सुऽभगं ।
सुऽदीदितिं । सुऽप्रतूर्तिं । अनेहसं ॥ १ ॥ कायमानः । वना । त्वं । यत् । मातॄः ।
अजगन् । अपः । न । तत् । ते । अग्ने । प्रऽमृषे । निऽवर्तनं । यत् । दूरे । सन् ।
इह । अभवः ॥ २ ॥

अति तृष्टं ववक्षिथाथैव सुमना असि ।
प्रप्रान्ये यन्ति पर्यन्य आसते येषां सख्ये असि श्रितः ॥ ३ ॥
ईयिवांसमति स्रिधः शश्वतीरति सश्चतः ।
अन्वीमविन्दन्निचिरासो अद्रुहो अप्सु सिंहमिव श्रितम् ॥ ४ ॥
ससृवांसमिव त्मनाग्निमित्था तिरोहितम् ।
ऐनं नयन्मातरिश्वा परावतो देवेभ्यो मथितं परि ॥ ५ ॥ ५ ॥
तं त्वा मर्ता अगृभ्णत देवेभ्यो हव्यवाहन ।
विश्वान्यद्यज्ञाँ अभिपासि मानुष तव क्रत्वा यविष्ठ्य ॥ ६ ॥
तद्भद्रं तव दंसना पाकाय चिच्छदयति ।
त्वां यदग्ने पशवः समासते समिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥
आ जुहोता स्वध्वरं शीरं पावकशोचिषम् ।
आशुं दूतमजिरं प्रत्नमीड्यं श्रुष्टी देवं सपर्यत ॥ ८ ॥

अति । तृष्टं । ववक्षिथ । अथ । एव । सुऽमनाः । असि । प्रऽप्र । अन्ये । यन्ति । परि । अन्ये । आसते । येषां । सख्ये । असि । श्रितः ॥ ३ ॥ ईयिऽवांसं । अति । स्रिधः । शश्वतीः । अति । सश्चतः । अनु । ईं । अविदन् । निऽचिरासः । अद्रुहः । अप्ऽसु । सिंहंऽइव । श्रितं ॥ ४ ॥ ससृवांसंऽइव । त्मना । अग्निं । इत्था । तिरःऽहितं । आ । एनं । नयत् । मातरिश्वा । पराऽवतः । देवेभ्यः । मथितं । परि ॥ ५ ॥ ५ ॥ तं । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यऽवाहन । विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिऽपासि । मानुष । तव । क्रत्वा । यविष्ठ्य ॥ ६ ॥ तत् । भद्रं । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छदयति । त्वां । यत् । अग्ने । पशवः । संऽआसते । संऽइद्धं । अपिऽशर्वरे ॥ ७ ॥ आ । जुहोत । सुऽअध्वरं । शीरं । पावकऽशोचिषं । आशुं । दूतं । अजिरं । प्रत्नं । ईड्यं । श्रुष्टी । देवं । सपर्यत ॥ ८ ॥

त्रीणि शता त्री सहस्राण्यग्निं त्रिंशच्च देवा नव चासपर्यन् ।
औक्षन्घृतैरस्तृणन्बर्हिरस्मा आदिद्धोतारं न्यसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ १० ॥ ऋषि.-विश्वामित्रः । देवता-अग्निः । छन्दः-गायत्री ॥

॥ १० ॥ त्वामग्ने मनीषिणः सम्राजं चर्षणीनाम् ।
देवं मर्तास इन्धते समध्वरे ॥ १

त्वां यज्ञेष्वृत्विजमग्ने होतारमीळते ।
गोपा ऋतस्य दीदिहि स्वे दमे ॥ २

स घा यस्ते ददाशति समिधा जातवेदसे ।
सो अग्ने धत्ते सुवीर्यं स पुष्यति ॥ ३

स केतुरध्वराणामग्निर्देवेभिरा गमत् ।
अञ्जानः सप्त होतृभिर्हविष्मते ॥ ४

त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निं । त्रिंशत् । च । देवाः । नव । च । असपर्यन् । औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् । बर्हिः । अस्मै । आत् । इत् । होतारं । नि । असादयंत ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्वां । अग्ने । मनीषिणः । संऽराजं । चर्षणीनां । देवं । मर्तासः । इंधते । सं । अध्वरे ॥ १ ॥ त्वां । यज्ञेषु । ऋत्विजं । अग्ने । होतारं । ईळते । गोपाः । ऋतस्य । दीदिहि । स्वे । दमे ॥ २ ॥ सः । घ । यः । ते । ददाशति । संऽइधा । जातऽवेदसे । सः । अग्ने । धत्ते । सुऽवीर्यं । सः । पुष्यति ॥ ३ ॥ सः । केतुः । अध्वराणां । अग्निः । देवेभिः । आ । गमत् । अंजानः । सप्त । होतृऽभिः । हविष्मते ॥ ४ ॥

प्र होत्रे पूर्व्यं वचोऽग्नये भरता बृहत् ।
विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे ॥ ५ ॥ ७ ॥
अग्निं वर्धन्तु नो गिरो यतो जायत उक्थ्यः ।
महे वाजाय द्रविणाय दर्शतः ॥ ६ ॥
अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान्देवयते यज ।
होता मन्द्रो वि राजस्यति स्रिधः ॥ ७ ॥
स नः पावक दीदिहि द्युमदस्मे सुवीर्यम् ।
भवा स्तोतृभ्यो अन्तमः स्वस्तये ॥ ८ ॥
तं त्वा विप्रा विपन्यवो जागृवांसः समिन्धते ।
हव्यवाहममर्त्यं सहोवृधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

॥ ११ ॥ ऋषि –विश्वामित्र. । देवता–अग्निः । छन्द –गायत्री ॥

॥ ११ ॥ अग्निर्होता पुरोहितोऽध्वरस्य विचर्षणिः ।
स वेद यज्ञमानुषक् ॥ १ ॥

प्र । होत्रे । पूर्व्यं । वचः । अग्नये । भरत । बृहत् । विपा । ज्योतींषि । बिभ्रते । न । वेधसे ॥ ५ ॥ ७ ॥ अग्निं । वर्धंतु । नः । गिरः । यतः । जायते । उक्थ्यः । महे । वाजाय । द्रविणाय । दर्शतः ॥ ६ ॥ अग्ने । यजिष्ठः । अध्वरे । देवान् । देवऽयते । यज । होता । मंद्रः । वि । राजसि । अति । स्रिधः ॥ ७ ॥ सः । नः । पावक । दीदिहि । द्युऽमत् । अस्मे इति । सुऽवीर्यं । भव । स्तोतृऽभ्यः । अंतमः । स्वस्तये ॥ ८ ॥ तं । त्वा । विप्राः । विपन्यवः । जागृऽवांसः । सं । इंधते । हव्यऽवाहं । अमर्त्यं । सहःऽवृधं ॥ ९ ॥ ८ ॥

अग्निः । होता । पुरःऽहितः । अध्वरस्य । विऽचर्षणिः । सः । वेद । यज्ञं । आनुषक् ॥ १ ॥

स हव्यवाळमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः ।

अग्निर्धिया समृण्वति ॥ २ ॥

अग्निर्धिया स चेतति केतुर्यज्ञस्य पूर्व्यः ।

अर्थं ह्यस्य तरणि ॥ ३ ॥

अग्निं सूनुं सनश्रुतं सहसो जातवेदसम् ।

वह्निं देवा अकृण्वत ॥ ४ ॥

अदाभ्यः पुरएता विशामग्निर्मानुषीणाम्

तूर्णी रथः सदा नवः ॥ ५ ॥ ९ ।

साह्वान्विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः ।

अग्निस्तुविश्रवस्तमः ॥ ६ ॥

अभि प्रयांसि वाहसा दाश्वाँ अश्नोति मर्त्यः ।

क्षयं पावकशोचिषः ॥ ७ ॥

परि विश्वानि सुधिताग्नेरश्याम मन्मभिः ।

विप्रासो जातवेदसः ॥ ८ ॥

सः । हव्यऽवाट् । अमर्त्यः । उशिक् । दूतः । चनःऽहितः । अग्निः । धिया । सं । ऋण्वति ॥ २ ॥ अग्निः । धिया । सः । चेतति । केतुः । यज्ञस्य । पूर्व्यः । अर्थं । हि । अस्य । तरणि ॥ ३ ॥ अग्निं । सूनुं । सनऽश्रुतं । सहसः । जातऽवेदसं । वह्निं । देवाः । अकृण्वत ॥ ४ ॥ अदाभ्यः । पुरःऽएता । विशा । अग्निः । मानुषीणा । तूर्णिः । रथः । सदा । नवः ॥ ५ ॥ ९ ॥ सह्वान् । विश्वाः । अभिऽयुजः । क्रतुः । देवानां । अमृक्तः । अग्निः । तुविश्रवःऽतमः ॥ ६ ॥ अभि । प्रयांसि । वाहसा । दाश्वान् । अश्नोति । मर्त्यः । क्षयं । पावकऽशोचिषः ॥ ७ ॥ परि । विश्वानि । सुऽधिता । अग्नेः । अश्याम । मन्मऽभिः । विप्रासः । जातऽवेदसः ॥ ८ ॥

अग्ने विश्वानि वार्या वाजेषु सनिषामहे ।

त्वे देवास एरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ १२ ॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-इन्द्राग्नी । छन्द-गायत्री ॥

॥ १२ ॥ इन्द्राग्नी आ गतं सुतं गीर्भिर्नभो वरेण्यम् ।

अस्य पातं धियेषिता ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी जरितुः सचा यज्ञो जिगाति चेतनः ।

अया पातमिमं सुतम् ॥ २ ॥

इन्द्रमग्निं कविच्छदा यज्ञस्य जूत्या वृणे ।

ता सोमस्येह तृम्पताम् ॥ ३ ॥

तोशा वृत्रहणा हुवे सजित्वानापराजिता ।

इन्द्राग्नी वाजसातमा ॥ ४ ॥

प्र वामर्चन्त्युक्थिनो नीथाविदो जरितारः ।

इन्द्राग्नी इष आ वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥

अग्ने । विश्वानि । वार्या । वाजेषु । सनिषामहे । त्वे इति । देवासः । आ । ईरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

इंद्राग्नी इति । आ । गतं । सुतं । गीःऽभिः । नभः । वरेण्यं । अस्य । पातं । धिया । इषिता ॥ १ ॥ इंद्राग्नी इति । जरितुः । सचा । यज्ञः । जिगाति । चेतनः । अया । पातं । इमं । सुतं ॥ २ ॥ इंद्रं । अग्निं । कविऽछदा । यज्ञस्य । जूत्या । वृणे । ता । सोमस्य । इह । तृंपतां ॥ ३ ॥ तोशा । वृत्रऽहना । हुवे । सऽजित्वाना । अपराऽजिता । इंद्राग्नी इति । वाजऽसातमा ॥ ४ ॥ प्र । वा । अर्चंति । उक्थिनः । नीथऽविदः । जरितारः । इंद्राग्नी इति । इषः । आ । वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥

इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूनुतम् ।
साकमेकेन कर्मणा ॥ ६
इन्द्राग्नी अपसस्पर्युप प्र यन्ति धीतयः ।
ऋतस्य पथ्या३अनु ॥ ७
इन्द्राग्नी तविषाणि वां सधस्थानि प्रयांसि च ।
युवोरप्तूर्यं हितम् ॥ ८
इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः ।
तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥ ९ ॥ १२ ॥ १ ।

॥ द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

॥ १३ ॥ ऋषि –ऋषभ । देवता–अग्निः । छन्दः–अनुष्टुप् ॥

॥ १३ ॥ प्र वो देवायाग्नये बर्हिष्ठमर्चास्मै ।
गमद्देवेभिरा स नो यजिष्ठो बर्हिरा सदत् ॥ १ ॥

इंद्राग्नी इति । नवतिं । पुरः । दासऽपत्नीः । अधूनुतं । साकं । एकेन । कर्मणा ॥ ६ ॥
इंद्राग्नी इति । अपसः । परि । उप । प्र । यंति । धीतयः । ऋतस्य । पथ्याः ।
अनु ॥ ७ ॥ इंद्राग्नी इति । तविषाणि । वां । सधऽस्थानि । प्रयांसि । च । युवोः ।
अप्ऽतूर्यं । हितं ॥ ८ ॥ इंद्राग्नी इति । रोचना । दिवः । परि । वाजेषु । भूषथः ।
तत् । वां । चेति । प्र । वीर्यं ॥ ९ ॥ १२ ॥

प्र । वः । देवाय । अग्नये । बर्हिष्ठं । अर्च । अस्मै । गमत् । देवेभिः । आ ।
सः । नः । यजिष्ठः । बर्हिः । आ । सदत् ॥ १ ॥

ऋतावा यस्य रोदसी दक्षं सचन्त ऊतयः ।
हविष्मन्तस्तमीळते तं सनिष्यन्तोऽवसे ॥ २ ॥
स यन्ता विप्र एषां स यज्ञानामथा हि षः ।
अग्निं तं वो दुवस्यत दाता यो वनिता मघम् ॥ ३ ॥
स नः शर्माणि वीतयेऽग्निर्यच्छतु शन्तमा ।
यतो नः प्रुष्णवद्वसु दिवि क्षितिभ्यो अप्स्वा ॥ ४ ॥
दीदिवांसमपूर्व्यं वस्वीभिरस्य धीतिभिः ।
ऋक्वाणो अग्निमिन्धते होतारं विश्पतिं विशाम् ॥ ५ ॥
उत नो ब्रह्मन्नविष उक्थेषु देवहूतमः ।
शं नः शोचा मरुद्वृधोऽग्ने सहस्रसातमः ॥ ६ ॥
नू नो रास्व सहस्रवत्तोकवत्पुष्टिमद्वसु ।
द्युमदग्ने सुवीर्यं वर्षिष्ठमनुपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

ऋतऽवा । यस्य । रोदसी इति । दक्षं । सचंते । ऊतयः । हविष्मंतः । तं । ईळते । तं । सनिष्यंतः । अवसे ॥ २ ॥ सः । यंता । विप्रः । एषां । सः । यज्ञानां । अथ । हि । सः । अग्निं । तं । वः । दुवस्यत । दाता । यः । वनिता । मघं ॥ ३ ॥ सः । नः । शर्माणि । वीतये । अग्निः । यच्छतु । शंऽतमा । यतः । नः । प्रुष्णवत् । वसु । दिवि । क्षितिऽभ्यः । अप्ऽसु । आ ॥ ४ ॥ दीदिऽवांसं । अपूर्व्यं । वस्वीभिः । अस्य । धीतिऽभिः । ऋक्वाणः । अग्निं । इंधते । होतारं । विश्पतिं । विशां ॥ ५ ॥ उत । नः । ब्रह्मन् । अविषः । उक्थेषु । देवऽहूतमः । शं । नः । शोच । मरुत्ऽवृधः । अग्ने । सहस्रऽसातमः ॥ ६ ॥ नु । नः । रास्व । सहस्रऽवत् । तोकऽवत् । पुष्टिऽमत् । वसु । द्युऽमत् । अग्ने । सुऽवीर्यं । वर्षिष्ठं । अनुपऽक्षितं ॥ ७ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ ऋषिः-ऋषभः । देवता-अग्निः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ १४ ॥ आ होता मन्द्रो विदथान्यस्थात्सत्यो यज्वा कवितमः स वेधाः ।
विद्युद्रथः सहसस्पुत्रो अग्निः शोचिष्केशः पृथिव्यां पाजो अश्रेत् ॥ १ ॥
अयामि ते नमउक्तिं जुषस्व ऋतावस्तुभ्यं चेतते सहस्वः ।
विद्वाँ आ वक्षि विदुषो नि षत्सि मध्य आ बर्हिरूतये यजत्र ॥ २ ॥
द्रवतां त उषसा वाजयन्ती अग्ने वातस्य पथ्याभिरच्छ ।
यत्सीमञ्जन्ति पूर्व्यं हविर्भिरा वन्धुरेव तस्थतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥
मित्रश्च तुभ्यं वरुणः सहस्वोऽग्ने विश्वे मरुतः सुम्नमर्चन् ।
यच्छोचिषा सहसस्पुत्र तिष्ठा अभि क्षितीः प्रथयन्त्सूर्यो नॄन् ॥ ४ ॥

आ । होता । मन्द्रः । विदथानि । अस्थात् । सत्यः । यज्वा । कविऽतमः । सः । वेधाः । विद्युत्ऽरथः । सहसः । पुत्रः । अग्निः । शोचिःऽकेशः । पृथिव्याम् । पाजः । अश्रेत् ॥ १ ॥ अयामि । ते । नमःऽउक्तिम् । जुषस्व । ऋतऽवः । तुभ्यम् । चेतते । सहस्वः । विद्वान् । आ । वक्षि । विदुषः । नि । सत्सि । मध्ये । आ । बर्हिः । ऊतये । यजत्र ॥ २ ॥ द्रवताम् । ते । उषसा । वाजयन्ती इति । अग्ने । वातस्य । पथ्याभिः । अच्छ । यत् । सीम् । अञ्जन्ति । पूर्व्यम् । हविःऽभिः । आ । वन्धुराऽइव । तस्थतुः । दुरोणे ॥ ३ ॥ मित्रः । च । तुभ्यम् । वरुणः । सहस्वः । अग्ने । विश्वे । मरुतः । सुम्नम् । अर्चन् । यत् । शोचिषा । सहसः । पुत्र । तिष्ठाः । अभि । क्षितीः । प्रथयन् । सूर्यः । नॄन् ॥ ४ ॥

वयं ते अद्य ररिमा हि काममुत्तानहस्ता नमसोपसद्य ।
यजिष्ठेन मनसा यक्षि देवानस्रेधता मन्मना विप्रो अग्ने ॥ ५ ॥
त्वं हि पुत्र सहसो वि पूर्वीर्देवस्य यन्त्यूतयो वि वाजाः ।
त्वं देहि सहस्रिणं रयिं नोऽद्रोघेण वचसा सत्यमग्ने ॥ ६ ॥
तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा देव मर्तासो अध्वरे अकर्म ।
त्वं विश्वस्य सुरथस्य बोधि सर्वं तदग्ने अमृत स्वदेह ॥ ७ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ ऋषि–उत्कील । देवता–अग्निः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ १५ ॥ वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो अमीवाः ।
सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं सुहवस्य प्रणीतौ ॥ १ ॥

वयं । ते । अद्य । ररिम । हि । कामं । उत्तानऽहस्ताः । नमसा । उपऽसद्य ।
यजिष्ठेन । मनसा । यक्षि । देवान् । अस्रेधता । मन्मना । विप्रः । अग्ने ॥ ५ ॥
त्वम् । हि । पुत्र । सहसः । वि । पूर्वीः । देवस्य । यन्ति । ऊतयः । वि । वाजाः ।
त्वं । देहि । सहस्रिणं । रयिं । नः । अद्रोघेण । वचसा । सत्यं । अग्ने ॥ ६ ॥
तुभ्यं । दक्ष । कविक्रतो इति कविऽक्रतो । यानि । इमा । देव । मर्तासः । अध्वरे ।
अकर्म । त्वं । विश्वस्य । सुऽरथस्य । बोधि । सर्वं । तत् । अग्ने । अमृत । स्वद ।
इह ॥ ७ ॥ १४ ॥

वि । पाजसा । पृथुना । शोशुचानः । बाधस्व । द्विषः । रक्षसः । अमीवाः ।
सुऽशर्मणः । बृहतः । शर्मणि । स्यां । अग्नेः । अहं । सुऽहवस्य । प्रऽनीतौ ॥ १ ॥

त्वं नो॑ अ॒स्या उ॒षसो॒ व्यु॑ष्टौ॒ त्वं सूर॒ उदि॑ते बोधि गो॒पाः ।
जन्मे॑व॒ नित्यं॒ तन॑यं जुषस्व॒ स्तोमं॑ मे अग्ने त॒न्वा॑ सुजात ॥ २ ॥
त्वं नृ॒चक्षा॑ वृषभा॒नु पू॒र्वीः कृ॒ष्णास्व॑ग्ने अरु॒षो वि भा॑हि ।
वसो॒ नेषि॑ च॒ पर्षि॒ चात्यंहः॑ कृ॒धी नो॑ रा॒य उ॒शिजो॑ यविष्ठ ॥ ३ ॥
अषा॑ळ्हो अग्ने वृष॒भो दि॑दीहि॒ पुरो॒ विश्वाः॒ सौभ॑गा सञ्जिगी॒वान् ।
य॒ज्ञस्य॑ ने॒ता प्र॑थ॒मस्य॑ पा॒योर्जात॑वेदो बृह॒तः सु॑प्रणीते ॥ ४ ॥
अच्छि॑द्रा॒ शर्म॑ जरितः पु॒रूणि॑ दे॒वाँ अच्छा॒ दीद्या॑नः सुमे॒धाः ।
रथो॒ न सस्नि॑र॒भि व॑क्षि॒ वाज॒मग्ने॒ त्वं रोद॑सी नः सु॒मेके॑ ॥ ५ ॥

त्वं । नः॒ । अ॒स्याः । उ॒षसः॑ । विऽउ॑ष्टौ । त्वं । सूरे॑ । उत्ऽइ॑ते । बो॒धि॒ । गो॒पाः ।
जन्म॑ऽइव । नित्यं॑ । तन॑यं । जु॒ष॒स्व॒ । स्तोमं॑ । मे॒ । अ॒ग्ने॒ । त॒न्वा॑ । सु॒जा॒त ॥ २ ॥
त्वं । नृ॒ऽचक्षाः॑ । वृ॒ष॒भ॒ । अनु॑ । पू॒र्वीः । कृ॒ष्णासु॑ । अ॒ग्ने॒ । अ॒रु॒षः । वि । भा॒हि॒ ।
वसो॒ इति॑ । नेषि॑ । च॒ । पर्षि॑ । च॒ । अति॑ । अंहः॑ । कृ॒धि । नः॒ । रा॒ये । उ॒शिजः॑ ।
य॒वि॒ष्ठ॒ ॥ ३ ॥ अषा॑ळ्हः । अ॒ग्ने॒ । वृ॒ष॒भः । दि॒दी॒हि॒ । पुरः॑ । विश्वाः॑ । सौभ॑गा ।
स॒म्ऽजि॒गी॒वान् । य॒ज्ञस्य॑ । ने॒ता । प्र॒थ॒मस्य॑ । पा॒योः । जात॑ऽवेदः । बृ॒ह॒तः । सु॒प्र॒ऽनी॒ते ॥ ४ ॥ अच्छि॑द्रा । शर्म॑ । ज॒रि॒त॒रिति॑ । पु॒रूणि॑ । दे॒वान् । अच्छ॑ । दीद्या॑नः ।
सु॒ऽमे॒धाः । रथः॑ । न । सस्निः॑ । अ॒भि । व॒क्षि॒ । वाजं॑ । अ॒ग्ने॒ । त्वं । रोद॑सी॒ इति॑ ।
नः॒ । सु॒मेके॒ इति॑ सु॒ऽमेके॑ ॥ ५ ॥

प्र पीपय वृषभ जिन्व वाजानग्ने त्वं रोदसी नः सुदोघे ।
देवेभिर्देव सुरुचा रुचानो मा नो मर्तस्य दुर्मतिः परि ष्ठात् ॥ ६ ॥
इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ७ ॥ १५ ॥

॥ १६ ॥ ऋषि – उत्कील । देवता – अग्निः । छन्द – बृहती ॥

॥ १६ ॥ अयमग्निः सुवीर्यस्येशे महः सौभगस्य ।
राय ईशे स्वपत्यस्य गोमत ईशे वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥
इमं नरो मरुतः सश्चता वृधं यस्मिन्रायः शेवृधासः ।
अभि ये सन्ति पृतनासु दूढ्यो विश्वाहा शत्रुमादभुः ॥ २ ॥
स त्वं नो रायः शिशीहि मीढ्वो अग्ने सुवीर्यस्य ।
तुविद्युम्न वर्षिष्ठस्य प्रजावतोऽनमीवस्य शुष्मिणः ॥ ३ ॥

प्र । पीपय । वृषभ । जिन्व । वाजान् । अग्ने । त्वं । रोदसी इति । नः । सुदोघे इति सुऽदोघे । देवेभिः । देव । सुऽरुचा । रुचानः । मा । नः । मर्तस्य । दुःऽमतिः । परि । स्थात् ॥ ६ ॥ इळां । अग्ने । पुरुऽदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्ऽतमं । हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ७ ॥ १५ ॥

अयं । अग्निः । सुऽवीर्यस्य । ईशे । महः । सौभगस्य । रायः । ईशे । सुऽअपत्यस्य । गोऽमतः । ईशे । वृत्रऽहथानां ॥ १ ॥ इमं । नरः । मरुतः । सश्चत । वृधं । यस्मिन् । रायः । शेऽवृधासः । अभि । ये । संति । पृतनासु । दुःऽध्यः । विश्वाहा । शत्रुं । आऽदभुः ॥ २ ॥ सः । त्वं । नः । रायः । शिशीहि । मीढ्वः । अग्ने । सुऽवीर्यस्य । तुविऽद्युम्न । वर्षिष्ठस्य । प्रजाऽवतः । अनमीवस्य । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

चक्रियो विश्वा भुवनाभि सासहिश्चक्रिर्देवेष्वा दुवः ।
आ देवेषु यतत आ सुवीर्य आ शंस उत नृणाम् ॥ ४ ॥
मा नो अग्नेऽमतये मावीरतायै रीरधः ।
मागोतायै सहसस्पुत्र मा निदेऽप द्वेषांस्या कृधि ॥ ५ ॥
शग्धि वाजस्य सुभग प्रजावतोऽग्ने बृहतो अध्वरे ।
सं राया भूयसा सृज मयोभुना तुविद्युम्न यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ ऋषि – त । देवता–अग्नि । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ १७ ॥ समिध्यमानः प्रथमानु धर्मा समक्तुभिरज्यते विश्ववारः ।
शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान् ॥ १ ॥
यथायजो होत्रमग्ने पृथिव्या यथा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ।
एवानेन हविषा यक्षि देवान्मनुष्वद्यज्ञं प्र तिरेममद्य ॥ २ ॥

चक्रिः । यः । विश्वा । भुवना । अभि । ससहिः । चक्रिः । देवेषु । आ । दुवः ।
आ । देवेषु । यतते । आ । सुऽवीर्ये । आ । शंसे । उत । नृणां ॥ ४ ॥ मा । नः ।
अग्ने । अमतये । मा । अवीरतायै । रीरधः । मा । अगोतायै । सहसः । पुत्र । मा ।
निदे । अप । द्वेषांसि । आ । कृधि ॥ ५ ॥ शग्धि । वाजस्य । सुऽभग । प्रजाऽवतः ।
अग्ने । बृहतः । अध्वरे । सं । राया । भूयसा । सृज । मयःऽभुना । तुविऽद्युम्न ।
यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

संऽइध्यमानः । प्रथमा । अनु । धर्म । सं । अक्तुऽभिः । अज्यते । विश्वऽवारः ।
शोचिःऽकेशः । घृतऽनिर्निक् । पावकः । सुऽयज्ञः । अग्निः । यजथाय । देवान् ॥ १ ॥
यथा । अयजः । होत्रं । अग्ने । पृथिव्याः । यथा । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ।
एव । अनेन । हविषा । यक्षि । देवान् । मनुष्वत् । यज्ञं । प्र । तिर । इमं । अद्य ॥ २ ॥

त्रीण्यायूंषि तव जातवेदस्तिस्र आजानीरुषसस्ते अग्ने ।
ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा भव यजमानाय शं योः ॥ ३ ॥
अग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणन्तो नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः ।
त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ ४ ॥
यस्त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान्द्विता च सत्ता स्वधया च शम्भुः ।
तस्यानु धर्म प्र यजा चिकित्वोऽथा नो धा अध्वरं देववीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ ऋषि –कत । देवता–अग्नि । छंद –त्रिष्टुप् ॥

॥ १८ ॥ भवा नो अग्ने सुमना उपेतौ सखेव सख्ये पितरेव साधुः ।
पुरुद्रुहो हि क्षितयो जनानां प्रति प्रतीचीर्दहतादरातीः ॥ १ ॥
तपो ष्वग्ने अन्तराँ अमित्रान् तपा शंसमररुषः परस्य ।
तपो वसो चिकितानो अचित्तान्वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः ॥ २ ॥

त्रीणि । आयूंषि । तव । जातऽवेदः । तिस्रः । आऽजानीः । उषसः । ते । अग्ने । ताभिः । देवानां । अवः । यक्षि । विद्वान् । अथ । भव । यजमानाय । शं । योः ॥३॥ अग्निं । सुऽदीतिं । सुऽदृशं । गृणन्तः । नमस्यामः । त्वा । ईड्यं । जातऽवेदः । त्वां । दूतं । अरतिं । हव्यऽवाहं । देवाः । अकृण्वन् । अमृतस्य । नाभिं ॥ ४ ॥ यः । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । द्विता । च । सत्ता । स्वधया । च । शंऽभुः । तस्य । अनु । धर्म । प्र । यज । चिकित्वः । अथ । नः । धाः । अध्वरं । देवऽवीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

भव । नः । अग्ने । सुऽमनाः । उपऽइतौ । सखाऽइव । सख्ये । पितराऽइव । साधुः । पुरुऽद्रुहः । हि । क्षितयः । जनानां । प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरातीः ॥ १ ॥ तपो इति । सु । अग्ने । अन्तरान् । अमित्रान् । तप । शंसं । अररुषः । परस्य । तपो इति । वसो इति । चिकितानः । अचित्तान् । वि । ते । तिष्ठन्तां । अजराः । अयासः ॥ २ ॥

इध्मेनाग्न इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे वलाय ।
यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥ ३ ॥
उच्छोचिषा सहसस्पुत्र स्तुतो बृहद्वयः शशमानेषु धेहि ।
रेवदग्ने विश्वामित्रेषु शं योर्मर्मृज्मा ते तन्वं१ भूरि कृत्वः ॥ ४ ॥
कृधि रत्नं सुसनितर्धनानां स वेदग्ने भवसि यत्समिद्धः ।
स्तोतुर्दुरोणे सुभगस्य रेवत्सृप्रा करस्ना दधिषे वपूंषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ ऋषि –कुशिकपुत्रो गाथी । देवता–अग्नि । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ १९ ॥ अग्निं होतारं प्र वृणे मियेधे गृत्सं कविं विश्वविदममूरम् ।
स नो यक्षद्देवताता यजीयान्राये वाजाय वनते मघानि ॥ १ ॥
प्र ते अग्ने हविष्मतीमियर्म्यच्छा सुद्युम्नां रातिनीं घृताचीम् ।
प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराणः सं रातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्रेत् ॥ २ ॥

इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हव्यं । तरसे । वलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमानः । इमां । धियं । शतऽसेयाय । देवीं ॥ ३ ॥ उत् । शोचिषा । सहसः । पुत्र । स्तुतः । बृहत् । वयः । शशमानेषु । धेहि । रेवत् । अग्ने । विश्वामित्रेषु । शं । योः । मर्मृज्म । ते । तन्वं । भूरि । कृत्वः ॥ ४ ॥ कृधि । रत्नं । सुऽसनितः । धनानां । सः । घ । इत् । अग्ने । भवसि । यत् । सम्ऽइद्धः । स्तोतुः । दुरोणे । सुऽभगस्य । रेवत् । सृप्रा । करस्ना । दधिषे । वपूंषि ॥ ५ ॥ १८ ॥

अग्निं । होतारं । प्र । वृणे । मियेधे । गृत्सं । कविं । विश्वऽविदं । अमूरं । सः । नः । यक्षत् । देवऽताता । यजीयान् । राये । वाजाय । वनते । मघानि ॥ १ ॥ प्र । ते । अग्ने । हविष्मतीं । इयर्मि । अच्छ । सुऽद्युम्नां । रातिनीं । घृताचीं । प्रऽदक्षिणित् । देवऽतातिं । उराणः । सं । रातिऽभिः । वसुऽभिः । यज्ञं । अश्रेत् ॥ २ ॥

स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥ ३ ॥
भूरीणि हि त्वे दधिरे अनीकाग्ने देवस्य यज्यवो जनासः ।
स आ वह देवतातिं यविष्ठ शर्धो यदद्य दिव्यं यजासि ॥ ४ ॥
यत्त्वा होतारमनजन्मियेधे निषादयन्तो यजथाय देवाः ।
स त्वं नो अग्नेऽवितेह बोध्यधि श्रवांसि धेहि नस्तनूषु ॥ ५ ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ ऋषि –गाथी । देवता–विश्वेदेवा । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ २० ॥ अग्निमुषसमश्विना दधिक्रां व्युष्टिषु हवते वह्निरुक्थैः ।
सुज्योतिषो नः शृण्वन्तु देवाः सजोषसो अध्वरं वावशानाः ॥ १ ॥
अग्ने त्री ते वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः ।
तिस्र उ ते तन्वो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन् ॥ २ ॥

सः । तेजीयसा । मनसा । त्वाऽऊतः । उत । शिक्ष । सुऽअपत्यस्य । शिक्षोः । अग्ने । रायः । नृऽतमस्य । प्रऽभूतौ । भूयाम । ते । सुऽस्तुतयः । च । वस्वः ॥ ३ ॥ भूरीणि । हि । त्वे इति । दधिरे । अनीका । अग्ने । देवस्य । यज्यवः । जनासः । सः । आ । वह । देवऽतातिं । यविष्ठ । शर्धः । यत् । अद्य । दिव्यं । यजासि ॥ ४ ॥ यत् । त्वा । होतारं । अनजन् । मियेधे । निऽसादयंतः । यजथाय । देवाः । सः । त्वं । नः । अग्ने । अविता । इह । बोधि । अधि । श्रवांसि । धेहि । नः । तनूषु ॥ ५ ॥ १९ ॥

अग्निं । उषसं । अश्विना । दधिऽक्रां । विऽउष्टिषु । हवते । वह्निः । उक्थैः । सुऽज्योतिषः । नः । शृण्वंतु । देवाः । सऽजोषसः । अध्वरं । वावशानाः ॥ १ ॥ अग्ने । त्री । ते । वाजिना । त्री । सधऽस्था । तिस्रः । ते । जिह्वाः । ऋतऽजात । पूर्वीः । तिस्रः । ऊं इति । ते । तन्वः । देवऽवाताः । ताभिः । नः । पाहि । गिरः । अप्रऽयुच्छन् ॥ २ ॥

अग्ने भूरींणि तव जातवेदो देवं स्वधावोऽमृतस्य नाम ।
याश्च माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्टबन्धो ॥ ३ ॥
अग्निर्नेता भग इव क्षितीनां दैवीनां देव ऋतुपा ऋतावां ।
स वृत्रहा सनयो विश्ववेदाः पर्षद्विश्वाति दुरिता गृणन्तम् ॥ ४ ॥
दधिक्रामग्निमुषसं च देवीं बृहस्पतिं सवितारं च देवम् ।
अश्विना मित्रावरुणा भगं च वसून्रुद्राँ आदित्याँ इह हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

॥ २१ ॥ ऋषिः—कौशिको गाथी । देवता—अग्निः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ २१ ॥ इमं नो यज्ञममृतेषु धेहीमा हव्या जातवेदो जुषस्व ।
स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य होतः प्राशान प्रथमो निषद्य ॥ १ ॥
घृतवन्तः पावक ते स्तोकाः श्चोतन्ति मेदसः ।
स्वधर्मन्देववीतये श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम् ॥ २ ॥

अग्ने । भूरींणि । तव । जातऽवेदः । देव । स्वधाऽवः । अमृतस्य । नाम । याः । च । मायाः । मायिनां । विश्वम्ऽइन्व । त्वे इति । पूर्वीः । संऽदधुः । पृष्टबन्धो इति पृष्टऽबन्धो ॥ ३ ॥ अग्निः । नेता । भगःऽइव । क्षितीनां । दैवीनां । देवः । ऋतुऽपाः । ऋतऽवा । सः । वृत्रऽहा । सनयः । विश्वऽवेदाः । पर्षत् । विश्वा । अति । दुःऽइता । गृणन्तं ॥ ४ ॥ दधिऽक्रां । अग्निं । उषसं । च । देवीं । बृहस्पतिं । सवितारं । च । देवं । अश्विना । मित्रावरुणा । भगं । च । वसून् । रुद्रान् । आदित्यान् । इह । हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

इमं । नः । यज्ञं । अमृतेषु । धेहि । इमा । हव्या । जातऽवेदः । जुषस्व । स्तोकानां । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । होतः । प्र । अशान । प्रथमः । निऽसद्य ॥ १ ॥ घृतऽवन्तः । पावक । ते । स्तोकाः । श्चोतन्ति । मेदसः । स्वऽधर्मन् । देवऽवीतये । श्रेष्ठं । नः । धेहि । वार्यं ॥ २ ॥

तुभ्यं स्तोका घृतश्चुतोऽग्ने विप्राय सन्त्य ।
ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे यज्ञस्य प्राविता भव ॥ ३ ॥
तुभ्यं श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः स्तोकासो अग्ने मेदसो घृतस्य ।
कविशस्तो बृहता भानुना आगा हव्या जुषस्व मेधिर ॥ ४ ॥
ओजिष्ठं ते मध्यतो मेद उद्भृतं प्र ते वयं ददामहे ।
श्चोतन्ति ते वसो स्तोका अधि त्वचि प्रति तान्देवशो विहि ॥ ५ ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ ऋषि –गाथी । देवता–अग्नि । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ २२ ॥ अयं सो अग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं दधे जठरे वावशानः ।
सहस्रिणं वाजमत्यं न सप्तिं ससवान्त्सन्त्स्तूयसे जातवेदः ॥ १ ॥
अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र ।
येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः ॥ २ ॥

तुभ्यं । स्तोकाः । घृतऽश्चुतः । अग्ने । विप्राय । संत्य । ऋषिः । श्रेष्ठः । सं । इध्यसे ।
यज्ञस्य । प्रऽअविता । भव ॥ ३ ॥ तुभ्यं । श्चोतंति । अध्रिगो इत्यध्रिऽगो । शचीऽवः ।
स्तोकासः । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । कविऽशस्तः । बृहता । भानुना । आ ।
अगाः । हव्या । जुषस्व । मेधिर ॥ ४ ॥ ओजिष्ठं । ते । मध्यतः । मेदः । उत्ऽभृतं ।
प्र । ते । वयं । ददामहे । श्चोतंति । ते । वसो इति । स्तोकाः । अधि । त्वचि । प्रति ।
तान् । देवऽशः । विहि ॥ ५ ॥ २१ ॥
अयं । सः । अग्निः । यस्मिन् । सोमं । इंद्रः । सुतं । दधे । जठरे ।
वावशानः । सहस्रिणं । वाजं । अत्यं । न । सप्तिं । ससऽवान् । सन् । स्तूयसे ।
जातऽवेदः ॥ १ ॥ अग्ने । यत् । ते । दिवि । वर्चः । पृथिव्यां । यत् । ओषधीषु ।
अप्ऽसु । आ । यजत्र । येन । अंतरिक्षं । उरु । आऽततंथ । त्वेषः । सः । भानुः ।
अर्णवः । नृऽचक्षाः ॥ २ ॥

अग्ने॑ दि॒वो अर्ण॒मच्छा॑ जिगा॒स्यच्छा॑ दे॒वाँ ऊ॑चिषे॒ धिष्ण्या॒ ये ।
या रो॑च॒ने प॒रस्ता॒त्सूर्य॑स्य॒ याश्चा॒वस्ता॑दु॒पति॒ष्ठन्त॒ आपः॑ ॥ ३ ॥
पु॒री॒ष्या॑सो अ॒ग्नयः॑ प्राव॒णेभिः॑ स॒जोष॑सः ।
जु॒षन्तां॑ य॒ज्ञम॒द्रुहो॑ऽनमी॒वा इषो॑ म॒हीः ॥ ४ ॥
इळा॑मग्ने पुरु॒दंसं॑ स॒निं गोः श॑श्वत्त॒मं हव॑मानाय साध ।
स्यान्नः॑ सू॒नुस्तन॑यो वि॒जावाग्ने॒ सा ते॑ सुम॒तिर्भू॑त्व॒स्मे ॥ ५ ॥ २२ ॥

॥ २३ ॥ ॥ ऋषि-देवश्रव । देवता-अग्निः । छद-त्रिष्टुप् ॥

॥ २३ ॥ निर्म॑थितः॒ सुधि॑त॒ आ स॒धस्थे॒ युवा॑ क॒विर॑ध्व॒रस्य॑ प्रणे॒ता ।
जूर्य॑त्स्व॒ग्निर॒जरो॒ वने॒ष्वत्रा॑ दधे अ॒मृतं॑ जा॒तवे॑दाः ॥ १ ॥
अम॑न्थिष्टां॒ भार॑ता रे॒वद॒ग्निं दे॒वश्र॑वा दे॒ववा॑तः सु॒दक्ष॑म् ।
अग्ने॒ वि प॑श्य बृह॒ताभि रा॒येषां॑ नो॑ ने॒ता भ॑वता॒दनु॒ द्यून् ॥ २ ॥

अग्ने॑ । दि॒वः । अर्ण॑ । अच्छ॑ । जि॒गा॒सि॒ । अच्छ॑ । दे॒वान् । ऊ॒चि॒षे॒ । धिष्ण्याः॑ ।
ये । याः । रो॒च॒ने । प॒रस्ता॑त् । सूर्य॑स्य । याः । च॒ । अ॒वस्ता॑त् । उ॒प॒ऽतिष्ठ॑न्ते ।
आपः॑ ॥ ३ ॥ पु॒री॒ष्या॑सः । अ॒ग्नयः॑ । प्र॒व॒णेभिः॑ । स॒ऽजोष॑सः । जु॒षन्ता॑म् । य॒ज्ञम् ।
अ॒द्रुहः॑ । अ॒न॒मी॒वाः । इषः॑ । म॒हीः ॥ ४ ॥ इळा॑म् । अ॒ग्ने॒ । पु॒रु॒ऽदंस॑म् । स॒निम् । गोः ।
श॒श्व॒त्ऽत॒मम् । हव॑मानाय । सा॒ध॒ । स्यात् । नः॒ । सू॒नुः । तन॑यः । वि॒जाऽवा॑ । अग्ने॑ ।
सा । ते॒ । सु॒ऽम॒तिः । भू॒तु॒ । अ॒स्मे इति॑ ॥ ५ ॥ २२ ॥

निःऽम॑थितः । सुऽधि॑तः । आ । स॒धऽस्थे॑ । युवा॑ । क॒विः । अ॒ध्व॒रस्य॑ ।
प्र॒ऽने॒ता । जूर्य॑त्ऽसु । अ॒ग्निः । अ॒जरः॑ । वने॑षु । अत्र॑ । द॒धे॒ । अ॒मृत॑म् ।
जा॒तऽवे॑दाः ॥ १ ॥ अम॑न्थिष्टाम् । भार॑ता । रे॒वत् । अ॒ग्निम् । दे॒वऽश्र॑वाः । दे॒वऽवा॑तः ।
सु॒ऽदक्ष॑म् । अग्ने॑ । वि । प॒श्य॒ । बृ॒ह॒ता । अ॒भि । रा॒या । इ॒षाम् । नः॒ । ने॒ता । भ॒व॒ता॒त् ।
अनु॑ । द्यून् ॥ २ ॥

दश क्षिपः पूर्व्यं सीमजीजनन्त्सुजातं मातृषु प्रियम् ।
अग्निं स्तुहि दैववातं देवश्रवो यो जनानामसद्वशी ॥ ३ ॥
नि त्वा दधे वर आ पृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्नाम् ।
दृषद्वत्यां मानुष आपयायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥ ४ ॥
इळामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध ।
स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २३ ॥

॥ २४ ॥ ऋषि -विश्वामित्र. । देवता-अग्नि । छन्दः-गायत्री ॥

॥ २४ ॥ अग्ने सहस्व पृतना अभिमातीरपास्य ।
दुष्टरस्तरन्नरातीर्वर्चो धा यज्ञवाहसे ॥ १ ॥
अग्न इळा समिध्यसे वीतिहोत्रो अमर्त्यः । जुषस्व सू नो अध्वरम् ॥ २ ॥
अग्ने द्युम्नेन जागृवे सहसः सूनवाहुत । एदं बर्हिः सदो मम ॥ ३ ॥
अग्ने विश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महया गिरः । यज्ञेषु य उ चायवः ॥ ४ ॥
अग्ने दा दाशुषे रयिं वीरवन्तं परीणसम् । शिशीहि नः सूनुमतः ॥५॥२४॥

दश । क्षिपः । पूर्व्यं । सीं । अजीजनन् । सुऽजातं । मातृषु । प्रियं । अग्निं । स्तुहि । दैवऽवातं । देवऽश्रवः । यः । जनानां । असत् । वशी ॥ ३ ॥ नि । त्वा । दधे । वरे । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे । सुदिनऽत्वे । अह्नां । दृषद्ऽवत्यां । मानुषे । आपयायां । सरस्वत्यां । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥ ४ ॥ इळां । अग्ने । पुरुऽदंसं । सनिं । गोः । शश्वत्ऽतमं । हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाऽवा । अग्ने । सा । ते । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥

अग्ने । सहस्व । पृतनाः । अभिऽमातीः । अप । अस्य । दुस्तरः । तरन् । अरातीः । वर्चः । धाः । यज्ञऽवाहसे ॥ १ ॥ अग्ने । इळा । सं । इध्यसे । वीतिऽहोत्रः । अमर्त्यः । जुषस्व । सु । नः । अध्वरं ॥ २ ॥ अग्ने । द्युम्नेन । जागृवे । सहसः । सूनो इति । आऽहुत । आ । इदं । बर्हिः । सदः । मम ॥ ३ ॥ अग्ने । विश्वेभिः । अग्निऽभिः । देवेभिः । महय । गिरः । यज्ञेषु । ये । ऊं इति । चायवः ॥ ४ ॥ अग्ने । दाः । दाशुषे । रयिं । वीरऽवन्तं । परीणसं । शिशीहि । नः । सूनुऽमतः ॥ ५ ॥ २४ ॥

॥ २५ ॥ ऋषि:–विश्वामित्र । देवता–अग्निः । छन्द –विराट् ॥

॥ २५ ॥ अग्ने दिवः सूनुरसि प्रचेतास्तना पृथिव्या उत विश्ववेदाः ।
ऋधग्देवाँ इह यजा चिकित्वः ॥ १ ॥
अग्निः सनोति वीर्याणि विद्वान्त्सनोति वाजममृताय भूषन् ।
स नो देवाँ एह वहा पुरुक्षो ॥ २ ॥
अग्निर्द्यावापृथिवी विश्वजन्ये आ भाति देवी अमृते अमूरः ।
क्षयन्वाजैः पुरुश्चन्द्रो नमोभिः ॥ ३ ॥
अग्न इन्द्रश्च दाशुषो दुरोणे सुतावतो यज्ञमिहोप यातम् ।
अमर्धन्ता सोमपेयाय देवा ॥ ४ ॥
अग्ने अपां समिध्यसे दुरोणे नित्यः सूनो सहसो जातवेदः ।
सधस्थानि महयमान ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–वैश्वानर । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ २६ ॥ वैश्वानरं मनसाग्निं निचाय्या हविष्मन्तो अनुषत्यं स्वर्विदम् ।
सुदानुं देवं रथिरं वसूयवो गीर्भी रण्वं कुशिकासो हवामहे ॥ १ ॥

अग्ने । दिवः । सूनुः । असि । प्रऽचेताः । तना । पृथिव्याः । उत । विश्वऽवेदाः । ऋधक् । देवान् । इह । यज । चिकित्वः ॥ १ ॥ अग्निः । सनोति । वीर्याणि । विद्वान् । सनोति । वाजं । अमृताय । भूषन् । सः । नः । देवान् । आ । इह । वह । पुरुक्षो इति पुरुऽक्षो ॥ २ ॥ अग्निः । द्यावापृथिवी इति । विश्वजन्ये इति विश्वऽजन्ये । आ । भाति । देवी इति । अमृते इति । अमूरः । क्षयन् । वाजैः । पुरुऽचंद्रः । नमःऽभिः ॥ ३ ॥ अग्ने । इंद्रः । च । दाशुषः । दुरोणे । सुतऽवतः । यज्ञं । इह । उप । यातं । अमर्धन्ता । सोमऽपेयाय । देवा ॥ ४ ॥ अग्ने । अपां । सं । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो इति । सहसः । जातऽवेदः । सधऽस्थानि । महयमानः । ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

वैश्वानरं । मनसा । अग्निं । निऽचाय्य । हविष्मन्तः । अनुऽसत्यं । स्वःऽविदं । सुऽदानुं । देवं । रथिरं । वसुऽयवः । गीःऽभिः । रण्वं । कुशिकासः । हवामहे ॥ १ ॥

तं शुभ्रमग्निमवसे हवामहे वैश्वानरं मातरिश्वानमुक्थ्यम् ।
बृहस्पतिं मनुषो देवतातये विप्रं श्रोतारमतिथिं रघुष्यदम् ॥ २ ॥
अश्वो न क्रन्दञ्जनिभिः समिध्यते वैश्वानरः कुशिकेभिर्युगेयुगे ।
स नो अग्निः सुवीर्यं स्वश्व्यं दधातु रत्नममृतेषु जागृविः ॥ ३ ॥
प्र यन्तु वाजास्तविषीभिरग्नयः शुभे सम्मिश्लाः पृषतीरयुक्षत ।
बृहदुक्षो मरुतो विश्ववेदसः प्र वेपयन्ति पर्वताँ अदाभ्याः ॥ ४ ॥
अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् ।
ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥
व्रातंव्रातं गणंगणं सुशस्तिभिरग्नेर्भामं मरुतामोज ईमहे ।
पृषदश्वासो अनवभ्रराधसो गन्तारो यज्ञं विदथेषु धीराः ॥ ६ ॥
अग्निरस्मि जन्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुरमृतं म आसन् ।
अर्कस्त्रिधातू रजसो विमानोऽजस्रो घर्मो हविरस्मि नाम ॥ ७ ॥

तं । शुभ्रं । अग्निं । अवसे । हवामहे । वैश्वानरं । मातरिश्वानं । उक्थ्यं । बृहस्पतिं ।
मनुषः । देवऽतातये । विप्रं । श्रोतारं । अतिथिं । रघुऽस्यदं ॥ २ ॥ अश्वः । न ।
क्रंदन् । जनिऽभिः । सं । इध्यते । वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेऽयुगे । सः । नः ।
अग्निः । सुऽवीर्यं । सुऽअश्व्यं । दधातु । रत्नं । अमृतेषु । जागृविः ॥ ३ ॥ प्र ।
यंतु । वाजाः । तविषीभिः । अग्नयः । शुभे । संऽमिश्लाः । पृषतीः । अयुक्षत ।
बृहत्ऽउक्षः । मरुतः । विश्वऽवेदसः । प्र । वेपयंति । पर्वतान् । अदाभ्याः ॥ ४ ॥
अग्निऽश्रियः । मरुतः । विश्वऽकृष्टयः । आ । त्वेषं । उग्रं । अवः । ईमहे । वयं । ते ।
स्वानिनः । रुद्रियाः । वर्षऽनिर्निजः । सिंहाः । न । हेषऽक्रतवः । सुऽदानवः ॥५॥२६॥
व्रातंऽव्रातं । गणंऽगणं । सुशस्तिऽभिः । अग्नेः । भामं । मरुतां । ओजः । ईमहे ।
पृषत्ऽअश्वासः । अनवभ्रऽराधसः । गंतारः । यज्ञं । विदथेषु । धीराः ॥ ६ ॥
अग्निः । अस्मि । जन्मना । जातऽवेदाः । घृतं । मे । चक्षुः । अमृतं । मे । आसन् ।
अर्कः । त्रिऽधातुः । रजसः । विऽमानः । अजस्रः । घर्मः । हविः । अस्मि । नाम ॥७॥

त्रिभिः पवित्रैरपुपोद्ध्य१र्कं हृदा मतिं ज्योतिरनु प्रजानन् ।
वर्षिष्ठं रत्नमकृत स्वधाभिरादिद्द्यावापृथिवी पर्यपश्यत् ॥ ८ ॥
शतधारमुत्समक्षीयमाणं विपश्चितं पितरं वक्त्वानाम् ।
मेळिं मदन्तं पित्रोरुपस्थे तं रोदसी पिपृतं सत्यवाचम् ॥ ९ ॥ २७ ॥

॥ २७ ॥ ऋषि –विश्वामित्र । देवता–अग्नि । छंद –गायत्री ॥

॥२७॥ प्र वो वाजा अभिद्यवो हविष्मन्तो घृताच्या ।
देवाञ्जिगाति सुम्नयुः ॥ १ ॥
ईळे अग्निं विपश्चितं गिरा यज्ञस्य साधनम् । श्रुष्टीवानं धितावानम् ॥ २ ॥
अग्ने शकेम ते वयं यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषांसि तरेम ॥ ३ ॥
समिध्यमानो अध्वरे३ग्निः पावक ईड्यः । शोचिष्केशस्तमीमहे ॥ ४ ॥
पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिर्णिक्स्वाहुतः । अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥
तं सबाधो यतस्रुच इत्था धिया यज्ञवन्तः । आ चक्रुरग्निमूतये ॥ ६ ॥

त्रिऽभिः । पवित्रैः । अपुपोत् । हि । अर्कं । हृदा । मतिं । ज्योतिः । अनु । प्रऽजानन् । वर्षिष्ठं । रत्नं । अकृत । स्वधाभिः । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । परि । अपश्यत् ॥ ८ ॥ शतऽधारं । उत्सं । अक्षीयमाणं । विपःऽचितं । पितरं । वक्त्वानां । मेळिं । मदन्तं । पित्रोः । उपऽस्थे । तं । रोदसी इति । पिपृतं । सत्यऽवाचं ॥ ९ ॥ २७ ॥

प्र । वः । वाजाः । अभिऽद्यवः । हविष्मन्तः । घृताच्या । देवान् । जिगाति । सुम्नयुः ॥ १ ॥ ईळे । अग्निं । विपःऽचितं । गिरा । यज्ञस्य । साधनं । श्रुष्टीऽवानं । धितऽवानं ॥ २ ॥ अग्ने । शकेम । ते । वयं । यमं । देवस्य । वाजिनः । अति । द्वेषांसि । तरेम ॥ ३ ॥ सम्ऽइध्यमानः । अध्वरे । अग्निः । पावकः । ईड्यः । शोचिःऽकेशः । तं । ईमहे ॥ ४ ॥ पृथुऽपाजाः । अमर्त्यः । घृतऽनिर्निक् । सुऽआहुतः । अग्निः । यज्ञस्य । हव्यऽवाट् ॥ ५ ॥ २८ ॥ तं । सऽबाधः । यतऽस्रुचः । इत्था । धिया । यज्ञऽवन्तः । आ । चक्रुः । अग्निं । ऊतये ॥ ६ ॥

होता॑ दे॒वो अम॑र्त्यः पु॒रस्ता॑देति मा॒यया॑ । वि॒दथा॑नि प्रचो॒दय॑न् ॥ ७ ॥
वा॒जी वाजे॑षु धीयतेऽध्व॒रेषु॒ प्र णी॑यते । विप्रो॑ य॒ज्ञस्य॒ साध॑नः ॥ ८ ॥
धि॒या च॑क्रे॒ वरे॑ण्यो भू॒ताना॒ं गर्भ॒मा द॑धे । दक्ष॑स्य पि॒तरं॒ तना॑ ॥ ९ ॥
नि त्वा॑ दधे॒ वरे॑ण्यं॒ दक्ष॑स्ये॒ळा स॑हस्कृत । अग्ने॑ सुदी॒तिमु॒शिज॑म् ॥१०॥२९॥
अ॒ग्निं य॒न्तुर॑मप्तु॒रमृ॒तस्य॒ योगे॑ व॒नुषः॑ । विप्रा॒ वाजैः॒ समि॑न्धते ॥ ११ ॥
ऊर्जो॒ नपा॑तमध्व॒रे दी॑दि॒वांस॒मुप॒ द्यवि॑ । अ॒ग्निमी॑ळे क॒विक्र॑तुम् ॥ १२ ॥
ई॒ळेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रस्तमां॑सि दर्श॒तः । सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑ ॥ १३ ॥
वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्य॒तेऽश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः । तं ह॒विष्म॑न्त ईळते ॥ १४ ॥
वृष॑णं त्वा व॒यं वृ॑ष॒न्वृष॑णः॒ समि॑धीमहि । अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

॥ २८ ॥ ऋषि –विश्वामित्र । देवता–अग्निः । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ २८ ॥ अग्ने॑ जु॒षस्व॑ नो ह॒विः पु॑रो॒ळाशं॑ जातवेदः ।
प्रा॒तः॒सा॒वे धि॑यावसो ॥ १ ॥
पु॒रो॒ळा अ॑ग्ने पच॒तस्तुभ्यं॑ वा घा॒ परि॑ष्कृतः । तं जु॑षस्व यविष्ठ्य ॥ २ ॥

होता॑ । दे॒वः । अम॑र्त्यः । पु॒रस्ता॑त् । ए॒ति॒ । मा॒यया॑ । वि॒दथा॑नि । प्र॒ऽचो॒दय॑न् ॥ ७ ॥
वा॒जी । वाजे॑षु । धी॒य॒ते॒ । अ॒ध्व॒रेषु॑ । प्र । नी॒य॒ते॒ । विप्रः॑ । य॒ज्ञस्य॑ । साध॑नः ॥ ८ ॥
धि॒या । च॒क्रे॒ । वरे॑ण्यः । भू॒ताना॑म् । गर्भ॑म् । आ । द॒धे॒ । दक्ष॑स्य । पि॒तर॑म् । तना॑ ॥ ९ ॥
नि । त्वा॒ । द॒धे॒ । वरे॑ण्यम् । दक्ष॑स्य । इ॒ळा । स॒हः॒ऽकृ॒त॒ । अग्ने॑ । सु॒ऽदी॒तिम् । उ॒शिज॑म् ॥ १० ॥ २९ ॥ अ॒ग्निम् । य॒न्तुर॑म् । अ॒प्ऽतुर॑म् । ऋ॒तस्य॑ । योगे॑ । व॒नुषः॑ । विप्राः॑ । वाजैः॑ । सम् । इ॒न्ध॒ते॒ ॥ ११ ॥ ऊर्जः॑ । नपा॑तम् । अ॒ध्व॒रे । दी॒दि॒ऽवांस॑म् । उप॑ । द्यवि॑ । अ॒ग्निम् । ई॒ळे॒ । क॒विऽक्र॑तुम् ॥ १२ ॥ ई॒ळेन्यः॑ । न॒म॒स्यः॑ । ति॒रः । तमां॑सि । द॒र्श॒तः । सम् । अ॒ग्निः । इ॒ध्य॒ते॒ । वृषा॑ ॥ १३ ॥ वृषो॒ इति॑ । अ॒ग्निः । सम् । इ॒ध्य॒ते॒ । अश्वः॑ । न । दे॒व॒ऽवाह॑नः । तम् । ह॒विष्म॑न्तः । ई॒ळ॒ते॒ ॥ १४ ॥ वृष॑णम् । त्वा॒ । व॒यम् । वृ॒ष॒न् । वृष॑णः । सम् । इ॒धी॒म॒हि॒ । अग्ने॑ । दीद्य॑तम् । बृ॒हत् ॥ १५ ॥ ३० ॥
अग्ने॑ । जु॒षस्व॑ । नः॒ । ह॒विः । पु॒रो॒ळाश॑म् । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ । प्रा॒तः॒ऽसा॒वे । धि॒या॒व॒सो॒ इति॑ धियाऽवसो ॥ १ ॥ पु॒रो॒ळाः । अ॒ग्ने॒ । प॒च॒तः । तुभ्य॑म् । वा॒ । घ॒ । परि॑ऽकृतः । तम् । जु॒ष॒स्व॒ । य॒वि॒ष्ठ्य॒ ॥ २ ॥

अग्ने वीहि पुरोळाशमाहुतं तिरोअह्न्यम् । सहसः सूनुरस्यध्वरे हितः ॥ ३ ॥
माध्यंदिने सवने जातवेदः पुरोळाशमिह कवे जुषस्व ।
अग्ने यह्वस्य तव भागधेयं न प्र मिनन्ति विदथेषु धीराः ॥ ४ ॥
अग्ने तृतीये सवने हि कानिषः पुरोळाशं सहसः सूनवाहुतम् ।
अथा देवेष्वध्वरं विपन्यया धा रत्नवन्तममृतेषु जागृविम् ॥ ५ ॥
अग्ने वृधान आहुतिं पुरोळाशं जातवेदः । जुषस्व तिरोअह्न्यम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

॥ २९ ॥ ऋषि.-विश्वामित्र । देवता-अग्नि । छंद -त्रिष्टुप ॥

॥ २९ ॥ अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् ।
एतां विश्पत्नीमा भराग्निं मन्थाम पूर्वथा ॥ १ ॥
अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भ इव सुधितो गर्भिणीषु ।
दिवेदिव ईड्यो जागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्मनुष्येभिरग्निः ॥ २ ॥
उत्तानायामव भरा चिकित्वान्त्सद्यः प्रवीता वृषणं जजान ।
अरुषस्तूपो रुशदस्य पाज इळायास्पुत्रो वयुनेऽजनिष्ट ॥ ३ ॥

अग्ने । वीहि । पुरोळाशं । आऽहुतं । तिरःऽअह्न्यं । सहसः । सूनुः । असि । अध्वरे । हितः ॥ ३ ॥ माध्यंदिने । सवने । जातऽवेदः । पुरोळाशं । इह । कवे । जुषस्व । अग्ने । यह्वस्य । तव । भागऽधेयं । न । प्र । मिनंति । विदथेषु । धीराः ॥ ४ ॥ अग्ने । तृतीये । सवने । हि । कानिषः । पुरोळाशं । सहसः । सूनो इति । आऽहुतं । अथ । देवेषु । अध्वरं । विपन्यया । धाः । रत्नऽवंतं । अमृतेषु । जागृविं ॥ ५ ॥ अग्ने । वृधानः । आऽहुतिं । पुरोळाशं । जातऽवेदः । जुषस्व । तिरःऽअह्न्यं ॥ ६ ॥ ३१ ॥

अस्ति । इदं । अधिऽमंथनं । अस्ति । प्रऽजननं । कृतं । एतां । विश्पत्नीं । आ । भर । अग्निं । मंथाम । पूर्वऽथा ॥ १ ॥ अरण्योः । निऽहितः । जातऽवेदाः । गर्भःऽइव । सुऽधितः । गर्भिणीषु । दिवेऽदिवे । ईड्यः । जागृवत्ऽभिः । हविष्मत्ऽभिः । मनुष्येभिः । अग्निः ॥ २ ॥ उत्तानायां । अव । भर । चिकित्वान् । सद्यः । प्रऽवीता । वृषणं । जजान । अरुषऽस्तूपः । रुशत् । अस्य । पाजः । इळायाः । पुत्रः । वयुने । अजनिष्ट ॥ ३ ॥

इळायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ।
जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोळ्हवे ॥ ४ ॥
मन्थता नरः कविमद्वयन्तं प्रचेतसममृतं सुप्रतीकम् ।
यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादग्निं नरो जनयता सुशेवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥
यदी मन्थन्ति बाहुभिर्वि रोचतेऽश्वो न वाज्यरुषो वनेष्वा ।
चित्रो न यामन्नश्विनोरनिवृतः परि वृणक्त्यश्मनस्तृणा दहन् ॥ ६ ॥
जातो अग्नी रोचते चेकितानो वाजी विप्रः कविशस्तः सुदानुः ।
यं देवास ईड्यं विश्वविदं हव्यवाहमदधुरध्वरेषु ॥ ७ ॥
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।
देवावीर्देवान्हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ८ ॥
कृणोत धूमं वृषणं सखायोऽस्रेधन्त इतन वाजमच्छ ।
अयमग्निः पृतनाषाट् सुवीरो येन देवासो असहन्त दस्यून् ॥ ९ ॥
अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः ।
तं जानन्नग्न आ सीदाथा नो वर्धया गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

तनूनपादुच्यते गर्भ आसुरो नराशंसो भवति यद्विजायते ।
मातरिश्वा यदमिमीत मातरि वातस्य सर्गो अभवत्सरीमणि ॥ ११ ॥
सुनिर्मथा निर्मथितः सुनिधा निहितः कविः ।
अग्ने स्वध्वरा कृणु देवान्देवयते यज ॥ १२ ॥
अजीजनन्नमृतं मर्त्यासोऽस्रेमाणं तरणिं वीळुजम्भम् ।
दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः पुमांसं जातमभि सं रभन्ते ॥ १३ ॥
प्र सप्तहोता सनकादरोचत मातुरुपस्थे यदशोचदूधनि ।
न नि मिषति सुरणो दिवेदिवे यदसुरस्य जठरादजायत ॥ १४ ॥
अमित्रायुधो मरुतामिव प्रयाः प्रथमजा ब्रह्मणो विश्वमिद्विदुः ।
द्युम्नवद्ब्रह्म कुशिकास एरिर एकएको दमे अग्निं समीधिरे ॥ १५ ॥
यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्होतश्चिकित्वोऽवृणीमहीह ।
ध्रुवमया ध्रुवमुताशमिष्ठाः प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥ १ ॥ २ ॥

तनूऽनपात् । उच्यते । गर्भः । आसुरः । नराशंसः । भवति । यत् । विऽजायते ।
मातरिश्वा । यत् । अमिमीत । मातरि । वातस्य । सर्गः । अभवत् । सरीमणि ॥ ११ ॥
सुनिःऽमथा । निःऽमथितः । सुऽनिधा । निऽहितः । कविः । अग्ने । सुऽअध्वरा ।
कृणु । देवान् । देवऽयते । यज ॥ १२ ॥ अजीजनन् । अमृतम् । मर्त्यासः । अस्रेमाणम् ।
तरणिम् । वीळुऽजम्भम् । दश । स्वसारः । अग्रुवः । सम्ऽईचीः । पुमांसम् । जातम् । अभि ।
सम् । रभन्ते ॥ १३ ॥ प्र । सप्तऽहोता । सनकात् । अरोचत । मातुः । उपऽस्थे । यत् ।
अशोचत् । ऊधनि । न । नि । मिषति । सुऽरणः । दिवेऽदिवे । यत् । असुरस्य ।
जठरात् । अजायत ॥ १४ ॥ अमित्रऽयुधः । मरुताम्ऽइव । प्रऽयाः । प्रथमऽजाः ।
ब्रह्मणः । विश्वम् । इत् । विदुः । द्युम्नऽवत् । ब्रह्म । कुशिकासः । आ । ईरिरे ।
एकःऽएकः । दमे । अग्निम् । सम् । ईधिरे ॥ १५ ॥ यत् । अद्य । त्वा । प्रऽयति ।
यज्ञे । अस्मिन् । होतरिति । चिकित्वः । अवृणीमहि । इह । ध्रुवम् । अयाः । ध्रुवम् ।
उत । अशमिष्ठाः । प्रऽजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥ १ ॥ २ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

॥ ३० ॥ ऋषिः—विश्वामित्र । देवता—इन्द्र । छन्द—त्रिष्टुप् ॥

॥ ३० ॥ इच्छन्ति त्वा सोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि ।
तितिक्षन्ते अभिशस्तिं जनानामिन्द्र त्वदा कश्चन हि प्रकेतः ॥ १ ॥
न ते दूरे परमा चिद्रजांस्या तु प्र याहि हरिवो हरिभ्याम् ।
स्थिराय वृष्णे सवना कृतेमा युक्ता ग्रावाणः समिधाने अग्नौ ॥ २ ॥
इन्द्रः सुशिप्रो मघवा तरुत्रो महाव्रातस्तुविकूर्मिरृघावान् ।
यदुग्रो धा बाधितो मर्त्येषु क्व त्या ते वृषभ वीर्याणि ॥ ३ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

इच्छन्ति । त्वा । सोम्यासः । सखायः । सुन्वन्ति । सोमं । दधति । प्रयांसि । तितिक्षन्ते । अभिऽशस्ति । जनानां । इन्द्र । त्वत् । आ । कः । चन । हि । प्रऽकेतः ॥ १ ॥ न । ते । दूरे । परमा । चित् । रजांसि । आ । तु । प्र । याहि । हरिऽवः । हरिऽभ्यां । स्थिरायं । वृष्णे । सवना । कृता । इमा । युक्ताः । ग्रावाणः । संऽइधाने । अग्नौ ॥ २ ॥ इन्द्रः । सुऽशिप्रः । मघऽवा । तरुत्रः । महाऽव्रातः । तुविऽकूर्मिः । ऋघावान् । यत् । उग्रः । धाः । बाधितः । मर्त्येषु । क्व । त्या । ते । वृषभ । वीर्याणि ॥ ३ ॥

त्वं हि ष्मा च्यावयन्नच्युतान्येको वृत्रा चरसि जिघ्नमानः ।
तव द्यावापृथिवी पर्वतासोऽनु व्रताय निमितेव तस्थुः ॥ ४ ॥
उताभये पुरुहूत श्रवोभिरेको दृळ्हमवदो वृत्रहा सन् ।
इमे चिदिन्द्र रोदसी अपारे यत्संगृभ्णा मघवन्काशिरित्ते ॥ ५ ॥ १ ॥
प्र सू त इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून् ।
जहि प्रतीचो अनूचः पराचो विश्वं सत्यं कृणुहि विष्टमस्तु ॥ ६ ॥
यस्मै धायुरदधा मर्त्यायाभक्तं चिद्भजते गेह्यं सः ।
भद्रा त इन्द्र सुमतिर्घृताची सहस्रदाना पुरुहूत रातिः ॥ ७ ॥

त्वं । हि । स्म । च्यवयन् । अच्युतानि । एकः । वृत्रा । चरसि । जिघ्नमानः । तव । द्यावापृथिवी इति । पर्वतासः । अनु । व्रताय । निमिताऽइव । तस्थुः ॥ ४ ॥ उत । अभये । पुरुऽहूत । श्रवःऽभिः । एकः । दृळ्हं । अवदः । वृत्रऽहा । सन् । इमे इति । चित् । इन्द्र । रोदसी इति । अपारे इति । यत् । संऽगृभ्णाः । मघऽवन् । काशिः । इत् । ते ॥ ५ ॥ १ ॥
प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रऽवता । हरिऽभ्यां । प्र । ते । वज्रः । प्रऽमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः । अनूचः । पराचः । विश्वं । सत्यं । कृणुहि । विष्टं । अस्तु ॥ ६ ॥ यस्मै । धायुः । अदधाः । मर्त्याय । अभक्तं । चित् । भजते । गेह्यं । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुऽमतिः । घृताची । सहस्रऽदाना । पुरुऽहूत । रातिः ॥ ७ ॥

सहदानुं पुरुहूत क्षियन्तमहस्तमिन्द्र सं पिणक्कुणारुम् ।
अभि वृत्रं वर्धमानं पियारुमपादमिन्द्र तवसा जघन्थ ॥ ८ ॥
नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ ।
अस्तभ्नाद्द्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः ॥ ९ ॥
अलातृणो वल इन्द्र व्रजो गोः पुरा हन्तोर्भयमानो व्यार ।
सुगान्पथो अकृणोन्निरजे गाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतं धमन्तीः ॥ १० ॥ २ ॥
एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र आ पप्रौ पृथिवीमुत द्याम् ।
उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रथीः सयुजः शूर वाजान् ॥ ११ ॥

सहऽदानुं । पुरुऽहूत । क्षियंतं । अहस्तं । इंद्र । सं । पिणक् । कुणारुं । अभि । वृत्रं । वर्धमानं । पियारुं । अपादं । इंद्र । तवसा । जघंथ ॥ ८ ॥ नि । सामनां । इषिरां । इंद्र । भूमिं । महीं । अपारां । सदने । ससत्थ । अस्तंभ्नात् । द्यां । वृषभः । अंतरिक्षं । अर्षंतु । आपः । त्वया । इह । प्रऽसूताः ॥ ९ ॥ अलातृणः । वलः । इंद्र । व्रजः । गोः । पुरा । हंतोः । भयमानः । वि । आर । सुऽगान् । पथः । अकृणोत् । निःऽअजे । गाः । प्र । आवन् । वाणीः । पुरुऽहूतं । धमंतीः ॥ १० ॥ २ ॥ एकः । द्वे इति । वसुमती इति वसुऽमती । समीची इति संऽईची । इंद्रः । आ । पप्रौ । पृथिवीं । उत । द्यां । उत । अंतरिक्षात् । अभि । नः । संऽईके । इषः । रथीः । सऽयुजः । शूर । वाजान् ॥ ११ ॥

दिशः सूर्यो न मिनाति प्रदिष्टा दिवेदिवे हर्यश्वप्रसूताः ।
सं यदानळध्वन आदिदश्वैर्विमोचनं कृणुते तत्त्वस्य ॥ १२ ॥
दिदृक्षन्त उषसो यामन्नक्तोर्विवस्वत्या महि चित्रमनीकम् ।
विश्वे जानन्ति महिना यदागादिन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ॥ १३ ॥
महि ज्योतिर्निहितं वक्षणास्वामा पक्वं चरति बिभ्रती गौः ।
विश्वं स्वाद्म सम्भृतमुस्रियायां यत्सीमिन्द्रो अदधाद्भोजनाय ॥ १४ ॥
इन्द्र दृह्य यामकोशा अभूवन्यज्ञाय शिक्ष गृणते सखिभ्यः ।
दुर्मायवो दुरेवा मर्त्यासो निषङ्गिणो रिपवो हन्त्वासः ॥ १५ ॥ ३ ॥

दिशः । सूर्यः । न । मिनाति । प्रऽदिष्टाः । दिवेऽदिवे । हर्यश्वऽप्रसूताः । सं । यत् । आनट् । अध्वनः । आत् । इत् । अश्वैः । विऽमोचनं । कृणुते । तत् । तु । अस्य ॥ १२ ॥ दिदृक्षंते । उषसः । यामन् । अक्तोः । विवस्वत्याः । महि । चित्रं । अनीकं । विश्वे । जानंति । महिना । यत् । आ । अगात् । इंद्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि ॥ १३ ॥ महि । ज्योतिः । निऽहितं । वक्षणासु । आमा । पक्वं । चरति । बिभ्रती । गौः । विश्वं । स्वाद्म । संऽभृतं । उस्रियायां । यत् । सीं । इंद्रः । अदधात् । भोजनाय ॥ १४ ॥ इंद्र । दृह्य । यामऽकोशाः । अभूवन् । यज्ञाय । शिक्ष । गृणते । सखिऽभ्यः । दुःऽमायवः । दुःऽएवाः । मर्त्यासः । निषंगिणः । रिपवः । हंत्वासः ॥ १५ ॥ ३ ॥

सं घोषः शृण्वेऽवमैरमित्रैर्जही न्येष्वशनिं तपिष्ठाम् ।
वृश्चेमधस्ताद्वि रुजा सहस्व जहि रक्षो मघवन्रन्धयस्व ॥ १६ ॥
उद्वृह रक्षः सहमूलमिन्द्र वृश्चा मध्यं प्रत्यग्रं शृणीहि ।
आ कीवतः सललूकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुषिं हेतिमस्य ॥ १७ ॥
स्वस्तये वाजिभिश्च प्रणेतः सं यन्महीरिष आसत्सि पूर्वीः ।
रायो वन्तारो बृहतः स्यामास्मे अस्तु भग इन्द्र प्रजावान् ॥ १८ ॥
आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके ।
ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम् ॥ १९ ॥

सं । घोषः । शृण्वे । अवमैः । अमित्रैः । जहि । नि । एषु । अशनिं । तपिष्ठां । वृश्च । ईं । अधस्तात् । वि । रुज । सहस्व । जहि । रक्षः । मघऽवन् । रंधयस्व ॥ १६ ॥
उत् । वृह । रक्षः । सहऽमूलं । इंद्र । वृश्च । मध्यं । प्रति । अग्रं । शृणीहि । आ । कीवतः । सललूकं । चकर्थ । ब्रह्मऽद्विषे । तपुषिं । हेतिं । अस्य ॥ १७ ॥ स्वस्तये । वाजिऽभिः । च । प्रनेतरिति प्रऽनेतः । सं । यत् । महीः । इषः । आऽसत्सि । पूर्वीः । रायः । वंतारः । बृहतः । स्याम । अस्मे इति । अस्तु । भगः । इंद्र । प्रजाऽवान् ॥ १८ ॥
आ । नः । भर । भगं । इंद्र । द्युऽमंतं । नि । ते । देष्णस्य । धीमहि । प्रऽरेके । ऊर्वःऽइव । पप्रथे । कामः । अस्मे इति । तं । आ । पृण । वसुऽपते । वसूनां ॥ १९ ॥

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च ।
स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ २० ॥
आ नो गोत्रा दर्दृहि गोपते गाः समस्मभ्यं सनयो यन्तु वाजाः ।
दिवक्षा असि वृषभ सत्यशुष्मोऽस्मभ्यं सु मघवन्बोधि गोदाः ॥ २१ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

॥ ३१ ॥ ऋषि - विश्वामित्र । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ३१ ॥ शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यं गाद्विद्वाँ ऋतस्य दीधितिं सपर्यन् ।
पिता यत्र दुहितुः सेकमृञ्जन्सं शग्म्येन मनसा दधन्वे ॥ १ ॥

इमं । कामं । मंदय । गोभिः । अश्वैः । चंद्रऽवता । राधसा । पप्रथः । च । स्वःऽयवः ।
मतिऽभिः । तुभ्यं । विप्राः । इंद्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ २० ॥ आ ।
नः । गोत्रा । दर्दृहि । गोऽपते । गाः । सं । अस्मभ्यं । सनयः । यंतु । वाजाः ।
दिवक्षाः । असि । वृषभ । सत्यऽशुष्मः । अस्मभ्यं । सु । मघऽवन् । बोधि ।
गोऽदाः ॥ २१ ॥ शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं ।
वाजऽसातौ । शृण्वंतं । उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं ।
धनानां ॥ २२ ॥ ४ ॥

शासत् । वह्निः । दुहितुः । नप्त्यं । गात् । विद्वान् । ऋतस्य । दीधितिं ।
सपर्यन् । पिता । यत्र । दुहितुः । सेकं । ऋंजन् । सं । शग्म्येन । मनसा । दधन्वे ॥ १ ॥

न जामये तान्वो रिक्थमारैक्चकार गर्भं सनितुर्निधानम् ।
यदी मातरो जनयन्त वह्निमन्यः कर्ता सुकृतोरन्य ऋन्धन् ॥ २ ॥
अग्निर्जज्ञे जुह्वा३ रेजमानो महस्पुत्राँ अरुषस्य प्रयक्षे ।
महान्गर्भो मह्या जातमेषां मही प्रवृद्धर्यश्वस्य यज्ञैः ॥ ३ ॥
अभि जैत्रीरसचन्त स्पृधानं महि ज्योतिस्तमसो निरजानन् ।
तं जानतीः प्रत्युदायन्नुषासः पतिर्गवामभवदेक इन्द्रः ॥ ४ ॥
वीळौ सतीरभि धीरा अतृन्दन्प्राचाहिन्वन्मनसा सप्त विप्राः ।
विश्वामविन्दन्पथ्यामृतस्य प्रजानन्नित्ता नमसा विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥
विदद्यदी सरमा रुग्णमद्रेर्महि पाथः पूर्व्यं सध्र्यक्कः ।
अग्रं नयत्सुपद्यक्षराणामच्छा रवं प्रथमा जानती गात् ॥ ६ ॥

न । जामये । तान्वः । रिक्थं । अरैक् । चकार । गर्भं । सनितुः । निऽधानं । यदि । मातरः । जनयंत । वन्हिं । अन्यः । कर्ता । सुऽकृतोः । अन्यः । ऋंधन् ॥ २ ॥ अग्निः । जज्ञे । जुह्वा । रेजमानः । महः । पुत्रान् । अरुषस्य । प्रऽयक्षे । महान् । गर्भः । महि । आ । जातं । एषां । मही । प्रऽवृत् । हर्यिऽअश्वस्य । यज्ञैः ॥ ३ ॥ अभि । जैत्रीः । असचंत । स्पृधानं । महि । ज्योतिः । तमसः । निः । अजानन् । तं । जानतीः । प्रति । उत् । आयन् । उषसः । पतिः । गवां । अभवत् । एकः । इंद्रः ॥ ४ ॥ वीळौ । सतीः । अभि । धीराः । अतृंदन् । प्राचा । अहिन्वन् । मनसा । सप्त । विप्राः । विश्वां । अविंदन् । पथ्यां । ऋतस्य । प्रऽजानन् । इत् । ता । नमसा । आ । विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥ विदत् । यदि । सरमा । रुग्णं । अद्रेः । महि । पाथः । पूर्व्यं । सध्र्यक् । कःरिति कः । अग्रं । नयत् । सुऽपदी । अक्षराणां । अच्छ । रवं । प्रथमा । जानती । गात् ॥ ६ ॥

अगच्छदु विप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृते गर्भमद्रिः ।
ससान मर्यो युवभिर्मखस्यन्नथाभवदङ्गिराः सद्यो अर्चन् ॥ ७ ॥
सतःसतः प्रतिमानं पुरोभूर्विश्वा वेद जनिमा हन्ति शुष्णम् ।
प्र णो दिवः पदवीर्गव्युरर्चन्त्सखा सखीँरमुञ्चन्निरवद्यात् ॥ ८ ॥
नि गव्यता मनसा सेदुरर्कैः कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुम् ।
इदं चिन्नु सदनं भूर्येषां येन मासाँ असिषासन्नृतेन ॥ ९ ॥
सम्पश्यमाना अमदन्नभि स्वं पयः प्रत्नस्य रेतसो दुघानाः ।
वि रोदसी अतपद्घोष एषां जाते निःष्ठामदधुर्गोषु वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥
स जातेभिर्वृत्रहा सेदु हव्यैरुदुस्रिया असृजदिन्द्रो अर्कैः ।
उरूच्यस्मै घृतवद्भरन्ती मधु स्वाद्म दुदुहे जेन्या गौः ॥ ११ ॥

अगच्छत् । ऊं इति । विप्रऽतमः । सखिऽयन् । असूदयत् । सुऽकृते । गर्भं । अद्रिः ।
ससान । मर्यः । युवऽभिः । मखस्यन् । अथ । अभवत् । अंगिराः । सद्यः ।
अर्चन् ॥ ७ ॥ सतःऽसतः । प्रतिऽमानं । पुरःऽभूः । विश्वा । वेद । जनिम । हंति ।
शुष्णं । प्र । नः । दिवः । पदऽवीः । गव्युः । अर्चन । सखा । सखीन । अमुंचत् ।
निः । अवद्यात् ॥ ८ ॥ नि । गव्यता । मनसा । सेदुः । अर्कैः । कृण्वानाः ।
अमृतऽत्वाय । गातुं । इदं । चित् । नु । सदनं । भूरि । एषां । येन । मासान् ।
असिसासन् । ऋतेन ॥ ९ ॥ संऽपश्यमानाः । अमदन् । अभि । स्वं । पयः ।
प्रत्नस्य । रेतसः । दुघानाः । वि । रोदसी इति । अतपत् । घोषः । एषां । जाते ।
निःऽस्थां । अदधुः । गोषु । वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥ सः । जातेभिः । वृत्र ।
हन् । ऊं इति । हव्यैः । उत् । उस्रियाः । असृजत् । इंद्रः । अर्कैः । उरूची । अस्मै ।
घृतऽवत् । भरंती । मधु । स्वाद्म । दुदुहे । जेन्या । गौः ॥ ११ ॥

पित्रे चिच्चक्रुः सदनं समस्मै महि त्विषीमत्सुकृतो वि हि ख्यन् ।
विष्कभ्नन्तः स्कम्भनेना जनित्री आसीना ऊर्ध्वं रभसं वि मिन्वन् ॥ १२ ॥
मही यदि धिषणा शिश्नथे धात्सद्योवृधं विभ्वं१रोदस्योः ।
गिरो यस्मिन्ननवद्याः समीचीर्विश्वा इन्द्राय तविषीरनुत्ताः ॥ १३ ॥
मह्या ते सख्यं वश्मि शक्तीरा वृत्रघ्ने नियुतो यन्ति पूर्वीः ।
महि स्तोत्रमव आगन्म सूरेरस्माकं सु मघवन्बोधि गोपाः ॥ १४ ॥
महि क्षेत्रं पुरु श्चन्द्रं विविद्वानादित्सखिभ्यश्चरथं समैरत् ।
इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकं सूर्यमुषसं गातुमग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥
अपश्चिदेष विभ्वो३दमूनाः प्र सध्रीचीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।
मध्वः पुनानाः कविभिः पवित्रैर्द्युभिर्हिन्वन्त्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥ १६ ॥

पित्रे । चित् । चक्रुः । सदनं । सं । अस्मै । महि । त्विषिऽमत् । सुऽकृतः । वि । हि । ख्यन् । विऽस्कभ्नंतः । स्कंभनेन । जनित्री इति । आसीनाः । ऊर्ध्वं । रभसं । वि । मिन्वन् ॥ १२ ॥ मही । यदि । धिषणा । शिश्नथे । धात् । सद्यःऽवृधं । विऽभ्वं । रोदस्योः । गिरः । यस्मिन् । अनवद्याः । संऽईचीः । विश्वाः । इंद्राय । तविषीः । अनुत्ताः ॥ १३ ॥ महि । आ । ते । सख्यं । वश्मि । शक्तीः । आ । वृत्रऽघ्ने । निऽयुतः । यंति । पूर्वीः । महि । स्तोत्रं । अवः । आ । अगन्म । सूरेः । अस्माकं । सु । मघऽवन् । बोधि । गोपाः ॥ १४ ॥ महि । क्षेत्रं । पुरु । चंद्रं । विविद्वान् । आत् । इत् । सखिऽभ्यः । चरथं । सं । ऐरत् । इंद्रः । नृऽभिः । अजनत् । दीद्यानः । साकं । सूर्यं । उषसं । गातुं । अग्निं ॥ १५ ॥ ७ ॥ अपः । चित् । एषः । विऽभ्वः । दमूनाः । प्र । सध्रीचीः । असृजत् । विश्वऽचंद्राः । मध्वः । पुनानाः । कविऽभिः । पवित्रैः । द्युऽभिः । हिन्वंति । अक्तुऽभिः । धनुत्रीः ॥ १६ ॥

अनु कृष्णे वसुधिती जिहाते उभे सूर्यस्य मंहना यजत्रे ।
परि यत्ते महिमानं वृजध्यै सखाय इन्द्र काम्या ऋजिप्याः ॥ १७ ॥
पतिर्भव वृत्रहन्त्सूनृतानां गिरां विश्वायुर्वृषभो वयोधाः ।
आ नो गहि सख्येभिः शिवेभिर्महान्महीभिरूतिभिः सरण्यन् ॥ १८ ॥
तमङ्गिरस्वन्नमसा सपर्यन्नव्यं कृणोमि सन्यसे पुराजाम् ।
द्रुहो वि याहि वहुला अदेवीः स्वश्च नो मघवन्त्सातये धाः ॥ १९ ॥
मिहः पावकाः प्रतता अभूवन्त्स्वस्ति नः पिपृहि पारमासाम् ।
इन्द्र त्वं रथिरः पाहि नो रिषो मक्षूमक्षू कृणुहि गोजितो नः ॥ २० ॥
अदेदिष्ट वृत्रहा गोपतिर्गा अन्तः कृष्णाँ अरुषैर्धामभिर्गात् ।
प्र सूनृता दिशमान ऋतेन दुरश्च विश्वा अवृणोदप स्वाः ॥ २१ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुधिती इति वसुऽधिती । जिहाते इति । उभे इति । सूर्यस्य । मंहना । यजत्रे इति । परि । यत् । ते । महिमानं । वृजध्यै । सखायः । इंद्र । काम्याः । ऋजिप्याः ॥ १७ ॥ पतिः । भव । वृत्रऽहन् । सूनृतानां । गिरां । विश्वऽआयुः । वृषभः । वयःऽधाः । आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः । सरण्यन् ॥ १८ ॥ तं । अंगिरस्वत् । नमसा । सपर्यन् । नव्यं । कृणोमि । सन्यसे । पुराऽजां । द्रुहः । वि । याहि । वहुलाः । अदेवीः । स्वरिति स्वः । च । नः । मघऽवन् । सातये । धाः ॥ १९ ॥ मिहः । पावकाः । प्रऽतताः । अभूवन् । स्वस्ति । नः । पिपृहि । पारं । आसां । इंद्र । त्वं । रथिरः । पाहि । नः । रिषः । मक्षुऽमक्षु । कृणुहि । गोऽजितः । नः ॥ २० ॥ अदेदिष्ट । वृत्रऽहा । गोऽपतिः । गाः । अंतरिति । कृष्णान् । अरुषैः । धामऽभिः । गात् । प्र । सूनृताः । दिशमानः । ऋतेन । दुरः । च । विश्वाः । अवृणोत् । अप । स्वाः ॥ २१ ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ २२ ॥ ८ ॥

॥ ३२ ॥ ऋषि –विश्वामित्र । देवता–इन्द्र । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ३२ ॥ इन्द्र सोमं सोमपते पिबेमं माध्यंदिनं सवनं चारु यत्ते ।
प्रपुथ्या शिप्रे मघवन्नृजीषिन्विमुच्या हरी इह मादयस्व ॥ १ ॥
गवाशिरं मन्थिनमिन्द्र शुक्रं पिबा सोमं ररिमा ते मदाय ।
ब्रह्मकृता मारुतेना गणेन सजोषा रुद्रैस्तृपदा वृषस्व ॥ २ ॥
ये ते शुष्मं ये तविषीमवर्धन्नर्चन्त इन्द्र मरुतस्त ओजः ।
माध्यंदिने सवने वज्रहस्त पिबा रुद्रेभिः सगणः सुशिप्र ॥ ३ ॥

शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृण्वंतं ।
उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ २२ ॥ ८ ॥

इंद्र । सोमं । सोमऽपते । पिब । इमं । माध्यंदिनं । सवनं । चारु । यत् । ते ।
प्रऽपुथ्य । शिप्रे इति । मघऽवन् । ऋजीषिन् । विऽमुच्य । हरी इति । इह ।
मादयस्व ॥ १ ॥ गोऽआशिरं । मंथिनं । इंद्र । शुक्रं । पिब । सोमं । ररिम । ते ।
मदाय । ब्रह्मऽकृता । मारुतेन । गणेन । सऽजोषाः । रुद्रैः । तृपत् । आ । वृषस्व ॥२॥
ये । ते । शुष्मं । ये । तविषीं । अवर्धन् । अर्चंतः । इंद्र । मरुतः । ते । ओजः ।
माध्यंदिने । सवने । वज्रऽहस्त । पिब । रुद्रेभिः । सऽगणः । सुऽशिप्र ॥ ३ ॥

त इन्न्वस्य मधुमद्विविप्र इन्द्रस्य शर्धो मरुतो य आसन्।
येभिर्वृत्रस्येषितो विवेदामर्मणो मन्यमानस्य मर्म ॥ ४ ॥
मनुष्वदिन्द्र सवनं जुषाणः पिबा सोमं शश्वते वीर्याय।
स आ ववृत्स्व हर्यश्व यज्ञैः सरण्युभिरपो अर्णा सिसर्षि ॥ ५ ॥ ९ ॥
त्वमपो यद्ध वृत्रं जघन्वाँ अत्याँ इव प्रासृजः सर्तवाजौ।
शयानमिन्द्र चरता वधेन वव्रिवांसं परि देवीरदेवम् ॥ ६ ॥
यजाम इन्नमसा वृद्धमिन्द्रं बृहन्तमृष्वमजरं युवानम्।
यस्य प्रिये ममतुर्यज्ञियस्य न रोदसी महिमानं ममाते ॥ ७ ॥
इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि व्रतानि देवा न मिनन्ति विश्वे।
दाधार यः पृथिवीं द्यामुतेमां जजान सूर्यमुषसं सुदंसाः ॥ ८ ॥

ते। इत्। नु। अस्य। मधुऽमत्। विविप्रे। इंद्रस्य। शर्धः। मरुतः। ये। आसन्।
येभिः। वृत्रस्य। इषितः। विवेद। अमर्मणः। मन्यमानस्य। मर्म ॥ ४ ॥ मनुष्वत्।
इंद्र। सवनं। जुषाणः। पिब। सोमं। शश्वते। वीर्याय। सः। आ। ववृत्स्व।
हरिऽअश्व। यज्ञैः। सरण्युऽभिः। अपः। अर्णा। सिसर्षि ॥ ५ ॥ ९ ॥ त्वं। अपः।
यत्। ह। वृत्रं। जघन्वान्। अत्यान्ऽइव। प्र। असृजः। सर्तवै। आजौ। शयानं।
इंद्र। चरता। वधेन। वव्रिऽवांसं। परि। देवीः। अदेवं ॥ ६ ॥ यजामः। इत्।
नमसा। वृद्धं। इंद्रं। बृहंतं। ऋष्वं। अजरं। युवानं। यस्य। प्रिये इति। ममतुः।
यज्ञियस्य। न। रोदसी इति। महिमानं। ममाते इति ॥ ७ ॥ इंद्रस्य। कर्म।
सुऽकृता। पुरूणि। व्रतानि। देवाः। न। मिनंति। विश्वे। दाधार। यः। पृथिवीं।
द्यां। उत। इमां। जजान। सूर्यं। उषसं। सुऽदंसाः ॥ ८ ॥

अद्रोघ सत्यं तव तन्महित्वं सद्यो यज्जातो अपिबो ह सोमम् ।
न द्याव इन्द्र तवसस्त ओजो नाहा न मासाः शरदो वरन्त ॥ ९ ॥
त्वं सद्यो अपिबो जात इन्द्र मदाय सोमं परमे व्योमन् ।
यद्ध द्यावापृथिवी आविवेशीरथाभवः पूर्व्यः कारुधायाः ॥ १० ॥ १० ॥
अहन्नहिं परिशयानमर्ण ओजायमानं तुविजात तव्यान् ।
न ते महित्वमनु भूदध द्यौर्यदन्यया स्फिग्या३ क्षामवस्थाः ॥ ११ ॥
यज्ञो हि त इन्द्र वर्धनो भूदुत प्रियः सुतसोमो मियेधः ।
यज्ञेन यज्ञमव यज्ञियः सन्यज्ञस्ते वज्रमहिहत्य आवत् ॥ १२ ॥

अद्रोघ । सत्यं । तव । तत् । महिऽत्वं । सद्यः । यत् । जातः । अपिबः । ह । सोमं ।
न । द्यावः । इंद्र । तवसः । ते । ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः ।
वरंत ॥ ९ ॥ त्वं । सद्यः । अपिबः । जातः । इंद्र । मदाय । सोमं । परमे ।
विऽओमन् । यत् । ह । द्यावापृथिवी इति । आ । अविवेशीः । अथ । अभवः ।
पूर्व्यः । कारुऽधायाः ॥ १० ॥ १० ॥ अहन् । अहिं । परिऽशयानं । अर्णः ।
ओजायमानं । तुविऽजात । तव्यान् । न । ते । महिऽत्वं । अनु । भूत् । अध । द्यौः ।
यत् । अन्यया । स्फिग्या । क्षां । अवस्थाः ॥ ११ ॥ यज्ञः । हि । ते । इंद्र । वर्धनः ।
भूत् । उत । प्रियः । सुतऽसोमः । मियेधः । यज्ञेन । यज्ञं । अव । यज्ञियः । सन् ।
यज्ञः । ते । वज्रं । अहिऽहत्ये । आवत् ॥ १२ ॥

यज्ञेनेन्द्रमवसा चक्रे अर्वागैनं सुम्नाय नव्यसे ववृत्याम् ।
यः स्तोमेभिर्वावृधे पूर्व्येभिर्यो मध्यमेभिरुत नूतनेभिः ॥ १३ ॥
विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमह्नः ।
अंहसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव यान्तमुभये हवन्ते ॥ १४ ॥
आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यै ।
समु प्रिया आववृत्रन्मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमास इन्द्रम् ॥ १५ ॥
न त्वा गभीरः पुरुहूत सिन्धुर्नाद्रयः परि षन्तो वरन्त ।
इत्था सखिभ्य इषितो यदिन्द्रा दृळ्हं चिदरुजो गव्यमूर्वम् ॥ १६ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ १७ ॥ ११

यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनम् । सुम्नाय । नव्यसे । ववृत्याम् । यः । स्तोमेभिः । ववृधे । पूर्व्येभिः । यः । मध्यमेभिः । उत । नूतनेभिः ॥ १३ ॥ विवेष । यत् । मा । धिषणा । जजान । स्तवै । पुरा । पार्यात् । इन्द्रम् । अह्नः । अंहसः । यत्र । पीपरत् । यथा । नः । नावाऽइव । यान्तम् । उभये । हवन्ते ॥ १४ ॥ आऽपूर्णः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् । सिसिचे । पिबध्यै । सम् । ऊं इति । प्रियाः । आ । अववृत्रन् । मदाय । प्रऽदक्षिणित् । अभि । सोमासः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥ न । त्वा । गभीरः । पुरुऽहूत । सिन्धुः । न । अद्रयः । परि । सन्तः । वरन्त । इत्था । सखिऽभ्यः । इषितः । यत् । इन्द्र । आ । दृळ्हम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥ शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृऽतमम् । वाजऽसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । संऽजितम् । धनानाम् ॥ १७ ॥ ११ ॥

॥ ३३ ॥ ऋषि.–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३३ ॥ प्र पर्वतानामुशती उपस्थादश्वे इव विषिते हासमाने ।
गावेव शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट्छुतुद्री पयसा जवेते ॥ १ ॥
इन्द्रेषिते प्रसवं भिक्षमाणे अच्छा समुद्रं रथ्येव याथः ।
समाराणे ऊर्मिभिः पिन्वमाने अन्या वामन्यामप्येति शुभ्रे ॥ २ ॥
अच्छा सिन्धुं मातृतमामयासं विपाशमुर्वीं सुभगामगन्म ।
वत्समिव मातरा संरिहाणे समानं योनिमनु संचरन्ती ॥ ३ ॥
एना वयं पयसा पिन्वमाना अनु योनिं देवकृतं चरन्तीः ।
न वर्तवे प्रसवः सर्गतक्तः किंयुर्विप्रो नद्यो जोहवीति ॥ ४ ॥

प्र । पर्वतानां । उशती इति । उपऽस्थात् । अश्वे इवेत्यश्वेऽइव । विसिते इति
विऽसिते । हासमाने इति । गावाऽइव । शुभ्रे इति । मातरा । रिहाणे इति । विऽपाट् ।
शुतुद्री । पयसा । जवेते इति ॥ १ ॥ इंद्रेषिते इतींद्रऽइषिते । प्रऽसवं । भिक्षमाणे इति ।
अच्छ । समुद्रं । रथ्याऽइव । याथः । समाराणे इति संऽआराणे । ऊर्मिऽभिः ।
पिन्वमाने इति । अन्या । वां । अन्यां । अपि । एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥
अच्छ । सिंधुं । मातृऽतमां । अयासं । विऽपाशं । उर्वीं । सुऽभगां । अगन्म ।
वत्संऽइव । मातरा । संरिहाणे इति संऽरिहाणे । समानं । योनिं । अनु । संचरंती
इति संऽचरंती ॥ ३ ॥ एना । वयं । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिं । देवऽकृतं ।
चरंतीः । न । वर्तवे । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । किंऽयुः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरीरुप मुहूर्तमेवैः ।
प्र सिन्धुमच्छा बृहती मनीषावस्युरह्वे कुशिकस्य सूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥
इन्द्रो अस्माँ अरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनाम् ।
देवोऽनयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥ ६ ॥
प्रवाच्यं शश्वधा वीर्यं१न्तदिन्द्रस्य कर्म यदहिं विवृश्चत् ।
वि वज्रेण परिषदो जघानायन्नापोऽयनमिच्छमानाः ॥ ७ ॥
एतद्वचो जरितर्मापि मृष्ठा आ यत्ते घोषानुत्तरा युगानि ।
उक्थेषु कारो प्रति नो जुषस्व मा नो नि कः पुरुषत्रा नमस्ते ॥ ८ ॥

रमध्वं । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतऽवरीः । उप । मुहूर्तं । एवैः । प्र । सि[illegible]
अच्छ । बृहती । मनीषा । अवस्युः । अह्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥ १२
इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रऽबाहुः । अप । अहन् । वृत्रं । परिऽधिं । नदी[illegible]
देवः । अनयत् । सविता । सुऽपाणिः । तस्य । वयं । प्रऽसवे । यामः । उर्वीः ॥
प्रऽवाच्यं । शश्वधा । वीर्यं । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् । अहिं । विऽवृश्चत् । [illegible]
वज्रेण । परिऽसदः । जघान । आयन् । आपः । अयनं । इच्छमानाः ॥ ७
एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्ठाः । आ । यत् । ते । घोषान् । [illegible]
युगानि । उक्थेषु । कारो इति । प्रति । नः । जुषस्व । मा । नः । नि । [illegible]
पुरुषऽत्रा । नमः । ते ॥ ८ ॥

ओ षु स्वसारः कारवें शृणोत ययौ वो दूरादनसा रथेन ।
नि षू नमध्वं भवता सुपारा अधोअक्षाः सिन्धवः स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥
आ ते कारो शृणवामा वचांसि ययाथ दूरादनसा रथेन ।
नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते ॥ १० ॥ १३ ॥
यदङ्ग त्वा भरताः सन्तरेयुर्गव्यन्ग्राम इषित इन्द्रजूतः ।
अर्षादह प्रसवः सर्गतक्त आ वो वृणे सुमतिं यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥
अतारिषुर्भरता गव्यवः समभक्त विप्रः सुमतिं नदीनाम् ।
प्र पिन्वध्वमिषयन्तीः सुराधा आ वक्षणाः पृणध्वं यात शीभम् ॥ १२ ॥
उद्व ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत ।
माष्कृतौ व्येनसाघ्न्यौ शूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

ओ इति । सु । स्वसारः । कारवे । शृणोत । ययौ । वः । दूरात् । अनसा । रथेन ।
नि । सु । नमध्वं । भवत । सुऽपाराः । अधःऽअक्षाः । सिंधवः । स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥
आ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् । अनसा । रथेन । नि ।
ते । नंसे । पीप्यानाऽइव । योषा । मर्यायऽइव । कन्या । शश्वचै । त इति ते ॥ १० ॥ १३ ॥
यत् । अंग । त्वा । भरताः । संऽतरेयुः । गव्यन् । ग्रामः । इषितः । इंद्रऽजूतः ।
अर्षात् । अह । प्रऽसवः । सर्गऽतक्तः । आ । वः । वृणे । सुऽमतिं । यज्ञियानां ॥ ११ ॥
अतारिषुः । भरताः । गव्यवः । सं । अभक्त । विप्रः । सुऽमतिं । नदीनां । प्र ।
पिन्वध्वं । इषयंतीः । सुऽराधाः । आ । वक्षणाः । पृणध्वं । यात । शीभं ॥ १२ ॥
उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हंतु । आपः । योक्त्राणि । मुंचत । मा । अदुःऽकृतौ ।
विऽएनसा । अघ्न्यौ । शूनं । आ । अरतां ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १४ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ १४ ॥ इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् ।
ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे ॥ १ ॥
मखस्य ते तविषस्य प्र जूतिमियर्मि वाचममृताय भूषन् ।
इन्द्र क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीनामुत पूर्वयावा ॥ २ ॥
इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्पणीतिः ।
अहन्व्यंसमुशधग्वनेष्वाविर्धेना अकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥
इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः ।
प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नामविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय ॥ ४ ॥

इंद्रः । पूःऽभित् । आ । अतिरत् । दासं । अर्कैः । विदत्ऽवसुः । दयमानः । वि । शत्रून् । ब्रह्मऽजूतः । तन्वा । ववृधानः । भूरिऽदात्रः । आ । अपृणत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥ मखस्य । ते । तविषस्य । प्र । जूतिं । इयर्मि । वाचं । अमृताय । भूषन् । इंद्र । क्षितीनां । असि । मानुषीणां । विशां । दैवीनां । उत । पूर्वऽयावा ॥ २ ॥ इंद्रः । वृत्रं । अवृणोत् । शर्धऽनीतिः । प्र । मायिनां । अमिनात् । वर्पऽनीतिः । अहन् । विऽअंसं । उशधक् । वनेषु । आविः । धेनाः । अकृणोत् । राम्याणां ॥ ३ ॥ इंद्रः । स्वःऽसाः । जनयन् । अहानि । जिगाय । उशिक्ऽभिः । पृतनाः । अभिष्टिः । प्र । अरोचयत् । मनवे । केतुं । अह्नां । अविंदत् । ज्योतिः । बृहते । रणाय ॥ ४ ॥

इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ विवेश नृवद्दधानो नर्या पुरूणि ।
अचेतयद्धिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम् ॥ ५ ॥ १८ ॥
महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ।
वृजनेन वृजिनान्त्सं पिपेष मायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥
युधेन्द्रो मह्ना वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः ।
विवस्वतः सदने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति ॥ ७ ॥
सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां ससवांसं स्वरपश्च देवीः ।
ससान यः पृथिवीं द्यामुतेमामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरणासः ॥ ८ ॥

इंद्रः । तुजः । बर्हणाः । आ । विवेश । नृऽवत् । दधानः । नर्या । पुरूणि । अचेतयत् । धियः । इमाः । जरित्रे । प्र । इमं । वर्णं । अतिरत् । शुक्रं । आसां ॥ ५ ॥ १८ ॥ महः । महानि । पनयंति । अस्य । इंद्रस्य । कर्म । सुऽकृता । पुरूणि । वृजनेन । वृजिनान् । सं । पिपेष । मायाभिः । दस्यून् । अभिभूतिऽओजाः ॥ ६ ॥ युधा । इंद्रः । मह्ना । वरिवः । चकार । देवेभ्यः । सत्ऽपतिः । चर्षणिऽप्राः । विवस्वतः । सदने । अस्य । तानि । विप्राः । उक्थेभिः । कवयः । गृणंति ॥ ७ ॥ सत्राऽसहं । वरेण्यं । सहःऽदां । ससऽवांसं । स्वः । अपः । च । देवीः । ससान । यः । पृथिवीं । द्यां । उत । इमां । इंद्रं । मदंति । अनु । धीऽरणासः ॥ ८ ॥

ससानात्याँ उत सूर्यं ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम् ।

हिरण्ययमुत भोगं ससान हत्वी दस्यून्प्रार्यं वर्णमावत् ॥ ९ ॥

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम् ।

बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम् ॥ १० ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ३५ ॥ ऋषि–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३५ ॥ तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ ।

पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे इन्द्र स्वाहा ररिमा ते मदाय ॥ १ ॥

ससान । अत्यान् । उत । सूर्यं । ससान । इंद्रः । ससान । पुरुऽभोजसं । गां ।

हिरण्ययं । उत । भोगं । ससान । हत्वी । दस्यून् । प्र । आर्यं । वर्णं । आवत् ॥ ९ ॥

इंद्रः । ओषधीः । असनोत् । अहानि । वनस्पतीन् । असनोत् । अंतरिक्षं । बिभेद ।

वलं । नुनुदे । विऽवाचः । अथ । अभवत् । दमिता । अभिऽक्रतूनां ॥ १० ॥

शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृण्वंतं ।

उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ११ ॥ १६ ॥

तिष्ठ । हरी इति । रथे । आ । युज्यमाना । याहि । वायुः । न । निऽयुतः ।

नः । अच्छ । पिब । अंधः । अभिऽसृष्टः । अस्मे इति । इंद्र । स्वाहा । ररिम ।

ते । मदाय ॥ १ ॥

उपाजिरा पुरुहूताय सप्ती हरी रथस्य धूर्ष्वा युनज्मि ।
द्रवद्यथा सम्भृतं विश्वतश्चिदुपेमं यज्ञमा वहात इन्द्रम् ॥ २ ॥
उपो नयस्व वृषणा तपुष्पोतेमव त्वं वृषभ स्वधावः ।
ग्रसेतामश्वा वि मुचेह शोणा दिवेदिवे सदृशीरद्धि धानाः ॥ ३ ॥
ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू ।
स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥ ४ ॥
मा ते हरी वृषणा वीतपृष्ठा नि रीरमन्यजमानासो अन्ये ।
अत्यायाहि शश्वतो वयं तेऽरं सुतेभिः कृणवाम सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

उप । अजिरा । पुरुऽहूताय । सप्ती इति । हरी इति । रथस्य । धूःऽसु । आ । युनज्मि । द्रवत् । यथा । संऽभृतं । विश्वतः । चित् । उप । इमं । यज्ञं । आ । वहातः । इंद्रं ॥ २ ॥ उपो इति । नयस्व । वृषणा । तपुःऽपा । उत । ईं । अव । त्वं । वृषभ । स्वधाऽवः । ग्रसेतां । अश्वा । वि । मुच । इह । शोणा । दिवेऽदिवे । सऽदृशीः । अद्धि । धानाः ॥ ३ ॥ ब्रह्मणा । ते । ब्रह्मऽयुजा । युनज्मि । हरी इति । सखाया । सधऽमादे । आशू इति । स्थिरं । रथं । सुऽखं । इंद्र । अधिऽतिष्ठन् । प्रऽजानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमं ॥ ४ ॥ मा । ते । हरी इति । वृषणा । वीतऽपृष्ठा । नि । रीरमन् । यजमानासः । अन्ये । अतिऽआयाहि । शश्वतः । वयं । ते । अरं । सुतेभिः । कृणवाम । सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङ् शश्वत्तमं सुमना अस्य पाहि ।
अस्मिन्यज्ञे बर्हिष्या निषद्या दधिष्वेमं जठर इन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥
स्तीर्णं ते बर्हिः सुत इन्द्र सोमः कृता धाना अत्तवे ते हरिभ्याम् ।
तदोकसे पुरुशाकाय वृष्णे मरुत्वते तुभ्यं राता हवींषि ॥ ७ ॥
इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापः समिन्द्र गोभिर्मधुमन्तमक्रन् ।
तस्यागत्या सुमना ऋष्व पाहि प्रजानन्विद्वान्पथ्या३अनु स्वाः ॥ ८ ॥
याँ आभजो मरुत इन्द्र सोमे ये त्वामवर्धन्नभवन्गणस्ते ।
तेभिरेतं सजोषा वावशानो३ऽग्नेः पिब जिह्वया सोममिन्द्र ॥ ९ ॥

तव । अयं । सोमः । त्वं । आ । इहि । अर्वाङ् । शश्वत्ऽतमं । सुऽमनाः । अस्य । पाहि । अस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि । आ । निऽसद्य । दधिष्व । इमं । जठरे । इंदुं । इंद्र ॥ ६ ॥ स्तीर्णं । ते । बर्हिः । सुतः । इंद्र । सोमः । कृताः । धानाः । अत्तवे । ते । हरिऽभ्यां । तत्ऽओकसे । पुरुऽशाकाय । वृष्णे । मरुत्वते । तुभ्यं । राता । हवींषि ॥ ७ ॥ इमं । नरः । पर्वताः । तुभ्यं । आपः । सं । इंद्र । गोभिः । मधुऽमंतं । अक्रन् । तस्य । आऽगत्य । सुऽमनाः । ऋष्व । पाहि । प्रऽजानन् । विद्वान् । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ ८ ॥ यान् । आ । अभजः । मरुतः । इंद्र । सोमे । ये । त्वां । अवर्धन् । अभवन् । गणः । ते । तेभिः । एतं । सऽजोषाः । वावशानः । अग्नेः । पिब । जिह्वया । सोमं । इंद्र ॥ ९ ॥

इन्द्र पिब॑ स्व॒धया॑ चित्सु॒तस्या॒ग्नेर्वा॑ पाहि जि॒ह्वया॑ यजत्र ।
अ॒ध्व॒र्योर्वा॒ प्रय॑तं शक्र॒ हस्ता॒द्धोतु॑र्वा य॒ज्ञं ह॒विषो॑ जुषस्व ॥ १० ॥
शु॒नं हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्र॑म॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ ।
शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मत्सु॒ घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ सं॒जितं॒ धना॑नाम् ॥ ११ ॥ १८ ॥

॥ ३६ ॥ ऋषिः–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३६ ॥ इ॒मामू॒ षु प्रभृ॑तिं सा॒तये॑ धाः॒ शश्व॑च्छश्वदू॒तिभि॒र्याद॑मानः ।
सु॒तेसु॑ते वावृधे॒ वर्ध॑नेभि॒र्यः कर्म॑भिर्म॒हद्भि॒ः सुश्रु॑तो॒ भूत् ॥ १ ॥
इन्द्रा॑य॒ सोमा॑ः प्र॒दिवो॒ विदा॑ना ऋ॒भुर्येभि॒र्वृष॑पर्वा॒ विहा॑याः ।
प्र॒य॒म्यमा॑ना॒न्प्रति॒ षू गृ॑भा॒येन्द्र॒ पिब॒ वृष॑धूतस्य॒ वृष्णः॑ ॥ २ ॥

इंद्र॑ । पिब॑ । स्व॒धया॑ । चि॒त् । सु॒तस्य॑ । अ॒ग्नेः । वा॒ । पा॒हि॒ । जि॒ह्वया॑ । य॒ज॒त्र॒ । अ॒ध्व॒र्योः । वा॒ । प्रऽय॑तं । श॒क्र॒ । हस्ता॑त् । होतुः॑ । वा॒ । य॒ज्ञं । ह॒विषः॑ । जु॒ष॒स्व॒ ॥ १० ॥ शु॒नं । हु॒वे॒म॒ । म॒घऽवा॑नं । इंद्रं॑ । अ॒स्मिन् । भरे॑ । नृऽत॑मं । वाज॑ऽसातौ । शृ॒ण्वंतं॑ । उ॒ग्रं । ऊ॒तये॑ । स॒मत्ऽसु॑ । घ्नंतं॑ । वृ॒त्राणि॑ । सं॒ऽजितं॑ । धना॑नां ॥ ११ ॥ १८ ॥

इ॒मां । ऊं॒ इति॑ । सु । प्रऽभृ॑तिं । सा॒तये॑ । धाः॒ । शश्व॑त्ऽशश्वत् । ऊ॒तिऽभिः॑ । याद॑मानः । सु॒तेऽसु॑ते । व॒वृ॒धे॒ । वर्ध॑नेभिः । यः । कर्म॑ऽभिः । म॒हत्ऽभिः॑ । सुऽश्रु॑तः । भूत् ॥ १ ॥ इंद्रा॑य । सोमाः॑ । प्र॒ऽदिवः॑ । विदा॑नाः । ऋ॒भुः । येभिः॑ । वृष॑ऽपर्वा । विऽहा॑याः । प्र॒ऽय॒म्यमा॑नान् । प्रति॑ । सु । गृ॒भा॒य॒ । इंद्र॑ । पिब॑ । वृष॑ऽधूतस्य । वृष्णः॑ ॥ २ ॥

पिबा वर्धस्व तर्व घा सुतास इन्द्र सोमासः प्रथमा उतेमे ।
यथापिबः पूर्व्याँ इन्द्र सोमाँ एवा पाहि पन्यो अद्या नवीयान् ॥ ३
महाँ अमत्रो वृजने विरप्श्युग्रं शवः पत्यते धृष्ण्वोजः ।
नाह विव्याच पृथिवी चनैनं यत्सोमासो हर्यश्वममन्दन् ॥ ४ ॥
महाँ उग्रो वावृधे वीर्याय समाचक्रे वृषभः काव्येन ।
इन्द्रो भगो वाजदा अस्य गावः प्र जायन्ते दक्षिणा अस्य पूर्वीः ॥५
प्र यत्सिन्धवः प्रसवं यथायन्नापः समुद्रं रथ्येव जग्मुः ।
अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्यदीं सोमः पृणति दुग्धो अंशुः ॥ ६ ।

पिब । वर्धस्व । तव । घ । सुतासः । इंद्र । सोमासः । प्रथमाः । उत । इमे ।
अपिबः । पूर्व्यान् । इंद्र । सोमान् । एव । पाहि । पन्यः । अद्य । नवीयान् ॥
महान् । अमत्रः । वृजने । विऽरप्शी । उग्रं । शवः । पत्यते । धृष्णु । ओजः
अह । विव्याच । पृथिवी । चन । एनं । यत् । सोमासः । हरिऽअश्वं । अमंदन
महान् । उग्रः । ववृधे । वीर्याय । संऽआचक्रे । वृषभः । काव्येन । इंद्रः ।
वाजऽदाः । अस्य । गावः । प्र । जायंते । दक्षिणाः । अस्य । पूर्वीः ॥ ५ ॥
प्र । यत् । सिंधवः । प्रऽसवं । यथा । आयन् । आपः । समुद्रं । रथ्याऽइव । ज
अतः । चित् । इंद्रः । सदसः । वरीयान् । यत् । ईं । सोमः । पृणाति । दु
अंशुः ॥ ६ ॥

समुद्रेण सिन्धवो यादमाना इन्द्राय सोमं सुषुतं भरन्तः ।
अंशुं दुहन्ति हस्तिनो भरित्रैर्मध्वः पुनन्ति धारया पवित्रैः ॥ ७ ॥
ह्रदा इव कुक्षयः सोमधानाः समीं विव्याच सवना पुरूणि ।
अन्ना यदिन्द्रः प्रथमा व्याश वृत्रं जघन्वाँ अवृणीत सोमम् ॥ ८ ॥
आ तू भर माकिरेतत्परि ष्ठाद्विद्मा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम् ।
इन्द्र यत्ते माहिनं दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्यश्व प्र यन्धि ॥ ९ ॥
अस्मे प्र यन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्र रायो विश्ववारस्य भूरेः ।
अस्मे शतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्र शिप्रिन् ॥ १० ॥

समुद्रेण । सिंधवः । यादमानाः । इंद्राय । सोमं । सुऽसुतं । भरंतः । अंशुं । दुहंति । हस्तिनः । भरित्रैः । मध्वः । पुनंति । धारया । पवित्रैः ॥ ७ ॥ ह्रदाःऽइव । कुक्षयः । सोमऽधानाः । सं । ईमिति । विव्याच । सवना । पुरूणि । अन्ना । यत् । इंद्रः । प्रथमा । वि । आश । वृत्रं । जघन्वान् । अवृणीत । सोमं ॥ ८ ॥ आ । तु । भर । माकिः । एतत् । परि । स्थात् । विद्म । हि । त्वा । वसुऽपतिं । वसूनां । इंद्र । यत् । ते । माहिनं । दत्रं । अस्ति । अस्मभ्यं । तत् । हरिऽअश्व । प्र । यंधि ॥ ९ ॥ अस्मे इति । प्र । यंधि । मघऽवन् । ऋजीषिन् । इंद्र । रायः । विश्वऽवारस्य । भूरेः । अस्मे इति । शतं । शरदः । जीवसे । धाः । अस्मे इति । वीरान् । शश्वतः । इंद्र । शिप्रिन् ॥ १० ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम् ॥ ११ ॥ २० ॥

॥ ३७ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—गायत्री ॥

॥ ३७ ॥ वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥
अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो । इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥
नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे । इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥ ३ ॥
पुरुष्टुतस्य धामभिः शतेन महयामसि । इन्द्रस्य चर्षणीधृतः ॥ ४ ॥
इन्द्रं वृत्राय हन्तवे पुरुहूतमुप ब्रुवे । भरेषु वाजसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृण्वं-
उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ११ ॥ २० ॥

वार्त्रऽहत्याय । शवसे । पृतनाऽसह्याय । च । इंद्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥

अर्वाचीनं । सु । ते । मनः । उत । चक्षुः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इंद्र । कृण्वं-
वाघतः ॥ २ ॥ नामानि । ते । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विश्वाभिः । गीःऽभि-
ईमहे । इंद्र । अभिमातिऽसह्ये ॥ ३ ॥ पुरुऽस्तुतस्य । धामऽभिः । शतेन । महयामसि
इंद्रस्य । चर्षणिऽधृतः ॥ ४ ॥ इंद्रं । वृत्राय । हंतवे । पुरुऽहूतं । उप । ब्रुवे ॥ भरे-
वाजऽसातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

वाजेषु सासहिर्भव त्वामीमहे शतक्रतो । इन्द्र वृत्राय हन्तवे ॥ ६ ॥

द्युम्नेषु पृतनाज्ये पृत्सुतूर्षु श्रवःसु च । इन्द्र साक्ष्वाभिमातिषु ॥ ७ ॥

शुष्मिन्तमं न ऊतये द्युम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ॥८॥

इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे ॥ ९ ॥

अगन्निन्द्र श्रवो बृहद्द्युम्नं दधिष्व दुष्टरम् । उत्ते शुष्मं तिरामसि ॥ १० ॥

अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः ।

उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

वाजेषु । ससहिः । भव । त्वां । ईमहे । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इंद्र । वृत्राय । हंतवे ॥ ६ ॥ द्युम्नेषु । पृतनाज्ये । पृत्सुतूर्षु । श्रवःऽसु । च । इंद्र । साक्ष्व । अभिऽमातिषु ॥ ७ ॥ शुष्मिन्ऽतमं । नः । ऊतये । द्युम्निनं । पाहि । जागृविं । इंद्र । सोमं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥ ८ ॥ इंद्रियाणि । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । या । ते । जनेषु । पंचऽसु । इंद्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥ अगन् । इंद्र । श्रवः । बृहत् । द्युम्नं । दधिष्व । दुस्तरं । उत् । ते । शुष्मं । तिरामसि ॥ १० ॥ अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । अथो इति । शक्र । पराऽवतः । ऊं इति । लोकः । यः । ते । अद्रिऽवः । इंद्र । इह । ततः । आ । गहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

॥ ३८ ॥ ऋषिः-प्रजापतिः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ३८ ॥ अभि तष्टेव दीधया मनीषामत्यो न वाजी सुधुरो जिहानः ।
अभि प्रियाणि मर्मृशत्पराणि कवीँरिच्छामि सन्दृशे सुमेधाः ॥ १ ॥
इनोत पृच्छ जनिमा कवीनां मनोधृतः सुकृतस्तक्षत द्याम् ।
इमा उं ते प्रण्यो३ वर्धमाना मनोवाता अध नु धर्मणि ग्मन् ॥ २ ॥
नि षीमिदत्र गुह्या दधाना उत क्षत्राय रोदसी समञ्जन् ।
सं मात्राभिर्ममिरे येमुरुर्वी अन्तर्मही समृते धायसे धुः ॥ ३ ॥
आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषञ्छ्रियो वसानश्चरति स्वरोचिः ।
महत्तद्वृष्णो असुरस्य नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥ ४ ॥

अभि । तष्टाऽइव । दीधय । मनीषां । अत्यः । न । वाजी । सुऽधुरः । जिहानः । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् । पराणि । कवीन् । इच्छामि । संऽदृशे । सुऽमेधाः ॥ १ ॥ इना । उत । पृच्छ । जनिम । कवीनां । मनःऽधृतः । सुऽकृतः । तक्षत । द्यां । इमाः । ऊं इति । ते । प्रऽन्यः । वर्धमानाः । मनःऽवाताः । अध । नु । धर्मणि । ग्मन् ॥ २ ॥ नि । सीं । इत् । अत्र । गुह्या । दधानाः । उत । क्षत्राय । रोदसी इति । सं । अंजन् । सं । मात्राभिः । ममिरे । येमुः । उर्वी इति । अंतरिति । मही इति । समृते इति संऽऋते । धायसे । धुरिति धुः ॥ ३ ॥ आऽतिष्ठंतं । परि । विश्वे । अभूषन् । श्रियः । वसानः । चरति । स्वऽरोचिः । महत् । तत् । वृष्णः । असुरस्य । नाम । आ । विश्वऽरूपः । अमृतानि । तस्थौ ॥ ४ ॥

असत्त पूर्वो वृषभो ज्यायानिमा अस्य शुरुधः सन्ति पूर्वीः ।
दिवो नपाता विदथस्य धीभिः क्षत्रं राजाना प्रदिवो दधाथे ॥ ५ ॥ २३ ॥
त्रीणि राजाना विदथे पुरूणि परि विश्वानि भूषथः सदांसि ।
अपश्यमत्र मनसा जगन्वान्व्रते गन्धर्वाँ अपि वायुकेशान् ॥ ६ ॥
तदिन्न्वस्य वृषभस्य धेनोरा नामभिर्ममिरे सक्म्यं गोः ।
अन्यदन्यदसुर्यं १ वसाना नि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥ ७ ॥
तदिन्न्वस्य सवितुर्नकिर्मे हिरण्ययीममतिं यामशिश्रेत् ।
आ सुष्टुती रोदसी विश्वमिन्वे अपीव योषा जनिमानि वव्रे ॥ ८ ॥

असत् । पूर्वः । वृषभः । ज्यायान् । इमाः । अस्य । शुरुधः । संति । पूर्वीः । दिवः ।
नपाता । विदथस्य । धीभिः । क्षत्रं । राजाना । प्रऽदिवः । दधाथे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥
त्रीणि । राजाना । विदथे । पुरूणि । परि । विश्वानि । भूषथः । सदांसि । अपश्यं ।
अत्र । मनसा । जगन्वान् । व्रते । गंधर्वान् । अपि । वायुऽकेशान् ॥ ६ ॥ तत् ।
इत् । नु । अस्य । वृषभस्य । धेनोः । आ । नामऽभिः । ममिरे । सक्म्यं । गोः ।
अन्यत्ऽअन्यत् । असुर्यं । वसानाः । नि । मायिनः । ममिरे । रूपं । अस्मिन् ॥ ७ ॥
तत् । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नकिः । मे । हिरण्ययीं । अमतिं । यां । अशिश्रेत् ।
आ । सुऽस्तुती । रोदसी इति । विश्वमिन्वे इति विश्वंऽइन्वे । अपिऽइव । योषा ।
जनिमानि । वव्रे ॥ ८ ॥

युवं प्रत्नस्य साधथो महो यद्दैवी स्वस्तिः परि णः स्यातम् ।
गोपाजिह्वस्य तस्थुषो विरूपा विश्वे पश्यन्ति मायिनः कृतानि ॥ ९ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ १० ॥ २४ ॥ ३ ॥

॥ चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

॥ ३९ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ३९ ॥ इन्द्रं मतिर्हृद आ वच्यमानाच्छा पतिं स्तोमतष्टा जिगाति
या जागृविर्विदथे शस्यमानेन्द्र यत्ते जायते विद्धि तस्य ॥ १ ॥

युवं । प्रत्नस्य । साधथः । महः । यत् । दैवी । स्वस्तिः । परि । नः । स्
गोपाजिह्वस्य । तस्थुषः । विऽरूपा । विश्वे । पश्यंति । । मायिनः । कृतानि ॥
शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृ
उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ १० ॥ २४ ॥

इंद्रं । मतिः । हृदः । आ । वच्यमाना । अच्छ । पतिं । स्तोमऽत
ष्टा । जिगाति । या । जागृविः । विदथे । शस्यमाना । इंद्र । यत् । ते । जायते । वि
तस्य ॥ १ ॥

दिवश्चिदा पूर्व्या जायमाना वि जागृविर्विदथे शस्यमाना ।
भद्रा वस्त्राण्यर्जुना वसाना सेयमस्मे सनजा पित्र्या धीः ॥ २ ॥
यमा चिदत्र यमसूरसूत जिह्वाया अग्रं पतदा ह्यस्थात् ।
वपूंषि जाता मिथुना सचेते तमोहना तपुषो बुध्न एता ॥ ३ ॥
नकिरेषां निन्दिता मर्त्येषु ये अस्माकं पितरो गोषु योधाः ।
इन्द्र एषां दृंहिता माहिनावानुद्गोत्राणि ससृजे दंसनावान् ॥ ४ ॥
सखा ह यत्र सखिभिर्नवग्वैरभिज्ञ्वा सत्वभिर्गा अनुग्मन् ।
सत्यं तदिन्द्रो दशभिर्दशग्वैः सूर्यं विवेद तमसि क्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

दिवः । चित् । आ । पूर्व्या । जायमाना । वि । जागृविः । विदथे । शस्यमाना ।
भद्रा । वस्त्राणि । अर्जुना । वसाना । सा । इयं । अस्मे इति । सनऽजा । पित्र्या ।
धीः ॥ २ ॥ यमा । चित् । अत्र । यमऽसूः । असूत । जिह्वायाः । अग्रं । पतत् ।
आ । हि । अस्थात् । वपूंषि । जाता । मिथुना । सचेते इति । तमःऽहना । तपुषः ।
बुध्ने । आऽइता ॥ ३ ॥ नकिः । एषां । निंदिता । मर्त्येषु । ये । अस्माकं । पितरः ।
गोषु । योधाः । इंद्रः । एषां । दृंहिता । माहिनऽवान् । उत् । गोत्राणि । ससृजे ।
दंसनाऽवान् ॥ ४ ॥ सखा । ह । यत्र । सखिऽभिः । नवऽग्वैः । अभिऽज्ञु । आ ।
सत्वऽभिः । गाः । अनुऽग्मन् । सत्यं । तत् । इंद्रः । दशऽभिः । दशऽग्वैः । सूर्यं ।
विवेद । तमसि । क्षियंतं ॥ ५ ॥ २५ ॥

इन्द्रो मधु सम्भृतमुस्रियायां पद्वद्विवेद शफवन्नमे गोः ।
गुहा हितं गुह्यं गूळ्हमप्सु हस्ते दधे दक्षिणे दक्षिणावान् ॥ ६ ॥
ज्योतिर्वृणीत तमसो विजानन्नारे स्याम दुरितादभीके ।
इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्ध जुषस्वेन्द्र पुरुतमस्य कारोः ॥ ७ ॥
ज्योतिर्यज्ञाय रोदसी अनु ष्यादारे स्याम दुरितस्य भूरेः ।
भूरि चिद्धि तुजतो मर्त्यस्य सुपारासो वसवो बर्हणावत् ॥ ८ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ९ ॥ २६ ॥

इंद्रः । मधु । संऽभृतं । उस्रियायां । पत्ऽवत् । विवेद । शफऽवत् । नमे । गोः । गुहा । हितं । गुह्यं । गूळ्हं । अप्ऽसु । हस्ते । दधे । दक्षिणे । दक्षिणऽवान् ॥ ६ ॥ ज्योतिः । वृणीत । तमसः । विऽजानन् । आरे । स्याम । दुःऽइतात् । अभीके । इमाः । गिरः । सोमऽपाः । सोमऽवृद्ध । जुषस्व । इंद्र । पुरुऽतमस्य । कारोः ॥ ७ ॥ ज्योतिः । यज्ञाय । रोदसी इति । अनु । स्यात् । आरे । स्याम । दुःऽइतस्य । भूरेः । भूरि । चित् । हि । तुजतः । मर्त्यस्य । सुऽपारासः । वसवः । बर्हणाऽवत् ॥ ८ ॥ शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृण्वंतं । उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ९ ॥ २६ ॥ २ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ ४० ॥ ऋषिः-विश्वामित्रः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-गायत्री ॥

॥ ४० ॥ इन्द्रं त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे ।
स पाहि मध्वो अन्धसः ॥ १ ॥
इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत ।
पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ २ ॥
इन्द्र प्र णो धितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः ।
तिरः स्तवान विश्पते ॥ ३ ॥
इन्द्र सोमाः सुता इमे तव प्र यन्ति सत्पते ।
क्षयं चन्द्रास इन्दवः ॥ ४ ॥
दधिष्वा जठरे सुतं सोममिन्द्र वरेण्यम् ।
तव द्युक्षास इन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥

इंद्रं । त्वा । वृषभं । वयं । सुते । सोमे । हवामहे । सः । पाहि । मध्वः । अंधसः ॥ १ ॥ इंद्र । क्रतुऽविदं । सुतं । सोमं । हर्य । पुरुऽस्तुत । पिब । आ । वृषस्व । तातृपिं ॥ २ ॥ इंद्र । प्र । नः । धितऽवानं । यज्ञं । विश्वेभिः । देवेभिः । तिरः । स्तवान । विश्पते ॥ ३ ॥ इंद्र । सोमाः । सुताः । इमे । तव । प्र । यंति । सत्ऽपते । क्षयं । चंद्रासः । इंदवः ॥ ४ ॥ दधिष्व । जठरे । सुतं । सोमं । इंद्र । वरेण्यं । तव । द्युक्षासः । इंदवः ॥ ५ ॥ १ ॥

गिर्वणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे ।
इन्द्र त्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥
अभि द्युम्नानि वनिन इन्द्रं सचन्ते अक्षिता ।
पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥
अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन् ।
इमा जुषस्व नो गिरः ॥ ८
यदन्तरा परावतमर्वावतं च हूयसे ।
इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ९ ॥ २ ॥

॥ ४१ ॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–इन्द्रः । छन्दः–गायत्री ॥

॥ ४१ ॥ आ तू न इन्द्र मद्र्यग्घुवानः सोमपीतये ।
हरिभ्यां याह्यद्रिवः ॥ १ ॥
सत्तो होता न ऋत्वियस्तिस्तिरे बर्हिरानुषक् ।
अयुज्रन्प्रातरद्रयः ॥ २ ॥

गिर्वणः । पाहि । नः । सुतं । मधोः । धाराभिः । अज्यसे । इंद्र । त्वाऽदातं । इत् । यशः ॥ ६ ॥ अभि । द्युम्नानि । वनिनः । इंद्रं । सचंते । अक्षिता । पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥ अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । पराऽवतः । च । वृत्रऽहन् । इमाः । जुषस्व । नः । गिरः ॥ ८ ॥ यत् । अंतरा । पराऽवतं । अर्वाऽवतं । च । हूयसे । इंद्र । इह । ततः । आ । गहि ॥ ९ ॥ २ ॥

आ । तु । नः । इंद्र । मद्र्यक् । हुवानः । सोमऽपीतये । हरिऽभ्यां । याहि । अद्रिऽवः ॥ १ ॥ सत्तः । होता । नः । ऋत्वियः । तिस्तिरे । बर्हिः । आनुषक् । अयुज्रन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद ।
वीहि शूर पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

रारन्धि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन् ।
उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४ ॥

मतयः सोमपामुरुं रिहन्ति शवसस्पतिम् ।
इन्द्रं वत्सं न मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे ।
न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥

वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो जरामहे ।
उत त्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

मारे अस्मद्वि मुमुचो हरिप्रियार्वाङ्याहि ।
इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥

अर्वाञ्चं त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिना ।
घृतस्नू बर्हिरासदे ॥ ९ ॥ ४ ॥

इमा । ब्रह्म । ब्रह्मऽवाहः । क्रियंते । आ । बर्हिः । सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशं ॥ ३ ॥ ररंधि । सवनेषु । नः । एषु । स्तोमेषु । वृत्रऽहन् । उक्थेषु । इंद्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥ मतयः । सोमऽपां । उरुं । रिहंति । शवसः । पतिं । इंद्रं । वत्सं । न । मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥ सः । मंदस्व । हि । अंधसः । राधसे । तन्वा । महे । न । स्तोतारं । निदे । करः ॥ ६ ॥ वयं । इंद्र । त्वाऽयवः । हविष्मंतः । जरामहे । उत । त्वं । अस्मऽयुः । वसो इति ॥ ७ ॥ मा । आरे । अस्मत् । वि । मुमुचः । हरिऽप्रिय । अर्वाङ् । याहि । इंद्र । स्वधाऽवः । मत्स्व । इह ॥ ८ ॥ अर्वांचं । त्वा । सुऽखे । रथे । वहतां । इंद्र । केशिना । घृतस्नू इति घृतऽस्नू । बर्हिः । आऽसदे ॥ ९ ॥ ४ ॥

गिर्वणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे ।
इन्द्र त्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥
अभि द्युम्नानि वनिन इन्द्रं सचन्ते अक्षिता ।
पीत्वी सोमस्य वावृधे ॥ ७ ॥
अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन् ।
इमा जुषस्व नो गिरः ॥ ८
यदन्तरा परावतमर्वावतं च हूयसे ।
इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ९ ॥ २

॥ ४१ ॥ ऋषि –विश्वामित्र. । देवता–इन्द्रः । छन्द.–गायत्री ॥

॥ ४१ ॥ आ तू न इन्द्र मद्र्यग्घुवान सोमपीतये ।
हरिभ्यां याह्यद्रिवः ॥ १
सत्तो होता न ऋत्वियस्तिस्तिरे बर्हिरानुषक् ।
अयुज्रन्प्रातरद्रयः ॥ २

गिर्वणः । पाहि । नः । सुतं । मधोः । धाराभिः । अज्यसे । इंद्र । त्वाऽदातं । इत् । यशः ॥ ६ ॥ अभि । द्युम्नानि । वनिनः । इंद्रं । सचंते । अक्षिता । पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥ अर्वाऽवतः । नः । आ । गहि । पराऽवतः । च । वृत्रऽहन् । इमाः । जुषस्व । नः । गिरः ॥ ८ ॥ यत् । अंतरा । पराऽवतं । अर्वाऽवतं । च । हूयसे । इंद्र । इह । ततः । आ । गहि ॥ ९ ॥ २ ॥

आ । तु । नः । इंद्र । मद्र्यक् । हुवानः । सोमऽपीतये । हरिऽभ्यां । याहि । अद्रिऽवः ॥ १ ॥ सत्तः । होता । नः । ऋत्वियः । तिस्तिरे । बर्हिः । आनुषक् । अयुज्रन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद ।
वीहि शूर पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

रारन्धि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन् ।
उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४ ॥

मतयः सोमपामुरुं रिहन्ति शवसस्पतिम् ।
इन्द्रं वत्सं न मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे ।
न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥

वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो जरामहे ।
उत त्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

मारे अस्मद्वि मुमुचो हरिप्रियार्वाङ्याहि ।
इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥

अर्वाञ्चं त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिना ।
घृतस्नू बर्हिरासदे ॥ ९ ॥ ४ ॥

इमा । ब्रह्म । ब्रह्मऽवाहः । क्रियन्ते । आ । बर्हिः । सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशं ॥ ३ ॥ ररंधि । सवनेषु । नः । एषु । स्तोमेषु । वृत्रऽहन् । उक्थेषु । इंद्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥ मतयः । सोमऽपां । उरुं । रिहंति । शवसः । पतिं । इंद्रं । वत्सं । न । मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥ सः । मंदस्व । हि । अंधसः । राधसे । तन्वा । महे । न । स्तोतारं । निदे । करः ॥ ६ ॥ वयं । इंद्र । त्वाऽयवः । हविष्मंतः । जरामहे । उत । त्वं । अस्मऽयुः । वसो इति ॥ ७ ॥ मा । आरे । अस्मत् । वि । मुमुचः । हरिऽप्रिय । अर्वाङ् । याहि । इंद्र । स्वधाऽवः । मत्स्व । इह ॥ ८ ॥ अर्वांचं । त्वा । सुखे । रथे । वहतां । इंद्र । केशिना । घृतस्नू इति घृतऽस्नू । बर्हिः । आऽसदे ॥ ९ ॥ ४ ॥

आ च त्वामेता वृषणा वहातो हरी सखाया सुधुरा स्वङ्गा ।
धानावदिन्द्रः सवनं जुषाणः सखा सख्युः शृणवद्वन्दनानि ॥ ४ ॥
कुविन्मा गोपां करसे जनस्य कुविद्राजानं मघवन्नृजीषिन् ।
कुविन्म ऋषिं पपिवांसं सुतस्य कुविन्मे वस्वो अमृतस्य शिक्षाः ॥ ५ ॥
आ त्वा बृहन्तो हरयो युजाना अर्वागिन्द्र सधमादो वहन्तु ।
प्र ये द्विता दिव ऋञ्जन्त्याताः सुसंमृष्टासो वृषभस्य मूराः ॥ ६ ॥
इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्ण आ यं ते श्येन उशते जभार ।
यस्य मदे च्यावयसि प्र कृष्टीर्यस्य मदे अप गोत्रा ववर्थ ॥ ७
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

आ । च । त्वा । एता । वृषणा । वहातः । हरी इति । सखाया । सुऽधुरा । सुऽअङ्गा ।
धानाऽवत् । इन्द्रः । सवनम् । जुषाणः । सखा । सख्युः । शृणवत् । वन्दनानि ॥ ४ ॥
कुवित् । मा । गोपाम् । करसे । जनस्य । कुवित् । राजानम् । मघऽवन् । ऋजीषिन् ।
कुवित् । मा । ऋषिम् । पपिऽवांसम् । सुतस्य । कुवित् । मे । वस्वः । अमृतस्य ।
शिक्षाः ॥ ५ ॥ आ । त्वा । बृहन्तः । हरयः । युजानाः । अर्वाक् । इन्द्र । सधऽमादः ।
वहन्तु । प्र । ये । द्विता । दिवः । ऋञ्जन्ति । आताः । सुऽसंमृष्टासः । वृषभस्य ।
मूराः ॥ ६ ॥ इन्द्र । पिब । वृषऽधूतस्य । वृष्णः । आ । यम् । ते । श्येनः । उशते ।
जभार । यस्य । मदे । च्यवयसि । प्र । कृष्टीः । यस्य । मदे । अप । गोत्रा ।
ववर्थ ॥ ७ ॥ शुनम् । हुवेम । मघऽवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृऽतमम् । वाजऽसातौ ।
शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नन्तम् । वृत्राणि । संऽजितम् । धनानाम् ॥ ८ ॥

॥ ४४ ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—बृहती ॥

॥ ४४ ॥ अयं ते अस्तु हर्यतः सोम आ हरिभिः सुतः ।
जुषाण इन्द्र हरिभिर्न आ गह्या तिष्ठ हरितं रथम् ॥ १ ॥
हर्यन्नुषसमर्चयः सूर्यं हर्यन्नरोचयः ।
विद्वांश्चिकित्वान्हर्यश्व वर्धस इन्द्र विश्वा अभि श्रियः ॥ २ ॥
द्यामिन्द्रो हरिधायसं पृथिवीं हरिवर्पसम् ।
अधारयद्धरितोर्भूरि भोजनं ययोरन्तर्हरिश्चरत् ॥ ३ ॥
जज्ञानो हरितो वृषा विश्वमा भाति रोचनम् ।
हर्यश्वो हरितं धत्त आयुधमा वज्रं बाह्वोर्हरिम् ॥ ४ ॥
इन्द्रो हर्यन्तमर्जुनं वज्रं शुक्रैरभीवृतम् ।
अपावृणोद्धरिभिरद्रिभिः सुतमुद्गा हरिभिराजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

अयं । ते । अस्तु । हर्यतः । सोमः । आ । हरिऽभिः । सुतः । जुषाणः । इन्द्र । हरिऽभिः । नः । आ । गहि । आ । तिष्ठ । हरितं । रथं ॥ १ ॥ हर्यन् । उषसं । अर्चयः । सूर्यं । हर्यन् । अरोचयः । विद्वान् । चिकित्वान् । हरिऽअश्व । वर्धसे । इन्द्र । विश्वाः । अभि । श्रियः ॥ २ ॥ द्यां । इन्द्रः । हरिऽधायसं । पृथिवीं । हरिऽवर्पसं । अधारयत् । हरितोः । भूरि । भोजनं । ययोः । अंतः । हरिः । चरत् ॥ ३ ॥ जज्ञानः । हरितः । वृषा । विश्वं । आ । भाति । रोचनं । हरिऽअश्वः । हरितं । धत्ते । आयुधं । आ । वज्रं । बाह्वोः । हरिं ॥ ४ ॥ इंद्रः । हर्यंतं । अर्जुनं । वज्रं । शुक्रैः । अभिऽवृतं । अप । अवृणोत् । हरिऽभिः । अद्रिऽभिः । सुतं । उत् । गाः । हरिऽभिः । आजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

॥ ४५ ॥ ऋषिः–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–बृहती ॥

॥ ४५ ॥ आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः ।
मा त्वा के चिन्नि यमन्विं न पाशिनोऽति धन्वेव ताँ इहि ॥ १ ॥
वृत्रखादो वलंरुजः पुरां दर्मो अपामजः ।
स्थाता रथस्य हर्योरभिस्वर इन्द्रो दृळ्हा चिदारुजः ॥ २ ॥
गम्भीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव ।
प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत ॥ ३ ॥
आ नस्तुजं रयिं भरांशं न प्रतिजानते ।
वृक्षं पक्वं फलमङ्कीव धूनुहीन्द्र सम्पारणं वसु ॥ ४ ॥
स्वयुरिन्द्र स्वराळसि स्मद्दिष्टिः स्वयशस्तरः ।
स वावृधान ओजसा पुरुष्टुत भवा नः सुश्रवस्तमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

आ । मन्द्रैः । इन्द्र । हरिऽभिः । याहि । मयूररोमऽभिः । मा । त्वा । के । चित् । नि । यमन् । विम् । न । पाशिनः । अति । धन्वऽइव । तान् । इहि ॥ १ ॥
वृत्रऽखादः । वलम्ऽरुजः । पुराम् । दर्मः । अपाम् । अजः । स्थाता । रथस्य । हर्योः । अभिऽस्वरे । इन्द्रः । दृळ्हा । चित् । आऽरुजः ॥ २ ॥ गम्भीरान् । उदधीन्ऽइव । क्रतुम् । पुष्यसि । गाःऽइव । प्र । सुऽगोपाः । यवसम् । धेनवः । यथा । ह्रदम् । कुल्याःऽइव । आशत ॥ ३ ॥ आ । नः । तुजम् । रयिम् । भर । अंशम् । न । प्रतिऽजानते । वृक्षम् । पक्वम् । फलम् । अङ्कीऽइव । धूनुहि । इन्द्र । सम्ऽपारणम् । वसु ॥ ४ ॥ स्वऽयुः । इन्द्र । स्वऽराट् । असि । स्मत्ऽदिष्टिः । स्वयशःऽतरः । सः । वावृधानः । ओजसा । पुरुऽस्तुत । भव । नः । सुश्रवःऽतमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

॥ ४६ ॥ ऋषिः—विश्वामित्र. । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ४६ ॥ युध्मस्य॑ ते वृष॒भस्य॑ स्व॒राज॑ उ॒ग्रस्य॒ यूनः॒ स्थवि॑रस्य॒ घृष्वेः॑ ।
अजू॑र्यतो व॒ज्रिणो॑ वी॒र्या॒३॑णीन्द्र॑ श्रु॒तस्य॑ मह॒तो म॒हानि॑ ॥ १ ॥
म॒हाँ अ॑सि महिष॒ वृष्ण्ये॑भिर्धन॒स्पृदु॑ग्र॒ सह॑मानो अ॒न्यान् ।
एको॒ विश्व॑स्य॒ भुव॑नस्य॒ राजा॒ स यो॒धया॑ च क्ष॒यया॑ च॒ जना॑न् ॥ २ ॥
प्र मात्रा॑भी रिरिचे॒ रोच॑मानः॒ प्र दे॒वेभि॑र्वि॒श्वतो॒ अप्र॑तीतः ।
प्र म॒ज्मना॑ दि॒व इन्द्रः॑ पृथि॒व्याः प्रोरोर्म॒हो अ॒न्तरि॑क्षादृजी॒षी ॥ ३ ॥
उ॒रुं ग॑भी॒रं ज॒नुषा॒भ्यु१॒॑ग्रं वि॒श्वव्य॑चसमव॒तं म॑ती॒नाम् ।
इन्द्रं॒ सोमा॑सः प्र॒दिवि॑ सु॒तासः॑ समु॒द्रं न स्र॒वत॒ आ वि॑शन्ति ॥ ४ ॥
यं सोम॑मिन्द्र पृथि॒वीद्यावा॒ गर्भं॒ न मा॒ता बि॑भृ॒तस्त्वा॒या ।
तं ते॑ हिन्वन्ति॒ तमु॑ ते मृजन्त्यध्व॒र्यवो॑ वृषभ॒ पात॒वा उ॑ ॥ ५ ॥ १० ॥

युध्मस्य॑ । ते । वृ॒ष॒भस्य॑ । स्व॒ऽराजः॑ । उ॒ग्रस्य॑ । यूनः॑ । स्थवि॑रस्य । घृष्वेः॑ ।
अजू॑र्यतः । व॒ज्रिणः॑ । वी॒र्या॑णि । इ॒न्द्र॒ । श्रु॒तस्य॑ । म॒ह॒तः । म॒हानि॑ ॥ १ ॥ म॒हान् ।
अ॒सि॒ । म॒हि॒ष॒ । वृष्ण्ये॑भिः । ध॒न॒ऽस्पृ॒त् । उ॒ग्र॒ । सह॑मानः । अ॒न्यान् । एकः॑ । विश्व॑स्य ।
भुव॑नस्य । राजा॑ । सः । यो॒धय॑ । च॒ । क्ष॒यय॑ । च॒ । जना॑न् ॥ २ ॥ प्र । मात्रा॑भिः ।
रि॒रि॒चे॒ । रोच॑मानः । प्र । दे॒वेभिः॑ । वि॒श्वतः॑ । अप्र॑तिऽइतः । प्र । म॒ज्मना॑ । दि॒वः ।
इन्द्रः॑ । पृ॒थि॒व्याः । प्र । उ॒रोः । म॒हः । अ॒न्तरि॑क्षात् । ऋ॒जी॒षी ॥ ३ ॥ उ॒रुम् । ग॒भी॒रम् ।
ज॒नुषा॑ । अ॒भि । उ॒ग्रम् । वि॒श्वऽव्य॑चसम् । अ॒व॒तम् । म॒ती॒नाम् । इन्द्र॑म् । सोमा॑सः । प्र॒ऽदिवि॑ ।
सु॒तासः॑ । स॒मु॒द्रम् । न । स्र॒वतः॑ । आ । वि॒श॒न्ति॒ ॥ ४ ॥ यम् । सोम॑म् । इ॒न्द्र॒ । पृ॒थि॒वी-
द्यावा॑ । गर्भ॑म् । न । मा॒ता । बि॒भृ॒तः । त्वा॒ऽया । तम् । ते॒ । हि॒न्व॒न्ति॒ । तम् । ऊं॒ इति॑ । ते॒ ।
मृ॒ज॒न्ति॒ । अ॒ध्व॒र्यवः॑ । वृ॒ष॒भ॒ । पात॒वै । ऊं॒ इति॑ ॥ ५ ॥ १० ॥

॥ ४७ ॥ ऋषिः–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ४७ ॥ मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ।
आ सिञ्चस्व जठरे मध्व ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥ १ ॥
सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ।
जहि शत्रूँरप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥ २ ॥
उत ऋतुभिर्ऋतुपाः पाहि सोममिन्द्र देवेभिः सखिभिः सुतं नः ।
याँ आभजो मरुतो ये त्वान्वहन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः ॥ ३ ॥
ये त्वाहिहत्ये मघवन्नवर्धन्ये शाम्बरे हरिवो ये गविष्टौ ।
ये त्वा नूनमनुमदन्ति विप्राः पिबेन्द्र सोमं सगणो मरुद्भिः ॥ ४ ॥
मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसे नूतनायोग्रं सहोदामिह तं हुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

मरुत्वान् । इंद्र । वृषभः । रणाय । पिब । सोमं । अनुऽस्वधं । मदाय । आ । सिंचस्व । जठरे । मध्वः । ऊर्मिं । त्वं । राजा । असि । प्रऽदिवः । सुतानां ॥ १ ॥ सऽजोषाः । इंद्र । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । सोमं । पिब । वृत्रऽहा । शूर । विद्वान् । जहि । शत्रून् । अप । मृधः । नुदस्व । अथ । अभयं । कृणुहि । विश्वतः । नः ॥ २ ॥ उत । ऋतुऽभिः । ऋतुऽपाः । पाहि । सोमं । इंद्र । देवेभिः । सखिऽभिः । सुतं । नः । यान् । आ । अभजः । मरुतः । ये । त्वा । अनु । अहन् । वृत्रं । अदधुः । तुभ्यं । ओजः ॥ ३ ॥ ये । त्वा । अहिऽहत्ये । मघऽवन् । अवर्धन् । ये । शांबरे । हरिऽवः । ये । गोऽइष्टौ । ये । त्वा । नूनं । अनुऽमदंति । विप्राः । पिब । इंद्र । सोमं । सऽगणः । मरुत्ऽभिः ॥ ४ ॥ मरुत्वंतं । वृषभं । ववृधानं । अकवऽअरिं । दिव्यं । शासं । इंद्रं । विश्वऽसहं । अवसे । नूतनाय । उग्रं । सहःऽदां । इह । तं । हुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

॥ ४८ ॥ ऋषि–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ४८ ॥ सद्यो ह जातो वृषभः कनीनः प्रभर्तुमावदन्धसः सुतस्य ।
साधोः पिब प्रतिकामं यथा ते रसाशिरः प्रथमं सोम्यस्य ॥ १ ॥
यज्जायथास्तदहरस्य कामेऽंशोः पीयूषमपिबो गिरिष्ठाम् ।
तं ते माता परि योषा जनित्री महः पितुर्दम आसिञ्चदग्रे ॥ २ ॥
उपस्थाय मातरमन्नमैट्ट तिग्ममपश्यदभि सोममूधः ।
प्रयावयन्नचरद्गृत्सो अन्यान्महानि चक्रे पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥
उग्रस्तुराषाळभिभूत्योजा यथावशं तन्वं चक्र एषः ।
त्वष्टारमिन्द्रो जनुषाभिभूयामुष्या सोममपिबच्चमूषु ॥ ४ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सद्यः । ह । जातः । वृषभः । कनीनः । प्रऽभर्तुं । आवत् । अंधसः । सुतस्य ।
साधोः । पिब । प्रतिऽकामं । यथा । ते । रसऽआशिरः । प्रथमं । सोम्यस्य ॥ १ ॥
यत् । जायथाः । तत् । अहः । अस्य । कामे । अंशोः । पीयूषं । अपिबः ।
गिरिऽस्थां । तं । ते । माता । परि । योषा । जनित्री । महः । पितुः । दमे । आ ।
असिंचत् । अग्रे ॥ २ ॥ उपऽस्थाय । मातरं । अन्नं । ऐट्ट । तिग्मं । अपश्यत् ।
अभि । सोमं । ऊधः । प्रऽयवयन् । अचरत् । गृत्सः । अन्यान् । महानि । चक्रे ।
पुरुधऽप्रतीकः ॥ ३ ॥ उग्रः । तुराषाट् । अभिभूतिऽओजाः । यथाऽवशं । तन्वं ।
चक्रे । एषः । त्वष्टारं । इंद्रः । जनुषा । अभिऽभूय । आऽमुष्य । सोमं । अपिबत् ।
चमूषु ॥ ४ ॥ शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ ।
शृण्वंतं । उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ५ ॥ १२ ॥

॥ ४९ ॥ ऋषिः–विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥४९॥ शंसा महामिन्द्रं यस्मिन्विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्यन्।
यं सुक्रतुं धिषणे विभ्वतष्टं घनं वृत्राणां जनयन्त देवाः ॥ १ ॥
यं नु नकिः पृतनासु स्वराजं द्विता तरति नृतमं हरिष्ठाम्।
इनतमः सत्वभिर्यो ह शूषैः पृथुज्रया अमिनादायुर्दस्योः ॥ २ ॥
सहावा पृत्सु तरणिर्नार्वा व्यानशी रोदसी मेहनावान्।
भगो न कारे हव्यो मतीनां पितेव चारुः सुहवो वयोधाः ॥ ३ ॥
धर्ता दिवो रजसस्पृष्ट ऊर्ध्वो रथो न वायुर्वसुभिर्नियुत्वान्।
क्षपां वस्ता जनिता सूर्यस्य विभक्ता भागं धिषणेव वाजम् ॥ ४ ॥
शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

शंस । महां । इंद्रं । यस्मिन् । विश्वाः । आ । कृष्टयः । सोमऽपाः । कामं । अव्यन् । यं । सुऽक्रतुं । धिषणे इति । विभ्वऽतष्टं । घनं । वृत्राणां । जनयंत । देवाः ॥ १ ॥ यं । नु । नकिः । पृतनासु । स्वऽराजं । द्विता । तरति । नृऽतमं । हरिऽस्थां । इनऽतमः । सत्वऽभिः । यः । ह । शूषैः । पृथुऽज्रयाः । अमिनात् । आयुः । दस्योः ॥ २ ॥ सहऽवा । पृत्ऽसु । तरणिः । न । अर्वा । विऽआनशी । रोदसी इति । मेहनाऽवान् । भगः । न । कारे । हव्यः । मतीनां । पिताऽइव । चारुः । सुऽहवः । वयःऽधाः ॥ ३ ॥ धर्ता । दिवः । रजसः । पृष्टः । ऊर्ध्वः । रथः । न । वायुः । वसुऽभिः । नियुत्वान् । क्षपां । वस्ता । जनिता । सूर्यस्य । विऽभक्ता । भागं । धिषणाऽइव । वाजं ॥ ४ ॥ शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृण्वंतं । उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ ५० ॥ ऋषि.-विश्वामित्र । देवता-इन्द्रः । छन्द.-त्रिष्टुप् ॥

॥ ५० ॥ इन्द्रः स्वाहा पिबतु यस्य सोम आगत्या तुम्रो वृषभो मरुत्वान् ।
ओरुव्यचाः पृणतामेभिरन्नैरास्य हविस्तन्वः काममृध्याः ॥ १ ॥

आ ते सपर्यू जवसे युनज्मि ययोरनु प्रदिवः श्रुष्टिमावः ।
इह त्वा धेयुर्हरयः सुशिप्र पिबा त्वस्य सुषुतस्य चारोः ॥ २ ॥

गोभिर्मिमिक्षुं दधिरे सुपारमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय धायसे गृणानाः ।
मंदानः सोमं पपिवाँ ऋजीषिन्त्समस्मभ्यं पुरुधा गा इषण्य ॥ ३ ॥

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवता राधसा पप्रथश्च ।
स्वर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ ४ ॥

इंद्रः । स्वाहा । पिबतु । यस्य । सोमः । आऽगत्य । तुम्रः । वृषभः । मरुत्वान् । आ । उरुऽव्यचाः । पृणतां । एभिः । अन्नैः । आ । अस्य । हविः । तन्वः । कामं । ऋध्याः ॥ १ ॥ आ । ते । सपर्यू इति । जवसे । युनज्मि । ययोः । अनु । प्रऽदिवः । श्रुष्टिं । आवः । इह । त्वा । धेयुः । हरयः । सुऽशिप्र । पिब । तु । अस्य । सुऽसुतस्य । चारोः ॥ २ ॥ गोभिः । मिमिक्षुं । दधिरे । सुऽपारं । इंद्रं । ज्यैष्ठ्याय । धायसे । गृणानाः । मंदानः । सोमं । पपिऽवान् । ऋजीषिन् । सं । अस्मभ्यं । पुरुधा । गाः । इषण्य ॥ ३ ॥ इमं । कामं । मंदय । गोभिः । अश्वैः । चंद्रऽवता । राधसा । पप्रथः । च । स्वःऽयवः । मतिऽभिः । तुभ्यं । विप्राः । इंद्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ ४ ॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ५१ ॥ ऋषि – विश्वामित्र । देवता – इन्द्र । छन्दः – त्रिष्टुप् ॥

॥ ५१ ॥ चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यमिन्द्रं गिरो बृहतीरभ्यनूषत ।
वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमर्त्यं जरमाणं दिवेदिवे ॥ १ ॥
शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरो म इन्द्रमुप यन्ति विश्वतः ।
वाजसनिं पूर्भिदं तूर्णिमप्तुरं धामसाचमभिषाचं स्वर्विदम् ॥ २ ॥
आकरे वसोर्जरिता पनस्यतेऽनेहसः स्तुभ इन्द्रो दुवस्यति ।
विवस्वतः सदन आ हि पिप्रिये सत्रासाहमभिमातिहनं स्तुहि ॥ ३ ॥

शुनं । हुवेम । मघऽवानं । इंद्रं । अस्मिन् । भरे । नृऽतमं । वाजऽसातौ । शृ
उग्रं । ऊतये । समत्ऽसु । घ्नंतं । वृत्राणि । संऽजितं । धनानां ॥ ५ ॥

चर्षणिऽधृतं । मघऽवानं । उक्थ्यं । इंद्रं । गिरः । बृहतीः । अभि । अनू
वावृधानं । पुरुऽहूतं । सुवृक्तिऽभिः । अमर्त्यं । जरमाणं । दिवेऽदिवे ॥
शतऽक्रतुं । अर्णवं । शाकिनं । नरं । गिरः । मे । इंद्रं । उप । यंति । विश्व
वाजऽसनिं । पूःऽभिदं । तूर्णिं । अप्ऽतुरं । धामऽसाचं । अभिऽसाचं । स्वःऽविदं ॥
आऽकरे । वसोः । जरिता । पनस्यते । अनेहसः । स्तुभः । इंद्रः । दुवस्य
विवस्वतः । सदने । आ । हि । पिप्रिये । सत्राऽसहं । अभिमातिऽहनं । स्तुहि ॥

णामु त्वा नृतमं गीर्भिरुक्थैरभि प्र वीरमर्चता सबाधः ।
सहसे पुरुमायो जिहीते नमो अस्य प्रदिव एक ईशे ॥ ४ ॥
पूर्वीरस्य निष्षिधो मर्त्येषु पुरू वसूनि पृथिवी बिभर्ति ।
इन्द्राय द्याव ओषधीरुतापो रयिं रक्षन्ति जीरयो वनानि ॥ ५ ॥ १९ ॥
तुभ्यं ब्रह्माणि गिर इन्द्र तुभ्यं सत्रा दधिरे हरिवो जुषस्व ।
बोध्यापिरवसो नूतनस्य सखे वसो जरितृभ्यो वयो धाः ॥ ६ ॥
इन्द्र मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य ।
तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥ ७ ॥

[ता]म् । ऊं इति । त्वा । नृऽतमं । गीःऽभिः । उक्थैः । अभि । प्र । वीरं । अर्चत । सबाधः । सं । सहसे । पुरुऽमायः । जिहीते । नमः । अस्य । प्रऽदिवः । एकः । ईशे ॥ ४ ॥ पूर्वीः । अस्य । निःऽसिधः । मर्त्येषु । पुरु । वसूनि । पृथिवी । बिभर्ति । इंद्राय । द्यावः । ओषधीः । उत । आपः । रयिं । रक्षंति । जीरयः । वनानि ॥ ५ ॥ १९ ॥ तुभ्यं । ब्रह्माणि । गिरः । इंद्र । तुभ्यं । सत्रा । दधिरे । हरिऽवः । जुषस्व । बोधि । आपिः । अवसः । नूतनस्य । सखे । वसो इति । जरितृऽभ्यः । वयः । धाः ॥ ६ ॥ इंद्र । मरुत्वः । इह । पाहि । सोमं । यथा । शार्याते । अपिबः । सुतस्य । तव । प्रऽनीती । तव । शूर । शर्मन् । आ । विवासंति । कवयः । सुऽयज्ञाः ॥ ७ ॥

स वावशान इह पाहि सोमं मरुद्भिरिन्द्र सखिभिः सुतं नः ।
जातं यत्वा परि देवा अभूषन्महे भराय पुरुहूत विश्वे ॥ ८ ॥

अप्तूर्ये मरुत आपिरेषोऽमन्दन्निन्द्रमनु दातिवाराः ।
तेभिः साकं पिबतु वृत्रखादः सुतं सोमं दाशुषः स्वे सधस्थे ॥ ९ ॥

इदं ह्यन्वोजसा सुतं राधानां पते । पिबा त्व१स्य गिर्वणः ॥ १० ॥

यस्ते अनु स्वधामसत्सुते नि यच्छ तन्वम् । स त्वा ममत्तु सोम्यम् ॥ ११ ॥

प्र ते अश्नोतु कुक्ष्योः प्रेन्द्र ब्रह्मणा शिरः । प्र बाहू शूर राधसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

सः । वावशानः । इह । पाहि । सोमं । मरुत्ऽभिः । इंद्र । सखिऽभिः । सुतं । नः ।
जातं । यत् । त्वा । परि । देवाः । अभूषन् । महे । भराय । पुरुऽहूत । विश्वे ॥ ८ ॥
अप्ऽतूर्ये । मरुतः । आपिः । एषः । अमंदन् । इंद्रं । अनु । दातिऽवाराः । तेभिः ।
साकं । पिबतु । वृत्रऽखादः । सुतं । सोमं । दाशुषः । स्वे । सधऽस्थे ॥ ९ ॥ इदं ।
हि । अनु । ओजसा । सुतं । राधानां । पते । पिब । तु । अस्य । गिर्वणः ॥ १० ॥
यः । ते । अनु । स्वधां । असत् । सुते । नि । यच्छ । तन्वं । सः । त्वा । ममत्तु ।
सोम्यं ॥ ११ ॥ प्र । ते । अश्नोतु । कुक्ष्योः । प्र । इंद्र । ब्रह्मणा । शिरः । प्र ।
बाहू इति । शूर । राधसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

॥ ५२ ॥ ऋषिः-विश्वामित्रः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ५२ ॥ धानावन्तं करम्भिणमपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्र प्रातर्जुषस्व नः ॥१॥

पुरोळाशं पचत्यं जुषस्वेन्द्रा गुरस्व च । तुभ्यं हव्यानि सिस्रते ॥ २ ॥

पुरोळाशं च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः । वधूयुरिव योषणाम् ॥ ३ ॥

पुरोळाशं सनश्रुत प्रातःसावे जुषस्व नः । इन्द्र क्रतुर्हि ते बृहन् ॥ ४ ॥

माध्यंदिनस्य सवनस्य धानाः पुरोळाशमिन्द्र कृष्वेह चारुम् ।
प्र यत्स्तोता जरिता तूर्ण्यर्थो वृषायमाण उप गीर्भिरीट्टे ॥ ५ ॥ १७ ॥

तृतीये धानाः सवने पुरुष्टुत पुरोळाशमाहुतं मामहस्व नः ।
ऋभुमन्तं वाजवन्तं त्वा कवे प्रयस्वन्त उप शिक्षेम धीतिभिः ॥ ६ ॥

धानाऽवन्तं । करम्भिणं । अपूपऽवन्तं । उक्थिनं । इन्द्र । प्रातः । जुषस्व । नः ॥ १ ॥ पुरोळाशं । पचत्यं । जुषस्व । इन्द्र । आ । गुरस्व । च । तुभ्यं । हव्यानि । सिस्रते ॥ २ ॥ पुरोळाशं । च । नः । घसः । जोषयासे । गिरः । च । नः । वधूयुःऽइव । योषणां ॥ ३ ॥ पुरोळाशं । सनऽश्रुत । प्रातःऽसावे । जुषस्व । नः । इन्द्र । क्रतुः । हि । ते । बृहन् ॥ ४ ॥ माध्यंदिनस्य । सवनस्य । धानाः ।

पूषण्वते ते चकृमा करम्भं हरिवते हर्यश्वाय धानाः ।
अपूपमद्धि सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ॥ ७ ॥
प्रति धाना भरत तूयमस्मै पुरोळाशं वीरतमाय नृणाम् ।
दिवेदिवे सदृशीरिन्द्र तुभ्यं वर्धन्तु त्वा सोमपेयाय धृष्णो ॥ ८ ॥ १८ ॥

॥ ५३ ॥ ऋषि –विश्वामित्रः । देवता–इन्द्रः । छन्दः– त्रिष्टुप् ॥

॥ ५३ ॥ इन्द्रापर्वता बृहता रथेन वामीरिष आ वहतं सुवीराः ।
वीतं हव्यान्यध्वरेषु देवा वर्धेथां गीर्भिरिळया मदन्ता ॥ १ ॥
तिष्ठा सु कं मघवन्मा परा गाः सोमस्य नु त्वा सुषुतस्य यक्षि ।
पितुर्न पुत्रः सिचमा रभे त इन्द्र स्वादिष्ठया गिरा शचीवः ॥ २ ॥

पूषण्ऽवते । ते । चकृम । करम्भं । हरिऽवते । हरिऽअश्वाय । धानाः । अपूपं । अद्धि । सऽगणः । मरुत्ऽभिः । सोमं । पिब । वृत्रऽहा । शूर । विद्वान् ॥ ७ ॥ प्रति । धानाः । भरत । तूयं । अस्मै । पुरोळाशं । वीरऽतमाय । नृणां । दिवेऽदिवे । सऽदृशीः । इंद्र । तुभ्यं । वर्धंतु । त्वा । सोमऽपेयाय । धृष्णो इति ॥ ८ ॥ १८ ॥

इंद्रापर्वता । बृहता । रथेन । वामीः । इषः । आ । वहतं । सुऽवीराः । वीतं । हव्यानि । अध्वरेषु । देवा । वर्धेथां । गीःऽभिः । इळया । मदंता ॥ १ ॥ तिष्ठ । सु । कं । मघऽवन् । मा । परा । गाः । सोमस्य । नु । त्वा । सुऽसुतस्य । यक्षि । पितुः । न । पुत्रः । सिचं । आ । रभे । ते । इंद्र । स्वादिष्ठया । गिरा । शचीऽवः ॥ २ ॥

शंसावाध्वर्यो प्रति मे गृणीहीन्द्राय वाहः कृणवाव जुष्टम् ।
एदं बर्हिर्यजमानस्य सीदाथा च भूदुक्थमिन्द्राय शस्तम् ॥ ३ ॥
जायेदस्तं मघवन्त्सेदु योनिस्तदित्त्वा युक्ता हरयो वहन्तु ।
यदा कदा च सुनवाम सोममग्निष्ट्वा दूतो धन्वात्यच्छ ॥ ४ ॥
परा याहि मघवन्ना च याहीन्द्र भ्रातरुभयत्रा ते अर्थम् ।
यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो रासभस्य ॥ ५ ॥ १९ ॥
अपाः सोममस्तमिन्द्र प्र याहि कल्याणीर्जाया सुरणं गृहे ते ।
यत्रा रथस्य बृहतो निधानं विमोचनं वाजिनो दक्षिणावत् ॥ ६ ॥

शंसाव । अध्वर्यो इति । प्रति । मे । गृणीहि । इन्द्राय । वाहः । कृणवाव । जुष्टम् । आ । इदम् । बर्हिः । यजमानस्य । सीद । अथ । च । भूत् । उक्थम् । इन्द्राय । शस्तम् ॥ ३ ॥ जाया । इत् । अस्तम् । मघऽवन् । सा । इत् । ऊँ इति । योनिः । तत् । इत् । त्वा । युक्ताः । हरयः । वहन्तु । यदा । कदा । च । सुनवाम । सोमम् । अग्निः । त्वा । दूतः । धन्वाति । अच्छ ॥ ४ ॥ परा । याहि । मघऽवन् । आ । च । याहि । इन्द्र । भ्रातः । उभयत्र । ते । अर्थम् । यत्र । रथस्य । बृहतः । निऽधानम् । विऽमोचनम् । वाजिनः । रासभस्य ॥ ५ ॥ १९ ॥ अपाः । सोमम् । अस्तम् । इन्द्र । प्र । याहि । कल्याणीः । जाया । सुऽरणम् । गृहे । ते । यत्र । रथस्य । बृहतः । निऽधानम् । विऽमोचनम् । वाजिनः । दक्षिणाऽवत् ॥ ६ ॥

इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः ।
विश्वामित्राय ददतो मघानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः ॥ ७ ॥
रूपंरूपं मघवा बोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं१ परि स्वाम् ।
त्रिर्यद्दिवः परि मुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपा ऋतावा ॥ ८ ॥
महाँ ऋषिर्देवजा देवजूतोऽस्तभ्नात्सिन्धुमर्णवं नृचक्षाः ।
विश्वामित्रो यदवहत्सुदासमप्रियायत कुशिकेभिरिन्द्रः ॥ ९ ॥
हंसा इव कृणुथ श्लोकमद्रिभिर्मदन्तो गीर्भिरध्वरे सुते सचा ।
देवेभिर्विप्रा ऋषयो नृचक्षसो वि पिबध्वं कुशिकाः सोम्यं मधु ॥१०॥२०॥

इमे । भोजाः । अंगिरसः । विऽरूपाः । दिवः । पुत्रासः । असुरस्य । वीराः । विश्वामित्राय । ददतः । मघानि । सहस्रऽसावे । प्र । तिरंते । आयुः ॥ ७ ॥ रूपंऽरूपं । मघऽवा । बोभवीति । मायाः । कृण्वानः । तन्वं । परि । स्वां । त्रिः । यत् । दिवः । परि । मुहूर्तं । आ । अगात् । स्वैः । मंत्रैः । अनृतुऽपाः । ऋतऽवा ॥ ८ ॥ महान् । ऋषिः । देवऽजाः । देवऽजूतः । अस्तभ्नात् । सिंधुं । अर्णवं । नृऽचक्षाः । विश्वामित्रः । यत् । अवहत् । सुऽदासं । अप्रियायत । कुशिकेभिः । इंद्रः ॥ ९ ॥ हंसाःऽइव । कृणुथ । श्लोकं । अद्रिऽभिः । मदंतः । गीःऽभिः । अध्वरे । सुते । सचा । देवेभिः । विप्राः । ऋषयः । नृऽचक्षसः । वि । पिबध्वं । कुशिकाः । सोम्यं । मधु ॥ १० ॥ २० ॥

उप प्रेत कुशिकाश्चेतयध्वमश्वं राये प्र मुञ्चता सुदासः ।
राजा वृत्रं जङ्घनत्प्रागपागुदगथा यजाते वर आ पृथिव्याः ॥ ११ ॥
य इमे रोदसी उभे अहमिन्द्रमतुष्टवम् ।
विश्वामित्रस्य रक्षति ब्रह्मेदं भारतं जनम् ॥ १२ ॥
विश्वामित्रा अरासत ब्रह्मेन्द्राय वज्रिणे ।
करदिन्नः सुराधसः ॥ १३ ॥
किं ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावो नाशिरं दुह्रे न तपन्ति घर्मम् ।
आ नो भर प्रमगन्दस्य वेदो नैचाशाखं मघवन्रन्धया नः ॥ १४ ॥
ससर्परीरमतिं बाधमाना बृहन्मिमाय जमदग्निदत्ता ।
आ सूर्यस्य दुहिता ततान श्रवो देवेष्वमृतमजुर्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

उप । प्र । इत । कुशिकाः । चेतयध्वं । अश्वं । राये । प्र । मुंचत । सुदासः ।
राजा । वृत्रं । जंघनत् । प्राक् । अपाक् । उदक् । अथ । यजाते । वरे । आ ।
पृथिव्याः ॥ ११ ॥ यः । इमे इति । रोदसी इति । उभे इति । अहं । इंद्रं ।

ससर्परीरभरत्तूयमेभ्योऽधि श्रवः पाञ्चजन्यासु कृष्टिषु ।
सा पक्ष्या३नव्यमायुर्दधाना यां मे पलस्तिजमदग्नयो ददुः ॥ १६ ॥
स्थिरौ गावौ भवतां वीळुरक्षो मेषा वि वर्हि मा युगं वि शारि ।
इन्द्रः पातल्ये ददतां शरीतोररिष्टनेमे अभि नः सचस्व ॥ १७ ॥
बलं धेहि तनूषु नो बलमिन्द्रानळुत्सु नः ।
बलं तोकाय तनयाय जीवसे त्वं हि बलदा असि ॥ १८ ॥
अभि व्ययस्व खदिरस्य सारमोजो धेहि स्पन्दने शिंशपायाम् ।
अक्ष वीळो वीळित वीळयस्व मा यामादस्मादव जीहिपो नः ॥ १९ ॥
अयमस्मान्वनस्पतिर्मा च हा मा च रीरिषत् ।
स्वस्त्या गृहेभ्य आवसा आ विमोचनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

ससर्परीः । अभरत् । तूयं । एभ्यः । अधि । श्रवः । पांचऽजन्यासु । कृष्टिषु । सा । पक्ष्या । नव्यं । आयुः । दधाना । यां । मे । पलस्तिऽजमदग्नयः । ददुः ॥ १६ ॥ स्थिरौ । गावौ । भवतां । वीळुः । अक्षः । मा । ईषा । वि । वर्हि । मा । युगं । वि । शारि । इंद्रः । पातल्ये३ इति । ददतां । शरीतोः । अरिष्टऽनेमे । अभि । नः । सचस्व ॥ १७ ॥ बलं । धेहि । तनूषु । नः । बलं । इंद्र । अनळुत्ऽसु । नः । बलं । तोकाय । तनयाय । जीवसे । त्वं । हि । बलऽदाः । असि ॥ १८ ॥ अभि । व्ययस्व । खदिरस्य । सारं । ओजः । धेहि । स्पंदने । शिंशपायां । अक्ष । वीळो इति । वीळित । वीळयस्व । मा । यामात् । अस्मात् । अव । जीहिपः । नः ॥ १९ ॥ अयं । अस्मान् । वनस्पतिः । मा । च । हाः । मा । च । रिरिषत् । स्वस्ति । आ । गृहेभ्यः । आ । अवऽसै । आ । विऽमोचनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

इन्द्रोतिभिर्बहुलाभिर्नो अद्य यांच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्छूर जिन्व ।
यो नो द्वेष्ट्यधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मस्तमु प्राणो जहातु ॥ २१ ॥
परशुं चिद्वि तपति शिम्बलं चिद्वि वृश्चति ।
उखा चिदिन्द्र येषन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥
न सायकस्य चिकिते जनासो लोधं नयन्ति पशु मन्यमानाः ।
नावाजिनं वाजिना हासयन्ति न गर्दभं पुरो अश्वान्नयन्ति ॥ २३ ॥
इम इन्द्र भरतस्य पुत्रा अपपित्वं चिकितुर्न प्रपित्वम् ।
हिन्वन्त्यश्वमरणं न नित्यं ज्यावाजं परि णयन्त्याजौ ॥ २४ ॥ २३ ॥ ४ ॥

इंद्र । ऊतिऽभिः । बहुलाभिः । नः । अद्य । यातऽश्रेष्ठाभिः । मघऽवन् । शूर ।
जिन्व । यः । नः । द्वेष्टि । अधरः । सः । पदीष्ट । यं । ऊं इति । द्विष्मः । तं ।
ऊं इति । प्राणः । जहातु ॥ २१ ॥ परशुं । चित् । वि । तपति । शिंबलं । चित् ।
वि । वृश्चति । उखा । चित् । इंद्र । येषंती । प्रऽयस्ता । फेनं । अस्यति ॥ २२ ॥
न । सायकस्य । चिकिते । जनासः । लोधं । नयंति । पशुं । मन्यमानाः । न ।
अवाजिनं । वाजिना । हासयंति । न । गर्दभं । पुरः । अश्वांत् । नयंति ॥ २३ ॥
इमे । इंद्र । भरतस्य । पुत्राः । अपऽपित्वं । चिकितुः । न । प्रऽपित्वं । हिन्वंति ।
अश्वं । अरणं । न । नित्यं । ज्यांऽवाजं । परि । नयंति । आजौ ॥ २४ ॥ २३ ॥

॥ पंचमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

॥ ५४ ॥ ऋषिः—प्रजापतिः । देवता—विश्वेदेवाः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ५४ ॥ इमं महे विदथ्याय शूषं शश्वत्कृत्व ईड्याय प्र जभ्रुः ।
शृणोतु नो दम्येभिरनीकैः शृणोत्वग्निर्दिव्यैरजस्रः ॥ १ ॥
महि महे दिवे अर्चा पृथिव्यै कामो म इच्छञ्चरति प्रजानन् ।
ययोर्ह स्तोमे विदथेषु देवाः सपर्यवो मादयन्ते सचायोः ॥ २ ॥
युवोरृतं रोदसी सत्यमस्तु महे षु णः सुविताय प्र भूतम् ।
इदं दिवे नमो अग्ने पृथिव्यै सपर्यामि प्रयसा यामि रत्नम् ॥ ३ ॥
उतो हि वां पूर्व्या आविविद्र ऋतावरी रोदसी सत्यवाचः ।
नरश्चिद्वां समिथे शूरसातौ ववन्दिरे पृथिवि वेविदानाः ॥ ४ ॥ २४ ॥

इमं । महे । विदथ्याय । शूषं । शश्वत् । कृत्वः । ईड्याय । प्र । जभ्रुः । शृणोतु । नः । दम्येभिः । अनीकैः । शृणोतु । अग्निः । दिव्यैः । अजस्रः ॥ १ ॥ महि । महे । दिवे । अर्च । पृथिव्यै । कामः । मे । इच्छन् । चरति । प्रऽजानन् । ययोः । ह । स्तोमे । विदथेषु । देवाः । सपर्यवः । मादयन्ते । सचा । आयोः ॥ २ ॥ युवोः । ऋतं । रोदसी इति । सत्यं । अस्तु । महे । सु । नः । सुविताय । प्र । भूतं । इदं । दिवे । नमः । अग्ने । पृथिव्यै । सपर्यामि । प्रयसा । यामि । रत्नं ॥ ३ ॥ उतो इति । हि । वां । पूर्व्याः । आऽविविद्रे । ऋतवरी इत्यृतऽवरी । रोदसी इति । सत्यऽवाचः । नरः । चित् । वां । समऽइथे । शूरऽसातौ । ववन्दिरे । पृथिवि । वेविदानाः ॥ ४ ॥

को अद्धा वेद क इह प्र वोचद्देवाँ अच्छा पथ्या॒ का समेति ।
ददृश्र एषामवमा सदांसि परेषु या गुह्येषु व्रतेषु ॥ ५ ॥ २४ ॥
कविर्नृचक्षा अभि षीमचष्ट ऋतस्य योना विघृते मदन्ती ।
नाना चक्राते सदनं यथा वेः समानेन क्रतुना संविदाने ॥ ६ ॥
समान्या वियुते दूरेअन्ते ध्रुवे पदे तस्थतुर्जागरूके ।
उत स्वसारा युवती भवन्ती आदु ब्रुवाते मिथुनानि नाम ॥ ७ ॥
विश्वेदेते जनिमा सं विविक्तो महो देवान्बिभ्रती न व्यथेते ।
एजद्ध्रुवं पत्यते विश्वमेकं चरत्पतत्रि विषुणं वि जातम् ॥ ८ ॥
सना पुराणमध्येम्यारान्महः पितुर्जनितुर्जामि तन्नः ।
देवासो यत्र पनितार एवैरुरौ पथि व्युते तस्थुरन्तः ॥ ९ ॥

कः । अद्धा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । देवान् । अच्छ । पथ्या । का । सं । एति । ददृश्रे । एषां । अवमा । सदांसि । परेषु । या । गुह्येषु । व्रतेषु ॥ ५ ॥ २४ ॥
कविः । नृऽचक्षाः । अभि । सीं । अचष्ट । ऋतस्य । योना । विघृते इति विऽघृते । मदन्ती इति । नाना । चक्राते इति । सदनं । यथा । वेः । समानेन । क्रतुना ।

इमं स्तोमं रोदसी प्र ब्रवीम्यृदूदराः शृणवन्नग्निजिह्वाः ।
मित्रः सम्राजो वरुणो युवान आदित्यासः कवयः पप्रथानाः ॥ १०
हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानः ।
देवेषु च सवितः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमा सुव सर्वतातिम् ॥ ११ ॥
सुकृत्सुपाणिः स्ववाँ ऋतावा देवस्त्वष्टावसे तानि नो धात् ।
पूषण्वन्त ऋभवो मादयध्वमूर्ध्वग्रावाणो अध्वरमतष्ट ॥ १२ ॥
विद्युद्रथा मरुत ऋष्टिमन्तो दिवो मर्या ऋतजाता अयासः ।
सरस्वती शृणवन्यज्ञियासो धाता रयिं सहवीरं तुरासः ॥ १३ ॥
विष्णुं स्तोमासः पुरुदस्ममर्का भगस्येव कारिणो यामनि ग्मन् ।
उरुक्रमः ककुहो यस्य पूर्वीर्न मर्धन्ति युवतयो जनित्रीः ॥ १४ ॥

इमम् । स्तोमम् । रोदसी इति । प्र । ब्रवीमि । ऋदूदराः । शृणवन् । अग्नि॰
मित्रः । सम्ऽराजः । वरुणः । युवानः । आदित्यासः । कवयः । पप्रथानाः ॥
हिरण्यऽपाणिः । सविता । सुऽजिह्वः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । ॰
देवेषु । च । सवितरिति । श्लोकम् । अश्रेः । आत् । अस्मभ्यम् । आ ।
सर्वऽतातिम् ॥ ११ ॥ सुऽकृत् । सुऽपाणिः । स्वऽवान् । ऋतऽवा । देवः ।
अवसे । तानि । नः । धात् । पूषण्ऽवन्तः । ऋभवः । मादयध्वम् । ऊ॰
अध्वरम् । अतष्ट ॥ १२ ॥ विद्युत्ऽरथाः । मरुतः । ऋष्टिऽमन्तः । दिवः
ऋतऽजाताः । अयासः । सरस्वती । शृणवन् । यज्ञियासः । धात । रयिम् । ॰
तुरासः ॥ १३ ॥ विष्णुम् । स्तोमासः । पुरुऽदस्मम् । अर्काः । भगस्यऽइव । ॰
यामनि । ग्मन् । उरुऽक्रमः । ककुहः । यस्य । पूर्वीः । न । मर्धन्ति । ॰
जनित्रीः ॥ १४ ॥

। विश्वैर्वीर्यैः॒ पत्यमान उभे आ पंप्रौ रोदसी महित्वा ।
रो वृत्रहा धृष्णुषेणः सङ्गृभ्या न आ भरा भूरि पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥
स्या मे पितरा बन्धुपृच्छा सजात्यमश्विनोश्चारु नाम ।
हि स्थो रयिदौ नो रयीणां दात्रं रक्षेथे अकवैरदब्धा ॥ १६ ॥
महः कवयश्चारु नाम यद्ध देवा भवथ विश्व इन्द्रे ।
ऋभुभिः पुरुहूत प्रियेभिरिमां धियं सातये तक्षता नः ॥ १७ ॥
मा णो अदितिर्यज्ञियासोऽदब्धानि वरुणस्य व्रतानि ।
र्त नो अनपत्यानि गन्तोः प्रजावान्नः पशुमाँ अस्तु गातुः ॥ १८ ॥
नां दूतः पुरुध प्रसूतोऽनागान्नो वोचतु सर्वताता ।
तु नः पृथिवी द्यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वन्तरिक्षम् ॥ १९ ॥

। विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उभे इति । आ । पप्रौ । रोदसी इति ।
त्वा । पुरम्ऽदरः । वृत्रऽहा । धृष्णुऽसेनः । सम्ऽगृभ्य । नः । आ । भर । भूरि ।
॥ १५ ॥ २६ ॥ नासत्या । मे । पितरा । बन्धुऽपृच्छा । सऽजात्यं ।
श्विनोः । चारु । नाम । युवं । हि । स्थः । रयिऽदौ । नः । रयीणां । दात्रं ।
इति । अकवैः । अदब्धा ॥ १६ ॥ महत् । तत् । वः । कवयः । चारु । नाम । यत् ।
देवाः । भवथ । विश्वे । इन्द्रे । सखा । ऋभुऽभिः । पुरुऽहूत । प्रियेभिः । इमां ।

शृण्वन्तु नो वृषणः पर्वतासो ध्रुवक्षेमास इळया मदन्तः ।
आदित्यैर्नो अदितिः शृणोतु यच्छन्तु नो मरुतः शर्म भद्रम् ॥ २० ॥
सदा सुगः पितुमाँ अस्तु पन्था मध्वा देवा ओषधीः सं पिपृक्त ।
भगो मे अग्ने सख्ये न मृध्या उद्रायो अश्यां सदनं पुरुक्षोः ॥ २१ ॥
स्वदस्व हव्या समिषो दिदीह्यस्मद्र्यक्सं मिमीहि श्रवांसि ।
विश्वाँ अग्ने पृत्सु ताञ्जेषि शत्रूनहा विश्वा सुमना दीदिही नः ॥२२॥२७॥

॥ ५५ ॥ ऋषि –प्रजापतिः । देवता–विश्वेदेवा. । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ५५ ॥ उषसः पूर्वा अध यद्व्यूषुर्महद्वि जज्ञे अक्षरं पदे गोः ।
व्रता देवानामुप नु प्रभूषन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥
मो षू णो अत्र जुहुरन्त देवा मा पूर्वे अग्ने पितरः पदज्ञाः ।
पुराण्योः सद्मनोः केतुरन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥

शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतासः । ध्रुवऽक्षेमासः । इळया । मदन्तः । आदित्यैः ।
नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु । नः । मरुतः । शर्म । भद्रं ॥ २० ॥ सदा ।
सुऽगः । पितुऽमान् । अस्तु । पंथाः । मध्वा । देवाः । ओषधीः । सं । पिपृक्त ।
भगः । मे । अग्ने । सख्ये । न । मृध्याः । उत् । रायः । अश्यां । सदनं ।
पुरुऽक्षोः ॥ २१ ॥ स्वदस्व । हव्या । सं । इषः । दिदीहि । अस्मद्र्यक् । सं ।
मिमीहि । श्रवांसि । विश्वान् । अग्ने । पृत्ऽसु । तान् । जेषि । शत्रून् ।
विश्वा । सुऽमनाः । दीदिहि । नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

उषसः । पूर्वाः । अध । यत् । विऽऊषुः । महत् । वि । जज्ञे । अक्षरं ।
गोः । व्रता । देवानां । उप । नु । प्रऽभूषन् । महत् । देवानां । असुरऽत्वं ।
एकं ॥ १ ॥ मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरंत । देवाः । मा । पूर्वे । अग्ने ।
पितरः । पदऽज्ञाः । पुराण्योः । सद्मनोः । केतुः । अंतः । महत् । देवानां ।
असुरऽत्वं । एकं ॥ २ ॥

वि मे॑ पुरु॒त्रा प॑तयन्ति॒ कामाः॒ शम्यच्छा॑ दीद्ये पू॒र्व्याणि॑।
समि॑द्धे अ॒ग्नावृ॒तमिद्व॑देम म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म्॥ ३॥
स॒मा॒नो राजा॒ विभृ॑तः पुरु॒त्रा शये॑ श॒यासु॒ प्रयु॑तो॒ वनानु॑।
अ॒न्या व॒त्सं भर॑ति॒ क्षेति॑ मा॒ता म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म्॥ ४॥
आ॒क्षित्पूर्वा॒स्वप॑रा अनू॒रुत्स॒द्यो जा॒तासु॒ तरु॑णीष्व॒न्तः।
अ॒न्तर्व॑तीः सुवते॒ अप्र॑वीता म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म्॥ ५॥ २८॥
श॒युः प॒रस्ता॒दध॒ नु द्वि॑मा॒ताब॑न्धनश्चरति व॒त्स एकः॑।
मि॒त्रस्य॒ ता वरु॑णस्य व्र॒तानि॑ म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म्॥ ६॥
द्वि॒मा॒ता होता॑ वि॒दथे॑षु स॒म्राळन्वग्रं॒ चर॑ति॒ क्षेति॑ बु॒ध्नः।
प्र रण्या॑नि रण्य॒वाचो॑ भरन्ते म॒हद्दे॒वाना॑मसुर॒त्वमेक॑म्॥ ७॥

वि। मे॒। पु॒रु॒ऽत्रा। प॒त॒य॒न्ति॒। कामाः॑। शमि॑। अच्छ॑। दी॒द्ये॒। पू॒र्व्याणि॑।
सम्ऽइ॑द्धे। अ॒ग्नौ। ऋ॒तम्। इत्। व॒दे॒म॒। म॒हत्। दे॒वाना॑म्। अ॒सु॒र॒ऽत्वम्। एक॑म्॥ ३॥

शरंस्येव युध्यंतो अन्तमस्यं प्रतीचीनं ददृशे विश्वंमायत् ।
अन्तर्मतिश्चरति निष्षिधं गोर्महद्देवानांमसुरत्वमेकंम् ॥ ८ ॥
नि वेवेति पलितो दूत आस्वन्तर्महांश्चरति रोचनेनं ।
वपूंषि बिभ्रंदभि नो वि चष्टे महद्देवानांमसुरत्वमेकंम् ॥ ९ ॥
विष्णुंर्गोपाः पंरमं पाति पार्थः प्रिया धामान्यमृता दधानः ।
अग्निष्टा विश्वा भुवंनानि वेद महद्देवानांमसुरत्वमेकंम् ॥ १० ॥ २९ ॥
नाना चक्राते यम्या३वपूंषि तयोरन्यद्रोचंते कृष्णमन्यत् ।
श्यावीं च यदरुंषी च स्वसांरौ महद्देवानांमसुरत्वमेकंम् ॥ ११ ॥
माता च यत्रं दुहिता चं धेनू संबर्दुघे धापयेते समीची ।
ऋतस्य ते सर्दसीळे अन्तर्महद्देवानांमसुरत्वमेकंम् ॥ १२ ॥

शरंस्यऽइव । युध्यंतः । अंतमस्यं । प्रतीचीनं । ददृशे । विश्वं । आऽयत् । अंतः । मतिः । चरति । निःऽसिधं । गोः । महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ ८ ॥ नि । वेवेति । पलितः । दूतः । आसु । अंतः । महान् । चरति । रोचनेनं । वपूंषि । बिभ्रंत् । अभि । नः । वि । चष्टे । महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ ९ ॥ विष्णुः । गोपाः । परमं । पाति । पार्थः । प्रिया । धामानि । अमृता । दधानः । अग्निः । ता । विश्वा । भुवंनानि । वेद । महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ १० ॥ २९ ॥ नाना । चक्राते इति । यम्या । वपूंषि । तयोः । अन्यत् । रोचंते । कृष्णं । अन्यत् । श्यावीं । च । यत् । अरुंषी । च । स्वसांरौ । महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ ११ ॥ माता । च । यत्रं । दुहिता । च । धेनू इति । सबर्दुघे इति सबःऽदुघे । धापयेते इति । समीची इति संऽईची । ऋतस्यं । ते इति । सर्दसि । ईळे । अंतः । महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ १२ ॥

अन्यस्या वत्सं रिहती मिमाय कया भुवा नि दधे धेनुरूधः ।
ऋतस्य सा पयसापिन्वतेळा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥
पद्या वस्ते पुरुरूपा वपूंष्यूर्ध्वा तस्थौ त्र्यविं रेरिहाणा ।
ऋतस्य सद्म वि चरामि विद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १४ ॥
पदे इव निहिते दस्मे अन्तस्तयोरन्यद्गुह्यमाविरन्यत् ।
सध्रीचीना पथ्या३सा विषूची महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १५ ॥ ३० ॥
आ धेनवो धुनयन्तामशिश्वीः सबर्दुघाः शशया अप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्या युवतयो भवन्तीर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥
यदन्यासु वृषभो रोरवीति सो अन्यस्मिन्यूथे नि दधाति रेतः ।
स हि क्षपावान्त्स भगः स राजा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती । मिमाय । कया । भुवा । नि । दधे । धेनुः । ऊधः ।
ऋतस्य । सा । पयसा । अपिन्वत । इळा । महत् । देवानाम् । असुरऽत्वम् । एकम् ॥ १३ ॥
पद्या । वस्ते । पुरुऽरूपा । वपूंषि । ऊर्ध्वा । तस्थौ । त्रिऽअविम् । रेरिहाणा ।

वीरस्य नु स्वश्व्यं जनासः प्र नु वोचाम विदुरस्य देवाः ।
षोळ्हा युक्ताः पञ्चपञ्चा वहन्ति महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १८ ॥
देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः पुपोष प्रजाः पुरुधा जजान ।
इमा च विश्वा भुवनान्यस्य महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १९ ॥
मही समैरच्चम्वा समीची उभे ते अस्य वसुना न्यृष्टे ।
शृण्वे वीरो विन्दमानो वसूनि महद्देवानामसुरत्वमेकम् २०
इमां च नः पृथिवीं विश्वधाया उप क्षेति हितमित्रो न राजा ।
पुरःसदः गर्भसदो न वीरा महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २१ ॥
निष्षिध्वरीस्त ओषधीरुतापो रयिं त इन्द्र पृथिवी बिभर्ति ।
सखायस्ते वामभाजः स्याम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥ ३ ॥

वीरस्य । नु । सुऽअश्व्यं । जनासः । प्र । नु । वोचाम । विदुः । अस्य । देवाः ।
षोळ्हा । युक्ताः । पंचऽपंच । आ । वहंति । महत् । देवानां । असुरऽत्वं ।
एकं ॥ १८ ॥ देवः । त्वष्टा । सविता । विश्वऽरूपः । पुपोष । प्रऽजाः । पुरुधा ।
जजान । इमा । च । विश्वा । भुवनानि । अस्य । महत् । देवानां । असुरऽत्वं ।
एकं ॥ १९ ॥ मही इति । सं । ऐरत् । चम्वा । समीची इति सम्ऽईची । उभे इति ।
ते इति । अस्य । वसुना । न्यृष्टे इति निऽऋष्टे । शृण्वे । वीरः । विन्दमानः । वसूनि ।
महत् । देवानां । असुरऽत्वं । एकं ॥ २० ॥ इमां । च । नः । पृथिवीं ।

॥ अथ तृतीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ ५६ ॥ ऋषिः—प्रजापतिः । देवता—विश्वेदेवाः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ५६ ॥ न ता मिनन्ति मायिनो न धीरा व्रता देवानां प्रथमा ध्रुवाणि ।
न रोदसी अद्रुहा वेद्याभिर्न पर्वता निनमे तस्थिवांसः ॥ १ ॥
षड्भाराँ एको अचरन्बिभर्त्यृतं वर्षिष्ठमुप गाव आगुः ।
तिस्रो महीरुपरास्तस्थुरत्या गुहा द्वे निहिते दर्श्येका ॥ २ ॥
त्रिपाजस्यो वृषभो विश्वरूप उत त्र्युधा पुरुध प्रजावान् ।
त्र्यनीकः पत्यते माहिनावान्त्स रेतोधा वृषभः शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥
अभीक आसां पदवीरबोध्यादित्यानामह्वे चारु नाम ।
आपश्चिदस्मा अरमन्त देवीः पृथग्व्रजन्तीः परि षीमवृञ्जन् ॥ ४ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

त्री षधस्था सिन्धवस्त्रिः कवीनामुत त्रिमाता विदथेषु सम्राट् ।
ऋतावरीर्योषणास्तिस्रो अप्यास्त्रिरा दिवो विदथे पत्यमानाः ॥ ५ ॥
त्रिरा दिवः सवितर्वार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अह्नः ।
त्रिधातु राय आ सुवा वसूनि भग त्रातर्धिषणे सातये धाः ॥ ६ ॥
त्रिरा दिवः सविता सोषवीति राजाना मित्रावरुणा सुपाणी ।
आपश्चिदस्य रोदसी चिदुर्वी रत्नं भिक्षन्त सवितुः सवायं ॥ ७ ॥
त्रिरुत्तमा दूणशा रोचनानि त्रयो राजन्त्यसुरस्य वीराः ।
ऋतावान इषिरा दूळभासस्त्रिरा दिवो विदथे सन्तु देवाः ॥ ८ ॥ २ ॥

त्री । सधऽस्था । सिन्धवः । त्रिः । कवीनां । उत । त्रिऽमाता । विदथेषु । संऽराट् । ऋतऽवरीः । योषणाः । तिस्रः । अप्याः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानाः ॥ ५ ॥ त्रिः । आ । दिवः । सवितः । वार्याणि । दिवेऽदिवे । आ । सुव । त्रिः । नः । अह्नः । त्रिऽधातु । रायः । आ । सुव । वसूनि । भग । त्रातः । धिषणे । सातये । धाः ॥ ६ ॥ त्रिः । आ । दिवः । सविता । सोषवीति । राजाना । मित्रावरुणा । सुपाणी इति सुऽपाणी । आपः । चित् । अस्य । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति । रत्नं । भिक्षन्त । सवितुः । सवायं ॥ ७ ॥ त्रिः । उत्ऽतमा । दुःऽनशा । रोचनानि । त्रयः । राजन्ति । असुरस्य । वीराः । ऋतऽवानः । इषिराः । दुःऽदभासः । त्रिः । आ । दिवः । विदथे । सन्तु । देवाः ॥ ८ ॥

॥ ५७ ॥ ऋषिः—विश्वामित्र । देवता—विश्वेदेवा । छन्द—त्रिष्टुप् ॥

॥ ५७ ॥ प्र मे विविक्वाँ अविदन्मनीषां धेनुं चरन्तीं प्रयुतामगोपाम् ।
सद्यश्चिद्या दुदुहे भूरि धासेरिन्द्रस्तदग्निः पनितारो अस्याः ॥ १ ॥
इन्द्रः सु पूषा वृषणा सुहस्ता दिवो न प्रीताः शशयं दुदुह्रे ।
विश्वे यदस्यां रणयन्त देवाः प्र वोऽत्र वसवः सुम्नमश्याम् ॥ २ ॥
या जामयो वृष्ण इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्तीर्जानते गर्भमस्मिन् ।
अच्छा पुत्रं धेनवो वावशाना महश्चरन्ति बिभ्रतं वपूंषि ॥ ३ ॥
अच्छा विवक्मि रोदसी सुमेके ग्राव्णो युजानो अध्वरे मनीषा ।
इमा उ ते मनवे भूरिवारा ऊर्ध्वा भवन्ति दर्शता यजत्राः ॥ ४ ॥

प्र । मे । विविक्वान् । अविदत् । मनीषां । धेनुं । चरंतीं । प्रऽयुतां । अगोपां । सद्यः । चित् । या । दुदुहे । भूरि । धासेः । इंद्रः । तत् । अग्निः । पनितारः । अस्याः ॥ १ ॥ इंद्रः । सु । पूषा । वृषणा । सुऽहस्ता । दिवः । न । प्रीताः ।

या ते जिह्वा मधुमती सुमेधा अग्ने देवेषूच्यत उरूची ।
तयेह विश्वाँ अवसे यजत्राना सादय पायया चा मधूनि ॥ ५ ॥

या ते अग्ने पर्वतस्येव धारासश्चन्ती पीपयद्देव चित्रा ।
तामस्मभ्यं प्रमतिं जातवेदो वसो रास्व सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ ६ ॥ २

॥ ५८ ॥ ऋषि.-विश्वामित्रः । देवता-अश्विनौ । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ५८ ॥ धेनुः प्रत्नस्य काम्यं दुहानान्तः पुत्रश्चरति दक्षिणायाः ।
आ द्योतनिं वहति शुभ्रयामोषसः स्तोमो अश्विनावजीगः ॥ १ ॥

सुयुग्वहन्ति प्रति वामृतेनोर्ध्वा भवन्ति पितरेव मेधाः ।
जरेथामस्मद्वि पणेर्मनीषां युवोरवश्चकृमा यातमर्वाक् ॥ २ ॥

या । ते । जिह्वा । मधुऽमती । सुऽमेधाः । अग्ने । देवेषु । उच्यते । उरूची । तया । इह । विश्वान् । अवसे । यजत्रान् । आ । सादय । पायय । च । मधूनि ॥ ५ ॥ या । ते । अग्ने । पर्वतस्यऽइव । धारा । असश्चन्ती । पीपयत् । देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यं । प्रऽमतिं । जातऽवेदः । वसो इति । रास्व । सुऽमतिं । विश्वऽजन्यां ॥ ६ ॥

धेनुः । प्रत्नस्य । काम्यं । दुहाना । अंतरिति । पुत्रः । चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिं । वहति । शुभ्रऽयामा । उषसः । स्तोमः । अश्विनौ । अजीगरिति ॥ १ ॥ सुऽयुक् । वहंति । प्रति । वां । ऋतेन । ऊर्ध्वाः । भवंति । पितराऽइव । मेधाः । जरेथां । अस्मत् । वि । पणेः । मनीषां । युवोः । अवः । चकृम । आ । यातं । अर्वाक् ॥ २ ॥

सुयुग्भिरश्वैः सुवृता रथेन दस्राविमं शृणुतं श्लोकमद्रेः ।
किमङ्ग वां प्रत्यवर्तिं गमिष्ठाहुर्विप्रासो अश्विना पुराजाः ॥ ३ ॥
आ मन्येथामा गतं कच्चिदेवैर्विश्वे जनासो अश्विना हवन्ते ।
इमा हि वां गोऋजीका मधूनि प्र मित्रासो न ददुरुस्रो अग्रे ॥ ४ ॥
तिरः पुरू चिदश्विना रजांस्याङ्गूषो वां मघवाना जनेषु ।
एह यातं पथिभिर्देवयानैर्दस्राविमे वां निधयो मधूनाम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
पुराणमोकः सख्यं शिवं वां युवोर्नरा द्रविणं जह्नाव्याम् ।
पुनः कृण्वानाः सख्या शिवानि मध्वा मदेम सह नू समानाः ॥ ६ ॥

सुयुक्ऽभिः । अश्वैः । सुऽवृता । रथेन । दस्रौ । इमं । शृणुतं । श्लोकं । अद्रेः । किं ।
अङ्ग । वां । प्रति । अवर्तिं । गमिष्ठा । आहुः । विप्रासः । अश्विना । पुराऽजाः ॥ ३ ॥
आ । मन्येथां । आ । गतं । कत् । चित् । एवैः । विश्वे । जनासः । अश्विना । हवन्ते ।
इमा । हि । वां । गोऽऋजीका । मधूनि । प्र । मित्रासः । न । ददुः । उस्रः ।

अश्विना वायुना युवं सुदक्षा नियुद्भिश्च सजोषसा युवाना ।
नासत्या तिरोअह्न्यं जुषाणा सोमं पिबतमस्रिधा सुदानू ॥ ७ ॥
अश्विना परि वामिषः पुरूचीरीयुर्गीर्भिर्यतमाना अमृध्राः ।
रथो ह वामृतजा अद्रिजूतः परि द्यावापृथिवी याति सद्यः ॥ ८ ॥
अश्विना मधुषुत्तमो युवाकुः सोमस्तं पातमा गतं दुरोणे ।
रथो ह वां भूरि वर्पः करिक्रत्सुतावतो निष्कृतमागमिष्ठः ॥ ९ ॥

॥ ५९ ॥ ऋषि.–विश्वामित्र । देवता–मित्र. । छंद–त्रिष्टुप् ॥

॥ ५९ ॥ मित्रो जनान्यातयति ब्रुवाणो मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम् ।
मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ १ ॥

अश्विना । वायुना । युवं । सुऽदक्षा । नियुत्ऽभिः । च । सऽजोषसा । युवाना ।
नासत्या । तिरःऽअह्न्यं । जुषाणा । सोमं । पिबतं । अस्रिधा । सुदानू इति सुऽदानू ॥
अश्विना । परि । वां । इषः । पुरूचीः । ईयुः । गीःऽभिः । यतमानाः । अमृध्राः ।
रथः । ह । वां । ऋतऽजाः । अद्रिऽजूतः । परि । द्यावापृथिवी इति ।
याति । सद्यः ॥ ८ ॥ अश्विना । मधुसुत्ऽतमः । युवाकुः । सोमः । तं ।
आ । गतं । दुरोणे । रथः । ह । वां । भूरि । वर्पः । करिक्रत् । सुत
निःऽकृतं । आऽगमिष्ठः ॥ ९ ॥ ४ ॥

मित्रः । जनान् । यातयति । ब्रुवाणः । मित्रः । दाधार । पृथिवीं । उत ।
द्यां । मित्रः । कृष्टीः । अनिऽमिषा । अभि । चष्टे । मित्राय ।
हव्यं । जुहोत ॥ १ ॥

प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान्यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेन ।
न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमंहो अश्नोत्यन्तितो न दूरात् ॥ २ ॥
अनमीवास इळया मदन्तो मितज्ञवो वरिमन्ना पृथिव्याः ।
आदित्यस्य व्रतमुपक्षियन्तो वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥
अयं मित्रो नमस्यः सुशेवो राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ४ ॥
महाँ आदित्यो नमसोपसद्यो यातयज्जनो गृणते सुशेवः ।
तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टमग्नौ मित्राय हविरा जुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥
मित्रस्य चर्षणीधृतोऽवो देवस्य सानसि ।
द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥ ६ ॥

प्र । सः । मित्र । मर्तः । अस्तु । प्रयस्वान् । यः । ते । आदित्य । शिक्षति ।
व्रतेन । न । हन्यते । न । जीयते । त्वाऽऊतः । न । एनम् । अंहः । अश्नोति ।
अन्तितः । न । दूरात् ॥ २ ॥ अनमीवासः । इळया । मदन्तः । मितऽज्ञवः ।

अभि यो महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः ।
अभि श्रवोभिः पृथिवीम् ॥ ७ ॥
मित्राय पञ्च येमिरे जना अभिष्टिशवसे ।
स देवान्विश्वान्बिभर्ति ॥ ८ ॥
मित्रो देवेष्वायुषु जनाय वृक्तबर्हिषे ।
इष इष्टव्रता अकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ ६० ॥ ऋषिः—विश्वामित्रः । देवता—ऋभवः । छन्दः—जगती ॥

॥ ६० ॥ इहेह वो मनसा बन्धुता नर उशिजो जग्मुरभि तानि वेदसा ।
याभिर्मायाभिः प्रतिजूतिवर्पसः सौधन्वना यज्ञियं भागमानश ॥ १ ॥
याभिः शचीभिश्चमसाँ अपिंशत यया धिया गामरिणीत चर्मणः ।
येन हरी मनसा निरतक्षत तेन देवत्वमृभवः समानश ॥ २ ॥

अभि । यः । महिना । दिवं । मित्रः । बभूव । सऽप्रथाः । अभि । श्रवःऽभिः । पृथिवीं ॥ ७ ॥ मित्राय । पंच । येमिरे । जनाः । अभिष्टिऽशवसे । सः । देवान् । विश्वान् । बिभर्ति ॥ ८ ॥ मित्रः । देवेषु । आयुषु । जनाय । वृक्तऽबर्हिषे । इषः । इष्टऽव्रताः । अकरित्यकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

इहऽइह । वः । मनसा । बंधुता । नरः । उशिजः । जग्मुः । अभि । तानि । वेदसा । याभिः । मायाभिः । प्रतिजूतिऽवर्पसः । सौधन्वनाः । यज्ञियं । भागं । आनश ॥ १ ॥ याभिः । शचीभिः । चमसान् । अपिंशत । यया । धिया । गां । अरिणीत । चर्मणः । येन । हरी इति । मनसा । निःऽअतक्षत । तेन । देवऽत्वं । ऋभवः । सं । आनश ॥ २ ॥

इन्द्रस्य सख्यमृभवः समानशुर्मनोर्नपातो अपसो दधन्विरे ।
सौधन्वनासो अमृतत्वमेरिरे विष्ट्वी शमीभिः सुकृतः सुकृत्यया ॥ ३ ॥
इन्द्रेण याथ सरथं सुते सचाँ अथो वशानां भवथा सह श्रिया ।
न वः प्रतिमै सुकृतानि वाघतः सौधन्वना ऋभवो वीर्याणि च ॥ ४ ॥
इन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितं सुतं सोममा वृषस्वा गभस्त्योः ।
धियेषितो मघवन्दाशुषो गृहे सौधन्वनेभिः सह मत्स्वा नृभिः ॥ ५ ॥
इन्द्र ऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेह नोऽस्मिन्त्सवने शच्या पुरुष्टुत ।
इमानि तुभ्यं स्वसराणि येमिरे व्रता देवानां मनुषश्च धर्मभिः ॥ ६ ॥

इंद्रस्य । सख्यं । ऋभवः । सं । आनशुः । मनोः । नपातः । अपसः । दधन्विरे ।
सौधन्वनासः । अमृतऽत्वं । आ । ईरिरे । विष्ट्वी । शमीभिः । सुऽकृतः ।
सुऽकृत्यया ॥ ३ ॥ इंद्रेण । याथ । सऽरथं । सुते । सचा । अथो इति । वशानां ।

इन्द्र ऋभुभिर्वाजिभिर्वाजयन्निह स्तोमं जरितुरुप याहि यज्ञियम् ।
शतं केतेभिरिषिरेभिरायवे सहस्रणीथो अध्वरस्य होमनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

॥ ६१ ॥ ऋषि:-विश्वामित्रः । देवता-उषः । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ६१ ॥ उषो वाजेन वाजिनि प्रचेताः स्तोमं जुषस्व गृणतो मघोनि ।
पुराणी देवि युवतिः पुरंधिरनु व्रतं चरसि विश्ववारे ॥ १ ॥
उषो देव्यमर्त्या वि भाहि चन्द्ररथा सूनृता ईरयन्ती ।
आ त्वा वहन्तु सुयमासो अश्वा हिरण्यवर्णां पृथुपाजसो ये ॥ २ ॥
उषः प्रतीची भुवनानि विश्वोर्ध्वा तिष्ठस्यमृतस्य केतुः ।
समानमर्थं चरणीयमाना चक्रमिव नव्यस्या ववृत्स्व ॥ ३ ॥

इन्द्र । ऋभुऽभिः । वाजिऽभिः । वाजयन् । इह । स्तोमं । जरितुः । उप । याहि । यज्ञियं । शतं । केतेभिः । इषिरेभिः । आयवे । सहस्रऽनीथः । अध्वरस्य । होमनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

उषः । वाजेन । वाजिनि । प्रऽचेताः । स्तोमं । जुषस्व । गृणतः । मघोनि । पुराणी । देवि । युवतिः । पुरंऽधिः । अनु । व्रतं । चरसि । विश्वऽवारे ॥ १ ॥ उषः । देवि । अमर्त्या । वि । भाहि । चन्द्रऽरथा । सूनृताः । ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुऽयमासः । अश्वाः । हिरण्यऽवर्णां । पृथुऽपाजसः । ये ॥ २ ॥ उषः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि । अमृतस्य । केतुः । समानं । अर्थं । चरणीयमाना । चक्रंऽइव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

एव स्यूमेव चिन्वती मघोन्युषा याति स्वसरस्य पत्नी ।
स्वर्जनन्ती सुभगा सुदंसा आन्ताद्दिवः पप्रथ आ पृथिव्याः ॥ ४ ॥
अच्छा वो देवीमुषसं विभातीं प्र वो भरध्वं नमसा सुवृक्तिम् ।
ऊर्ध्वं मधुधा दिवि पाजो अश्रेत्प्र रोचना रुरुचे रण्वसंदृक् ॥ ५ ॥
ऋतावरी दिवो अर्कैरबोध्या रेवती रोदसी चित्रमस्थात् ।
आयतीमग्न उषसं विभातीं वाममेषि द्रविणं भिक्षमाणः ॥ ६ ॥
ऋतस्य बुध्न उषसामिषण्यन्वृषा मही रोदसी आ विवेश ।
मही मित्रस्य वरुणस्य माया चन्द्रेव भानुं वि दधे पुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

एव । स्यूमऽइव । चिन्वती । मघोनी । उषाः । याति । स्वसरस्य । पत्नी । स्वः ।
जनन्ती । सुऽभगा । सुऽदंसाः । आ । अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥
अच्छ । वः । देवीम् । उषसम् । विऽभातीम् । प्र । वः । भरध्वम् । नमसा । सुऽवृक्तिम् ।
ऊर्ध्वम् । मधुऽधा । दिवि । पाजः । अश्रेत् । प्र । रोचना । रुरुचे । रण्वऽसंदृक् ॥ ५ ॥
ऋतऽवरी । दिवः । अर्कैः । अबोधि । आ । रेवती । रोदसी इति । चित्रम् । अस्थात् ।
आऽयतीम् । अग्ने । उषसम् । विऽभातीम् । वामम् । एषि । द्रविणम् । भिक्षमाणः । ६ ॥
ऋतस्य । बुध्ने । उषसाम् । इषण्यन् । वृषा । मही इति । रोदसी इति । आ । विवेश ।
मही । मित्रस्य । वरुणस्य । माया । चन्द्राऽइव । भानुम् । वि । दधे । पुरुऽत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ६२ ॥ ऋषि-विश्वामित्रः । देवता-इन्द्रावरुणौ । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ६२ ॥ इमा उं वां भृमयो मन्यमाना युवावते न तुज्या अभूवन् ।
क्व१त्यदिन्द्रावरुणा यशो वां येन स्मा सिनं भरथः सखिभ्यः ॥ १ ॥
अयमु वां पुरुतमो रयीयञ्छश्वत्तममवसे जोहवीति ।
सजोषाविन्द्रावरुणा मरुद्भिर्दिवा पृथिव्या शृणुतं हवं मे ॥ २ ॥
अस्मे तदिन्द्रावरुणा वसु ष्यादस्मे रयिर्मरुतः सर्ववीरः ।
अस्मान्वरूत्रीः शरणैरवन्त्वस्मान्होत्रा भारती दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥
बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य ।
रास्व रत्नानि दाशुषे ॥

इमाः । ऊं इति । वां । भृमयः । मन्यमानाः । युवाऽवते । न । तुज्याः । अभू[वन्]
क्व । त्यत् । इंद्रावरुणा यशः । वां । येन । स्म । सिनं । भरथः । सखिऽभ्यः ॥ १
अयं । ऊं इति । वां । पुरुऽतमः । रयिऽयन् । शश्वत्ऽतमं । अवसे । जोह[वीति]
सऽजोषौ । इंद्रावरुणा । मरुत्ऽभिः । दिवा । पृथिव्या । शृणुतं । हवं । मे ॥ २
अस्मे इति । तत् । इंद्रावरुणा । वसु । स्यात् । अस्मे इति । रयिः । मरुतः । [सर्वऽवीरः]
अस्मान् । वरूत्रीः । शरणैः । अवंतु । अस्मान् । होत्रा । भारती । द[क्षिणाभिः]
बृहस्पते । जुषस्व । नः । हव्यानि । विश्वऽदेव्य । रास्व । रत्नानि । दाशुषे ॥ ४

शुचिमर्कैर्बृहस्पतिमध्वरेषु नमस्यत ।

अनाम्योज आ चके ॥ ५ ॥ ९ ॥

वृषभं चर्षणीनां विश्वरूपमदाभ्यम् ।

बृहस्पतिं वरेण्यम् ॥ ६ ॥

इयं ते पूषन्नाघृणे सुष्टुतिर्देव नव्यसी ।

अस्माभिस्तुभ्यं शस्यते ॥ ७ ॥

तां जुषस्व गिरं मम वाजयन्तीमवा धियम् ।

वधूयुरिव योषणाम् ॥ ८ ॥

यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सं च पश्यति ।

स नः पूषाविता भुवत् ॥ ९ ॥

शुचिं । अर्कैः । बृहस्पतिं । अध्वरेषु । नमस्यत । अनामि । ओजः । आ । चके ॥ ५ ॥ ९ ॥ वृषभं । चर्षणीनां । विश्वऽरूपं । अदाभ्यं । बृहस्पतिं ।

तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि ।

धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त् ॥ १० ॥ १० ॥

दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्व॒यं वा॑ज॒यन्तः॒ पुर॑न्ध्या ।

भग॑स्य रा॒तिमी॑महे ॥ ११ ॥

दे॒वं नरः॑ सवि॒तारं॒ विप्रा॑ य॒ज्ञैः सु॑वृ॒क्तिभिः॑ ।

न॒म॒स्यन्ति॑ धि॒येषि॒ताः ॥ १२

सोमो॑ जिगाति गातु॒विद्दे॒वाना॑मेति निष्कृ॒तम् ।

ऋ॒तस्य॒ योनि॑मा॒सद॑म् ॥ १३

सोमो॑ अ॒स्मभ्यं॑ द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे च प॒शवे॑ ।

अ॒न॒मी॒वा इष॑स्करत् ॥ १४

तत् । स॒वि॒तुः । वरे॑ण्यं । भर्गः॑ । दे॒वस्य॑ । धी॒म॒हि॒ । धियः॑ । यः । नः॒ । प्र॒ऽचो॒दया॑त्
॥ १० ॥ १० ॥ दे॒वस्य॑ । स॒वि॒तुः । व॒यं । वा॒ज॒ऽयन्तः॑ । पुर॑म्ऽध्या ॥ भग॑स्य । रा॒तिं
ई॒म॒हे॒ ॥ ११ ॥ दे॒वं । नरः॑ । स॒वि॒तारं॑ । विप्राः॑ । य॒ज्ञैः । सु॒वृ॒क्तिऽभिः॑ ॥ न॒म॒स्यन्ति॑
धि॒या । इ॒षि॒ताः ॥ १२ ॥ सोमः॑ । जि॒गा॒ति॒ । गा॒तु॒ऽवित् । दे॒वाना॑म् । ए॒ति॒
निः॒ऽकृ॒तं । ऋ॒तस्य॑ । योनिं॑ । आ॒ऽसद॑म् ॥ १३ ॥ सोमः॑ । अ॒स्मभ्यं॑ । द्वि॒ऽपदे॑
चतुः॑ऽपदे । च॒ । प॒शवे॑ । अ॒न॒मी॒वाः । इषः॑ । क॒र॒त् ॥ १४ ॥

अस्माकमायुर्वर्धयन्नभिमातीः सहमानः ।
सोमः सधस्थमासदत् ॥ १५ ॥
आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् ।
मध्वा रजांसि सुक्रतू ॥ १६ ॥
उरुशंसा नमोवृधा मह्ना दक्षस्य राजथः ।
द्राघिष्ठाभिः शुचिव्रता ॥ १७ ॥
गृणाना जमदग्निना योनावृतस्य सीदतम् ।
पातं सोममृतावृधा ॥ १८ ॥ ११ ॥ ५ ॥ ३ ॥

अस्माकं । आयुः । वर्धयन् । अभिऽमातीः । सहमानः । सोमः । सधऽस्थं । आ । असदत् ॥ १५ ॥ आ । नः । मित्रावरुणा । घृतैः । गव्यूतिं । उक्षतं । मध्वा । रजांसि । सुक्रतू इति सुऽक्रतू ॥ १६ ॥ उरुऽशंसा । नमःऽवृधा । मह्ना । दक्षस्य ।

॥ अथ चतुर्थं मण्डलम् ॥

॥ प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

॥ १ ॥ ऋषि–वामदेव. । देवता–अग्नि. । छन्दः–जगती ॥

॥१॥ त्वां ह्यंग्ने सद॒मित्स॑म॒न्यवो॑ दे॒वासो॑ दे॒वम॑र॒तिं न्ये॑रि॒र इति॒ क्रत्वा॑ न्येरि॒रे ।
अम॑र्त्यं यजत॒ मर्त्ये॒ष्वा दे॒वमादे॑वं जनत॒ प्रचे॑तसं
विश्व॒मादे॑वं जनत॒ प्रचे॑तसम् ॥ १ ॥
स भ्रात॑रं॒ वरु॑णमग्न॒ आ व॑वृत्स्व दे॒वाँ अच्छा॑ सुम॒ती
य॒ज्ञव॑नसं॒ ज्येष्ठं॑ य॒ज्ञव॑नसम् ।
ऋ॒तावा॑नमादि॒त्यं च॑र्षणी॒धृतं॒ राजा॑नं चर्षणी॒धृत॑म् ॥ २ ॥
सखे॒ सखा॑यम॒भ्या व॑वृत्स्वा॒शुं न च॒क्रं रथ्ये॑व॒ रंह्या॒स्मभ्यं॑ दस्म॒ रंह्या॑ ।
अग्ने॑ मृळी॒कं वरु॑णे॒ सचा॑ विदो म॒रुत्सु॑ वि॒श्वभा॑नुषु ।
तो॒काय॑ तु॒जे शु॑शुचान॒ शं कृ॑ध्य॒स्मभ्यं॑ दस्म॒ शं कृ॑धि ॥ ३ ॥

त्वाम् । हि । अ॒ग्ने॒ । सद॑ । इत् । स॒ऽम॒न्यवः॑ । दे॒वासः॑ । दे॒वम् । अ॒र॒तिम् ।
नि॒ऽए॒रि॒रे । इति॑ । क्रत्वा॑ । नि॒ऽए॒रि॒रे । अम॑र्त्यम् । य॒ज॒त॒ । मर्त्ये॑षु । आ । दे॒वम् ।
आऽदे॑वम् । ज॒न॒त॒ । प्रऽचे॑तसम् । विश्व॑म् । आऽदे॑वम् । ज॒न॒त॒ । प्रऽचे॑तसम् ॥ १ ॥
भ्रात॑रम् । वरु॑णम् । अ॒ग्ने॒ । आ । व॒वृ॒त्स्व॒ । दे॒वान् । अच्छ॑ । सु॒ऽम॒ती । य॒ज्ञ...

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेळोऽव यासिसीष्ठाः ।
यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥ ४ ॥
स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
अव यक्ष्व नो वरुणं रराणो वीहि मृळीकं सुहवो न एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥
अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य सन्दृग्देवस्य चित्रतमा मर्त्येषु ।
शुचि घृतं न तप्तमघ्न्यायाः स्पार्हा देवस्य मंहनेव धेनोः ॥ ६ ॥
त्रिरस्य ता परमा सन्ति सत्या स्पार्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः ।
अनन्ते अन्तः परिवीत आगाच्छुचिः शुक्रो अर्यो रोरुचानः ॥ ७ ॥
स दूतो विश्वेदभि वष्टि सद्मा होता हिरण्यरथो रंसुजिह्वः ।
रोहिदश्वो वपुष्यो विभावा सदा रण्वः पितुमतीव संसत् ॥ ८ ॥

त्वं । नः । अग्ने । वरुणस्य । विद्वान् । देवस्य । हेळः । अव । यासिसीष्ठाः ।
यजिष्ठः । वह्निऽतमः । शोशुचानः । विश्वा । द्वेषांसि । प्र । मुमुग्धि । अस्मत् ॥ ४ ॥
सः । त्वं । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः । अस्याः । उषसः ।

स चेतयन्मनुषो यज्ञबन्धुः प्र तं मह्या रशनया नयन्ति ।
स क्षेत्यस्य दुर्यासु साधन्देवो मर्तस्य सधनित्वमाप ॥ ९ ॥

स तू नो अग्निर्नयतु प्रजानन्नच्छा रत्नं देवभक्तं यदस्य ।
धिया यद्विश्वे अमृता अकृण्वन्द्यौष्पिता जनिता सत्यमुक्षन् ॥ १० ॥ १३

स जायत प्रथमः पस्त्यासु महो बुध्ने रजसो अस्य योनौ ।
अपादशीर्षा गुहमानो अन्तायोयुवानो वृषभस्य नीळे ॥ ११ ॥

प्र शर्ध आर्त प्रथमं विपन्याँ ऋतस्य योना वृषभस्य नीळे ।
स्पार्हो युवा वपुष्यो विभावा सप्त प्रियासोऽजनयन्त वृष्णे ॥ १२ ॥

अस्माकमत्र पितरो मनुष्या अभि प्र सेदुर्ऋतमाशुषाणाः ।
अश्मव्रजाः सुदुघा वव्रे अन्तरुदुस्रा आजन्नुषसो हुवानाः ॥ १३ ॥

सः । चेतयन् । मनुषः । यज्ञऽबंधुः । प्र । तं । मह्या । रशनया । नयंति । सः । क्षे॒ति॒ । अस्य । दुर्यासु । साधन् । देवः । मर्तस्य । सधनिऽत्वं । आप ॥ ९ ॥ सः । तु । नः । अग्निः । नयतु । प्रऽजानन् । अच्छ । रत्नं । देवऽभक्तं । यत् । अस्य । धिया । यत्

ते मर्मृजत दद्दवांसो अद्रिं तदेषामन्ये अभितो वि वोचन् ।
पश्वयन्त्रासो अभि कारमर्चन्विदन्त ज्योतिश्चकृपन्त धीभिः ॥ १४ ॥
ते गव्यता मनसा दृध्रमुब्धं गा येमानं परि षन्तमद्रिम् ।
दृळ्हं नरो वचसा दैव्येन व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥ १५ ॥ १४ ॥
ते मन्वत प्रथमं नाम धेनोस्त्रिः सप्त मातुः परमाणि विन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनूषत व्रा आविर्भुवदरुणीर्यशसा गोः ॥ १६ ॥
नेशत्तमो दुधितं रोचत द्यौरुद्देव्या उषसो भानुरर्त ।
आ सूर्यो बृहतस्तिष्ठदज्राँ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥ १७ ॥
आदित्पश्चा बुबुधाना व्यख्यन्नादिद्रत्नं धारयन्त द्युभक्तम् ।
विश्वे विश्वासु दुर्यासु देवा मित्र धिये वरुण सत्यमस्तु ॥ १८ ॥

अच्छा वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठम् ।

शुच्यूधो अतृणन्न गवामन्धो न पूतं परिषिक्तमंशोः ॥ १९ ॥

विश्वेषामदितिर्यज्ञियानां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम् ।

अग्निर्देवानामव आवृणानः सुमृळीको भवतु जातवेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ ऋषि.—वामदेव । देवता—अग्निः । छन्द.—त्रिष्टुप् ॥

॥ २ ॥ यो मर्त्येष्वमृत ऋतावा देवो देवेष्वरतिर्निधायि ।

होता यजिष्ठो मह्ना शुचध्यै हव्यैरग्निर्मनुष ईरयध्यै ॥ १ ॥

इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जाताँ उभयाँ अन्तरग्ने ।

दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥ २ ॥

अच्छं । वोचेय । शुशुचानं । अग्निं । होतारं । विश्वऽभरसं । यजिष्ठं । शुचि । ऊधः ।
अतृणन् । न । गवां । अंधः । न । पूतं । परिऽसिक्तं । अंशोः ॥ १९ ॥ विश्वेषां ।
अदितिः । यज्ञियानां । विश्वेषां । अतिथिः । मानुषाणां । अग्निः । देवानां । अवः ।
आऽवृणानः । सुऽमृळीकः । भवतु । जातऽवेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

अत्या॑ वृध॒स्नू रोहि॑ता घृ॒तस्नू॑ ऋ॒तस्य॑ मन्ये॒ मन॑सा॒ जवि॑ष्ठा ।
अ॒न्तरी॑यसे अरु॒षा यु॑जा॒नो यु॒ष्मांश्च॑ दे॒वान्विश॒ आ च॒ मर्ता॑न् ॥ ३ ॥
अ॒र्य॒मणं॒ वरु॑णं मि॒त्रमे॑षा॒मिन्द्रा॒विष्णू॑ म॒रुतो॑ अ॒श्विनो॒त ।
स्वश्वो॑ अग्ने सु॒रथ॑: सु॒राधा॒ एदु॑ वह सुह॒विषे॒ जना॑य ॥ ४ ॥
गोमाँ॑ अ॒ग्नेऽवि॑माँ अ॒श्वी य॒ज्ञो नृ॒वत्स॑खा॒ सद॒मिद॑प्रमृ॒ष्यः ।
इळा॑वाँ ए॒षो अ॑सुर प्र॒जावा॑न्दी॒र्घो र॒यिः पृ॑थुबु॒ध्नः स॒भावा॑न् ॥ ५ ॥ १६ ॥
यस्त॑ इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्विदा॒नो मू॒र्धानं॑ वा त॒तप॑ते त्वा॒या ।
भुव॒स्तस्य॒ स्वत॑वाँः पा॒युर॑ग्ने॒ विश्व॑स्मात्सीमघाय॒त उ॑रुष्य ॥ ६ ॥
यस्ते॒ भरा॒दन्नि॑यते चि॒दन्नं॑ नि॒शिष॑न्म॒न्द्रमति॑थिमु॒दीर॑त् ।
आ दे॑व॒युरि॒नध॑ते दुरो॒णे तस्मि॑न्र॒यिर्ध्रु॒वो अ॑स्तु॒ दास्वा॑न् ॥ ७ ॥

अच्छा वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठम्।

शुच्यूधो अतृणन्न गवामन्धो न पूतं परिषिक्तमंशोः ॥ १९ ॥

विश्वेषामदितिर्यज्ञियानां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्।

अग्निर्देवानामव आवृणानः सुमृळीको भवतु जातवेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—अग्निः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ २ ॥ यो मर्त्येष्वमृत ऋतावा देवो देवेष्वरतिर्निधायि।

होता यजिष्ठो मह्ना शुचध्यै हव्यैरग्निर्मनुष ईरयध्यै ॥ १ ॥

इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जाताँ उभयाँ अन्तरग्ने।

दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥ २ ॥

अच्छ । वोचेय । शुशुचानं । अग्निं । होतारं । विश्वऽभरसं । यजिष्ठं । शुचि । ऊधः । अतृणत् । न । गवां । अंधः । न । पूतं । परिऽसिक्तं । अंशोः ॥ १९ ॥ विश्वेषां । अदितिः । यज्ञियानां । विश्वेषां । अतिथिः । मानुषाणां । अग्निः । देवानां । अवः । आऽवृणानः । सुऽमृळीकः । भवतु । जातऽवेदाः ॥ २० ॥ १५ ॥

यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतऽवा । देवः । देवेषु । अरतिः । निऽधायि । होता । यजिष्ठः । मह्ना । शुचध्यै । हव्यैः । अग्निः । मनुषः । ईरयध्यै ॥ १ ॥ इह । त्वं । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः । जातान् । उभयान् । अंतः । अग्ने । दूतः । ईयसे । युयुजानः । ऋष्व । ऋजुऽमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥ २ ॥

अत्या वृधस्नू रोहिता घृतस्नू ऋतस्य मन्ये मनसा जविष्ठा ।
अन्तरीयसे अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥ ३ ॥
अर्यमणं वरुणं मित्रमेषामिन्द्राविष्णू मरुतो अश्विनोत ।
स्वश्वो अग्ने सुरथः सुराधा एदु वह सुहविषे जनाय ॥ ४ ॥
गोमाँ अग्नेऽविमाँ अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः ।
इळावाँ एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान् ॥ ५ ॥ १६ ॥
यस्त इध्मं जभरत्सिष्विदानो मूर्धानं वा ततपते त्वाया ।
भुवस्तस्य स्वतवाँः पायुरग्ने विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्य ॥ ६ ॥
यस्ते भरादन्नियते चिदन्नं निशिषन्मन्द्रमतिथिमुदीरत् ।
आ देवयुरिनधते दुरोणे तस्मिन्रयिर्ध्रुवो अस्तु दास्वान् ॥ ७ ॥

सुकर्मा॑णः सु॒रुचो॑ देव॒यन्तोऽयो॒ न दे॒वा जनि॑मा॒ धम॑न्तः ।
शु॒चन्तो॑ अ॒ग्निं व॑वृ॒धन्त॒ इन्द्र॑मू॒र्वं गव्यं॑ परि॒षद॑न्तो अग्मन् ॥ १७ ॥
आ यू॒थेव॑ क्षु॒मति॑ प॒श्वो अ॑ख्यद्दे॒वानां॒ यज्जनि॒मान्त्यु॑ग्र ।
मर्ता॑नां चिदु॒र्वशी॑रकृप्रन्वृ॒धे चि॑द॒र्य उप॑रस्या॒योः ॥ १८ ॥
अक॑र्म ते॒ स्वप॑सो अभूम ऋ॒तम॑वस्रन्नु॒षसो॑ विभा॒तीः ।
अनू॑नम॒ग्निं पु॑रु॒धा सु॑श्च॒न्द्रं दे॒वस्य॒ मर्मृ॑जत॒श्चारु॒ चक्षुः॑ ॥ १९ ॥
ए॒ता ते॑ अग्न उ॒चथा॑नि वे॒धोऽवो॑चाम क॒वये॒ ता जु॑षस्व ।
उच्छो॑चस्व कृणु॒हि वस्य॑सो नो म॒हो रा॒यः पु॑रुवार॒ प्र य॑न्धि ॥ २० ॥ १९ ॥

सु॒ऽकर्मा॑णः । सु॒ऽरुचः॑ । दे॒व॒ऽयन्तः॑ । अयः॑ । न । दे॒वाः । जनि॑म । धम॑न्तः । शु॒चन्तः॑ ।
अ॒ग्निम् । व॒वृ॒धन्तः॑ । इन्द्र॑म् । ऊ॒र्वम् । गव्य॑म् । प॒रि॒ऽसद॑न्तः । अग्मन् ॥ १७ ॥ आ ।
यू॒था॒ऽइ॑व । क्षु॒ऽमति॑ । प॒श्वः । अ॒ख्य॒त् । दे॒वाना॑म् । यत् । जनि॑म । अन्ति॑ । उ॒ग्र॒ ।
मर्ता॑नाम् । चि॒त् । उ॒र्वशीः॑ । अ॒कृ॒प्र॒न् । वृ॒धे । चि॒त् । अ॒र्यः । उप॑रस्य । आ॒योः ॥ १८ ॥
अक॑र्म । ते॒ । सु॒ऽअप॑सः । अ॒भू॒म॒ । ऋ॒तम् । अ॒व॒स्र॒न् । उ॒षसः॑ । वि॒ऽभा॒तीः । अनू॑नम् ।
अ॒ग्निम् । पु॒रु॒धा । सु॒ऽच॒न्द्रम् । दे॒वस्य॑ । मर्मृ॑जतः । चारु॑ । चक्षुः॑ ॥ १९ ॥ ए॒ता । ते॒ ।
अ॒ग्ने॒ । उ॒चथा॑नि । वे॒धः॒ । अवो॑चाम । क॒वये॑ । ता । जु॒ष॒स्व॒ । उत् । शो॒च॒स्व॒ ।
कृ॒णु॒हि । वस्य॑सः । नः॒ । म॒हः । रा॒यः । पु॒रु॒ऽवा॒र॒ । प्र । य॒न्धि॒ ॥ २० ॥ १९ ॥

॥ १ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता-अग्निः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ १ ॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययजं रोदस्योः ।
अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे कृणुध्वम् ॥ १ ॥
अयं योनिश्चकृमा यं वयं ते जायेव पत्य उशती सुवासाः ।
अर्वाचीनः परिवीतो नि षीदेमा उ ते स्वपाक प्रतीचीः ॥ २ ॥
आशृण्वते अदृपिताय मन्म नृचक्षसे सुमृळीकाय वेधः ।
देवाय शस्तिममृताय शंस ग्रावेव सोता मधुषुद्यमीळे ॥ ३ ॥
त्वं चिन्नः शम्या अग्ने अस्या ऋतस्य बोध्यृतचित्स्वाधीः ।
कदा त उक्था सधमाद्यानि कदा भवन्ति सख्या गृहे ते ॥ ४ ॥

कथा ह तद्वरुणाय त्वमग्ने कथा दिवे गर्हसे कन्न आगः ।
कथा मित्राय मीळ्हुषे पृथिव्यै ब्रवः कदर्यम्णे कद्भगाय ॥ ५ ॥ २० ॥

कद्धिष्ण्यासु वृधसानो अग्ने कद्वाताय प्रतवसे शुभंये ।
परिज्मने नासत्याय क्षे ब्रवः कदग्ने रुद्राय नृघ्ने ॥ ६ ॥

कथा महे पुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमखाय हविर्दे ।
कद्विष्णव उरुगायाय रेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥ ७ ॥

कथा शर्धाय मरुतामृताय कथा सूरे बृहते पृच्छयमानः ।
प्रति ब्रवोऽदितये तुराय साधा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ॥ ८ ॥

कथा । ह । तत् । वरुणाय । त्वं । अग्ने । कथा । दिवे । गर्हसे । कत् । नः । आगः ।
कथा । मित्राय । मीळ्हुषे । पृथिव्यै । ब्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥५॥२०॥
कत् । धिष्ण्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रऽतवसे । शुभंऽये । परिऽज्मने ।
नासत्याय । क्षे । ब्रवः । कत् । अग्ने । रुद्राय । नृऽघ्ने ॥ ६ ॥ कथा । म
पुष्टिऽभराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय । सुऽमखाय । हविःऽदे । कत् । विष्ण
उरुऽगायाय । रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥ कथा । शर्धा
मरुतां । ऋताय । कथा । सूरे । बृहते । पृच्छयमानः । प्रति । ब्रवः । अदित
तुराय । साध । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

ऋतेन ऋतं नियतमीळ आ गोरामा सचा मधुमत्पक्वमग्ने ।
कृष्णा सती रुशता धासिनैषा जामर्येण पयसा पीपाय ॥ ९ ॥
ऋतेन हि ष्मा वृषभश्चिदक्तः पुमाँ अग्निः पयसा पृष्ठ्येन ।
अस्पन्दमानो अचरद्वयोधा वृषा शुक्रं दुदुहे पृश्निरूधः ॥ १० ॥ २१ ॥
ऋतेनाद्रिं व्यसन्भिदन्तः समङ्गिरसो नवन्त गोभिः ।
शुनं नरः परि षदन्नुषासमाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ॥ ११ ॥
ऋतेन देवीरमृता अमृक्ता अर्णोभिरापो मधुमद्भिरग्ने ।
वाजी न सर्गेषु प्रस्तुभानः प्र सदमित्स्रवितवे दधन्युः ॥ १२ ॥

मा कस्यं यक्षं सदमिद्धुरो गा मा वेशस्यं प्रमिनतो मापेः ।
मा भ्रातुरग्ने अनृजोर्ऋणं वेर्मा सख्युर्दक्षं रिपोर्भुजेम ॥ १३ ॥
रक्षा णो अग्ने तव रक्षणेभी रारक्षाणः सुमख प्रीणानः ।
प्रति ष्फुर वि रुज वीड्वंहो जहि रक्षो महि चिद्वावृधानम् ॥ १४ ॥
एभिर्भव सुमना अग्ने अर्कैरिमान्त्स्पृश मन्मभिः शूर वाजान् ।
उत ब्रह्माण्यङ्गिरो जुषस्व सं ते शस्तिर्देववाता जरेत ॥ १५ ॥
एता विश्वा विदुषे तुभ्यं वेधो नीथान्यग्ने निण्या वचांसि ।
निवचना कवये काव्यान्यशंसिषं मतिभिर्विप्र उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

मा । कस्यं । यक्षं । सदं । इत् । हुरः । गाः । मा । वेशस्यं । प्रऽमिनतः । मा । आपेः । मा । भ्रातुः । अग्ने । अनृजोः । ऋणं । वेः । मा । सख्युः । दक्षं । रिपोः । भुजेम ॥ १३ ॥ रक्ष । नः । अग्ने । तवं । रक्षणेभिः । ररक्षाणः । सुऽमख । प्रीणानः । प्रति । स्फुर । वि । रुज । वीळु । अंहः । जहि । रक्षः । महि । चित् । ववृधानं ॥ १४ ॥ एभिः । भव । सुऽमनाः । अग्ने । अर्कैः । इमान् । स्पृश । मन्मऽभिः । शूर । वाजान् । उत । ब्रह्माणि । अंगिरः । जुषस्व । सं । ते । शस्तिः । देवऽवाता । जरेत ॥ १५ ॥ एता । विश्वा । विदुषे । तुभ्यं । वेधः । नीथानि । अग्ने । निण्या । वचांसि । निऽवचना । कवये । काव्यानि । अशंसिषं । मतिऽभिः । विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

॥ ४ ॥ ऋषि:-वामदेव । देवता-अग्निः । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ४ ॥ कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवाँ इभेन ।
तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः ॥ १ ॥
तव भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः ।
तपूंष्यग्ने जुह्वा पतङ्गानसंदितो वि सृज विष्वगुल्काः ॥ २ ॥
प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः ।
यो नो दूरे अघशंसो यो अन्त्यग्ने माकिष्टे व्यथिरा दधर्षीत् ॥ ३ ॥
उदग्ने तिष्ठ प्रत्या तनुष्व न्यमित्राँ ओषतात्तिग्महेते ।
यो नो अरातिं समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥ ४ ॥

ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने ।
अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥
स ते जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् ।
विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौत् ॥ ६ ॥
सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥ ७ ॥
अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक्सं ते वावाता जरतामियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥ ८ ॥

ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः । कृणुष्व । दैव्यानि । अग्ने । अव । स्थिरा । तनुहि । यातुऽजूनां । जामिं । अजामिं । प्र । मृणीहि । शत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥ सः । ते । जानाति । सुऽमतिं । यविष्ठ । यः । ईवते । ब्रह्मणे । गातुं । ऐरत् । विश्वानि । अस्मै । सुऽदिनानि । रायः । द्युम्नानि । अर्यः । वि । दुरः । अभि । द्यौत् ॥ ६ ॥ सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुऽभगः । सुऽदानुः । यः । त्वा । नित्येन । हविषा । यः । उक्थैः । पिप्रीषति । स्वे । आयुषि । दुरोणे । विश्वा । इत् । अस्मै । सुऽदिना । सा । असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥ अर्चामि । ते । सुऽमतिं । घोषि । अर्वाक् । सं । ते । ववाता । जरतां । इयं । गीः । सुऽअश्वाः । त्वा । सुऽरथाः । मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः । अनु । द्यून् ॥ ८ ॥

ह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्तर्दीदिवांसमनु द्यून् ।

क्रीळन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवांसो जनानाम् ॥ ९ ॥

यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।

तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषग्जुजोषत् ॥१०॥२४॥

महो रुजामि बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय ।

त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः ॥ ११ ॥

अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।

ते पायवः सध्र्यञ्चो निषद्याग्ने तव नः पान्त्वमूर ॥ १२ ॥

ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन्।
ररक्ष तान्त्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्त इद्रिपवो नाह देभुः ॥ १३

त्वया वयं सधन्य१स्त्वोतास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान्।
उभा शंसा सूदय सत्यतातेऽनुष्टुया कृणुह्यह्रयाण ॥ १४ ॥

अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं गृभाय।
दहाशसो रक्षसः पाह्य१स्मान्द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्यात् ॥१५॥२९

ये । पायवः । मामतेयं । ते । अग्ने । पश्यंतः । अंधं । दुःऽइतात् । अरक्षन् ।
तान् । सुऽकृतः । विश्वऽवेदाः । दिप्संतः । इत् । रिपवः । न । अह । देभुः ॥
त्वया । वयं । सऽधन्यः । त्वाऽऊताः । तव । प्रऽनीती । अश्याम । वाजान् ।
शंसा । सूदय । सत्यऽताते । अनुष्टुया । कृणुहि । अह्रयाण ॥ १४ ॥ अया
अग्ने । सम्ऽइधा । विधेम । प्रति । स्तोमं । शस्यमानं । गृभाय । दह । अश
रक्षसः । पाहि । अस्मान् । द्रुहः । निदः । मित्रऽमहः । अवद्यात् ॥ १५ ॥ २९ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ ५ ॥ ऋषिः-वामदेव । देवता-अग्निः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ५ ॥ वैश्वानराय मीळ्हुषे सजोषाः कथा दाशेमाग्नये बृहद्भाः ।
अनूनेन बृहता वक्षथेनोप स्तभायदुपमिन्न रोधः ॥ १ ॥
मा निन्दत य इमां मह्यं रातिं देवो ददौ मर्त्याय स्वधावान् ।
पाकाय गृत्सो अमृतो विचेता वैश्वानरो नृतमो यह्वो अग्निः ॥ २ ॥
साम द्विबर्हा महि तिग्मभृष्टिः सहस्ररेता वृषभस्तुविष्मान् ।
पदं न गोरपगूळ्हं विविद्वानग्निर्मह्यं प्रेदु वोचन्मनीषाम् ॥ ३ ॥
प्र ताँ अग्निर्बभसत्तिग्मजम्भस्तपिष्ठेन शोचिषा यः सुराधाः ।
प्र ये मिनन्ति वरुणस्य धाम प्रिया मित्रस्य चेततो ध्रुवाणि ॥ ४ ॥
अभ्रातरो न योषणो व्यन्तः पतिरिपो न जनयो दुरेवाः ।
पापासः सन्तो अनृता असत्या इदं पदमजनता गभीरम् ॥ ५ ॥ १ ॥

इदं मे अग्ने कियते पावकामिनते गुरुं भारं न मन्म ।
बृहद्दधाथ धृषता गभीरं यह्वं पृष्ठं प्रयसा सप्तधातु ॥ ६ ॥
तमिन्न्वे३व समना समानमभि क्रत्वा पुनती धीतिरश्याः ।
ससस्य चर्मन्नधि चारु पृश्नेरग्रे रुप आरुपितं जबारु ॥ ७ ॥
प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहा हितमुप निणिग्वदन्ति ।
यदुस्रियाणामप वारिव व्रन्पाति प्रियं रुपो अग्रं पदं वेः ॥ ८ ॥
इदमु त्यन्महि महामनीकं यदुस्रिया सचत पूर्व्यं गौः ।
ऋतस्य पदे अधि दीद्यानं गुहा रघुष्यद्रघुयद्विवेद ॥ ९ ॥
अध द्युतानः पित्रोः सचासामनुत गुह्यं चारु पृश्नेः ।
मातुष्पदे परमे अन्ति षद्गोर्वृष्णः शोचिषः प्रयतस्य जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

इदं । मे । अग्ने । कियते । पावक । अमिनते । गुरुं । भारं । न । मन्म । बृहत् । दधाथ । धृषता । गभीरं । यह्वं । पृष्ठं । प्रयसा । सप्तऽधातु ॥ ६ ॥ तं । इत् । नु । एव । समना । समानं । अभि । क्रत्वा । पुनती । धीतिः । अश्याः । ससस्य । चर्मन् । अधि । चारु । पृश्नेः । अग्रे । रुपः । आरुपितं । जबारु ॥ ७ ॥ प्रऽवाच्यं । वचसः । किं । मे । अस्य । गुहा । हितं । उप । निणिक् । वदंति । यत् । उस्रियाणां । अप । वाःऽइव । व्रन् । पाति । प्रियं । रुपः । अग्रं । पदं । वेः ॥ ८ ॥ इदं । ऊं इति । त्यत् । महि । महां । अनीकं । यत् । उस्रियां । सचत । पूर्व्यं । गौः । ऋतस्य । पदे । अधि । दीद्यानं । गुहा । रघुऽस्यत् । रघुऽयत् । विवेद ॥ ९ ॥ अध । द्युतानः । पित्रोः । सचा । आसा । अमनुत । गुह्यं । चारु । पृश्नेः । मातुः । पदे । परमे । अंति । सत् । गोः । वृष्णः । शोचिषः । प्रऽयतस्य । जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

ऋतं वोचे नमसा पृच्छ्यमानस्तवाशसा जातवेदो यदीदम् ।
त्वमस्य क्षयसि यद्ध विश्वं दिवि यदु द्रविणं यत्पृथिव्याम् ॥ ११ ॥
किं नो अस्य द्रविणं कद्ध रत्नं वि नो वोचो जातवेदश्चिकित्वान् ।
गुहाध्वनः परमं यन्नो अस्य रेकु पदं न निदाना अगन्म ॥ १२ ॥
का मर्यादा वयुना कद्ध वाममच्छा गमेम रघवो न वाजम् ।
कदा नो देवीरमृतस्य पत्नीः सूरो वर्णेन ततनन्नुषासः ॥ १३ ॥
अनिरेण वचसा फल्ग्वेन प्रतीत्येन कृधुनातृपासः ।
अधा ते अग्ने किमिहा वदन्त्यनायुधास आसता सचन्ताम् ॥ १४ ॥
अस्य श्रिये समिधानस्य वृष्णो वसोरनीकं दम आ रुरोच ।
रुशद्वसानः सुदृशीकरूपः क्षितिर्न राया पुरुवारो अद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

॥ ६ ॥ ऋषिः–वामदेवः । देवता–अग्निः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ६ ॥ ऊर्ध्व ऊ षु णो अध्वरस्य होतरग्ने तिष्ठं देवताता यजीयान्।
त्वं हि विश्वमभ्यसि मन्म प्र वेधसंश्चित्तिरसि मनीषाम् ॥ १ ॥
अमूरो होता न्यसादि विक्ष्व१ग्निर्मन्द्रो विदथेषु प्रचेताः ।
ऊर्ध्वं भानुं सवितेवाश्रेन्मेतेव धूमं स्तभायदुप द्याम् ॥ २ ॥
यता सुजूर्णी रातिनी घृताची प्रदक्षिणिद्देवतातिमुराणः ।
उदु स्वरुर्नवजा नाक्रः पश्वो अनक्ति सुधितः सुमेकः ॥ ३ ॥
स्तीर्णे बर्हिषि समिधाने अग्ना ऊर्ध्वो अध्वर्युर्जुजुषाणो अस्थात् ।
पर्यग्निः पशुपा न होता त्रिविष्ट्येति प्रदिव उराणः ॥ ४ ॥
परि त्मना मितद्रुरेति होमाग्निर्मन्द्रो मधुवचा ऋतावा ।
द्रवन्त्यस्य वाजिनो न शोका भयन्ते विश्वा भुवना यदभ्राट् ॥ ५ ॥ ४ ॥

ऊर्ध्वः । ऊं इति । सु । नः । अध्वरस्य । होतः । अग्ने । तिष्ठ । देवऽताता । यजीयान् । त्वं । हि । विश्वं । अभि । असि । मन्म । प्र । वेधसः । चित् । तिरसि । मनीषां ॥ १ ॥ अमूरः । होता । नि । असादि । विक्षु । अग्निः । मंद्रः । विदथेषु । प्रऽचेताः । ऊर्ध्वं । भानुं । सविताऽइव । अश्रेत् । मेताऽइव । धूमं । स्तभायत् । उप । द्यां ॥ २ ॥ यता । सुऽजूर्णिः । रातिनी । घृताची । प्रऽदक्षिणित् । देवऽतातिं । उराणः । उत् । ऊं इति । स्वरुः । नवऽजाः । न । अक्रः । पश्वः । अनक्ति । सुऽधितः । सुऽमेकः ॥ ३ ॥ स्तीर्णे । बर्हिषि । संऽइधाने । अग्नौ । ऊर्ध्वः । अध्वर्युः । जुजुषाणः । अस्थात् । परि । अग्निः । पशुऽपाः । न । होता । त्रिऽविष्टि । एति । प्रऽदिवः । उराणः ॥ ४ ॥ परि । त्मना । मितऽद्रुः । एति । होता । अग्निः । मंद्रः । मधुऽवचाः । ऋतऽवा । द्रवंति । अस्य । वाजिनः । न । शोकाः । भयंते । विश्वा । भुवना । यत् । अभ्राट् ॥ ५ ॥ ४ ॥

दृशा ते अग्ने स्वनीक संदृग्घोरस्य सतो विषुणस्य चारुः ।
न यत्ते शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तन्वी३ रेप आ धुः ॥ ६ ॥
न यस्य सातुर्जनितोरवारि न मातरापितरा नू चिदिष्टौ ।
अधा मित्रो न सुधितः पावकोऽग्निर्दीदाय मानुषीषु विक्षु ॥ ७ ॥
द्विर्यं पञ्च जीजनन्त्संवसानाः स्वसारो अग्निं मानुषीषु विक्षु ।
उषर्बुधमथर्यो३ न दन्तं शुक्रं स्वासं परशुं न तिग्मम् ॥ ८ ॥
तव त्ये अग्ने हरितो घृतस्ना रोहितास ऋज्वञ्चः स्वञ्चः ।
अरुषासो वृषण ऋजुमुष्का आ देवतातिमह्वन्त दस्माः ॥ ९ ॥
ये ह त्ये ते सहमाना अयासस्त्वेषासो अग्ने अर्चयश्चरन्ति ।
श्येनासो न दुवसनासो अर्थं तुविष्वणसो मारुतं न शर्धः ॥ १० ॥

अकारि ब्रह्म समिधान तुभ्यं शंसात्युक्थं यजते व्यू धाः ।
होतारमग्निं मनुषो नि षेदुर्नमस्यन्त उशिजः शंसमायोः ॥ ११ ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥ ऋषि.–वामदेवः । देवता–अग्नि. । छन्दः– त्रिष्टुप् ॥

॥ ७ ॥ अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वी
यमप्नवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे ॥ १ ॥
अग्ने कदा त आनुषग्भुवद्देवस्य चेतनम् ।
अधा हि त्वा जगृभ्रिरे मर्तासो विक्ष्वीड्यम् ।
ऋतावानं विचेतसं पश्यन्तो द्यामिव स्तृभिः ।
विश्वेषामध्वराणां हस्कर्तारं दमेदमे ॥

अकारि । ब्रह्म । सम्ऽइधान । तुभ्यं । शंसाति । उक्थं । यजते । वि । ऊं इति ।
होतारं । अग्निं । मनुषः । नि । सेदुः । नमस्यंतः । उशिजः । शं
आयोः ॥ ११ ॥ ५ ॥

अयं । इह । प्रथमः । धायि । धातृऽभिः । होता । यजिष्ठः । अ
ईड्यः । यं । अप्नवानः । भृगवः । विऽरुरुचुः । वनेषु । चित्रं । वि
विशेऽविशे ॥ १ ॥ अग्ने । कदा । ते । आनुषक् । भुवत् । देवस्य । चेतनं ।
हि । त्वा । जगृभ्रिरे । मर्तासः । विक्षु । ईड्यं ॥ २ ॥ ऋतऽवानं । वि
पश्यंतः । द्यांऽइव । स्तृऽभिः । विश्वेषां । अध्वराणां । हस्कर्तारं । दमेऽदमे ॥ ३

शुं दूतं विवस्वतो विश्वा यश्चर्षणीरभि ।
आ जभ्रुः केतुमायवो भृगवाणं विशेविशे ॥ ४ ॥

ीं होतारमानुषक्चिकित्वांसं नि षेदिरे ।
रण्वं पावकशोचिषं यजिष्ठं सप्त धामभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥

शश्वतीषु मातृषु वन आ वीतं अश्रितम् ।
चित्रं सन्तं गुहा हितं सुवेदं कूचिदर्थिनम् ॥ ६ ॥

सस्य यद्वियुता सस्मिन्नूधन्नृतस्य धामन्रणयन्त देवाः ।
ाँ अग्निर्नमसा रातहव्यो वेरध्वराय सदमिदृतावा ॥ ७ ॥

वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी सञ्चिकित्वान् ।
दूत ईयसे प्रदिव उराणो विदुष्टरो दिव आरोधनानि ॥ ८ ॥
कृष्णं त एम रुशतः पुरो भाश्चरिष्ण्व१र्चिर्वपुषामिदेकम् ।
यदप्रवीता दधते ह गर्भं सद्यश्चिज्जातो भवसीदु दूतः ॥ ९ ॥
सद्यो जातस्य ददृशानमोजो यदस्य वातो अनुवाति शोचिः ।
वृणक्ति तिग्मामतसेषु जिह्वां स्थिरा चिदन्ना दयते वि जम्भैः ॥ १० ॥
तृषु यदन्ना तृषुणा ववक्ष तृषुं दूतं कृणुते यह्वो अग्निः ।
वातस्य मेळिं सचते निजूर्वन्नाशुं न वाजयते हिन्वे अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

वेः । अध्वरस्य । दूत्यानि । विद्वान् । उभे इति । अंतरिति । रोदसी इति ।
संऽचिकित्वान् । दूतः । ईयसे । प्रऽदिवः । उराणः । विदुःऽतरः । दिवः ।
आऽरोधनानि ॥ ८ ॥ कृष्णं । ते । एम । रुशतः । पुरः । भाः । चरिष्णु । अर्चिः ।
वपुषां । इत् । एकं । यत् । अप्रऽवीता । दधते । ह । गर्भं । सद्यः । चित् । जातः ।
भवसि । इत् । ऊं इति । दूतः ॥ ९ ॥ सद्यः । जातस्य । ददृशानं । ओजः । यत् ।
अस्य । वातः । अनुऽवाति । शोचिः । वृणक्ति । तिग्मां । अतसेषु । जिह्वां ।
स्थिरा । चित् । अन्ना । दयते । वि । जंभैः ॥ १० ॥ तृषु । यत् । अन्ना । तृषुणा ।
ववक्ष । तृषुं । दूतं । कृणुते । यह्वः । अग्निः । वातस्य । मेळिं । सचते । निऽजूर्वन् ।
आशुं । न । वाजयते । हिन्वे । अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-अग्निः । छन्दः- गायत्री ॥

॥ ८ ॥ दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहममर्त्यं ।
यजिष्ठमृञ्जसे गिरा ॥ १ ॥
स हि वेदा वसुधितिं महाँ आरोधनं दिवः ।
स देवाँ एह वक्षति ॥ २ ॥
स वेद देव आनमं देवाँ ऋतायते दमे ।
दाति प्रियाणि चिद्वसु ॥ ३ ॥
स होता सेदु दूत्यं चिकित्वाँ अन्तरीयते ।
विद्वाँ आरोधनं दिवः ॥ ४ ॥
ते स्याम ये अग्नये ददाशुर्हव्यदातिभिः ।
य ईं पुष्यन्त इन्धते ॥ ५ ॥
ते राया ते सुवीर्यैः ससवांसो वि शृण्विरे ।
ये अग्ना दधिरे दुवः ॥ ६ ॥

दूतं । वः । विश्वऽवेदसं । हव्यऽवाहं । अमर्त्यं । यजिष्ठं । ऋञ्जसे । गिरा ॥१॥ सः । हि । वेद । वसुऽधितिं । महान् । आऽरोधनं । दिवः । सः । देवान् । आ । इह । वक्षति ॥ २ ॥ सः । वेद । देवः । आऽनमं । देवान् । ऋतऽयते । दमे । दाति । प्रियाणि । चित् । वसु ॥ ३ ॥ सः । होता । सः । इत् । ऊं इति । दूत्यं । चिकित्वान् । अंतः । ईयते । विद्वान् । आऽरोधनं । दिवः ॥ ४ ॥ ते । स्याम । ये । अग्नये । ददाशुः । हव्यदातिऽभिः । ये । ईं । पुष्यंतः । इन्धते ॥ ५ ॥ ते । राया । ते । सुऽवीर्यैः । ससऽवांसः । वि । शृण्विरे । ये । अग्ना । दधिरे । दुवः ॥ ६ ॥

अस्मे रायो दिवेदिवे सं चरन्तु पुरुस्पृहः ।
अस्मे वाजास ईरताम् ॥ ७ ॥
स विप्रश्चर्षणीनां शवसा मानुषाणाम् ।
अति क्षिप्रेव विध्यति ॥ ८ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-अग्निः । छन्दः-गायत्री ॥

॥ ९ ॥ अग्ने मृळ महाँ असि य ईमा देवयुं जनम् ।
इयेथ बर्हिरासदम् ॥ १ ॥
स मानुषीषु दूळभो विक्षु प्रावीरमर्त्यः ।
दूतो विश्वेषां भुवत् ॥ २ ॥
स सद्म परि णीयते होता मन्द्रो दिविष्टिषु ।
उत पोता नि षीदति ॥ ३ ॥
उत ग्ना अग्निरध्वर उतो गृहपतिर्दमे ।
उत ब्रह्मा नि षीदति ॥ ४ ॥

अस्मे इति । रायः । दिवेऽदिवे । सं । चरंतु । पुरुऽस्पृहः । अस्मे इति । वाजासः । ईरतां ॥ ७ ॥ सः । विप्रः । चर्षणीनां । शवसा । मानुषाणां । अति । क्षिप्राऽइव । विध्यति ॥ ८ ॥ ८ ॥

अग्ने । मृळ । महान् । असि । यः । ईं । आ । देवऽयुं । जनं । इयेथ । बर्हिः । आऽसदं ॥ १ ॥ सः । मानुषीषु । दुःऽदभः । विक्षु । प्रऽअवीः । अमर्त्यः । दूतः । विश्वेषां । भुवत् ॥ २ ॥ सः । सद्म । परि । नीयते । होता । मंद्रः । दिविष्टिषु । उत । पोता । नि । सीदति ॥ ३ ॥ उत । ग्नाः । अग्निः । अध्वरे । उतो इति । गृहऽपतिः । दमे । उत । ब्रह्मा । नि । सीदति ॥ ४ ॥

वेषि ह्यध्वरीयतामुपवक्ता जनानाम् ।
हव्या च मानुषाणाम् ॥ ५ ॥

वेषीद्वस्य दूत्यं१ यस्य जुजोषो अध्वरम् ।
हव्यं मर्तस्य वोळ्हवे ॥ ६ ॥

अस्माकं जोष्यध्वरमस्माकं यज्ञमङ्गिरः ।
अस्माकं शृणुधी हवम् ॥ ७ ॥

परि ते दूळभो रथोऽस्माँ अश्नोतु विश्वतः ।
येन रक्षसि दाशुषः ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—अग्निः । छन्दः—[illegible] ॥

॥ १० ॥ अग्ने तमद्याऽश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशम् ।
ऋध्यामा त ओहैः ॥ १ ॥

अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः ।
रथीरृतस्य बृहतो बभूथ ॥ २ ॥

एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् स्व१र्ण ज्योतिः।
अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः ॥ ३ ॥
आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणन्तोऽग्ने दाशेम।
प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः ॥ ४ ॥
तव स्वादिष्ठाग्ने संदृष्टिरिदा चिदह्न इदा चिदक्तोः।
श्रिये रुक्मो न रोचत उपाके ॥ ५ ॥
घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम्।
तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः ॥ ६ ॥
कृतं चिद्धि ष्मा सनेमि द्वेषोऽग्न इनोषि मर्तात्।
इत्था यजमानादृतावः ॥ ७ ॥
शिवा नः सख्या सन्तु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे।
सा नो नाभिः सदने सस्मिन्नूधन् ॥ ८ ॥ १० ॥ १ ॥

एभिः। नः। अर्कैः। भव। नः। अर्वाङ्। स्वः। न। ज्योतिः। अग्ने। विश्वेभिः। सुऽमनाः। अनीकैः ॥ ३ ॥ आभिः। ते। अद्य। गीःऽभिः। गृणन्तः। अग्ने। दाशेम। प्र। ते। दिवः। न। स्तनयन्ति। शुष्माः ॥ ४ ॥ तव। स्वादिष्ठा। अग्ने। सम्ऽदृष्टिः। इदा। चित्। अह्नः। इदा। चित्। अक्तोः। श्रिये। रुक्मः। न। रोचते। उपाके ॥ ५ ॥ घृतम्। न। पूतम्। तनूः। अरेपाः। शुचि। हिरण्यम्। तत्। ते। रुक्मः। न। रोचत। स्वधाऽवः ॥ ६ ॥ कृतम्। चित्। हि। स्म। सनेमि। द्वेषः। अग्ने। इनोषि। मर्तात्। इत्था। यजमानात्। ऋतऽवः ॥ ७ ॥ शिवा। नः। सख्या। सन्तु। भ्रात्रा। अग्ने। देवेषु। युष्मे इति। सा। नः। नाभिः। सदने। सस्मिन्। ऊधन् ॥ ८ ॥ १० ॥ १ ॥

॥ द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—अग्निः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ११ ॥ भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य ।
रुशद्दृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥ १ ॥
वि षाह्यग्ने गृणते मनीषां खं वेपसा तुविजात स्तवानः ।
विश्वेभिर्यद्वावनः शुक्र देवैस्तन्नो रास्व सुमहो भूरि मन्म ॥ २ ॥
त्वदग्ने काव्या त्वन्मनीषास्त्वदुक्था जायन्ते राध्यानि ।
त्वदेति द्रविणं वीरपेशा इत्थाधिये दाशुषे मर्त्याय ॥ ३ ॥
त्वद्वाजी वाजम्भरो विहाया अभिष्टिकृज्जायते सत्यशुष्मः ।
त्वद्रयिर्देवजूतो मयोभुस्त्वदाशुर्जूजुवाँ अग्ने अर्वा ॥ ४ ॥

एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् स्व१र्ण ज्योतिः ।
अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः ॥ ३ ॥
आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणन्तोऽग्ने दाशेम ।
प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः ॥ ४ ॥
तव स्वादिष्ठाग्ने संदृष्टिरिदा चिदह्न इदा चिदक्तोः ।
श्रिये रुक्मो न रोचत उपाके ॥ ५ ॥
घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम् ।
तत्ते रुक्मो न रोचत स्वधावः ॥ ६ ॥
कृतं चिद्धि ष्मा सनेमि द्वेषोऽग्न इनोषि मर्तात् ।
इत्था यजमानादृतावः ॥ ७ ॥
शिवा नः सख्या सन्तु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे ।
सा नो नाभिः सदने सस्मिन्नूधन् ॥ ८ ॥ १० ॥ १ ।

एभिः । नः । अर्कैः । भव । नः । अर्वाङ् । स्वः । न । ज्योतिः । अग्ने । विश्वेभिः । सुऽमनाः । अनीकैः ॥ ३ ॥ आभिः । ते । अद्य । गीःऽभिः । गृणन्तः । अग्ने । दाशेम । प्र । ते । दिवः । न । स्तनयन्ति । शुष्माः ॥ ४ ॥ तव । स्वादिष्ठा । अग्ने । संऽदृष्टिः । इदा । चित् । अह्नः । इदा । चित् । अक्तोः । श्रिये । रुक्मः । न । रोचते । उपाके ॥ ५ ॥ घृतं । न । पूतं । तनूः । अरेपाः । शुचि । हिरण्यं । तत् । ते । रुक्मः । न । रोचत । स्वधाऽवः ॥ ६ ॥ कृतं । चित् । हि । स्म । सनेमि । द्वेषः । अग्ने । इनोषि । मर्तात् । इत्था । यजमानात् । ऋतऽवः ॥ ७ ॥ शिवा । नः । सख्या । संतु । भ्राता । अग्ने । देवेषु । युष्मे इति । सा । नः । नाभिः । सदने । सस्मिन् । ऊधन् ॥ ८ ॥ १० ॥ १ ॥

॥ द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

॥ ११ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—अग्निः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ११ ॥ भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य ।
रुशद्दृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥ १ ॥
वि षाह्यग्ने गृणते मनीषां खं वेपसा तुविजात स्तवानः ।
विश्वेभिर्यद्वावनः शुक्र देवैस्तन्नो रास्व सुमहो भूरि मन्म ॥ २ ॥
त्वदग्ने काव्या त्वन्मनीषास्त्वदुक्था जायन्ते राध्यानि ।
त्वदेति द्रविणं वीरपेशा इत्थाधिये दाशुषे मर्त्याय ॥ ३ ॥
त्वद्वाजी वाजम्भरो विहाया अभिष्टिकृज्जायते सत्यशुष्मः ।
त्वद्रयिर्देवजूतो मयोभुस्त्वदाशुर्जूजुवाँ अग्ने अर्वा ॥ ४ ॥

भद्रम् । ते । अग्ने । सहसिन् । अनीकम् । उपाके । आ । रोचते । सूर्यस्य । रुशत् । दृशे । ददृशे । नक्तऽया । चित् । अरूक्षितम् । दृशे । आ । रूपे । अन्नम् ॥ १ ॥ वि । साहि । अग्ने । गृणते । मनीषाम् । खम् । वेपसा । तुविऽजात । स्तवानः । विश्वेभिः । यत् । ववनः । शुक्र । देवैः । तत् । नः । रास्व । सुऽमहः । भूरि । मन्म ॥ २ ॥ त्वत् । अग्ने । काव्या । त्वत् । मनीषाः । त्वत् । उक्था । जायन्ते ।

त्वाम॑ग्ने प्रथ॒मं दे॑व॒यन्तो॑ दे॒वं मर्ता॑ अमृत म॒न्द्रजि॑ह्वम् ।
द्वे॒षो॒युत॒मा वि॑वासन्ति धी॒भिर्दमू॑नसं गृ॒हप॑तिम॒मूर॑म् ॥ ५ ॥

आरे॑ अ॒स्मदम॑ति॒मारे॒ अंह॒ आरे॒ विश्वां॑ दुर्म॒तिं यन्नि॒पासि॑ ।
दो॒षा शि॒वः स॑हसः सूनो अग्ने॒ यं दे॒व आ चि॒त्सच॑से स्व॒स्ति ॥ ६ ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ ऋषिः—वामदेव. । देवता—अग्निः । छन्दः— त्रिष्टुप् ॥

॥ १२ ॥ यस्त्वाम॑ग्न इ॒नध॑ते य॒तस्रु॒क्त्रिस्ते॒ अन्नं॑ कृ॒णव॒त्सस्मि॒न्नह॑न् ।
स सु द्यु॒म्नैर॒भ्य॑स्तु प्र॒सक्ष॒त्तव॒ क्रत्वा॑ जातवेदश्चिकि॒त्वान् ॥ १ ॥

इ॒ध्मं यस्ते॑ ज॒भर॑च्छश्रमा॒णो म॒हो अ॑ग्ने॒ अनी॑क॒मा स॑प॒र्यन् ।
स इ॑धा॒नः प्रति॑ दो॒षामु॒षासं॒ पुष्य॑न्र॒यिं स॑चते॒ घ्नन्न॒मित्रा॑न् ॥ २ ॥

त्वां । अग्ने॑ । प्र॒थ॒मं । दे॒व॒ऽयन्तः॑ । दे॒वं । मर्ताः॑ । अ॒मृ॒त॒ । म॒न्द्रऽजि॑ह्वं । द्वे॒षः॒ऽयुत॑ं । आ । वि॒वा॒स॒न्ति॒ । धी॒भिः । दमू॑नसं । गृ॒हऽप॑तिं । अ॒मूर॑ं ॥ ५ ॥ आरे॑ । अ॒स्मत् । अम॑तिं । आरे॑ । अंहः॑ । आरे॑ । विश्वा॑ं । दुः॒ऽम॒तिं । यत् । नि॒ऽपासि॑ । दो॒षा । शि॒वः । सह॑सः । सू॒नो॒ इति॑ । अग्ने॑ । यं । दे॒वः । आ । चि॒त् । सच॑से । स्व॒स्ति ॥ ६ ॥ ११ ॥

यः । त्वां । अग्ने॑ । इ॒नध॑ते । य॒तऽस्रु॑क् । त्रिः । ते॒ । अन्नं॑ । कृ॒णव॑त् । सस्मि॑न् । अह॑न् । सः । सु । द्यु॒म्नैः । अ॒भि । अ॒स्तु॒ । प्र॒ऽसक्ष॑त् । तव॑ । क्रत्वा॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः॒ । चि॒कि॒त्वान् ॥ १ ॥ इ॒ध्मं । यः । ते॒ । ज॒भर॑त् । श॒श्र॒मा॒णः । म॒हः । अ॒ग्ने॒ । अनी॑कं । आ । स॒प॒र्यन् । सः । इ॒धा॒नः । प्रति॑ । दो॒षां । उ॒षस॑ं । पुष्य॑न् । र॒यिं । स॒च॒ते॒ । घ्नन् । अ॒मित्रा॑न् ॥ २ ॥

अग्निरीशे बृहतः क्षत्रियस्याग्निर्वाजस्य परमस्य रायः ।

दधाति रत्नं विधते यविष्ठो व्यानुषङ्मर्त्याय स्वधावान् ॥ ३ ॥

यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा यविष्ठाचित्तिभिश्चकृमा कच्चिदागः ।

कृधी ष्व१स्माँ अदितेरनागान्व्येनांसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥ ४ ॥

महश्चिदग्न एनसो अभीक ऊर्वाद्देवानामुत मर्त्यानाम् ।

मा ते सखायः सदमिद्रिषाम यच्छा तोकाय तनयाय शं योः ॥ ५ ॥

यथा ह त्यद्वसवो गौर्यं चित्पदि षिताममुञ्चता यजत्राः ।

एवो ष्व१स्मन्मुञ्चता व्यंहः प्र तार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥ ६ ॥ १२ ॥

अग्निः । ईशे । बृहतः । क्षत्रियस्य । अग्निः । वाजस्य । परमस्य । रायः । दधाति ।
रत्नं । विधते । यविष्ठः । वि । आनुषक् । मर्त्याय । स्वधावान् ॥ ३ ॥ यत् । चित् ।
हि । ते । पुरुषत्रा । यविष्ठ । अचित्तिभिः । चकृम । कत् । चित् । आगः । कृधि ।

॥ १३ ॥ ऋषिः–वामदेवः । देवता–अग्निः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ १३ ॥ प्रत्य॒ग्निरु॒षसा॒मग्र॑मख्यद्वि॒भाती॒नां सु॒मना॑ रत्न॒धेय॑म् ।
या॒तम॑श्विना सु॒कृतो॑ दुरो॒णमुत्सूर्यो॒ ज्योति॑षा दे॒व ए॑ति ॥ १ ॥
ऊ॒र्ध्वं भा॒नुं स॑वि॒ता दे॒वो अ॑श्रेद्द्र॒प्सं दवि॑ध्वद्गवि॒षो न सत्वा॑ ।
अनु॑ व्र॒तं वरु॑णो यन्ति मि॒त्रो यत्सूर्यं॑ दि॒व्या॑रो॒हय॑न्ति ॥ २ ॥
यं सी॒मकृ॑ण्व॒न्तम॑से वि॒पृचे॑ ध्रु॒वक्षे॑मा॒ अन॑वस्यन्तो॒ अर्थ॑म् ।
तं सूर्यं॑ ह॒रितः॑ स॒प्त य॒ह्वीः स्पशं॒ विश्व॑स्य॒ जग॑तो वहन्ति ॥ ३ ॥
वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न्यासि॒ तन्तु॑मव॒व्यय॒न्नसि॑तं दे॒व वस्म॑ ।
दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य॒ चर्मे॒वावा॑धु॒स्तमो॑ अ॒प्स्व॑१॒॑न्तः ॥ ४ ॥
अना॑यतो॒ अनि॑बद्धः क॒थायं न्य॒ङ्ङुत्ता॒नोऽव॑ पद्यते॒ न ।
कया॑ याति स्व॒धया॒ को द॑दर्श दि॒वः स्क॒म्भः समृ॑तः पाति॒ नाक॑म् ॥ ५ ॥ १३

प्रति॑ । अ॒ग्निः । उ॒षसा॑म् । अग्र॑म् । अ॒ख्य॒त् । वि॒ऽभा॒ती॒नाम् । सु॒ऽमनाः॑ । र॒त्न॒ऽधेय॑म् ।
या॒तम् । अ॒श्वि॒ना॒ । सु॒ऽकृतः॑ । दु॒रो॒णम् । उत् । सूर्यः॑ । ज्योति॑षा । दे॒वः । ए॒ति॒ ॥ १ ॥
ऊ॒र्ध्वम् । भा॒नुम् । स॒वि॒ता । दे॒वः । अ॒श्रे॒त् । द्र॒प्सम् । दवि॑ध्वत् । गो॒ऽइ॒षः । न । सत्वा॑ ।
अनु॑ । व्र॒तम् । वरु॑णः । य॒न्ति॒ । मि॒त्रः । यत् । सूर्य॑म् । दि॒वि । आ॒ऽरो॒हय॑न्ति ॥ २ ॥
यम् । सी॒म् । अकृ॑ण्वन् । तम॑से । वि॒ऽपृचे॑ । ध्रु॒वऽक्षे॑माः । अन॑वऽस्यन्तः । अर्थ॑म् । तम् ।
सूर्य॑म् । ह॒रितः॑ । स॒प्त । य॒ह्वीः । स्पश॑म् । विश्व॑स्य । जग॑तः । व॒ह॒न्ति॒ ॥ ३ ॥
वहि॑ष्ठेभिः । वि॒ऽहर॑न् । या॒सि॒ । तन्तु॑म् । अ॒व॒ऽव्यय॑न् । असि॑तम् । दे॒व॒ । वस्म॑ ।
दवि॑ध्वतः । र॒श्मयः॑ । सूर्य॑स्य । चर्म॑ऽइव । अव॑ । अ॒धुः॒ । तमः॑ । अ॒प्ऽसु ।
अ॒न्तः ॥ ४ ॥ अना॑यतः । अनि॑ऽबद्धः । क॒था । अ॒यम् । न्य॑ङ् । उ॒त्ता॒नः । अव॑ ।
प॒द्य॒ते॒ । न । कया॑ । या॒ति॒ । स्व॒धया॑ । कः । द॒द॒र्श॒ । दि॒वः । स्क॒म्भः । सम्ऽऋ॑तः ।
पा॒ति॒ । नाक॑म् ॥ ५ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ ऋषि-वामदेवः । देवता-अग्निः । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥१४॥ प्रत्यग्निरुषसो जातवेदा अख्यद्देवो रोचमाना महोभिः ।
आ नासत्योरुगाया रथेनेमं यज्ञमुप नो यातमच्छ ॥ १ ॥
ऊर्ध्वं केतुं सविता देवो अश्रेज्ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वन् ।
आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं वि सूर्यो रश्मिभिश्चेकितानः ॥ २॥
आवहन्त्यरुणीर्ज्योतिषागान्मही चित्रा रश्मिभिश्चेकिताना ।
प्रबोधयन्ती सुविताय देव्युषा ईयते सुयुजा रथेन ॥ ३ ॥
आ वां वहिष्ठा इह ते वहन्तु रथा अश्वास उषसो व्युष्टौ ।
इमे हि वां मधुपेयाय सोमा अस्मिन्यज्ञे वृषणा मादयेथाम् ॥ ४ ॥
अनायतो अनिबद्धः कथायं न्यङ्ङुत्तानोऽव पद्यते न ।
कया याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कम्भः समृतः पाति नाकम् ॥५॥१४॥

॥ १५ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—अग्निः । छन्दः—गायत्री ॥

॥ १५ ॥ अग्निर्होता नो अध्वरे वाजी सन्परि णीयते ।
देवो देवेषु यज्ञियः ॥ १ ॥
परि त्रिविष्ट्यध्वरं यात्यग्नी रथीरिव ।
आ देवेषु प्रयो दधत् ॥ २ ॥
परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ।
दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ ३ ॥
अयं यः सृञ्जये पुरो दैववाते समिध्यते ।
द्युमाँ अमित्रदम्भनः ॥ ४ ॥
अस्य घा वीर ईवतोऽग्नेरीशीत मर्त्यः ।
तिग्मजम्भस्य मीळ्हुषः ॥ ५ ॥ १५ ॥

अग्निः । होता । नः । अध्वरे । वाजी । सन् । परि । नीयते । देवः । देवेषु । यज्ञियः ॥ १ ॥ परि । त्रिऽविष्टि । अध्वरम् । याति । अग्निः । रथीःऽइव । आ । देवेषु । प्रयः । दधत् ॥ २ ॥ परि । वाजऽपतिः । कविः । अग्निः । हव्यानि । अक्रमीत् । दधत् । रत्नानि । दाशुषे ॥ ३ ॥ अयम् । यः । सृञ्जये । पुरः । दैवऽवाते । सम्ऽइध्यते । द्युऽमान् । अमित्रऽदम्भनः ॥ ४ ॥ अस्य । घ । वीरः । ईवतः । अग्नेः । ईशीत । मर्त्यः । तिग्मऽजम्भस्य । मीळ्हुषः ॥ ५ ॥ १५ ॥

तमर्वन्तं न सानसिमरुषं न दिवः शिशुम् ।
मर्मृज्यन्ते दिवेदिवे ॥ ६ ॥

बोधद्यन्मा हरिभ्यां कुमारः साहदेव्यः ।
अच्छा न हूत उदरम् ॥ ७ ॥

उत त्या यजता हरी कुमारात्साहदेव्यात् ।
प्रयता सद्य आ ददे ॥ ८ ॥

एष वां देवावश्विना कुमारः साहदेव्यः ।
दीर्घायुरस्तु सोमकः ॥ ९ ॥

तं युवं देवावश्विना कुमारं साहदेव्यम् ।
दीर्घायुषं कृणोतन ॥ १० ॥ १६ ॥

॥ १६ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ १६ ॥ आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवन्त्वस्य हरय उप नः ।
तस्मा इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥
अव स्य शूराध्वनो नान्तेऽस्मिन्नो अद्य सवने मन्दध्यै ।
शंसात्युक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय मन्म ॥ २ ॥
कविर्न निण्यं विदथानि साधन्वृषा यत्सेकं विपिपानो अर्चात् ।
दिव इत्था जीजनत्सप्त कारूनह्ना चिच्चक्रुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥
स्वर्यद्वेदि सुदृशीकमर्कैर्महि ज्योती रुरुचुर्यद्ध वस्तोः ।
अन्धा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥

आ । सत्यः । यातु । मघऽवान् । ऋजीषी । द्रवंतु । अस्य । हरयः । उप ।
नः । तस्मै । इत् । अंधः । सुसुम । सुऽदक्षं । इह । अभिऽपित्वं । करते । गृणानः ॥ १ ॥
अव । स्य । शूर । अध्वनः । न । अंते । अस्मिन् । नः । अद्य । सवने । मंदध्यै ।
शंसाति । उक्थं । उशनाऽइव । वेधाः । चिकितुषे । असुर्याय । मन्म ॥ २ ॥ कविः ।
न । निण्यं । विदथानि । साधन् । वृषा । यत् । सेकं । विऽपिपानः । अर्चात् ।
दिवः । इत्था । जीजनत् । सप्त । कारून् । अह्ना । चित् । चक्रुः । वयुना ।
गृणंतः ॥ ३ ॥ स्वः । यत् । वेदि । सुऽदृशीकं । अर्कैः । महि । ज्योतिः । रुरुचुः ।
यत् । ह । वस्तोः । अंधा । तमांसि । दुधिता । विऽचक्षे । नृऽभ्यः । चकार ।
नृऽतमः । अभिष्टौ ॥ ४ ॥

ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीष्युभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।
अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥ ५ ॥ १७ ॥

विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरेच सखिभिर्निकामैः ।
अश्मानं चिद्ये बिभिदुर्वचोभिर्व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥ ६ ॥

अपो वृत्रं वव्रिवांसं पराहन्प्रावत्ते वज्रं पृथिवी सचेताः ।
प्रार्णांसि समुद्रियाण्यैनोः पतिर्भवञ्छवसा शूर धृष्णो ॥ ७ ॥

अपो यदद्रिं पुरुहूत दर्दराविर्भुवत्सरमा पूर्व्यं ते ।
स नो नेता वाजमा दर्षि भूरिं गोत्रा रुजन्नङ्गिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥

अच्छा कविं नृमणो गा अभिष्टौ स्वर्षाता मघवन्नाधमानम् ।
ऊतिभिस्तमिषणो द्युम्नहूतौ नि मायावानब्रह्मा दस्युरर्त ॥ ९ ॥
आ दस्युघ्ना मनसा याह्यस्तं भुवत्ते कुत्सः सख्ये निकामः ।
स्वे योनौ नि षदतं सरूपा वि वां चिकित्सदृतचिद्ध नारी ॥ १० ॥
यासि कुत्सेन सरथमवस्युस्तोदो वातस्य हर्योरीशानः ।
ऋज्रा वाजं न गध्यं युयूषन्कविर्यदहन्पार्याय भूषात् ॥ ११ ॥
कुत्साय शुष्णमशुषं नि बर्हीः प्रपित्वे अह्नः कुयवं सहस्रा ।
सद्यो दस्यून्प्र मृण कुत्स्येन प्र सूरश्चक्रं वृहतादभीके ॥ १२ ॥

अच्छ । कविं । नृऽमनः । गाः । अभिष्टौ । स्वःऽसाता । मघऽवन् । नाधमानं ।
ऊ॒तिऽभिः । तं । इषणः । द्युम्नऽहूतौ । नि । मायाऽवान् । अब्रह्मा । दस्युः ।
अर्त ॥ ९ ॥ आ । दस्युऽघ्ना । मनसा । याहि । अस्तं । भुवत् । ते । कुत्सः ।
सख्ये । निऽकामः । स्वे । योनौ । नि । सदतं । सऽरूपा । वि । वां । चिकित्सत् ।
ऋतऽचित् । ह । नारी ॥ १० ॥ १८ ॥ यासि । कुत्सेन । सऽरथं । अवस्युः ।
तोदः । वातस्य । हर्योः । ईशानः । ऋज्रा । वाजं । न । गध्यं । युयूषन् । कविः ।
यत् । अहन् । पार्याय । भूषात् ॥ ११ ॥ कुत्साय । शुष्णं । अशुषं । नि । बर्हीः ।
प्रऽपित्वे । अह्नः । कुयवं । सहस्रा । सद्यः । दस्यून् । प्र । मृण । कुत्स्येन । प्र ।
सूरः । चक्रं । वृहतात् । अभीके ॥ १२ ॥

त्वं पिप्रुं मृगयं शूशुवांसमृजिश्वने वैदथिनाय रन्धीः ।

पञ्चाशत्कृष्णा नि वपः सहस्रात्कं न पुरो जरिमा वि दर्दः ॥ १३ ॥

सूर उपाके तन्वं१ं दधानो वि यत्ते चेत्यमृतस्य वर्पः ।

मृगो न हस्ती तविषीमुषाणः सिंहो न भीम आयुधानि बिभ्रत् ॥ १४ ॥

इन्द्रं कामा वसूयन्तो अग्मन्त्स्वर्मीळ्हे न सवने चकानाः ।

श्रवस्यवः शशमानास उक्थैरोको न रण्वा सुदृशीव पुष्टिः ॥ १५ ॥ १९ ॥

तमिद्व इन्द्रं सुहवं हुवेम यस्ता चकार नर्या पुरूणि ।

यो मावते जरित्रे गध्यं चिन्मक्षू वाजं भरति स्पार्हराधाः ॥ १६ ॥

त्वं । पिप्रुं । मृगयं । शूशुऽवांसं । ऋजिश्वने । वैदथिनाय । रन्धीः । पञ्चाशत् ।
कृष्णा । नि । वपः । सहस्रा । अत्कं । न । पुरः । जरिमा । वि । दर्दरिति दर्दः ॥ १३ ॥

तिग्मा यद्न्तरशनिः पताति कस्मिंश्चिच्छूर मुहुके जनानाम् ।
घोरा यदर्य समृतिर्भवात्यध स्मा नस्तन्वो बोधि गोपाः ॥ १७ ॥
भुवोऽविता वामदेवस्य धीनां भुवः सखावृको वाजसातौ ।
त्वामनु प्रमतिमा जगन्मोरुशंसो जरित्रे विश्वध स्याः ॥ १८ ॥
एभिर्नृभिरिन्द्र त्वायुभिष्ट्वा मघवद्भिर्मघवन्विश्व आजौ ।
द्यावो न द्युम्नैरभि सन्तो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वीः ॥ १९ ॥
एवेदिन्द्राय वृषभाय वृष्णे ब्रह्माकर्म भृगवो न रथम् ।
नू चिद्यथा नः सख्या वियोषदसन्न उग्रोऽविता तनूपाः ॥ २० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ २१ ॥ २० ॥

तिग्मा । यत् । अंतः । अशनिः । पताति । कस्मिन् । चित् । शूर । मुहुके । जनानां ।
घोरा । यत् । अर्य । संऽऋतिः । भवाति । अध । स्म । नः । तन्वः । बोधि ।
गोपाः ॥ १७ ॥ भुवः । अविता । वामऽदेवस्य । धीनां । भुवः । सखा । अवृकः ।
वाजऽसातौ । त्वां । अनु । प्रऽमतिं । आ । जगन्म । उरुऽशंसः । जरित्रे । विश्वध ।
स्याः ॥ १८ ॥ एभिः । नृऽभिः । इंद्र । त्वायुऽभिः । त्वा । मघवत्ऽभिः । मघवन् ।
विश्वे । आजौ । द्यावः । न । द्युम्नैः । अभि । संतः । अर्यः । क्षपः । मदेम ।
शरदः । च । पूर्वीः ॥ १९ ॥ एव । इत् । इंद्राय । वृषभाय । वृष्णे । ब्रह्म । अकर्म ।
भृगवः । न । रथं । नु । चित् । यथा । नः । सख्या । विऽयोषत् । असत् । नः ।
उग्रः । अविता । तनूऽपाः ॥ २० ॥ नु । स्तुतः । इंद्र । नु । गृणानः । इषं ।
जरित्रे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः । अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । [illegible] ।
धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ २१ ॥ २० ॥

॥ १७ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ १७ ॥ त्वं महाँ इन्द्र तुभ्यं ह क्षा अनु क्षत्रं मंहना मन्यत द्यौः ।
त्वं वृत्रं शवसा जघन्वान्त्सृजः सिन्धूँरहिना जग्रसानान् ॥ १ ॥
तव त्विषो जनिमन्रेजत द्यौ रेजद्भूमिर्भियसा स्वस्य मन्योः ।
ऋघायन्त सुभ्वः पर्वतास आर्दन्धन्वानि सरयन्त आपः ॥ २ ॥
भिनद्गिरिं शवसा वज्रमिष्णन्नाविष्कृण्वानः सहसान ओजः ।
वधीद्वृत्रं वज्रेण मन्दसानः सरन्नापो जवसा हतवृष्णीः ॥ ३ ॥
सुवीरस्ते जनिता मन्यत द्यौरिन्द्रस्य कर्ता स्वपस्तमो भूत् ।
य ईं जजान स्वर्यं सुवज्रमनपच्युतं सदसो न भूम ॥ ४ ॥

य एक इच्च्यावयति प्र भूमा राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः ।
सत्यमेनमनु विश्वे मदन्ति रातिं देवस्य गृणतो मघोनः ॥ ५ ॥ २१ ॥
सत्रा सोमा अभवन्नस्य विश्वे सत्रा मदासो बृहतो मदिष्ठाः ।
सत्राभवो वसुपतिर्वसूनां दत्रे विश्वा अधिथा इन्द्र कृष्टीः ॥ ६ ॥
त्वमध प्रथमं जायमानोऽमे विश्वा अधिथा इन्द्र कृष्टीः ।
त्वं प्रति प्रवत आशयानमहिं वज्रेण मघवन्वि वृश्चः ॥ ७ ॥
सत्राहणं दाधृषिं तुम्रमिन्द्रं महामपारं वृषभं सुवज्रम् ।
हन्ता यो वृत्रं सनितोत वाजं दाता मघानि मघवा सुराधाः ॥ ८ ॥

यः । एकः । इत् । च्यवयति । प्र । भूम । राजा । कृष्टीनां । पुरुऽहूतः । इंद्रः ।
सत्यं । एनं । अनु । विश्वे । मदंति । रातिं । देवस्य । गृणतः । मघोनः ॥५॥२१॥
सत्रा । सोमाः । अभवन् । अस्य । विश्वे । सत्रा । मदासः । बृहतः । मदिष्ठाः ।
सत्रा । अभवः । वसुऽपतिः । वसूनां । दत्रे । विश्वाः । अधिथाः । इंद्र । कृष्टीः ॥६॥
त्वं । अध । प्रथमं । जायमानः । अमे । विश्वाः । अधिथाः । इंद्र । कृष्टीः । त्वं ।
प्रति । प्रऽवतः । आऽशयानं । अहिं । वज्रेण । मघऽवन् । वि । वृश्चः ॥ ७ ॥
सत्राऽहनं । दधृषिं । तुम्रं । इंद्रं । महां । अपारं । वृषभं । सुऽवज्रं । हंता । यः ।
वृत्रं । सनिता । उत । वाजं । दाता । मघानि । मघऽवा । सुऽराधाः ॥ ८ ॥

अयं वृतश्चातयते समीचीर्य आजिषु मघवा शृण्व एकः ।
अयं वाजं भरति यं सनोत्यस्य प्रियासः सख्ये स्याम ॥ ९ ॥

अयं शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्नयमुत प्र कृणुते युधा गाः ।
यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रो विश्वं दृळ्हं भयत एजदस्मात् ॥ १० ॥ २२ ॥

समिन्द्रो गा अजयत्सं हिरण्या समश्विया मघवा यो ह पूर्वीः ।
एभिर्नृभिर्नृतमो अस्य शाकै रायो विभक्ता सम्भरश्च वस्वः ॥ ११ ॥

कियत्स्विदिन्द्रो अध्येति मातुः कियत्पितुर्जनितुर्यो जजान ।
यो अस्य शुष्मं मुहुकैरियर्ति वातो न जूतः स्तनयद्भिरभ्रैः ॥ १२ ॥

क्षियन्तं त्वमक्षियन्तं कृणोतीयर्ति रेणुं मघवा समोहम् ।

विभञ्जनुरशनिमाँ इव द्यौरुत स्तोतारं मघवा वसौ धात् ॥ १३ ॥

अयं चक्रमिषणत्सूर्यस्य न्येतशं रीरमत्ससृमाणम् ।

आ कृष्ण ईं जुहुराणो जिघर्ति त्वचो बुध्ने रजसो अस्य योनौ ॥ १४ ॥

असिक्न्यां यजमानो न होता ॥ १५ ॥ २३ ॥

गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ।

जनीयन्तो जनिदामक्षितोतिमा च्यावयामोऽवते न कोशम् ॥ १६ ॥

क्षियंतं । त्वं । अक्षियंतं । कृणोति । इयर्ति । रेणुं । मघऽवा । संऽओहं । विऽभंजनुः अशनिमान्ऽइव । द्यौः । उत । स्तोतारं । मघऽवा । वसौ । धात् ॥ १३ ॥ अयं । चक्रं । इषणत् । सूर्यस्य । नि । एतशं । रीरमत् । ससृमाणं । आ । कृष्णः । ईं । जुहुराणः । जिघर्ति । त्वचः । बुध्ने । रजसः । अस्य । योनौ ॥ १४ ॥ असिक्न्यां यजमानः । न । होता ॥ १५ ॥ २३ ॥ गव्यंतः । इंद्रं । सख्याय । विप्राः अश्वऽयंतः । वृषणं । वाजयंतः । जनिऽयंतः । जनिऽदां । अक्षितऽऊतिं । आ च्यवयामः । अवते । न । कोशं ॥ १६ ॥

त्राता नो बोधि ददृशान आपिरभिख्याता मर्डिता सोम्यानाम् ।
सखा पिता पितृतमः पितॄणां कर्तेमु लोकमुशते वयोधाः ॥ १७ ॥
सखीयतामविता बोधि सखा गृणान इन्द्र स्तुवते वयो धाः ।
वयं ह्या ते चकृमा सबाध आभिः शमीभिर्महयन्त इन्द्र ॥ १८ ॥
स्तुत इन्द्रो मघवा यद्ध वृत्रा भूरीण्येको अप्रतीनि हन्ति ।
अस्य प्रियो जरिता यस्य शर्मन्नकिर्देवा वारयन्ते न मर्ताः ॥ १९ ॥
एवा न इन्द्रो मघवा विरप्शी करत्सत्या चर्षणीधृदनर्वा ।
त्वं राजा जनुषां धेह्यस्मे अधि श्रवो माहिनं यज्जरित्रे ॥ २० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ २१ ॥ २४ ॥

॥ १८ ॥ ऋषि.–वामदेवः । देवता–इन्द्रः । छन्द –त्रिष्टुप ॥

॥ १८ ॥ अयं पन्था अनुवित्तः पुराणो यतो देवा उदजायन्त विश्वे ।
अतश्चिदा जनिषीष्ट प्रवृद्धो मा मातरममुया पत्तवे कः ॥ १ ॥
नाहमतो निरया दुर्गहैतत्तिरश्चता पार्श्वान्निर्गमाणि ।
बहूनि मे अकृता कर्त्वानि युध्यै त्वेन सं त्वेन पृच्छै ॥ २ ॥
परायतीं मातरमन्वचष्ट न नानु गान्यनु नू गमानि ।
त्वष्टुर्गृहे अपिबत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्वोः सुतस्य ॥ ३ ॥
किं स ऋधक्कृणवद्यं सहस्रं मासो जभार शरदश्च पूर्वीः ।
नही न्वस्य प्रतिमानमस्त्यन्तर्जातेषूत ये जनित्वाः ॥ ४ ॥

अयं । पंथाः । अनुऽवित्तः । पुराणः । यतः । देवाः । उत्ऽअजायंत । विश्वे ।
अतः । चित् । आ । जनिषीष्ट । प्रऽवृद्धः । मा । मातरं । अमुया । पत्तवे ।
कः ॥ १ ॥ न । अहं । अतः । निः । अय । दुःऽगहा । एतत् । तिरश्चता ।
पार्श्वात् । निः । गमानि । बहूनि । मे । अकृता । कर्त्वानि । युध्यै । त्वेन । सं ।
त्वेन । पृच्छै ॥ २ ॥ पराऽयतीं । मातरं । अनु । अचष्ट । न । न । अनु । गानि ।
अनु । नु । गमानि । त्वष्टुः । गृहे । अपिबत् । सोमं । इंद्रः । शतऽधन्यं । चम्वोः ।
सुतस्य ॥ ३ ॥ किं । सः । ऋधक् । कृणवत् । यं । सहस्रं । मासः । जभार ।
शरदः । च । पूर्वीः । नहि । नु । अस्य । प्रतिऽमानं । अस्ति । अंतः । जातेषु ।
उत । ये । जनिऽत्वाः ॥ ४ ॥

अवद्यमिव मन्यमाना गुहाकरिन्द्रं माता वीर्येणा न्यृष्टम् ।
अथोदस्थात्स्वयमत्कं वसान आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ॥ ५ ॥ २५ ॥
एता अर्षन्त्यललाभवन्तीरृतावरीरिव सङ्क्रोशमानाः ।
एता वि पृच्छ किमिदं भनन्ति कमापो अद्रिं परिधिं रुजन्ति ॥ ६ ॥
किमु ष्विदस्मै निविदो भनन्तेन्द्रस्यावद्यं दिधिषन्त आपः ।
ममैतान्पुत्रो महता वधेन वृत्रं जघन्वाँ असृजद्वि सिन्धून् ॥ ७ ॥
ममच्चन त्वा युवतिः परास ममच्चन त्वा कुषवा जगार ।
ममच्चिदापः शिशवे ममृड्युर्ममच्चिदिन्द्रः सहसोदतिष्ठत् ॥ ८ ॥
ममच्चन ते मघवन्व्यंसो निविविध्वाँ अप हनू जघान ।
अधा निविद्ध उत्तरो बभूवाञ्छिरो दासस्य सं पिणग्वधेन ॥ ९ ॥

अवद्यम्ऽइव । मन्यमाना । गुहा । अकः । इन्द्रम् । माता । वीर्येण । निऽऋष्टम् । अथ । उत् । अस्थात् । स्वयम् । अत्कम् । वसानः । आ । रोदसी इति । अपृणात् ।

गृष्टिः संसूव स्थविरं तवागामनाधृष्यं वृषभं तुम्रमिन्द्रम् ।
अरीळ्हं वत्सं चरथाय माता स्वयं गातुं तन्व इच्छमानम् ॥ १० ॥
उत माता महिषमन्ववेनदमी त्वा जहति पुत्र देवाः ।
अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व ॥ ११ ॥
कस्ते मातरं विधवामचक्रच्छयुं कस्त्वामजिघांसच्चरन्तम् ।
कस्ते देवो अधि मार्डीक आसीद्यत्प्राक्षिणाः पितरं पादगृह्य ॥ १२ ॥
अवर्त्या शुन आन्त्राणि पेचे न देवेषु विविदे मर्डितारम् ॥
अपश्यं जायाममहीयमानामधा मे श्येनो मध्वा जभार ॥ १३ ॥ २६ ॥ ५ ॥

गृष्टिः । ससूव । स्थविरं । तवागां । अनाधृष्यं । वृषभं । तुम्रं । इंद्रं । अरीळ्हं । वत्सं । चरथाय । माता । स्वयं । गातुं । तन्वे । इच्छमानं ॥ १० ॥ उत । माता । महिषं । अनु । अवेनत् । अमी इति । त्वा । जहति । पुत्र । देवाः । अथ । अब्रवीत् । वृत्रं । इंद्रः । हनिष्यन् । सखे । विष्णो इति । विऽतरं । वि । क्रमस्व ॥ ११ ॥ कः । ते । मातरं । विधवां । अचक्रत् । शयुं । कः । त्वां । अजिघांसत् । चरंतं । कः । ते । देवः । अधि । मार्डीके । आसीत् । यत् । प्र । अक्षिणाः । पितरं । पादऽगृह्य ॥ १२ ॥ अवर्त्या । शुनः । आंत्राणि । पेचे । न । देवेषु । विविदे । मर्डितारं । अपश्यं । जायां । अमहीयमानां । अध । मे । श्येनः । मधु । आ । जभार ॥ १३ ॥ २६ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ १९ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ १९ ॥ एवा त्वामिन्द्र वज्रिन्नत्र विश्वे देवासः सुहवास ऊमाः ।
महामुभे रोदसी वृद्धमृष्वं निरेकमिद्वृणते वृत्रहत्ये ॥ १ ॥
अवासृजन्त जिव्रयो न देवा भुवः सम्राळिन्द्र सत्ययोनिः ।
अहन्नहिं परिशयानमर्णः प्र वर्तनीररदो विश्वधेनाः ॥ २ ॥
अतृप्णुवन्तं वियतमबुध्यमबुध्यमानं सुषुपाणमिन्द्र ।
सप्त प्रति प्रवत आशयानमहिं वज्रेण वि रिणा अपर्वन् ॥ ३ ॥
अक्षोदयच्छवसा क्षाम बुध्नं वार्ण वातस्तविषीभिरिन्द्रः ।
दृळ्हान्यौभ्नादुशमान ओजोऽवाभिनत्ककुभः पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अभि प्र दद्रुर्जनयो न गर्भं रथा इव प्र ययुः साकमद्रयः ।
अतर्पयो विसृत उब्ज ऊर्मीन्त्वं वृताँ अरिणा इन्द्र सिन्धून् ॥ ५ ॥ १ ॥

त्वं महीमवनिं विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय क्षरन्तीम् ।
अरमयो नमसैजदर्णः सुतरणाँ अकृणोरिन्द्र सिन्धून् ॥ ६ ॥

प्राग्रुवो नभन्वो३ न वक्वा ध्वस्रा अपिन्वद्युवतीरृतज्ञाः ।
धन्वान्यज्राँ अपृणक्तृषाणाँ अधोगिन्द्रः स्तर्यो३ दंसुपत्नीः ॥ ७ ॥

पूर्वीरुषसः शरदश्च गूर्ता वृत्रं जघन्वाँ असृजद्वि सिन्धून् ।
परिष्ठिता अतृणद्बद्बधानाः सीरा इन्द्रः स्रवितवे पृथिव्या ॥ ८ ॥

वम्रीभिः पुत्रमग्रुवो अदानं निवेशनाद्धरिव आ जभर्थ ।
व्यन्धो अख्यदहिमाददानो निर्भूदुखच्छित्समरन्त पर्व ॥ ९ ॥

अभि । प्र । दद्रुः । जनयः । न । गर्भं । रथाःऽइव । प्र । ययुः । साकं । अद्रयः ।
अतर्पयः । विऽसृतः । उब्जः । ऊर्मीन् । त्वं । वृतान् । अरिणाः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ५ ॥ १ ॥ त्वं । महीं । अवनिं । विश्वऽधेनां । तुर्वीतये । वय्याय । क्षरन्तीं । अरमयः । नमसा । एजत् । अर्णः । सुऽतरणान् । अकृणोः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ६ ॥ प्र । अग्रुवः । नभन्वः । न । वक्वाः । ध्वस्राः । अपिन्वत् । युवतीः । ऋतऽज्ञाः । धन्वानि । अज्रान् । अपृणक् । तृषाणान् । अधोक् । इन्द्रः । स्तर्यः । दंऽसुपत्नीः ॥ ७ ॥ पूर्वीः । उषसः । शरदः । च । गूर्ताः । वृत्रं । जघन्वान् । असृजत् । वि । सिन्धून् । परिऽस्थिताः । अतृणत् । बद्बधानाः । सीराः । इन्द्रः । स्रवितवे । पृथिव्या ॥ ८ ॥ वम्रीभिः । पुत्रं । अग्रुवः । अदानं । निऽवेशनात् । हरिऽवः । आ । जभर्थ । वि । अन्धः । अख्यत् । अहिं । आऽददानः । निः । भूत् । उखऽछित् । सं । अरन्त । पर्व ॥ ९ ॥

प्र ते पूर्वाणि करणानि विप्राविद्वाँ आह विदुषे करांसि ।
यथायथा वृष्ण्यानि स्वगूर्तापांसि राजन्नर्याविवेषीः ॥ १० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो३ न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ २० ॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ २० ॥ आ न इन्द्रो दूरादा न आसादभिष्टिकृदवसे यासदुग्रः ।
ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः सङ्गे समत्सु तुर्वणिः पृतन्यून् ॥ १ ॥
आ न इन्द्रो हरिभिर्यात्वच्छार्वाचीनोऽवसे राधसे च ।
तिष्ठाति वज्री मघवा विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाजसातौ ॥ २ ॥
इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्सनिष्यसि क्रतुं नः ।
श्वघ्नीव वज्रिन्त्सनये धनानां त्वया वयमर्य आजिं जयेम ॥ ३ ॥

उशन्नु षु णः सुमना उपाके सोमस्य नु सुषुतस्य स्वधावः ।
पा इन्द्र प्रतिभृतस्य मध्वः समन्धसा ममदः पृष्ठ्येन ॥ ४ ॥
वि यो ररप्श ऋषिभिर्नवेभिर्वृक्षो न पक्वः सृण्यो न जेता ।
मर्यो न योषामभि मन्यमानोऽच्छा विवक्मि पुरुहूतमिन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
गिरिर्न यः स्वतवाँ ऋष्व इन्द्रः सनादेव सहसे जात उग्रः ।
आदर्ता वज्रं स्थविरं न भीम उद्नेव कोशं वसुना न्यृष्टम् ॥ ६ ॥
न यस्य वर्ता जनुषा न्वस्ति न राधस आमरीता मघस्य ।
उद्वावृषाणस्तविषीव उग्रास्मभ्यं दद्धि पुरुहूत रायः ॥ ७ ॥
ईक्षे रायः क्षयस्य चर्षणीनामुत व्रजमपवर्तासि गोनाम् ।
शिक्षानरः समिथेषु प्रहावान्वस्वो राशिमभिनेतासि भूरिम् ॥ ८ ॥

उशन् । ऊं इति । सु । नः । सुऽमनाः । उपाके । सोमस्य । नु । सुऽसुतस्य ।
स्वधाऽवः । पाः । इंद्र । प्रतिऽभृतस्य । मध्वः । सं । अंधसा । ममदः । पृष्ठ्येन ॥४॥
। यः । ररप्शे । ऋषिऽभिः । नवेभिः । वृक्षः । न । पक्वः । सृण्यः । न । जेता ।
: । न । योषां । अभि । मन्यमानः । अच्छ । विवक्मि । पुरुऽहूतं । इंद्रं ॥५॥ ३॥
रिः । न । यः । स्वऽतवान् । ऋष्वः । इंद्रः । सनात् । एव । सहसे । जातः ।
उग्रः । आऽदर्ता । वज्रं । स्थविरं । न । भीमः । उद्नाऽइव । कोशं । वसुना ।
निऽऋष्टं ॥ ६ ॥ न । यस्य । वर्ता । जनुषा । नु । अस्ति । न । राधसः ।
आऽमरीता । मघस्य । उत्ऽववृषाणः । तविषीऽवः । उग्र । अस्मभ्यं । दद्धि ।
पुरुऽहूत । रायः ॥ ७ ॥ ईक्षे । रायः । क्षयस्य । चर्षणीनां । उत । व्रजं । अपऽवर्ता । असि ।
गोनां । शिक्षाऽनरः । संऽइथेषु । प्रहाऽवान् । वस्वः । राशिं । अभिऽनेता ।
असि । भूरिं ॥ ८ ॥

कया तच्छृण्वे शच्या शचिष्ठो यया कृणोति मुहु का चिदृष्वः ।
पुरु दाशुषे विचयिष्ठो अंहोऽथा दधाति द्रविणं जरित्रे ॥ ९ ॥
मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत्ते ।
नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः ॥ १० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो३ न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ २१ ॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ २१ ॥ आ यात्विन्द्रोऽवस उप न इह स्तुतः सधमादस्तु शूरः ।
वावृधानस्तविषीर्यस्य पूर्वीर्द्यौर्न क्षत्रमभिभूति पुष्यात् ॥ १ ॥
तस्येदिह स्तवथ वृष्ण्यानि तुविद्युम्नस्य तुविराधसो नॄन् ।
यस्य क्रतुर्विदथ्यो३ न सम्राट् साह्वान्तरुत्रो अभ्यस्ति कृष्टीः ॥ २ ॥

कया । तत् । शृण्वे । शच्या । शचिष्ठः । यया । कृणोति । मुहु । का । चित् । ऋष्वः ॥ पुरु । दाशुषे । विऽचयिष्ठः । अंहः । अथ । दधाति । द्रविणम् । जरित्रे ॥९॥

आ यात्विन्द्रो दिव आ पृथिव्या मक्षू समुद्रादुत वा पुरीषात् ।
स्वर्णरादवसे नो मरुत्वान् परावतो वा सदनादृतस्य ॥ ३ ॥
स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे तमु ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम् ।
यो वायुना जयति गोमतीषु प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ ॥ ४ ॥
उप यो नमो नमसि स्तभायन्नियर्ति वाचं जनयन्यजध्यै ।
ऋञ्जसानः पुरुवार उक्थैरेन्द्रं कृण्वीत सदनेषु होता ॥ ५ ॥ ५ ॥
धिषा यदि धिषण्यन्तः सरण्यान्त्सदन्तो अद्रिमौशिजस्य गोहे ।
आ दुरोषाः पास्त्यस्य होता यो नो महान्त्संवरणेषु वह्निः ॥ ६ ॥
सत्रा यदीं भार्वरस्य वृष्णः सिषक्ति शुष्मः स्तुवते भराय ।
गुहा यदीमौशिजस्य गोहे प्र यद्धिये प्रायसे मदाय ॥ ७ ॥

आ । यातु । इंद्रः । दिवः । आ । पृथिव्याः । मक्षु । समुद्रात् । उत । वा पुरीषात् । स्वःऽनरात् । अवसे । नः । मरुत्वान् । पराऽवतः । वा । सदनात् । ऋतस्य ॥ ३ ॥ स्थूरस्य । रायः । बृहतः । यः । ईशे । तं । ऊं इति । स्तवाम विदथेषु । इंद्रं । यः । वायुना । जयति । गोऽमतीषु । प्र । धृष्णुऽया । नयति । वस्यः । अच्छ ॥ ४ ॥ उप । यः । नमः । नमसि । स्तभायन् । इयर्ति । वाचं जनयन् । यजध्यै । ऋंजसानः । पुरुऽवारः । उक्थैः । आ । इंद्रं । कृण्वीत सदनेषु । होता ॥ ५ ॥ ५ ॥ धिषा । यदि । धिषण्यंतः । सरण्यान् । सदंतः । अद्रिं । औशिजस्य । गोहे । आ । दुरोषाः । पास्त्यस्य । होता । यः । नः । महान् । संऽवरणेषु । वह्निः ॥ ६ ॥ सत्रा । यत् । ईं । भार्वरस्य । वृष्णः । सिसक्ति । शुष्मः । स्तुवते । भराय । गुहा । यत् । ईं । औशिजस्य । गोहे । प्र । यत् । धिये । प्र । अयसे । मदाय ॥ ७ ॥

वि यद्वरांसि पर्वतस्य वृण्वे पयोभिर्जिन्वे अपां जवांसि ।
विदद्गौरस्य गवयस्य गोहे यदी वाजाय सुध्योऽ३वहन्ति ॥ ८ ॥
भद्रा ते हस्ता सुकृतोत पाणी प्रयन्तारा स्तुवते राध इन्द्र ।
का ते निषत्तिः किमु नो ममत्सि किं नोदुदु हर्षसे दातवा उ ॥ ९ ॥
एवा वस्व इन्द्रः सत्यः सम्राड्ढन्ता वृत्रं वरिवः पूरवे कः ।
पुरुष्टुत क्रत्वा नः शग्धि रायो भक्षीय तेऽवसो दैव्यस्य ॥ १० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽ३न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ ६ ॥ २ ॥

वृषा वृषन्धिं चतुरश्रिमस्यन्नुग्रो बाहुभ्यां नृतमः शचीवान् ।
श्रिये परुष्णीमुषमाण ऊर्णां यस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये ॥ २ ॥
यो देवो देवतमो जायमानो महो वाजेभिर्महद्भिश्च शुष्मैः ।
दधानो वज्रं बाह्वोरुशन्तं द्याममेन रेजयत्प्र भूम ॥ ३ ॥
विश्वा रोधांसि प्रवतश्च पूर्वीर्द्योर्ऋष्वाज्जनिमन्रेजत क्षाः ।
आ मातरा भरति शुष्म्या गोर्नृवत्परिज्मन्नोनुवन्त वाताः ॥ ४ ॥
ता तू त इन्द्र महतो महानि विश्वेष्वित्सवनेषु प्रवाच्या ।
यच्छूर धृष्णो धृषता दधृष्वानहिं वज्रेण शवसाविवेषीः ॥ ५ ॥ ७ ॥
ता तू ते सत्या तुविनृम्ण विश्वा प्र धेनवः सिस्रते वृष्ण ऊध्नः ।
अधा ह त्वद्वृषमणो भियानाः प्र सिन्धवो जवसा चक्रमन्त ॥ ६ ॥

वृषा । वृषन्धिं । चतुःऽअश्रिं । अस्यन् । उग्रः । बाहुऽभ्यां । नृऽतमः । शचीऽवान् ।
श्रिये । परुष्णीं । उषमाणः । ऊर्णां । यस्याः । पर्वाणि । सख्याय । विव्ये ॥ २ ॥
यः । देवः । देवऽतमः । जायमानः । महः । वाजेभिः । महत्ऽभिः । च । शुष्मैः ।
दधानः । वज्रं । बाह्वोः । उशंतं । द्यां । अमेन । रेजयत् । प्र । भूम ॥ ३ ॥ विश्वा ।
रोधांसि । प्रऽवतः । च । पूर्वीः । द्यौः । ऋष्वात् । जनिमन् । रेजत । क्षाः । आ ।
मातरा । भरति । शुष्मी । आ । गोः । नृऽवत् । परिऽज्मन् । नोनुवंत । वाताः ॥ ४ ॥
ता । तु । ते । इंद्र । महतः । महानि । विश्वेषु । इत् । सवनेषु । प्रऽवाच्या । यत् ।
शूर । धृष्णो इति । धृषता । दधृष्वान् । अहिं । वज्रेण । शवसा । अविवेषीः ॥ ५ ॥ ७ ॥
ता । तु । ते । सत्या । तुविऽनृम्ण । विश्वा । प्र । धेनवः । सिस्रते । वृष्णः ।
ऊध्नः । अध । ह । त्वत् । वृषऽमनः । भियानाः । प्र । सिन्धवः । जवसा । चक्रमंत ॥ ६ ॥

अत्राह ते हरिवस्ता उ देवीरवोभिरिन्द्र स्तवन्त स्वसारः ।
यत्सीमनु प्र मुचो बद्बधाना दीर्घामनु प्रसितिं स्यन्दयध्यै ॥ ७ ॥

पिपीळे अंशुर्मद्यो न सिन्धुरा त्वा शमी शशमानस्य शक्तिः ।
अस्मद्र्यक्छुशुचानस्य यम्या आशुर्न रश्मिं तुव्योजसं गोः ॥ ८ ॥

अस्मे वर्षिष्ठा कृणुहि ज्येष्ठा नृम्णानि सत्रा सहुरे सहांसि ।
अस्मभ्यं वृत्रा सुहनानि रन्धि जहि वधर्वनुषो मर्त्यस्य ॥ ९ ॥

अस्माकमित्सु शृणुहि त्वमिन्द्रास्मभ्यं चित्राँ उप माहि वाजान् ।
अस्मभ्यं विश्वा इषणः पुरंधीरस्माकं सु मघवन्बोधि गोदाः ॥ १० ॥

नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो३ न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ ८ ॥

(२२ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-इन्द्रः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ २२ ॥ कथा महामवृधत्कस्य होतुर्यज्ञं जुषाणो अभि सोममूधः ।
पिबन्नुशानो जुषमाणो अन्धो ववक्ष ऋष्वः शुचते धनाय ॥ १ ॥
को अस्य वीरः सधमादमाप समानंश सुमतिभिः को अस्य ।
कदस्य चित्रं चिकिते कदूती वृधे भुवच्छशमानस्य यज्योः ॥ २ ॥
कथा शृणोति हूयमानमिन्द्रः कथा शृण्वन्नवसामस्य वेद ।
का अस्य पूर्वीरुपमातयो ह कथैनमाहुः पपुरिं जरित्रे ॥ ३ ॥

नु । स्तुतः । इंद्र । नु । गृणानः । इषं । जरित्रे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।
अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नव्यं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ११ ॥ ८ ॥

कथा । महां । अवृधत् । कस्य । होतुः । यज्ञं । जुषाणः । अभि । सोमं ।
ऊधः । पिबन् । उशानः । जुषमाणः । अंधः । ववक्षे । ऋष्वः । शुचते । धनाय ॥ १ ॥
कः । अस्य । वीरः । सधऽमादं । आप । सं । आनंश । सुमतिऽभिः । कः । अस्य ।
कत् । अस्य । चित्रं । चिकिते । कत् । ऊती । वृधे । भुवत् । शशमानस्य ।
यज्योः ॥ २ ॥ कथा । शृणोति । हूयमानं । इंद्रः । कथा । शृण्वन् । अवसां ।
अस्य । वेद । काः । अस्य । पूर्वीः । उपऽमातयः । ह । कथा । एनं । आहुः ।
पपुरिं । जरित्रे ॥ ३ ॥

कथा सबाधः शशमानो अस्य नशदभि द्रविणं दीध्यानः ।

देवो भुवन्नवेदा म ऋतानां नमो जगृभ्वाँ अभि यज्जुजोषत् ॥ ४ ॥

कथा कदस्या उषसो व्युष्टौ देवो मर्तस्य सख्यं जुजोष ।

कथा कदस्य सख्यं सखिभ्यो ये अस्मिन्कामं सुयुजं ततस्रे ॥ ५ ॥ ९ ॥

किमादमत्रं सख्यं सखिभ्यः कदा नु ते भ्रात्रं प्र ब्रवाम ।

श्रिये सुदृशो वपुरस्य सर्गाः स्वर्ण चित्रतममिष आ गोः ॥ ६ ॥

द्रुहं जिघांसन्ध्वरसमनिन्द्रां तेतिक्ते तिग्मा तुजसे अनीका ।

ऋणा चिद्यत्र ऋणया न उग्रो दूरे अज्ञाता उषसो बबाधे ॥ ७ ॥

ऋतस्य हि शुरुधः सन्ति पूर्वीर्ऋतस्य धीतिर्वृजिनानि हन्ति ।
ऋतस्य श्लोको बधिरा ततर्द कर्णा बुधानः शुचमान आयोः ॥ ८ ॥
ऋतस्य दृळ्हा धरुणानि सन्ति पुरूणि चन्द्रा वपुषे वपूंषि ।
ऋतेन दीर्घमिषणन्त पृक्ष ऋतेन गाव ऋतमा विवेशुः ॥ ९ ॥
ऋतं येमान ऋतमिद्वनोत्यृतस्य शुष्मस्तुरया उ गव्युः ।
ऋताय पृथ्वी बहुले गभीरे ऋताय धेनू परमे दुहाते ॥ १० ॥
नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो३ न पीपेः ।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ १०

ऋतस्य । हि । शुरुधः । सन्ति । पूर्वीः । ऋतस्य । धीतिः । वृजिनानि । हन्ति ।
ऋतस्य । श्लोकः । बधिरा । ततर्द । कर्णा । बुधानः । शुचमानः । आयोः ॥ ८ ॥
ऋतस्य । दृळ्हा । धरुणानि । सन्ति । पुरूणि । चन्द्रा । वपुषे । वपूंषि । ऋ...
दीर्घम् । इषणन्त । पृक्षः । ऋतेन । गावः । ऋतम् । आ । विवेशुः ॥ ९ ॥ ...
येमानः । ऋतम् । इत् । वनोति । ऋतस्य । शुष्मः । तुरया । ऊँ इति । गव्युः ।
ऋताय । पृथ्वी इति । बहुले इति । गभीरे इति । ऋताय । धेनू इति । परमे इति ।
दुहाते इति ॥ १० ॥ नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इषम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरिति पीपेः । अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया । स्याम । रथ्यः ।
सदाऽसाः ॥ ११ ॥ [illegible]

॥ २४ ॥ ऋषि—वामदेव । देवता—इन्द्र । छन्द—त्रिष्टुप् ॥

॥ २४ ॥ का सुष्टुतिः शवसः सूनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधस आ ववर्तत् ।
ददिर्हि वीरो गृणते वसूनि स गोपतिर्निष्षिधां नो जनासः ॥ १ ॥
स वृत्रहत्ये हव्यः स ईड्यः स सुष्टुत इन्द्रः सत्यराधाः ।
स यामन्ना मघवा मर्त्याय ब्रह्मण्यते सुष्वये वरिवो धात् ॥ २ ॥
तमिन्नरो वि ह्वयन्ते समीके रिरिक्वांसस्तन्वः कृण्वत त्राम् ।
मिथो यत्त्यागमुभयासो अग्मन्नरस्तोकस्य तनयस्य सातौ ॥ ३ ॥
क्रतूयन्ति क्षितयो योग उग्राशुषाणासो मिथो अर्णसातौ ।
सं यद्विशोऽववृत्रन्त युध्मा आदिन्नेम इन्द्रयन्ते अभीके ॥ ४ ॥

का । सुऽस्तुतिः । शवसः । सूनुम् । इन्द्रम् । अर्वाचीनम् । राधसे । आ । ववर्तत् । ददिः । हि । वीरः । गृणते । वसूनि । सः । गोऽपतिः । निःऽसिधाम् । नः । जनासः ॥ १ ॥ सः । वृत्रऽहत्ये । हव्यः । सः । ईड्यः । सः । सुऽस्तुतः । इन्द्रः । सत्यऽराधाः । सः । यामन् । आ । मघऽवा । मर्त्याय । ब्रह्मण्यते । सुस्वये । वरिवः । धात् ॥ २ ॥ तम् । इत् । नरः । वि । ह्वयन्ते । सम्ऽईके । रिरिक्वांसः । तन्वः । कृण्वत । त्राम् । मिथः । यत् । त्यागम् । उभयासः । अग्मन् । नरः । तोकस्य । तनयस्य । सातौ ॥ ३ ॥ क्रतुऽयन्ति । क्षितयः । योगे । उग्र । आशुषाणासः । मिथः । अर्णऽसातौ । सम् । यत् । विशः । अववृत्रन्त । युध्माः । आत् । इत् । नेमे । इन्द्रयन्ते । अभीके ॥ ४ ॥

आदिद्ध नेमं इन्द्रियं यजन्त आदित्पक्तिः पुरोळाशं रिरिच्यात्।
आदित्सोमो वि पपृच्यादसुष्वीनादिज्जुजोष वृषभं यजध्यै ॥ ५ ॥ ११ ॥
कृणोत्यस्मै वरिवो य इत्थेन्द्राय सोममुशते सुनोति।
सध्रीचीनेन मनसाविवेनन्तमित्सखायं कृणुते समत्सु ॥ ६ ॥
य इन्द्राय सुनवत्सोममद्य पचात्पक्तीरुत भृज्जाति धानाः।
प्रति मनायोरुचथानि हर्यन्तस्मिन्दधद्वृषणं शुष्ममिन्द्रः ॥ ७ ॥
यदा समर्यं व्यचेदृघावा दीर्घं यदाजिमभ्यख्यदर्यः।
अचिक्रदद्वृषणं पत्न्यच्छा दुरोण आ निशितं सोमसुद्भिः ॥ ८ ॥

आत्। इत्। ह। नेमे। इंद्रियं। यजंते। आत्। इत्। पक्तिः। पुरोळाशं। रिरिच्यात्। आत्। इत्। सोमः। वि। पपृच्यात्। असुस्वीन्। आत्। इत्। जुजोष। वृषभं। यजध्यै ॥ ५ ॥ ११ ॥ कृणोति। अस्मै। वरिवः। यः। इत्था। इंद्राय। सोमं। उशते। सुनोति। सध्रीचीनेन। मनसा। अविऽवेनन्। तं। इत्। सखायं। कृणुते। समत्ऽसु ॥ ६ ॥ यः। इंद्राय। सुनवत्। सोमं। अद्य। पचात्। पक्तीः। उत। भृज्जाति। धानाः। प्रति। मनायोः। उचथानि। हर्यन्। तस्मिन्। दधत्। वृषणं। शुष्मं। इंद्रः ॥ ७ ॥ यदा। सम्ऽअर्यं। वि। अचेत्। ऋघावा। दीर्घं। यत्। आजिं। अभि। अख्यत्। अर्यः। अचिक्रदत्। वृषणं। पत्नी। अच्छ। दुरोणे। आ। निऽशितं। सोमसुत्ऽभिः ॥ ८ ॥

भूयसा वस्नमचरत्कनीयोऽविक्रीतो अकानिषं पुनर्यन्।
स भूयसा कनीयो नारिरेचीद्दीना दक्षा वि दुहन्ति प्र वाणम् ॥ ९ ॥

क इमं दशभिर्ममेन्द्रं क्रीणाति धेनुभिः।
यदा वृत्राणि जङ्घनदथैनं मे पुनर्ददत् ॥ १० ॥

नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्यो३ न पीपेः।
अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ २५ ॥ ऋषि—वामदेवः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ २५ ॥ को अद्य नर्यो देवकाम उशन्निन्द्रस्य सख्यं जुजोष।
को वा महेऽवसे पार्याय समिद्धे अग्नौ सुतसोम ईट्टे ॥ १ ॥

भूयसा । वस्नं । अचरत् । कनीयः । अविऽक्रीतः । अकानिषं । पुनः । यन् । सः ।
भूयसा । कनीयः । न । अरिरेचीत् । दीनाः । दक्षाः । वि । दुहन्ति । प्र । वाणं ॥९॥

को नानाम वचसा सोम्याय मनायुर्वा भवति वस्त उस्राः ।
क इन्द्रस्य युज्यं कः सखित्वं को भ्रात्रं वष्टि कवये क ऊती ॥ २ ॥
को देवानामवो अद्या वृणीते क आदित्याँ अदितिं ज्योतिरीट्टे ।
कस्याश्विनाविन्द्रो अग्निः सुतस्यांशोः पिबन्ति मनसाविवेनम् ॥ ३ ॥
तस्मा अग्निर्भारतः शर्म यंसज्ज्योक्पश्यात्सूर्यमुच्चरन्तम् ।
य इन्द्राय सुनवामेत्याह नरे नर्याय नृतमाय नृणाम् ॥ ४ ॥
न तं जिनन्ति बहवो न दभ्रा उर्वस्मा अदितिः शर्म यंसत् ।
प्रियः सुकृत्प्रिय इन्द्रे मनायुः प्रियः सुप्रावीः प्रियो अस्य सोमी ॥ ५ ॥ १३ ॥

कः । ननाम । वचसा । सोम्याय । मनायुः । वा । भवति । वस्ते । उस्राः । कः । इंद्रस्य । युज्यं । कः । सखिऽत्वं । कः । भ्रात्रं । वष्टि । कवये । कः । ऊती ॥ २ ॥ कः । देवानां । अवः । अद्य । वृणीते । कः । आदित्यान् । अदितिं । ज्योतिः । ईट्टे । कस्य । अश्विनौ । इंद्रः । अग्निः । सुतस्य । अंशोः । पिबंति । मनसा । अविऽवेनं ॥ ३ ॥ तस्मै । अग्निः । भारतः । शर्म । यंसत् । ज्योक् । पश्यात् । सूर्यं । उत्ऽचरंतं । यः । इंद्राय । सुनवाम । इति । आह । नरे । नर्याय । नृऽतमाय । नृणां ॥ ४ ॥ न । तं । जिनंति । बहवः । न । दभ्राः । उरु । अस्मै । अदितिः । शर्म । यंसत् । प्रियः । सुऽकृत् । प्रियः । इंद्रे । मनायुः । प्रियः । सुप्रऽअवीः । प्रियः । अस्य । सोमी ॥ ५ ॥ १३ ॥

सुप्राव्यः प्राशुषाळेष वीरः सुष्वेः पक्तिं कृणुते केवलेन्द्रः ।
नासुष्वेरापिर्न सखा न जामिर्दुष्प्राव्योऽवहन्तेदवाचः ॥ ६ ॥
न रेवता पणिना सख्यमिन्द्रोऽसुन्वता सुतपाः सं गृणीते ।
आस्य वेदः खिदति हन्ति नग्नं वि सुष्वये पक्तये केवलो भूत् ॥ ७ ॥
इन्द्रं परेऽवरे मध्यमास इन्द्रं यान्तोऽवसितास इन्द्रम् ।
इन्द्रं क्षियन्त उत युध्यमाना इन्द्रं नरो वाजयन्तो हवन्ते ॥ ८ ॥ १४ ॥

॥ २६ ॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्रः । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ २६ ॥ अहं मनुरभवं सूर्यश्चाहं कक्षीवाँ ऋषिरस्मि विप्रः ।
अहं कुत्समार्जुनेयं न्यृञ्जेऽहं कविरुशना पश्यता मा ॥ १ ॥
अहं भूमिमददामार्यायाहं वृष्टिं दाशुषे मर्त्याय ।
अहमपो अनयं वावशाना मम देवासो अनु केतमायन् ॥ २ ॥

अहं पुरो मन्दसानो व्यैरं नव साकं नवतीः शम्बरस्य ।
शततमं वेश्यं सर्वताता दिवोदासमतिथिग्वं यदावम् ॥ ३ ॥
प्र सु ष विभ्यो मरुतो विरस्तु प्र श्येनः श्येनेभ्य आशुपत्वा ।
अचक्रया यत्स्वधया सुपर्णो हव्यं भरन्मनवे देवजुष्टम् ॥ ४ ॥
भरद्यदि विरतो वेविजानः पथोरुणा मनोजवा असर्जि ।
तूयं ययौ मधुना सोम्येनोत श्रवो विविदे श्येनो अत्र ॥ ५ ॥
ऋजीपी श्येनो ददमानो अंशुं परावतः शकुनो मन्द्रं मदम् ।
सोमं भरद्दादृहाणो देवावान्दिवो अमुष्मादुत्तरादादाय ॥ ६ ॥
आदाय श्येनो अभरत्सोमं सहस्रं सवाँ अयुतं च साकम् ।
अत्रा पुरंधिरजहादरातीर्मदे सोमस्य मूरा अमूरः ॥ ७ ॥ १९ ॥

अहम् । पुरः । मन्दसानः । वि । ऐरम् । नव । साकम् । नवतीः । शम्बरस्य । शतऽतमम् । वेश्यम् । सर्वऽताता । दिवःऽदासम् । अतिथिऽग्वम् । यत् । आवम् ॥ ३ ॥ प्र । सु । सः । विऽभ्यः । मरुतः । विः । अस्तु । प्र । श्येनः । श्येनेभ्यः । आशुऽपत्वा । अचक्रया । यत् । स्वधया । सुऽपर्णः । हव्यम् । भरत् । मनवे । देवऽजुष्टम् ॥ ४ ॥ भरत् । यदि । विः । अतः । वेविजानः । पथा । उरुणा । मनःऽजवाः । असर्जि । तूयम् । ययौ । मधुना । सोम्येन । उत । श्रवः । विविदे । श्येनः । अत्र ॥ ५ ॥ ऋजीपी । श्येनः । ददमानः । अंशुम् । पराऽवतः । शकुनः । मन्द्रम् । मदम् । सोमम् । भरत् । दादृहाणः । देवऽवान् । दिवः । अमुष्मात् । उत्ऽतरात् । आऽदाय ॥ ६ ॥ आऽदाय । श्येनः । अभरत् । सोमम् । सहस्रम् । सवान् । अयुतम् । च । साकम् । अत्र । पुरम्ऽधिः । अजहात् । अरातीः । मदे । सोमस्य । मूराः । अमूरः ॥ ७ ॥ १९ ॥

॥ २७ ॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥ २७ ॥ गर्भे नु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा ।
शतं मा पुर आयसीररक्षन्नध श्येनो जवसा निरदीयम् ॥ १ ॥
न घा स मामप जोषं जभाराभीमास त्वक्षसा वीर्येण ।
ईर्मा पुरंधिरजहादरातीरुत वाताँ अतरच्छूशुवानः ॥ २ ॥
अव यच्छ्येनो अस्वनीदध द्योर्वि यद्यदि वात ऊहुः पुरंधिम् ।
सृजद्यदस्मा अव ह क्षिपज्ज्यां कृशानुरस्ता मनसा भुरण्यन् ॥ ३ ॥
ऋजिप्य ईमिन्द्रावतो न भुज्युं श्येनो जभार बृहतो अधि ष्णोः ।
अन्तः पतत्पतत्र्यस्य पर्णमध यामनि प्रसितस्य तद्वेः ॥ ४ ॥
अध श्वेतं कलशं गोभिरक्तमापिप्यानं मघवा शुक्रमन्धः ।
अध्वर्युभिः प्रयतं मध्वो अग्रमिन्द्रो मदाय प्रति धत्पिबध्यै
शूरो मदाय प्रति धत्पिबध्यै ॥ ५ ॥ १६ ॥

॥ २८ ॥ ऋषि - वामदेव । देवता-इन्द्र । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ २८ ॥ त्वा युजा तव तत्सोम सख्य इन्द्रो अपो मनवे सस्रुतस्कः ।
अहन्नहिमरिणात्सप्त सिन्धूनपावृणोदपिहितेव खानि ॥ १ ॥
त्वा युजा नि खिदत्सूर्यस्येन्द्रश्चक्रं सहसा सद्य इन्दो ।
अधि ष्णुना बृहता वर्तमानं महो द्रुहो अप विश्वायु धायि ॥ २ ॥
अहन्निन्द्रो अदहदग्निरिन्दो पुरा दस्यून्मध्यन्दिनादभीके ।
दुर्गे दुरोणे क्रत्वा न यातां पुरू सहस्रा शर्वा नि बर्हीत् ॥ ३ ॥
विश्वस्मात्सीमधमाँ इन्द्र दस्यून्विशो दासीरकृणोरप्रशस्ताः ।
अबाधेथाममृणतं नि शत्रूनविन्देथामपचितिं वधत्रैः ॥ ४ ॥
एवा सत्यं मघवाना युवं तदिन्द्रश्च सोमोर्वमश्व्यं गोः ।
आदर्दृतमपिहितान्यश्ना रिरिचथुः क्षाश्चित्ततृदाना ॥ ५ ॥ १७ ॥

त्वा । युजा । तव । तत् । सोम । सख्ये । इंद्रः । अपः । मनवे । सऽस्रुतः । करिति कः । अहन् । अहिं । अरिणात् । सप्त । सिंधून् । अप । अवृणोत् । अपिहिताःऽइव । खानि ॥ १ ॥ त्वा । युजा । नि । खिदत् । सूर्यस्य । इंद्रः । चक्रं । सहसा । सद्यः । इंदो इति । अधि । स्नुना । बृहता । वर्तमानं । महः । द्रुहः । अप । विश्वऽआयु । धायि ॥ २ ॥ अहन् । इंद्रः । अदहत् । अग्निः । इंदो इति । पुरा । दस्यून् । मध्यंदिनात् । अभीके । दुःऽगे । दुरोणे । क्रत्वा । न । याता । पुरु । सहस्रा । शर्वा । नि । बर्हीत् ॥ ३ ॥ विश्वस्मात् । सीं । अधमान् । इंद्र । दस्यून् । विशः । दासीः । अकृणोः । अप्रऽशस्ताः । अबाधेथां । अमृणतं । नि । शत्रून् । अविंदेथां । अपऽचितिं । वधत्रैः ॥ ४ ॥ एव । सत्यं । मघऽवाना । युवं । तत् । इंद्रः । च । सोम । ऊर्वं । अश्व्यं । गोः । आ । अदर्दृतं । अपिहितानि । अश्ना । रिरिचथुः । क्षाः । चित् । ततृदाना ॥ ५ ॥ १७ ॥

॥ २९ ॥ ऋषि-वामदेव । देवता-इन्द्र । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ २९ ॥ आ नः स्तुत उप वाजेभिरूती इन्द्र याहि हरिभिर्मन्दसानः ।
तिरश्चिदर्यः सवना पुरूण्याङ्गूषेभिर्गृणानः सत्यराधाः ॥ १ ॥
आ हि ष्मा याति नर्यश्चिकित्वान्हूयमानः सोतृभिरुप यज्ञम् ।
स्वश्वो यो अभीरुर्मन्यमानः सुष्वाणेभिर्मदति सं ह वीरैः ॥ २ ॥
श्रावयेदस्य कर्णा वाजयध्यै जुष्टामनु प्र दिशं मन्दयध्यै ।
उद्वावृषाणो राधसे तुविष्मान्करन्न इन्द्रः सुतीर्थाभयं च ॥ ३ ॥
अच्छा यो गन्ता नाधमानमूती इत्था विप्रं हवमानं गृणन्तम् ।
उप त्मनि दधानो धुर्याशून्त्सहस्राणि शतानि वज्रबाहुः ॥ ४ ॥
त्वोतासो मघवन्निन्द्र विप्रा वयं ते स्याम सूरयो गृणन्तः ।
भेजानासो बृहद्दिवस्य राय आकाय्यस्य दावने पुरुक्षोः ॥ ५ ॥ १८ ॥

॥ ३० ॥ ऋषि-वामदेव । देवता-इन्द्र । छन्द-निचृत् ॥

॥ ३० ॥ नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायाँ अस्ति वृत्रहन् ।
नकिरेवा यथा त्वम् ॥ १ ॥

सत्रा ते अनु कृष्टयो विश्वा चक्रेव वावृतुः ।
सत्रा महाँ असि श्रुतः ॥ २ ॥

विश्वे चनेदना त्वा देवास इन्द्र युयुधुः ।
यदहा नक्तमातिरः ॥ ३ ॥

यत्रोत बाधितेभ्यश्चक्रं कुत्साय युध्यते ।
मुषाय इन्द्र सूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्र देवाँ ऋघायतो विश्वाँ अयुध्य एक इत् ।
त्वमिन्द्र वनूँरहन् ॥ ५ ॥ १९ ॥

यत्रोत मर्त्याय कमरिणा इन्द्र सूर्यम् ।
प्रावः शचीभिरेतशम् ॥ ६ ॥

नकिः । इन्द्र । त्वत् । उत्ऽतरः । न । ज्यायान् । अस्ति । वृत्रऽहन् । नकिः । एव । यथा । त्वम् ॥ १ ॥ सत्रा । ते । अनु । कृष्टयः । विश्वाः । चक्राऽइव । ववृतुः । सत्रा । महान् । असि । श्रुतः ॥ २ ॥ विश्वे । चन । इत् । अना । त्वा । देवासः । इन्द्र । युयुधुः । यत् । अहा । नक्तम् । आ । अतिरः ॥ ३ ॥ यत्र । उत । बाधितेभ्यः । चक्रम् । कुत्साय । युध्यते । मुषायः । इन्द्र । सूर्यम् ॥ ४ ॥ यत्र । देवान् । ऋघायतः । विश्वान् । अयुध्यः । एकः । इत् । त्वम् । इन्द्र । वनून् । अहन् ॥ ५ ॥ १९ ॥ यत्र । उत । मर्त्याय । कम् । अरिणाः । इन्द्र । सूर्यम् । प्र । आवः । शचीभिः । एतशम् ॥ ६ ॥

किमादुतासि वृत्रहन्मघवन्मन्युमत्तमः ।
अत्राह दानुमातिरः ॥ ७ ॥

एतद्घेदुत वीर्यमिन्द्र चकर्थ पौंस्यम् ।
स्त्रियं यद्दुर्हणायुवं वधीर्दुहितरं दिवः ॥ ८ ॥

दिवश्चिद्घा दुहितरं महान्महीयमानाम् ।
उषासमिन्द्र सं पिणक् ॥ ९ ॥

अपोषा अनसः सरत्सम्पिष्टादह बिभ्युषी ।
नि यत्सीं शिश्नथद्वृषा ॥ १० ॥ २० ॥

एतदस्या अनः शये सुसम्पिष्टं विपाश्या ।
ससार सीं परावतः ॥ ११ ॥

उत सिन्धुं विबाल्यं वितस्थानामधि क्षमि ।
परि ष्ठा इन्द्र मायया ॥ १२ ॥

उत शुष्णस्य धृष्णुया प्र मृक्षो अभि वेदनम् ।
पुरो यदस्य सम्पिणक् ॥ १३ ॥

उत दासं कौलितरं बृहतः पर्वतादधि ।
अवाहन्निन्द्र शम्बरम् ॥ १४ ॥

उत दासस्य वर्चिनः सहस्राणि शतावधीः ।
अधि पञ्च प्रधीँरिव ॥ १५ ॥ २१ ॥

उत त्यं पुत्रमग्रुवः परावृक्तं शतक्रतुः ।
उक्थेष्विन्द्र आभजत् ॥ १६ ॥

उत त्या तुर्वशायदू अस्नातारा शचीपतिः ।
इन्द्रो विद्वाँ अपारयत् ॥ १७ ॥

उत त्या सद्य आर्या सरयोरिन्द्र पारतः ।
अर्णाचित्ररथावधीः ॥ १८ ॥

उत । शुष्णस्य । धृष्णुऽया । प्र । मृक्षः । अभि । वेदनं । पुरः । यत् । अस्य । सम्ऽपिणक् ॥ १३ ॥ उत । दासं । कौलिऽतरं । बृहतः । पर्वतात् । अधि । अव । अहन् । इंद्र । शंबरं ॥ १४ ॥ उत । दासस्य । वर्चिनः । सहस्राणि । शता । अवधीः । अधि । पंच । प्रधीन्ऽइव ॥ १५ ॥ २१ ॥ उत । त्यं । पुत्रं । अग्रुवः । पराऽवृक्तं । शतऽक्रतुः । उक्थेषु । इंद्रः । आ । अभजत् ॥ १६ ॥ उत । त्या । तुर्वशायदू इति । अस्नातारा । शचीऽपतिः । इंद्रः । विद्वान् । अपारयत् ॥ १७ ॥ उत । त्या । सद्यः । आर्या । सरयोः । इंद्र । पारतः । अर्णा । चित्र[illegible] ।

अनु द्वा जहिता नयोऽन्धं श्रोणं च वृत्रहन् ।
न तत्ते सुम्नमष्टवे ॥ १९ ॥

शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् ।
दिवोदासाय दाशुषे ॥ २० ॥ २२ ॥

अस्वापयद्दभीतये सहस्रा त्रिंशतं हथैः ।
दासानामिन्द्रो मायया ॥ २१ ॥

स घेदुतासि वृत्रहन्त्समान इन्द्र गोपतिः ।
यस्ता विश्वानि चिच्युषे ॥ २२ ॥

उत नूनं यदिन्द्रियं करिष्या इन्द्र पौंस्यम् ।
अद्या नकिष्टदा मिनत् ॥ २३ ॥

वामंवामं त आदुरे देवो ददात्वर्यमा ।
वामं पूषा वामं भगो वामं देवः करूळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

॥ ३१ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—इन्द्रः । छन्दः—गायत्री ॥

॥ ३१ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा ।
कया शचिष्ठया वृता ॥ १ ॥

कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः ।
दृळ्हा चिदारुजे वसु ॥ २ ॥

अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम् ।
शतं भवास्यूतिभिः ॥ ३ ॥

अभी न आ ववृत्स्व चक्रं न वृत्तमर्वतः ।
नियुद्भिश्चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥

प्रवता हि क्रतूनामा हा पदेव गच्छसि ।
अभक्षि सूर्ये सचा ॥ ५ ॥ २४ ॥

सं यत्त इन्द्र मन्यवः सं चक्राणि दधन्विरे ।
अध त्वे अध सूर्ये ॥ ६ ॥

कया । नः । चित्रः । आ । भुवत् । ऊती । सदाऽवृधः । सखा । कया । शचिष्ठया । वृता ॥ कः । त्वा । सत्यः । मदानां । मंहिष्ठः । मत्सत् । अन्धसः । दृळ्हा । चित् । आऽरुजे । वसु ॥ २ ॥ अभि । सु । नः । सखीनां । अविता । जरितॄणां । शतं । भवासि । ऊतिऽभिः ॥ ३ ॥ अभि । नः । आ । ववृत्स्व । चक्रं । न । वृत्तं । अर्वतः । नियुत्ऽभिः । चर्षणीनां ॥ ४ ॥ प्रऽवता । हि । क्रतूनां । आ । ह । पदाऽइव । गच्छसि । अभक्षि । सूर्ये । सचा ॥ ५ ॥ २४ ॥ सं । यत् । ते । इंद्र । मन्यवः । सं । चक्राणि । दधन्विरे । अध । त्वे इति । अध । सूर्ये ॥ ६ ॥

उत स्मा हि त्वामाहुरिन्मघवानं शचीपते ।
दातारमविदीधयुम् ॥ ७ ॥

उत स्मा सद्य इत्परि शशमानाय सुन्वते ।
पुरू चिन्मंहसे वसु ॥ ८ ॥

नहि ष्मा ते शतं चन राधो वरन्त आमुरः ।
न च्यौत्नानि करिष्यतः ॥ ९ ॥

अस्माँ अवन्तु ते शतमस्मान्त्सहस्रमूतयः ।
अस्मान्विश्वा अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

अस्माँ इहा वृणीष्व सख्याय स्वस्तये ।
महो राये दिवित्मते ॥ ११ ॥

अस्माँ अविड्ढि विश्वहेन्द्र राया परीणसा ।
अस्मान्विश्वाभिरूतिभिः ॥ १२ ॥

॥ ३१ ॥ ऋषि –वामदेव । देवता–इन्द्रः । छन्द –गायत्री ॥

॥ ३१ ॥ कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा ।
कया शचिष्ठया वृता ॥ १ ॥
कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः ।
दृळ्हा चिदारुजे वसु ॥ २ ॥
अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम् ।
शतं भवास्यूतिभिः ॥ ३ ॥
अभी न आ ववृत्स्व चक्रं न वृत्तमर्वतः ।
नियुद्भिश्चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥
प्रवता हि क्रतूनामा हा पदेव गच्छसि ।
अभक्षि सूर्ये सचा ॥ ५ ॥ २४ ॥
सं यत्त इन्द्र मन्यवः सं चक्राणि दधन्विरे ।
अध त्वे अध सूर्ये ॥ ६ ॥

कया । नः । चित्रः । आ । भुवत् । ऊती । सदाऽवृधः । सखा । कया । शचिष्ठया । वृता ॥ कः । त्वा । सत्यः । मदानां । मंहिष्ठः । मत्सत् । अंधसः । दृळ्हा । चित् । आऽरुजे । वसु ॥ २ ॥ अभि । सु । नः । सखीनां । अविता । जरितॄणां । शतं । भवासि । ऊतिऽभिः ॥ ३ ॥ अभि । नः । आ । ववृत्स्व । चक्रं । न । वृत्तं । अर्वतः । नियुत्ऽभिः । चर्षणीनां ॥ ४ ॥ प्रऽवता । हि । क्रतूनां । आ । ह । पदाऽइव । गच्छसि । अभक्षि । सूर्ये । सचा ॥ ५ ॥ २४ ॥ सं । यत् । ते । इंद्र । मन्यवः । सं । चक्राणि । दधन्विरे । अध । त्वे इति । अध । सूर्ये ॥ ६ ॥

उत स्मा हि त्वामाहुरिन्मघवानं शचीपते ।
दातारमविदीधयुम् ॥ ७ ॥

उत स्मा सद्य इत्परि शशमानाय सुन्वते ।
पुरू चिन्मंहसे वसु ॥ ८ ॥

नहि ष्मा ते शतं चन राधो वरन्त आमुरः ।
न च्यौत्नानि करिष्यतः ॥ ९ ॥

अस्माँ अवन्तु ते शतमस्मान्त्सहस्रमूतयः ।
अस्मान्विश्वा अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

अस्माँ इहा वृणीष्व सख्याय स्वस्तये ।
महो राये दिवित्मते ॥ ११ ॥

अस्माँ अविड्ढि विश्वहेन्द्र राया परीणसा ।
अस्मान्विश्वाभिरूतिभिः ॥ १२ ॥

उत । स्म । हि । त्वां । आहुः । इत् । मघऽवानं । शचीऽपते । दातारं । अविऽदीधयुं ॥ ७ ॥ उत । स्म । सद्यः । इत् । परि । शशमानाय । सुन्वते । पुरु । चित् । मंहसे । वसु ॥ ८ ॥ नहि । स्म । ते । शतं । चन । राधः । वरंते । आऽमुरः । न । च्यौत्नानि । करिष्यतः ॥ ९ ॥ अस्मान् । अवंतु । ते । शतं । अस्मान् । सहस्रं । ऊतयः । अस्मान् । विश्वाः । अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥ अस्मान् । इह । वृणीष्व । सख्याय । स्वस्तये । महः । राये । दिवित्मते ॥ ११ ॥ अस्मान् । अविड्ढि । विश्वहा । इंद्र । राया । परीणसा । अस्मान् । विश्वाभिः । ऊतिभिः ॥ १२ ॥

अस्मभ्यं ताँ अपा वृधि व्रजाँ अस्तेव गोमतः ।
नवाभिरिन्द्रोतिभिः ॥ १३ ॥
अस्माकं धृष्णुया रथो द्युमाँ इन्द्रानपच्युतः ।
गव्युरश्वयुरीयते ॥ १४ ॥
अस्माकमुत्तमं कृधि श्रवो देवेषु सूर्य ।
वर्षिष्ठं द्यामिवोपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

॥ ३२ ॥ ऋषि.-वामदेव । देवता-इन्द्र । छन्द गायत्री ॥

॥ ३२ ॥ आ तू न इन्द्र वृत्रहन्नस्माकमर्धमा गहि ।
महान्महीभिरूतिभिः ॥ १ ॥
भृमिश्चिद्घासि तूतुजिरा चित्र चित्रिणीष्वा ।
चित्रं कृणोष्यूतये ॥ २ ॥
दभ्रेभिश्चिच्छशीयांसं हंसि व्राधन्तमोजसा ।
सखिभिर्ये त्वे सचा ॥ ३ ॥

अस्मभ्यं । तान् । अप । वृधि । व्रजान् । अस्ताऽइव । गोऽमतः । नवाभिः । इंद्र । ऊतिऽभिः ॥ १३ ॥ अस्माकं । धृष्णुऽया । रथः । द्युऽमान् । इंद्र । अनपऽच्युतः । गव्युः । अश्वऽयुः । ईयते ॥ १४ ॥ अस्माकं । उत्ऽतमं । कृधि । श्रवः । देवेषु । सूर्य । वर्षिष्ठं । द्यांऽइव । उपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

आ । तु । नः । इंद्र । वृत्रऽहन् । अस्माकं । अर्धं । आ । गहि । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः ॥ १ ॥ भृमिः । चित् । घ । असि । तूतुजिः । आ । चित्र । चित्रिणीषु । आ । चित्रं । कृणोषि । ऊतये ॥ २ ॥ दभ्रेभिः । चित् । शशीयांसं । हंसि । व्राधंतं । ओजसा । सखिऽभिः । ये । त्वे इति । सचा ॥ ३ ॥

वयमिन्द्र त्वे सचा वयं त्वाभि नोनुमः ।
अस्माँअस्माँ इदुदव ॥ ४ ॥

स नश्चित्राभिरद्रिवोऽनवद्याभिरूतिभिः ।
अनाधृष्टाभिरा गहि ॥ ५ ॥ २७ ॥

भूयामो षु त्वावतः सखाय इन्द्र गोमतः ।
युजो वाजाय घृष्वये ॥ ६ ॥

त्वं ह्येक ईशिष इन्द्र वाजस्य गोमतः ।
स नो यन्धि महीमिषम् ॥ ७ ॥

न त्वा वरन्ते अन्यथा यद्दित्ससि स्तुतो मघम् ।
स्तोतृभ्य इन्द्र गिर्वणः ॥ ८ ॥

अभि त्वा गोतमा गिरानूषत प्र दावने ।
इन्द्र वाजाय घृष्वये ॥ ९ ॥

वयं । इंद्र । त्वे इति । सचा । वयं । त्वा । अभि । नोनुमः । अस्मान्ऽअंस्मान् । इत् । उत् । अव ॥ ४ ॥ सः । नः । चित्राभिः । अद्रिऽवः । अनवद्याभिः । ऊतिऽभिः । अनाधृष्टाभिः । आ । गहि ॥ ५ ॥ २७ ॥ भूयामो इति । सु । त्वाऽवंतः । सखायः । इंद्र । गोऽमंतः । युजः । वाजाय । घृष्वये ॥ ६ ॥ त्वं । हि । एकः । ईशिषे । इंद्र । वाजस्य । गोऽमंतः । सः । नः । यंधि । महीं । इषं ॥ ७ ॥ न । त्वा । वरंते । अन्यथा । यत् । दित्संसि । स्तुतः । मघं । स्तोतृऽभ्यः । इंद्र । गिर्वणः ॥ ८ ॥ अभि । त्वा । गोतमाः । गिरा । अनूषत । प्र । दावने । इंद्र । वाजाय । घृष्वये ॥ ९ ॥

प्र ते वोचाम वीर्याऽया मन्दसान आरुजः ।
पुरो दासीरभीत्य ॥ १० ॥ २८ ॥

ता ते गृणन्ति वेधसो यानि चकर्थ पौंस्या ।
सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ११ ॥

अवीवृधन्त गोतमा इन्द्र त्वे स्तोमवाहसः ।
ऐषु धा वीरवद्यशः ॥ १२ ॥

यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वम् ।
तं त्वा वयं हवामहे ॥ १३ ॥

अर्वाचीनो वसो भवास्मे सु मत्स्वान्धसः ।
सोमानामिन्द्र सोमपाः ॥ १४ ॥

प्र । ते । वोचाम । वीर्या । याः । मन्दसानः । आ । अरुजः । पुरः । दासीः । अभिऽइत्य ॥ १० ॥ २८ ॥ ता । ते । गृणन्ति । वेधसः । यानि । चकर्थ । पौंस्या । सुतेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ११ ॥ अवीवृधन्त । गोतमाः । इन्द्र । त्वे । स्तोमऽवाहसः । आ । एषु । धाः । वीरऽवत् । यशः ॥ १२ ॥ यत् । चित् । हि । शश्वताम् । असि । इन्द्र । साधारणः । त्वम् । तम् । त्वा । वयम् । हवामहे ॥ १३ ॥ अर्वाचीनः । वसो इति । भव । अस्मे इति । सु । मत्स्व । अन्धसः । सोमानाम् । इन्द्र । सोमऽपाः ॥ १४ ॥

अस्माकं त्वा मतीनामा स्तोमं इन्द्र यच्छतु ।

अर्वागा वर्तया हरी ॥ १५ ॥

पुरोळाशं च नो घसों जोषयांसे गिरंश्च नः ।

वधूयुरिव योषणाम् ॥ १६ ॥ २९ ॥

सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रमीमहे ।

शतं सोमस्य खार्यः ॥ १७ ॥

सहस्रा ते शता वयं गवामा च्यावयामसि ।

अस्मत्रा राधं एतु ते ॥ १८ ॥

दश ते कलशानां हिरण्यानामधीमहि ।

भूरिदा असि वृत्रहन् ॥ १९ ॥

अस्माकं । त्वा । मतीनां । आ । स्तोमः । इंद्र । यच्छतु । अर्वाक् । आ । वर्तय । हरी इति ॥ १५ ॥ पुरोळाशं । च । नः । घसः । जोषयांसे । गिरः । च । नः । वधूयुःऽइव । योषणां ॥ १६ ॥ २९ ॥ सहस्रं । व्यतीनां । युक्तानां । इंद्रं । ईमहे । शतं । सोमस्य । खार्यः ॥ १७ ॥ सहस्रा । ते । शता । वयं । गवां । आ । च्यवयामसि । अस्मऽत्रा । राधः । एतु । ते ॥ १८ ॥ दश । ते । कलशानां । हिरण्यानां । अधीमहि । भूरिऽदाः । असि । वृत्रऽहन् ॥ १९ ॥

भूरिंदा भूरिं देहि नो मा दभ्रं भूर्या भंर ।

भूरि घेदिंन्द्र दित्ससि ॥ २०

भूरिदा ह्यसिं श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् ।

आ नों भजस्व राधंसि ॥ २१

प्र तें बभ्रू विंचक्षण शंसांमि गोषणो नपात् ।

माभ्यां गा अनुं शिश्रथः ॥ २२ ।

कनीनकेवं विद्रधे नवें द्रुपदे अंर्भके ।

बभ्रू यामेंषु शोभेते ॥ २३ ॥

अरं म उस्रयाम्णेऽरमनुंस्रयाम्णे ।

बभ्रू यामेंष्वस्त्रिधां ॥ २४ ॥ ३० ॥ ६ ॥ ३ ॥

भूरिंऽदाः । भूरिं । देहि । नः । मा । दभ्रं । भूरिं । आ । भर । भूरिं । घ । इत् । इंद्र । दित्ससि ॥ २० ॥ भूरिंऽदाः । हि । असिं । श्रुतः । पुरुऽत्रा । शूर । वृत्रऽहन् । आ । नः । भजस्व । राधंसि ॥ २१ ॥ प्र । ते । बभ्रू इति । विऽचक्षण । शंसांमि । गोऽसनः । नपात् । मा । आभ्यां । गाः । अनुं । शिश्रथः ॥ २२ ॥ कनीनकाऽईव । विद्रधे । नवें । द्रुऽपदे । अर्भके । बभ्रू इति । यामेंषु । शोभेते इतिं ॥ २३ ॥ अरं । मे । उस्रऽयाम्ने । अरं । अनुंस्रऽयाम्ने । बभ्रू इति । यामेंषु । अस्त्रिधां ॥ २४ ॥ ३० ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

॥ ३३ ॥ ऋषिः—वामदेवः । देवता—ऋभवः । छन्दः—त्रिष्टुप् ॥

॥ ३३ ॥ प्र ऋभुभ्यो दूतमिव वाचमिष्य उपस्तिरे श्वैतरीं धेनुमीळे ।
ये वातजूतास्तरणिभिरेवैः परि द्यां सद्यो अपसो बभूवुः ॥ १ ॥
यदारमक्रन्नृभवः पितृभ्यां परिविष्टी वेषणा दंसनाभिः ।
आदिद्देवानामुप सख्यमायन्धीरासः पुष्टिमवहन्मनायै ॥ २ ॥
पुनर्ये चक्रुः पितरा युवाना सना यूपेव जरणा शयाना ।
ते वाजो विभ्वाँ ऋभुरिन्द्रवन्तो मधुप्सरसो नोऽवन्तु यज्ञम् ॥ ३ ॥

प्र । ऋभुऽभ्यः । दूतम्ऽइव । वाचं । इष्ये । उपऽस्तिरे । श्वैतरीं । धेनुं । ईळे । ये । वातऽजूताः । तरणिऽभिः । एवैः । परि । द्यां । सद्यः । अपसः । बभूवुः ॥ १ ॥ यदा । अरं । अक्रन् । ऋभवः । पितृऽभ्यां । परिऽविष्टी । वेषणा । दंसनाभिः । आत् । इत् । देवानां । उप । सख्यं । आयन् । धीरासः । पुष्टिं । अवहन् । मनायै ॥ २ ॥ पुनः । ये । चक्रुः । पितरा । युवाना । सना । यूपाऽइव । जरणा । शयाना । ते । वाजः । विऽभ्वा । ऋभुः । इन्द्रऽवन्तः । मधुऽप्सरसः । नः । अवन्तु । यज्ञं ॥ ३ ॥

भूरिदा भूरि देहि नो मा दभ्रं भूर्या भर ।
भूरि घेदिन्द्र दित्ससि ॥ २० ॥
भूरिदा ह्यसि श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् ।
आ नो भजस्व राधसि ॥ २१ ॥
प्र ते बभ्रू विचक्षण शंसामि गोषणो नपात् ।
माभ्यां गा अनु शिश्रथः ॥ २२ ॥
कनीनकेव विद्रधे नवे द्रुपदे अर्भके ।
बभ्रू यामेषु शोभेते ॥ २३ ॥
अरं म उस्रयाम्णेऽरमनुस्रयाम्णे ।
बभ्रू यामेष्वस्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥ ६ ॥ ३ ॥

भूरिऽदाः । भूरि । देहि । नः । मा । दभ्रं । भूरि । आ । भर । भूरि । घ । इत् । इंद्र । दित्ससि ॥ २० ॥ भूरिऽदाः । हि । असि । श्रुतः । पुरुऽत्रा । शूर । वृत्रऽहन् । आ । नः । भजस्व । राधसि ॥ २१ ॥ प्र । ते । बभ्रू इति । विऽचक्षण । शंसामि । गोऽसनः । नपात् । मा । आभ्यां । गाः । अनु । शिश्रथः ॥ २२ ॥ कनीनकाऽइव । विद्रधे । नवे । द्रुऽपदे । अर्भके । बभ्रू इति । यामेषु । शोभेते इति ॥ २३ ॥ अरं । मे । उस्रऽयाम्ने । अरं । अनुस्रऽयाम्ने । बभ्रू इति । यामेषु । अस्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥ ६ ॥ ३ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ अथ तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

॥ ३३ ॥ ऋषि:-वामदेवः । देवता-ऋभवः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ३३ ॥ प्र ऋभुभ्यो दूतमिव वाचमिष्य उपस्तिरे श्वैतरीं धेनुमीळे ।
ये वातजूतास्तरणिभिरेवैः परि द्यां सद्यो अपसो बभूवुः ॥ १ ॥
यदारमक्रन्नृभवः पितृभ्यां परिविष्टी वेषणा दंसनाभिः ।
आदिद्देवानामुप सख्यमायन्धीरासः पुष्टिमवहन्मनायै ॥ २ ॥
पुनर्ये चक्रुः पितरा युवाना सना यूपेव जरणा शयाना ।
ते वाजो विभ्वाँ ऋभुरिन्द्रवन्तो मधुप्सरसो नोऽवन्तु यज्ञम् ॥ ३ ॥

यत्संवत्सम्नृभवो गामरक्षन्यत्संवत्सम्नृभवो मा अपिंशन् ।
यत्संवत्समभरन्भासो अस्यास्ताभिः शमीभिरमृतत्वमाशुः ॥ ४ ॥
ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करेति कनीयान्त्रीन्कृणवामेत्याह ।
कनिष्ठ आह चतुरस्करेति त्वष्ट ऋभवस्तत्पनयद्वचो वः ॥ ५ ॥ १ ॥
सत्यमूचुर्नर एवा हि चक्रुरनु स्वधामृभवो जग्मुरेताम् ।
विभ्राजमानांश्चमसाँ अहेवावेनत्त्वष्टा चतुरो ददृश्वान् ॥ ६ ॥
द्वादश द्यून्यदगोह्यस्यातिथ्ये रणन्नृभवः ससन्तः ।
सुक्षेत्राकृण्वन्ननयन्त सिन्धून्धन्वातिष्ठन्नोषधीर्निम्नमापः ॥ ७ ॥

यत् । संऽवत्सं । ऋभवः । गां । अरक्षन् । यत् । संऽवत्सं । ऋभवः । माः । अपिंशन् । यत् । संऽवत्सं । अभरन् । भासः । अस्याः । ताभिः । शमीभिः । अमृतऽत्वं । आशुः ॥ ४ ॥ ज्येष्ठः । आह । चमसा । द्वा । कर । इति । कनीयान् । त्रीन् । कृणवाम । इति । आह । कनिष्ठः । आह । चतुरः । कर । इति । त्वष्टा । ऋभवः । तत् । पनयत् । वचः । वः ॥ ५ ॥ १ ॥ सत्यं । ऊचुः । नरः । एव । हि । चक्रुः । अनु । स्वधां । ऋभवः । जग्मुः । एतां । विऽभ्राजमानान् । चमसान् । अहाऽइव । अवेनत् । त्वष्टा । चतुरः । ददृश्वान् ॥ ६ ॥ द्वादश । द्यून् । यत् । अगोह्यस्य । आतिथ्ये । रणन् । ऋभवः । ससंतः । सुऽक्षेत्रा । अकृण्वन् । अनयंत । सिंधून् । धन्व । आ । अतिष्ठन् । ओषधीः । निम्नं । आपः ॥ ७ ॥

रथं ये चक्रुः सुवृतं नरेष्ठां ये धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपाम् ।
त आ तक्षन्त्वृभवो रयिं नः स्ववसः स्वपसः सुहस्ताः ॥ ८ ॥
अपो ह्येषामजुषन्त देवा अभि क्रत्वा मनसा दीध्यानाः ।
वाजो देवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा ॥ ९ ॥
ये हरी मेधयोक्था मदन्त इन्द्राय चक्रुः सुयुजा ये अश्वा ।
ते रायस्पोषं द्रविणान्यस्मे धत्त ऋभवः क्षेमयन्तो न मित्रम् ॥ १० ॥
इदाह्नः पीतिमुत वो मदं धुर्न ऋते श्रान्तस्य सख्याय देवाः ।
ते नूनमस्मे ऋभवो वसूनि तृतीये अस्मिन्त्सवने दधात ॥ ११ ॥ २ ॥

रथं । ये । चक्रुः । सुऽवृतं । नरेऽस्थां । ये । धेनुं । विश्वऽजुवं । विश्वऽरूपां । ते । आ । तक्षंतु । ऋभवः । रयिं । नः । सुऽअवसः । सुऽअपसः । सुऽहस्ताः ॥ ८ ॥ अपः । हि । एषां । अजुषंत । देवाः । अभि । क्रत्वा । मनसा । दीध्यानाः । वाजः । देवानां । अभवत् । सुऽकर्मा । इंद्रस्य । ऋभुक्षाः । वरुणस्य । विऽभ्वा ॥ ९ ॥ ये । हरी इति । मेधया । उक्था । मदंतः । इंद्राय । चक्रुः । सुऽयुजा । ये । अश्वा । ते । रायः । पोषं । द्रविणानि । अस्मे इति । धत्त । ऋभवः । क्षेमऽयंतः । न । मित्रं ॥ १० ॥ इदा । अह्नः । पीतिं । उत । वः । मदं । धुः । न । ऋते । श्रांतस्य । सख्याय । देवाः । ते । नूनं । अस्मे इति । ऋभवः । वसूनि । तृतीये । अस्मिन् । सवने । दधात ॥ ११ ॥ २ ॥

॥ ३४ ॥ ऋषि –वामदेवः । देवता–ऋभवः । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ३४ ॥ ऋभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो नो अच्छेमं यज्ञं रत्नधेयोप यात ।
इदा हि वो धिषणा देव्यह्नामधात्पीतिं सं मदा अग्मता वः ॥ १ ॥
विदानासो जन्मनो वाजरत्ना उत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वम् ।
सं वो मदा अग्मत सं पुरंधिः सुवीरामस्मे रयिमेरयध्वम् ॥ २ ॥
अयं वो यज्ञ ऋभवोऽकारि यमा मनुष्वत्प्रदिवो दधिध्वे ।
प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्रियोत वाजाः ॥ ३ ॥
अभूदु वो विधते रत्नधेयमिदा नरो दाशुषे मर्त्याय ।
पिबत वाजा ऋभवो ददे वो महि तृतीयं सवनं मदाय ॥ ४ ॥

ऋभुः । विऽभ्वा । वाजः । इंद्रः । नः । अच्छ । इमं । यज्ञं । रत्नऽधेया । उप । यात । इदा । हि । वः । धिषणा । देवी । अह्नां । अधात् । पीतिं । सं । मदाः । अग्मत । वः ॥ १ ॥ विदानासः । जन्मनः । वाजऽरत्नाः । उत । ऋतुऽभिः । ऋभवः । मादयध्वं । सं । वः । मदाः । अग्मंत । सं । पुरंऽधिः । सुऽवीरां । अस्मे इति । रयिं । आ । ईरयध्वं ॥ २ ॥ अयं । वः । यज्ञः । ऋभवः । अकारि । यं । आ । मनुष्वत् । प्रऽदिवः । दधिध्वे । प्र । वः । अच्छ । जुजुषाणासः । अस्थुः । अभूत । विश्वे । अग्रिया । उत । वाजाः ॥ ३ ॥ अभूत् । ऊं इति । वः । विधते । रत्नऽधेयं । इदा । नरः । दाशुषे । मर्त्याय । पिबत । वाजाः । ऋभवः । ददे । वः । महि । तृतीयं । सवनं । मदाय ॥ ४ ॥

आ वाजा यातोप न ऋभुक्षा महो नरो द्रविणसो गृणानाः ।
आ वः पीतयोऽभिपित्वे अह्नामिमा अस्तं नवस्व इव ग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥
आ नपातः शवसो यातनोपेमं यज्ञं नमसा हूयमानाः ।
सजोषसः सूरयो यस्य च स्थ मध्वः पात रत्नधा इन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥
सजोषा इन्द्र वरुणेन सोमं सजोषाः पाहि गिर्वणो मरुद्भिः ।
अग्रेपाभिरृतुपाभिः सजोषा ग्नास्पत्नीभी रत्नधाभिः सजोषाः ॥ ७ ॥
सजोषस आदित्यैर्मादयध्वं सजोषस ऋभवः पर्वतेभिः ।
सजोषसो दैव्येना सवित्रा सजोषसः सिन्धुभी रत्नधेभिः ॥ ८ ॥

आ । वाजाः । यात । उप । नः । ऋभुक्षाः । महः । नरः । द्रविणसः । गृणानाः ।
आ । वः । पीतयः । अभिऽपित्वे । अह्नां । इमाः । अस्तं । नवस्वःऽइव ।
ग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥ आ । नपातः । शवसः । यातन । उप । इमं । यज्ञं । नमसा ।
हूयमानाः । सऽजोषसः । सूरयः । यस्य । च । स्थ । मध्वः । पात । रत्नऽधाः ।
इन्द्रऽवन्तः ॥ ६ ॥ सऽजोषाः । इंद्र । वरुणेन । सोमं । सऽजोषाः । पाहि । गिर्वणः ।
मरुत्ऽभिः । अग्रेऽपाभिः । ऋतुऽपाभिः । सऽजोषाः । ग्नाःपत्नीभिः । रत्नऽधाभिः ।
सऽजोषाः ॥ ७ ॥ सऽजोषसः । आदित्यैः । मादयध्वं । सऽजोषसः । ऋभवः ।
पर्वतेभिः । सऽजोषसः । दैव्येन । सवित्रा । सऽजोषसः । सिन्धुऽभिः । रत्नधेऽभिः ॥ ८ ॥

ये अश्विना ये पितरा य ऊती धेनुं ततक्षुर्ऋभवो ये अश्वा।
ये अंसत्रा य ऋधग्रोदसी ये विभ्वो नरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥ ९ ॥
ये गोमन्तं वाजवन्तं सुवीरं रयिं धत्थ वसुमन्तं पुरुक्षुम्।
ते अग्रेपा ऋभवो मन्दसाना अस्मे धत्त ये च रातिं गृणन्ति ॥ १० ॥
नापाभूत न वोऽतीतृषामानिःशस्ता ऋभवो यज्ञे अस्मिन्।
समिन्द्रेण मदथ सं मरुद्भिः सं राजभी रत्नधेयाय देवाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

॥ ३५ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-ऋभवः । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ३५ ॥ इहोप यात शवसो नपातः सौधन्वना ऋभवो माप भूत।
अस्मिन्हि वः सवने रत्नधेयं गमन्त्विन्द्रमनु वो मदासः ॥ १ ॥

ये । अश्विना । ये । पितरा । ये । ऊती । धेनुं । ततक्षुः । ऋभवः । ये । अश्वा । ये । अंसत्रा । ये । ऋधक् । रोदसी इति । ये । विऽभ्वः । नरः । सुऽअपत्यानि । चक्रुः ॥ ९ ॥ ये । गोऽमंतं । वाजऽवंतं । सुऽवीरं । रयिं । धत्थ । वसुऽमंतं । पुरुऽक्षुं । ते । अग्रेऽपाः । ऋभवः । मंदसानाः । अस्मे इति । धत्त । ये । च । रातिं । गृणंति ॥ १० ॥ न । अप । अभूत । न । वः । अतीतृषाम । अनिःऽशस्ताः । ऋभवः । यज्ञे । अस्मिन् । सं । इंद्रेण । मदथ । सं । मरुत्ऽभिः । सं । राजऽभिः । रत्नऽधेयाय । देवाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

इह । उप । यात । शवसः । नपातः । सौधन्वनाः । ऋभवः । मा । अप । भूत । अस्मिन् । हि । वः । सवने । रत्नऽधेयं । गमंतु । इंद्रं । अनु । वः । मदासः ॥ १ ॥

आगन्नृभूणामिह रत्नधेयमभूत्सोमस्य सुषुतस्य पीतिः ।
सुकृत्यया यत्स्वपस्यया चँ एकं विचक्र चमसं चतुर्धा ॥ २ ॥
व्यकृणोत चमसं चतुर्धा सखे वि शिक्षेत्यब्रवीत ।
अथैत वाजा अमृतस्य पन्थां गणं देवानामृभवः सुहस्ताः ॥ ३ ॥
किमयः स्विच्चमस एष आस यं काव्येन चतुरो विचक्र ।
अथा सुनुध्वं सवनं मदाय पात ऋभवो मधुनः सोम्यस्य ॥ ४ ॥
शच्याकर्त पितरा युवाना शच्याकर्त चमसं देवपानम् ।
शच्या हरी धनुतरावतष्टेन्द्रवाहावृभवो वाजरत्नाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

आ । अगन् । ऋभूणां । इह । रत्नऽधेयं । अभूत् । सोमस्य । सुऽसुतस्य । पीतिः । सुऽकृत्यया । यत् । सुऽअपस्यया । च । एकं । विऽचक्र । चमसं । चतुःऽधा ॥ २ ॥
वि । अकृणोत । चमसं । चतुःऽधा । सखे । वि । शिक्ष । इति । अब्रवीत । अथ । ऐत । वाजाः । अमृतस्य । पंथां । गणं । देवानां । ऋभवः । सुऽहस्ताः ॥ ३ ॥
किंऽमयः । स्वित् । चमसः । एषः । आस । यं । काव्येन । चतुरः । विऽचक्र । अथ । सुनुध्वं । सवनं । मदाय । पात । ऋभवः । मधुनः । सोम्यस्य ॥ ४ ॥
शच्या । अकर्त । पितरा । युवाना । शच्या । अकर्त । चमसं । देवऽपानं । शच्या । हरी इति । धनुःऽतरौ । अतष्ट । इंद्रऽवाहौ । ऋभवः । वाजऽरत्नाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

यो वः सुनोत्यभिपित्वे अह्नां तीव्रं वाजासः सवनं मदाय ।
तस्मै रयिमृभवः सर्ववीरमा तक्षत वृषणो मन्दसानाः ॥ ६ ॥
प्रातः सुतमपिबो हर्यश्व माध्यंन्दिनं सवनं केवलं ते ।
समृभुभिः पिबस्व रत्नधेभिः सखीँर्याँ इन्द्र चकृषे सुकृत्या ॥ ७ ॥
ये देवासो अभवता सुकृत्या श्येना इवेदधि दिवि निषेद ।
ते रत्नं धात शवसो नपातः सौधन्वना अभवतामृतासः ॥ ८ ॥
यत्तृतीयं सवनं रत्नधेयमकृणुध्वं स्वपस्या सुहस्ताः ।
तदृभवः परिषिक्तं व एतत्सं मदेभिरिन्द्रियेभिः पिबध्वम् ॥ ९ ॥ ६ ॥

यः । वः । सुनोति । अभिऽपित्वे । अह्नां । तीव्रं । वाजासः । सवनं । मदाय । तस्मै । रयिं । ऋभवः । सर्वऽवीरं । आ । तक्षत । वृषणः । मंदसानाः ॥ ६ ॥ प्रातरिति । सुतं । अपिबः । हरिऽअश्व । माध्यंदिनं । सवनं । केवलं । ते । सं । ऋभुऽभिः । पिबस्व । रत्नऽधेभिः । सखीन् । यान् । इंद्र । चकृषे । सुऽकृत्या ॥ ७ ॥ ये । देवासः । अभवत । सुऽकृत्या । श्येनाःऽइव । इत् । अधि । दिवि । निऽसेद । ते । रत्नं । धात । शवसः । नपातः । सौधन्वनाः । अभवत । अमृतासः ॥ ८ ॥ यत् । तृतीयं । सवनं । रत्नऽधेयं । अकृणुध्वं । सुऽअपस्या । सुऽहस्ताः । तत् । ऋभवः । परिऽसिक्तं । वः । एतत् । सं । मदेभिः । इंद्रियेभिः । पिबध्वं ॥ ९ ॥ ६ ॥

॥ ३६ ॥ ऋषि वामदेव । देवता-ऋभव । छन्द-त्रिष्टुप् ॥

॥ ३६ ॥ अनश्वो जातो अनभीशुरुक्थ्यो३ रथस्त्रिचक्रः परि वर्तते रजः ।
महत्तद्वो देव्यस्य प्रवाचनं द्यामृभवः पृथिवीं यच्च पुष्यथ ॥ १ ॥
रथं ये चक्रुः सुवृतं सुचेतसोऽविह्वरन्तं मनसस्परि ध्यया ।
ताँ ऊ न्वस्य सवनस्य पीतय आ वो वाजा ऋभवो वेदयामसि ॥ २ ॥
तद्वो वाजा ऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभ्वो अभवन्महित्वनम् ।
जिव्री यत्सन्ता पितरा सनाजुरा पुनर्युवाना चरथाय तक्षथ ॥ ३ ॥
एकं वि चक्र चमसं चतुर्वयं निश्चर्मणो गामरिणीत धीतिभिः ।
अथा देवेष्वमृतत्वमानश श्रुष्टी वाजा ऋभवस्तद्व उक्थ्यम् ॥ ४ ॥

अनश्वः । जातः । अनभीशुः । उक्थ्यः । रथः । त्रिऽचक्रः । परि । वर्तते । रजः ।
महत् । तत् । वः । देव्यस्य । प्रऽवाचनं । द्यां । ऋभवः । पृथिवीं । यत् । च ।
पुष्यथ ॥ १ ॥ रथम् । ये । चक्रुः । सुऽवृतम् । सुऽचेतसः । अविऽह्वरंतं । मनसः । परि ।
ध्यया । तान् । ऊं इति । नु । अस्य । सवनस्य । पीतये । आ । वः । वाजाः ।
ऋभवः । वेदयामसि ॥ २ ॥ तत् । वः । वाजाः । ऋभवः । सुऽप्रवाचनं । देवेषु ।
विऽभ्वः । अभवत् । महिऽत्वनं । जिव्री इति । यत् । संता । पितरा । सनाऽजुरा ।
पुनः । युवाना । चरथाय । तक्षथ ॥ ३ ॥ एकं । वि । चक्र । चमसं । चतुःऽवयं ।
निः । चर्मणः । गां । अरिणीत । धीतिऽभिः । अथ । देवेषु । अमृतऽत्वं । आनश ।
श्रुष्टी । वाजाः । ऋभवः । तत् । वः । उक्थ्यं ॥ ४ ॥

ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन्नरः ।
विभ्वतष्टो विदथेषु प्रवाच्यो यं देवासोऽवथा स विचर्षणिः ॥ ५ ॥ ७ ॥
स वाज्यर्वा स ऋषिर्वचस्यया स शूरो अस्ता पृतनासु दुष्टरः ।
स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वाँ ऋभवो यमाविषुः ॥ ६ ॥
श्रेष्ठं वः पेशो अधि धायि दर्शतं स्तोमो वाजा ऋभवस्तं जुजुष्टन ।
धीरासो हि ष्ठा कवयो विपश्चितस्तान्वं एना ब्रह्मणा वेदयामसि ॥ ७ ॥
यूयमस्मभ्यं धिषणाभ्यस्परि विद्वांसो विश्वा नर्याणि भोजना ।
द्युमन्तं वाजं वृषशुष्ममुत्तममा नो रयिमृभवस्तक्षता वयः ॥ ८ ॥
इह प्रजामिह रयिं रराणा इह श्रवो वीरवत्तक्षता नः ।
येन वयं चितयेमात्यन्यान्तं वाजं चित्रमृभवो ददा नः ॥ ९ ॥ ८ ॥

ऋभुतः । रयिः । प्रथमश्रवःऽतमः । वाजऽश्रुतासः । यं । अजीजनन् । नरः ।
विभ्वऽतष्टः । विदथेषु । प्रऽवाच्यः । यं । देवासः । अवथ । सः । विऽचर्षणिः ॥५॥७
सः । वाजी । अर्वा । सः । ऋषिः । वचस्यया । सः । शूरः । अस्ता । पृतनासु ।
दुस्तरः । सः । रायः । पोषं । सः । सुऽवीर्यं । दधे । यं । वाजः । विऽभ्वा ।
ऋभवः । यं । आविषुः ॥ ६ ॥ श्रेष्ठं । वः । पेशः । अधि । धायि । दर्शतं । स्तोमः ।
वाजाः । ऋभवः । तं । जुजुष्टन । धीरासः । हि । स्थ । कवयः । विपःऽचितः । तान् ।
वः । एना । ब्रह्मणा । आ । वेदयामसि ॥ ७ ॥ यूयं । अस्मभ्यं । धिषणाभ्यः ।
परि । विद्वांसः । विश्वा । नर्याणि । भोजना । द्युऽमंतं । वाजं । वृषऽशुष्मं ।
उत्ऽतमं । आ । नः । रयिं । ऋभवः । तक्षत । आ । वयः ॥ ८ ॥ इह । प्रऽजां ।
इह । रयिं । रराणाः । इह । श्रवः । वीरऽवत् । तक्षत । नः । येन । वयं । चितयेम ।
अति । अन्यान् । तं । वाजं । चित्रं । ऋभवः । दद । नः ॥ ९ ॥ ८ ॥

॥ ३७ ॥ ऋषि –वामदेव । देवता–ऋभव । छन्द --त्रिष्टुप् ॥

॥ ३७ ॥ उप॑ नो वाजा अध्वरमृ॑भुक्षा देवा॑ यात प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑ ।

यथा॑ य॒ज्ञं मनु॑षो वि॒क्ष्वा॒३॒॑सु द॑धि॒ध्वे र॑ण्वाः सुदिने॒ष्वह्ना॑म् ॥ १ ॥

ते वो॑ हृ॒दे मन॑से सन्तु य॒ज्ञा जुष्टा॑सो अ॒द्य घृ॒तनि॑र्णिजो गुः ।

प्र वः॑ सु॒तासो॑ हरयन्त पू॒र्णाः क्रत्वे॒ दक्षा॑य हर्षयन्त पी॒ताः ॥ २ ॥

त्र्यु॒दा॒यं दे॒वहि॑तं॒ यथा॑ वः॒ स्तोमो॑ वाजा ऋभुक्षणो द॒दे वः॑ ।

जु॒ह्वे मनु॒ष्वदु॑परासु वि॒क्षु यु॒ष्मे सचा॑ बृ॒हद्दि॑वेषु॒ सोम॑म् ॥ ३ ॥

पीवो॑अश्वाः शु॒चद्र॑था॒ हि भू॒ताय॑ः शिप्रा वाजिनः सुनि॒ष्काः ।

इन्द्र॑स्य सूनो शवसो न॒पातोऽनु॑ वश्चेत्यग्रि॒यं मदा॑य ॥ ४ ॥

उप॑ । नः॒ । वा॒जाः॒ । अ॒ध्व॒रं । ऋ॒भु॒क्षाः॒ । देवाः॑ । या॒त । प॒थिऽभिः॑ । दे॒व॒ऽयानैः॑ ।
यथा॑ । य॒ज्ञं । मनु॑षः । वि॒क्षु । आ॒सु । द॒धि॒ध्वे । र॒ण्वाः॒ । सु॒ऽदि॒नेषु॑ । अह्ना॑ं ॥ १ ॥
ते । वः॒ । हृ॒दे । मन॑से । स॒न्तु । य॒ज्ञाः । जुष्टा॑सः । अ॒द्य । घृ॒तऽनि॑र्निजः । गुः॒ । प्र ।
वः॒ । सु॒तासः॑ । ह॒र॒य॒न्त॒ । पू॒र्णाः । क्रत्वे॑ । दक्षा॑य । ह॒र्ष॒य॒न्त॒ । पी॒ताः ॥ २ ॥
त्रि॒ऽउ॒दा॒यं । दे॒वऽहि॑तं । यथा॑ । वः॒ । स्तोमः॑ । वा॒जाः॒ । ऋ॒भु॒क्ष॒णः॒ । द॒दे । वः॒ । जु॒ह्वे ।
म॒नु॒ष्वत् । उप॑रासु । वि॒क्षु । यु॒ष्मे इति॑ । सचा॑ । बृ॒हत्ऽदि॑वेषु । सोम॑ं ॥ ३ ॥
पीवः॑ऽअश्वाः । शु॒चत्ऽर॑थाः । हि । भू॒त । अय॑ःऽशिप्राः । वा॒जि॒नः॒ । सु॒ऽनि॒ष्काः ।
इन्द्र॑स्य । सू॒नो॒ इति॑ । श॒व॒सः॒ । न॒पा॒तः॒ । अनु॑ । वः॒ । चे॒ति॒ । अ॒ग्रि॒यं । मदा॑य ॥ ४ ॥

ऋभुमृ॑भुक्षणो र॒यिं वाजे॑ वा॒जिन्त॑मं॒ युज॑म् ।
इन्द्र॑स्वन्तं हवामहे सदा॒सात॑मम॒श्विन॑म् ॥ ५ ॥ ९ ॥
सेदृ॑भवो॒ यमव॑थ यू॒यमिन्द्र॑श्च॒ मर्त्य॑म् ।
स धी॒भिर॑स्तु॒ सनि॑ता मे॒धसा॑ता॒ सो अर्व॑ता ॥ ६ ॥
वि नो॑ वाजा ऋभुक्षणः प॒थश्चि॑तन॒ यष्ट॑वे ।
अ॒स्मभ्यं॑ सूरयः स्तु॒ता विश्वा॒ आशा॑स्तरी॒षणि॑ ॥ ७ ॥
तं नो॑ वाजा ऋभुक्ष॒ण इन्द्र॒ नास॑त्या र॒यिम् ।
सम॑श्वं॑ चर्ष॒णिभ्य॒ आ पु॒रु श॑स्त म॒घत्त॑ये ॥ ८ ॥ १० ॥

॥ ३८ ॥ ऋषिः–वामदेवः । देवता–दधिका । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ३८ ॥ उ॒तो हि वां॑ दा॒त्रा सन्ति॒ पूर्वा॒ या पू॒रुभ्य॑स्त्र॒सद॑स्युर्नितो॒शे ।
क्षे॒त्रा॒सां द॑दथुरु॒र्व॒रा॒सां घ॒नं दस्यु॑भ्यो अ॒भिभू॑तिमु॒ग्रम् ॥ १ ॥

ऋ॒भुं । ऋ॒भु॒क्ष॒णः॒ । र॒यिं । वाजे॑ । वा॒जिन्ऽत॑मं । युजं॑ । इंद्र॑स्वंतं । ह॒वा॒म॒हे॒ । स॒दा॒ऽसात॑मं । अ॒श्विनं॑ ॥ ५ ॥ ९ ॥ सः । इत् । ऋ॒भ॒वः॒ । यं । अव॑थ । यू॒यं । इंद्रः॑ । च॒ । मर्त्यं॑ । सः । धी॒भिः । अ॒स्तु॒ । सनि॑ता । मे॒धऽसा॑ता । सः । अर्व॑ता ॥ ६ ॥ वि । नः॒ । वा॒जाः॒ । ऋ॒भु॒क्ष॒णः॒ । प॒थः । चि॒त॒न॒ । यष्ट॑वे । अ॒स्मभ्यं॑ । सू॒र॒यः॒ । स्तु॒ताः॒ । विश्वाः॑ । आशाः॑ । त॒री॒षणि॑ ॥ ७ ॥ तं । नः॒ । वा॒जाः॒ । ऋ॒भु॒क्ष॒णः॒ । इंद्र॑ । नास॑त्या । र॒यिं । सं । अश्वं॑ । च॒र्ष॒णिऽभ्यः॑ । आ । पु॒रु । श॒स्त॒ । म॒घत्त॑ये ॥ ८ ॥ १० ॥

उ॒तो इति॑ । हि । वां॒ । दा॒त्रा । संति॑ । पूर्वा॑ । या । पू॒रुऽभ्यः॑ । त्र॒सद॑स्युः । नि॒ऽतो॒शे । क्षे॒त्र॒ऽसां । द॒द॒थुः॒ । उ॒र्व॒रा॒ऽसां । घ॒नं । दस्यु॑ऽभ्यः । अ॒भिऽभू॑तिं । उ॒ग्रं ॥ १ ॥

उत वाजिनं पुरुनिष्षिध्वानं दधिक्रामु ददथुर्विश्वकृष्टिम् ।
ऋजिप्यं श्येनं प्रुषितप्सुमाशुं चर्कृत्यमर्यो नृपतिं न शूरम् ॥ २ ॥
यं सीमनु प्रवतेव द्रवन्तं विश्वः पूरुर्मदति हर्षमाणः ।
पड्भिर्गृध्यन्तं मेधयुं न शूरं रथतुरं वातमिव ध्रजन्तम् ॥ ३ ॥
यः स्मारुन्धानो गध्या समत्सु सनुतरश्चरति गोषु गच्छन् ।
आविर्ऋजीको विदथा निचिक्यत्तिरो अरतिं पर्याप आयोः ॥ ४ ॥
उत स्मैनं वस्त्रमथिं न तायुमनु क्रोशन्ति क्षितयो भरेषु ।
नीचायमानं जसुरिं न श्येनं श्रवश्चाच्छा पशुमच्च यूथम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

उत । वाजिनं । पुरुनिःऽसिध्वानं । दधिऽक्राम् । ऊं इति । ददथुः । विश्वऽकृष्टिं । ऋजिप्यं । श्येनं । प्रुषितऽप्सुं । आशुं । चर्कृत्यं । अर्यः । नृऽपतिं । न । शूरं ॥ २ ॥ यं । सीं । अनु । प्रवताऽइव । द्रवंतं । विश्वः । पूरुः । मदति । हर्षमाणः । पट्ऽभिः । गृध्यंतं । मेधऽयुं । न । शूरं । रथऽतुरं । वातंऽइव । ध्रजंतं ॥ ३ ॥ यः । स्म । आऽरुंधानः । गध्या । समत्ऽसु । सनुंऽतरः । चरति । गोषु । गच्छन् । आविःऽऋजीकः । विदथा । निऽचिक्यत् । तिरः । अरतिं । परि । आपः । आयोः ॥ ४ ॥ उत । स्म । एनं । वस्त्रऽमथिं । न । तायुं । अनु । क्रोशंति । क्षितयः । भरेषु । नीचा । अयमानं । जसुरिं । न । श्येनं । श्रवः । च । अच्छ । पशुऽमत् । च । यूथं ॥ ५ ॥ ११ ॥

उत स्मासु प्रथमः सरिष्यन्नि वेवेति श्रेणिभी रथानाम् ।
स्रजं कृण्वानो जन्यो न शुभ्वा रेणुं रेरिहत्किरणं ददश्वान् ॥ ६ ॥
उत स्य वाजी सहुरिर्ऋतावा शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये ।
तुरं यतीषु तुरयन्नृजिप्योऽधि भ्रुवोः किरते रेणुमृञ्जन् ॥ ७ ॥
उत स्मास्य तन्यतोरिव द्योर्ऋघायतो अभियुजो भयन्ते ।
यदा सहस्रमभि षीमयोधीद्दुर्वर्तुः स्मा भवति भीम ऋञ्जन् ॥ ८ ॥
उत स्मास्य पनयन्ति जना जूतिं कृष्टिप्रो अभिभूतिमाशोः ।
उतैनमाहुः समिथे वियन्तः परा दधिक्रा असरत्सहस्रैः ॥ ९ ॥
आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषापस्ततान ।
सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा वचांसि ॥ १० ॥ १२ ॥

उत । स्म । आसु । प्रथमः । सरिष्यन् । नि । वेवेति । श्रेणिऽभिः । रथानां ।
स्रजं । कृण्वानः । जन्यः । न । शुभ्वा । रेणुं । रेरिहत् । किरणं । ददश्वान् ॥ ६ ॥
उत । स्यः । वाजी । सहुरिः । ऋतऽवा । शुश्रूषमाणः । तन्वा । सऽमर्ये । तुरं ।
यतीषु । तुरयन् । ऋजिप्यः । अधि । भ्रुवोः । किरते । रेणुं । ऋञ्जन् ॥ ७ ॥
उत । स्म । अस्य । तन्यतोःऽइव । द्योः । ऋघायतः । अभिऽयुजः । भयंते । यदा ।
सहस्रं । अभि । सीं । अयोधीत् । दुःऽवर्तुः । स्म । भवति । भीमः । ऋञ्जन् ॥ ८ ॥
उत । स्म । अस्य । पनयंति । जनाः । जूतिं । कृष्टिऽप्रः । अभिऽभूतिं । आशोः ।
उत । एनं । आहुः । संऽइथे । विऽयंतः । परा । दधिऽक्राः । असरत् । सहस्रैः ॥ ९ ॥
आ । दधिऽक्राः । शवसा । पंच । कृष्टीः । सूर्यःऽइव । ज्योतिषा । अपः । ततान ।
सहस्रऽसाः । शतऽसाः । वाजी । अर्वा । पृणक्तु । मध्वा । सं । इमा ।
वचांसि ॥ १० ॥ १२ ॥

॥ ३९ ॥ ऋषि–वामदेव । देवता-दधिक्रा । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ३९ ॥ आशुं दधिक्रां तमु नु ष्टवाम दिवस्पृथिव्या उत चर्किराम ।
उच्छन्तीर्मामुषसः सूदयन्त्वति विश्वानि दुरितानि पर्षन् ॥ १ ॥
महश्चर्कर्म्यर्वतः क्रतुप्रा दधिक्राव्णः पुरुवारस्य वृष्णः ।
यं पूरुभ्यो दीदिवांसं नाग्निं ददथुर्मित्रावरुणा ततुरिम् ॥ २ ॥
यो अश्वस्य दधिक्राव्णो अकारीत्समिद्धे अग्ना उषसो व्युष्टौ ।
अनागसं तमदितिः कृणोतु स मित्रेण वरुणेना सजोषाः ॥ ३ ॥
दधिक्राव्ण इष ऊर्जो महो यदमन्महि मरुतां नाम भद्रम् ।
स्वस्तये वरुणं मित्रमग्निं हवामह इन्द्रं वज्रबाहुम् ॥ ४ ॥
इन्द्रमिवेदुभये वि ह्वयन्त उदीराणा यज्ञमुपप्रयन्तः ।
दधिक्रामु सूदनं मर्त्याय ददथुर्मित्रावरुणा नो अश्वम् ॥ ५ ॥
दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
सुरभि नो मुखा करत्प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

आशुं । दधिऽक्रां । तं । ऊं इति । नु । स्तवाम । दिवः । पृथिव्याः । उत । चर्किराम । उच्छन्तीः । मां । उषसः । सूदयंतु । अति । विश्वानि । दुःऽइतानि । पर्षन् ॥ १ ॥ महः । चर्कर्मि । अर्वतः । क्रतुऽप्राः । दधिऽक्राव्णः । पुरुऽवारस्य । वृष्णः । यं । पूरुऽभ्यः । दीदिऽवांसं । न । अग्निं । ददथुः । मित्रावरुणा । ततुरिं ॥ २ ॥ यः । अश्वस्य । दधिऽक्राव्णः । अकारीत् । संऽइद्धे । अग्नौ । उषसः । विऽउष्टौ । अनागसं । तं । अदितिः । कृणोतु । सः । मित्रेण । वरुणेन । सऽजोषाः ॥ ३ ॥ दधिऽक्राव्णः । इषः । ऊर्जः । महः । यत् । अमन्महि । मरुतां । नाम । भद्रं । स्वस्तये । वरुणं । मित्रं । अग्निं । हवामहे । इंद्रं । वज्रऽबाहुं ॥ ४ ॥ इंद्रंऽइव । इत् । उभये । वि । ह्वयंते । उत्ऽईराणाः । यज्ञं । उपऽप्रयंतः । दधिऽक्रां । ऊं इति । सूदनं । मर्त्याय । ददथुः । मित्रावरुणा । नः । अश्वं ॥ ५ ॥ दधिऽक्राव्णः । अकारिषं । जिष्णोः । अश्वस्य । वाजिनः । सुरभि । नः । मुखा । करत् । प्र । नः । आयूंषि । तारिषत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

॥ ४० ॥ ऋषि –वामदेव । देवता-सूर्य । छन्द –त्रिष्टुप् ॥

॥ ४० ॥ दधिक्राव्ण इदु नु चर्किराम विश्वा इन्मामुषसः सूदयन्तु ।
अपामग्नेरुषसः सूर्यस्य बृहस्पतेराङ्गिरसस्य जिष्णोः ॥ १ ॥
सत्वा भरिषो गविषो दुवन्यसच्छ्रवस्यादिष उषसस्तुरण्यसत् ।
सत्यो द्रवो द्रवरः पतङ्गरो दधिक्रावेषमूर्जं स्वर्जनत् ॥ २ ॥
उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ।
श्येनस्येव ध्रजतो अङ्कसं परि दधिक्राव्णः सहोर्जा तरित्रतः ॥ ३ ॥
उत स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ।
क्रतुं दधिक्रा अनु संतवीत्वत्पथामङ्कांस्यन्वापनीफणत् ॥ ४ ॥
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

दधिऽक्राव्णः । इत् । ऊं इति । नु । चर्किराम । विश्वाः । इत् । मा । उषसः ।
सूदयंतु । अपां । अग्नेः । उषसः । सूर्यस्य । बृहस्पतेः । आंगिरसस्य । जिष्णोः ॥ १ ॥
त्वा । भरिषः । गोऽइषः । दुवन्यऽसत् । श्रवस्यात् । इषः । उषसः । तुरण्यऽसत् ।
त्यः । द्रवः । द्रवरः । पतंगरः । दधिऽक्रावा । इषं । ऊर्जं । स्वः । जनत् ॥ २ ॥
उत । स्म । अस्य । द्रवतः । तुरण्यतः । पर्णं । न । वेः । अनु । वाति । प्रऽगर्धिनः ।
श्येनस्यऽइव । ध्रजतः । अंकसं । परि । दधिऽक्राव्णः । सह । ऊर्जा । तरित्रतः ॥ ३ ॥
उत । स्यः । वाजी । क्षिपणिं । तुरण्यति । ग्रीवायां । बद्धः । अपिऽकक्षे । आसनि ।
क्रतुं । दधिऽक्राः । अनु । संऽतवीत्वत् । पथां । अंकांसि । अनु । आऽपनीफणत् ॥ ४ ॥
हंसः । शुचिऽसत् । वसुः । अंतरिक्षऽसत् । होता । वेदिऽसत् । अतिथिः । दुरोणऽ-
सत् । नृऽसत् । वरऽसत् । ऋतऽसत् । व्योमऽसत् । अप्ऽजाः । गोऽजाः । ऋतऽजाः ।
अद्रिऽजाः । ऋतं ॥ ५ ॥ १४ ॥

॥ ४१ ॥ ऋषिः-वामदेवः । देवता-इन्द्रावरुणौ । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥ ४१ ॥ इन्द्रा को वां वरुणा सुम्नमाप स्तोमो हविष्माँ अमृतो न होता ।
यो वां हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शदिन्द्रावरुणा नमस्वान् ॥ १ ॥
इन्द्रा ह यो वरुणा चक्र आपी देवौ मर्तः सख्याय प्रयस्वान् ।
स हन्ति वृत्रा समिथेषु शत्रूनवोभिर्वा महद्भिः स प्र शृण्वे ॥ २ ॥
इन्द्रा ह रत्नं वरुणा धेष्ठेत्था नृभ्यः शशमानेभ्यस्ता ।
यदी सखाया सख्याय सोमैः सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते ॥ ३ ॥
इन्द्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्नोजिष्ठमुग्रा नि वधिष्टं वज्रम् ।
यो नो दुरेवो वृकतिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥ ४ ॥

इंद्रा । कः । वां । वरुणा । सुम्नं । आप । स्तोमः । हविष्मान् । अमृतः । न । होता । यः । वां । हृदि । क्रतुऽमान् । अस्मत् । उक्तः । पस्पर्शत् । इंद्रावरुणा । नमस्वान् ॥ १ ॥ इंद्रा । ह । यः । वरुणा । चक्रे । आपी इति । देवौ । मर्तः । सख्याय । प्रयस्वान् । सः । हंति । वृत्रा । सम्ऽइथेषु । शत्रून् । अवःऽभिः । वा । महत्ऽभिः । सः । प्र । शृण्वे ॥ २ ॥ इंद्रा । ह । रत्नं । वरुणा । धेष्ठा । इत्था । नृऽभ्यः । शशमानेभ्यः । ता । यदि । सखाया । सख्याय । सोमैः । सुतेभिः । सुऽप्रयसा । मादयैते इति ॥ ३ ॥ इंद्रा । युवं । वरुणा । दिद्युं । अस्मिन् । ओजिष्ठं । उग्रा । नि । वधिष्टं । वज्रं । यः । नः । दुःऽएवः । वृकतिः । दभीतिः । तस्मिन् । मिमाथां । अभिऽभूति । ओजः ॥ ४ ॥

इन्द्रा युवं वरुणा भूतमस्या धियः प्रेतारा वृषभेव धेनोः ।
सा नो दुहीयद्यवसेव गत्वी सहस्रधारा पयसा मही गौः ॥ ५ ॥ १५ ॥
तोके हिते तनय उर्वरासु सूरो दृशीके वृषणश्च पौंस्ये ।
इन्द्रा नो अत्र वरुणा स्यातामवोभिर्दस्मा परितक्म्यायाम् ॥ ६ ॥
युवामिद्ध्यवसे पूर्व्याय परि प्रभूती गविषः स्वापी ।
वृणीमहे सख्याय प्रियाय शूरा मंहिष्ठा पितरेव शम्भू ॥ ७ ॥
ता वां धियोऽवसे वाजयन्तीराजिं न जग्मुर्युवयूः सुदानू ।
श्रिये न गाव उप सोममस्थुरिन्द्रं गिरो वरुणं मे मनीषाः ॥ ८ ॥
इमा इन्द्रं वरुणं मे मनीषा अग्मन्नुप द्रविणमिच्छमानाः ।
उपेमस्थुर्जोष्टार इव वस्वो रघ्वीरिव श्रवसो भिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

इंद्रा । युवं । वरुणा । भूतं । अस्याः । धियः । प्रेतारा । वृषभाऽइव । धेनोः । सा । नः । दुहीयत् । यवसाऽइव । गत्वी । सहस्रऽधारा । पयसा । मही । गौः ॥ ५ ॥ १५ ॥
तोके । हिते । तनये । उर्वरासु । सूरः । दृशीके । वृषणः । च । पौंस्ये । इंद्रा । नः । अत्र । वरुणा । स्यातां । अवःऽभिः । दस्मा । परिऽतक्म्यायां ॥ ६ ॥ युवां । इत् । हि । अवसे । पूर्व्याय । परि । प्रभूती इति प्रऽभूती । गोऽइषः । स्वापी इति सुऽआपी । वृणीमहे । सख्याय । प्रियाय । शूरा । मंहिष्ठा । पितराऽइव । शंभू इति शंऽभू ॥ ७ ॥ ताः । वां । धियः । अवसे । वाजऽयंतीः । आजिं । न । जग्मुः । युवऽयूः । सुदानू इति सुऽदानू । श्रिये । न । गावः । उप । सोमं । अस्थुः । इंद्रं । गिरः । वरुणं । मे । मनीषाः ॥ ८ ॥ इमाः । इंद्रं । वरुणं । मे । मनीषाः । अग्मन् । उप । द्रविणं । इच्छमानाः । उप । ईं । अस्थुः । जोष्टारःऽइव । वस्वः । रघ्वीःऽइव । श्रवसः । भिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

अरण्यस्य त्मना रथ्यस्य पुष्टेर्नित्यस्य रायः पतयः स्याम ।
ता चक्राणा ऊतिभिर्नव्यसीभिरस्मत्रा रायो नियुतः सचन्ताम् ॥ १० ॥
आ नो बृहन्ता बृहतीभिरूती इन्द्र यातं वरुण वाजसातौ ।
यद्दिद्यवः पृतनासु प्रक्रीळान्तस्य वां स्याम सनितार आजेः ॥ ११ ॥ १६ ॥

॥ ४२ ॥ ऋषि.–पौरुकुत्स्य । देवता–इन्द्रावरुणौ । छन्द.–त्रिष्टुप् ॥

॥ ४२ ॥ मम द्विता राष्ट्रं क्षत्रियस्य विश्वायोर्विश्वे अमृता यथा नः ।
क्रतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः ॥ १ ॥
अहं राजा वरुणो मह्यं तान्यसुर्याणि प्रथमा धारयन्त ।
क्रतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः ॥ २ ॥

अरण्यस्य । त्मना । रथ्यस्य । पुष्टेः । नित्यस्य । रायः । पतयः । स्याम । ता । चक्राणा । ऊतिऽभिः । नव्यसीभिः । अस्मऽत्रा । रायः । निऽयुतः । सचन्ताम् ॥ १० ॥ आ । नः । बृहन्ता । बृहतीभिः । ऊती । इन्द्र । यातम् । वरुण । वाजऽसातौ । यत् । दिद्यवः । पृतनासु । प्रऽक्रीळान् । तस्य । वाम् । स्याम । सनितारः । आजेः ॥ ११ ॥ १६ ॥

मम । द्विता । राष्ट्रम् । क्षत्रियस्य । विश्वऽआयोः । विश्वे । अमृताः । यथा । नः । क्रतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः । उपऽमस्य । वव्रेः ॥ १ ॥ अहम् । राजा । वरुणः । मह्यम् । तानि । असुर्याणि । प्रथमा । धारयन्त । क्रतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः । उपऽमस्य । वव्रेः ॥ २ ॥

अहमिन्द्रो वरु॑णस्ते म॑हि॒त्वोर्वी ग॑भी॒रे रज॑सी सु॒मेके॑ ।
त्वष्टे॑व विश्वा॒ भुव॑नानि वि॒द्वान्त्समैर॑यं रोद॑सी धा॒रयं॑ च ॥ ३ ॥
अ॒हम॒पो अ॑पिन्वमु॒क्षमा॑णा धा॒रयं॒ दिवं॒ सद॑न ऋ॒तस्य॑ ।
ऋ॒तेन॑ पु॒त्रो अदि॑तेर्ऋ॒तावो॒त त्रि॒धातु॑ प्रथयद्वि भूम॑ ॥ ४ ॥
मां नरः॒ स्वश्वा॑ वा॒जय॑न्तो॒ मां वृ॒ताः सम॑रणे हवन्ते ।
कृ॒णोम्या॒जिं म॒घवा॒हमिन्द्र॒ इय॑र्मि रे॒णुम॒भिभू॑त्योजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥
अ॒हं ता विश्वा॑ चक॒रं नकि॑र्मा॒ दैव्यं॒ सहो॑ वरते॒ अप्र॑तीतम् ।
यन्मा॒ सोमा॑सो मम॒दन्यदु॒क्थोभे भ॑येते॒ रज॑सी अपा॒रे ॥ ६ ॥
वि॒दुष्टे॒ विश्वा॒ भुव॑नानि॒ तस्य॒ ता प्र ब्र॑वीषि॒ वरु॑णाय वेधः ।
त्वं वृ॒त्राणि॑ शृण्वि॒षे ज॑घ॒न्वान्त्वं वृ॒ताँ अ॑रिणा इन्द्र॒ सिन्धू॑न् ॥ ७ ॥

अ॒हं । इन्द्रः॑ । वरु॑णः । ते इति॑ । म॒हि॒ऽत्वा । उ॒र्वी इति॑ । ग॒भी॒रे इति॑ । रज॑सी इति॑ । सु॒मेके॒ इति॑ सु॒ऽमेके॑ । त्वष्टा॑ऽइव । विश्वा॑ । भुव॑नानि । वि॒द्वान् । सं । ऐ॒र॒यं॒ । रोद॑सी इति॑ । धा॒रयं॑ । च ॥ ३ ॥ अ॒हं । अ॒पः । अ॒पि॒न्वं॒ । उ॒क्षमा॑णाः । धा॒रयं॑ । दिवं॑ । सद॑ने । ऋ॒तस्य॑ । ऋ॒तेन॑ । पु॒त्रः । अदि॑तेः । ऋ॒तऽवा॑ । उ॒त । त्रि॒ऽधातु॑ । प्र॒थ॒य॒त् । वि । भूम॑ ॥ ४ ॥ मां । नरः॑ । सु॒ऽअश्वाः॑ । वा॒जयं॑तः । मां । वृ॒ताः । सं॒ऽअर॑णे । ह॒वं॒ते॒ । कृ॒णोमि॑ । आ॒जिं । म॒ऽघवा॑ । अ॒हं । इन्द्रः॑ । इय॑र्मि । रे॒णुं । अ॒भिभू॑तिऽओजाः ॥ ५ ॥ १७
अ॒हं । ता । विश्वा॑ । च॒क॒रं॒ । नकिः॑ । मा॒ । दैव्यं॑ । सहः॑ । व॒र॒ते॒ । अप्र॑तिऽइतं । यत् । मा॒ । सोमा॑सः । म॒म॒द॑न् । यत् । उ॒क्था । उ॒भे इति॑ । भ॒ये॒ते॒ इति॑ । रज॑सी॒ इति॑ । अ॒पा॒रे इति॑ ॥ ६ ॥ वि॒दुः । ते॒ । विश्वा॑ । भुव॑नानि । तस्य॑ । ता । प्र । ब्र॒वी॒षि॒ । वरु॑णाय । वे॒धः॒ । त्वं । वृ॒त्राणि॑ । शृ॒ण्वि॒षे॒ । ज॒घ॒न्वान् । त्वं । वृ॒तान् । अ॒रि॒णाः॒ । इ॒न्द्र॒ । सिंधू॑न् ॥ ७ ॥

अस्माकमत्र पितरस्त आसन्त्सप्त ऋषयो दौर्गहे बध्यमाने ।
त आयजन्त त्रसदस्युमस्या इन्द्रं न वृत्रतुरमर्धदेवम् ॥ ८ ॥
पुरुकुत्सानी हि वामदाशद्धव्येभिरिन्द्रावरुणा नमोभिः ।
अथा राजानं त्रसदस्युमस्या वृत्रहणं ददथुरर्धदेवम् ॥ ९ ॥
राया वयं ससवांसो मदेम हव्येन देवा यवसेन गावः ।
तां धेनुमिन्द्रावरुणा युवं नो विश्वाहा धत्तमनपस्फुरन्तीम् ॥ १० ॥ १८ ॥

॥ ४३ ॥ ऋषि.–सौहोत्र । देवता–अश्विनः । छन्दः–त्रिष्टुप् ॥

॥ ४३ ॥ क उ श्रवत्कतमो यज्ञियानां वन्दारु देवः कतमो जुषाते ।
कस्येमां देवीममृतेषु प्रेष्ठां हृदि श्रेषाम सुष्टुतिं सुहव्याम् ॥ १ ॥

अस्माकंम् । अत्रं । पितरंः । ते । आसन् । सप्त । ऋषंयः । दौःऽगहे । बध्यमांने ।
ते । आ । अयजंत । त्रसदंस्युं । अस्याः । इंद्रं । नं । वृत्रऽतुरं । अर्धऽदेवं ॥ ८ ॥
पुरुऽकुत्सानी । हि । वां । अदांशत् । हव्येभिंः । इंद्रावरुणा । नमंःऽभिः । अथं ।
राजानं । त्रसदंस्युं । अस्याः । वृत्रऽहनं । ददथुः । अर्धऽदेवं ॥ ९ ॥ राया । वयं ।
ससऽवांसंः । मदेम । हव्येनं । देवाः । यवंसेन । गावंः । तां । धेनुं । इंद्रावरुणा ।
युवं । नः । विश्वाहां । धत्तं । अनंपऽस्फुरंती ॥ १० ॥ १८ ॥

कः । ऊं इति । श्रवत् । कतमः । यज्ञियांनां । वंदारुं । देवः । कतमः । जुषाते ।
कस्यं । इमां । देवीं । अमृतेषु । प्रेष्ठां । हृदि । श्रेषाम । सुऽस्तुतिं । सुऽहव्यां ॥ १ ॥

को मृळाति कतम आगमिष्ठो देवानामु कतमः शम्भविष्ठः ।
रथं कमाहुर्द्रवदश्वमाशुं यं सूर्यस्य दुहितावृणीत ॥ २ ॥
मक्षू हि ष्मा गच्छथ ईवतो द्यूनिन्द्रो न शक्तिं परितक्म्यायाम् ।
दिव आजाता दिव्या सुपर्णा कया शचीनां भवथः शचिष्ठा ॥ ३ ॥
का वां भूदुपमातिः कया न आश्विना गमथो हूयमाना ।
को वां महश्चित्त्यजसो अभीक उरुष्यतं माध्वी दस्रा न ऊती ॥ ४ ॥
उरु वां रथः परि नक्षति द्यामा यत्समुद्रादभि वर्तते वाम् ।
मध्वा माध्वी मधु वां प्रुषायन्यत्सीं वां पृक्षो भुरजन्त पक्वाः ॥ ५ ॥
सिन्धुर्ह वां रसया सिञ्चदश्वान्घृणा वयोऽरुषासः परि ग्मन् ।
तदू षु वामजिरं चेति यानं येन पती भवथः सूर्यायाः ॥ ६ ॥

कः । मृळाति । कतमः । आऽगमिष्ठः । देवानां । ऊं इति । कतमः । शंऽभविष्ठः ।
रथं । कं । आहुः । द्रवत्ऽअश्वं । आशुं । यं । सूर्यस्य । दुहिता । अवृणीत ॥ २ ॥
मक्षु । हि । स्म । गच्छथः । ईवतः । द्यून् । इंद्रः । नः । शक्तिं । परिऽतक्म्यायां ।
दिवः । आऽजाता । दिव्या । सुऽपर्णा । कया । शचीनां । भवथः । शचिष्ठा ॥ ३ ॥
का । वां । भूत् । उपऽमातिः । कया । नः । आ । अश्विना । गमथः । हूयमाना ।
कः । वां । महः । चित् । त्यजसः । अभीके । उरुष्यतं । माध्वी इति । दस्रा । नः ।
ऊती ॥ ४ ॥ उरु । वां । रथः । परि । नक्षति । द्यां । आ । यत् । समुद्रात् । अभि ।
वर्तते । वां । मध्वा । माध्वी इति । मधु । वां । प्रुषायन् । यत् । सीं । वां । पृक्षः ।
भुरजंत । पक्वाः ॥ ५ ॥ सिंधुः । ह । वां । रसया । सिंचत् । अश्वान् । घृणा ।
वयः । अरुषासः । परि । ग्मन् । तत् । ऊं इति । सु । वां । अजिरं । चेति । यानं ।
येन । पती इति । भवथः । सूर्यायाः ॥ ६ ॥

इहेह यद्वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुष्यतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥ १९ ॥

॥ ४४ ॥ ऋषिः—गौरीवीतः । देवता—अश्विन । छन्द—त्रिष्टुप् ॥

॥ ४४ ॥ तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुज्रयमश्विना सङ्गतिं गोः ।

यः सूर्यां वहति वन्धुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसूयुम् ॥ १ ॥

युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ।

युवोर्वपुरभि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत्ककुहासो रथे वाम् ॥ २ ॥

को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वार्कैः ।

ऋतस्य वा वनुषे पूर्व्याय नमो येमानो अश्विना ववर्तत् ॥ ३ ॥

हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्योपं यातम् ।
पिबाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ ४ ॥
आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।
मा वामन्ये नियमन्देवयन्तः सं यद्ददे नाभिः पूर्व्या वाम् ॥ ५ ॥
नू नो रयिं पुरुवीरं बृहन्तं दस्रा मिमाथामुभयेष्वस्मे ।
नरो यद्वामश्विना स्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीह्ळासो अग्मन् ॥ ६ ॥
इहेह यद्वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ।
उरुष्यतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥ २०

हिरण्ययेन । पुरुभू इति पुरुऽभू । रथेन । इमं । यज्ञं । नासत्या । उप । यातं । पिबाथः । इत् । मधुनः । सोम्यस्य । दधथः । रत्नं । विधते । जनाय ॥ ४ ॥ आ । नः । यातं । दिवः । अच्छ । पृथिव्याः । हिरण्ययेन । सुऽवृता । रथेन । मा । वां । अन्ये । नि । यमन् । देवऽयंतः । सं । यत् । ददे । नाभिः । पूर्व्या । वां ॥ ५ ॥ नु । नः । रयिं । पुरुऽवीरं । बृहंतं । दस्रा । मिमाथां । उभयेषु । अस्मे इति । नरः । यत् । वां । अश्विना । स्तोमं । आवन् । सधऽस्तुतिं । आजऽमीह्ळासः । अग्मन् ॥ ६ ॥ इहऽइह । यत् । वां । समना । पपृक्षे । सा । इयं । अस्मे इति । सुऽमतिः । वाजऽरत्ना । उरुष्यतं । जरितारं । युवं । ह । श्रितः । कामः । नासत्या । युवद्रिक् ॥ ७ ॥ २०

॥ ४५ ॥ ऋषि - वामदेवः । देवता-अश्विनौ । छन्दः-त्रिष्टुप् ॥

॥४५॥ ए॒ष स्य भा॒नुरुदि॑यर्ति यु॒ज्यते॒ रथ॒ः परि॑ज्मा दि॒वो अ॒स्य सान॑वि ।
पृ॒क्षासो॑ अस्मिन्मिथु॒ना अधि॒ त्रयो॒ दृति॑स्तु॒रीयो॒ मधु॑नो॒ वि र॑प्शते ॥ १ ॥
उद्वां॑ पृ॒क्षासो॒ मधु॑मन्त ईरते॒ रथा॒ अश्वा॑स उ॒षसो॒ व्यु॑ष्टिषु ।
अ॒पो॒र्णु॒वन्त॒स्तम॒ आ परी॑वृतं॒ स्व१॒॑र्ण शु॒क्रं त॒न्वन्त॒ आ रजः॑ ॥ २ ॥
मध्वः॑ पिबतं मधु॒पेभि॑रा॒सभि॑रु॒त प्रि॒यं मधु॑ने युञ्जाथां॒ रथ॑म् ।
आ व॑र्त॒निं मधु॑ना जिन्वथस्प॒थो दृतिं॑ वहेथे॒ मधु॑मन्तमश्विना ॥ ३ ॥
ह॒ंसासो॒ ये वां॒ मधु॑मन्तो अ॒स्रिधो॒ हिर॑ण्यपर्णा उ॒हुव॑ उष॒र्बुधः॑ ।
उ॒द॒प्रुतो॑ म॒न्दिनो॑ मन्दिनि॒स्पृशो॒ मध्वो॒ न म॒क्षः सव॑नानि गच्छथः ॥ ४ ॥

स्वध्वरासो मधुमन्तो अग्नय उस्रा जरन्ते प्रति वस्तोरश्विना ।
यन्निक्तहस्तस्तरणिर्विचक्षणः सोमं सुषाव मधुमन्तमद्रिभिः ॥ ५ ॥
आकेनिपासो अहभिर्दविध्वतः स्वर्ण शुक्रं तन्वन्त आ रजः ।
सूरश्चिदश्वान्युयुजान ईयते विश्वाँ अनु स्वधया चेतथस्पथः ॥ ६ ॥
प्र वामवोचमश्विना धियन्धा रथः स्वश्वो अजरो यो अस्ति ।
येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मन्तं तरणिं भोजमच्छ ॥ ७ ॥ २१ ॥ ४ ॥

॥ पंचमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

॥ ४६ ॥ ऋषिः–वामदेवः । देवता–इन्द्रावायू । छन्द–गायत्री ॥

॥ ४६ ॥ अग्रं पिबा मधूनां सुतं वायो दिविष्टिषु ।
त्वं हि पूर्वपा असि ॥ १ ॥

सुऽअध्वरासः । मधुऽमंतः । अग्नयः । उस्रा । जरंते । प्रति । वस्तोः । अश्विना । यत् । निक्तऽहस्तः । तरणिः । विऽचक्षणः । सोमं । सुसाव । मधुऽमंतं । अद्रिऽभिः ॥ ५ ॥ आकेऽनिपासः । अहऽभिः । दविध्वतः । स्वः । न । शुक्रम् । तन्वन्तः । आ । रजः । सूरः । चित् । अश्वान् । युयुजानः । ईयते । विश्वान् । अनु । स्वधया । चेतथः । पथः ॥ ६ ॥ प्र । वां । अवोचं । अश्विना । धियंऽधाः । रथः । सुऽअश्वः । अजरः । यः । अस्ति । येन । सद्यः । परि । रजांसि । याथः । हविष्मंतं । तरणिं । भोजं । अच्छ ॥ ७ ॥ २१ ॥ ४ ॥

अग्रं । पिब । मधूनां । सुतं । वायो इति । दिविष्टिषु । त्वं । हि । पूर्वऽपाः । असि ॥ १ ॥

शतेना नो अभिष्टिभिर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः ।
वायो सुतस्य तृम्पतम् ॥ २ ॥

आ वां सहस्रं हरय इन्द्रवायू अभि प्रयः ।
वहन्तु सोमपीतये ॥ ३ ॥

रथं हिरण्यवन्धुरमिन्द्रवायू स्वध्वरम् ।
आ हि स्थाथो दिविस्पृशम् ॥ ४ ॥

रथेन पृथुपाजसा दाश्वांसमुप गच्छतम् ।
इन्द्रवायू इहा गतम् ॥ ५ ॥

इन्द्रवायू अयं सुतस्तं देवेभिः सजोषसा ॥
पिबतं दाशुषो गृहे ॥ ६ ॥

इह प्रयाणमस्तु वामिन्द्रवायू विमोचनम् ।
इह वां सोमपीतये ॥ ७ ॥ २२ ॥

शतेन । नः । अभिष्टिऽभिः । नियुत्वान् । इंद्रऽसारथिः । वायो इति । सुतस्य । तृंपतं ॥ २ ॥ आ । वां । सहस्रं । हरयः । इंद्रवायू इति । अभि । प्रयः । वहंतु । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥ रथं । हिरण्यऽवंधुरं । इंद्रवायू इति । सुऽअध्वरं । आ । हि । स्थाथः । दिविऽस्पृशं ॥ ४ ॥ रथेन । पृथुऽपाजसा । दाश्वांसं । उप । गच्छतं । इंद्रवायू इति । इह । आ । गतं ॥ ५ ॥ इंद्रवायू इति । अयं । सुतः । तं । देवेभिः । सऽजोषसा । पिबतं । दाशुषः । गृहे ॥ ६ ॥ इह । प्रऽयानं । अस्तु । वां । इंद्रवायू इति । विऽमोचनं । इह । वां । सोमऽपीतये ॥ ७ ॥ २२ ॥

॥ ४७ ॥ ऋषिः—वामदेव । देवता-इन्द्रवायू । छन्द.—अनुष्टुप् ॥

॥ ४७ ॥ वायो शुक्रो अयामि ते मध्वो अग्रं दिविष्टिषु ।
आ याहि सोमपीतये स्पार्हो देव नियुत्वता ॥ १ ॥
इन्द्रश्च वायवेषां सोमानां पीतिमर्हथः ।
युवां हि यन्तीन्दवो निम्नमापो न सध्र्यक् ॥ २ ॥
वायविन्द्रश्च शुष्मिणा सरथं शवसस्पती ।
नियुत्वन्ता न ऊतय आ यातं सोमपीतये ॥ ३ ॥
या वां सन्ति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नरा ।
अस्मे ता यज्ञवाहसेन्द्रवायू नि यच्छतम् ॥ ४ ॥२३॥

॥ ४८ ॥ ऋषि—वामदेव । देवता—वायु । छन्द--अनुष्टुप् ॥

॥ ४८ ॥ विहि होत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः ।
वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ १ ॥
निर्युवाणो अशस्तीर्नियुत्वाँ इन्द्रसारथिः ।
वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ २ ॥

वायो इति । शुक्रः । अयामि । ते । मध्वः । अग्रं । दिविष्टिषु । आ । याहि । सोमऽपीतये । स्पार्हः । देव । नियुत्वता ॥ १ ॥ इंद्रः । च । वायो इति । एषां । सोमानां । पीतिं । अर्हथः । युवां । हि । यंति । इंदवः । निम्नं । आपः । न । सध्र्यक् ॥ २ ॥ वायो इति । इंद्रः । च । शुष्मिणा । सऽरथं । शवसः । पती इति । नियुत्वंता । नः । ऊतये । आ । यातं । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥ याः । वां । संति । पुरुऽस्पृहः । निऽयुतः । दाशुषे । नरा । अस्मे इति । ताः । यज्ञऽवाहसा । इंद्रवायू इति । नि । यच्छतं ॥ ४ ॥ २३ ॥

विहि । होत्राः । अवीताः । विपः । न । रायः । अर्यः । वायो इति । आ । चंद्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ १ ॥ निःऽयुवानः । अशस्तीः । नियुत्वान् । इंद्रऽसारथिः । वायो इति । आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ २ ॥

अनु॑ कृ॒ष्णे वसु॑धिती येमा॒ते वि॒श्वपे॑शसा ।
वाय॒वा च॒न्द्रेण॒ रथे॑न या॒हि सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ ॥ ३ ॥

वह॑न्तु त्वा म॒नोयुजो॑ यु॒क्तासो॑ नव॒तिर्नव॑ ।
वाय॒वा च॒न्द्रेण॒ रथे॑न या॒हि सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ ॥ ४ ॥

वायो॑ श॒तं हरी॑णां यु॒वस्व॒ पोष्या॑णाम् ।
उ॒त वा॑ ते सह॒स्रिणो॒ रथ॒ आ या॑तु॒ पाज॑सा ॥ ५ ॥ २४ ॥

॥ ४९ ॥ ऋषि.–वामदेव । देवता–इन्द्राबृहस्पती । छन्द –गायत्री ॥

॥ ४९ ॥ इ॒दं वा॑मा॒स्ये॑ ह॒विः प्रि॒यमि॑न्द्राबृहस्पती ।
उ॒क्थं मद॑श्च शस्यते ॥ १ ॥

अ॒यं वा॒ं परि॑ षिच्यते॒ सोम॑ इन्द्राबृहस्पती ।
चारु॒र्मदा॑य पी॒तये॑ ॥ २ ॥

आ न॑ इन्द्राबृहस्पती गृ॒हमिन्द्र॑श्च गच्छतम् ।
सो॒म॒पा सोम॑पीतये ॥ ३ ॥

अनु॑ । कृ॒ष्णे इति॑ । वसु॑धिती॒ इति॒ वसु॑ऽधिती । ये॒मा॒ते॒ इति॑ । वि॒श्वऽपे॑शसा । वायो॒ इति॑ । आ । च॒न्द्रेण॑ । रथे॑न । या॒हि । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ ॥ ३ ॥ वह॑न्तु । त्वा॒ । म॒नः॒ऽयुजः॑ । यु॒क्तासः॑ । न॒व॒तिः । नव॑ । वायो॒ इति॑ । आ । च॒न्द्रेण॑ । रथे॑न । या॒हि । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ ॥ ४ ॥ वायो॒ इति॑ । श॒तम् । हरी॑णाम् । यु॒वस्व॑ । पोष्या॑णाम् । उ॒त । वा॒ । ते॒ । स॒ह॒स्रिणः॑ । रथः॑ । आ । या॒तु॒ । पाज॑सा ॥ ५ ॥ २४ ॥

इ॒दम् । वा॒म् । आ॒स्ये॑ । ह॒विः । प्रि॒यम् । इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती॒ इति॑ । उ॒क्थम् । मदः॑ । च॒ । श॒स्य॒ते॒ ॥ १ ॥ अ॒यम् । वा॒म् । परि॑ । सि॒च्य॒ते॒ । सोमः॑ । इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती॒ इति॑ । चारुः॑ । मदा॑य । पी॒तये॑ ॥ २ ॥ आ । नः॒ । इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती॒ इति॑ । गृ॒हम् । इन्द्रः॑ । च॒ । ग॒च्छ॒त॒म् । सो॒म॒ऽपा॒ । सोम॑ऽपीतये ॥ ३ ॥

अस्मे इन्द्राबृहस्पती र॒यिं ध॑त्तं शत॒ग्विन॑म् ।
अश्वा॑वन्तं सह॒स्रिण॑म् ॥ ४ ॥
इन्द्रा॒बृ॒ह॒स्पती॑ व॒यं सु॒ते गी॒र्भिर्ह॑वामहे ।
अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ ५ ॥
सोम॑मिन्द्राबृहस्पती॒ पिब॑तं दा॒शुषो॑ गृ॒हे ।
मा॒दये॑था॒ं तदो॑कसा ॥ ६ ॥ २५ ॥

॥ ५० ॥ ऋषि.–वामदेवः । देवता–बृहस्पतिः । छन्द–त्रिष्टुप् ॥

॥५०॥ यस्त॒स्तम्भ॒ सह॑सा॒ वि ज्मो अन्ता॒न्बृह॒स्पति॑स्त्रिषध॒स्थो रवे॑ण ।
तं प्र॒त्नास॒ ऋष॑यो॒ दीध्या॑नाः पु॒रो विप्रा॑ दधिरे म॒न्द्रजि॑ह्वम् ॥ १ ॥
धु॒नेत॑यः सुप्रके॒तं मद॑न्तो॒ बृह॑स्पते अ॒भि ये न॑स्तत॒स्रे ।
पृष॑न्तं सृ॒प्रमद॑ब्धमू॒र्वं बृह॑स्पते॒ रक्ष॑तादस्य॒ योनि॑म् ॥ २ ॥

अ॒स्मे इति॑ । इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती इति॑ । र॒यिम् । ध॒त्त॒म् । श॒त॒ऽग्विन॑म् । अश्व॑ऽवन्तम् । स॒ह॒स्रिण॑म् ॥ ४ ॥
इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती इति॑ । व॒यम् । सु॒ते । गीः॒ऽभिः । ह॒वा॒म॒हे॒ । अ॒स्य । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ५ ॥
सोम॑म् । इ॒न्द्रा॒बृ॒ह॒स्प॒ती इति॑ । पिब॑तम् । दा॒शुषः॑ । गृ॒हे । मा॒दये॑थाम् । तत्ऽओ॑कसा ॥ ६ ॥ २५ ॥

यः । त॒स्तम्भ॑ । सह॑सा । वि । ज्मः । अन्ता॑न् । बृह॒स्पतिः॑ । त्रि॒ऽस॒ध॒स्थः ।
रवे॑ण । तम् । प्र॒त्नासः॑ । ऋष॑यः । दीध्या॑नाः । पु॒रः । विप्राः॑ । द॒धि॒रे॒ । म॒न्द्रऽजि॑ह्वम् ॥ १ ॥
धु॒नऽइ॑तयः । सु॒ऽप्र॒के॒तम् । मद॑न्तः । बृह॑स्पते । अ॒भि । ये । नः॒ । त॒त॒स्रे । पृष॑न्तम् । सृ॒प्रम् ।
अद॑ब्धम् । ऊ॒र्वम् । बृह॑स्पते । रक्ष॑तात् । अ॒स्य । योनि॑म् ॥ २ ॥

बृहस्पते या परमा परावदत आ तं ऋतस्पृशो नि षेदुः ।
तुभ्यं खाता अवता अद्रिदुग्धा मध्वः श्चोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥
बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् ।
सप्तास्यस्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि ॥ ४ ॥
स सुष्टुभा स ऋक्वता गणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण ।
बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥
एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६ ॥
स इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण तस्थावभि वीर्येण ।
बृहस्पतिं यः सुभृतं बिभर्ति वल्गूयति वन्दते पूर्वभाजम् ॥ ७ ॥

बृहस्पते । या । परमा । पराऽवत् । अतः । आ । ते । ऋतऽस्पृशः । नि । सेदुः ।
तुभ्यं । खाताः । अवताः । अद्रिऽदुग्धाः । मध्वः । श्चोतंति । अभितः । विऽरप्शं ॥ ३ ॥
बृहस्पतिः । प्रथमं । जायमानः । महः । ज्योतिषः । परमे । विऽओमन् । सप्तऽआस्यः ।
तुविऽजातः । रवेण । वि । सप्तऽरश्मिः । अधमत् । तमांसि ॥ ४ ॥ सः । सुऽस्तुभा ।
सः । ऋक्वता । गणेन । वलं । रुरोज । फलिऽगं । रवेण । बृहस्पतिः । उस्रियाः ।
हव्यऽसूदः । कनिक्रदत् । वावशतीः । उत् । आजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥ एव । पित्रे ।
विश्वऽदेवाय । वृष्णे । यज्ञैः । विधेम । नमसा । हविःऽभिः । बृहस्पते । सुऽप्रजाः ।
वीरऽवंतः । वयं । स्याम । पतयः । रयीणां ॥ ६ ॥ सः । इत् । राजा । प्रतिऽ-
जन्यानि । विश्वा । शुष्मेण । तस्थौ । अभि । वीर्येण । बृहस्पतिं । यः । सुऽभृतं ।
बिभर्ति । वल्गुऽयति । वंदते । पूर्वऽभाजं ॥ ७ ॥

स इत्क्षेति सुधित ओकसि स्वे तस्मा इळा पिन्वते विश्वदानीम् ।
तस्मै विशः स्वयमेवा नमन्ते यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति ॥ ८ ॥
अप्रतीतो जयति सं धनानि प्रतिजन्यान्युत या सजन्या ।
अवस्यवे यो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तमवन्ति देवाः ॥ ९ ॥
इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू ।
आ वां विशन्त्विन्दवः स्वाभुवोऽस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥ १०
बृहस्पत इन्द्र वर्धतं नः सचा सा वां सुमतिर्भूत्वस्मे ।
अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जजस्तमर्यो वनुषामरातीः ॥ ११ ॥ २७ ॥ ७ ।

सः । इत् । क्षेति । सुऽधितः । ओकसि । स्वे । तस्मै । इळा । पिन्वते । विश्वऽदानीम् । तस्मै । विशः । स्वयं । एव । नमंते । यस्मिन् । ब्रह्मा । राजनि । पूर्वः । एति ॥ ८ ॥ अप्रतिऽइतः । जयति । सं । धनानि । प्रतिऽजन्यानि । उत । या । सऽजन्या । अवस्यवे । यः । वरिवः । कृणोति । ब्रह्मणे । राजा । तं । अवंति । देवाः ॥ ९ ॥ इंद्रः । च । सोमं । पिबतं । बृहस्पते । अस्मिन् । यज्ञे । मंदसाना । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । आ । वां । विशंतु । इंदवः । सुऽआभुवः । अस्मे इति । रयिं । सर्वऽवीरं । नि । यच्छतं ॥ १० ॥ बृहस्पते । इंद्र । वर्धतं । नः । सचा । सा । वां । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति । अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । जजस्तं । अर्यः । वनुषां । अरातीः ॥ ११ ॥ २७ ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अध्याय ५.

सूक्त १८४.

॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–अश्विन ॥

हे सत्य–स्वरूप अश्वीदेव, आपको हवि अर्पण करनेवाला (ऋत्विज यहां आपके सामने खड़ा हूं)। आप बड़े प्रसिद्ध है। हम आपके भक्त हैं; इस लिये आज, कल और सदाके लिये उषाका उदय होते ही हम स्तोत्रोंसे आपका स्वागत करते हैं। हे आकाशमें प्रकाशित होनेवाले देव, आप चाहे जहां रहे, हम आपकी उपासना करते है। दान देनेवाले यजमानके लिये हम (आपको हवि अर्पण करते हैं)। १

हे वीर्यवान अश्वीदेव, हमारे यज्ञमें आप आनन्दित हूजिये। और हम जैसे भक्तोंके प्रेमकी ओर आप ध्यान दीजिये। दान न देनेवाले कञ्जूस और दुष्ट मनुष्योंका आप नाश कीजिये। हे पराक्रमी अश्वीदेव, अच्छे अच्छे स्तोत्रोंसे हम आपकी उपासना करते है। आप उसका स्वीकार कीजिये। हमारी उपासनाका उद्देश्यभी आप अच्छी तरह जानते है। इस लिये हमारी प्रार्थनाकी ओर ध्यान देकर आप उसको सुनिये। २

हे सब लोगोंका पालन करनेवाले अश्वीदेव, सूर्यादेवीके विवाहको जानेके लिये भक्तलोग वायुकी तरह वेगसे चलनेवाले अश्वीदेवोंकी स्तुति गाते हैं। हे अश्वीदेव, आपके प्रसिद्ध और बड़े अश्व अन्तरिक्षमें प्रकट होते है। सामर्थ्यवान वरुणके पुराने अश्वोंकी तरह आपके अश्व भी प्रशंसा करने योग्य है। ३

हे मधुर रसका पान करनेवाले देव, आप अपना वर्णन करने योग्य प्रसाद हमें अर्पण कीजिये। आप अपने माननीय कवियोंके स्तोत्रोंका प्रभाव प्रकट कीजिये। हे उदार देव, पराक्रम और बल प्राप्त होनेके लिये आपके उपासक लोग आपकी स्तुति सुनते हैं और आपकी स्तुति गानेमें मग्न होते है। ४

हे उदार अश्विदेव, मानपुत्रोंने पवित्र अन्तःकरणसे आपके लिये आपका स्तोत्र गाया है। हे नासत्य, हमारे पोताका, हमारे पुत्रका, और हमारा कल्याण करनेके लिये आप हमारे घरमे आइये और अगस्त्य ऋषिपरभी सन्तुष्ट होकर आप कृपा कीजिये। ५

हे अश्विदेव, आपकी कृपासे (अज्ञानरूपी) अन्धःकारके परे हम जा सके। क्यो कि, हे अश्विदेव, हमने अपने मुखसे आपका स्तोत्र गाया है। आप जैसे देवोको जो मार्ग ठीक ठीक विदित है उस मार्गसे आप हमारी ओर आइये। इस तरह आपका सहारा हमे प्राप्त होगा और शीघ्रतासे हमारी इच्छा पूरी करनेवाला हमारा उत्साह भी बढ़ेगा। ६ (१)

सूक्त १८५.

॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–द्यावापृथिवी ॥

हे ज्ञानवान् पुरुष, क्या यह बात कोई जानता होगा कि (द्यु और पृथिवी) इन दोनोंमेंसे किसका जन्म पहिले हुआ और इन दोनोंका जन्म किस तरह हुआ? इन्होने (द्यावा पृथिवीने) सब विश्वको धारण किया है। दिन और रातकी जोडी चक्रकी तरह सदा घूमती रहती है। १

मनुष्यकी तरह द्यावापृथिवी पैरोंसे नहीं चलती। तथापि पैरोंसे चलनेवाले हजारो प्राणीयोंको आप दोनों धारण करती है। जिस तरह असली पुत्र अपनी मावापकी गोदमे बडे प्रेमसे खेलता कुदता है उसी तरह, हे द्यावापृथिवी, हम जैसे सब प्राणीयोको अपनी गोदमे लीजिये और भयंकर सङ्कटसे हमारी रक्षा कीजिये। २

---

५ हे मघवाना अश्विना, एपवाम् स्तोम. मानेभिः सुवृक्ति अकारि । नासत्या, तनयाय त्मनेच वर्तिः (यातम्), अगस्त्ये च मदन्ता (भवतम्)।

६ अस्य तमसः पारम् अतारिष्म। अश्विना एष स्तोमः वाम् प्रति अधायि। देवयानैः पथिभिः इह आ यातम् (येन) इष जीरदानु वृजनम् विद्याम।

१ कवय., अयोः कतरा पूर्वा, कतरा परा, कथा जाते (इति) को वि वेद। यत् ह विश्वनाम त्मना बिभ्रतः, (येन) अहनी चक्रियेव वि वर्तेते।

२ (यदि) द्वे अपदी (सत्यौ पद्भ्याम्) अचरन्ती, चरन्तम् पद्वन्त भूरिं गर्भम् दधाते। नित्य सुनु पित्रोः उपस्थे न, हे द्यावापृथिवी नः अभ्वात् रक्षत।

अदिति (ईश्वररूपी अनन्त शक्ति) का दान (आपके आयुधकी तरह) निष्कलंक, पवित्र स्थिर और दिव्यतेजोमय है। वह दान प्राप्त होनेके लिये मै आपको हवि अर्पण करता हूं और नम्रतासे आपकी प्रार्थना करता हूं। हे अन्तरिक्षमे रहनेवाले देव, आपके भक्तोंपर ईश्वरकी कृपा होवे और भयंकर संकटसे आप भक्तोकी रक्षा करे। ३

हे द्यावा पृथिवी, आपको कोई भी कष्ट नहीं दे सकता है। आप सब देवताओंके मावाप है। आप अपने भक्तोपर कृपा करती है और उनका पालन करती है। इस लिये यह बात हमारे लिये उचित है कि आपकी आज्ञाके अनुसार हम चले। हे द्यावा पृथिवी, आप दोनों रात दिन बारीबारीसे देवोके साथ रहती हैं। इस लिये भयंकर संकटसे आप हमारी रक्षा कीजिये। ४

हे द्यावा पृथिवी, आप दोनों सदा साथ रहती हैं। आप दोनों सदा युवा अवस्थामें रहती है, आप दोनोंका स्वरूप इतना मिलता जुलता है कि आप दोनो नातेदार अथवा बहिनकीसी मालूम होती है। मावापकी गोदमे खेलनेवाले और सब भुवनोके बीचमे रहनेवाले (सूर्यका) आप बडे प्रेमसे चुम्मा लेती है। इस लिये, द्यावा पृथिवी, भयंकर संकटसे आप हमारी रक्षा कीजिये। ५ (२)

हे द्यावा पृथिवी, आपका स्वरूप विस्तीर्ण है। सब देवोंका अधिष्ठान आप ही है; और सब देवोपर आप प्रेम करते है। सब देवोकी माता आपही हैं। इस लिये यज्ञरूपी सत्यमार्गसे मै आपकी प्रार्थना करता हूं। आपका स्वरूप मोहित करनेवाला है। भक्तोंके लिये आप अपने पास अमृत रखते है। इस लिये आप भयंकर संकटसे हमारी रक्षा कीजिये। ६

हे पृथिवी, आपका स्वरूप विस्तीर्ण है। आपका (शरीर) विशाल और असीम है। इस लिये यज्ञके द्वारा आप जैसे देवताओंकी बड़ी नम्रतासे मैं प्रार्थना करता हूं। आप सहज रीतिसे यशका लाभ करा सकते है। इस लिये भयंकर संकटसे आप हमारी रक्षा कीजिये। ७

यदि देवोंका, मित्रोका अथवा अपने यजमानका हमने द्वेष किया हो तो हमारे ध्यानसे गाये हुए स्तोत्रोंके द्वारा उस पापका नाश होवे। हे द्यावा पृथिवी, भयंकर संकटसे आप हमारी रक्षा कीजिये। ८

हे द्यावा पृथिवी, आप स्तुति करने योग्य हैं। आप मनुष्यजातिका लाभ करनेवाले है। आप हमारी रक्षा कीजिये। हमारे काममें आप सदा सहायता देवे और हमपर आपकी कृपा सदा बनी रहे। हम आपके भक्त है; इस लिये आपके सत्य स्वरूपको हम समझे और हमें आनन्द होवे। हमारे दानी यजमानका लाभ करानेके लिये हम अपनी प्रार्थनाके द्वारा आपका मन आकर्षित करते है। ९

हे द्यावा पृथिवी, आपहीकी कृपासे हमे बुद्धिका लाभ होता है। सबसे पहिले सत्यार्थसे भरा हुआ हमारा स्तोत्र आप शान्त रीतिसे सुनिये। आपका स्तोत्र गानेसे हमारे पापोंका और दु.खोंका नाश होता है। आप हमारी रक्षा कीजिये। आप हमारे मावाप है, इस लिये आपकी कृपा सदा हमपर बनी रहे; उससे हमारी रक्षा होवे। १०

हे द्यावा पृथिवी आपकी प्रार्थना मैने की है। इस लिये वह मेरी प्रार्थना सफल होवे। देवोंकी अपेक्षा हमपर आप अधिक प्रेम कीजिये हमारी प्रार्थना सफल होवे। आपकी कृपासे हमारा उत्साह भी अधिक बढ़ेगा। ११ (३)

---

७ ऊर्वी पृथ्वी वहुले दूरे अन्ते (वाम्) अस्मिन् यज्ञे नमसा उपब्रुवे। ये (युवा) सुभगे सुप्रतूर्ती (सर्वान्) दधाते ते, द्यावापृथिवी युवा अभ्वात् न. रक्षत।

८ यत् कश्चित् आग. देवान्, सखाय वा सदमित् जास्पतिं वा चकृम, एपा इय धी. अवयान भूया। तत् हे द्यावापृथिवी अभ्वात् नः रक्षत।

९ शसा, नर्या एते उभा माम् अविष्टाम्, उभे ऊती अवमा च माम् सचेता। हे देवा. (वय) अर्य इषा भूरि चित् मदन्तः (वाम्) सुदास्तराय इषयेम।

१० (तयोः एवअवसा) सुमेधा. तत (इद) ऋत (स्तवन) दिवे पृथिव्यैच अभिश्रावाय प्रथम आ-चम्। (तत युवाम्) अवघात् दुरितात् अभीके पाताम्, पिता माता च अवोभि रक्षताम्।

११ हे द्यावापृथिवी, हे पित मात यद् इह वा उपब्रुवे तत् सत्य अस्तु। अवोभि. देवानामपि अन्तं भूतम (येन वय) इप जीर दानु वृजन विद्याम।

सूक्त १८६.

॥ ऋषि-अगस्त्य । देवता-विश्वेदेव ॥

सवितारूपी (विश्वे) देव सब लोगोंके स्वामी हैं। आप बड़े देदीप्यमान् है। हम आपकी स्तुति करते हैं। और आपका यश बढानेके लिये आपको हवि अर्पण करते हैं। आप उससे सन्तुष्ट होकर हमारे यज्ञगृहमे आइये। हे सदा युवा अवस्थामें रहनेवाले देव, आप हमे ज्ञान अर्पण कीजिये और सब जगत्को आनन्दित कीजिये। १

एक स्वरूपमें मिलनेवाले सब देव-मित्र अर्यमा और दयालु वरुण हमारी ओर आवे। क्योंकि आपके आनेसे हमारी उन्नति होगी और आपके प्रभावसे हमारा सामर्थ्य और बढेगा और दृढ होगा। २

अग्निदेव हमारा महिमान् हुआ है और अग्निदेवपर हम बड़ा प्रेम करते हैं। अग्निदेवका हम यश वर्णन करते हैं और हम आपकी स्तुति भी करते हैं। आप बड़े दयालु है और भयंकर संकटमें भक्तोंकी रक्षा करनेके लिये आप बडे वेगसे दौड़ते है। ३

हे उषा और रात्रि देवी, (भक्तोंको) यथेष्ट दूध पिलानेवाली आप हैं। मानो आप प्रत्यक्ष धेनुही हैं। परमेश्वरसे हमारी इच्छा पूर्ण करानेके लिये मैं आपके पास आया हूं और आपको नमस्कार करता हूं। आप अपने स्तनोंमें भिन्न भिन्न समयपर नानाप्रकारका (इष्ट कामरूपी) दूध उत्पन्न करा सकते हैं। किन्तु आपके यशका वर्णन में सदा केवल एकही स्तोत्रसे गाता हूं। ४

हे महदाकाश, अहिर्बुध्न्य हमारा कल्याण करे। जिस तरह गौ बछड़ेको दूध पिलानेके लिये दौड़ती चली जाती है उसी तरह आकाश-गंगा हमारी ओर वेगसे आवे। आकाशमें उत्पन्न होनेवाले अग्निका हम स्तवन करेंगे। मनकी तरह वेगवान् और जवान अश्व अग्निके रथको जोते हुए हैं। ५(४)

दयालु त्वष्टा ज्ञानवान् देवोंके साथ हमारी ओर आवे। वृत्रको मारनेवाला, जगत्को व्याप्त करनेवाला, सब पराक्रमी पुरुषोंमें श्रेष्ठ और शूर इन्द्र भी हमारी ओर आवे। ६

मनोरूप अश्वको अधिकारमें रखनेवाला इन्द्र हमपर कृपा रखे और जिस तरह गौ अपने बछड़ेको चाटनेको दौड़ती है उसी तरह इन्द्र भी बड़े प्रेमसे हमे आनन्दित करे। क्यों कि जिस तरह नवीन स्त्री अपने पतिको आलिङ्गन देती है उसी तरह हमारी वाक्देवी प्रशंसा करने योग्य और पराक्रमी इन्द्रकी ही स्तुति करती है। इसमें सन्देह नहीं है। ७

मरुत्-देवोंकी सेना बहुत बड़ी है। वे अपनी रोदसी स्त्रीकी सम्मतिसे चलते हैं। वे मरुत्-देव हमारी ओर आवे और हमारे पास बैठे। जलके प्रवाहकी तरह वेगसे दौड़नेवाले और चित्रविचित्र रङ्गके अश्व मरुत्-देवोंके रथको जोते हुए हैं। वे मरुत्-देव, मानो शत्रुओंका नाश करनेवाले, मित्ररूप इन्द्रके साथ सदा रहते हैं। ८

पवित्र अन्तःकरणसे की हुई प्रार्थनाओंको मरुत्-देव सफल करते हैं। जब वे अपने अश्व रथको जोतते हैं तब वे अपने सामर्थ्यसे बड़े विभूषित दिखाई देते हैं। जब सूर्य अपने तेजसे प्रकाशित होता है तब मरुत्-देव बिजलीके साथ नीचे आते हैं और जमीन और नदियोंको जलसे भरा देते हैं। ९

---

५ उत अहिर्बुध्न्य. नः मयः क॰, शिशुं न पिप्युषी इव सिंधुः वेति। येन अपाम् नपात जुनाम, मनोजुव. वृषण: य वहन्ति।

६ उत सजोषा॰ त्वष्टा अभिपित्वे स्मत् सूरिभि. न ईम् अच्छ आ गन्तु। (अपिच) वृत्रहा, चर्षणिप्राः इंद्र. नरा तुविष्टम॰ इह न॰ आगम्या।

७ उत गाव: ईम् तरुण शिशु रिहन्ति न, अश्वयोगा (इंद्रस्य) मतय. न रिहन्तु। (न) गिर न पत्नी जनय न, नरा सुरभिष्टम तमीं नसन्त।

८ उत वृद्ध सेना मरुत: स्मत् रोदसी समनस॰, न ईम् (आगत्य) सदन्तु। (एतेषा) रथा अवनय॰ न पृषदश्वास॰, (एते) देवा च रिशादस: मित्रयुज न।

९ यद् ते (भक्ताना) सुवृक्ति प्रयुज प्रयुञ्जते (तदानी मेव) एषा महिना (ते) प्र चिकित्रे। अध यद् सुदिने शरु न एषा सेना. विश्व इरिण प्रुषायन्त।

हे ऋत्विज, देवोंकी कृपा प्राप्त करनेके लिये अश्वीदेवोंको प्रसन्न कीजिये। आप पूषादेवोंको भी प्रसन्न कीजिये। क्यो कि वे स्वयम् बलवान् हैं। इस लिये वे अपने निजके बलसे विभूषित होते है। उसी तरह विष्णु, वायुदेव, और ऋभुओंका नेता इन्द्रदेव भी स्वयं बलवान् है। इस लिये कोई भी शत्रु आपके सामने खड़ा नही रह सकता। हमारा कल्याण करनेके लिये सब देव हमारी ओर आवे। १०

हे नमस्कार करने योग्य देव, हमने बड़े ध्यानसे आपकी प्रार्थना की है। हमारी प्रार्थनाको आप सफल कीजिये। हमारी प्रार्थना सदा सचेत रहे। क्यो कि हमारी प्रार्थना कुछ बडे उद्देश्यसे आप जैसे देवोकी ओर जानेकी चेष्टा करती है। इस लिये शीघ्रतासे सफल होनेवाला आपका सहारा हमे प्राप्त होवे और हमारा उत्साह बढे। ११ (५)

सूक्त १८७.

॥ ऋषि—अगस्त्य । देवता—अन्नस्तुति ॥

हे अन्नरूपी सोम, आपमे पुष्टि देनेवाला जो (तत्व) सामर्थ्य है उसकी स्तुति मुझे करनी चाहिये। बलवान् पुरुषोकी शक्तिको भी आपका रस बढाता है। उस सामर्थ्यवान् और पुष्टि देनेवाले बलके कारण ही त्रित—देव अपने शत्रुओंको मार डाल सका। १

हे अन्नरूपी सोम, आप पीनेके योग्य है। आपका मधुर रस पीनेसे आनन्द होता है। हम आपकी सदा इच्छा करते है। इस लिहे आप हमपर कृपा कीजिये और हमारी रक्षा कीजिये। २

हे उत्कृष्ट (सोमरस, आप अपने सुन्दर चमचोंके साथ हमारी ओर आइये। आप हमारा लाभ करनेवाले है। आप हमारे मित्र होनेके योग्य ह। आप किसीका द्वेष नहीं करते। आप कपटनीति नहीं जानते। ३

हे पीनेके योग्य अन्नरूपी सोमरस, आकाशमें सञ्चार करनेवाले वायुकी तरह आपका अर्क (रस) रजो लोकमें सब जगह भरा हुआ है। ४

हे उदार पेय, हे मधुर रस, जो मनुष्य आपके स्वादिष्ट रसका प्राशन करता है उसका गला चलते समय (मल्लकी तरह) हृष्ट पुष्ट दिखाई देता है। ५ (६)

हे मधुर सोमरस, वे श्रेष्ठ देव आपपर बड़ा प्रेम करते हैं। आपहीकी सहायतासे उन देवोंने अही राक्षसका वध किया। केवल आपहीकी सहायतासे ऐसा वड़ा और अच्छा काम हो सकता है। ६

हे रस, जव (पर्वतरूपी) मेघोंके चमकनेवाले (पवित्र) जलोंके साथ आप मिल जाते है तब भी वहांसे आप हमारी ओर आइये। ७

हे सब स्थानोको व्याप्त करनेवाले पेयरस, हम जल भी पीते हैं और ओषधीयोंका रस भी पीते हैं। तथापि उन सबोको पुष्टि देनेवाले तत्व आपही हैं। ८

---

३ हे पितो शिवः त्वम् शिवाभि· दुतिभिः नः उप आचर, मयोभुः अद्विपेण्य सुशेवः अद्वयाः सखा भव)।

४ पितो तव त्ये रसाः दिवि वाताः श्रिताः इव रजांसि अनु विष्ठिताः।

५ पितो, ददत. तव, हे स्वादिष्ठ पितो ते रसनां स्वाद्मान तुविग्रीवा इव ईरते।

६ हे पितो त्वे महानां देवाना मनः हितम् (अपिच) तव केतुना चारु अकारि (यद्) तव अवसा अहिं अवधीत्।

७ हे पितो यद् अदः पर्वताना विवस्व अजगन्, अत्र चित्र मधो पितो, न. भक्षात्र अर गम्याः

८ यद् आपां ओषधीना परिश आ रिशामहे, हे वातापे (तस्य) पीव. इत भव।

हे सोमरस, दही, दूध अथवा अनाज आदि सब वस्तुओंको पुष्टि देनेवाला तत्व (सार) आपही है। ९

हे ओषधिरूप सोमरस, करम्भमे (लड्डूमे) पुष्टि देनेका गुण आपहीने रखा हैं। हमारे हृदयके जीवितका सार आपही है। हमारी बुद्धिको आपही तीव्र बनाते हैं। इस लिये हमें पुष्टि देनेवाले आपही हूजिये। १०

हे पोषकरस, जिस तरह गौसे दूधका लाभ होता है उसी तरह जब हम आपकी स्तुति करते हैं तब आपसे हमे यज्ञ करनेका सामान प्राप्त होता है। जब आप हमारे हवियोंका स्वीकार करते हैं तब आप आनन्दित होते है। जब आपको आनन्द प्राप्त होता है तब आप मिलजुकर मित्रतासे हम जैसे भक्तोंमे रहते है। ११ (७)

सूक्त १८८.

॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–आप्रिय ॥

हे हजारो मनुष्योंको जीतनेवाले अग्नि, आप देदीप्यमान् है। जब आप प्रज्वलित होते हैं तब देवोंके साथ आप बडे विभूषित दिखाई देते हैं। आप बड़े ज्ञानवान् है। आप हमारे प्रतिनिधी बनकर हविर्भाग देवोको पहुंचाइये। १

हे स्वयम्भु अग्नि, सच्चा वर्ताव करनेवाले यजमानके लिये हम इस यज्ञको मधुर आहुति अर्पण करते है। इस यज्ञसे सैकडो आनन्द देनेवाले लाभ प्राप्त होते है। २

हम आपको हवि अर्पण करते है। आप पूजा करने योग्य हैं। पूज्य देवोंके साथ आप हमारी ओर आते है। इस लिये यह बात उचित है कि हमारे लिये हजारो आशीर्वाद देनेवाले आपही है। ३

हजारों वीर पुरुषोंसे आप श्रेष्ठ हैं। पूर्व दिशाकी ओर आपके लिये कुशासन विछा हुआ है। उस प्रकारके आसनपर, हे आदित्य, आप अपने तेजसे विभूषित दिखाई देते हैं। ४

महाराज्ञी, चक्रवर्तिनी, वैभवयुक्ता, प्रभावशालिनी, असंख्या आदि नाना प्रकारके यज्ञमण्डपके द्वार घीकी तरह स्निग्ध (चिक्र) रसकी वर्षा करते है। ५ (८)

अच्छे अच्छे अलंकारोंसे लदी हुई उषा बड़ी सुन्दर और विभूषित दिखाई देती हैं। यहा आकर उषा अपनी आसनपर वैठें। ६

प्रज्ञावान् और सबसे पुराने दो दिव्य होता हमारा यज्ञ समाप्त करें। आपका उच्चारण बहुतही अच्छा है। ७

हे भारती इळे सरस्वति, हम आप जैसे सब देवताओंकी प्रार्थना करते है। इस लिये आप हमे ऐश्वर्यकी ओर ले जाइये। (आप हमे ऐश्वर्य दीजिये)। ८

प्राणीयोंको उत्पन्न करनेवाले त्वष्टादेव भी पशुओंको उत्पन्न करते है। त्वष्टादेवकी उन्नतिके लिये आप यज्ञ कीजिये। ९

हे वृक्षराज, आप स्वयं देवोंके लिये हविरन्न उत्पन्न कीजिये। अग्नि स्वयं उस हविरन्नमें मधुरता उत्पन्न करेगा। १०

सब देवोंका नेता अग्निही है। गायत्र स्तोत्र गाकर हम आपका आदर करते है। स्वाहाकार युक्त हवि जब हम आपको अर्पण करते हैं तब आपका प्रकाश अतीव प्रज्वलित होता है। ११ (९)

---

४ सहस्रवीर बर्हि प्राचीन अस्तृणन् हे आदित्याः (तत) ओजसा विराजथ।

५ या विराट् सम्राट् विभ्वीः प्रभ्वीः बह्वीः भूयसीः च (इति नाम्न्य) ता दुर. घृतानि अक्षरन्।

६ सुरुक्मे सुपेशसा श्रिया अधि विराजत (ते) उपासौ इह आ सीदताम्।

७ प्रथमा सुवाचसा कवी दैव्या होतारा, न इमं यज्ञं यक्षता।

८ हे भारति इळे सरस्वति या वः सर्वा. उप ब्रुवे ता न श्रिये चोदयत।

९ रूपाणि प्रभु त्वष्टा विश्वान् पशून् समानजे, तेषां (पशूनां) स्फातिं न. (अर्थम्) आ यज।

१० वनस्पते त्मन्या देवेभ्य पाथ उप सृज, अग्नि हव्यानि सिष्विदत्।

११ देवानां पुरोगा अग्निः गायत्रेण समज्यते स्वाहा कृतीषु रोचते।

सूक्त १८९.

॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–अग्नि ॥

हे अग्निदेव, सब प्रकारके धर्मोंको आप जानतेही है। इस लिये सत्य मार्गसे आप हमें श्रेष्ठ सम्पत्तिकी ओर ले जाइये। पापके कारण ही मनुष्य सत्य मार्गसे भ्रष्ट होता है। ऐसे पापको आप हमसे दूर ले जाइये। बड़ी नम्रतासे हम आपकी स्तुति करते है। १

हे अग्नि, स्तुति करने योग्य केवल आपही है। कल्याण करनेवाले साधनोसे आप हमे संकटके परे ले जाइये। पुत्रपौत्रादिकोका कल्याण करनेके लिये, प्रचण्ड, विस्तीर्ण और असीम (प्राकार) कोटकी भीतकी तरह आप हमारी रक्षा करनेवाले बन जाइये। २

हे अग्निदेव, हमारे सब रोगोको आप भगाइये। हे अग्निदेव, यह बात निश्चित ही है कि आप जिनकी रक्षा नहीं करते उसको वे सब रोग कष्ट देते हैं। हे पूजा करने योग्य अग्निदेव, हमारा सदा कल्याण करनेके लिये आप सब देवोंके साथ इस भूलोकमे आइये। ३

हे अग्निदेव, आप अपने यज्ञवेदीपर विराजमान् हूजिये। क्यो कि आप यज्ञवेदीपर बड़ा प्रेम करते है। आप सदा हमारी रक्षा कीजिये। हे महापराक्रमी अग्निदेव, आपकी युवा अवस्था कभी नष्ट नहीं होती। इस लिये आप ऐसा कीजिये जिससे हम जैसे भक्तोंको वर्तमान् कालमें और भविष्यत् कालमे कभी डर न लगे। ४

हे अग्निदेव, दुष्ट, पापी और वध करनेवाले शत्रुओंके चंगुलमे हमे मत दीजिये। बड़े सजगतासे हमारी रक्षा कीजिये। हे बलवान् अग्निदेव, दुष्ट, क्रूर और दात न होनेपर भी काटनेवाले सर्पादि प्राणियोंसे हमारी रक्षा कीजिये। ५ (१०)

हे सत्यधर्मकी रक्षा करनेवाले अग्निदेव, हम जैसे आपके भक्त आपकी स्तुति करते हैं। इस लिये आप हमे, मानो, एक ऐसा कवच अर्पण कीजिये जिससे निन्दा करनेवाले दुष्ट लोगोसे हमारी रक्षा होवे। क्योंकि, हे अग्निदेव, दुष्ट और नीच मनुष्योंको बाधकर उनका नाश करनेवाले आपही हैं। ६

हे पूजा करने योग्य अग्निदेव, (द्युलोक और मृत्युलोक) दोनों लोकोंको आप अच्छी तरह जानते है। आप (इतने वड़े होनेपर भी) प्रातःकालमें मनुष्य लोगोमे आपके जो भक्त है उनकी ओर आप प्रेमसे आते हैं। सायंकालमें भी आप मानवी भक्तोंके स्वाधीन होते हैं। आप वहुत क्रोधी भी है; किन्तु कवी लोगोंके वशमे आप रहते है। विद्वान् लोग आपको चाहे जिस तरह समजाते हैं। ७

हे अग्निदेव, आपहीके लिये हम स्तुति-स्तोत्रोंको गाते हैं। मैं मानपुत्र हूं। मैंने भी वलवान् अग्निपर निष्ठा रखी है। ऋषि-मण्डलीके द्वारा हमें हजारो लाभ होवे। उसीसे हमारी इच्छा सफल होगी और हमारा उत्साह वढेगा। आपका आधार मिलनेसे हमे आनन्द प्राप्त होता है। ८ (११)

सूक्त १९०.

॥ ऋषि–अगस्त्य । देवता–वृहस्पति ॥

सव विद्याओंका स्वामी वृहस्पति है। आपको जीतनेवाला कोई नहीं है। आप वड़े वीर्यवान् है। आपकी वातचीत तो वड़ी मीठी होती है। आप स्तुतिकरने योग्य है। हम आपको अर्क-स्तोत्रोसे प्रसन्न करते हैं। सव स्तुतियोंके स्वामी आपही है। आप वड़े देदीप्यमान् है। जव वृहस्पतिकी स्तुति गाई जाती है तव सव देव और मनुष्य एकाग्र ध्यानसे सुनने लगते हैं। १

वारवार जो स्तुति गायी जाती है वह आपहीकी सेवामें रहती है। मानो, भक्तजनोंके ... प्रेमका झरनाही वहता अथवा प्रकट होता है। विश्वके सुन्दर वस्तुओंको जो ... शित करने है वे आप वृहस्पतिही है। मातरिश्वा अन्तरिक्षके मानो, प्राणतत्वही है। मातरिश्वाके रूपसे सव धर्मकार्योंमे आप प्रकट होते हैं। २

६ हे ऋतजात अग्ने त्वावान् (त्वाम्) गृणान तन्वे विश्वात् रिरिक्षो उत वा निनित्सो वन्य च नि यसत्। दे देव त्वम् अभिन्हुताम् विप्पद असि।

७ हे यजत्र अग्ने, तान उभयान् विद्वान (अपि त्वम्) प्रपित्वे मनुष वेषि, अभिपित्वे मनवे शास्य अक न उशिग्भि मर्मृजेन्यः च भू।

८ अस्मिन् निवचनानि अवोचाम। (अह) मान्मस्य सूनु सहसाने अग्नौ (नि तिष्ठामि)। ऋषिभिः वय सहस्र सनेम, इष जीरदानु वृजनच विद्याम।

१ अनर्वाणम् वृषभ, मद्रजिव्ह नव्य वृहस्पतिं अर्कै वर्धय, यस्य गाथान्य सुरुच नवमानस्य, देवा मर्ता आ शृण्वन्ति।

२ तम् ऋत्विया वाचः उप सचन्ते, य. देवयताम् सर्ग. न असर्जि। स हि वृहस्पति. वरांसि अञ्जः (खलु)। स विभ्वा मातरिश्वा ऋते समभवत्।

जिस तरह सूर्य अपने बाहुरूप रश्मियोंका प्रवेश हरएक वस्तुओंमें कराता है उसी तरह बृहस्पति अपने भक्तोंके अन्तःकरणमें स्तुति और भक्ति करनेकी और कीर्तिका लाभ करनेकी इच्छा उत्पन्न कराते हैं। इतनाही नहीं, किन्तु दिनका स्वामी सूर्य भी परम सात्विक बृहस्पतिके प्रतापसेही सिंहकी तरह भयंकर और पराक्रमी बना हुआ है। ३

बृहस्पति बड़े ज्ञानवान् हैं। और आप सुन्दर वस्तुओंका भण्डार हैं। वेगवान् शक्तिकी तरह आपकी कीर्ति आकाशमें और पृथ्वीपर सबदूर फैली हुई है। जिस तरह (शिकारीके बाण) बड़े वेगसे हिरनपर गिरते हैं उसी तरह बृहस्पतिके सुन्दर और तेजस्वी अस्त्र द्युलोकको व्याप्त करते हैं। ४

हे भगवान् बृहस्पति, जो बलवान् और पापी लोग आपको कुछ नहीं समझते किन्तु आपके आधारपरही जीवित रहते हैं उन नीच मनुष्योंको आप कभी अच्छी वस्तु अर्पण नहीं करते किन्तु आप उन दुष्ट लोगोंको निस्संदेह दण्ड दिलाते हैं। ५ (१२)

जिस मार्गपर घास बिछा हुआ है उस मार्गकी तरह आप बड़े सुगम हैं और आपको कोई रोक भी नहीं सकता। सखे, मित्रकी तरह आपका अन्तःकरण सदा प्रसन्न रहता है। बृहस्पतिकी कृपासे कई लोग ऐसे हैं जिनको कोई जीत नहीं सकता। वे लोग हमपर कृपादृष्टि रखते हैं। पहिले पहल वे लोग (अज्ञानमें) मग्न हुये थे। किन्तु पीछेसे वे लोग (अज्ञानसे) मुक्त हुवे। (अथवा) ज्ञानी बन गये। ६

जिस तरह वायु वेगसे चलता है अथवा नदीके जलकी लहरे समुद्रमें जाकर मिलती है उसी तरह हमारी प्रार्थना आपकी ओर दौड़े। सब वस्तुओंको देखनेवाले बृहस्पति अपनी दिव्य दृष्टिसे नाव और जल (श्रद्धा और विधि) दोनोंको बड़े ध्यानसे देखते हैं। ७

भक्तोंको सुगम रीतिसे प्राप्त होनेवाले, बलवान् उदार और बडे बृहस्पति देव, हमारे हृदयमे सदा रहते हैं। बृहस्पति देव हमारी प्रार्थनाओंसे आनन्दित होवे और हमपर शूरता और ज्ञानकी वर्षा करे। उससे सफल होनेवाली और उत्साह बढानेवाली शक्ति हमे प्राप्त होवे। ८ (१३)

सूक्त १९१.

॥ ऋषि-अगस्त्य । देवता-सूर्य ॥

यह बात निश्चित है कि भूमीपर अथवा जलमे रहनेवाले किसी जहरीले प्राणीका विष मेरे शरीरको जलाता है। १

(शरीरके) जिस स्थानपर यह विष रहता है उस स्थानमे यह ओषधी लगानेसे उस विषका नाश हो जाता है। दूसरी ओषधी लगानेसे वह अदृश्य विष दूर भागने लगाता है। इस ओषधीका गुण ऐसा है कि एकही समय यह ओषधी लगानेसे किसी भी प्रकारके विषका नाश होता है। दूसरी ओषधी ऐसी है कि केवल उसके सूंघनेसे चाहे जिस प्रकारके विषका नाश होता है। २

यह मालूम होता है कि शर (बासकी लकडी) कुशर, दर्भ सैर्य, मुञ्ज, वैरीण आदि प्रकारके घांसमे रहनेवाले प्राणीयोंका अदृश्य विष मेरे शरीरको तीव्रतासे जलाता है। ३

जिस समय गौ अपने स्थानमें लेट रही थी, हिरन अपनी जगहपर सो रहे थे और मनुष्य प्राणीयोंका चैतन्य अपने स्थानपर आनन्दसे आराम करताथा उस समय वह अदृश्य विष मेरे शरीरको जलाने लगा। ४

ये जहरीले प्राणी चोरोंकी तरह रात्रिके समय छिपकर घूमते हुए दिखाई देते हैं। ये जहरीले प्राणी स्वयं सब लोगोंको देखते हुए छिपकर घूमते रहते हैं। किन्तु अब सचेत रहिये। ५ (१४)

---

८ एव महः तुविजात तुविष्मान् वृषभः बृहस्पतिः देवः अधायि। सः स्तुतः वीरवत् गोमत् नः धातु (येने) इयम् जीरदानु वृजनम् वियाम।

१ कङ्कतः न कङ्कतः अथो सतीनकङ्कतः द्वौ इति प्लुषी इति (अथो वा) अदृष्टाः मां नि अलिप्सत।

२ (काचित् ओषधी) आयती अदृष्टान् हन्ति, अथो (काचित्) परायती हन्ति। अथो अवघ्नती हन्ति, अथो पिषती पिनष्टि।

३ शरासः कुशरासः दर्भासः सैर्याः उत मौञ्जाः वैरिणाः (एतेषु निलीना) सर्वे अदृष्टाः साकं (मा) नि अलिप्सत।

४ गावः गोष्ठे नि असदन्, मृगासः नि अविक्षत, जनानाम् (अपि) केतवः नि (असरन्, एतस्मिन् काले) अदृष्टाः नि अलिप्सत।

५ एते उत्ये (अदृष्टाः) तस्कराः इव प्रदोषे अदृश्रन्। हे अदृष्टाः विश्वदृष्टाः (यूयं) प्रतिबुद्धाः अभूतन।

हे जहरीले प्राणी, आपका भी द्यु पिता है, पृथिवी माता है, सोम भाई है, और आदिती भगिनी है। स्वयं छिपकर सब प्राणीयोको देखनेवाले जहरील विष, शीघ्रतासे यहांसे चले जाव, दौडो, भागो। ६

पैरोसे चलनेवाले, (सर्पकी तरह) बदनसे भी चलनेवाले, (विछूकी तरह) डंक मारकर काटनेवाले और इससे भी अधिक जहरीले हे दृश्य और अदृश्य विष, आप सबोका शीघ्रतासे नाश होवे। ७

देखिये, सब विश्वको देखनेवाले और अदृश्य विषोका नाश करनेवाले सूर्यका उदय पूर्व दिशाकी ओर हो रहा है। वह सूर्य अदृश्य विष और दुष्ट हौवेका नाश करे। ८

सब विश्वको देखनेवाला, सब दुष्ट लोगोंका नाश करनेवाला और अदृश्य विषोका भी नाश करनेवाला सूर्य आकाशमे ऊपर चढ रहा है। ९

शराबकी दुकानमे रहनेवाले मनुष्यको जिस तरह शराबके पीपेसे बाधा नही होती उसी तरह सब विषोका नाश करानेके लिये मै उनको सूर्यकी ओर भगा देता हूं। जिस तरह सूर्य कभी मरता नही है उसी तरह हम भी कभी नही मरेंगे। सुवर्ण रंगके रश्मिरूप अश्वोपर आरूढ होकर सूर्यने सब विषोका नाश किया और मधुविद्यासे उनका अमृत बना दिया। १० (१५)

कपिजली जैसे छोटेसे पक्षीने तुमारे शरीरको जलानेवाले विषको चाट डाला, किन्तु वह नही मरता। उसी तरह हम भी नही मरेंगे। क्यो कि सुवर्ण रश्मिरूप अश्वोपर आरूढ होकर सूर्यने सब विषोका नाश किया। और मधुविद्याके द्वारा उनका मधुर अमृत बना दिया। ११

विष्पुलिंग नामकी एक्कीस चीडियोंने वढते हुए विपोंको चाट डाला। किन्तु वे नहीं मर गयीं। उसी तरह हम भी नहीं मरेंगे। सुवर्ण रश्मिरूप अश्वोंपर आरूढ होकर सूर्य सव विषोंको दूर ले गया और मधुविद्याके द्वारा उनका मधुर अमृत वनाया। १२

विपोंका नाश करनेवाली नव्वानवे नदीयोंके नामोका उच्चारण मैंने किया। इस लिये सुवर्ण रश्मिरूप अश्वोपर आरूढ होकर सूर्य सव विपोको दूर ले गया और मधुविद्याके द्वारा उनका मधुर अमृत वनाया। १३

एक्कीस मयुरी (मोरनी) और विवाह न हुई सात वहिन तुमारे शरीरको जलानेवाले विषोंको जलकी तरह ले गयीं। १४

यह नकुल (नेवला) छोटासा है। यदि मेरे विषका नाश यह नहीं करेगा तो मैं उसको कुचल डालुंगा। देखिये, इस स्थानसे विष उतरने लगा। वसः सव कहीं दूर चला गया। १५

पहाडसे वाहर एक नकुल आया और उसने कहा कि यह तो मामुली (साधारण) वीछूका विप है। वह कुछ नही है। हे विछु; चले जाव। तुमारा विष तीव्र नही है। १६। १६। २४। १

---

१२ त्रि सप्त विष्पुलिंगा. विपस्य पुष्यम् अक्षन् ता' चिन्नुवमरन्ति, नो वय मराम, हरिष्ठाः (स.) अश योजनं आरे (चकार। हे विप) त्वा मधुला मधु चकार।

१३ नवाना नवतीनां विपस्य रोपुपीणाम् सर्वासां नाम अग्रभम्। हरिष्ठा। अस्य योजन आरे (चकार। हे विप) मधुला त्वा मधु चकार (स)।

१४ त्रि सप्त मयूर्यः (याश्च) अग्रुव सप्त स्वसारा ता' ते विप, कुम्भिनीः उदकम् इव विजभ्रिरे।

१५ इयत्तक कपुभक' (पर यदि विपम् नाप गच्छति तर्हि) तक अश्मना भिनद्मि। तत. विप अनु पराची. सवत प्र वावृते।

१६ तत, गिरे. प्रवर्तमानक. कुपुभक' अब्रवीत (यद् इद) वृश्चिकस्य विपम् (इद) अरस। हे वृश्चिक ते विपम् अरसम्।

॥ इति चतुर्विंशोऽनुवाकः। प्रथमं मंडलं समाप्तं॥

॥ द्वितीय मंडल ॥

॥ प्रथम अनुवाक ॥

सूक्त १.

॥ ऋषि–आङ्गिरस । देवता–अग्नि ॥

हे अग्निदेव, आप सब लोगोंकी रक्षा करनेवाले हैं और आप बड़े तेजःपुंज हैं । प्रत्येक
दिन जब आप कभी स्वर्गके उदकमें अथवा कभी कडे पत्थरसे अथवा कभी निर्जन अरण्यसे
अथवा कभी कभी वनस्पतिसेभी प्रकट होते हैं तब आपका पवित्र स्वरूपही दिखाई देता
है । १

हे अग्निदेव, यज्ञमें होता (पुरोहित) का सम्मान आपहीको दिया जाता है । योग्य
समयपर ऋत्विजोंके कर्म करनेका सम्मान आपहीको दिया जाता है । सत्य धर्मसे आचरण
करनेवाले यजमानके यज्ञमें नेष्टाकाभी सम्मान आपहीको दिया जाता है । शासन करनेका
कामभी आपही करते हैं । अध्वर्युका कामभी आपही करते हैं । आपही ब्रह्मा हैं और हमारे
घरके गार्हपत्य अग्नि भी आप हैं । २

हे अग्निदेव, पुण्यवान पुरुषोंकी इच्छा पूर्ण करनेवाले इन्द्र आपही हैं । पूजा करने योग्य
विष्णु आपही हैं । आपकी कीर्ति सब दूर फैली हुई है । हे ब्रह्मणस्पतिरूप (अग्निदेव,)
[illegible] देनेवाले आपही हैं । हे जगत्की रक्षा करनेवाले अग्निदेव, अपूर्व बुद्धिदेवीने
[illegible] धारण की है । ३

हे अग्निदेव, विश्वका राजा वरुण आपही हैं जिसके नियम सदा अटल है। महा पराक्रमी और स्तुति करने योग्य मित्र आपही हैं। सब सज्जन लोगोंके स्वामी अर्यमा आपही हैं। हे अग्निदेव, उपभोग लेने योग्य जो सुख (अर्यमा) अर्पण करता है वह सुख यज्ञमण्डपमे उदारतासे अर्पण करनेवाले अंश नामके देव आपही हैं। ४

हे अग्निदेव, त्वष्टादेव आपही है। इस लिये भक्तोंके शरीरमें जो उत्तम वीर्य उत्पन्न होता है वह आपहीका स्वरूप है। हे अग्निदेव, मित्रकी तरह आपकी कान्ति सुख देनेवाली है। इस लिये आपकी दिव्य शक्ति भी सब विश्वके साथ भीतरी रूपसे फैली हुई है। बिजलीकी तरह शीघ्रतासे आकर भक्तोको बुद्धिरूप अश्व आपही अर्पण करते है। आप बडे ऐश्वर्यवान् है, इस लिये बलवान् पुरुषोका बल आपही हैं। ५ (१७)

हे अग्निदेव, विस्तीर्ण आकाशमे रहनेवाले परमात्मारुद्र आपही हैं। मरुत्-देवोंकी सेना आपही है। जिस सामर्थ्यसे प्राणीजातिका पोषण होता है उस सामर्थ्यके स्वामी आपही है। कल्याण करनेवाले आप प्रातःकालमे तेजस्वी वायूके साथ सबदूर सञ्चार करते हैं। सब लोगोंका पोषण करनेवाले पुषादेवके रूपसे आप भक्तोकी रक्षा करते हैं। ६

हे अग्निदेव, सेवारूप अलंकारसे आपको विभूषित करनेवाले भक्तोंको सामर्थ्यरूपी धन अर्पण करनेवाले आपही हैं। सब प्रकारके अमोल रत्नोंका भण्डार सवितादेव हैं और सवितादेव आपहीका रूप है। हे सब लोगोंके स्वामी अग्निदेव, आप सबका कल्याण करनेवाले हैं। इस लिये जो उत्तम दिव्यधन है उसपर आपही अधिकार चलाते है। आप वेदीमेंही रहते है और वहांपर प्रेमसे सेवा करनेवाले भक्तोंकी आपही रक्षा करते है। ७

---

४ हे अग्ने, धृतव्रत. वरुणो राजा त्वमसि, दस्म ईड्य च मित्र त्वम् (असि)। त्वम् सत्पति अर्यमान, हे देव, यस्य (अर्यम्ण) सभुजम विदथ भाजयु. अंश: (अस्ति, स) त्वमेव।

५ हे अग्ने विधते सुवीर्यं (य) त्वष्टा (स) त्वमसि, तव मित्रमह ग्नाव (विश्वेन) गनात्यम्। त्वम आशु हेमा स्वश्व्य ररिषे। त्वम् पुरुवसु: नरा शर्ध असि।

६ अग्ने मह दिव असुर रुद्र (स) त्वमसि, मारुत शर्ध त्वमेव, पृक्ष ईशिषे। त्वम शगत्र अरुणै वातैर्यासि, त्वम् पूषा सन् विधत त्मना पासि नु।

७ हे अग्ने त्वम् अरङ्कृते द्रविणोदा, रत्नधा सविता देव त्वम् असि। नृपते त्वम् भग वस्व ईशिषे, यस्य ते अविवत (तस्य) त्वम् पायु भवसि।

हे अग्निदेव, आप सब लोगोंका पालन करनेवाले हैं और सब जगत्के उदार राजा हैं; इस लिये भक्तलोग आपका सम्मान करते हैं। हे सुन्दर अग्निदेव, सब वस्तुओंके स्वामी आपही हैं। यह बात नहीं कि आप दस पांच लोगोंसे श्रेष्ठ हैं किन्तु आप सैकडों, नहीं, असंख्य लोगोंसे भी श्रेष्ट हैं। ८

हे अग्निदेव, आप जगत्के पिता हैं। इस लिये सब लोक यज्ञयागोंसे आपको सन्तुष्ट करते हैं और आपकी कृपा प्राप्त करनेके लिये आप जैसे तेजोमय शरीरवाले देवको अपनी तपश्चर्यासे प्रसन्न करते हैं। उस समय आपकी सेवा करनेवाले भक्तोंके आप पुत्र, बन जाते हैं अथवा उनके आनन्द देनेवाले मित्र बनकर शत्रुओंकी चढ़ाईसे उनकी रक्षा करते हैं। ९

हे अग्निदेव, आप प्रत्यक्ष पूजा करनेयोग्य ऋभुही हैं। पराक्रम और सामर्थ्यरूपी सम्पत्तिके स्वामी आपही हैं। हवि अर्पण करनेवाले भक्तोंका कल्याण करनेके लिये ही आप प्रज्वलित होते हैं और प्रकाशित होते हैं। हवि अर्पण करनेवाले भक्तोंके यज्ञकी सिद्धि करनेके लिये आप उनको सत्य मार्ग दिखाइये। १०(१८)

हे अग्निदेव, हवि अर्पण करनेवाले भक्तोंके आपही अदिति हैं। होत्रा और भारती देवताओंके रूपमें, स्तुतियोंसे आपही आनन्दित होते हैं। भक्तोंके शरीरमें स्फूर्ति उत्पन्न करनेके लिये सैकड़ों वर्षोंकी पुरानी इळाका रूप आपही धारण करते हैं। हे उत्तम वस्तुओंके स्वामी, अग्निदेव, आप वृत्रका नाश करनेवाले हैं और सरस्वति भी आपही हैं। ११

हे अग्निदेव, आपका शरीर बहुत बड़ा है। अपूर्व युवा अवस्थाकी आप प्रत्यक्ष मूर्तिही है। सुन्दरता जिसको कहते हैं वह केवल आपहीके प्रशंसा करने योग्य और मनोहर शरीरमें दिखाई देती हैं। सब संकटोंकेपार ले जानेवाले केवल आपही है। बडे सात्विक प्रतापकी आप प्रत्यक्ष मूर्तिही हैं। विश्वसे भी बड़ी और अपार सम्पत्ति आपही है। १२

हे अग्निदेव, आदित्यदेव आपहीको अपना मुख कहते हैं। हे ज्ञानवान् अग्निदेव, वे पवित्र विभूति, आपहीको अपनी जिव्हा कहते है। उदार देव आपके पीछे पीछे आकर यज्ञमे आपको अर्पण कीये हुए हविर्भागको खाते हैं। १३

हे अग्निदेव, जो देव स्वयं अमर होकर किसीका द्वेष नही करते वे भी आपको अर्पण किये हुए हविर्भागको निजके मुखसे खाते है। मरनेवाला मनुष्य भी आपहीकी कृपासे अन्नरसका आस्वाद लेता है और ओषधियोके उदरमे भी सूक्ष्मरूपसे आपही प्रकट होते है। १४

पवित्रस्थानमें प्रकट होनेवाले अग्निदेव, जगत्में सब वस्तुओंको आप व्याप्त कर सकते हैं। क्योकि आप अपने प्रतापके कारण सब वस्तुओसे श्रेष्ठ हैं। आपका सामर्थ्य इतना बड़ा है कि पृथिवी और आकाश दोनोंको अन्तरिक्षमें व्याप्त करके आपका सामर्थ्य अवशिष्ट रहता है। १५

---

१२ हे अग्ने, सुभृत. त्वम् उत्तम वय (असि), तव स्पार्हे सदृशि वर्णे आ (निरिला) श्रिय. (अधि वसन्ति)। प्रतरण' बृहन् वाज त्वमसि, बहुल विश्वतस्पृथु च रायि त्वमेव।

१३ हे अग्ने आदित्यास. त्वाम आस्यम् (चक्रिर), हे कवे, शुचय (देवा) त्वाम् जिव्हा चक्रिरे। रातिषाच देवाः त्वाम् अध्वरेषु सश्चिरे, त्वे च आहुतम् हवि अदन्ति।

१४ हे अग्ने, अद्रुह विश्वे अमृतास देवा त्वे आहुत हवि आसा अदन्ति। मर्तास (अपि) आयुनि त्वया (एव) स्वदन्ते, वीरुधा त्व शुचि गर्भो जज्ञिष।

१५ अग्ने त्वम् मज्मना (न केवल) तान् च सम् असि, प्रति च असि, (किन्तु) दे सुजात देव प्र रिच्यसे च। यत अन्ततेपृक्ष स्व महिना द्यावापृथिवी रोदसी उभे अनु वि भुवद।

आपकी स्तुति करनेवाले भक्त लोगोंको आप (ज्ञान), गोधन, और (सुबुद्धिरूपी) अश्व-
धन भी बड़ी उदारतासे अर्पण करते है। आनन्द देनेवाली वस्तुओंकी ओर आप उनके साथ
हमें ले जाइये। हम भी पराक्रमी वीरोंके साथ यज्ञमें आपके महत् यशका वर्णन करेंगे। १६

सूक्त २.

॥ ऋषि-गृत्समद । देवता-अग्नि ॥

अग्निको सब वस्तुओंका ज्ञान है। इस लिये यज्ञमें पहिले पहल अग्निको प्रसन्न करना
चाहिये। स्तुतियुक्त शब्दोंसे और हवियोंसे अग्निकी पूजा कीजिये। प्रज्वलित हुआ अग्नि
आनन्द देनेवाला है। आप बड़े दिव्य और पराक्रमी पुरुष है। स्वर्गलोकमें होता और
पृथिवीमें हमारे नेता आपही हैं। १

हे अग्निदेव, जिस तरह धेनु अपने स्थानमें (गोष्ठ) अपने वत्सकी ओर रांभती हुई चली
जाती है उसी तरह उषा और रात उत्साहसे आपकी ओर दौड़ती हुई चली जाती
हैं। हे अग्ने, आपपर सब लोग प्रेम करते हैं। आप स्वर्गलोकके महाबुद्धिमान
अधिष्ठाता हैं। मानव युगमें आप भूलोकमें रात्रिके समय प्रकाशित होते हैं। २

पृथिवी और आकाश दोनोंपर नियमसे अधिकार चलानेवाले सूर्यको और अद्भुत कर्म
करनेवाले अग्निको देव रजोलोकके तले अथवा भूलोकमें ले आये। वेगवान् रथकी तरह
अग्निदेव बड़े प्रसिद्ध हैं। आपका तेज बड़ा शुद्ध है और मित्रकी तरह सब स्थानोंमें आपकी
स्तुति की जाती है। ३

अन्तरिक्षमे (दिनपर दिन) वढ़नेवाले चन्द्रमाकी तरह अग्निकी कान्ति मनोहर है। जिस तरह सुवर्णका नीधि गुप्त स्थानमे रखा जाता है उसी तरह तेजस्वी अग्नि भी वेदीके स्थानमें स्थापित किया जाता है। अग्निदेव चित्र विचित्र रंगकी मेघमालामे मानो एक सुन्दर पक्षी वनकर रहता है। जिस तरह नदीके जलपर पूल सदा स्थित रहता है उसी तरह द्यु और पृथिवी दोनों लोकोपर आपकी दृष्टि सदा-अटल रहती है। ४

अग्निदेव होताका रूप धारण करें और सवको व्याप्त करनेवाले यज्ञकी चारो ओरसे रक्षा करें। सव लोग हवियोसे और स्तुतियोसे आपहीको विभूपित करते हैं। अग्निदेव वनौपधीयोके अरण्यमे वड़े ठाठसे सञ्चार करते हैं। जिस तरह नक्षत्रोके कारण आकाश चमकता हुआ दिखाई देता है उसी तरह अग्निदेव भी अपनी ज्वालाओंसे अन्तरिक्षके प्रदेशको प्रकाशित करता है। ५ (२०)

हे अग्निदेव, आप वड़े उदार हैं। इस लिये हमारा कल्याण करनेके लिये आप दिव्य सम्पत्तिरूपी प्रभासे प्रज्वलित हूजिये और उस सम्पतिकी वर्षा हमपर कीजिये। आप प्रकाशित हूजिये और हमारा कल्याण करनेके लिये मै जैसे दीन मनुष्यके हविर्भागका आप स्वीकार कीजिये। इसी लिये द्यु और पृथिवी दोनोको इधर आप ले आईये। ६

हे अग्निदेव, जा सम्पत्ति श्रेष्ट है उन सवका आप हमे अर्पण कीजिये। जो सवसे वड़ी और श्रेष्ट सम्पत्ति है वह भी हमें अर्पण कीजिये। जिस तरह द्वार खोलनेसे भीतरका मार्ग दिखाई देता है उसी तरह (सात्विक) सामर्थ्य प्राप्त करनेका भी मार्ग आप हमे दिखलाइये जिससे आपकी कीर्ति सवदूर फैले। आप ऐसा कीजिये जिससे द्यावापृथिवीकी कृपा हमपर वनी रहे और हमारी प्रार्थना सफल होवे। तेजस्वी सूर्यकी तरह उपा भी होवे। ७

---

४ रजसि उक्षमाण, (चद्रमिव सुरुच अग्निम्) हारे सुरुच चद्रमिव स्वे दमे आ तम आदधु । पृश्न्या पतरम, पाथ पायुम् न, उभे जनसी अक्षभि अनु चितयन्तम् (तम् आ दधु)।

५ स होता विश्व अध्वर परिभूतु, तमु मनुप हव्यै गिरा च ऋञ्जते हिरिशिप्र वृधसानासु जर्भुरत् (अय अग्नि) द्यौ. स्तृभि. न, रोदसी अनुचितयत्।

६ स त्वम् सददस्वान, न स्वस्तये रेवत् समिधान रयिम् अस्मासु दीदिहि । न सुविताय न, दे [illegible] देव, मनुप मे हव्या वीतये, रोदसी आ वृणुष्व।

७ हे अग्ने वृहत दा, सहस्रिण (अपि) दा, धुर्य्य दुर न वाजम अप वृधि। ब्रह्मणा द्यावा पृथिवी प्राची कृधि, शुक्र स्व न उपम वि दिद्युतु ।

रात्रिका और उषाका उदय होतेही सब लोग अग्निको प्रज्वलित करते है। अग्नि भी सूर्यकी तरह अपनी लाल प्रभासे प्रकाशित होते है। जब भक्त लोग अग्निकी स्तुति करते है तब यज्ञकी सिद्धि भी अच्छी तरह सफल होती है। अग्निदेव, सब देवोका राजाही है; किन्तु भक्त जनोका कभी न आनेवाला प्यारा महिमान् है। ८

हे अग्निदेव, आप अमर देवोमे बड़े श्रेष्ठ हैं। इस तरह हम जैसे मनुष्योंकी ध्यानबुद्धि परम दीप्तिमान् देवोकी ओर लगी हुई है। उसी कारण स्वर्ग लोककी धेनुएं हमारी इच्छाके अनुसार पृथ्वीमे आती हैं और सैकडो प्रकारकी और अच्छे स्वरूपकी वस्तुएं अपने स्तनोंमे निकालकर हमे अर्पण करती है। ९

हे अग्निदेव, आपकी कृपाके कारण और हमारी प्रार्थनाके कारण हमारे पुरुषार्थ (सामर्थ्य) का प्रभाव सब लोगोंमे दिखाई देवे। आप ऐसा कीजिये जिससे हमारा प्रताप सूर्यकी तरह अमर होकर पांच प्रकारके लोकोंमे उच्च स्थानपर चमकता हुआ दिखाई देवे। १०

हे पराक्रमी अग्निदेव, जिन महात्माओंका जन्म उच्चकुलमें हुआ है वे भी आपकी कृपाकी इच्छा करते हैं। आप प्रशंसा करने योग्य हैं। आप पूजा करने योग्य हैं। इस लिये सामर्थ्यवान लोग भी आपकी सेवा करते हैं। आप हमें अपने प्यारे बालबच्चे समझकर हमारे यज्ञके स्थानपर प्रकाशित होते हैं। आप हमें अपनाइये और सब प्रकार हमारा कल्याण कीजिये। ११

हे सर्वज्ञ अग्निदेव, आप हमे ऐसा आशीर्वाद दीजिये जिससे हम जैसे आपके भक्त लोक और हमारे यजमान दोनो आनन्दमे रहें। आप हमे ऐसा उत्कृष्ट ऐश्वर्य दीजिये जिससे हमे आनन्द, बहुत सन्तान, और पुत्रपौत्रका लाभ होवे। १२

जो बड़े बड़े उदार महात्मा आपकी स्तुति करनेवाले लोगोंको, ज्ञानरूपी गोधन और बुद्धिरूपी अश्वका दान देते है उन्हे और उनके साथ हमे भी आप आनन्द देनेवाली वस्तुओकी ओर ले जाइये। आपकी कृपासे हम और हमारे पराक्रमी और विजयी वीर यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करते है। १३ (२१)

सूक्त ३.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अग्नि ॥

देखिये, पृथिवीपर अथवा वेदीमे स्थापित किया हुआ अग्नि प्रज्वलित होकर सब भुवनोके सामने खड़ा हुआ है। सनातन, परम पवित्र, महाप्रज्ञावान्, देदीप्यमान, और वंदनीय अग्नि सब देवोको हवियोसे सन्तुष्ट करे। १

हे अग्निदेव, सब लोग आपकी स्तुति करते हैं और आपकी ज्वालाएं बड़ी सुन्दर दिखाई देती हैं। उन दीप्तिमान् ज्वालाओके कारण आप तीनो स्थानोको अथवा तीनो द्युलोकोको प्रकाशित करके जगत्को स्पष्टरूपसे दिखाई देते हैं। जब लोग आपकी स्तुति करते है और यज्ञकुण्डमे घीकी धाराएं बहती है तब आप हमारे स्तुतियुक्त हवियोको यज्ञके पहिले देवोको अर्पण करके उन्हे विभूषित कीजिये। २

---

१२ हे जातवेदा अग्ने, वय ते स्तोतार (अस्माक) सूरय. च उभयास. शर्मणि स्याम। पुरुश्चन्द्रस्य भूयसः प्रजावत स्वपत्यस्य वस्व राय नः शग्धि।

१३ हे अग्ने ये सूरय स्तोतृभ्य गो अग्रा अश्व पेशस रातिम् उपसृजन्ति तान् च अस्मान् च वार्य आ प्र नेपिहि (वय च) सुवीरा (सत) विदथेः बृहत् वदेम्।

१ पृथिव्या निहित (अय) अग्नि समिद्ध (सन्) विश्वानि भुवनानि प्रत्यङ् अस्थात्। प्रदिव पावक सुमेधा देव अर्हन् (च अय) अग्नि. होता देवान् यजतु।

२ सुअर्चि नराशस. (स्व) महा (स्वानि) धामानि तिस्र दिवश्च प्रति आनन् (वर्तते) घृतप्रुषा मनसा हव्य उन्दन, यज्ञस्य मूर्धन् देवान् समनक्तु।

हे अग्निदेव, आप पूजा करने योग्य हैं। आप सबसे पुराने हैं। हम आपकी हार्दिक स्तुति करते हैं। इस लिये आप देवोंको हविर्दानसे सन्तुष्ट कीजिये। जो कभी युद्धमें पीछे नहीं हटने ऐसे मरुत्-गणोंको आप ले आइये। हे ऋत्विज, कुशासनपर बैठे हुए इन्द्रकी आप पूजा कीजिये। ३

हे देदीप्यमान् कुशासन, दिव्य ऐश्वर्यकी प्राप्ति होनेके लिये हमने आपको अग्निके वेदीपर बिछाया है। आप वीर्य देनेवाले हैं, उन्नति करनेवाले हैं, और सम्पति बढानेवाले हैं। आप मक्खनकी तरह मुलाइम भी हैं। इस लिये हे वसुदेव, हे पूजा करने योग्य आदित्यदेव, हे देवगण, आप सब मिलकर इस आसनपर विराजमान् हूजिये। ४

जब हम नमस्कार और प्रार्थना करते हैं तब यज्ञ-शालाका लम्बा और चौड़ा दिव्य द्वार खुल जावे। कभी न टूटनेवाला यज्ञमण्डपका चौडा द्वार अब खुल जावे। यह बात सबको विदित ही है कि बड़े बड़े शूर पुरुष आपकी सेवा करते हैं; इस लिये आप अपने भक्तोंकी रक्षा करके उनको पवित्र करते हैं। ५ (२२)

देखिये, युवा रात और उषा सुन्दर पक्षीकी तरह मनोहर दिखाई देती है। वे आपसमें चिपके हुए (संलग्न) दिखाई देती हैं। प्रेमसे इच्छारूपी दूध देनेवाले आपही हैं। आपमें प्रेमरूपी रस पूर्ण रीतिसे भरा हुआ है। (कालरूप) सूत सबदूर फैला हुआ है और उसीका धागा आप सदा बीनती रहती हैं। हमारे यज्ञका स्वरूप और हमारा सत्कर्म आप सदा बनानेवाले हैं। ६

हमारे यज्ञके दो दिव्य यज्ञहोता सबसे पुराने बडे ज्ञानवान् और तेजस्वी हैं। आप हमारा यज्ञ श्रद्धा-स्तोत्रोंसे योग्य रीतिसे समाप्त करते हैं। आप योग्य समयपर देवोंका यजन करते हैं। पृथिवीके नाभिमें (यज्ञवेदीपर) तीन उच्च आसनोंपर उन देवोंको बिठलाकर आप उनको विभूषित करते हैं। ७

हमारा ध्यान सफल करनेवाली सरस्वति, देदीप्यमान् इळा और, जगत्पर अधिकार चलानेवाली भारती तीनों देवी हमेंशाकी तरह कुशासनपर बैठे हमें अपनी सहायता देवे और हमारी रक्षा करे। ८

देखिये; सुवर्णकी तरह कान्तिमान् और हृष्टपुष्ट वीर प्रकट होता है। आप प्रत्यक्ष यौवनका निधी ही हैं। त्वष्टादेव, सब लोगोंकी प्रार्थनाको सुनते हैं। सब देवोंके आप प्यारे हैं। आपकी कृपासे हमारे कुलमें एक ऐसा (वीर) पुरुष उत्पन्न होवे जो सब कुलकी उन्नत्ति करे और अन्तमे देवलोकको चले जाय। ९

यह वनस्पति यूप पास खडे रहकर (मेध्य हवि) को (मुक्त करें) छोड दे। जब ध्यान-स्तोत्र शुरू होते हैं तब अग्निदेव उसको पकायेंगे। देवलोकमे रहनेवाला और यज्ञकी रीतिको जाननेवाला शमिता (जो पशुका वध करता है) तीन वार सिञ्चित किये हुए हवियोंको देवोंकी ओर ले जावे। १०

इस अग्निमें घी सिञ्चित किया हुआ है। क्यों कि घीसे अग्नि प्रज्वालित होता है। घीमे अग्नि रहता है और घी अग्निका तेज है। हे इच्छाको सफल करनेवाले अग्नि, आप अपने स्वभावके अनुसार आनन्दित हूजिये और स्वाहा शब्दका उच्चारण करके हमने अर्पण किये हुए हवियोंको देवोंकी ओर पहुंचाइये। ११ (२३)

---

८ न. धिय साधयन्ती सरस्वती, देवी इळा, विश्वतूर्ति. भारती, (एता) तिस्र देवी स्वधया इद बर्हि: निपद्य, (इद) शरण अच्छिद्रम् पान्तु।

९ पिशङ्गरूप सुभर वीर. जायते (सः) शुष्मी, देवकाम च। अत (रोय) त्वष्टा अग्ने प्रजा वि ष्यतु नाभि च (यथा) स· देवानाम पाथ अपि एतु।

१० वनस्पति· (हव्य) अवसृजन् उप अस्थात, (तत·) अग्नि धीभि हवि प्र सूदयाति। देव शमिता प्रजानन् तत् त्रिधा समक्त हव्य देवेभ्य उपनयतु।

११ घृत मिमिक्षे, घृतम अस्य योनि, (अय) घृते श्रित, घृतम उ अस्य धाम (भाति)। हे वृषभ अग्ने) अनुष्वध मादयस्व, स्वाहाकृत हव्यम वक्षि, (तस्मात् तद देवेभ्य) आ वह।

सूक्त ४.

॥ ऋषि–सोमाहुति । देवता–अग्नि ॥

अग्निका प्रकाश बहुतही उज्ज्वल है। आप पवित्र हैं। आप प्रत्यक्ष आनन्दकी मूर्ति है। आप सब लोगोके महिमान् हैं। तुमारे कल्याणके लिये मैं तुमको आहुति अर्पण करता हूं। सब भक्तिवान् लोग मित्रकी तरह सर्वज्ञ अग्निसे प्रेम करते हैं। १

भृगुऋषियोने दिव्य उदकके निवास स्थानमे पहिले पहल अग्निदेव की सेवा की। उसके अनन्तर उन्होने अग्निदेवको दो स्थानोमे स्थापित किया। अग्निका बुद्धिरूप अश्व बडा वेगवान् है। देवोके नियमके अनुसार चलनेवाले अग्निदेवका सब भुवनोमे जय हो। २

अग्निदेवको मनुष्यलोकमे रहनेकी इच्छा हुई। इस लिये देवोने मनुष्यलोकमे आपको स्थापित किया। सब देव आपसे बडा प्रेम करते हैं। दानी भक्त बडी नम्रतासे आपका सम्मान करते हैं। अग्निदेव उत्सुक रात्रियोको प्रकाशित करते हैं। ३

जब अग्निदेव सब दूर फैलते हैं तब आपकी कल्याण करनेवाली उन्नति होती हुई दिखाई देती है। जब आप प्रज्वलित होते हैं तब भी आपका दर्शन मनोहर होता है। जिस तरह जोरसे दौडनेवाला घोडा अपनी जिव्हाको (मुंहसे बारबार बाहर निकालकर) और अपनी पुन्छको हिलाता है उसी तरह अग्निदेव जब वनस्पतिमें प्रवेश करते हैं तब वनस्पति भी उसके बलसे हिलने लगती है। ४

अग्निने अपने भयंकर सामर्थ्यसे पापरूप अरण्यको जलाया। कवियोंने मेरे पास आपके सामर्थ्यका वर्णन किया। जब आपकी स्तुति की जाती है तब आप भक्तोंके सामने प्रकट होते है और अपना सामर्थ्य दिखलाते हैं। जब अग्निदेवके स्वरूपका नाश (भस्म) होता है (बुझा हुआ दिखाई देता है) तब फिर आप बडे सुन्दर तेजसे प्रकाशमान् दिखाई देते हैं। ५

जब अग्नि बडे तेजसे प्रकाशमान् होते हैं तब मानों, ऐसा विदित होता है कि आप किसी अरण्यको जलानेके लिये तैयार हुए है। जिस तरह मार्गसे वेगसे बहते हुए जलके प्रवाहका बडा आवाज होता है अथवा जोरसे चलते हुए रथका भी बडा आवाज होता है, उसी तरह अग्नि भी अरण्यको जलाते समय बडा आवाज करते है। अग्निदेवका मार्ग काला है किन्तु आपका स्वरूप उज्वल और आनन्द देनेवाला है; जिस तरह मेघोसे आकाश हंसता हुआ दिखाई देता है उसी तरह अग्निका मुख भी हंसता हुआ दिखाई देता है। ६

जब अग्निदेव (अरण्यको जलाकर) सब दूर फैलते हैं तब आप विस्तीर्ण पृथिवीको भी जलाते हैं। वनके पशुओंकी तरह स्वतन्त्र रीतिसे चारो ओर सञ्चार करते हैं। आपका मार्ग काला है, आप बडे देदीप्यमान् है और आपकी ध्वजा भी काली है। जब आप वनके वनस्पतियोंको जलाते है तब यह बात विदित होती है कि उसके बहानेसे मानो, आप सब पृथिवीको जलानेको तैयार हुए है। ७

प्राचीन कालमे आपने हमपर जो कृपा की है उस कृतज्ञताका स्मरण करके इस तीसरे यज्ञसभामे हम आपकी स्तुति करते है। इस लिये, हे अग्निदेव, हमपर कृपा करके आप हमे ऐसा ऐश्वर्य दीजिये जिससे हमे सज्जन, श्रेष्ठ, प्रतापवान् और सात्विक सुपुत्र प्राप्त होवे। ८

हे अग्निदेव, हम आपकी स्तुति और भक्ति एकाग्र ध्यानसे करते है। जो दुष्ट शत्रु हमारे ने खडे हुए हैं उनका नाश करनेके लिये आपकी कृपासे ऐसे सामर्थ्य और पराक्रमका पूर्ण लाभ हम जैसे भक्त और यजमान दोनोंको सदा होवे जो युवा अवस्थामे प्राप्त होता है। ९ (२५)

---

५ यत् (अस्य) वनदः अभ्रम आ पनन्त, (असौ) उशिग्भ्यो न (स्वीय) वर्णम मे अमिमीत। (तत् य: जुजुर्वान् मुहु आ युवा भूत् स (अग्नि अय) चित्रेण भासा रसु चिकिते।

६ य वना तातृपाण न आ भाति, पथा वा न, रथ्येव स्वानीत् (अय) कृष्णाध्वा तपुः रण्व, नभाग स्मयमान द्यौरिव चिकेत।

७ य वि अस्थात् ऊर्वीम् अभि वक्षन् स: अगोपा पशु न स्वयु एति। (स. अयम) आनिग्मा। अतमानि उष्णन् कृष्णव्यथि: अग्नि भूम अस्वदयत् न।

८ ते पूर्वस्य अवसा अधीतौ तृतीये विदथे तु (इद) मन्मशंसि। (अत.) हे अग्ने सयतीर बृहन्त क्षुमन्त वाजम् स्वपत्य रयिम् अस्मे दा।

९ हे अग्ने (त्वा) गृहा वनन्त वय गृत्समदास उपग त्वया यथा अभि स्तु. (सन्त च) सुवीरा अभिमातिषाह (भवेम तथा) स्मत् सूरिभ्यो गृणते च तत वय धा।

सूक्त ५.

॥ ऋषि–सोमाहुति । देवता–अग्नि ॥

यज्ञके होता, चैतन्य देनेवाला और जगत्के पिता अग्नि हमारे पितरपर कृपा करनेके लिये प्रकट हुए हैं। हमें कल्याण और विजय प्राप्त करानेके लिये आप हमारे यज्ञका स्वीकार करते हैं। इस लिये पराक्रमी और सात्विक अग्निको हम इस यज्ञमे पहिले बुलाते हैं। १

अग्निदेव यज्ञके नेता हैं। सातकर्मोका सूत्र आपहीके अधिकारमें है। आप अब पोता बनकर देवोंके विषयमे आठवा कर्म भी मनुराजके घरकी तरह यहां भी करते हैं। २

जो हविर्भाग ऋत्विज अर्पण करते हैं जो प्रशंसायुक्त स्तोत्र ऋत्विज प्रेमसे गाते हैं उन् सब कर्मोको आप जानते ही हैं। जिस तरह चक्रके चारों ओर धुरी होती है उसी तरह ऋत्विक कर्मोका ज्ञान आपहीमे भरा हुआ है। ३

पवित्र यज्ञ कर्मके साथ पवित्र अग्नि सब लोगोंको मार्ग दिखलानेके लिये प्रकट हुए हैं। आपके कर्मके प्रचारमे कभी भी परिवर्तन नहीं होता है। वृक्षकी शाखाकी तरह कर्मके ज्ञानको जाननेवाला विद्वान ऋत्विज अग्निके सकल ज्ञानका एक छोटासा हिस्साही है। ४

जो तीन वहिन यज्ञकर्ममें उपस्थित थीं उनसे अधिक मनोहर बिजली रूपी चञ्चल धेनु अग्निरूपी नटकी कान्तिसे मोहित हुई। ५

जब वहिन घी हाथमे लेकर (अग्निमे डालनेके लिये) माताके पास खड़ी रहती है अथवा जिस तरह धोये हुए अनाजको जल गिरनेसे आनन्द होता है उसी तरह दोनों वहिनोंके आनेसे अध्वर्यु (अग्नि)को आनन्द होता है। ६

अग्नि निजको सन्तुष्ट करनेके लिये स्वयं पुरोहित वन जाय और ऋत्विजका कार्य अच्छी
तरह समाप्त करे । आपका वर्णन करनेसे हमारा आनन्द वढेगा और हम भी यह यज्ञ
आपहीको अर्पण करेंगे । ७
हे ज्ञानवान्, अग्निदेव, सब माननीय देवोंको सन्तुष्ट करनेके लिये हमने यह यज्ञ किया
है । हे अग्निदेव, यह यज्ञ आपहीको अर्पण होवे । ८ (२६)

सूक्त ६.

॥ ऋषि-सोमाहुति । देवता-अग्नि ॥

हे अग्निदेव, मैंने अर्पण की हुई समिधा और उपासनाका आप प्रेमसे स्वीकार कीजिये।
मैं आपकी जो स्तुति करता हूं उसको भी आप आनन्दसे सुनिये । १
हे तपस्तेजके कारण प्रकट होनेवाले अग्निदेव, वुद्धिरूप अश्व आपके बड़े प्यारे हैं । योग्य
रीतिसे आपकी सेवा करनेका मुझे अवसर मिले । हे ज्ञानवान् देव, इस स्तुतिके द्वारा मैं
आपकी सेवा करता हूं । २
हे देव, आपको स्तुति वड़ी प्यारी है । इस लिये स्तुतिके द्वारा आपकी सेवा करना हम
चाहते हैं । हे सामर्थ्य और सम्पत्ति देनेवाले देव, आप भक्तिरूप सम्पत्तिकी इच्छा करते
हैं । इस लिये भक्तिके द्वारा आपकी सेवा करनेकी हमारी इच्छा है । ३
हे धनके स्वामी, आप दिव्य धन देनेवाले है । कृपारूपी दान देनेवाले आप हमारे यजमान
हूजिये । आप हमारे शत्रुओंका और द्वेष करनेवाले दुष्ट लोगोंका नाश कीजिये । ४
हे अग्निदेव, आप आकाशसे वर्षा कीजिये। नाश न होनेवाले सत्त्व-सामर्थ्य आप हमें अर्पण
कीजिये । आप ऐसा कीजिये जिससे सैंकडो प्रकारका वल हमें प्राप्त होवे । ५

---

७ (अयम्) ऋत्विक् स्वः स्वाय धायसे ऋत्विजम् कृणुताम् । आत् वय (अय) स्तोम वनेम, यज्ञ न अरेम् ररिम ।

८ यथा विद्वान् (अग्निः) विश्वेभ्य यजतेभ्य अरम् करत् (तथा) हे अग्ने यम् (इम) यज्ञ वयम चकृम (स) अय त्वे अपि (अर्पित स्यात्) ।

१ हे अग्ने इमा मे समिध, इमा उपसदम् (इमौ च) वने उ च इमा गिर सु श्रुधि ।

२ अग्ने, हे ऊर्ज नपात, अश्वमिष्टे, अया ते विधेम, हे सुजात एना सूक्तेनापि (विधेम) ।

३ त त्वा गिर्वणम गीर्भि, हे द्रविणोद, द्रविणस्यु (त्वा) वय सपर्येन सपर्येम ।

४ हे वसुपते, वसुदावन्, स त्व मघवा सूरि. च वोधि, द्वेषासि आमत युयोधि ।

५ स (त्वम) न दिवस्परि वृष्टिम् (वृणुहि), स (त्व) न अर्वणाम् वाजम्, स (त्व) न सहस्रिणी इषंश्च (देहि) ।

हे यौवनकी मूर्ति, हे देव प्रतिनिधि, हे पूजा करने योग्य पुरोहित, हमारी स्तुतियोंसे आप सन्तुष्ट हूजिये। आपके गुणोंका वर्णन करनेवाले और आपकी कृपाकी इच्छा करनेवाले भक्तोंकी ओर आप आइये। ६

हे प्रज्ञावान् अग्नि, आप सर्वज्ञ है। आप निजके लोगोंका और दूसरे लोगोंका भी कल्याण करनेवाले है। देव और मनुष्यजाति दोनो प्रकारके लोगो मे आप एकसा हेलमेलका बर्ताव करते हैं। ७

आप सब बातोंको जानतेही है। इस लिये आप ऐसा कीजिये जो देवोंको प्रिय है। हे ज्ञानवान देव, यज्ञमे आप सब देवोंको यथेष्ट सन्तुष्ट कीजिये। आप इस कुशासनपर विराजमान हूजिये। ८ (२७)

सूक्त ७.

॥ ऋषि—सोमाहुति । देवता—अग्नि ॥

हे तरुण अग्निदेव, हे भारत, आप बडे श्रेष्ठ और तेजस्वी हैं। आप ऐसी सम्पत्ति ले आइये जिससे सब लोक लालायित होते है। १

हे अग्निदेव, देवों और माननीय मनुष्योंका सन्मान न करनेकी दुर्बुद्धिका प्रभाव हमपर न पडे। सज्जन लोगोंका द्वेष करनेवाले और दुष्ट लोगोंके चंगुलसे हमे आप मुक्त कीजिये (तार दीजिये)। २

जिस तरह पानीके छोटे नालेके परे मनुष्य सहज रीतिसे जा सकता हैं उसी तरह आपकी कृपासे सज्जन लोगोंका द्वेष करनेवाले शत्रुओंका नाश हम सहज रीतिसे करें। ३

हे परम पवित्र अग्नि, आप पवित्र और पूजा करने योग्य हैं। जब घीकी आहुति आपको अर्पण की जाती है तब आप अधिक प्रज्वलित होते है। ४

हे भारतदेव, लोगोंपर प्रेम करनेवाले अग्निदेव, जब हम आपकी हार्दिक प्रार्थना करते हैं और जब आनन्द बढानेवाले सामगायनोंसे और छन्दयुक्त ऋचाओंसे आपकी उपासना करते हैं तब आप हमको अपनाते हैं (हमारा कल्याण करते है)। ५

हे अग्निदेव, वनस्पति आपका अन्न है; घी आपका पेय है। आप यज्ञके प्राचीन, उत्कृष्ट होता है। आप तपके सामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले अद्भुत विभूति हैं। ६ (२८)

सूक्त ८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अग्नि ॥

जिस तरह युद्धको जानेवाला योद्धा अपने रथका और बड़े बड़े घोडोका वर्णन करता है उसी तरह हमको (हे भक्त), अग्निके अद्भुत दानका भी वर्णन करना चाहिये। १

अग्निदेव दान देनेवाले भक्तोको अच्छी तरह मार्ग दिखलाते है। धर्मके अनुसार न चलनेवाले लोगोको आप कष्ट देते हैं। किन्तु आपको कोई भी कष्ट नही दे सकता। आपका स्वरूप बहुत मनोहर है। इस लिये अग्निदेवको हम हवि अर्पण करते है। २

हे अग्निदेव, जब आपकी स्तुति की जाती है तब मानों, हर एक घरमे प्रातःकाल और सायंकालमे अग्निरूपी ईश्वरके वैभवका स्तवन किया जाता है। ३

जिस तरह सूर्य अपने रश्मियोसे देदीप्यमान् होता है उसी तरह आप भी अपनी प्रभासे तेजःपुज दिखाई देते हैं। आपकी नाश न होनेवाली ज्वालाओके कारण सब वस्तुएं स्पष्ट-रूपसे दिखाई देती हैं। ४

सब वस्तुओको खानेवाले (भक्षण करनेवाले) अग्निका (ब्रह्माण्डपर) साम्राज्य है (वे अधिकार चलाते है)। उस महत्वके अनुसार सामगानसे हम आपके यशका वर्णन करते है और उसको बढ़ाते हैं। क्यो कि सब प्रकारका ऐश्वर्य आपहीमे इकट्ठा हुआ है। ५

अग्नि, इन्द्र, सोम, और अन्य देवताओकी कृपासे हमे कोई भी कष्ट न दे सके। (सज्जन) लोगोके शत्रुओका और उनकी सेनाका पराभव होवे। ६ (२९) (५

६ इअन्न सर्पिरासुति प्रत्न वरेण्य सहस पुत्र (अय) होता अद्भुत (खलु)।
१ वाजयन् रथान् इव नु यशतनस्य मीळ्हुष अग्ने योगान् उपस्तुहि।
२ य दाशुषे सुनीथ (स्वय) अजुर्य अरिम् जरयन् चारुप्रतीक (च स) आहुत।
३ य उ दमेषु आ दोषोषसि श्रिया प्रशस्यते यस्य च व्रत न मीयते (स आहुत)।
४ यः स्वः न भानुना (रोचिष्मान्) अर्चिषा च अजरे अभि अनान चित्र विभानि।
५ (इम) अन्निम् अग्निम् (अस्य) स्वराज्यम अनु उक्थानि ववृधु, स विश्वा श्रिय अधि दधे।
६ अग्ने इन्द्रस्य सोमस्य, देवाना ऊतिभिश्च वयम अरिष्य त, पृतन्यत. अभिष्याम।

॥ इति द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अध्याय ६.

सूक्त १

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--अग्नि ॥

हे अग्नि, आप बड़े ज्ञानवान्, उग्र, देदीप्यमान्, और बड़े कुशल यज्ञ--होता है। होतामें आपही अधिष्ठित हुये हैं। भक्तोंकी रक्षा करनेका काम आप सदा करते रहते हैं। आप बड़े मनोहर हैं। सैंकडो प्रकारसे आप अपने भक्तोंका लाभ कराते हैं। आपकी भाषा बडी पवित्र है। १

स्वर्गमें ले जानेवाले आप हमारे नेता हैं। आप स्वर्ग--लोकमें हमारी रक्षा करते हैं। हमारी इच्छा पूरी करनेवाले अग्निदेव, जिन वस्तुओंकी हम इच्छा करते हैं उनकी ओर हमें आपही ले जाते हैं। हे अग्निदेव, हमारी और हमारे पुत्र और पौत्रोंकी उन्नति करनेके लिये आप प्रकाशित होते हैं। आप हमें कभी भी नहीं भूलते हैं। आप हमारी रक्षा करनेवाले हैं। २

हे अग्नि, जिस ऊंचे लोकमें आप प्रकट होते हैं वहांभी हम आपकी सेवा करेंगे। नीचेके लोकोंमेंभी हम स्तुतियोंके द्वारा आपका भजन करेंगे। जिन जिन स्थानोंपर आपका जन्म होता है वहां मैं आपकी पूजा करता हूं। इसी लिये आप प्रज्वलित होते हैं। जब आप प्रज्वलित होते हैं तब ऋत्विज आपको हवि अर्पण करते हैं। ३

हे अग्निदेव, आप भक्तलोगोंकी प्रार्थना सुनते हैं। आप यज्ञ--कर्म करनेमें बड़े कुशल हैं। इसलिये हवियोंसे देवोंके लिये आप यजन कीजिये। आपको अर्पण करनेके योग्य हमारे पास जो सम्पत्ति है वह यही है। इसलिये आप उस हविरूपी सम्पत्तिका आनन्दसे स्वीकार कीजिये और उसकी प्रशंसा कीजिये। सच पूछा जाय तो आपको किसी बातकी कमी नहीं है। आप भूलोक और स्वर्गलोकके वैभवके स्वामी हैं। हमारे अन्तःकरणमें ज्ञान दायिता उत्पन्न करनेकी प्रेरणा आपही कराते हैं। ४

हे अग्निदेव, वनस्पति आपका अन्न है; घी आपका पेय है। आप यज्ञके प्राचीन, उत्कृष्ट होता है। आप तपके सामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले अद्भुत विभूति हैं। ६ (२८)

सूक्त ८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अग्नि ॥

जिस तरह युद्धको जानेवाला योद्धा अपने रथका और बड़े बड़े घोडोंका वर्णन करता है उसी तरह हमको (हे भक्त), अग्निके अद्भुत दानका भी वर्णन करना चाहिये। १

अग्निदेव दान देनेवाले भक्तोंको अच्छी तरह मार्ग दिखलाते हैं। धर्मके अनुसार न चलनेवाले लोगोंको आप कष्ट देते हैं। किन्तु आपको कोई भी कष्ट नहीं दे सकता। आपका स्वरूप बहुत मनोहर है। इस लिये अग्निदेवको हम हवि अर्पण करते है। २

हे अग्निदेव, जब आपकी स्तुति की जाती है तब मानो, हर एक घरमे प्रातःकाल और सायंकालमे अग्निरूपी ईश्वरके वैभवका स्तवन किया जाता है। ३

जिस तरह सूर्य अपने रश्मियोसे देदीप्यमान् होता है उसी तरह आप भी अपनी प्रभासे तेजःपुज दिखाई देते है। आपकी नाश न होनेवाली ज्वालाओंके कारण सब वस्तुएं स्पष्ट-रूपसे दिखाई देती हैं। ४

सब वस्तुओंको खानेवाले (भक्षण करनेवाले) अग्निका (ब्रह्माण्डपर) साम्राज्य है (वे अधिकार चलाते है)। उस महत्वके अनुसार सामगानसे हम आपके यशका वर्णन करते है और उसको बढ़ाते हैं। क्यो कि सब प्रकारका ऐश्वर्य आपहीमे इकट्ठा हुआ है। ५

अग्नि, इन्द्र, सोम, और अन्य देवताओंकी कृपासे हमे कोई भी कष्ट न दे सके। सज्जन) लोगोके शत्रुओंका और उनकी सेनाका पराभव होवे। ६ (२९) (५

---

६ द्रुअन्न' सर्पिरासुति प्रत्नः वरेण्य सहस पुत्र' (अय) होता अद्भुत (खलु)।

१ वाजयन रथान् इव नु यशतनस्य मीळ्हुष अग्ने योगान् उपस्तुहि।

२ य दाशुषे सुनीथ (स्वय) अजुर्य अरिम् जरयन् चारुप्रतीक (च स) आहुत।

३ य उ दमेषु आ दोषोषसि श्रिया प्रशस्यते यस्य च व्रत न मीयते (स आहुत)।

४ यः स्वः न भानुना (रोचिष्मान्) अर्चिषा च अजरे अभि अयान चित्र विभाति।

५ (इम) अत्रिम् अग्निम (अस्य) स्वराज्यम अनु, उक्थानि ववृधुः, स विश्वा श्रिय अधि दधे।

६ अग्ने इन्द्रस्य सोमस्य, देवाना ऊतिभिश्च वयम अरिष्य त, पृतन्यत. अभिष्याम।

॥ इति द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अध्याय ६.

सूक्त १

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--अग्नि ॥

हे अग्नि, आप बड़े ज्ञानवान्, उग्र, देदीप्यमान्, और बड़े कुशल यज्ञ--होता है। होतामे आपही अधिष्ठित हुये है। भक्तोंकी रक्षा करनेका काम आप सदा करते रहते हैं। आप बड़े मनोहर हैं। सैकडो प्रकारसे आप अपने भक्तोका लाभ कराते है। आपकी भाषा बड़ी पवित्र है। १

स्वर्गमे ले जानेवाले आप हमारे नेता है। आप स्वर्ग--लोकमे हमारी रक्षा करते है। हमारी इच्छा पूरी करनेवाले अग्निदेव, जिन वस्तुओकी हम इच्छा करते हैं उनकी ओर हमे आपही ले जाते है। हे अग्निदेव, हमारी और हमारे पुत्र और पौत्रोकी उन्नति करनेके लिये आप प्रकाशित होते है। आप हमे कभी भी नहीं भूलते है। आप हमारी रक्षा करनेवाले हैं। २

हे अग्नि, जिस उचे लोकमे आप प्रकट होते हैं वहांभी हम आपकी सेवा करेंगे। नीचेके भूलोकमेभी हम स्तुतियोके द्वारा आपका भजन करेंगे। जिन जिन स्थानोपर आपका जन्म होता हैं वहां मै आपकी पूजा करता हूं। इसी लिये आप प्रज्वलित होते है। जब आप प्रज्वलित होते हैं तब ऋत्विज आपको हवि अर्पण करते है। ३

हे अग्निदेव, आप भक्तलोगोकी प्रार्थना सुनते है। आप यज्ञ--कर्म करनेमे बड़े कुशल हैं। इसलिये हवियोसे देवोके लिये आप यजन कीजिये। आपको अर्पण करनेके योग्य हमारे पास जो सम्पत्ति है वह यही है। इसलिये आप उस हविरूपी सम्पत्तिका आनन्दसे स्वीकार कीजिये और उसकी प्रशंसा कीजिये। सच पूछा जाय तो आपको किसी बातकी कमी नहीं है। आप भूलोक और स्वर्गलोकके वैभवके स्वामी है। हमारे अन्तःकरणमे उत्तम कविता उत्पन्न करनेकी प्रेरणा आपही कराते है। ४

---

१ विदान त्वेष दीदिवान् सुदक्षश्च (अयम्) होता होतृ सदने असदत्। (स अयम्) अग्नि अदब्धव्रतप्रमति वासिष्ठ सहस्रभर शुचि जिव्हश्च।

२ त्वम् न दूत त्वमु (न) परस्पा, वृषभ त्वम् वस्य आ प्रणेता असि। हे अग्ने न (न) तोकस्य च तनूनाम् तने (त्वम्) दीघत् अप्रयुच्छन् गोपा बोधि।

३ अग्ने, ते परमे जन्मन् (त्वा) विधेम, अवरे सधस्थे स्तोमै विधेम। (यत) यस्मात् योने त्वम् उदारिथ त (स्थान अधिकृत्य) यजे, (अत) समिद्धे त्वे (ऋत्विज) हवींषि प्र जुहुरे।

४ अग्ने, श्रेष्ठ यजीयान् च त्वम हविषा (देवान्) यजस्व, इदं (एव) देष्णम् राध (तद) अभिगृणीहि। (किं अन्यानेन त्वया) त्वम हि रयीणाम रयीपतिरसि, त्वम शुक्रस्य वचस च मनोता।

हे पराक्रमी देव, भक्तोंको दान करनेके लिये आप प्रत्येक दिन प्रकट होते है। तबभी स्वर्गलोक और भूलोककी सम्पत्तिकी जो पुञ्जी आपके पास है वह कभी घट नहीं जाती। हे अग्नि, आप अपने भक्तोंको पराक्रमी बनाइये। आप उनको ऐसा वैभव अर्पण कीजिये जिसपर किसीका अधिकार नहीं चल सकता है। ५

हे अग्निदेव, आप बड़े दयाशील है। यज्ञ कर्ममे भी आप बड़े कुशल है। हमारा कल्याण करनेके लिये आप अपने प्रज्वलित मुखसे देवोको सन्तुष्ट करते है। आप ऐसे होशियार हैं कि आपके सामने किसीकी चालाखी नहीं चलती। पृथ्वीपर आप हमारी रक्षा करनेवाले है। इतनाही नहीं, किन्तु स्वर्गलोकमे भी हमारा कल्याण करनेवाले आपही है। इस लिये, हे अग्निदेव, आप इस तरह प्रकाशित हूजिये जिस तरह आपके प्रकाशके द्वारा हमे ऐश्वर्य प्राप्त होवे और हमारी उन्नति होवे। ६

सूक्त १०.

॥ ऋषि--गृत्समद। देवता--अग्नि ॥

हे अग्निदेव, सब विश्वको उत्पन्न करनेवाले आपही है। इसलिये आपकी जय हो। जब हमारे ऋत्विज आपको उत्तर--वेदीपर प्रज्वलित करते है तब अमर और महाज्ञानी (अग्नि) अपने तेजोरूप वैभवसे विभूषित होते है। सब तरहसे आप सेवा करने योग्य है। आप बड़े पुण्यवान् है और सत्वगुण आपमे दिखाई देता है। १

मनोहर अग्नि सब प्रकारके स्तोत्रोंके द्वारा हमारी पुकार सुने। आप अमर है। सबको जाननेवाले आपही है। आप अपने रथको कभी कभी काले रंगके, कभी कभी लाल रंगके और हरे रंगके घोडोको जोतते है। ऐसे रथमे बैठकर आप नाना प्रकारके यज्ञमे चले जाते है। २

अग्निकुण्ड जैसे पवित्रस्थानमे ही अग्नि उत्पन्न होता है और प्रकट होता है। नानाप्रकारकी वनस्पतियोंके पेटमे आप सदा सूक्ष्म रूपसे रहते है। इस लिये सख्त जाड़ेके दिनोमेभी अन्धेरी रातमे महा प्रज्ञावान् अग्नि अपने तेजसे प्रकट होता है। आप कभी अन्धेरेसे ढक नहीं जाते और आप सब स्थानोमे रहते है। ३

---

५ हे दस्म, (भक्तानुग्रहाय) दिवे दिवे जायमानस्य ते उभयम वसव्यम् न क्षीयते। [illegible] ते क्षुमन्तं कृधि, स्वपत्य च राय पति कृधि।

६ सुविदत्र. आयजिष्ट च स त्वम् अस्मे स्वस्ति, एना अनीकेन देवान् यक्षि। हे अग्ने [illegible] गोपा उत परस्पा। सन्) द्युमत् उत रेवत् दीदिहि।

१ अग्नि प्रथम पिता (इति) जोहूत्र (स) यत् इळस्पदे मनुषा समिद्ध ([illegible]) अमृत विचेता श्रिय वसान (भवति), (स) मर्मृजेन्य (स) श्रवस्य स वाजी।

२ (अय) चित्रभानु अग्नि विश्वाभि गीर्भि मे हव श्रुया स अमृत [illegible] ([illegible]) [illegible] श्यावा रोहिता वा उत अरुषा (अश्वौ) वहत अह (स) विभृत्र चक्र।

३ सुधृतम (अग्निम्) उत्तानायाम (अरण्याम्) अजनयन, (यत स) अग्नि पुरुपेशासु ([illegible]) गर्भ भुवत। शिरिणायाम चित् (स) प्रचेता अग्नि स्वमहोभि अक्तुना अपरिवृत वसति।

ऐसे अग्निपर अब मै हविर्द्रव्यसे और घीसे वर्षा करताहूं। सब भुवनमे हरएक स्थानमे आप रहते है। आपका शरीर बड़ा चौडा है। आपका सामर्थ्य बहुत बडा है। आप सब स्थानोको व्याप्त करके रहते है। सब प्रकारकी अनाजरूपी सम्पत्ति आपके पास है। इस लिये आप बड़े सुन्दर दिखाई देते है। ४

हे अग्नि, आप सब प्रकारसे श्रेष्ठ है। मै अब घी की वर्षा करता हूं। मुझपर आप कृपा करके अंत करणसे हमारी सेवाका आप स्वीकार कीजिये। नयी स्त्रीके पराक्रमी और युवा पतिके समान अग्निके शरीरकी कान्ति बडी तेज और सुन्दर दिखाई देती है। जब आपका तीव्र तेज सब दूर फैलता है तब आपको कोई स्पर्श नहीं कर सकता। ५

हे अग्नि, आप अपने उत्कृष्ट सामर्थ्यसे सब लोगोपर अधिकार चलाते है। इस लिये आप हमारे हवियोका स्वीकार कीजिये। आप हमारे नेता है। इस लिये जिस तरह मनु राजाने आपके यज्ञका वर्णन किया है उसी तरह हम भी आपके यज्ञका वर्णन करेंगे। आपके शरीरका अवयव टूटा हुआ नहीं है। आप अपने भक्तोपर मधुर रस की वर्षा करते है। सब प्रकारकी सम्पत्तिकी इच्छा करके स्तुति द्वारा मै अग्निका स्वागत करता हूं और आपको घीकी आहुति अर्पण करताहूं। ६ (२)

सूक्त ११

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–इन्द्र ॥

हे इन्द्र, आप हमारी पुकार सुनिये; आप हमारा तिरस्कार मत कीजिये, आपकी कृपासे स्वर्गकी सम्पत्तिका लाभ हमे प्राप्त होवे, धनकी इच्छासे हमारी स्तुति लालसित हुई है। इस लिये हमारी स्तुति नदीके प्रवाहकी तरह बडे आनन्दसे शीघ्रताके साथ आपकी ओर दौडती चली जाती है। १

हे शूर इन्द्र, उस दुष्ट भुजंगने अथाह और अपार जलको चारो ओरसे रोक रखा था। उछलथी हुई जलकी लहरोको आपने भूमीपर छोड दिया (गिराया)। सामगीतके द्वारा आपकी स्तुति की गयी और आप बडे आनन्दित हो गये। निजको अमर समझकर घमण्डमे रहने वाले राक्षसको आपने भूमिपर गिरा दिया और उसको चीरफाड कर उसका नाश कर डाला। २

---

४ (इमम्) विश्वा भुवनानि प्रति क्षियन्तम् अग्निम् हविषा घृतेन च जिघर्मि। तिरश्चा पृथु, वयसा बृहन्तम्, व्यचिष्ठम्, अन्नै रभस दृशान च (जिघर्मि)। ५ विश्वत प्रत्यंचम् (इमम्) अग्निम् जिघर्मि, (स) अरक्षसा मनसा तज्जुषेत। मर्यश्री स्पृहयद्वर्णोपि (अयम्) अग्नि जर्भुराण, तन्वा न अभिमृशे। ६ ज्ञेय (गुणेन सर्वं) सहमान (स्वीय) भाग ज्ञेया, त्वादूतास मनुवत् (स्तोमं) वदेम। (इमम्) अनूनम् मधुपृचम्, अग्निम् धनसा (अहम्) जुह्वा वचस्या च जोहवीमि। १ हे इन्द्र हव (न) श्रुधि, मा रिषण्य ते वसूनाम् दावने स्याम। इमा हि ऊर्जं वसुयव सिन्धव न क्षरन्त त्वाम् वर्धयन्ति। २ हे शूर इन्द्र या महीः पूर्वी च (आप) अहिना परिस्थिता (ता) त्व अपिन्व. अमृज च (तदा) दासं वावृधान मन्त्र अमर्त्यं चित (आत्मान) मन्यमानम् दासम् त्वम् अवाभिनत।

हे शूर इन्द्र, जिन सामगान और रुद्रपुत्र-मरुत स्तुतियुक्त स्तोत्रोंको आप चाहते हैं उन स्तुतियोंसे आप आनन्दित होते हैं। वे ही पवित्र और वन्दनीय स्तुतियां वायुकेसे वेगसे आपकी ओर शीघ्रतासे दौड़ती चली जाती है। ३

हे शूर इन्द्र, आपके अपूर्व और निष्कलंक प्रतापकी कीर्ति हम चारों ओर फैलाते हैं। आपका चमकनेवाला वज्रभि हम आपके कन्धेपर रखते हैं। हे इन्द्र, आप बड़े पवित्र हैं। आप अपने सामर्थ्य और वीर्यके कारण आनन्दित होते हैं। हमारा कल्याण करनेके लिये सूर्यकी तरह आप अपने तीव्र वज्रसे अधर्मी और अनार्य शत्रुओंका नाश कीजिये। ४

हे शूर इन्द्र, आप अपने पराक्रमसे उस दुष्ट राक्षसका वध कीजिये जो पोले आकाशमे (शून्य स्थानमे) रहता है, जो वहांके जलमे डुबकर छिपा हुआ रहता है, जो अदृश्य और माया रूपमे रहता है, जो सब स्वर्गलोकको ढांकता है और जो मेघोदकोको रोक लेता है। ५

हे इन्द्र, जिस तरह प्राचीन कालमे आपने किये हुए पराक्रमोंका हमने वर्णन किया उसी तरह आजकल आपने किये हुए पराक्रमोका भी हम वर्णन करेंगे। आपके कन्धेपर रखे हुए और युद्धके लिये तैयार हुए आपके तीव्र और चमकनेवाले वज्रके प्रतापका जिस तरह हम वर्णन करते हैं उसी तरह आपके तेजोमय और पीले रंगके दोनों अश्वोंकाभी [जो, मानों, सूर्यकी देदीप्यमान ध्वजाही हैं] हम वर्णन करेंगे। ६

हे इन्द्र, जब आपकी गम्भीर घोषणा होती है तब अग्निमे घीकी आहुति अर्पण की जाती है और पृथिवीपर जलकी वर्षा होती है। जब आपके तेजोरूप अश्वोंने अपने ...र्य्यसे इस प्रकारका सिंहनाद (घोषणा) किया तब सब दूर पृथिवीपर सन्नाटा छा... और मेघरूप पहाड एक क्षणमे चुपकसा स्थिर हो गया। ७

---

३ हे शूर इन्द्र येषु उक्थेषु स्तोमेषु वा रुद्रियेषु (गानेषु) चाकन्, यासु च त्वं मंदसान· (ता) एता शुभ्रा वायवे न तुभ्य इत् प्र सिस्रते।

४ ते शुभ्र शुष्मं (वयं) वर्धयन्त नु, (उत च) शुभ्रं वज्र ते बाह्वो दधाना (सन्त वर्तामहे)। (अत) हे इन्द्र, शुभ्रस्त्वं वावृधान सन् अस्मे सूर्येण वज्रेण दासी विश सया।

५ (स्वर) गुहा हितम, (तत्रत्येषु) अप्सु अपीवृतम तत्रैव गूल्हं क्षियन्तम (अपि) गुप्तं मायिनं, उत च अप द्या च तस्तभ्वास अहि दानु, हे शूर त्वम् वीर्येण अहन।

६ हे इन्द्र ते पूर्व्या महानि (कृतानि) स्तव, उत नूतना कृतानि स्तवाम। (सम्प्रामम) उशन्त ... बाह्वो वज्र स्तवाम। सूर्यस्य केतू (इव ते) हरी (अपि) स्तव।

७ हे इन्द्र ते हरी घृतश्चुत स्वार अस्वार्ष्टाम नु, (एतस्मिन्नेवावसरे) भूमि समना नि अप्रथिष्ट, पर्वत श्चित सरिष्यन् (अपि) अरम्स।

पर्वत एक क्षणमे गिर गया । किन्तु वह मेघरूपी पर्वत उदकरूपी माताओंके साथ घोषणा करते करते इधर उधर घुम रहा था । भक्तलोगोने उस दिव्य घोषणाका महिमा पृथिवीके दूरदूरके देशोंमे सब दूर फैलाया । मानो, इन्द्रकी प्रेरणासे उत्पन्न हुए गम्भीर घोषणाका आवाज (प्रतिध्वनी) चारो ओर फैला । ८

चुपचाप महासागरमे छिपकर पडे हुए, महासागरको सामर्थ्यसे रोकनेवाले, और नाना प्रकारकी कुटिलनीतिसे वर्ताव करनेवाले वृत्रको इन्द्रने फेक दिया और उसका नाश किया । भयंकर घोषणा करनेवाले इन्द्रके वज्रसे डरकर आकाश और पृथिवी थरथर कांपने लगी । ९

मनुष्य जातिका कल्याण करनेवाले पराक्रमी इन्द्रने अपने वज्रसे जब मनुष्य जातिका द्वेष करनेवाले वृत्रका नाश किया तब उस तीव्र वज्रकी भयंकर घोषणा हो रही थी । भक्तलोगोने जो सोमरस इन्द्रको अर्पण किया था उसका प्राशन (पान) जब आपने किया तब मायारूपी राक्षसकी कपटनीतिका आपने नाश कर डाला । १०

हे पराक्रमी इन्द्र, कृपा करके आप सोमरसका पान कीजिये । यह पवित्र और आनन्द देनेवाला रस आपको आनन्दित करे । सोमरसका यथेष्ठ पान कर आपकी शूरता वढे । आप हमारी प्रार्थना सुनिये और सोमरससे आपका मन शान्त होवे । ११

हे इन्द्र, आपके गुणोका वर्णन करनेवाले हम जैसे भक्तजन आपकी शरण लेते हैं । सत्यधर्मसे हम आपकी उपासना करते है । इस लिये आपकी कृपासे हमारा मन आपकी ओर आकर्षित होवे । आपकी कृपाकी हम आशा करते है और आपके यशका हम वर्णन करते है । इस लिये हमे आपकी दिव्य सम्पत्तिका लाभ होवे । १२

---

८ पर्वत अप्रयुच्छन् नि मादि, (तत प्राक् स) मातृभि सं वावशान अक्रान् । (भक्ता अपि) दूरे पारे (ता) वाणी वर्धयन्त , इन्द्रेपिताम् (एव) धमनिं नु पप्रथन् ।

९ महा सिन्धु आनयान मायाविन वृत्रम् इन्द्र नि अस्फुरत् । (एतस्मिन् अवसरे) अस्य वृष्ण (इन्द्रस्य) कनिक्रदत वज्रात् भियानो रोदसी अरेजताम् ।

१० मानुष वृष्ण अस्य (इन्द्रस्य) वज्र यत् अमानुषम् (वृत्रं) निजूर्वात् (तदा स वज्र अपि) अरोरवीत् । (एवम्) सुतस्य पपिवान् इन्द्र मायिन दानवस्य माया निरपादयत् ।

११ हे शूर इन्द्र (इन) सोमं पिव पिव इत् मन्दिन सुताम त्वा मन्दन्तु । कुक्षी ते पृणन्त (इमे सोमा. त्वाम) वर्धयन्तु । पौर सुत (अय) इन्था इन्द्रम् आव ।

१२ हे इन्द्र विप्रा (वय) त्वे अपि अभून । ऋतया (त्वा) सपन्त धियं (त्वयि) वनेम (इति आशास्महे) अवस्यव (वय, तव) प्रशस्तं यश धीमहि, सद्य ते राय दावने (पात्रीभुता) स्याम ।

हे इन्द्र, आपकी कृपारूपी प्रसादकी हम इच्छा करते हैं। आपकी कृपाके कारण ही आपके तेजोमय प्रतापकी कीर्ति दिन प्रतिदिन हम बढाते हैं। इस लिये अब आप हमे अपनाइये। हे भगवन्, आप ऐसा कीजिये जिससे हमे उत्तम शौर्यका लाभ होवे, और जिससे हमे वैभव और वीर पुरुषोंके संगतिका भी लाभ होवे। १३

हे इन्द्र, हमे शान्ति अर्पण कीजिये। हे सन्मित्र, हमे मरुत्-देवोंकी सेनाका आश्रय दीजिये। आपकी कृपासे आनन्द देनेवाले, प्रेम करनेवाले, और सोमरसका आस्वाद लेनेवाले वायुकी भी अनुकूलता हमे प्राप्त होवे। १४

जिन मरुत-देवोंको देखकर आप आनन्दित होते हैं वे मरुत्-देव सोमरसका पान करें। आपको कभी प्यास नहीं लगती और आप बड़े सामर्थ्यवान भी है, आप सदा सन्तुष्ट रहते है, तबभी कृपा करके आप सोमरसका प्राशन कीजिये। आप लोगोंकी रक्षा करनेवाले हैं, युद्धमे हमारी कीर्ति आपने ही बढाई। जब हम उच्च स्वरमे आपके गुणोंका वर्णन करते हैं अथवा अर्कका (सूर्य) गान गाकर आकाशमे चिल्लाहट मचाते है तब भी आप हमारा गौरव बढाते हैं। १५

हे जगत्की रक्षा करनेवाले देव, सचमुच वे लोक धन्य है जिन लोगोंने बड़े प्रेमसे आपकी स्तुति की और जिनको आपकी कृपासे शान्ति सुखका लाभ हुआ। यज्ञ सभामे जो लोक लम्बा चौडा कुशासन आपके लिये बिछाते हैं केवल उनको ही सात्विक सामर्थ्यका लाभ होता है और उनको आप कृपारूपी प्रसाद अर्पण करते हैं। १६

हे वीर पुरुष, भयंकर काम करनेके समय भी आप आनन्दित होते हैं। इस लिये 'त्रिकद्रुक' नामक उत्सवमे आप सोमरसका प्राशन कीजिये। जिस रथको पीले रंगके तेजस्वी अश्व जोते हुए हैं ऐसे रथमे बैठकर और अपने मूंछपर हाथ फिराते हुए होकर सोमरसका प्राशन करनेके लिये आप इधर आइये। १७

१३ हे इन्द्र, अवस्यव ये (वय) ते ऊर्ता (एव) ऊर्जम वर्धयन्त (सन्त) ते (वय) ते स्याम। हे देव शुष्मितम, वीरवन्तम् यम च चाकनाम तम् रयिम् अस्मे रासि।

१४ (सुम्नस्य) क्षयं रासि, अस्मे मित्र रासि, हे इन्द्र मारुतं शर्ध न रासि। सजोषस मन्दसाना च ये वायव अग्रणीतिम पान्ति (तानपि रासि)

१५ येषु (त्व) मंदसान (ते मरुत) नु व्यन्तु इन। पर च हे इन्द्र तृपत द्रप्सन च सोम पाहि। (अपि च) हे तरुत्र अस्मान् पृत्सु आ सु (अवर्धय खलु पर) बृहत भि अर्क द्याम चापि अवर्धय।

१६ (अपि च) हे तरुत्र, ये ते सुम्नम उक्थं आविवासान ते इन बृहन्त नु। अथ वा हे इन्द्र ये पस्त्यावन बर्हि स्तृणानाम (तेपि) त्वोता वाजम अग्मन।

१७ हे शूर इन्द्र उग्रेषु इन (कर्मसु) मन्दसान त्वं त्रिकद्रुकेषु सोमं पाहि। (अपि च) श्मश्रुषु प्रश्नुवन् प्रीणान सन हरिभ्या सुतस्य पीतिम याहि।

हे इन्द्र, जिस सामर्थ्यसे आपने वृत्रको और और्णभाव राक्षसको कुचल डाला वह सामर्थ्य आप अब प्रकट कीजिये। हे देव, हम जैसे आर्यलोगोंके लिये आपने दिव्य प्रकाश प्रकट किया। दिव्य प्रकाशको रोकनेवाला अधर्मी और पापी दुष्ट राक्षस आपकी वायी ओर मर हुआ पड़ा है। १८

आपकी कृपासे हमारे कुल पापी और अधर्मी शत्रुओका नाश होवे। जो जो आर्यलोग अपने पराक्रमसे हमारे शत्रुओंका नाश करते है उनकी सहायताका लाभ हमें प्राप्त होवे। हमारे साथ मित्रकासा वर्ताव करनेवाले लोगोके त्रित नेता होते है। हमारे लिये ही त्वष्टाके पुत्र विश्वरूपको आपने, उसके आधीन करा दिया। १९

त्रित नामक भक्त इन्द्रको स्वच्छ वस्त्रमे छाना हुआ और आनन्द देनेवाला सोम-रस अर्पण करता है। उसीके लिये इन्द्रने विशाल रूप धारण किया और अर्बुद राक्ष-सको मिट्टीमे मिला दिया। इन्द्र अंगिराऋषीके पक्षपाती हैं। जिस तरह सूर्य अपना तेजस्वी चक्र घुमता है उसी तरह इन्द्रने अपना वज्र घुमाकर बल राक्षसका नाश किया। २०

हे इन्द्र, आपकी प्रसिद्ध दयालु और उदार बुद्धिरूपी धेनू अपने भक्तोको मनो-रथरूपी दूध पिलावे और उनको सन्तुष्ट करे। आप अपने सब भक्तोको वैसाही दूध पिलाइये। आपही हमारे कल्याण करनेवाले है। हमारा तिरस्कार मत् कीजिये। हम अपने वीर पुत्रोके साथ यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करेगे। २१

सूक्त १४.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–इन्द्र ॥

हे सज्जन लोग, जिसके प्रकट होते ही और जिसके प्रताप और वीर्यरूपी तेजके कारण आकाश और पृथ्वी डर गयी वही इन्द्र है। आपके प्रकट होतेही आप सब विश्वके स्वामी और सब देवोके श्रेष्ठ अधिपति वन गये। आप अपने करतूतसे देवोके अलंकार वन गये। १

---

१८ हे शूर, येन वृत्रम च और्णवाभ च दानुम् अवाभिनत् (तत्) शव (अधुना) धिष्व। हे इन्द्र (यत्) त्वम आर्याय ज्योति अप अवृणो (तदा एव) दस्यु सव्यत नि सादि।

१९ विश्वा स्पृध दस्यून् ते (एव) ऊतिभि (परं च) आर्येण (ओजसा) गे तरन्त (तान्) सनमे। (अत). नाम्यस्य त्रिताय त्वाष्ट्म विश्वरूपम यन अरंधय. तत् अस्मभ्यम एव।

२० मन्दिन (सोमान्) सुवानस्य अस्य त्रितस्य (हेतो) वावृधान (इन्द्र) अर्बुद निरस्त। (तथा च अंगिरस्वान् इन्द्र सूर्य (स्वस्थ) चक्र न वज्रम अवर्तयन् वलम् च भिनत्।

२१ नून हे इन्द्र ते सा (विश्रुता) मघोनी दक्षिणा मति जरित्रे वरं प्रति दुहीयत्। (तदेव) स्तोतृभ्यो शिक्ष सा न आति धक्, भगोसि न सुवीरा (सन्त) विदथे ते वृहन् (यश) वदेम।

१ य जात एव प्रथम मनस्वान् च देवो (भूत्वा) देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्मान् नृम्णस्य महा न रोदसी अभ्यसेताम हे जनास स इन्द्र।

जिसने हिलनेवाली पृथिवीको दृढ किया और जिसने काम्पित होनेवाले पर्वतको भी
स्थित किया, जिसने विशाल अन्तरिक्षके प्रदेशको भी व्याप्त किया और जिसने आकाशके
२
नक्षत्रोंको भी स्थिर किया वही यह इन्द्र है।

जिसने अहि नामक महाभुजंगका वध करके सात नदीयोंको बन्धनसे मुक्त किया
जिसने प्रकाशरूपी गौओंको वलराक्षसके बन्धनसे छुडा लिया, जिसने कडेमे कडे प-
त्थरके पेटमेंभी अग्निको उत्पन्न किया और युद्धमे सज्जन लोगोके शत्रुओका जिसने
३
नाश किया वही इन्द्र है ।

जिसने सब अस्थिर भुवनोंको उत्पन्न किया, जिसने आर्यजनके पापी और
दुष्ट शत्रुओंका नाश करके उनको गुफाकी ओर हकाल दिया और जिसने शिकारीकी
तरह पराक्रमी और विजयी सज्जन लोगोके शत्रुओंको परास्त करके उनकी घमण्ड उतार
४
दी और उनका वैभव छीन लिया वही यह इन्द्र है ।

कुछ नास्तिक लोग पूंछते है कि वह भयंकर इन्द्र कहां है? कई लोग इन्द्रको
मानतेही नही। किन्तु यह उनकी भूल है। क्यो कि पक्षीयोको हकाल देनेका काम जैसा
सहज है वैसे इन्द्रदेव सज्जन लोगोंके शत्रुओका नाश सहज रीतिसे करते हैं। इस
५
लिये इन्द्रदेवकी प्रेमसे स्तुति करनी चाहिये। वही यह इन्द्र है ।

कोई भी मनुष्य श्रीमान् हो, दीन हो, ज्ञानी हो, नम्रतासे प्रार्थना करनेवाला हो
अथवा कवि हो, सबको प्रेरणा करनेवाले आपही है। सोमवल्लीको पीस डालनेके लिये
पत्थरको लेनेवाले और सोमरसको निचोडनेवाले दोनो पुरुषोकी रक्षा करनेवाले इन्द्र
६
ही है ।

य वरीय· अन्तरिक्षं विममे,
२ य व्यथमाना पृथिवीं अदृंहत्, य प्र कुपितान् पर्वतान् अरम्णात् । य
द्याम अस्तभ्नात्, हे जनास· स इन्द्र ।
य अश्मन· अन्त अग्निम
३ य· अहिम् हत्वा सप्त सिन्धून् आरिणात्, य वलस्य अपधा गा उदाजत ।
अजान समत्सु च (सताम शत्रूणा) संवृक् (भवति) हे जनास स इन्द्र ।
श्वघ्नीव य जिगीवान
४ येन इमा विश्वा च्यवना भुवनानि कृतानि, य· दास वर्णम गुहा अधरम अक ।
अर्य पुष्टानि लक्षम च आदत्, हे जनास स इन्द्र ।
(परं न) जिन
५ स कुहेति य घोरम (अधिकृत्य) पृच्छन्ति स्म, उत एष नास्तीति एनम आहु ।
इव य अर्य पुष्टी· (लीलया) आ मिनाति अस्मै श्रत् धत्त (एव), अत· हे जनास इन्द्र ।
य सुशिप्रो
६ यो रध्रस्य चोदिता, य कृशस्य, यो ब्रह्मण (वा) नाधमानस्य कीरे (वा) । य सुतसोम
सोमस्य च सुशिप्र अविता (भवति), हे जनास स इन्द्र ।

जिसकी आज्ञाके अनुसार सव (बुद्धिरूप) अश्व चलते है, जिमकी आज्ञाके अनुसार सव (प्रकाशरूपी) धेनूएं चलती है, जिसका शासन (इन्द्रियरूप) गांवपर चलता है, जिसकी आज्ञाके अनुसार मनोरूप रथ चलता है, जिसने सूर्य और उपाको उत्पन्न किया. और जिसके कथनके अनुसार दिव्य उदक वर्षा करते है, हे सज्जन, वही इन्द्र है। ७

आपसमे लढनेवाली, परस्परके ऊपर चढाई करनेवाली, परस्परका द्वेष करनेवाली दोनो पक्षोके शत्रुओकी सेना जिसकी सहायताकी इच्छा करके जिसको पुकारती हैं, और विजयकी इच्छा करके दोनो पक्षोके लोक जिसको निजकी ओर बुलाते है, हे सज्जन लोग, वही इन्द्र है। ८

विना जिसकी कृपाके किसीको जयका लाभ नही होता है, युद्धमे लढते समय निजकी रक्षाके लिये सव लोग जिसको पुकारते है, जिसके रूपके अनुसार सव विश्वका आकार वन गया है, और जो अचल वस्तुकोभी उलट पुलटकर चल कर सकता है, हे सज्जन. वही इन्द्र है। ९

भयकर पाप करनेवाले और उद्दण्डतासे वर्ताव करनेवाले दुष्ट लोगोका जो अपने वज्रसे नाश करता है, सज्जन लोगोका अपमान करनेवाले लोगोको जो कभी क्षमा नही करता है और जो अधर्मी दुष्ट लोगोका सदा नाश ही करता है, हे सज्जन, वही इन्द्र है।१०

पर्वतकी गुहामे चुपचाप छिपे हुए शंबरासुर राक्षसका तलाश करके जिसने उसका वध कर डाला और शरद् ऋतुके चालिसवे दिन नीचे गिरनेपरभी पराक्रम दिखानेका वहाना करनेवाले अहि राक्षसका जिसने नाश किया, वही, हे सज्जन, इन्द्र है।११

---

७ यस्य प्रदिशि (सर्वे) अश्वास, यस्य (प्रदिशि सर्वे) गाव यस्य (प्रदिशि) ग्रामा, यस्य (प्रदिशि) विश्वे रथास । य सूर्यम्, य उषस जजान, यो अपा नेता, हे जनास स इन्द्र ।

८ मदसी (परस्पर) संयती (अनीके) य विव्हयेते, परे अवरे च उभया अमित्रा यं (आव्हयन्ति)। समान (सन्ते) रथम् आतस्थिवासा (द्वावपि य) नाना हवेते, हे जनास स इन्द्र ।

९ यस्मा दते जनास न विजयन्ते, युध्यमाना य अवसे हवन्ते । य विश्वस्य प्रतिमान वभूव, यो अच्युतच्युत् हे जनास स इन्द्र ।

१० शश्वत महि एनो दधानान् अमन्यमानान् (नृशमान्) य शर्वा जघान । य शर्धते शुन्याम् य न अनुददाति य दस्यो हन्ता हे जनास स इन्द्र ।

११ पर्वतेषु क्षियन्त शवरम् य शरदि चत्वारिंश्या तिथौ अन्वविन्दत्। य शयानम् अपि ओजायमानं अहिं दानुम् जघान हे जनास स इन्द्र

नानाप्रकारके सात रश्मियोंसे जो विभूषित होता है, जिस बड़े पराक्रमी वीरने अपने बड़े सामर्थ्यसे महानदीयोंके जल प्रवाहोंको पृथ्वीपर बन्धनसे मुक्त किया, स्वर्गपर चढ़ाई करनेवाले रौहिणी राक्षसको, अपने वज्रकी तरह कडे हाथोंमे फेंक दिया, हे सज्जन, वही इन्द्र है । १२

पृथिवी और आकाश जिसको नमस्कार करते हैं, जिसके डरके कारण सब पर्वतभी कांपने लगते हैं, भक्तोंने अर्पण किये हुए सोमरसका जो प्राशन करता है, जिसके बाहु वज्रकी तरह बडे कडे होते हैं और जिसके हाथमे वज्र रहता है, हे सज्जन, वही इन्द्र है। १३

सोमरसको निचोडकर छाननेवाले ऋत्विजोंकी जो रक्षा करता है, हविरन्न पकानेवाले, स्तोत्र पढनेवाले और निजके गुणोंकी प्रशंसा करनेवाले लोगोंपर कृपा करके जो उनकी रक्षा करता है, सोमरसका प्राशन करके जो आनन्दित होता है और जिसको हवि अर्पण किया जाता है, हे सज्जन, वही इन्द्र है। १४

किसीके अन्तःकरणको आपके स्वरूपका पता नहीं लगता है। किन्तु आपको हविरन्न अर्पण करनेवाले भक्तोंको आप सत्व सामर्थ्य प्रदान करते हैं। इसमें सन्देह नहीं कि उस समय आप अपना स्वरूप सामर्थ्यके द्वारा प्रकट करते हैं, हे इन्द्र, हम आपसे प्रेम करते हैं। इस लिये हम अपने शूर पुत्रोंके साथ आपके यशका वर्णन करते रहेंगे। १५

वर्षाऋतुही सोमलताकी माता है। वर्षाऋतुके उदकसे सोम उत्पन्न हुआ है। जिस आकाशके उदकसे सोम उत्पन्न होता है उसीमे सोम प्रवेश करता है। इस लिये सोमलता तेजोमय और हृष्टपुष्ट दिखाई देती है। सोमलताका रस दूधकी तरह सफेन दि- देता है और ऊपर उछलता है, सोमलतासे जो अमृत निकाला जाता है वह यही इस लिये पहिले आपके बड़े कामकी प्रशंसा करनी चाहिये। १

१२ सप्तरश्मि वृषभ तुविष्मान् च य सप्त सिन्धून् सर्तवे अवासृजत । य वज्रबाहु द्याम आरोहन्तं रौहिणम् अस्फुरत् हे जनास स इंद्र ।

१३ अस्मै द्यावापृथिवी चित् नमेते, अस्य शुष्मात् पर्वता चित् भयन्ते । य सोमपा निचित वज्रबाहु (अपि) वज्र हस्त हे जनास स इन्द्र ।

१४ य सुन्वन्तम्, य पचन्तम्, य शंसन्त, य शशमानम (अपि) ऊती अवति । यस्य ब्रह्म वर्धनं (भवति) यस्य सोम, यस्य इदम् राध (अपि) वर्धनं (भवति) हे जनास स इन्द्र ।

१५ य त्वम दुध्र (सन्) चित् सुन्वते पचते वाजं आ दर्दषि, स किल सत्योसि, (अत) हे इन्द्र वयं विश्वहा ते प्रियास (सन्त) सुवीरास विदथम आवदेम ।

१ (वर्षा) ऋतु (सोमस्य) जनित्री, तस्या परिजात यासु (स) वर्ति (ता) अप स इ नाः अविशत् । तत (सा वर्धि) आहना पय पिप्युषी अभवत्, (तत एव) अंशो पीयूष भवति । तत् (त्व महत्कर्म) प्रथम उक्थ्यम् एव ।

पूर्णरीतिसे जलसे भरी हुई सब नदीयां चारो ओरसे आपकी ओर आती है। सब जगत्का पोषण करनेके लिये जलरूप अनाज वे (नदीयां)अपने साथ ले आती है। आकाशसे नीचे आनेवाले प्रवाहोका, समुद्रकी ओर बहनेका मार्ग एकही है। ये सब वस्तुएं आपहीने उत्पन्न की है, इस लिये सबसे पहिले आपहीका स्तवन करना चाहिये। २

ईश्वर जो कुछ अर्पण करता है वह जीव है। आकार नष्ट करनेका काम केवल मृत्युका ही है। और वह सबका नाश करके सब स्थानोमे सञ्चार करती है। प्रत्येक प्राणीकी चेष्टाओको-चाहे भली हो अथवा बुरी हो-केवल पृथ्वी ही सहती है। आपहीने सब वस्तुएं उत्पन्न की है। इस लिये पहिले आपकी स्तुति करनी चाहिये। ३

जिस तरह याचकने स्वीकार किया हुआ बहुत धन वह अपने कन्धेपर ले नहीं जा सकता उसी तरह सब प्राणी पृथिवी भरके सब अनाजका उपयोग नही कर सकते। चाहे जितना अनाज उत्पन्न करनेके लिये (मेघ) तैयार रहता है। जगतके पिताने दूधरूपी अन्नभी बच्चोके लिये उत्पन्न किया है। क्योकि बच्चे चाब नहीं सकते। दूधको चाबनेकी आवश्यकता नही है। आपहीने सब वस्तुओको उत्पन्न किया है। इस लिये सबसे पहिले आपहीका स्तवन करना चाहिये। ४

आपने जो पृथिवी उत्पन्न की है उसकी शोभा बढानेके लिये आपने नक्षत्र युक्त आकाश भी उत्पन्न किया। वृत्र राक्षसका वध करनेवाले आप ही है। पवित्र जलके बन्द किये हुए मार्गको भी आपने खोल रखे है। जिस तरह प्यासे वीर पुरुषको जल देकर सन्तुष्ट किया जाता है उसी तरह स्तोत्रोके द्वारा आपके यज्ञका वर्णन करके आपको भी प्रसन्न किया जाता है। इस तरह आपका उत्साह और बढता है। आपहीने सब वस्तुओंको उत्पन्न किया है। इस लिये सबसे पहिले आपहीका स्तवन करना चाहिये।५(१०

हे इन्द्र, केवल आपही हमें अनाज और सम्पत्ति देकर हमारी उन्नति करते है। गीले जमीनसे सूखा अनाज उत्पन्न करनेकी आपहीकी करतूत है। आपने अपने दिव्य सम्पत्तिका सञ्चय सूर्यमण्डलमे ही रखा है। उपर्युक्त सब वस्तुओके आप अकेले ही स्वामी है। इस लिये सबसे पहिले आपका स्तवन करना चाहिये। ६

---

२ यत परि विश्रती (नद्य) सध्री ईम् आ यन्ति, विश्वप्स्न्याय भोजनं च प्र भरन्त। प्रवता (उदधिं प्रति) अनुष्यदे आत्ता समान, य ता (वीर्याणि) अकृणो स प्रथममेव उक्थ्योसि।

३ यदेव (ईश्वर) ददाति तत् (अरर जीव) अनुवदति, तदपा एकः (वस्तु) रूपा मिनन् [illegible]पते। [illegible] विश्वा विदुद (एवा) तितिक्षते, य ता (वीर्याणि) अकृणो स प्रथममेव उक्थ्योसि।

४ [illegible] प्रनवन्त नयि आदते (ददाति) इव प्रजाभ्य पुष्टिम विभजन्त आसते। (जगत्) पितु भोजनं [illegible] [illegible] (अर्भव) अत्ति, य ता (वीर्याणि) अकृणो स प्रथममेव उक्थ्योसि।

५ [illegible] दिवे [illegible] पृथिवीम [illegible] , हे अहि हन् य (त्वम) धीतीना पथ अरिणक्। वाजिनम् [illegible] [illegible] देवन् देवा स्तोमेभि अजनन् स (त्वम्) उक्थ्योसि।

६ स (त्व न) भोजन च वर्धनं च दयसे, (अपि च) आर्द्रात् (क्षेत्रात्) आ शुष्कं मधुमत्त दुदो-[illegible]। [illegible] [illegible] शेवधि नि दधिषे एक एव विश्वस्य ईशिषे स (त्व) उक्थ्योसि।

सृष्टिनियमके अनुसार जिसके सामर्थ्यसे फल और फूलोंसे भरे हुए वृक्ष उत्पन्न होते हैं जिसके सामर्थ्यसे जलके प्रवाह भिन्न भिन्न स्थानोंमे वहते है, जिसके तेजके तुल्य कोई भी वस्तु नहीं है, जिसने आकाशमे विजली उत्पन्न की, जो विस्तीर्ण सागरको घेरता है ऐसे केवल आप, हे इन्द्र, अकेले ही है। इस लिये आप स्तुति करने योग्य है। ७

भक्तोंको सामर्थ्य प्रदान करनेके लिये और पापी दुष्टोका नाश करनेके लिये आपने नार्मर राक्षसको मार डाला और उसके वैभवका नाश किया। इस तरह आपने अपनी उज्वल तलवारका तेज प्रकट किया। इतनाही नहीं, किन्तु इससेभी अपूर्व काम आप करते है। इस लिये पहिलेकी तरह अबभी आप स्तुति करने योग्य है। ८

हे इन्द्र, अपने भक्तोंकी पुकार सुनते ही आप अपने रथको घोडोको जोतते है और उसकी रक्षा करनेके लिये शीघ्र ही चले जाते है। दभीति नामके भक्तकी रक्षा करनेके लिये आपने उसके शत्रुको ऐसे स्थानमे रखा जहांसे वह किसी तरह छुट नहीं सका। इस तरह आप भक्तोंकी रक्षा करनेमे सदा तैयार रहते है। सचमुच इस लिये आप स्तुति करने योग्य है। ९

उदक-प्रवाहको रोकनेके लिये तैयार हुइ सब प्रकारकी शक्तियोका आपके सामर्थ्यके सामने कुछ भी नहीं चला। वडा काम करनेमे आप वडे कुशल है। छः लोकोंको और पांच दिशाओंको आपने नियत स्थानमे स्थापित किया। सबको व्याप्त करके आप फिर भी वाकी है। इस लिये यह निसन्देह वात है कि आप स्तुति करने योग्य है। १०

हे शूर इन्द्र, केवल एक वड़ा काम करके आप सब सम्पत्तिको हरण करते है। जातुष्ठिर सरीखे वलवान् और जवान राक्षसकी भी घमण्ड आप उतार देते है। इस लिये आपके पराक्रमका गौरव वढे उतनाही अच्छा है। हे इन्द्र, सब वड़े वडे काम आपने किये है। इस लिये सचमुच आप स्तुति करने योग्य है। ११

---

७ य (त्व) पुष्पिणी च प्रस्व अवनी च दाने अवि धर्मणा वि अधारय। य च दिव असमा दिद्युत अजन उरु (मन्) ऊर्वान् (उदधीन्) अभित (अभि) स उक्थ्य असि।

८ पृक्षाय च दासवेशाय च य त्वम नार्मरं सहवसुं निहन्तवे अवह। ऊर्जयन्त्याश्च (असिलताया) आस्यम अपरिविष्टम, (कृतम, नच एता वन्त्येव ते वीर्याणि) उत पूर्वकृत एव स त्वम अघ उक्थ्योसि।

९ यद्ध एकस्य श्रुष्टौ, शतं वा दश (हरीन्) साकं यस्य (तं रथे) आय, चोदस न आविथ। दभीतये दस्यून अग्रन्थो सम उत्तप, (एव) सुप्राव्यो अभव स उक्थ्योसि।

१० विश्वा इत रोधना यस्य पौंस्यम अनुदद् अस्मै च कृन्तवे धनम (अनु) दधिरे, (स त्वं) षट् विष्टर पञ्च सदृशश्च अन्तश्चा पर परि अभव, स उक्थ्योसि।

११ हे वीर, एकेनैव क्रतुना वसु विन्दसे, सहस्वत जातूष्ठिरस्य वय प्र (विन्दसे च) तत्रास्य [illegible] नुप्रवाचनम (भवति), या (एता) विश्वा त्वं चकर्थ स त्वम (उक्थ्योसि)

हे इन्द्र, आपने जोरसे बहनेवाले नदीके प्रवाहको इस लिये रोक लिया कि तुर्वीति और वय्य सहज रीतिसे तैरकर पार जा सके। लङ्गडे और अन्धे परावृजकी उन्नति करके आपने उसकी कीर्ति चारो ओर वढा दी। इस लिये सचमुच आप स्तुति करने योग्य है। १२

हे दिव्यनिधे इन्द्र, आपका कृपारूपी धन हमे इसतरह प्रदान कीजिये जिससे आप उसको सदा वढातेही रहेगे। आपके पास अच्छी अच्छी सम्पत्ति वाकी है। वह सम्पत्ति प्राप्त करनेके लिये हम अपने वीरपुत्रोके साथ यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करते रहेगे। १३ (१२)

सूक्त १४.

॥ ऋषि-गृत्समद। देवता-इंद्र ॥

हे अध्वर्यू, इन्द्रको अर्पण करनेके लिये सोमरस ले आइये। उस आनन्द देनेवाले सोमरसको पानी पनिके वरतानमे डालो। शूर इन्द्र सोमरसका प्राशन करनेके लिये लालसित होते है। इस लिये पराक्रमी इन्द्रको सोमरस अर्पण कीजिये। क्योकि वे उसीकी इच्छा करते हैं। १

हे अध्वर्यू, जिस तरह विजली किसी वृक्षको कांट डालती है उसी तरह इन्द्रभी अपने वज्रसे दिव्य उदकोको चारो ओरसे रोकनेवाले वृत्रको कांट डालते हैं। इन्द्र देव, सोमरसको वहुत चाहते हैं। इस लिये आपको सोमरस अर्पण करना चाहिये। सोमरस प्राशन करनेके लिये इन्द्रदेव वडे योग्य है। २

हे अध्वर्यू, जिसने दृभिक राक्षसका वध किया जिसने प्रकाशरूपी धेनुओको मुक्त किया, जिसने वल राक्षसका सच्चा स्वरूप लोगोको दिखाकर उसको मार डाला और जिसने वायुकी तरह सव विश्वको व्याप्त किया है उस इन्द्रको वाणरूपी वस्त्रकी तरह सोमलतासे ढाक दीजिये। ३

---

१२ तुर्वीतये च वय्याय च क्षरन्तीं अयतं सरपसं सुतिम् त्वं अरमय। अधं श्रोणं नीचा सन्तं परावृजं प्र अवन् उदनय, स त्वं उक्थ्योऽसि।

१३ हे वसो इन्द्र, तत् ते राधः अस्मभ्यं दाना च समर्थयस्व, यत् (स्वयमेव त्वं) चित्रं श्रवस्या, वहु ते वसव्यम्। (तद्) सुवीरा वय अनुद्यून् विदथे ते वृहत् (यश) वदेम।

१ अध्वर्यव, इंद्राय सोमं भरत, मद्यन् अन्धः अमत्रेभिः सिंचत। अयं वीरो हि सदम् अस्य पीतिम् कामी (भवति), (तद्) वृष्णे जुहोत, एष तद् वष्टि इत्।

२ अध्वर्यव अशन्येव वृक्षं, य अप वव्रिवान वृत्र (वज्रेण) जघान। तस्मै तद्वशाय एतम् भरत, एष इन्द्र अस्य पीतिम् अर्हति।

३ अध्वर्यव यो दृभीकं जघान, यो (दिव्या) गा उदाजत् वलं हि अप वः। अंतरिक्षे वातम् न तस्मै (विश्वव्यापिने इन्द्राय) एतम् (सृजत) अत्कं न वस्त्रै सोमै इन्द्र आ ऊर्णुत।

हे अध्वर्यू, जब उरण राक्षसने अपने नव्वानव्वे बाहूओंको उठाकर हमला किया तब इन्द्रने उसका नाशकर डाला। आपने अर्बुद राक्षसकोभी नीचे पटककर उसको मार डाला। इस लिये हमारे सोमरसका अस्वाद लेनेके लिये हम आपसे प्रार्थना करते हैं। ४

हे अध्वर्यू, जिस इन्द्रने **अश्न** राक्षसका वध किया और जिसने लालची **शुष्ण-व्यस, विप्रु, नमुची** और **रुधिक्रा** आदि राक्षसोंका नाश किया उस इन्द्रको हम सोम-रसका प्राशन करनेके लिये आग्रहसे बुलाते है। ५

हे अध्वर्यू, जिसने शम्बर राक्षसके सौ विशाल किलोंका बिजलीकी तरह नाशकर डाला और जिसने **वर्चीकी** एक लाख सेनाकाभी नाश किया उस पराक्रमी इन्द्रके लिये सोमरस ले आइये। ६

हे अध्वर्यू, जिसने लाखों शत्रूओंका वध करके उनको पृथिवीपर चारों ओर फेंक दिया जिसने **कुत्स, आयु** और **अतिथिग्व** आदि भक्तोंके लढनेवाले शत्रूओंको पराभव किया ऐसे इन्द्रके लिये सोमरस ले आइये। ७

हे शूर अध्वर्यू, आप इन्द्रकी आज्ञाको मानते ही हैं। इस लिये इन्द्रकी कृपासे आप अपनी इच्छा पूरी कर सकते है। हे यज्ञनिष्ठ भक्त, अपने बाहुबलसे सोमलतासे निचोडा हुआ पवित्र रस पुण्यवान इन्द्रको अर्पण कीजिये। ८

४ अध्वर्यव, नव नवतिं च बाहून् चस्वाम उरण यो जघान, य अर्बुद नीचा अव बबाधे तम इन्द्र सोमस्य भृथे हिनोत।

५ अध्वर्यव, यो अश्नं सु जघान, य अशुषं शुष्णम, य व्यंसम, य पिप्रु नमुचिम च यो रुधिक्रां (जघान) तस्मै इन्द्राय अन्धस जुहोत।

६ अध्वर्यव, य शंबरस्य शत पूर्वा पुर अश्मनेव बिभेद। य इन्द्र वर्चिन शतम सहस्रम (योधान) अवापतत अस्मै इन्द्राय सोमं भरत।

७ अध्वर्यव, य शत सहस्र (असुरान) जघन्वान भूम्या उपस्थे आ अवपत। य कुत्सस्य आयो अतिथिग्वस्य च वीरान (अरातीन) न्यवृणक्, अस्मै सोम भरत।

८ नर अध्वर्यव, (अस्य) श्रुष्टी वहन्त (यूयं) यत् कामयाध्वे तद् इन्द्रे नशाथ। हे यजत्रा, गभस्तिपूतम सोम श्रुताय इन्द्राय भरत जुहोत।

हे अध्वर्यू, इन्द्रकी आज्ञाके अनुसार आप वर्ताव कीजिये। वनमे अथवा अरण्यमेभी सोमरस पवित्र समझा जाता है। इस लिये सोमरसको पानीमे मिलाकर इन्द्रको अर्पण करनेके लिये साथ ले जाइये। इन्द्र देव सदा सन्तुष्टही रहता है, किन्तु तुमने अपने हाथोसे निकाले हुए रसकी इच्छा इन्द्र करता है। इस लिये आनन्द देनेवाला सोमरस इन्द्रको अर्पण कीजिये। ९

हे अध्वर्यू, जिस तरह गौका स्तन दूधसे भरा रहता है उसी तरह सोमरससे भरा हुआ प्याला उदार इन्द्रको अर्पण करके सन्तुष्ट कीजिये। यह बात मुझे विदितही है, नही, मै निश्चयसे जानता हूं कि पूजा करने योग्य इन्द्र, सोमरस अर्पण करनेवाले भक्तोको अच्छी तरह पहचानता है। १०

हे अध्वर्यू, दिव्य ऐश्वर्य और भूलोककी ऐहिक संम्पत्तिके स्वामी इन्द्र ही है। जिस तरह धान्यकी वर्षा करके विजयी वीर पुरुषको सन्तुष्ट किया जाता है उसी तरह सोमरसकी धाराए वहाकर इन्द्रको पूर्ण रीतिसे सन्तुष्ट कीजिये। आप ऐसा समझिये कि आपका मुख्य कर्तव्य यही है। ११

हे दिव्य ऐश्वर्यके भण्डारके स्वामी इन्द्र, आप कृपारूपी धन हमे ऐसा अर्पण कीजिये जिससे चारो ओर हमारी कीर्ति दिनपर दिन आप वढ़ावेगे। आपके पास अच्छी अच्छी सम्पत्ति अभतिक वहुत वाकी है। वह सम्पत्ति प्राप्त करनेके लिये हम अपने वीर पुत्रोके साथ यज्ञसभामे आपका यश वर्णन करेगे.। १२ (१४)

सूक्त १५.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–इन्द्र ॥

हे इन्द्र, आपका चरित्र वहुत वडा है। आपका चरित्र वहुत सच्चा है। इस लिये मै आपके चरित्रका वर्णन करता हूं। "चिकद्रुक" उत्सवमे इन्द्रने सोमरसका प्राशन किया। उससे आनन्दमे आकार आपने अहि राक्षसका वध कर डाला। १

---

९ हे अध्वर्यव, अस्मै श्रुष्टिं कर्तन, वनेपि निपूतम (सोमं) वने (संमिश्लं) अनयध्वम्। जुपाणोपि व अय अभिवावशे, (तद) मदिर सोम इंद्राय जुहोत।

१० हे अध्वर्यव, यथा गो ऊध पयसा (प्र पूर्ण) ईम् भोजम् इंद्रम् सोमेभि पृणत। अहम् एतद् वेद, (एतद्) मे निभृतम्, (यद्) यजन दित्सतम् भूय चिकेत।

११ अध्वर्यव यो दिव्यस्य वस्व, य पार्थिवस्य क्षम्यस्यापि राजा। ऊर्दर (वीरं) यवेन न तम् इंद्रं सोमेभि पृणत, तदेव अप व अस्तु।

१२ दनो इद्र तद् (ते) राध अस्मभ्यं दानाय समर्थयस्व यत् अनु यून् चित्रम् श्रवस्या, वहु ते दनव्यम (अत) सुवीरा (वयम्) विदथे (ते) वृहत् (यश) वदेम।

१ नु अस्य महत महतस्य महानि सत्या करणानि प्र य वोचम्। स इंद्र चिकद्रुकेपु अस्य सुतस्य अपिबन् मदे चास्य अहिम जघान।

जिस आकाशमें किसीका सहरा नहीं है ऐसे स्थानमे आपने नक्षत्रोंको दृढतामे स्थापित किया। सब अन्तरिक्षको आपने वायूसे भरा दिया और (आकर्षण शक्तिसे) उसको संभालकर उसकी सीमा बढ़ायी। सोमरसका प्राशन करके आनन्दमे आकार आपने उपर्युक्त बाते की। २

घरका स्थान नियत करनेकी तरह आपने पूर्व (पश्चिम) आदि दिशाओंको नियत किया। स्वर्गकी नदीयोंके उगतका स्थान आपहीने अपने वज्रसे खोल दिया। और उनको वहनेके लिये उनका बन्धन तोड़कर उनका लम्बा चौडा मार्ग सहजरीतिसे खोल दिया। सोमरसके प्राशनके आनन्दमे आकार इन्द्रने उपर्युक्त बाते की। ३

हे इन्द्र, दभीति नामके भक्तको पकडकर ले जानेवाले दुष्ट राक्षसको आपने घेर लिया और उसके हथियारोंको जलते हुए अग्निमें फेककर उनको जला दिया। दभी भक्तको आपने धेनू, अश्व, और रथरूपी सम्पत्ति दे दी। सोमरस-प्राशनके आनन्दमे आकर आपने उपर्युक्त बाते की। ४

जोरसे आवाज करनेवाले संसाररूपी जलके प्रवाहको रोककर इन्द्र अपने (न तैरनेवाले) भक्तोंको सहज रीतिसे उसके पार ले गया। जब (संसाररूपी) जलके पार वे भक्त चले गये तब वे आनान्दित हुवे। सोमरस-प्राशनके आनन्दमे आकार आपने उपर्युक्त बाते की। ५

इन्द्र अपने प्रभावसे समुद्रके उदकके प्रवाहको ऊपर ले गये। आपने उषाके रथको [illegible] डाला। जोरसे चढ़ाई करनेवाली शत्रुकी सुस्त सेनाका आपने नाश कर डाला। [illegible] आनन्दमे आकार आपने उपर्युक्त बाते की। ६

२ अवंशे (आकाशे) बृहन्तं द्याम अस्त भायत्, रोदसी च अंतरिक्षं (वायुना) आ अपृणत। (तस्मिश्च) स पृथिवीम् धारयत् पप्रथत् च, (एता) ता सोमस्य मदे इंद्र चकार।

३ सद्मेव मानै (स) प्राच (दिश) वि मिमाय, वज्रेण नदीनाम् खानि अतृणत। (ताश्च) दीर्घमार्गैः पथिभिः वृथा असृजत (एता) ता इंद्र सोमस्य मदे चकार।

४ स दभीतै प्रवोह्ळन् परिगत्य (तेषां) विश्वम् आयुधम इद्धे अग्नौ अदाह। (दभीति च) गोभिः अश्वैः समसृजन् (एता) ता इंद्र सोमस्य मदे चकार।

५ स ईं महीम धुनिम एतो अरम्णात, स च अस्नातॄन स्वति अपारयत्। ते च उत्स्नाय रयिम अभि प्रतस्थु, (एता) ता इंद्र सोमस्य मदे चकार।

६ स महिन्वा सिन्धुम उदञ्चम अरिणात्। वज्रेण उषस अन सं पिपेष। जवनीभि (सेनाभि) अजवस (सेना) विवृश्चन, (एता ता इंद्र सोमस्य मदे चकार।

जिस स्थानमे वे युवा स्त्री छिपी हुई बैठी थी वह स्थान (इन्द्रकी कृपासे) परिव्राट
;षिको मिला। उसी समय वह वहां उपस्थित होकर उनके सामने खड़ा हुआ। वह
गडा था, किन्तु इन्द्रकी कृपासे वह अच्छी तरह चलने लगा। वह अन्धा था, किन्तु
न्द्रकी कृपासे वह अच्छी तरह देखने लगा। सोमरसका पान करनेके आनन्दमे आकार
न्द्रने उपर्युक्त अद्भुत बाते की। ७

अंङ्गिरसकी स्तुतिसे आप वडे प्रसन्न हुए और आपने वल राक्षसको चीरकर
सको मार डाला। पहाडके किलोको आपने हिलाया और कोटकी भींतका बड़ी कुशल-
तासे आपने नाश किया। सोमरसका पान करनेके आनन्दमे आकार इन्द्रने उपर्युक्त
प्रद्भुत बाते की। ८

चुमुरी और धुनि राक्षसोको आपने नीन्दके रोगसे तंग किया और जमीनपर
पटककर उनको मार डाला। पापी दुष्टोका वध करके आपने दभीतिकी रक्षा की। आ-
पकी कृपासे ही नाश न होनेवाले वस्तुका उसको लाभ हुआ। सोमरसका प्राशन करनेके
आनन्दमे आकर इन्द्रने उपर्युक्त अद्भुत बाते की। ९

हे इन्द्र, भक्तोके विषयमे आपकी प्रसिद्ध और उदार बुद्धिरूपी धेनू भक्तोकी इच्छाको
पूरी करके उनको दूध पिलाती है। उसी तरह हमारी इच्छा पूरी करके हमे दूध पिलाइये।
क्योकि हमभी आपके भक्त है। हमारा भाग्य आपही पर निर्भर है। हमारा तिरस्कार
मत कीजिये। हम अपने शूर पुत्रोके साथ यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करेगे। १०

सूक्त १६.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–इन्द्र ॥

हे सज्जन लोग, जिस तरह प्रज्वालित अग्निमे (इन्द्रके लिये) हवि अर्पण किया
जाता है उसी तरह इन्द्रको-जो सब सज्जनोसे श्रेष्ठ है–अपूर्व स्तवन मै अर्पण करता हूं।
आप सब जगत्को दुर्बल कर सकते हैं। किन्तु आप कभी दुर्बल नही होते है। आपका
घटा हुआ सामर्थ्य प्राचीन कालसे सदा स्थित रहता है। आप सदा युवा अवस्थाही मे
रहते है। ऐसे विख्यात इन्द्रकी कृपा हमपर होनेके लिये हम इन्द्रकी स्तुति करते है। १

---

७ स परावृक् वम्रीनां अपगोहं विद्वान् (तेषां पुर) आविर्भवन् उदतिष्ठत्। श्रोणोऽपि (स.) प्रतिष्ठान् अनक् व्यचष्ट (एता) ता इन्द्र सोमस्य मदे चकार।

८ अंगिरोभिः गृणानः वलं भिनत्, पर्वतस्य दृंहितानि वि ऐरयत्। एषाम कृत्रिमाणि रोधांसि रिणक्, (एता) ता इन्द्र सोमस्य मदे चकार।

९ चुमुरिं धुनिं च स्वप्नेन अभ्युप्य दस्यून् जघन्थ, दभीतिम् प्र आव। रम्भी चित् अत्र हिरण्यम् विविदे, (एता) ता इन्द्र सोमस्य मदे चकार।

१० हे इन्द्र नूनं ते सा मघोनी दक्षिणा (अनुग्रहमति) जरित्रे वरं प्रति दुहीयत, (तमेव वरं) स्तोतृभ्यो शिक्ष सा अति धक् भगो न. (अत) सुवीरा (वयं ते) बृहद्यश विदथ वदेम।

१ समिधाने अग्नौ हवि इव, वः सतां ज्येष्ठतमाय (इन्द्राय) सुष्टुतिम प्र भरे। जरयन्तमपि अजुर्यम्, [illegible] हवामहे।

बडे श्रेष्ठ इन्द्रके अतिरिक्त इस जगत्मे कुछभी नहीं रह सकता है। आपहीमे सब सामर्थ्य एकत्रित हुआ है। आप जैसे भगवानके उदरमे सोमरस, शरीरमे अपार सामर्थ्य-तेज, हाथोंमे वज्र और मस्तिष्कमे दिव्य ज्ञान रहता है। २

हे इन्द्र, आपके दिव्य महिमाका पता भूमि और स्वर्ग दोनो लोकोको नही लगा। समुद्र और पर्वत दोनो आपके रथको रोक नही सकते। आपके सामर्थ्यका सामना कोई नही कर सकता। जब आप अपने रथको वेगवान घोडोको जोतकर उसमे बैठकर असंख्य योजनोतक (असीम सीमातक) दौडते चले जाते है तब आपका बडा सामर्थ्य सहज रीतिसे लोगोको विदित होता है। ३

आप पूजा करने योग्य है, आप धैर्यकी केवल मूर्ति ही है। भक्तोको सहायता देनेके लिये आप सदा तैयार रहते है। आप जैसे पराक्रमी वीरकी सब लोग उपासना करते है। हे मित्र, आपको हवि अर्पण करके आपका यजन करना चाहिये। हे इन्द्र, आप बड़े पराक्रमी और बड़े ज्ञानी है। आपके रश्मिसमुदायमे बड़ा भारी वीर्य भरा हुआ है। आप अपने तेजोमय मुखसे हमारा सोमरस प्राशन कीजिये। ४

वीरता उत्पन्न करनेवाले सोमरसके कटोरेमे मधुर रस उछलकर बह रहा है। वीरोंने अर्पण किये हुए हवियोका इन्द्र स्वीकार करते है। वीरश्रेष्ठ इन्द्रके प्राशन करनेके लिये ऋत्विज कटोरेमे सोमरस डालते है। अध्वर्यू अच्छे स्वभावके मनुष्य है, प्रेरणा करनेवाले सोमरसको कूटनेके लिये पत्थरभी अच्छे उपस्थित है। सोमरस स्वयम वीरता बढानेवाला है। ऋत्विजोंने वीर-श्रेष्ठ इन्द्रको अर्पण करनेके लिये छाना हुआ सोमरस तैयार रखा है। (इसमे आश्चर्यही क्या है ?)। ५

आपका वज्र विजयी होता है, आपका रथ विजयी है, आपके घोडेभी विजयी है, आपका हथियार भी विजयी है। हे वीरश्रेष्ठ, वीर पुरुषमे जो वीरता दिखाई देती है उसके स्वामी आपही है। हे इन्द्र, सोमरस वीरताको उत्पन्न करनेवाला है, इस लिये उसका प्राशन करके आप सन्तुष्ट हूजिये। ६

---

२ यस्मात् वृहत ई इंद्रात् ऋते कि चन (विद्यते), अस्मिन् इंद्रे अधि विश्वा वीर्या संभृता (सन्ति। एतादृशः स) जठरे सोम, तन्वी सहः, हस्ते वज्रं, शीर्षणि च क्रतुं भरति।

३ इंद्र ते इंद्रिय क्षोणीभ्या न परिभ्वे, ते रथो पि समुद्रैः पर्वतैः (परिभ्वे) न यत आशुभिः (हरिभिः) पुरु योजना पतसि, (तदा) ते वज्रम कश्चन न अन्वश्नोति (इति विनायासं ज्ञायते)।

४ अस्मै यजताय, वृष्णवे मश्वते वृषभाय विश्वे हि क्रतु भरन्ति। (तं मित्र त्वम) हविषा यजाम। हे इंद्र त्व वृषा विदुष्टर वृषभेण (अस्मे) भानुना सोमं पिब।

५ वृष्ण मध्व कोश ऊर्मि, वृषभान्नाय वृषभाय पातवे पवते। वृषणा अध्वर्यु, वृषणाः ग्रावाणः, वृष सोमम वृषभाय सुष्वति।

६ ते वज्र वृषा, उत ते रथो वृषा, हरी वृषणा, आयुधानि (अपि) वृषणानि। हे वृषन्, त्वं वृषः त्व ईशिषे, इंद्र वृषभस्य सोमस्य तृपुहि।

हे इन्द्र, आप स्तुतिको पसन्द करते है। युद्धरूप समुद्रमे तैरनेके लिये आप, मानो, नौका ही है। धीरजको पकडकर सोम अर्पण करते समय प्रार्थनाके द्वारा मै आपके पास आता हूं। क्या इन्द्र हमारी प्रार्थना सुनेगे? । मानो, इन्द्र स्वयं अपार सम्पत्ति देनेवाला स्थिर झरना ही है। किन्तु उसको भी हम सोमरससे भिगो देते है। ७

वनमे चारा खाकर हृष्टपुष्ट हुई धेनु जिस तरह अपने बच्चाकी रक्षा करती है उसी तरह हमपर आनेवाली आगामी आपत्तिसे हमारी रक्षा करनेके लिये आप हमारी ओर आइये। हे इन्द्र, आप वडे ज्ञानी है। जिस तरह वीर पुरुष अपनी पत्नीसे प्रेमसे मिलता है उसी तरह हमारी भेट शीघ्रतासे आपकी दयालु बुद्धिके साथ होवे (अथवा आप हमपर शीघ्र कृपा करे)। ८

हे इन्द्र आपकी प्रसिद्ध और उदार बुद्धिरूपी धेनू अपने भक्तोके मनोरथ पुरे करके उनको सन्तुष्ट करे। हम जैसे भक्तोको वैसाही दूध पिलाईये। आपहीपर हमारा भाग्य निर्भर है। हमारा तिरस्कार मत कीजिये। हम अपने शूरपुत्रोके साथ यज्ञ सभामे आपका यश वर्णन करेगे। ९ (१८)

सूक्त १७.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–इन्द्र ॥

अंगिरसकी तरह इन्द्रके लिये खडे स्वरसे एक प्रसिद्ध और नया स्तोत्र गाना चाहिये। प्राचीन कालकी तरह इन्द्रका प्रभाव भी अवतक सवको विदितही है। कोटकी भीतमे रुके हुए प्रकाशरूपी धेनूओके समुदायको, हे इन्द्र, आपने वन्धनसे मुक्त किया। सोमरसका प्राशन करके आनन्दमे आकर कोटकी भीतका आपने नाश किया। १

सोमरसका प्राशन करनेका अधिकार सवसे पहिले आपहीका है। आपका सामर्थ्य इतना वडा है कि उसके द्वारा आपने सव वडप्पनको व्याप्त किया है। युद्धमे तेजरूपी कवचसे आप अपना शरीर ढाक देते है। आपहीने अपने शिरपर अन्तरिक्ष रूपी नक्षत्र-गोलको धारण किया है। ऐसे पराक्रमी इंद्रकी जय हो। २

---

७ ममने नाव न त्वा वचस्युव दाधृषि (अह) ते ब्रह्मणा मवनेषु प्र यामि। स अस्यन वचस निवोधिषत् इविन्, इ वसुन उत्स न (सोमेन) सिचामहे।

८ यदनस्य पिप्युषी धेनु वन्न न यवाधात् पुरा न आभि आ वत्रुत्स्व। शतक्रतो, वृषण पत्नीभि न, ते सुमतीभि महद् सु म नमामहि।

९ इद्र नून ते सा मघोनी दक्षिणा (अनुग्रहमति) जरित्रे वर प्रति दुहीयत्। (तमेव वरं) स्तोतृभ्यो शिक्ष, मा अति धग भगो न (अत) सुवीरा (वय ते) वृहत् यश विदथे वदेम।

१ तद् अस्मै नव्य प्रत्नथा उदीरते यस्य परावृत्ता विश्वा गोत्रा दृंहितानि स सोमस्य मदे ऐरयत्, तद् अंगिरस्वत् अर्च नव्य अर्चत।

२ यो ह प्रथमाय धायसे (भवति) य ओजो मिमान महिमान आतिरत्। य शूर युत्सु तन्व परिव्यत, शीर्षणि द्याम् महिना प्रत्यमुचत स भूतु।

हे इन्द्र, आपका पराक्रम सबसे बड़ा और प्राचीन है। केवल अपने शब्दोंसे आप अपना प्रभाव दिखाते हैं। पीले रंगके अश्व अपने रथको जोतकर और उसमे बैठकर आप अपने पराक्रमी शत्रुओंका नाश करते है। शत्रुओंमेसे कुछ मिलकर और कुछ अकेले चारो ओर दौडकर भाग गये। ३

हे इन्द्र, आप सब भुवनोंके पराक्रमी प्राचीन स्वामी है। आप सदा युवा अवस्थामे रहते है। आप सब भुवनोंको व्याप्त करके अधिक बढ़े हुए है। आपही सब जगत्के स्वामी है। आपहीने विश्वरूपी गोल उत्पन्न किया है। आपही उसको प्रकाशित करते है। और आपहीने अन्तरिक्षको व्याप्त किया है। सब दूर फैले हुए अन्धकारको एकत्रित करके आपने अपने प्रकाशके द्वारा उसको बान्धकर रखा है। ४

आगे झुके हुए और गिरनेवाले पर्वतको आपने अपने प्रतापसे दृढतासे स्थित किया और जलकी ओर वर्षा करनेका काम सोंप दिया। सब प्राणियोंका पोषण करनेवाली पृथिवीको आपहीका आधार है। हे इन्द्र, आपहीने अपने दिव्य बलसे अन्तरिक्षमे नक्षत्रोंको सम्भालकर अपनी ओर खींचकर रखा है। ५ (१९)

हे जगत् पिता इन्द्र, सब प्राणियोके ज्ञानरूपी सामर्थ्यसे श्रेष्ठ आपका वज्र है। हे इन्द्र, जिस वज्रसे आपने बडी घोषणा करके क्रिविराक्षसका नाश करके उसको भूमिपर फेक दिया वह वज्र आपके बाहूपर अच्छीतरह शोभायमान दिखाई देता है। ६

जिस तरह पिताके गृहमे युवा कन्या अपने कल्याणके लिये आपसे प्रार्थना करती है उसी तरह मै भी बड़ी नम्रतासे अपने कल्याणके लिये आपसे-जो सब प्राणियोंका एकही आधार है-विनति करताहूं। बुद्धिरूपी प्रकाश हमारेमे उत्पन्न कीजिये। जो कुछ हमे देना है सो आप देतेही है। जिस भाग्यसे आप आनन्दित होते है वही भाग्य हमें अर्पण करनेके लिये ले आइये और हमे दे दीजिये। ७

---

३ अध तत् महत् वीर्यं प्रथमं अकृणो यत् अग्रे ब्रह्मणा (एव) अस्य शुष्म ऐरय। (तत) रथेष्ठेन हर्यश्वेन त्वया विच्युता जीरय सध्यक् पृथक च प्र सिस्रते।

४ अध यो मज्मना विश्वा भुवना अभि प्रवया ईशानकृत अभ्यवर्धत। आत स रोदसी ज्योतिषा अतनोत्, दुधिता तमासि संव्ययन समव्ययत।

५ स प्राचीनात पर्वतान ओजसा दृहत अपा अप अधराचीनम (च) अकृणोत। विश्वधायसं पृथिवीं अधारयत, मायया च द्याम अवस्रस अस्तभ्नात।

६ यम पिता (इन्द्र) विश्वस्मात् आ जनुष वेदस परि अकृणोत, येन च क्रिविम् ... पृथिव्याम नि अवृणक, स (वज्र) अस्मै बाहुभ्याम अस्म।

७ पित्रो: सचा अमाजूः सती (त्वत्) समानात सदस आ (भाग्य ईयते तद्वत्) ... इये। प्रकेत कृधि, उपमासि, (पर च) येन तन्व मानद तस ... दद्धि च।

हे इन्द्र आपका आत्मा वडा उदार है, हम आपहीको पुकारते है। काम करनेकी बुद्धि आपही अर्पण करते है और सात्विक सामर्थ्य आपही दे देते है। आप अपने अद्भुत लीलासे हमारी सहायता कीजिये। हे वीरश्रेष्ठ इन्द्र, हमें उच्च आनन्द भी प्रदान कीजिये। ८

हे इन्द्र, आपकी प्रसिद्ध और उदार बुद्धि अपने भक्तोपर अनुग्रह करे और उनकी इच्छा पूरी करे, इस तरह आपकी कृपारूपी दयालु धेनु अपने भक्तोको दूध पिलावे। आपही प्रत्यक्ष हमारा भाग्य है। इस लिये हमारा तिरस्कार मत कीजिये। हम अपने पराक्रमी पुत्रोके साथ यज्ञ सभामे आपका यश वर्णन करेंगे। ९ (२०)

सूक्त १८.

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--इन्द्र ॥

देखिये, प्रात कालकेसमय यज्ञरूपी रथ बिलकुल तैयार है। यह रथ (भक्तोकी) इच्छा पूरी करनेवाला है, उसके चार घोडे होते है, उनके (घोडोके) तीन चाबूक होते है, और उनके सात लगाम होते है। उस रथके दस दरवाजे होते हैं। वह रथ मनुष्यका सदा कल्याण ही करता है। और स्वर्गके प्रकाशका भी लाभ कराता है। उत्साहके साथ अग्निमे अर्पण की हुई आहुतियोके कारण और हार्दिक स्तवन करनेके कारण ही उपर्युक्त रथ वडे वेगसे दौडता है। १

इन्द्रके निमित्त यज्ञ करनेके लिये पहिले पहल अग्निकी आवशकता है। दूसरे बार विचार करनेसे यह विदित हुआ कि ऐसे कार्यके लिये अग्निकी ही आवशकता है। तिसरे बार विचार करनेसे भी यह विदित हुआ कि अग्निकी आवशकता है। क्योकि सब मनुष्योके लिये यज्ञ करनेवाला अग्नि ही है। (वह भिन्न भिन्न स्थानोमे भीन्न भीन्न रूपहे रहता है)। वह अग्नि सूक्ष्मरूपसे किसी जगह रहता है, किसी जगह प्रकट रूपसे रहता है, वह पराक्रमी वीर किसी दूसरे मनुष्यके साथ भी रहता है। २

यहा इन्द्रके आनेके लिये खडे आवाजसे मै एक अपूर्व स्तोत्र गाता हूं और पीले रगके घोडोको रथको जोतता हूं। हे इन्द्र, हमारे यहां ऐसे बहुत कवि है जो आपकी सेवा करनेके लिये तैयार है। इस लिये और और दूसरे भक्त जन सेवा करनेके लिये आपको न रोके। ३

---

८ इद्र त्वा भोजम वयं हुवेम, इद्र त्वम अपासि वाजान च ददि। चित्रया उती न अविढ्ढि, हे वृषन् इद्र, न वस्यस कृधि।

९ हे इद्र नूनं ते सा मघोनी दक्षिणा (अनुग्रहमति) जरित्रे वरं प्रति दुहीयत। (तमेव वरं) स्तोतृभ्यो शिक्ष, मा अतिधष्, भगो न (असि, अत) सुवीरा वय ते वृहत् (यश) विदथे वदेम।

१ (अय यज्ञरूपो) नवो रथ प्रात अयोजि, स च मस्ति चतुर्युग, सप्तरश्मि, दशारित्र, मनुष्य स्वर्षा च। न च इष्टिभि मतिभि रह्यो भूत। २ अस्मै प्रथमं स अरं, स द्वितीयं, उतो तृतीयं स मानुष होता। अन्यस्या गर्भ, अन्ये जनत ऊ, स जेन्य वृषा अन्येभि सचते। ३ नु कम इन्द्रस्य आयै नूतेन नवेन वचसा रथे (अस्य) हरि योजम। (इद्र) अत्र वहवो विप्रा (परिचरन्ति त्वाम अत) अन्ये यजमानान मो षु त्वाम नि गंरमन।

हे इन्द्र, हम आपको बुलाते है, इस लिये रथको दो घोडे जोतकर आइये अथवा चार घोडे जोतकर आइये अथवा छः घोडे जोतकर आइये अथवा आठ घोडे अथवा दस घोडे जोतकरभी सोमरस प्राशन करनेके लिये आइये। हे परम पवित्र देव इन्द्र, यह सोमरस आपहीके लिये छानकर तैयार रखा हुआ है। इस लिये इसका तिरस्कार मत कीजिये। ४

वीस, तीस अथवा चालीस अश्वोकोभी जोतकर आप हमारी ओर भूलोकमे आइये। हे इन्द्र, आप अपने उत्तम रथको पचास साठ और सत्तर घोडोको जोतिये, किन्तु सोमरसका प्राशन करनेके लिये आइये। ५

यदि आवश्यकता हो तो ऐस्सी, नव्वे, अथवा सौ घोडे जोते हुए रथमे बैठकर (भूलोकमे) हमारी ओर आइये। आपको आनन्दित करनेके लिये बडी भक्तिसे **शुनहोत्र** नामके पात्रमे सोमरस रखा हुआ है। ६

हे इन्द्र, मेरी प्रार्थना सुनिये। कृपा करके सब घोडोको अपने रथको जोतिये। अन्य अन्य स्थानोमे कई भक्तलोग आपको बुलाते है। तथापि सबमे पहले सोमरस प्राशन करनेके लिये आप हमारे यहां **सवन** नामके यज्ञमे आइये और आनन्दित हूजिये। ७

इन्द्रके साथ मेरी वडी मित्रता है। उसका कभी नाश न होवे। आपकी दया-रूपी धेनू हमारे मनोरथ पुरे करे। आपके बाहूही हमारा कवच है। आपके बालके सेही हमारा युद्धमें विजय होवे। ८

---

४ इन्द्र हूयमान (त्वं) सोमपेय द्वाभ्या हरिभ्या आ याहि, चतुर्भि रायाहि, षड्भि अष्टाभि दशभि आ याहि। हे सुमख अय ते सुत, मा मृध क।

५ हे इन्द्र विंशत्या, त्रिंशता चत्वारिंशता वा हरिभि युजान अर्वाङ् आ याहि। (अथवा) पञ्चाशता सुरथेभि (अश्वेभि) आ याहि, षष्ट्या सप्तत्या (वा) आ याहि।

६ अशीत्या नवत्या वा अर्वाङ आ याहि, शतेन हरिभि उह्यमान आ याहि। हे इन्द्र अय हि सोम [illegible] मदाय शुनहोत्रेषु त्याया परिषिक्तो (भवति)।

७ हे इन्द्र (त्व) मम ब्रह्म अच्छ याहि (ते) विश्वा हरी रथस्य धुरि [illegible]। पुरुत्रा हि [illegible] हि। तदपि हे शूर अस्मिन सवने मादयस्व।

८ इन्द्रेण यत मे सख्य (तत) न वि योषत, अस्य दक्षिणा (अनुग्रह बुद्धि) अस्मान [illegible]। अस्य गभस्तौ [illegible] ज्येष्ठे वरूथे प्राये प्राये जिगीवास स्याम।

हे इन्द्र आपकी उदार और प्रसिद्ध अनुग्रहबुद्धि रूपी धेनू आपके भक्तोकी इच्छा पूरी करे और इस तरह उनको दूध पिलावे हम जैसे भक्तोको भी हमारे मनोरथ पूर्ण करके दूध पिलावे। हमारा भाग्य आपही पर निर्भर है । इस लिये हमारा तिरस्कार मत कीजिये आप ऐसा कीजिये जिससे हम अपने शूर पुत्रोके साथ यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करेगे । ९ [२२]

सूक्त १९.

॥ ऋषि-गृत्समद । देवता--इन्द्र ॥

सोमरसके मधुर पानसे बुद्धिमान भक्तोको मानो, आनन्दही उत्पन्न होता है । इस लिये बहुत लोग सोमलताका हृदयसे स्वीकारही करते है । इन्द्रका महिमा प्राचीन कालसे बहुत बढा हुआ है। इन्द्रकी प्रार्थना करनेमे मग्न हुए भक्तलोगोको भी सोमरस पान बडा मीठा लगता है १

मधुर रसका पान करके आनन्दमे आये हुए इन्द्रने अपने हाथमे वज्र लेकर अहि राक्षसका वध किया । क्योकि उस अहि राक्षसने उछलनेवाले दिव्य उदकोके प्रवाहोको रोक दिया था । जिस तरह पक्षी अपने घोसलेकी ओर चले जाते हैं उसी तरह रुके हुए दिव्य नदीयोके आनन्दमय प्रवाहभी पृथिवीकी ओर दौडते हुए चले जाते है। २

अहि राक्षसका नाश करनेवाले श्रेष्ठ इन्द्रने दिव्य जलकी लहरोको समुद्रमे मिल जानेके लिये उसकी ओर भेज दिये।आपहीने सूर्यको उत्पन्न करके प्रकाशरूपी धेनुओको अपने आधीनकर लिया । आपहीने रात्रिको उत्पन्न किया और दिनमे उद्योग करनेके लिये मनुष्यको नियत किया । ३

इन्द्रने हवि अर्पण करनेवाले भक्तोको अपार और अपूर्व धन अर्पण किया है । आपहीने वृत्र राक्षसका वध किया । जिन जिन लोगोको सूर्यका प्रकाश मिलनेकी इच्छा है वे बडी नम्रतासे इन्द्रका सहारा लेते है। सहारा लेने योग्य केवल इन्द्रही है । ४

---

९ हे इन्द्र नून ते सा मघोनी दक्षिणा (अनुग्रहमति) जरित्रे वरं प्रति दुहीयत् । (तमेव वरं) स्तोतृभ्य शिक्ष, मा अति धक् भगो न (असि, अत) सुवीरा (वयं ते) वृहत् (यश) विदथे वदेम ।

१ मनीषिण सुवानस्य प्रयस अस्य अधम मदाय अपायि । प्रदिवि वावृधान इंद्र ब्रह्मण्यन्त नर च यस्मिन् ओव दधे ।

२ अस्य मध्य मन्दान वज्रहस्त इन्द्र अर्णोवृतम अहिम् वि वृश्चन् । यत् वय स्वसराणि अच्छ न, नदीनाम प्रयासि च (तम) प्र चमनन्त ।

३ स अहिहा माहिन इन्द्र अपा अर्ण समुद्रम अच्छ प्रैरयन् । सूर्यम अजनयत्, गाश्च विदत्, अन्हाम् वयुनानि अक्तुना साधत् ।

४ इन्द्र अप्रतीनि पुरूणि दाशुषे मनवे ददात, स च वृत्र हन्ति । (अत) सूर्यस्य सातौ पस्पृधानेभ्य च नर सनस्यो भूत (स इन्द्र एव) ।

स्तुतिसे प्रसन्न होनेवाले इन्द्रने सूर्यको सोम अर्पण करनेवाले तुच्छ भक्तोंके स्वाधीन करा दिया। एतशाने जो स्तुति की उसका इन्द्रने स्वीकार किया और उसके लिये उसको आपने अपार सम्पत्ति दे दी। वह सम्पत्ति ऐसी थी कि जिसमे निन्दनीय पापोका नाश होता था। ५

श्रेष्ठ और तेजःपुञ्ज इन्द्रने सबको खानेवाले शुष्ण और कुयव (धान्यका नाश करनेवाले) राक्षसोको सारथी कुत्सके आधीन करा दिया। आपहीने दिवोदासके लिये शंबर राक्षसके नव्वानवे किलोका नाश किया। ६

हे इन्द्र, सात्विक सामर्थ्य प्राप्त करनेकी हमारी इच्छा है। इस लिये हमारे लिये यह बात सहज और उचितही है कि कीर्ति प्राप्त करनेकी इच्छासे हम आपकी स्तुति करे। सात वंश (पीढ़ी) से आपका प्रेम हम (भक्तो) पर है। इस लिये आपकी कृपाका लाभ हमे मिलनाही चाहिये। हे भगवन्, देवोकी निन्दा करनेवाले और पापी लोगोंके शस्त्रोका आप नाश कीजिये। ७

गृत्समद आदि और हम भी आपके प्रसादकी इच्छा कर रहे है। इस लिये हे पराक्रमी इन्द्र, आपके स्तोत्र और उपासनाके अनुसारही हम काम करते है। हे इन्द्र, आपकी प्रार्थनामे मग्न हुए नये भक्तोंको आप उत्साह, तेज, आराम और आनन्द अर्पण कीजिये। ८

हे इन्द्र, आपकी प्रसिद्ध और उदार अनुग्रह बुद्धिरूपी धेनू आपके भक्तोंकी इच्छा पूर्ण करे। हम आपके भक्त है इस लिये हमे भी वैसा दूध पिलाइये। आपही हमारे भाग्य है। हमारा तिरस्कार मत कीजिये। हम अपने शूर पुत्रोंके साथ आपके
- क वर्णन सदा करते रहेंगे। ९ (२४)

५ स्तवान् स इन्द्रो देव सुन्वते मर्त्याय सूर्य आ रिणक। यत एतश दशस्यन (सन), अस्मै (एतशाय इंद्र) गुहदवद्यम रयिम अशं व आ भरत्।

६ स सदिव इंद्र. सारथये कुत्साय, अशुषम् शुष्णम कुयवम् अरधयन। दिवोदासाय च शंबरस्य नव तिम पुर वि दरयत

७ हे इंद्र श्रावस्या न त्मना वाजयन्त ते उक्थम एव अदेम। आशुषाणा (वय ते) ना सामम अस्याम अदेवस्य पायो वध (त्वम) ननम

८ हे शूर एव अवस्यवो न गृत्समदा ते मन्म वयुनानि च तक्षु। इंद्र ब्रह्मण्यन्तश्च (न) ते नवीय ऊर्जम इषम सुक्षितिम् सुम्न च अश्यु।

९ हे इंद्र नूनं ते सा सखीनां दक्षिणा (अनुग्रहमति) जरित्रे वर प्रति दुहीयत। (तमेव वर) शिक्ष, मा अति धक् भगो न असि, सुवीरा (वय ते) बृहत यश विदथे वदेम।

सूक्त २०.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–इंद्र ॥

जिस तरह पराक्रमी पुरुष बड़े जोरसे अपना रथ चलता है उसी तरह, हे इन्द्र, हम बड़े उत्साहके साथ आपका काम करनेमें अपनी आयुके दिन व्यतीत करते है। इस लिये, हे इन्द्र, हमारी ओर कृपाकी दृष्टीसे आप देखिये। हम आपहीके गुणोका वर्णन करते हैं। हम हृदयसे आपहीका ध्यान करते हैं और शूर पुरुषोको आनन्द दिलानेके लिये यज्ञ करते है। १

हे इन्द्र, आप हमारे ही है। आपहीपर भरोसा रखकर जो भक्त आपकी सेवा करता है उनके मनोरथ आप पूरे करते है और कृपारूपी कवचसे आप उनकी रक्षा करते हैं। जो भक्त सच्चे हृदयसे आपकी शरण लेते है उन दानी भक्तोंके आप रक्षा करनेवाले स्वामी बन जाते हैं। २

जिसके जयकी सब लोग घोषणा करते है वही आप है; आप पराक्रमी पुरुषोंके कल्याण करनेवाले मित्र है, आप जवानीके बड़े पुतले हैं, आप हमारी रक्षा करनेवाले बन जाइये। हे इन्द्र, आप अपनी कृपाकी द्वारा प्रशंसा करनेवाले ऋत्विज अर्चन करनेवाले भक्त, हवि अर्पण करनेवाले और स्तुति करनेवाले उपासक आदि लोगोको दुःख-समद्रके पार लेजाते हैं। ३

जिसकी कृपासे सब भक्तलोगोकी उन्नति हुई और सबको अधिकार प्राप्त हुआ उस इन्द्रकी स्तुति मैं करता हूं और उसके गुणोका वर्णन करता हूं। जब आप कृपा करते हैं तब प्रार्थनामे मग्न होनेवाले नये भक्तोका भी आप दिव्य सम्पत्ति प्रदान करके उनके मनोरथ पूरे करते हैं। ४

अंगिरसोंके स्तोत्रोंसे आप सन्तुष्ट होते है। उनके मार्गोंको आप साफ करते है। जब आप उनका प्रार्थना स्तोत्र सुनते हैं तब आप उन्हे सामर्थ्य अर्पण करते हैं। जब आप स्तुतियोंसे बडे प्रसन्न होते हैं तब आप सूर्यको उत्पन्न करते हैं और उषाको दूसरी ओर हटाते हैं। आपने भूके पापी और दुष्ट लोगोंके स्थानोका नाश किया। ५(२५)

---

१ वाजयु रथ न, वय ते इन्द्र न वय प्र भरामहे सु विद्धि विपन्यव, मनीषा दीध्यत, त्वावत नॄन् सुम्न इयक्षन्त।

२ इन्द्र त्व न, त्वाभि ऊती त्वायत जनान् अभिष्टिपा असि, य त्वा इत्याधी अभि नक्षति दाशुष इत वरूता त्व।

३ सो इन्द्र युवा नरा शिव सखा इन्द्र न पाता अस्तु, य ऊती शमतं, शशमान, पचंतं, स्तुवंतञ्च प्र नेषत्।

४ यस्मिन् पुरा वावृधु शाशदु च त उ इन्द्रं स्तुषे, त गृणीषे इयान, ब्रह्मण्यत नूतनस्य आयो स वस्व काम पीपरत्।

५ अंगिरसा उचथा जुजुष्वान्, गातु इष्णन् स इन्द्र ब्रह्म तूतोत्, स्तवान्, सूर्येण उषस मुष्णन्, अश्नस्य चित् पूर्व्याणि शिश्नथत्।

इन्द्र जैसे प्रसिद्ध देवने नाना प्रकारकी अद्‌भुत वस्तुएं उत्पन्न की है। भक्तोंकी सहायता करनेके लिये आप सदा तैयार रहते हैं। इसी कारणसे स्वतन्त्ररीतिसे अधिकार चलानेवाले स्वामीने पापी और घातुक राक्षसके सिरको तोड़कर जमीनपर गिरा दिया। ६

वृत्रका वध करनेवाले इन्द्रने वडे वडे किलोका नाश कर डाला। काले और पापी अनार्यलोगोका आपहीने पृथिवी और दिव्य उदकोको आर्य लोगोके लिये उत्पन्न किया। इस लिये भक्त लोगोने आपकी वडी प्रशंसा की और आपने उनको सामर्थ्य अर्पण किया। ७

लहरोसे उछलनेवाले दिव्य जलप्रवाहोको आपने जव अपने आधीन कर लिया तव सव देव आपके अपार वल और महिमाका सम्मान करने लगे। जव इन्द्रने अपने कन्धेपर अपना वज्र रखा तव आपने अधर्मी और दुष्ट लोगोका नाश कर डाला। आपने उनके नगरोका भी नाश किया जिसके कोटकी भीत लोहेकी वनी हुई थी। ८

हे इन्द्र, आपकी विख्यात और उदार अनुग्रही वुद्धिरूपी धेनु आपके भक्तोंके मनोरथ पुरे करे और इसतरह उनको दूध पिलाकर उनको सन्तुष्ट करे। हमे भी उसी तरह दूध पिलाइये (हमारे मनोरथ आप पुरे करे) हमारा भाग्य आपही पर निर्भर है, हमारा तिरस्कार मत कीजिये। हम अपने वीर पुत्रोके साथ आपके यशका यज्ञ सभामे वर्णन करेगे। ९ [२६]

सूक्त २१.

॥ ऋषि--गृत्समद। देवता--इन्द्र ॥

सव विश्व, सव वैभओं, स्वर्गके प्रकाश, सव लोगो, सव वीर पुरुषो, गोधन और दिव्य उदकोको जीतनेवाले पूजनीय इन्द्रको मधुर सोमरस अर्पण कीजिये। १

---

६ स ह श्रुत इन्द्र नाम देव मनुषे दस्मतम ऊर्ध्व भुवत्। स्वधावान सत्हान अशर्मानस्य दासस्य प्रिय शिर अवभरत्।

७ स वृत्रहा इन्द्र पुरंदर कृष्णयोनी दासी वि ऐरयत। क्षाम अप च (आर्याय) मनवे अजनयत, यजमानस्य शंसम सत्रा तूतोत्।

८ अर्णमातो तस्मै इंद्राय देवेभि सत्रा तवस्यं अनु दायि। यत् च अस्य बाह्वो वज्रम प्रा [illegible] ([illegible] स) दस्यून हत्वा आयसी पुर नि तारीत।

९ हे इन्द्र, नन ते सा मघोनी दक्षिणा (अनुग्रहबुद्धि) जरित्रे वर प्रति दुर्हीयत। ([illegible]) स्तोतृभ्य शिक्ष, मा अति धक, भगो न (असि अत) सुवीरा (वय ते) बृहत यश [illegible]।

१ विश्वजिते, धनजिते, स्वर्जिते, सत्राजिते, नृजिते, उर्वराजिते, अश्वजिते, गोजिते, अ[illegible] इन्द्राय हर्यतम सोमम भर।

जो शत्रुओंका नाश करता है, जो राक्षस सेनाका भी नाश करता है, जो भक्तोंको प्रेमसे अपनता है, जो सबको जीतने वाला है, जो सब लोगोपर अधिकार चला कर न्याय और नीतिसे प्रबन्ध रखता है, जो सिंहकी तरह गरजता है, जो स्तोत्रोके स्वामी है, जिसके बलका पता किसीको नही लगता और जो बडेसे बड़े लोगोपर भी अपना अधिकार चलाता है ऐसे श्रेष्ठ इन्द्रके गुणोका वर्णन कीजिये । २

बडे बडे लोगोको दबावमे रखनेवाला, सब लोगोपर अधिकार चलानेवाला, लोकप्रिय, स्थिर वस्तुको अस्थिर करनेवाला पराक्रमी योद्धा इन्द्र अपनी इच्छाके अनुसार विशालरूप धारण करता है । सब दिव्य निधिके आप भण्डार हैं । आप बडे विजयी है सब लोग आपकी शरण लेते है । ऐसे पराक्रमी इन्द्रके बडे कामोका मै वर्णन करताहूं । ३

जिस पराक्रमी महावीरने दुष्ट और घातुक राक्षसोका नाश किया, जो बडे धैर्यवान् और उदार है, जिसकी चतुरताका पता नही लगता, जो धनवान लोगोका उत्साह वढाता है और दुष्ट लोगोका नाश करता है, जो सबसे बलवान् है और जो सबको व्याप्त करता है, और जिसके यज्ञसे आनन्द वढता है ऐसे इन्द्रने उषा (प्रातःकाल) और सूर्यको उत्पन्न किया । ४

जब भगवानकी कृपा प्राप्त करनेके लिये उत्साही और ज्ञानी भक्त लोगोने अपना ध्यान इन्द्रकी ओर लगाया तब यज्ञके कारणही दिव्य उदकोंकी वर्षा उनको प्राप्त हुई और वे आनन्दित हुवे । इन्द्रके प्रसादकी इच्छा करके भक्तलोगोने अपने पांच इन्द्रियोके द्वारा इन्द्रकी ओर ध्यान लगाया । जब उन्होने इन्द्रकी स्तुति और उपासना की तब उनको सामर्थ्यरूपी सम्पत्तिका लाभ हुआ । ५

हे इन्द्र, जो सबसे उत्तम और श्रेष्ठ सम्पत्ति है वह हमारे स्वाधीन कीजिये । आप हमे अच्छे विचार प्रदान कीजिये । उद्योगसे जो भाग्य प्राप्त होता है वही भाग्य हमे प्रदान कीजिये । आप हमारा सब ऐश्वर्य वढाइये । हमे स्वास्थ्य अर्पण कीजिये, हमारी वाणी मधुर होवे, हरएक दिन आप हमपर कृपा करके हमारा कल्याण कीजिये । ६

---

२ अभिभुवे अभिभगाय वन्वते अषाळ्हाय सहमानाय वेधसे, तुविग्रये वह्नये दुष्टरीतवे सत्रासाहे इंद्राय नम वोचत ।

३ सत्रासाहो जनभक्षो जनसह च्यवन युध्म अनुजोषम उक्षित वृतचय सहुरि (इंद्र) विक्षु आरित । (अस्य) इंद्रस्य वार्या कृतानि प्रवोचम ।

४ अनानुद , वृषभ दोधतो वध , गम्भिर , ऋष्व , असमष्टकाव्या , रध्रचोद , श्नथन , वीळित , पृथु , सुयज्ञ इंद्र, उषस स्वश्च अजीजनत ।

५ उशिज सनादिण धियो हिन्वान अप्तुर (इंद्रान) यज्ञेन गातुं विविद्रिरे । अवस्यव गा इंद्रे हिन्वान नमस्यन्त निषदा द्रविणानि आशत ।

६ इंद्र, अस्मे श्रेष्ठानि द्रविणानि , चित्तिम दक्षस्य सुभगत्व, रयीणा पोषम तनूनाम अरिष्टिम, वाच स्वाद्मानम्, अह्नाम सुदिनत्व च धेहि ।

सूक्त २२.

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--इन्द्र ॥

इन्द्र बड़े बलवान् है और आपका प्रभाव भी बहुत बड़ा है। 'त्रिकद्रुक' उत्सवमे आपने विष्णुका रूप धारण करके यथेच्छा सोमरसका प्राशन किया। उस सोमरसके प्राशनके कारण ही इन्द्रके शरीरमें बड़ी वीरता उत्पन्न हुई। मानो सर्व श्रेष्ठ और सर्वव्यापी इन्द्र बडे बडे अद्भुत पराक्रम दिखलावे। दिव्य और सत्य-प्रभाव सोमरस इन्द्रदेवके शरीरमे पूर्णरीतिसे अपने तेजका प्रभाव दिखावे। १

क्रूर इन्द्रने अपने पराक्रमसे युद्धमे क्रिवि राक्षसको परास्त किया और आकाश और पृथिवीको व्याप्त किया। सोमरसके प्राशनसे इन्द्रकी शक्ति और बढ गयी। जब इन्द्रने सोमरसका प्राशन किया तब इन्द्रकी शक्ति अधिक बढगयी। इसतरह दिव्य सोमरस भी इन्द्र-देवके शरीरमे पूर्णरीतिसे अपने तेजका प्रभाव दिखावे। २

आपके ज्ञानके कारणही बडे बडे काम होते है और आप भी अपने ज्ञानके साथ प्रकट होते है। आप अपने पराक्रमके तेजसे चारो ओर फैलते है। आप अपनी शूरतामे और बलसे दुष्ट शत्रुओका नाश करते है। आप सबको देखनेवाले है। स्तुति करनेवाले लोगोंको आप कृपारूपी सम्पत्ति और वैभव प्रदान करते है। इस लिये दिव्य और सत्यप्रभाव सोमरस इन्द्र-देवके शरीरमे पूर्णरीतिसे अपने तेजका प्रभाव दिखावे। ३

हे रणभूमिमे पराक्रम दिखलानेवाले इन्द्र, आपका पराक्रम प्राचीन कालमे सब जगत् विदितही है। आपके पराक्रमसे सब जगतका कल्याण ही होता है। आपने ईश्वरी सामर्थ्यसे दिव्य उदकोको बन्धनसे मुक्त किया और पृथिवीपर प्राणज्योतिको प्रकट किया। इन्द्रने नास्तिक और दुष्ट लोगोंका अपने तेजसे नाश किया। इस लिये प्रज्ञावान देव हमारे शरीरमे शूरता उत्पन्न करे और उत्साह भी उत्पन्न करे। ४

---

१ महिष तुविशुष्म त्रिकद्रुकेषु यथा अवशत् (तथा) यवाशिरम सुत सोम विष्णुना सह अपिबत्। स (सोम) महि कर्म कर्तवे ई महाम् उरु ममाद, देव सत्य स इन्दु देवम एनम इन्द्रम सश्चत।

२ अध त्विषीमान इन्द्र ओजसा युधा क्रिविं अभ्यभवन्, अस्य (सोमस्य) मज्मना आ रोदसी अपृणत (इन्द्र) अन्यं जठरे अधत्त (अन्य) ईं प्रारिच्यत, (अत) देव सत्य स इन्दु, देवम सत्य एनम इन्द्रम सश्चत।

३ (त्वम् इन्द्र) क्रतुना साक जात ओजसा साक ववक्षिथ वाय साक इन्द्र (सन्) [illegible] सासहि (भवसि), काम्यम राध वसु च स्तुवते दाता (असि अत) देव सत्य स इन्दु, [illegible] इन्द्र सश्चत।

४ हे इन्द्र, हे नृतो, तत तव नर्य दिवि प्रवाच्य पूर्व्य अप प्रसन [illegible] ([illegible]), [illegible] यदसा अप रिणन असु प्राणिणा। शतक्रतु विश्व अदेव ओजसा अभिभुवत्, ऊर्ज [illegible]

अनुवाक ३.

सूक्त २३

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--बृहस्पति ॥

हे बृहस्पति, आप लोगोके समुदायके स्वामी है, इस लिये आपका नाम गणपति है। आप ज्ञानवान् लोगोमे बडे श्रेष्ठ है। जिनकी कीर्ति उत्कृष्ट है उनमे भी आप श्रेष्ठ है। हे राजाधिराज, आपको बडे आदरसे हम बुलाते है। हे ब्रह्मणस्पते, हमारी पुकार सुनिये और सब शक्तिके साथ शीघ्रतासे हमारी ओर आकर आसनपर विराजमान हूजिये। १

हे बृहस्पति, हे परमात्मन्, आप ज्ञानवान् होनेके कारण ही यज्ञमे सब देवोको हवि अर्पण किया जाता है। जिस तरह देदीप्यमान सूर्य अपने तेजसे उषाके प्रकाशको उत्पन्न करता है उसीतरह हमारे सब प्रार्थनास्तोत्रोके आपही पिता और स्वामी है। २

निन्दा करनेवाले लोग और अन्धःकार दोनोका अपने तेजसे नाशकरके सत्यधर्मरूपी तेजोमय रथमे बैठकर आप चारों ओर घूमते है। हे बृहस्पते, सत्यधर्मरूपी तेजोमय रथ उग्र, दुष्टराक्षसोका नाश करनेवाला, ज्ञानरूप धेनुओको रोकनेवाले किलोका भी नाश करनेवाला और स्वर्गको प्राप्त करानेवाला है। ३

हे बृहस्पति, आप लोगोको सदाचारके मार्गसे ले जाकर उनकी रक्षा करते है। जो आपकी (अनन्यभावसे) भक्ति करते है उनसे पाप और दुःख दोनों दूर हट जाते है। ब्रह्मद्वेषी मनुष्यको आप सताते है और उनपर बडा वृथा क्रोध करते है। हे बृहस्पते, इस लिये, आपका महिमा बडा है। ४

---

१ ब्रह्मणस्पते गणाना गणपतिं कवीना कविं उपमश्रवस्तमं, ज्येष्ठराजं त्वा हवामहे । न शृण्वन् ऊतिभि सदनं आ सीद ।

२ हे असुर्य, बृहस्पते, प्रचेतस देवा चित ते यज्ञिय भाग आनशु । मह सूर्य ज्योतिषा उस्रा इव, त्व इत् विश्वेषा ब्रह्मणा जनिता असि ।

३ बृहस्पते, परिरप तमासि च विबाध्य ऋतस्य ज्योतिष्मन्त भीम अमित्रदम्भनं, रक्षोहणं गोत्रभिदं स्वर्विद रथ आतिष्ठसि ।

४ त्व सुनीतिभि नयसि त्रायसे च य तुभ्यं दाशात त अंह नाश्नवत् । त्वं ब्रह्मद्विष तपन मन्युमीध असि, (अत) हे बृहस्पते, ते तत महित्वनम महि (एव) ।

हे ब्रह्मणस्पते, भक्तोंकी रक्षा करनेके लिये आप सदा तैयार रहते हैं। जिन भक्तोंकी आप रक्षा करते हैं उनको पाप छूता भी नहीं और उनपर संकट भी नहीं आता है। दुष्ट, कपटी और नीचा मनुष्य भी आपके भक्तोंको दबावमें नहीं रख सकता। क्योंकि सन्मार्गसे भ्रष्ट करनेवाले दुष्ट लोगोंको आप अपने भक्तोंके पाससे दूर भगा देते है। ५

हे बृहस्पति, आप सबको देख सकते है। आप हमारी रक्षा करनेवाले हैं और आपही हमें नीतिका मार्ग दिखाते हैं। आपकी आज्ञाके अनुसार ही प्रशंसायोग्य स्तोत्रोंसे हम आपका भजन करते है। इस लिये, हे बृहस्पति, हमारा नाश करनेके लिये जो मनुष्य कपटनीतिका अनुसरण करेगा उस कपटनीतिके द्वारा उसीका नाश होवे। ६

हे बृहस्पति, हमारे साथ शत्रुता करनेवाला, घमण्ड करनेवाला, दूसरेके धनको हरण करनेवाला, जो मनुष्य हम जैसे निरपराधी भक्तोंको फसानेका प्रयत्न करेगा उसको सरल मार्गसे चूभनेवाले काटेकासा दूर हटाइये। और हमारा मार्ग सीधा बनाइये। ७

जगतकी रक्षा करनेवाले बृहस्पति, हमें बल प्रदान करनेवाले आपही है और हमपर प्रेम करके हमें सन्तुष्ट करनेवाले आपही है। इस लिये हम आपकी प्रार्थना करते हैं। हे बृहस्पते, देवोंकी निन्दा करनेवाले दुष्ट लोगोंका आप नाश कीजिये। उत्कृष्ट सुखका भाण्डार जहां भरा हुआ है वह भण्डारका स्थान पापी और दुष्ट लोगोंके हाथमें चले न जाय। ८

हमारी उन्नति आपही पर निर्भर है, इसलिये हे ब्रह्मणस्पति, आपकी कृपासे हमारा ... सब लोगोंका वैभवरूपी लाभ होवे। हमारे साथ शत्रुता करनेवाले, सत्यकर्म न करने... और हमपर चढाई करनेवाले दुष्ट लोगोंका आप नाश कीजिये। ९

---

५ ब्रह्मण पते, सुगोपा (त्व) य रक्षसि त अह न, न कुतश्चन दुरितम, न अरातय नापि [illegible] तितिर। यत अस्मात (भक्तात) विश्वा इत ध्वरस वि बाधसे।

६ विचक्षण त्वं न गोपा पथिकृत, (वय) तव व्रताय मतिभि जरामहे। बृहस्पते य न अभि ह्वर दधे तं हरस्वती स्वा दुच्छुना मर्मर्तु।

७ उत वा यो अरातीवा सानुको वृक मर्त न अनागस मर्चयात बृहस्पते, त (न) पथ अप वर्तय। अस्यै देववीतये न सुग कृधि।

८ हे अवस्पर्त तनूना त्रातारम अस्मयु अधिवक्तार त्वा हवामहे। बृहस्पते देवनिद नि बर्हय। दुरेवा उत्तर सुम्न मा उन्नशन।

९ ब्रह्मणस्पते, त्वया सुवृधा वय मनुष्या स्पार्हा वसु ददीमहि। या अरातय दूरे तळित अभि सन्ति ता अनप्नस जम्भय।

हे बृहस्पति, जिस ऐश्वर्यको भक्ति न करनेवाला मनुष्य कभी नहीं पाता है, जो ऐश्वर्य, ज्ञान और बलसे विभूषित और देदीप्यमान दिखाई देता है और जो स्वयंप्रकाशित है ऐसे अद्भुत ऐश्वर्यको, सत्यधर्मकी रक्षा करनेके लिये प्रकट होनेवाले देव, हमपर कृपा करके हमें प्रदान कीजिये। १५

वर्तमान अवस्थामें सन्तुष्ट रहनेवाले सज्जन लोगोंको जो दुष्ट शत्रु फसाते हैं और उनके धनका हरण करते हैं ऐसे पापी लोगोंके आधीन हमें मत कीजिये। हे बृहस्पति, ऐसे शत्रु देवोंकी निन्दा ही करते हैं किन्तु आपके भक्तलोग सदा आपहीकी स्तुतिमें मग्न रहते हैं। आपके भक्तलोग आपकी स्तुतिके अतिरिक्त किसीकी ओर ध्यान नहीं देते। १६

त्वष्टा देव तीन लोगोंसे भी श्रेष्ठ है और उसीने आपको प्रकट किया। सामगानकी रचना करनेवाले जो कवि है वही ब्रह्मणस्पति है। वह देव भक्तोंका भक्तिरूपी ऋण लेता है और परिवर्तनमें उनके पापोंका ऋण चुका देता है। जब आप सत्यधर्मका परिपालन करते हैं तब आप पापोंका भी नाश कर डालते है। १७

हे अङ्गिरसका सन्मान करनेवाले देव, जब आपने ज्ञानरूप धेनुओंको बन्धनसे छुडाकर भूमिपर भेज दिया तब सबसे श्रेष्ठ पर्वतका भी भंग हुआ। उससे आपका गौरव बहुत बढ़ गया। हे बृहस्पति, इन्द्र और आप दोनों एकही रूपमें मिलगये। जो जलकी निधि-जिसमें लहरें उछलती थीं- अन्धकाररूपी पर्वतसे रुका हुआ था उसको आपने गिरा दिया अथवा बन्धनसे छुडा दिया। १८

हे ब्रह्मणस्पते, हमारी स्तुतिको आपही पा लीजिये। हमारे पुत्र और पौत्रोंकी भी उन्नति कीजिये। जिस ओर आप कृपाकी दृष्टिसे देखते हैं वह सब कल्याणरूप हो जाता है। आप ऐसा कीजिये जिससे हम अपने शूर पुत्रोंके साथ यज्ञसभामें आपका
५ वर्णन करें। १९

१५ बृहस्पते, यत्, अर्यः अत्यर्हात्, जनेषु च द्युमत् क्रतुमत् विभाति, यत् च शवसा [illegible], ऋतप्रजात, तत् चित्रं द्रविणं अस्मासु धेहि।

१६ ये अभिद्रुह रिपव निरामिणः पदे अन्तेषु जगृध्रु तेभ्य स्तेनेभ्य न मा (दा), ते [illegible] देवाना त्रय एव वि ओहते, (जगिताग्धते) साम्न पर (न किंचिदपि) विदु।

१७ त्वष्टा त्वा विश्वेभ्यो भुवनेभ्य परि अजनत्, त्व च साम्न साम्न कवि (असि)। [illegible] ऋणचित् ऋणया च, महः ऋतस्य धर्तरि द्रुह हन्ता।

१८ हे अङ्गिरः [illegible] पर्वत व्यजिहीत, त्व च गवा गोत्र उदसृज (यत्) [illegible] ([illegible]) (असि च) इन्द्रेण युजा (त्व) तमसा परिवृत अपा अर्णव [illegible]।

१९ हे ब्रह्मणस्पते, त्व [illegible] सूक्तस्य यन्ता [illegible] न तनय च जिन्व। [illegible] (तत्) [illegible] वय विदथे बृहत् वदेम।

अध्याय ७.

सूक्त २४.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–ब्रह्मणस्पति ॥

इस उपायनको आपकी सेवामे अर्पण करनेके लिये लाया है. आप प्रेमपूर्वक स्वीकार करिये। आप सर्वसमर्थ है। इसी लिये इस अपूर्व व उत्कृष्ट स्तोत्रोसे हमको आपकी सेवा करने दीजिये। हे बृहस्पति, आपका दुसरा आत्माही है (कि क्या) ऐसा [इंद्र] जो भक्तोके लिये इच्छित लाभोकी वर्षा करता है वही स्तोत्रकी प्रशंसा करेगा ऐसी हमारी बुद्धिको प्रेरणा कर। १

[देवताके सन्मुख] नम्र होना योग्य होनेपरभी जो नम्र न हुए उनके माथेको ब्रह्मणस्पतिने अपने तेजस्वरूपसे धरतीपर टेकनेको लगा दिया। इसने अपनी क्रोधाग्निसे शंवरकी हजारो टोलियोको गर्द कर डाला, महान् पर्वतोकोभी उलट डाला और सारे सृष्टिकी सम्पत्ति अपने आधीन कर यह पर्वतकी गुफामे जा बैठा। २

जो जो महापुरुष कि जिनका हलचल होनेवाला नही था इसके पराक्रमके सन्मुख कपायमान होने लगे। और जो अतिशय कठिन थे उनको इसने मक्खनके सम नरम कर डाला यह पराक्रम सब देवताओमे अत्यन्त श्रेष्ट होनेवाले उसीको शोभा देता है। इसने अपने भक्तोकी प्रार्थनापर ज्ञानधेनुओको मुक्त किया और वलराक्षसका नाश करके अंधकारको वंदकर सबको दिव्य प्रकाशका दर्शन करवाया। ३

(सागररूप) पुष्करणीका मुंह पत्थरसे वंद हो गया था. परन्तु ब्रह्मणस्पतिने अपने तेजोवलद्वारा उस पत्थरको फोडकर उस झरनेका मुंह जिसमेसे मधुर रसके धाराकी वर्षा होती थी खुला किया। रविकी सारी किरणे अमृत प्राशन कर (भूलोक) के सूखे हुए झरनेको जलसे क्षणभरमे भरकर जलमय कर देती है। ४

---

१ स ईशिषे, स त्वं इमाम् प्रभृतिम् अविद्धि, अया नवया महा गिरा विधेम । यथा हे बृहस्पते, तव सायान् सखा (इन्द्र) न स्तवते, (तथा) स त्वं उत न मतिम् सीपध

२ स नतानि (अवलिप्तना अनतानि शिरांसि) स्वौजसा अनमत, उत मन्युना शंवराणि वि अदर्द्द, स ब्रह्मणस्पति अच्युता अच्यवयत् वसु मन्त च पर्वतम् वि आ विशत्।

३ देवाना देवतमाय तत् कर्तम यत् (अस्य पुरा) दळ्हा अपि अश्रथन्, वीळिता (अपि) अम्रदन्त, (उत च) स गा उदाजत्, ब्रह्मणा वलम् अभिनत्, तम अगूहत, स्व च व्यचक्षयत्।

४ तम अश्मास्य मधुधारम अवत ब्रह्मणस्पति ओजसा अभि अतृणत् तमेव विश्वे त्वंदश. (रश्मय.) पपिरे. (भौम) उत्सम् मुल साक बहु सिसिचु ।

सारे (अद्भुत) भुवनो यद्यपि वे चाहे पुराने हो या नये हो वे अपना द्वार आपके लिये चाहे मासमें या वर्षसे खुलही जायंगे। कारण जो व्यवस्था ब्रह्मणस्पति महाराजने कर रक्खी है उसी प्रमाणसे (भूलोक व स्वर्गलोक) ये दोनो अपने २ कार्य एक दुसरेके पश्चात् क्रमानुसार अपनी सहज लीलासे करही रहते है। ५ [१]

पणि राक्षसोने दिव्य प्रकाशका एक अत्युत्कृष्ट खजाना बिलकुल गुप्त स्थानमे दबा रक्खाथा। उसको हस्तगत करनेके लिये जो जो सत्पुरुष वहां आगे थे वे उन राक्षसोंके मायाजालका उपसर्ग बार बार जिस तरफसे होता था उसी तरफ निकल गये। ६

सत्य-धर्मकेही आचरण करनेवाले महाज्ञानी ऋषियोंने उन राक्षसका कपट पहचान कर वह संपत्ति अपने हस्तगत कर लेनेके लिये अद्भुत मार्गका अवलंबन किया। "यह कोई सहज व्यक्ति नहीं है" ऐसा कहकर उन्होंने अपने बाहुबलद्वारा प्रज्वलित अग्नि लेकर जिस पर्वतपर ये अपनेको छुपाये हुए बैठे थे फेंका। ७

सत्यकी रश्मिसे बंधा हुआ अतिशय तीव्र बाणोंका धनुष्य अपने करमें धारण कर उसके योगसे जहां चाहे वहां जाकर ब्रह्मणस्पति शत्रुओंसे मोरचा लेता है। वह जिस बाणसे प्रहार करता है वे इतने उत्कृष्ट होते हैं कि वे कानके पाससे छूटते हैं तोभी उनको देखते आवे इस प्रकारकी आखे होती हैं ऐसा मालुम होता है। ८

जिनमे वियोग हुआ हो उनको एकत्र करनेवाला और जो एक दूसरेपर घोर संग्रामके लिये टूट पडे हो उनको एक दूसरेसे दूर करनेवाला यही सबका मध्यस्थ व प्रतिनिधि है। युद्धप्रसंगमे जिसकी मनोभावनासे शूरवीर स्तुति करते हैं वे यही ब्रह्मणस्पति है। ये बडे दयावान् हैं। देखिये, केवल मनःपूर्वक उनकी स्तुति करनेसे ये अपने भक्तोको नाना भांतिके सामर्थ्य व अभीष्ट धन देते है। जिसके उदय होनेमे कोईभी प्रकारकी बाधा नहीं पडती वह जलजलाता हुआ सूर्यभी भक्तोके लियेही तपा करता है। ९

उदार ब्रह्मणस्पतिजीकी ऐसी कृपा है कि जो व्यापक, प्रभावसंपन्न, सर्वोत्तम और अत्यन्त प्रेमसे परिपूरित रहती है। ये जो हम लोगोको अनेक प्रकारके लाभ हुए हैं वह सर्व ब्रह्मणस्पतिजीके कृपाका फल है। यह भक्तिप्रेमको सर्वथा योग्य व अत्यन्त सत्वधीर है। और इसहीके कृपासे देवता व भक्तजन और मनुष्योंभी आनंददायक सुखका फल ले रहे है। १० [२]

इस भूतलपर आप अत्यन्त सामर्थ्यवान् और पराक्रमी हैं। केवल इतनाही नहीं किन्तु आप देवाधिदेव दूसरे देवताओकी अपेक्षा तुलनामें बढ़कर सर्वव्यापक हैं। ये यावत् वस्तुओको व्यापकर रहनेवाले आपही हैं। ११

हे दयाके भंडार, जो जो सत्य वस्तु हैं वे सर्व आपहीसे है। यह सारा विश्वभी आपका है। प्रत्यक्षमे मेघभी आपकी आज्ञा उल्लङ्घन नही कर सकता। हे इन्द्र, हे ब्रह्मणस्पति, रथोको अश्व जोत कर शीघ्र आइये। इसी प्रकार हमारे हवियोका स्वीकार करनेके लियेही शीघ्र आइये। १२

---

९ स ब्रह्मणस्पति सन्नय, स विनय स पुरोहित, स च युधि संस्तुत। स चाक्ष्म (खलु) तत् स. मर्ता (भक्ताय) वाज धना च भरते, आदित् तप्यतु सुर्यश्च वृथा तपति।

१० मेदनावत वृहस्पते राध्या विभु प्रभु, प्रथमं सुविदत्राणि (भवन्ति)। (यानि) इमा सातानि (तानि) देवस्य वाजिन (वृहस्पतेरेव) येन उभये, विश जनाश्च भुजते।

११ स त्वं अवरे वृजने विश्वथा विभु महा रण्व (सन्) शवसा ववक्षिथ। स त्वं देव देवान् प्रति भुवु पप्रथे, त्वं ब्रह्मणस्पति ता विश्वा इव् परिभू (असि)

१२ हे मघवाना इन विश्व सत्यं सुवोरित्। वाम व्रतं आप. च न प्रमिनन्ति। इंद्रा ब्रह्मणस्पती, न. हविरिष रथ्या इव वाजिनेव (त्वरया) जिगातम्।

यह देखिये, अग्निकी अत्यन्त ज्वाला उन्हींके ओर ध्यान लगाई हुई है। और यज्ञसभाके विद्वान् स्तोता अंत:करणपूर्वक स्तुति करके अभीष्ट संपत्ति प्राप्त कर रहा है। जो दुर्जनोंका घृणा और भक्तोंकी भक्तिऋणका यथेच्छ स्वीकार करता है वही इस युद्धके मध्य पराक्रम करनेवाला वीर ब्रह्मणस्पति है। १३

महान् पराक्रम करनेके समय ब्रह्मणस्पतिके क्रोधका परिणाम उसीके इच्छा प्रमाणसे होता है। देखिये, उसने प्रकाशधेनुओंको मुक्त कर आकाशमें उनको अलग २ बांट दिया। उसीके साथ, महा नदीका पूर जैसा चारों तरफ फैलनाचाहता है उसी प्रकार, उनका समूह चारों तरफ फैल गया। १४

हे ब्रह्मणस्पति, जो हमेशा सुयंत्र चलता है व जिसमें तरुनाईकी मजा कभी कम नहीं होती ऐसे ऐश्वर्यके मालक हम हों ऐसी कृपा कर। हम शूर हैं इस कारण हमारे कुलमें वीरोंकोही जन्म दे। आप जगन्नायक होनेपरभी आपकी स्तोत्ररूपसे उपासना करना चाहिये ऐसी आपकी इच्छा रहती है। १५

हे ब्रह्मणस्पति, आपही हमारे स्तुतिके प्रेरक हूजिये। हमारे पुत्रपौत्रादिकोंकी उन्नति करिये। आप देव अपनी कृपादृष्टिसे जिसकी तरफ देखते हैं वह सब मनोरथसे पूर्ण होता है। इस लिये हम शौर्यसंपन्न मंडलीके साथ यज्ञसभामें आपका यश वर्णन करते रहे ऐसी कृपा कीजिये। १६ [३]

सूक्त, २५

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–ब्रह्मणस्पति ॥

जिसको ब्रह्मणस्पति अग्निको प्रज्वलित करनेसे अपनासा कहता है वह भक्त अपने घातकी शत्रुका निश्चयही नाश कर सकेगा। और इसी प्रकार जो भक्त प्रार्थना करके प्रेमपूर्वक हविर्भाग अर्पन करता है उसका निःसंशय उत्तरोत्तर उत्कर्ष होता है। और वह अपने पुत्रपौत्रके द्वारा आयुर्मर्यादाकी अपेक्षा अधिक दिन जीवित रहेगा। १

जिस २ भक्तको ब्रह्मणस्पति अपनासा कहे वह भक्त अपने शौर्यसंपन्न सैनिकोंसह अपने शूर परंतु घातकी शत्रुका रणभूमिमे विध्वंस करेगा और ज्ञानधेनुद्वारा अपने ऐश्वर्यकी मर्यादा चारो ओरसे विस्तृत कर उस ऐश्वर्यका स्वतः अनुभवभी लेवेगा। उसके पुत्रपौत्रोकाभी ब्रह्मणस्पति उत्कर्ष करेगा। २

जिस भक्तको ब्रह्मणस्पति अपनसा कहता है वह विद्याकलाकी सामर्थ्यसे युक्त होता है और खौलते हुए समुद्रके समान बल दिखाता है। शत्रु कितनाही त्रसित क्योन हो परन्तु जैसा बलवान् कट्टर बैल दुर्बल बैलकी कोई शंकाही नहीं करता उसी तरह शरीरके तेजसे उसको उस दुर्बलकी मजा मालुम होती है। अग्निकी चमकीली ज्वाला समान उस भक्तकोभी कोई नही पकड सक्ता। ३

जिस भक्तको ब्रह्मणस्पति अपनासा कर लेता है उसके लिये दिव्य जलका प्रवाह हमेशा भरा रहता है। अपने सात्विक गुणोसे वह प्रथमही अपने ज्ञानशक्तिकी किरणोंके समूहमे घुस जाता है। और उसके सामर्थ्यमे किंचित् मात्रभी न्यूनता नहीं होती। और यदि उसके मार्गमे किसी प्रकारका विघ्न आ जाय तो वह अपने तेजके पराक्रमसे उसको रगड डालता है। ४

जिस भक्तको ब्रह्मणस्पति अपनासा कहता है उसके लिये हरएक बडी २ नदियें बडे वेगसे बहती जाती हैं। इस जगत्मे जो सैकडों निर्दोषित सुखें हैं वे उसीके लिये रक्खी जाती है और जिस आनन्दका उपभोग स्वतः देवताओको मिलता है उसी आनंदकी भरभराटमे वह भाग्यवान् पुरुष रहता है। ५

---

१ य य ब्रह्मणस्पति युज कृणुते, स अग्निम् इंधान वनुष्यत वनवत्, स कृतब्रह्मा रात हव्य च [illegible]। न च जातेन जात अति प्र सर्सृते।

२ य य (भक्त) ब्रह्मणस्पति युज कृणुते, स वीरेभि वनुष्यत वीरान् वनवत्, गोभि रयिं पप्रथत्, [illegible] च (त) बोधति तस्य तोक तनय च वर्धति।

३ य य (भक्त) ब्रह्मणस्पति युज कृणुते, स शिमीवान् सिन्धुर्न क्षोद ऋघायत वृषा वध्रीन इव ओजसा [illegible] न [illegible] अग्निति इव वर्तवे नाह (भवति)।

४ य य (भक्त [illegible]) ब्रह्मणस्पति युज कृणुते, अस्मै दिव्या असश्चत अर्षन्ति, स सत्वाभि प्रथम (सन्) [illegible] अनिभृष्ट तविषि (सन्) शत्रु ओजसा हन्ति।

५ य य (भक्त [illegible]) ब्रह्मणस्पति युज कृणुते, तस्मा इत् विश्वे सिन्धव धुनयन्त, पुरुणि अच्छिद्रा शर्म दधिरे। स सुम्न देवाना सुम्ने एधते।

सूक्त २६.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–ब्रह्मणस्पति ॥

सच्चे सद्भावसे देवताकी स्तुति करनेवाला भक्तही घातकी शत्रुका नाश कर सकता है। देवतापर भक्ति रखनेवाला पुरुषही देवतासे विमुख दुर्जनका समाचार लेता है। जिसपर देवताकी कृपा है वही पुरुष एक भयंकर युद्धका प्रसंग क्यों न हो विजयी होता है और धर्मविहीन मनुष्यकी संपत्तिकाभी वही भक्त उपभोग करता है। १

हे धर्ममें निष्ठा रखनेवाले वीर, (ब्रह्मणस्पतिका) भजन कर। आज्ञा उल्लंघन करनेवाले मनुष्यकी आशा मत कर। शत्रुसे युद्ध करते समय मनको उदार रख। (ब्रह्मणस्पति को) अर्पण करने के लिये हविर्भाग सिद्ध कर, कारण के उसीके द्वारा तु भाग्यशाली हुआ है। हमभी उसी ब्रह्मणस्पतिकी दयाकी याचना करते हैं। २

अन्तःकरणमे पूरी रीतिसे विश्वास रख सब देवताओंका पिता जो ब्रह्मणस्पति उसको हवि अर्पण कर। जो उसकी उपासना करेगा वही मनुष्य अपने कुटुम्ब समेत, सारी प्रजासमेत, अपने बन्धुजनसमेत, पुत्रपौत्रसमेत और अपने वीर सैनिकों-समेत, सत्त्व, सामर्थ्य व धनका आनंद लेवेगा. ३

जो भक्त घृतयुक्त हविसे उसकी आराधना करता है उसको यह महाराज ब्रह्मणस्पति सन्मार्गसे ले जाता है। उसको वह सब पापोंसे मुक्त करके हानि और दरिद्रतासेभी उसका संरक्षण करता है और उसके लिये जैसे चाहिये वैसे महान व अद्वितीय पराक्रम करता है। ४ [५]

---

१ ऋजु शंस इत् वनुष्यत वनवत्, देवयन् इत् अदेवयन्तम् अभ्यसत । सुप्रावी [illegible] धनवत्, यज्वा इत् अयज्यो भोजनं विभजाति ।

२ वीर, (ब्रह्मणस्पतिं) यजस्व, मनायत प्रविहि, वृत्रतूर्ये मनः भद्रं कृणुष्व हविः [illegible] आसि, (अतः) वयमपि ब्रह्मणस्पते अव आ वृणीमहे ।

३ यः श्रद्धामनाः देवानां पितरम् ब्रह्मणस्पतिं हविषा आ विवासति, स इत् जनेन, स [illegible] स पुत्रैः नृभिश्च वाजं धना च भरते ।

४ यः अस्मै हव्यैः घृतवद्भिः अविधत्, तं ब्रह्मणस्पतिः प्राचा पथा प्र [illegible] रंहसः चित् रक्षति, अस्मै उरुं चित्, अद्भुतः यः (भवति) ।

सूक्त २७.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–आदित्य ॥

जिनके साथ घृतधाराभी इस अग्निमे पडती है इस प्रकारकी सुंदर स्तोत्रो में अपने मुखद्वारा इन आदित्य महाराजका सेवामे अर्पण करता हूं। ये हमारी प्रार्थना मित्र, अर्यमा और भगभी सुने और अपने अपार सामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले महा चतुर वरुणजी और अंश येभी उस प्रार्थनाको सुनें। १

जो एकका पराक्रम वही सर्वोका इस प्रकारसे एकही स्वरूपके रहनेवाले मित्र, अर्यमा, और वरुण मेरे स्तोत्रोंका स्वीकार करें। वे सारे आदित्य तेजपुंज, वर्षाकी धाराके प्रमाण निर्मल, निष्पाप, निष्कलंक हैं। उन्होको किसी प्रकारके दुःखसे धोका नहीं पहुंचता। २

ये आदित्यो सर्वव्यापक और गंभीर हैं। उनको असत्यता कभी सहातीही नहीं। पापियोको वे दंड देते है। उनके असंख्य नेत्र हैं। प्राणियोके अन्तःकरणकी बुराई और भलाई उनको विदित होती है। कोई पदार्थ कितनेही दूर क्यो नहो वह आदित्य महाराजके लिये बिलकुल निकटही है। ३

ये अत्यंत तेजवान् आदित्यजी सारे जंगमस्थावरोको धारण कर हरएक भुवनोंका पालनपोषण किया करते हैं। इनकी बुद्धि अत्यंत विशाल है। दैवी सामर्थ्यकाभी संरक्षण करनेवाले ये सत्यस्वरूप आदित्यजी भक्तोंके ऋणको एकदम अदा कर देते हैं। ४

---

१ इमा घृतस्नू गिर राजभ्य आदित्येभ्य सनात् जुह्वा जुहोमि। मित्र अर्यमा भगः च, तुविजात. दक्ष वरुण अंशश्च न शृणोतु।

२ इम मे स्तोम, सक्रतव मित्र अर्यमा वरुण अद्य जुषन्त, एते आदित्यास. शुचय., धारपूता., अवृजिना अनवद्या अरिष्टाश्च (सन्ति)।

३ ते (एते) उरवा गभीरा अदब्धास (धर्मदीनं) दिप्सन्त भरि अक्षा· आदित्या. सर्व साधु उत वृजिना सन्त (अपि) पश्यन्ति, राजभ्य परमा चित् अन्ति (भवन्ति)।

४ आदित्यास देवा जगत् स्था धारयन्त, विश्वस्य भुवनस्य गोपा. च ते दीर्घधिय असुर्य रक्षमाणाः, [illegible] ([illegible]) ऋणानि चयमाना च (भवन्ति)।

हे आदित्यजी, हे अर्यमन्, सङ्कटसमयमें जो कल्यानकारक है ऐसे आपकी दया लुताका सहारा मुझको प्राप्त हो। नेत्रवाला मनुष्य मार्गके बीचमें कांटेकंकर इत्यादि को वचाकर चलता है। उसी प्रकार हे मित्रवरुणाजी आपकी आज्ञानुसार परिवर्तन करते समय कोई संकट पातककी प्रचंड आपत्ति न आने पावे ऐसा आशीर्वाद दे। ५ (६)

हे अर्यमन्, हे मित्र, हे वरुण यथार्थमें आपका मार्ग सीधा, सर्वोत्कृष्ट और निष्कण्टक है। इस लिये, हे आदित्यजी, हम उसी मार्ग जायें ऐसा आशीर्वाद दीजिये। जिस सुखका स्वप्नमेभी नाश नही होता ऐसा सुख हमको दीजिये। ६

ये भुवनोंके राजा आदित्यजी जिससे प्रकट हुए वह शक्ति (अदिति) और अर्यमा ये हमको सुमार्गसे जहां दुर्जनोकी द्वेषबुद्धिका चिन्हभी न हो वहां ले जा। मित्रका और वरुणजीका महान् आनंदमय वहुत बडा आश्रय है। यहां हमारी हानि न होते वीर पुरुषोसहित वह आनंदमय आश्रय मिले ऐसा प्रयत्न करिये। ७

आदित्यजीने तीनो स्वर्गलोक और तीनो भूलोक धारण किये हैं और उनके सम्बन्धी कार्य जो यज्ञमें किये जाते है वे भी तीन है। हे सत्यधर्मके प्रतिपालक, आपकी महिमा अपार है, इतनाही नही, किन्तु, हे अर्यमन्, हे मित्र, हे वरुण, वह श्रेष्ठ है। ८

सुवर्णमय अर्थात अविनाशी, देदिप्यमान, वर्षाकी धारा के समान [illegible] पवित्र आदित्यजी कभी निद्रा नही लेते व पलके तक मूंदे इतनाभी विश्राम नहीं लेते। वे अव्यङ्ग हैं और उनकी स्तुति सबके मुखमें विराजमान है। ये आदित्यजी जो तीनों तेजोमय सुंदर लोक धारण करते हैं वे पुण्यवान भक्तजनके लियेही हैं। ९

---

५ हे आदित्या हे अर्यमन्, यत् भये आ चित् मयोभु अस्य व अवग नियाम। मित्रावरुणा, [illegible]

सूक्त २८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–वरुण ॥

जो परम ज्ञानवान् और पूर्ण स्वतन्त्र है उस आदित्यका यह स्तोत्र है। इस लिये जो २ वस्तु इस विश्वमे दृश्यमान है उन २ वस्तुओंसे यह स्तोत्र अपने उत्तमतासे श्रेष्ठ होवे। यह वरुण सद्भक्तको आनन्द देता है इस लिये मै इस सर्व शक्तिमान् वरुणसे सत्कीर्तिकी याचना करता हूं। १

हे वरुणजी, हम अन्तःकरणपूर्वक आपका ध्यान करते है और आपका स्तोत्र गाते है, इस लिये हम आपसे यह भिक्षा चाहते है कि हम भाग्यशाली होकर आपके ही आज्ञामे रहे। अपने उज्ज्वल प्रकाशसे प्रकट होनेवाली उषा प्राप्त होतेही जैसा अग्नि वेदिपर प्रज्वलित होता है उस प्रकार हमभी आपका भजन नित्य किया करते है। २

आपको आज्ञाके अधीन असंख्य वीर रहते है। आपकी स्तुति हर एक मानव करता है। हे वरुण, हे वीर नायक, आपसे हमारी यही प्रार्थना है कि हम आपके कृपाके छत्रतले निवास करसके यही दान दीजिये। हे देव, आप अदितिके पुत्र हैं। आपमे अनत्यका गंध किञ्चिन् मात्रभी नही है। इस लिये आप हमारे अपराधोकी क्षमा कीजिये और हमे आपनेसे कहिये। ३

जो विश्वप्रति पालक आदित्य है ऐसे इस वरुणने संसारके और धर्मके अबाधित नियम अस्तित्वमे लाये। बडी २ सरिताएं वरुण देवताके सत्य नियमानुसार पृथ्वीपर बहती है। वे न तो कभी थकती है ना ठहरती हैं। जिस प्रकार पक्षिगण आकाश-मार्गमे उडते है उसी प्रकार इस भूगोलपर नदीएँ वेगसे दौडती है। ४

---

१ कवे स्वराज आदित्यस्य इद (स्तवनं) मन्हा विश्वानि सन्ति अभ्यस्तु। य देव जयथाय अतिमंद्र (तस्य) भूरे वरुणस्य सुकीर्ति भिक्षे।

२ हे वरुण तव व्रते (त्वा) सुष्टुवांस स्वाध्य सुभगास स्याम। गोमतीना उषसा उपायने ([illegible]) [illegible] न (वय अननिपातं त्वा) अनुद्यून् जरमाणा (स्याम)।

३ हे प्रणेत वरुण पुरुवीरस्य उरुशंसस्य तव शर्मन् स्याम। हे अदब्धा अदिते पुत्रा देवा, युयं [illegible]।

४ ([illegible]) विधर्ता आदित्य ईम् ऋतम् प्र असृजत, वरुणस्य (तद् ऋतम् अनुसृत्य) सिन्धवोपि ([illegible]) [illegible] न विमुचन्ति, वय परिज्मन् न रघुया पप्तु।

हे आदित्यजी, हे अर्यमन्, सङ्कटसमयमें जो कल्यानकारक है ऐसे आपकी दया लुताका सहारा मुझको प्राप्त हो। नेत्रवाला मनुष्य मार्गके बीचमे कांटेकंकर इत्यादि को बचाकर चलता है। उसी प्रकार हे मित्रवरुणाजी आपकी आज्ञानुसार परिवर्तन करते समय कोई संकट पातककी प्रचंड आपत्ति न आने पावे ऐसा आशीर्वाद दे। ५ (६)

हे अर्यमन्, हे मित्र, हे वरुण यथार्थमें आपका मार्ग सीधा, सर्वोत्कृष्ट और निष्कण्टक है। इस लिये, हे आदित्यजी, हम उसी मार्ग जायें ऐसा आशीर्वाद दीजिये। जिस सुखका स्वप्नमेभी नाश नही होता ऐसा सुख हमको दीजिये। ६

ये भुवनोके राजा आदित्यजी जिससे प्रकट हुए वह शक्ति (अदिति) और अर्यमा ये हमको सुमार्गसे जहां दुर्जनोंकी द्वेषबुद्धिका चिन्हभी न हो वहां ले जा। मित्रका और वरुणजीका महान् आनंदमय बहुत बडा आश्रय है। वहां हमारी हानि न होते वीर पुरुषोसहित वह आनंदमय आश्रय मिले ऐसा प्रयत्न करिये। ७

आदित्यजीने तीनों स्वर्गलोक और तीनों भूलोक धारण किये हैं और उनके सम्बन्धी कार्य जो यज्ञमे किये जाते है वे भी तीन है। हे सत्यधर्मके प्रतिपालक, आपकी महिमा अपार है, इतनाही नही, किन्तु, हे अर्यमन्, हे मित्र, हे वरुण, वह श्रेष्ठही है।८

सुवर्णमय अर्थात अविनाशी, देदिप्यमान, वर्षाकी धारा के समान अत्यन्त पवित्र आदित्यजी कभी निद्रा नही लेते व पलके तक मूंदे इतनाभी विश्राम नहीं लेते। वे अव्यद्भग है और उनकी स्तुति सबके मुखमे विराजमान है। ये आदित्यजी जो तीनो तेजोमय सुंदर लोक धारण करते है वे पुण्यवान् भक्तजनके लियेही हैं। ९

---

५ हे आदित्या हे अर्यमन्, यत् भये आ चित् मयोभु अस्य व. अवस विद्याम्। मित्रावरुणा, युष्मा प्रणीतो श्वभ्रेव दुरितानि परि वृज्याम्।

६ हे मित्र, अर्यमन्, वरुण, व पंथा सुग अनृक्षर साधु अस्ति हि, तेन हे आदित्या न अधि वोचत, न· दुष्परिहन्तु शर्म यच्छत।

७ राजपुत्रा अदिति न पिपर्तु, अर्यमा सगेभि पद्भि द्वेषांसि अति (पिपर्तु), वयं अरिष्टा मित्रस्य वरुणस्य बृहत् शर्म उप स्याम।

८ (एते आदित्या) तिस्र भूमी. उत त्रीन् द्युन् च धारयन्, विदथे अंत अपि एषा व्रतानि त्रीणि हे आदित्या हे अर्यमन् हे वरुण, मित्र ऋतेन व महित्वम् (न केवलं) महि (अपि) चारु न भाति।

९ हिरण्यया शुचय, धारपूता, अस्वप्नजा अनिमिषा अदब्धा उरुशंसाः आदित्या त्रिण्या रोचन धारयन्त (तन्) ऋजवे मर्त्याय (एव)।

सूक्त २८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–वरुण ॥

जो परम ज्ञानवान् और पूर्ण स्वतन्त्र है उस अदित्यका यह स्तोत्र है। इस लिये जो २ वस्तु इस विश्वमे दृश्यमान है उन २ वस्तुओसे यह स्तोत्र अपने उत्तमतासे श्रेष्ठ होवे। यह वरुण सद्भक्तको आनन्द देता है इस लिये मै इस सर्व शक्तिमान् वरुणसे सत्कीर्तिकी याचना करता हू। १

हे वरुणजी, हम अन्तःकरणपूर्वक आपका ध्यान करते है और आपका स्तोत्र गाते है. इस लिये हम आपसे यह भिक्षा चाहते है कि हम भाग्यशाली होकर आपके ही आज्ञामे रहे। अपने उज्ज्वल प्रकाशसे प्रकट होनेवाली उषा प्राप्त होतेही जैसा अग्नि वेदिपर प्रज्ज्वलित होता है उस प्रकार हमभी आपका भजन नित्य किया करते है। २

आपको आज्ञाके अधीन असंख्य वीर रहते है। आपकी स्तुति हर एक मानव करता है। हे वरुण, हे वीर नायक, आपसे हमारी यही प्रार्थना है कि हम आपके कृपाके छत्रतले निवास करसके यही दान दीजिये। हे देव, आप अदितिके पुत्र है। आपमे असत्यका गंध किञ्चित् मात्रभी नही है। इस लिये आप हमारे अपराधोकी क्षमा कीजिये और हमे आपनेसे कहिये। ३

जो विश्वप्रति पालक आदित्य है ऐसे इस वरुणने संसारके और धर्मके अबाधित नियम अस्तित्वमे लाये। बडी २ सरिताएं वरुण देवताके सत्य नियमानुसार पृथ्वीपर बहती है। वे न तो कभी थकती है ना ठहरती है। जिस प्रकार पक्षिगण आकाश-मार्गमे उडते है उसी प्रकार इस भूगोलपर नदीऍ वेगसे दौडती है। ४

---

१ यदे स्वराज आदित्यस्य इद (स्तवनं) मन्हा विश्वानि सन्ति अभ्यस्तु। य देव जयथाय अतिमंद्र (तस्य) भूरे वरुणस्य सुकीर्ति भिक्षे।

२ हे वरुण तवव्रते (त्वा) तुष्टुवान स्वाध्य सुभगास स्याम, । गोमतीना उपसा उपायने (अग्नि) न (वय अनतिपात त्वा) अनुद्यून् जरमाणा (स्याम)।

३ हे प्रणेत वरुण पुरवीरस्य उरुशंसस्य तव शर्मन् स्याम । हे अदब्धा अदिते पुत्रा देवा, युयं [illegible] न [illegible] क्षमध्वम।

४ ([illegible]) विधर्ता आदित्य ईम ऋतम प्र असृजत, वरुणस्य (तद् ऋतम् अनुसृत्य) सिन्धवोपि ([illegible]) [illegible]। एते न श्राम्यन्ति न विमुचन्ति, वय परिज्मन् न रघुया पप्तु ।

हमारी भुजा पातकोंसे जखडी हुई है। आप कृपादृष्टि कर पातकोंके वन्धनसे हमें मुक्त कीजिये। हे वरुण, आपकी सत्यरूप नदीका प्रवाह हमारी उपासनास्तोत्रोंसे अधिकाधिक वेगवान् हो ऐसा कीजिये। आपका जो ध्यानरूप वस्त्र मैं वनाताहूं उसका धागा बीचहीमे न टूटने दे। और जो मैं आपके उपासनाका कर्म करताहूं उसमे कोई न्यूनता न होने पावे ऐसा अनुग्रह कीजिये। ५

हे वरुण, मेरे हृदयसे भय दूर कीजिये। हे विश्वके राजा, हे सत्यधर्मके प्रतिपालक, मुझ दीनपर अनुग्रह कीजिये। जैसे वछडा डोरीसे बंधा हुआ उसको टोड डालता है उसी प्रमाण आप मुझको पापोंसे मुक्त करिये। आपकी सहायता विना पलकतक कोई नही मार सकता। ६

हे वरुण, पाप आचरण करनेवाले अधमोंको जो कठोर शस्त्र मार डालता है उस शस्त्रसे हमको बचाइये। आपके ज्ञानमय प्रकाशसे हमको अलग न करिये। ७

हे वरुणजी, आप स्वत: समर्थ है और हम प्रणिपात कर आपका जय जयकार जैसा पहिले ही कियाथा उस प्रकार सांप्रतभी करते है और आगेभी करेंगे। कारण हे कपट जालके नाश करनेवाले देव, जो जो कर्म आपकी सेवामे अर्पण हो जाते है वे पर्वतके उपर रखनेके समान अचल रहते है इसमे कोई संशय नहीं। ८

मैने जो पातक और ऋण किये है उनका नाश कीजिये। हे जगत्प्रभु जो दूसरेने कमाकर धन रखा है उससे उदर पोषण करनेका प्रसंग हमारेपर न ला। और जो वहुतसे दिन आगे आनेवाले है उनकी अवधि पूर्ण होनेतक हम कुशल पूर्वक रहे ऐसी हम दीनोपर कृपा करिये। ९

---

५ (वन्धनी) रशनामिव आग मत् विश्रथाय। हे वरुण ते ऋतस्य खाम ऋ याम। (तव) [illegible] वयत मे तंतु मा छेदि। पुरा ऋतो मे अपस मात्रा मा शारि।

६ हे वरुण भियसं मत् सु अपो म्यक्ष। हे सम्राट् ऋताव अनु गृभाय। यथा दामेव वत्सात (र[illegible] विमुंचति) तथा विमुमुग्धि। त्वत् आरे निमिपश्चन नहि ईशे।

७ हे असुर वरुण, एन कृण्वन्तं (दुरात्मानं) ते इष्टौ श्रीणन्ति तैः वधैः न मा (वधीः)। ज्योतिष प्रवसथानि मा गन्म, जीवसे न मृध विपु शिश्रय।

८ हे वरुण ते (अह) पुरा, उत नूनं, उत हे तुविजात अपरमपि ब्रवाम। हे दळभ, ते (स्व) श्रितानि व्रतानि पर्वते (श्रितानि) न अप्रच्युतानि हि भवन्ति।

९ अव मत्कृतानि ऋणा परासावी, हे राजन् अहम् अन्यकृतेन मा भोजम। हे वरुण भूयसी [illegible] अव्युष्टा इत् नु, (तद्) न तासु जीवान् आ शाधि।

हे वरुणजी, हे परमेश्वर, मनुष्य, देवता इत्यादि सबके आपही अधिपति है। पृथ्वीपर जो जो वस्तु दृष्टिगोचर होनेके योग्य है उनको उत्तम प्रकारके दृष्टिसे देखनेके लिये हमको १०० वर्षकी आयुष्य दीजिये। जिस पुरातन व्यवस्थाके प्रामाणसे हमारी आयुष्य मर्यादा आपने निश्चित की है वह आयुष्य हम पूर्ण रीतिसे क्रमण कर सके ऐसा आशीर्वाद हमे दीजिये। १०(७)

हे आदित्यजी, न तो मुझको दाहिनी तरफ दिखता है न वाई तरफ, न सामने और न पीछे। हे दैवी संपत्तिके निधि, सत्य और धैर्यसे आपने मुझको युक्त किया है। इस लिये जहां ज्ञानमय प्रकाश है वह मार्ग मुझे विदित कीजिये। ११

सत्यधर्मका प्रतिपालन करनेवाले आदित्यजीकी जो कोई भक्तिपूर्वक उपासना करता है उस भक्तका उद्धार भक्तवत्सल अदित्यजी करते है। वही भक्त ऐश्वर्यवान्, उदारचरित और धर्मसभामे श्रेष्ठ कहा जाता है और सबके सामने रथारूढ होता है। १२

जो आदित्य महाराजकी आज्ञानुसार चलता है वह तेजस्वी और पराक्रमी होकर जहां नरम और हरित तृणोसे आच्छादित भूमिपर दिव्य जलका प्रवाह वहता है ऐसे स्थानमें निवास करता है। नौकाओंका समूह उसके निकट रहता है और वह श्रेष्ठ वीर होता है। चाहे निकट या दूर रहने परभी शत्रु उसका घात नही कर सकता। १३

---

१० हे असुर वरुण, येच देवा येच मर्ता तेषा विश्वेषा त्वं राजासि। (तत्) न विचक्षे शत शरद रास्व. त्वदा पूर्वा सुधितानि आयूषि अश्याम।

११ न दक्षिणा वि चिकिते, न सव्या, हे आदित्या, न प्राचीनं नोत पश्चा (चिकिते)। हे वसव पाक्या चित् धीर्या चित् अपि युष्मानीत एव अभय ज्योति अश्याम्।

१२ स ऋतनिन्द राजन्न ददाश यंच पुष्टय. नित्या च ते वर्धयन्ति। स रेवान् वसुदावा विदथेषु प्रशस्त (सन्) रथेन प्रथम याति।

१३ (अदिव) स आदित्याना प्रणानौ भवति (स) शुचि अदब्ध, वृद्धवया. सुवीर (सन्) [illegible] अप उप क्षेति त (शत्रव) अंतित नकि, दूरात् अपि न घ्नन्ति।

हे चिच्छक्ति, हे मित्र, हे वरुण, हमने जो कुछ आपके अपराध किये हो उन
हमको क्षमा कर दीजिये। हे इन्द्र, जो भयरहित है और जहां अनन्त प्रकाश है व
मैं जा पहूंचूं ऐसा आशीर्वाद दीजिये। दुर्गतिरूप और कोयलेके समान काली ऐ
भयंकर रात्री मेरे निकट न आने पावे ऐसी कृपा कीजिये। १

जो देवताके अनुग्रहसे पुनित हुए हैं ऐसे सत्पुरुषोंके लिये एकत्र रहनेवाली दो
द्यावा पृथिवी आकाशसे आपने प्रसादकी वर्षा करती है। वही भाग्यवान पुरु
उत्कर्षकी प्राप्ति करके संग्राममें जाता है और यह लोक और परलोक जीतकर अपने व
करता है। उसको दोनों ओरसे अनुकूलता प्राप्त होती है। १५

हे परमपूज्य आदित्यजी, जो दुष्ट शत्रु साधुओंसे द्वेष करनेवाला है उनक
शासन करनेके लिये जो मोहपाश आप जगमे फैला रहे है उनका मैं घोडेपर सवा
होकर अत्यन्त वेगसे दौडते हुए किसी तरहका उपद्रव न होते उल्लङ्घन करूं औ
आपके आनन्दरूप आश्रयमे जाकर रहूं ऐसा आशीर्वाद दीजिये। १६

हे भगवान् वरुणजी, जो धनाढ्य, प्रेमी और अति उदार है ऐसा मनुष्यभी
यदि मेरा मित्र हो तोभी उसको अपनी दीनता सुनाकर याचना करनेका प्रसंग मुझपर
कभी न आवे ऐसा कीजिये। और हे विश्वपालक मेरा अधिकार जिसपर उत्तम रीतिसे
चले ऐसे सच्चे ऐश्वर्यसे मुझको दूर न रखते वीर पुरुषोंके साथ यज्ञसभामें हम अपने
गुण वर्णन करते रहे ऐसा आशीर्वाद हमको अर्पण कीजिये। १७

---

१४ हे अदिते, मित्र, उत हे वरुण यत् कत् चित् व आग चकृम तत् मृळ। हे इन्द्र, उरु अभ[illegible]
ज्योति अश्या, दीर्घा (दुर्गतिरूपा) तमिस्रा नो माभि नशन्।

१५ अस्मै उभे (द्यावा पृथिवी) समीची दिव वृष्टि पीपभत, स सुभग नाम पुष्यन् पृत्सु उभा [illegible]
आजयन् याति। उभौ अर्धौ अस्मै साधू भवत।

१६ हे यजत्रा आदित्याः या व माया पाशाश्च अभिद्रुहे रिपवे विचृता तान् [illegible]
येषम्। अरिष्टा (वय व) उरौ शर्मन् आ स्याम।

१७ हे वरुण, मघोन भूरिदान प्रियस्यापि आपे (मे) ऽन मा अहं आ विदम। [illegible]
राय माहं अवस्था। सुवीराश्च विदथे बृहत् वदेम।

सूक्त ३०.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–इन्द्र ॥

सत्य धर्मको प्रकट करने वाला, सृष्टिका नियामक और अहि राक्षसका वध करनेवाला जो परम श्रेष्ठ इन्द्र उसके आज्ञानुसार जल वहता है । वह कभी ठहरता नाहीं और रात्रिदिन चलता रहता है । तो यह कहिये के उसको निर्माण होनेसे कितने दिन हो गये है । १

वह इन्द्र अपना शुभ्र और तेजस्वी वज्र वृत्रकी और फेकना चाहताथा इतनेमे जगन्माता अदितिने उसका महिमा ज्ञानी पुरुषो को विदित किया । इस इन्द्रके इच्छानुसार नदीएँ अपने प्रवाहका मार्ग भूमिको फोड कर निर्माण करती है और समुद्रकी और वेगसे जाती है । २

इन्द्रने आकाशके ऊपर खडा होकर वहासे अपना घातकी वज्र वृत्रके शरीर पर फेका । जलकी वर्षा करने वाले मेघको वस्त्र के तुल्य पहिनकर वह वृत्रपर दौड और अपने लखलखाते हुए तीव्र अस्त्रसे इन्द्रजीने उसको निपाता । ३

सारे स्तुतीके नाथ हे इन्द्र, वृकद्वर नामक लोगोंका जो महान प्रबल देव है उसके अखिल सैनिकोका विद्युत्के प्रहार के समान अपने प्रखर शस्त्रसे आप वध कीजिये । हे इन्द्र आपने जैसा दुष्टोका वध अपने पराक्रमसे कियाथा उसी तरह हमारे धर्महीन शत्रुओका नाश कीजिये । ४

---

१ ऋत कृण्वते, (विश्वं) सवित्रे देवाय इद्राय अहिन्ने आप (वहन्त्य) न रमन्त । अह. अह· अक्तु च अपा (यान्तीना) याति. (तद्) आसा प्रथम· सर्ग कियति आ ।

२ य वृत्राय सिनम् (वज्रम्) अभरिष्यत् तं विदुषे जनाय जनित्री प्रोवाच, (इदानीं) अस्य जोष अनु अस्मै पथ रदन्ती धुनय दिवे दिवे अर्थम् यन्ति ।

३ ऊर्ध्व (स) अतरिक्षे अधि ऊर्ध्वं अस्थात् हि, (तत.) वृत्राय वधं प्र जभार, अपिव मिहं (मेघ एव) वसान ईम् उप अद्रवीत्, तिग्मा । युधश्च इंद्र शत्रु अजयत् ।

४ हे बृहस्पते (इद्र) अश्मा इव तपुषा वृकद्वरस असुरस्य (राज्ञ) वीरान् विध्य । यथा परा हे हंत [illegible]

जो शस्त्र हाथमें लेकर वीरश्रीके जोरसे आपने शत्रुओंका प्रथमही निःपात कियाथा उसही शस्त्र को आकाशसे आज नीचे फेंकिये । हमको पुत्रपौत्रो की और ज्ञान धेनुओंकी प्राप्ति हो ऐसी हमारी इच्छा है, इस लिये, हे इन्द्रजी, अपने आनंद का हमको भी हिस्से दार बनाइये । ५

जो भक्त आपको प्रिय होता है उसका बुद्धी सामर्थ्य आप बढ़ाते है । भक्ति सम्पन्न यजमानकी प्रेरणा करनेवाले आपही है । इस लिये हे इन्द्र और हे सोम, हमपर दया करिये और संकटोंसे हमको बचाइये । ६

ईश्वर के भक्तिका मुझको किञ्चत् मात्रभी त्रास न हो और उससे मुझको कभी थकावटभी मालुम न हो । सेवाके कार्यमें मुझको आलस्य न आवे और " तुम सोम रस अर्पण कर सेवा न करो " यह शब्दभी मेरी जिव्हासे कभी न निकले । वही इन्द्र मेरी इच्छा पूर्ण करता है और सोमरस अर्पण करनेसे मेरी ओर आता है । ७

हे स्वरस्वति हमारी ओर अपने कृपा कटाक्ष फेंकिये । मरुतोंके साथ शौर्यतासे चढाई कर आप शत्रुओंको जीतते है । उन्मत्ततासे दूसरेका अपमान करने और अत्याचारी ऐसा सो शण्डीकोंका राजा है उसका वध तो इन्द्रजी हैं । ८

५ उच्चा (स्थित् सन्) दिव अश्मानम् अवक्षिप येन त्वं मंदसान शत्रुं (वृत्रं) निजूर्वा । हे इन्द्र तोकस्य तनस्य गोना भूरेश्च सातौ अस्मान् अर्धं कृणुतात् ।

६ यं वनुथ (अस्य) क्रतुं प्र वृद्दथ हि, (द्वावपि युवा) रध्रस्य यजमानस्य चोदित्रा स्थ । हे इन्द्रा सोमा युवम् अवम् अस्मान् अविष्टम् अस्मिन् भयस्थे उलोकं कृणुतम् ।

७ (इंद्रस्य परिचर्या) या न तमत्, न मश्रत, उत न तंद्रत, सोमं मा सुनोतेति न वोचाम । य (स इंद्र) मे पृणात्, य ददत्, य निबोधत् य सुन्वन्तम् मा (स्व) गोभि उपायत ।

८ हे सरस्वति त्वम् अस्मान् अविड्ढि, मरुत्वती त्वम् धृषती शत्रून् जेषि (तु, पर) इन्द्र [illegible] विर्षायमाणम् शंडिकाना वृषभं हन्ति चित् ।

हे जगत्प्रभु, मुझको आपनासा कहनेवाला मेरा कोई कुटुम्बी या मित्र स्वप्नावस्थामे मुझको प्राप्त हुवा भय वृधिङ्गत करे, अथवा कोई चोर या दुष्ट मानव हमारा घात करनेको उद्यक्त हो, तो इन सब आपत्तिओसे, हे वरुण, हमारी रक्षा कीजिये। १०

हे वरुण, यदि कोई धनाढ्य, प्रेमी या अतिशय उदार मानव मेरा नातेदार हो तो उसके पास अपनी दीनता दिखाकर याचना करनेका प्रसङ्ग मुझपर कदापि न आने दीजिये। और हे विश्वधिपति, मेरी सत्ता उत्तम रीतिसे चल सके ऐसे सच्चे ऐश्वर्यसे मुझको दूर न रखते वीर पुरुषोके साथ हम यज्ञसभामे आपकी कीर्ति वर्णन करते रहे ऐसी कृपा करिये। ११ (१०)

सूक्त २९.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–विश्वेदेव ॥

विधि नियमोके पालन करने वाले हे आदित्यजी, आप अन्तःकरणमें आनंद उपजाने वाले हो। गुप्त रीतिसे बालकको जन्म देनेवाले स्त्रीको जैसे लोग बाहर निकालते है उसी प्रकार मुझसे पातकोका उच्चाटन करिये। हे वरुण, हे मित्र, हे अखिल देव, आप भक्त जनोके कल्याण करनेवाले हो यह मुझको पूर्ण रीतिसे विदित है। आप हमारी विनन्तिपर ध्यान देते है, इस लिये आपका प्रसाद हमको मिले ऐसी हम आपकी प्रार्थना करते है। १

हे देवता गण आपही हमारे भलाई बुराईकी चिन्ता रखते है और आपही हमारा सत्व बल है। इस लिये सज्जनोका अन्तःकरणमे द्वेष करनेवाले दुष्टोका उच्छेद करिये। पातकोकी मूल का आपही भञ्जन करनेवाले हो। तस्मात आप हमारे अपराधोको क्षमा करिये और इसी विधि आगे ही आपकी कृपा रखिये। २

---

१० हे राजन् य मे युज्यो वा सखा वा स्वप्ने भीरवे मह्य तद् भयं (भूयोपि) आह, य स्तेन वा वृक दा न दिप्सति तस्मात् (सर्वस्मात्) हे वरुण त्वम् अस्मान् पाहि।

११ हे वरुण, मघोन भूरिदाम्न प्रियस्यापि आपे (स्वस्य) शूनं अहम् मा आ विदम्। अत) हे राजन सुयमात् राय माहं अव स्था, सुवीराश्च विदथे बृहत् वदेम।

१ हे धृतव्रता आदित्या, इषिरा यूयं रहसू इव आग मत् आरे कर्त,। हे वरुण मित्र, हे देवाः भद्रस्य विद्वान (अह) शृण्वत व, व अवसे हुवे।

२ हे देवा यूयं (न) प्रमति, यूय ओज, यूयं सनुत द्वेषांसि युयोत। (दोपाणा) अभिक्षतार (यूय) न म आभि क्षमध्वम्, अद्य च अपरं च न मृळयत।

हे दिव्य धनके निधि, हम पर आपका अकृत्रिम कुटुम्बियोके समान प्रेम है। इतना ही नही किन्तु पूर्वसेही आपका प्रेम वैसाही है । तथापि हम आपके अनृणी कैसे हो सके? तोभि हे **मित्र वरुण**, हे **अदिति**, हे **इन्द्र**, हे मरुद्गण आप हमारा कल्याण करनाही चाहिये । ३

हे देव हमारे (माता पिता ओर) कुटुम्बी सब आपही है । हे प्रभु हम आपके सामने हाथ जोडते है इस लिये आप मुझको कृपा दान कीजिये । आप हमारे यज्ञकी ओर आते समय अपने रथकी गतिको मन्द न करिये, और आपके तुल्य हमारे कुटुम्बी और बन्धु होते हुए हमको कोई आपत्ति सहना पडे ऐसा न होने दीजिये । ४

केवल मैनेही आपके कोट्यवधि अपराध किये होगे । इसी लिये जैसी पिता दुर्वर्तनी बालककी ताडना करता है उसी प्रकार आपनेभी मुझको शिक्षा दी। तथापि हे देव अपने पाश अभी कृपा करके निकालिये और मेरे पाससे पातकोको दूर भगाइये जैसे बच्चाको मातासे छुडाकर उसकी माताको पकडले जाते है उसी प्रकार मेरी दुर्दशा न कीजिये । ५

हे परम पूज्य देवगण, आज इस दासकी ओर आपना मुख कमल कीजिये । मै अति व्याकुल होगया हूं और मैं इस चिन्तामे निमग्न हूं कि किसी तरह आपके हृदयके अंदर एक कोनेमे आ पडूं । हे परम पवित्र देवगण, कोई क्रूर या अधम हमारा घात करनेपर उद्युक्त हो तो उससे हमारी रक्षा कीजिये और पातकोके कुण्डमें गिरनेसे हमको बचाइये । ६

हे **वरुण**, यदि कोई धनाढय, प्रेमी या अतिशय उदार मानव मेरा नाते हो तो उसके पास अपनी दीनता दिखाकर याचना करनेका प्रसंग मुझपर कदापि न दीजिये । और हे विश्वाधिपति, मेरी सत्ता उत्तम रीतिसे चल सके ऐसे ऐश्वर्यसे मुझको दूर न रखते वीर पुरुषोके साथ हम यज्ञ सभामे आपकी कीर्ति न करते रहे ऐसी कृपा करिये । ७

---

३ हे वसव, व अपरेण आप्येन किमु (प्रत्युपकर्तं) करवाम अथवा मनेन (अपि) भाप्नेन किम । व (करवाम)। हे मित्रावरुणा, हे अदिते, हे इंद्रा मरुत च न स्वस्ति दधान।

४ ह्ये देवा यूयम् इत् मे आपय स्थ, (तद्) ते यूयम नाधमानाय मह्यम् मृळत । व रथ नते मध्यमवाट् मा भूत, युष्मावत्सु आपिषु मा श्रमिष्म ।

५ (अह) एक (एव) व भरि आग मिमय, (अत) यत पिता कितवम इव मा (देव) शशास (तद्) हे देवा पाशा आरे (कृणुत,) अघानि च आरे (कृणुत) अधिपुत्रे विमिता मा मा ग्रभीष्ट

६ हे यजत्रा (यूयम्) अघ अर्वाञ्च भवत भयमान अहं व हार्दि आव्यथेयम । देवा वृकस्य निजुर न त्राध्व, हे यजत्रा कर्तात् अवपद च त्राध्वम् ।

७ हे वरुण, मघोन भूरिदान प्रियस्यापि आपे (न्यस्य) दुरं अहं मा आविदम (अत) हे राजन सयमात् राय अह मा अवस्था, सुवीराश्च वयं विदथे बृहत् वदेम ।

जो हमपर छापा डालनेके विचारसे है या हमारा घात करनेका जिनका उद्देश हो उनका पता लगाके आप तीव्र शस्त्रसे वध करिये । हे बृहस्पति अपने आयुधोसे आप शत्रुओका सहार करतेही है । इस लिये हे जगत्प्रभु, अपना घातकी अस्त्र आप धर्म द्वेषीयोके अङ्गपर फेकिये । ९

हे वीर जो जो पराक्रम आपको करना हो वे हमारे शूर सैनिकोको साथ लेकर करिये । जो श वहुत दिनोसे बिलकुल मस्त और निर्भय होगये है उनको जड़ मूलसे उखाड कर उनकी सम्पत्ति हमारे हाथ मे दीजिये । १०

हे मरुत गण, आप दिव्य लोकमे निवास करने वाले है, इस लिये सुखके प्राप्तिकी इच्छासे आपके सेनाको वन्दन कर उत्तम कविताओसे मै उसके कीर्तिका गान करता हू । और आपसे यही विनय करता हूं कि हमको ऐसे ऐश्वर्य का लाभ होने दीजिये के जिसमे प्रतिदिन् वढ़णेवाली कीर्ति, अगणित सेना और स्वाधीनताका लाभ हमको मिले । ११ (१३)

सूक्त ३१.

॥ ऋषि—गृत्समद । देवता—विश्वेदेव ॥

हे मित्रा वरुण, आपके साथ आदित्य, रुद्र और वसु ये सदैव रहते है । जगलमे निवास करनेवाले पक्षी क्षुधावन्त होनेपरभी जिस तरह स्वतन्त्रतासे अपने घोसलोसे वाहर निकल कर आनन्दके साथ उड़ जाते है उसी तरह हमारे रथके घोडे विजय प्राप्त करनेके लिये आनन्द सहित उड़ जाते है । आप भी विजयके क्षुधावन्त. आनन्द भरित और तेजो लोक निवासी है । इस लिये, हे प्रभु, हमारे रथकी रक्षा कीजिये । १

---

९ यो न सनुत्य उत वा जिघत्नु (अस्ति) तं अभिरव्याय, तिगितेन (आयुधेन) विध्य । हे वृहस्पते आयुधै शत्रून् जेषि, हे राजन् द्रुहे रिपन्त (पारा) परिधेहि ।

१० हे शूर (इन्द्र) यानि वीर्या ते कर्त्वानि (तानि) अस्माकेभि सत्वभि शूरै कृधि । (ईश्वर द्वेषिण [illegible]) ज्योक अनुधृपितास अभूवन्, हत्वी तान्, तेषा वसूनि न आभर ।

११ [illegible] (अह) व त मारतं शर्ध, दैव्यं जनम् नमसा गिरा च उपब्रुवे । यथा सर्ववीरम्, [illegible] दिवेदिवे श्रुत्यम् रयिम् नशामहै ।

१ हे मित्रा वरुण युवा आदित्यै रुद्रै वसुभिश्च सचाभुवा, श्रवस्यव हर्षीव तक्ष्व, यत् (श्रवस्यव [illegible]) वनर्षद वय वस्मन न (अस्माक रथ्या) श्रवस्यव हर्षीवन्त पतन् (तदा) अस्माक र[illegible] अवतम् ।

हे प्रेमवद्ध देव, जव हमारे चपल घोडे अपने गतिके वेगसे धूलिमय प्रदेशमें दौडते है और अपने टापो द्वारा पृथिवीके ऊंचे जगह पर अवाज करते है ऐसे समयपर हमारे रथको लोगोके सामने सह्मालकर ले चलिये। २

वह सर्व साक्षी, महा प्रज्ञावान् इन्द्र, मरुद्गणके साथ स्वर्गसे आकर श्रेष्ठ सम्पत्तिका और सत्य सामर्थ्यका लाभ कर देनेके लिये शुत्रुओंको अजित ऐसे अपने शस्त्रास्त्रोंसहित हमारे रथके पीछे खड़ाही है। ३

सर्व लोग जिसकी वन्दना करते हैं ऐसा परोपकारी त्वष्टा अपनी स्वरूपवान् स्त्रियोके साथ हमारे रथको प्रेरणा करे। और इसी विधि इडा, भग, महदाकाश, अन्तराल, पूषा, पुरन्धि और अश्विदेव येभी हमारे रथकी प्रेरणा करे। ४

जो दिव्य और महा भाग्य शाली है, जो एक दूसरीके पीछे आके सारे जगत्‌की दृष्टिगोचर होती है और होशियारी वतलाती है, उन दोनो उषा और रात्रिसे साविनय प्रार्थना है की वे इस रथकी प्रेरणा करे। तुम दोनोकी और, हे पृथ्वि, तेरीभी जव मै उत्कृष्ट स्तोत्रोसे स्तवन करता हूं उस समय तुम्हारा तीन प्रकारका सत्य तेज और सनातन परमेश्वरका सामर्थ्यही दृष्टिगोचर होता है। ५

---

२ अध हे सजोपस. देवास यत् आशव रज पद्याभि तित्रत, पृथिव्या सानौ पाणिभि जंघनन्त (तदा) न वाजयुम् रथं विक्षु अभि उदवत।

३ उत स्य विश्वचर्पणि इद्र सुक्रतु मारुतेन शर्धेन दिव (आगत्य), महे रातये वाजसातये अघृणि ऊतिभि न रथ अनुस्थाति नु।

४ उत स्य भुवनस्य सक्षणि त्वष्टा देव सजोपा ग्नाभि रथम् जूजुवत्। (तथा च) इळा, भग, वृहत्‌दिवा, उत रोदसी, पूपा, पुरन्धि अथ अश्विनौ पती (अपि जूजुवत्)।

५ उत त्ये सुभगे मिथृदृशो देवी उपसानक्ता जगता अपि जुवा (रथ प्रेरयताम्) (हे द्यौ) हे पृथिवि यत् वा नव्वसा वच स्तुधे, त्रिवया स्थातु वय च उपस्तिरे।

स्तवन करनेवाले दूसरे भक्तोके समान हमभी आपकी स्तुति करने को उद्युक्त हैं। इस प्रकारकी प्रार्थना सुनकर **अहि, बुध्न्य, अज—एकपाद, त्रित, ऋभुक्षा, सविता** और भक्तो के लिये अत्यन्त शीघ्रतासे दौड कर आनेवाला **अपांनपात्** ये सब हमारे मननीय स्तोत्रोसे प्रसन्न हुवे और उन्होने हमारे यज्ञकर्ममे रुचि रक्खी। ६

हे परमपूज्य देवताओ, मुझको आपकी स्तुति करनेसे आनन्द प्राप्त होता है और भक्त जनभी आपका गुणानुवाद करते समय उसमे तल्लीन होते है। हम सबको सत्कीर्ति और सत्व सामर्थ्यकी रुचि है, इस लिये जिस प्रकार रथको जोता हुवा अश्व अपने ठीक स्थानपर जा पहुँचता है उसी प्रकार हमारे साथ सबको आपके ध्यान सुखका लाभ मिले ऐसा कीजिये। ७(१४)

सूक्त ३२.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–द्यावापृथिवी इत्यादि ॥

सत्य धर्म के अनुसार आपकी प्रार्थना करके अभीष्ट प्राप्तिका मैं प्रयत्न कर रहा हूं। इस लिये, हे द्यावा पृथिवी, इस मेरी प्रार्थनापर प्रसन्न हुजिये। आपके आयुष्यको मर्यादा नही है। अतः मै आपका स्तवन कर आपकी कीर्ति दिव्य धनकी इच्छासे मै सबके सन्मुख वर्णन करता हूं। १

किसी मनुष्यके गुप्त कपट जालसे हमको क्षणमात्रभी उपद्रव न पहुँचाइये और दूसरे भी ऐसे सकटमे हमको न पडने दीजिये। हमारे स्नेह भावमेभी व्यत्यय न आने दीजिये। श्रेष्ठ सुखके प्राप्तिकी इच्छा कर हम अन्तःकरणपूर्वक यह प्रार्थना करते है। कृपा कर इसके ओर ध्यान दीजिये। २

---

६ उत, उशिजामिव व शंसं स्मसि, (अत) अहिर्बुध्न्य अज एकपाद्, त्रित, ऋभुक्षा, सविता, आगुरेमा अपा नपात् (न) शमि धिया चन दधे।

७ हे यजत्रा (देवा) एता व उद्यता (स्तोत्राणि) वदिम आयवश्च सम् नव्यसे (तानि) अतक्षन्। अर्द्ध श्रवस्यव वाजं चकाना, रथ्य सप्ति न (त्वरया) युष्माकम् धीतिम् अश्या.।

१ हे द्यावा पृथिवी, ऋतायत सिषासत मे अस्य वचस अवित्री भूतम्। ययो (युवयो) आयु प्रतरं, ते (सदा) उपस्तुते, वसूय अहं इदं वा मह पुर दधे।

२ आभो गुह्या रिप अहन् न मा दभन्, आभ्यो दुच्छुनाभ्य. न मा रीरध न सख्या मा वि यौ, न तस्य दिद्धि, इच्छता मनसा तत् त्वा ईमहे।

हमारे विषय किसी विधिका क्रोध न कर हमको मनोरथरूपी दुग्धपान करानेवाली और हमारी इच्छानुसार चलनेवाली धेनु हमको दीजिये । हे सर्वजनोंकी स्तुति सुननेवाले इन्द्र, आप सब जगह तत्काल पहुँचने वाले, सत्वधीर और शूर है । इसी लिये आपकी स्तवनोंसे और कवितासे हम प्रार्थना करते है । ३

जिसके बुलानेमें आयास नहीं पडता ऐसे राका देवीका यथोचित स्तवन कर हम उसको बुलाते है । वह सौभाग्य मण्डित देवी हमारी स्तुति अपने ध्यानपर लावे । न टूटनेवाले सूचीसे हमारे यज्ञकर्मोको सीकर वह उनको एकत्र करे और हमको ऐसा पुत्र दे कि जो सहस्रो विधिके दानधर्म करनेवाला और सबसे प्रशंसा पानेवाला हो । ४

हे राकादेवि, जिस प्रेमसे आप भक्तोंको सहस्रो प्रकारका धन देती है उसी प्रेमको धारण कर प्रसन्न चित्तसे हमारी ओर आइये । हे सौभाग्यशालिनि, भक्तोंको नानाविध वैभव आपही देती हैं । ५

हे विपुल कुन्तल धारण करने वाले सिनीवाली, आप देवोंकी भगिनीही हैं । तस्मात् जो हविर्भाग हम आपको अर्पण करते है उसका स्वीकार कर हमको सन्ततिका लाभ दीजिये । ६

जिसके बाहु मनोहर और करांगुलि भी मृदु है, जिसकी सन्तति बहोत है और जो सब लोगोंकी जननी ही है ऐसे सिनीवाली को हवि अर्पण करो । ७

---

३ (त्वं) अहेळता मनसा, श्रुष्टिम् दुहाना पिप्युषीं धेनुं असश्चतं आ वह । पद्याभि वचसा न हे पुरा त्वा आशुम वाजिनम् विश्वहा हिनोमि ।

४ अहम् सुहवा राका हुवे, सुभगा सा न शृणोतु, त्मना च बोधतु । अच्छिद्यमानया सूच्या अप सीव्यतु, शतदायम् उक्थ्यम् वीर ददातु ।

५ हे राके या ते सुपेशसा सुमतय , याभि दाशुषे वसूनि ददासि, ताभि अद्य हे सुभगे सहस्रपोषम् रराणा सुमना त्वं न उप आगहि ।

६ हे पृथुष्टुके सिनीवालि या त्व देवाना स्वसा असि सा त्व आहुत हव्य जुषस्व, देवि प्रजाम न दिदिड्ढि ।

७ या सुबाहु स्वंगुरि सुषमा, बहुसूवरी, तस्यै विश्पत्न्यै सिनीवाल्यै हवि जुहोतन ।

गुंगु, सिनीवाली, राका और सरस्वती इनको और इन्द्राग्नीको तथा वरुणानीकोभी मेरी रक्षा करने के लिये मै बुलाता हूं । ८ (१५) (३)

अनुवाक ४.

सूक्त ३३.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–रुद्र ॥

मरुतों के पिता हे रुद्र, आपका आन्ददायक प्रसाद हमारी ओर भेजिये । सूर्यके दर्शनसे हमारा वियोग न कराइये । जो अत्यतं दुष्ट है उनके साथ व्यवहार करने के समय हमारा शूर पुत्र सुज्ञतासे चाले । हे रुद्र पुत्र पौत्र और सेवक गणके समेत हमारा उत्कर्ष होने दीजिये । १

हे रुद्र, आप कृपालु होकर हमको जो अत्यंत सुखकारक औषधे दिये है उन्होसे हम अपने आयुष्यका १०० वर्षतक पूर्ण रीतिसे उपभोग करसके ऐसी कृपा कीजिये । आप हमारे हृदयसे द्वेष बुद्धीको दूर कीजिये और पातकोका तथा सब रोगोकाभी उच्चटन कीजिये । २

इस जगतमे जो २ उत्पन्न हुए है उन सबमे, हे रुद्र, आपही अपने प्रतापसे अत्यन्त श्रेष्ट है । आपके भुजदण्ड वज्रकी समान बलवान हैं । इसी कारण हे वज्र-बाहु रुद्र, बलवान पुरुषोमे भी आप अतीव बलिष्ट है । आप हमको सब दुःखोसे पार कीजिये और जो पातकी हमारे साथ युद्ध करने को सिद्ध होगे उनका संहार कीजिये । ३

---

८ या गुंगू या सिनीवाली या राका या सरस्वती (इति अभिहिता ता) इंद्राणी, वरुणानीं च ऊतये [illegible] अहं ।

१ हे मरुतां पितः ते सुम्नं आ एतु सूर्यस्य संदृशः न मा युयोथाः । वीरः (पुत्रो) न अर्वति (जते) अभिक्षमेत वि च हे रुद्र प्रजाभिः प्रजायेमहि ।

२ हे रुद्र त्वादत्तेभिः शंतमेभिः भेषजेभिः शतं हिमा अशीय द्वेषः अस्मत् वितरम् (यथा स्यात् तथा) वि [illegible] अंह वि चातयस्व विषूची अमीवा (अपि) वि चातयस्य ।

३ रुद्र (त्वं) श्रिया (वस्तु) जातस्य श्रेष्ट असि, वज्रबाहो तवसा तवस्तमः असि । त्वं नः अंहसः पारं स्वस्ति पर्षि रपसः विश्वा अभीतीः युयोधि ।

मनोरथोको पूर्ण करनेवाले हे श्रष्ठ वीर हमसे आपको अच्छी तरह प्रणिपात
नही हुआ इस लिये आप क्रुद्ध न हूजिये । आपकी सेवा योग्य रीतिसे नही हुई
अथवा दूसरे कनिष्ट देवों के साथ आपको बुलाया इस लिये ही आपको क्रोध न
आने दीजिये । आप अपनी औषधिके योगसे हमारी सेनाको निरोगी कीजिये ।
वैद्योके भी आप वैद्य हैं ऐसा आपका यश सर्व प्राणियो के मुखसे सुनाई आता है । ४
हवि अर्पण करनेसे और चिन्तन करनेसे भक्त जन जिसकी कृपा चाहते है वह रुद्र
मै स्तवनके योगसे प्रसन्न करसकूं । उसका हृदय बहुतही कोमल है और भक्तो की
पुकार की ओर वय शीघ्र ध्यान देता है । इस लिये गौर वर्ण और प्रकाशमान
किरीट धारण करने वाला रुद्र मुझको दुर्वासने के अधीन कभी न होने देगा । ५

मैंने पल्ली पसरकर जब उसकी प्रार्थना की उस समय मनोरथो को पूर्ण करने
वाले मरुत्पिता रुद्रजीने मुझको दीर्घ आयुष्य दिया कि जिसमे बहोत सामर्थ्य भरा
हुवा था । रुद्रके इस कृपासे मुझको अत्यन्त आनन्द मालुम हुआ । अत्यन्त प्रखर
धूपमें जैसा सीतल छायाका सुख आनन्द देता है उसी प्रकार, हे रुद्र, आपके आनन्द
पदका मुझको उपभोग मिले ऐसा कीजिये । ६

हे रुद्र, आपका वह मङ्गल कारक हस्त कहां है ? पीडितोकी व्याधि हरन
करनेवाला वह आपका औषधियुक्त हस्त कहां है ? किसी अदृष्ट कारणसे जो जो रोग
हमको लगे हुवे हैं उनका परिमार्जन आपका वही हस्त करेगा । इस लिये, हे वीरश्रेष्ठ,
.'५ कृपादृष्टि रखिये । ७

---

४ रुद्र (भगवन्) (अस्माकं विकलै·) नमोभि त्वा मा चुकुधाम, (अपिच) हे वृषभ दुष्टुती मा चुकु धाम सहूती अपि मा चुकुधाम । उत न· वीरान् भेषजेभि उदर्पय, (यत) त्वा भिषजामपि भिषक्तमम शृणामि ।

५ य हवीमभि हविर्भि हवते (तं) रुद्रं स्तोमेभि अवदिषीय । स ऋदूदर सुहव , बभ्रु , सुशिप्र । (भगवान्) न अस्यै मनायै मा रीरधत् ।

६ मारुत्वान् वृषभ (भगवान्) रुद्र नाधमानं मा त्वक्षीयसा वयसा उत् ममन्दहि । (पर च) घृणीर छायाम् अरपा (अहं अस्य) रुद्रस्य (कृपाछायां) अशीय, सुम्नंच आ विवासेयम ।

७ हे रुद्र य ते हस्त भेषज , जलाष स ते मृळयाकु हस्त क्वास्ति । त्वम् दैव्यस्यापि रपस अपभर्ता, (अत· हे) वृषभ मा नु अभि चक्षमीथा· ।

यह रुद्र जगत्का संरक्षण करनेवाला, वीरश्रेष्ठ और गौर वर्ण है। उसको सबसे उत्कृष्ट स्तुति मै अर्पण करता हूं। उज्ज्वल कान्तिवाले रुद्रको वन्दन और उसका स्तवन करके उसके घोर प्रराक्रमकी वड़ाई हम गाते है। ८

नाना प्रकारके रूप धारण करनेवाले, उग्र, और जगत्का सह्माल करनेवाले रुद्रका शरीर अतन्त सुदृढ है। अपने तेजसे और सुवर्ण के समान कान्तिसे वह शोभायमान दिखता है। वह सर्व भुवनोका प्रभु है और उससेही सर्व भुवनोकी समृद्धि वढ़ती है। उससे उसका सामर्थ्य कभी दूर नही जाता। ९

हे भगवन् आपके हाथमे विराजमान होनेवाले धनुर्बाण आपकी शोभा बढ़ाते है। आपने शरीरपर धारण किये हुवे स्वच्छ और पवित्र पुष्पहारभी आपको शोभा देते हैं। आपकी यह वड़ी कृपा है कि यह विश्व इतना विशाल और इतना पापी होते ही आप उसको सह्मालके लेते हैं। हे भगवन् रुद्रजी, आपसे कोईभी अधिक तेजस्वी नही होगा। १०

इस रुद्रका स्तवन कर क्यो कि वह कीर्तिमान्, सिहासनपर विराजमान होनेवाला, तारुण्य युक्त, दुष्टोका नि:पात करनेवाला, तथा सिहके समान उग्र और भयप्रद है। हे रुद्र, जो भक्तगण आपकी स्तुति करता हैं उनके ऊपर कृपा कीजिये। हमसे जो भिन्न स्वरूप अर्थात् दुष्ट हैं उनकेही ओर जाकर आपके वाण उनका नाश करे। ११

---

८ (जगत्) बभ्रवे, वृषभाय श्वितीचे (भगवते रुद्राय) मह महीम् सुष्टुतिं ईरयामि। त कल्मलीनम् नमोभि नमस्य, रुद्रस्य त्वेष नाम गृणीमसि।

९ (स जगत्) बभ्रु पुरुरूप उग्र (रुद्र) स्थिरेभि अंगै, शुक्रेभि हिरण्यै पिपिशे। अस्य भुवनस्य भूरे ईशानात् रुद्रात् असुर्ये न वा उ योषत्।

१० (हे भगवन्) त्व सायकानि धन्व च विभर्षि (सत्वं) अर्हन् एव, अर्हन्नेव यजतं विश्वरूपं निष्कं अर्हन्निद दय विश्व अभ्व दयसे (यत) हे रुद्र त्वत् ओजीय नैव आस्ति।

११ स्तुहि श्रुतं गर्तसद युवान भीमं मृगं न उग्रं, (दुरात्मन) उपहन्तुं रुद्र स्तुहि। हे रुद्र स्तवान जरित्रे मृळ हे सेना अस्मत् अन्य (नाम दुरात्मान) नि वपन्तु।

जिस प्रकार पुत्र पिताजीको वन्दन करता है उसी तरह, हे रुद्र, आपके समीप आनेसेही मैंने आपको वन्दन किया। यह रुद्र सौभाग्यके दाता और सर्व सज्जनोंका प्रभु है इस लिये उसका स्तवन करना मै अपना कर्तव्य मानता हूं। हे रुद्र, हमारे स्तवनोंका स्वीकार करके अपनी दिव्य औषधें हमको दीजिये। १२

हे मरुद्गण, आपके पवित्र, मङ्गलकारक और कल्याणप्रद औषधोंको सब मानवोंका पिता जो राजा मनु उसने आपके पाससे सम्पादन किया। अखिल जगत्के सौख्यके और कल्याणके लिये हम रुद्रजीसे उनको मांग रहे हैं। १३

भगवान् रुद्रका शस्त्र हमको छोडकर दूसरी ओर जॉय। उसके क्रोधका भयप्रद जोरभी हमको छोड दे। जो यजमान दानशूर हैं उनके कल्याणके लिये आप अपने धनुष्यकी डोर ढीली कीजिये, और हे वर्षा करनेवाले देव, हमारे पुत्र पौत्रोंके ऊपर कृपादृष्टि रखिये। १४

जगत् को आधार देनेवाले हे पराक्रमी और सर्वज्ञ देव, आप हमको न मारेंगे और क्रोध न करेंगे। हे रुद्र हमारा शब्द आपको शीघ्रही कर्णगोचर हो इस लिये आप हमारे हूजिये और ऐसा कीजिये कि हम अपने वीर पुरुषोंसमेत यज्ञसभामें यश वर्णन करते रहें। १५

---

१२ वंदमानं पितरं कुमारश्चित्, (अहं) हे रुद्र त्वा उपयन्तं प्रति ननाम। भूरे दातारम्, सत्पतिं गृणीषे, स्तुत त्वम् अस्मे भेषजा रासि।

१३ हे मरुत व या भेषजा शुचीनि, या शंतमा, अपिच हे वृषण या मयो भु (सन्ति), यानि न पिता मनु. अवृणीत ता शंच योश्च, रुद्रस्य वश्मि।

१४ रुद्रस्य हेती न परिवृज्या, अस्य त्वेषस्य महो दुर्मतिरपि परिगात्। मघवद्भ्य, न स्थिरा (धनूंषि) अवतनुष्व, मीढ्व त्वम् न तोकाय तनयाय च मृळ।

१५ हे (जगत्) बभ्रो वृषभ, चेकितान, हे देव, यथा अस्मान् न हृणीषे न हंसि (तथा आभव)। हे रुद्र त्वं न इह हवनश्रुत् बोधि, सुवीराश्च वय वृहत् वदेम।

सूक्त ३४.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–मरुत् ॥

जल धाराओसे सारा आकाश गर्द गरनेवाला जिनका पराक्रम है, जिनका वल शत्रुओका वल वेधडक आक्रमण करता है ऐसे ये मरुत् सिहकी तरह भयंकर है। वे धैर्य और तेजो वलसे उज्ज्वल अग्निकी समान दीप्यमान और हमेश सोमपानके लिये अतीव उत्कण्ठित रहते है । उन्होने मेघपटलका नाश कर स्वर्गके धेनुओको मुक्त किया । १

अपने वक्ष स्थलपर तेजस्वी और सुन्दर अलङ्कार धारण करनेवाले हे मरुतो, जिस समय आपका रूप धारणकर प्रत्यक्ष रुद्र पृश्नि के शुभ्र और शोमायमान उदरमे प्रकट हुआ, उस समय, नक्षत्रोसे जैसा आकाश चमकीला दिखाई देता है उसी प्रमाण आप अपने चक्र वलयोसे प्रकाशमान मालुम हुए, और, मेघोमे प्रकट होनेवाली विजलीसमान आपके जलधारो की वर्षा चकचकाती मालुम हुई । २

जैसे द्वन्द्वयुद्धमे या शर्तोमे चालाक वीर वेधडक छूट जाते है उसी प्रकार मरुत् देव अपने घोडोको अत्यन्त वेगसे छोड़ते है, और गर्जना करनेवाले सिहके तीक्ष्ण कानोके समान अपने कानोसे भक्तोकी प्रार्थना सुनकर वडी त्वरासे भूलोकमे आते है। सुवर्ण मुकुट धारण करनेवाले और एकही विचारसे चलनेवाले हे मरुत्‌जी, जिस समय आप अपनी चित्र विचित्र हरणी जोडकर वाहर जानेको सिद्ध होते है उस समय आप प्रत्यक्ष सामर्थ्यको भी भीतिसे कम्पायमान करते है। ३

लोगोको सामर्थ्यकी प्राप्ति हो या भक्तोका हित हो ऐसा उद्देश धारण करके वृष्टिरूपसे तत्काल फल देनेवाले मरुतोंने अखिल भवनोमे प्रचण्ड वर्षा की । चित्र विचित्र हरिणी इनके रथको जोडी जाती है। मरुतोके प्रसादसे प्राप्त हुई सम्पत्ति अक्षय रहती है । जैसा सरल स्वभावका योद्धा रणाङ्गणपर सर्वोके आगे खड़ा रहता है उसी प्रकार धर्म स्थानमे आप सवके आगुए होते है । ४

---

१ धारावरा, वृष्णु ओजसा, भीमा मृगा न (उग्रा) तविषीभि अर्चिन । अग्नय न शुशुचाना, भूर्मि धमन्त मरुत गा अपावृण्वत ।

२ यत् हे रुक्मवक्षस मरुत व (पिता) रुद्र वृषा पृश्न्या शुक्रे ऊधनि, (तदा) द्याव स्तृभि न खादिन चितयन्त वृष्टिं अग्नियाः न विद्युतयन्त ।

३ आशून् (वीरान्) आजिषु इव, स्वान् अश्वान् उक्षन्ते नदस्य (सिंहस्य तीक्ष्णै इव) आशुभि कर्णै (आहूत) तुरयन्ति । हे समन्यव मरुत, हिरण्यशिप्रा यूयं पृषतीभि पृक्ष दाविध्वत याथ ।

४ (भक्त जनस्य) पृक्षे, मित्राय वा (ते) जीरदानव (मरुत)न विश्वा भुवना नदम् आ ववक्षिरे। (......) पृषदश्वास अनवभ्र राधस , ऋजिप्यास न वयुनेषु धूर्षद (सन्ति)।

विद्युल्लता रूप चमचमाते हुए भाले हाथमे धारण करनेवाले हे मारुत्जी धेनुओंको साथ लेकर आप अपने अकुण्ठित मार्गोसे हमारी ओर आइये । आपकी धेनुएं अग्निके समान तेजःपुञ्ज है और इनके स्तन दूधसे भरे हुए है । हंसोका समूह जैसे अपने निवासके स्थानपर चला जाता है उसी प्रकार एक चित्तसे रहने वाले हे मरुत्जी, सोमपानसे तुष्ट होनेके लिये हमारे मधुर रसकी ओर आइये । ५ (१९)

एक विचारसे चलनेवाले हे मरुत्जी, हमारी प्रार्थनासे प्रसन्न होकर इधर आइये । शूरोमे श्रेष्ठ इन्द्रजीके समान आपही हमारे सोमरसका प्राशन करनेकी इच्छा रखकर आइये । अपने तेजसे आकाशको व्याप्त करनेवाली उषाके पुष्ट स्तनके समान अपने धेनुओंके स्तन आप पुष्ट करिये और स्तोत्र गानेवाले भक्तोंके प्रार्थनाको सत्य सामर्थ्यसे अलंकृत करिये । ६

हे मरुत्जी आगे चलनेवाले रथमें एक वीरकी स्थापना करिये । हमको ऐसे स्तुतिकी स्फूर्ति दीजिये कि जो देवोंतक जा पहुँचेगी और जो हमारे आत्मभावको प्रतिदिन जागृत करेगी । स्तोतृजनोका उत्साह वढाइये और इस आर्य भूमिमे रहनेवाले भक्तोको यश, बुद्धि और श्रेष्ठ सामर्थ्य अर्पण कीजिये । ७

अपने वक्षःस्थलपर अलंकार धारण करनेवाले और अत्यन्त उदार ऐसे मरुतजी भक्तोका भाग्योदय करानेके उद्देशसे जिस समय अपने अश्वोंको रथको जोडते है उस समय जैसी धेनु अपने वत्सको प्रेमसे दूध देती है उस प्रकार ये भक्तोको अपूर्व सौख्य देते है । ८

हे मरुत्जी, जो कोई दुष्ट शत्रु सियालके समान हमारे सब धनका अपहार करनेको चाहता है उससे, हे दिव्यनिधि, हमारी रक्षा करिये । अपने चक्रके समान ...वोंसे उनको पकड़कर उसका नाश करिये । जो कोई देवोंकी निन्दा करते हैं ... शस्त्र जमीनपर पटककर उसके टूकडे करिये । ९

---

५ हे भ्राजत् ऋष्टय समन्यव मरुत, इन्धन्वाभि रप्शदूधभि वेनुभि यूय हंसास स्वराणि न, अ... स्मभि पथिभि· मधो मदाय आ गन्तन ।

६ हे समन्यव मरुत, नरा शंस (इंद्र) न यूयं न ब्रह्माणि आ गन्तन, अश्वाम् (पीनोमेजा उपगं) इव धेनु ऊधनि पिप्यत जरित्रे वाजपेशसं धियं कर्त ।

७ हे मरुत, न (रणधुरि) रथे तं वाजिनं (वीरं) दात, (भगवन्तं) आपानम् दिवेदिवे ... दात । स्तोतृभ्य इष, वृजनेषु कारवे, सनि मेधा, अरिष्टम्, दुष्टरं सहश्च (दात) ।

८ यत् सुदानव मरुत रुक्म वक्षस, भगे आ रथेषु अश्वान् युञ्जते, (तदा) स्वगेषु धेनु ... न, रात हविषे जनाय महीम इषम् पिन्वते ।

९ हे मरुत, य· मर्त्यं रिपु न वृकतानि दधे, तस्य रिप हे वसव न रक्षत । तम (...) तपुषा चक्रिया अभिवर्तयत, हे रुद्रा तस्य अशस वध अवहन्तन ।

हे मरुत्जी, जिस समय सब बन्धु मिलकर आपने पृश्नि के स्तनका दोहन किया, और, हे रुद्रजीके पुत्रो, जिस समय आपने स्तोताओंके शत्रओंकी शाशन करनेके लिये या त्रित ऋषिको सतानेवाले दुष्टो की हड्डी नरम करनेके लिये आप वाहर निकले, उस समय आपकी शोभा अतीव उत्कृष्ट दिखाई देती थी। १० (२०)

आप श्रेष्ठ और सब मनोरथोंकी पूर्णता करनेवाले है इस लिये व्यापक और शीघ्रतासे आनेवाले विष्णु के लिये किये हुए इस यज्ञमे आपको हम बुलाते हैं। आपके शरीरकी कान्ति सुवर्णके समान है और आप अत्यन्त श्रेष्ठ है। आपकी प्रार्थनामे मग्न होकर और आपको आहुति अर्पण कर अपके अवर्णनीय धनकी याचना हम आपसे करते है। ११

पुरातन कालमे जो प्रसिद्ध थे ऐसे दशग्व नामक ऋषिओका रूप लेकर जिन्होने प्रथम यज्ञ किया ऐसे ये मरुत्जी, उषाका उदय होतेही, हमारे हृदयमे स्फूर्तिका संचार करे। जिस प्रकार वह उषा अपने रक्तवर्ण किरणोसे रात्रिके अन्धकारको दूर करती है उसी तरह ये श्रेष्ठ मरुत्जी भी अपने शुभ्र, पवित्र और दुग्धके समुद्रकी समान अगाध तेजसे अन्धकारका नाश करते है। १२

अपने चमकदार अलकांरोके साथ रोदसीप्रमुख अपने स्त्रियोकोभी साथ लेकर इन रुद्रस्वरूप मरुतोने सत्यधर्मके अर्थात् यज्ञके मण्डपमे अपना महिमा वृद्धिङ्गत किया। जिस समय उन्होने वर्षाका आरम्भ किया उस समय ऐसा मालुम हुआ कि चमकनेवाली विजली के सहायतासे उन्होने आल्हादकारक और नयनमनोहर अंगकान्ति धारण की। १३

अपनी रक्षाके लिये हमको मरुतोका कवच मिले इस उद्देशसे अतीव नम्रता पूर्वक उनकी स्तुति करके और उनके पास जाके हमने उनके स्तुतिका आरम्भ किया। कारण अपने मनोरथ सिद्ध हो और अपनी रक्षा हो इस लिये त्रित ऋषिने पांच होताओंके समान उनको अपने समीप बुलाके लाये थे। १४

---

१० हे मरुत यत् आपय यूय पृश्न्या ऊध अपि दुहु, यत् वा हे रुद्रिया नवमानस्य दिने (तं पाप्मानं शासितु) हे अदाभ्या त्रित जुरताम् जराय वा (याथ तदा) तत् व याम चित्रम् चेकिते खलु।

११ तान् [illegible] एवयान मरुत व, एपस्य विष्णो प्रभृये हवामहे,। तान् हिरण्य वर्णान् ककुहान् (वयं) यतस्रुच ब्रह्मण्यन्त शस्य राध ईमहे।

१२ ते प्रथमा दशग्वा (भूत्वा) यज्ञ ऊहिरे, ते मरुत उपस व्युष्टिषु न हिन्वन्तु। उषा रामी न [illegible] (तेजोभि) अर्णोपुते(तथा इमे)मह मरुत अपि गो अर्णसा शुचता ज्योतिपा(तम अपवृण्वन्ति)

१३ ते रुद्रा अरुणेभि [illegible] ऋतस्य सदने वावृधु.। ते निमेघमाना अत्येन पाजसा, सुचंद्रं [illegible] दधिरे।

१४ [illegible] इन्दून् न त्रित अभिष्टये अवसे नम्या आववर्तत्, तान् (एतान्) ऊतये महि [illegible]।

हे मरुत्जी, जिस प्रेमसे आप भक्तोंको संकटसे पार करते है और जिस कृपासे आप स्तोताओंको निन्दकोंके पीडासे बचाते है वही अपनी भक्तकी रक्षा करनेवाली बुद्धि हमारी ओर फिरे। जिस प्रकार धेनु अपने बछड़ेकी तरफ दौड़ती है इसी विधि आपकी दयाबुद्धि हमारी ओर दौडती आवे। १५ (२१)

सूक्त ३५.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अपान्नपात् ॥

शौर्यकी इच्छा धारण करके इस स्तुतिको मै देवके सन्निध गाता हूं, इस लिये यह दिव्य नदीओका स्वामी मेरे स्तुतिमे प्रेम रखे यह आपांनपात भक्तोंके सहायके लिये दौड़ता आता है। क्या यह हमारी स्तुतिको सुन्दर बनावे ?। क्या हमारी स्तुति उसको प्रिय होगी ? १

जिसमे शब्दो की रचना सुव्यवस्थासे की गई है ऐसी यह स्तुति हम अपने अन्तःकरणसे गायँ तथापि क्या वह उसको सुने ?। अपने दिव्य सामर्थ्यसे इस अपां नपात्ने सब भुवनोंको निर्माण किया। २

जिस प्रकार एकत्रतासे या अकेली सब नदीएँ सागरमेंही जा मिलती हैं उसी तरह आकाशकी तेजोरूप और अत्यन्त दीप्यमान नदीओंने अपांनपात देवको चारों ओरसे घेर दिया। ३

---

१५. हे मरुत , यया रध्रं अंह अति पारयथ, यया वंदितारम निद मुंचथ, । एनाट्यी या व ऊति या व सुमति मा वाश्रेव न अर्वाची ओ षु जिगातु।

१ वाजयु. (अहं) ई वचस्या उप अस्रक्षि, नाय मे गिर चन दधीत, । स आशुहेमा अपानपात् ना सुपेशसा करति कुवित्, जोजिषत् कुवित्।

२ अस्मै सुतष्टं इमं मन्त्र हद आ वोचेम स अस्य वेदन कुवित। अयं अपा नपात (देवता) .... नन्हा विश्वा भुवनानि जजान।

३ अन्या संयन्ति, अन्या उप यन्ति, (परं च) समानं ऊर्वम नद्य पृणन्ति। (तं) शुचिं दीदिवासं अपा नपातम्, शुचय आप परि तस्थु।

नदीरूप सुन्दर स्त्रीएँ अलङ्कार धारण करके जिस तरुणके ओर निःशङ्क होकर दौडही जाती है, जिसको प्रदीप्त करनेके लिये अन्य वस्तुकी अवश्यकता नही पड़ती और जो जलमे ही प्रदीप्त रहता है वही सुन्दर कान्ति धारण करनेवाला अपांनपात् अपने शुभ्र वर्ण और लखलखाते हुए तेजके सामर्थ्यसे ऐसा प्रकाश दे कि जिससे हम वैभवसे परिपूर्ण होसके । ४

जिसको दुःख या क्लेश स्पर्शभी नही कर सकता ऐसे इस दिव्य बालकको दूध पिलानेके लिये तीन दिव्य स्त्रीऍ तत्पर रहती है । यह कटारीकी तरह आकाशके जलमें घूसता है और सर्वोके आदिमाताका दूध पीता है । ५

विद्युत्के अग्निका रूप धारण करनेवाले इस अश्वका जन्म इधरही हो गया । सूर्यभी इसकाही रूप है । हे अपांनपात् नीच और दुष्ट लोगोंसे हमारे यजमानकी रक्षा कीजिये । यद्यपि यह मेघरूप तटके अन्दर हो तथापि वह अजित है । इसके सामने धर्महीन शत्रुओका और उनके कपट जालका सामर्थ्य किञ्चित् मात्रभी नही चल सकता । ६

विना प्रयाससे अभीष्ट दुग्धको अर्पण करनेवाली कामधेनुभी उसके निवासके स्थानमे रहती है और वहोत अमृत देकर उत्कृष्ट अन्नभी देती है । भक्तोको उत्कृष्ट वैभव देनेके लिये यह तेजस्वी अपांनपात् आकाशके उदकमे अवतीर्ण होता है । ७

जिसको सत्यधर्म प्रिय है ऐसा यह सनातन देव अपने दैवी शक्तिसे आकाशमें दूरतक प्रकाशमान होता है । ये अखिल भुवनो उसके दैवी सामर्थ्यकी शाखाएँ है । प्राणिमात्र और वनस्पतिएँभी इससे जन्म लेती है । ८

---

४ तम् युवानम् (दिव्या) युवतय आप (स्वयं) मर्मृज्यमाना अस्मेरा परि यन्ति । स अप्सु [illegible] घृतनिर्णिक् शुक्रभि शिक्वभि अस्मे रेवत् दीदाय ।

५ अस्मे अव्यथ्याय देवाय तिस्र देवी नारी (स्तन्यं) अन्नं दिधिपान्ति, । स च कृता इव अप्सु उप प्रसर्स्रे पूर्वसूना पीयूष धयाति ।

६ अत्र अश्वस्य (अपा नपात) जनिम, अस्यच स्व (स्वरूपं एव), द्रुह रिष संपृच सूरीन् पाहि। स [illegible] पूर्षु पर (पर च) त अप्रमृष्य अरातय न विनशन्, न अनृतान्यपि विनशन्।

७ [illegible] दमे [illegible] सुदुघा धेनु स्वधा पीपाय सुभु अन्न अत्ति । स अपा नपात् अप्सु अन्त ऊर्जयन् [illegible] देयाय विभाति ।

८ [illegible] अप्सु [illegible] शुचिना दैव्येन उर्विया विभाति । अस्य अन्या भुवनानि वया इत्, [illegible] ([illegible]) प्रजायन्ते ।

यह **अपांनपात्** विद्युत्को साथ लेकर मेघोंके समीप खड़ा है। सुवर्णके समान सुन्दर कान्ति धारण करनेवाली महा नदीएँ इसके कीर्तिका प्रसार कर सर्वत्र वहती है ९

इसका रूप सुवर्णकेसमान अविनाशी और सुन्दर है। **अपांनपात्**के शरीरकी कान्तिभी सुवर्णके समान चमकनेवाली है। अपने सुवर्णमय स्थानमे विराजकर यह भक्तोंको नाशरहित वैभव अर्पण करता है। भक्तजनभी उसको भक्तिसे हवि देते है। १०

अपांनपात्का सुन्दर रूप और मीठा नाम गुप्तरूपसे वृद्धिङ्गत होता है। दिव्य लोकमे रहनेवाली युवतिएँ उसको प्रज्वलित करती है। सुवर्णके समान अविनाशी दिव्य घृतही उसका अन्न है। ११

यह असंख्य भक्तोंका प्राणप्रिय मित्र है। अतः उसके लिये यज्ञ करके, उसको प्रणाम करके और उसको हविभी अर्पण करके हम उसकी सेवा करे। उसके मस्तकको हम अलकारोसे विभूपित करते हैं। अपने शिरस्त्राण उसके सामने रखकर हम उसको प्रसन्न करते है। हम उसको हविओसे सन्तुष्ट करते है और स्तुतिओंसे हम उसका वर्णन करते है। १२

इन दिव्य स्त्रियोके उदरमें उसने गर्भ स्थापन किया। किन्तु आपही बालक बन कर वह उनका दूध पीने लगा और वही उसका लालन करने लगी। उस **अपांनपात्**के शरीरकी कान्ति कभी मलीन नही होती। (जिस समय यह अग्निरूप धारण कर पृथ्वीपर विराजता है उस समय) वह दूसरे किसीके शरीरमे लुप्त हुवा है ऐसा मालूम होता है। १३

---

९ (पश्यायं) अपा नपात् विद्युतं वसान जिह्माना (मेघाना) उपस्थं आ अस्थात् हि। हिरण्यवर्णा यव्ही· (उदकामिपेण) तस्य ज्येष्टं महिमानं वहन्ती· तं परि यन्ति।

१० स हिरण्यरुप , स हि हिरण्य संदृक्, (स) अपा नपात् च हिरण्य वर्ण इत्। हिरण्ययात योनि परि निपद्य (स) हिरण्यदा (भवति, भक्त अपि) अस्मै हविरन्नं ददाति।

११ अस्य अपा नप्तु तत् अनीकं, उत चारु नाम अपीच्यम् वर्धते। यं (त) हिरण्यवर्णं ([illegible]) युवतय· समिन्धते इन्था, अस्य हिरण्यवर्णं घृतं अस्य अन्न।

१२ अस्मै वहूना अवमाय सख्ये, यज्ञै नमसा, हविर्भि च विधेम, तस्य सानु मार्जिम, न [illegible] दिधिपामि, अन्नै दधामि, ऋग्भि परिवन्दे।

१३ स ईं वृषा तासु (दिव्यासु योषित्सु) गर्भम् अजनयत, (परं च) स ईं (ताना) शिशु (भूत्वा) धयति, तं च ता· रिहन्ति। स अपा नपात् अनभिम्लात वर्ण इह अन्यस्येव तन्वा विवेष।

अत्यन्त श्रेष्ठ स्थानपर अर्थात् इस वेदीपर विराजमान होकर जो अपने अविनाशी तेजसे प्रकाशता है ऐसे इस अपांनपात्के हवि अर्पण करके दिव्य स्त्रीऐं उसको विद्युत रूपी वस्त्रोसे विभूषित करती है। १४

हे अग्निदेव, मैने दीनोको आश्रय दिया है और हमारे दानशूर यजमानके लिये शुद्ध मनसे मैने आपकी स्तुतिभी की है। आप देवो जिसकी ओर अपनी कृपादृष्टि फेकते है वह मंगल स्वरूप होता है। इस लिये ऐसा कीजिये कि अपने वीरपुरुषोसमेत यज्ञ सभामे हम अपना यश वर्णन करते रहे। १५

आपके लिये लाये हुए इस सोमरसमे दूध और कुशोदक डाला है। और उसको ऋत्विजोने पाषाणोसे निकालकरा ऊनी वस्त्रसे छाना है। इस लिये, हे इन्द्र, "वषट्" और "स्वाहा" शब्दोके साथ अर्पण किये हुए इस रसका आप होताके पात्रसे स्वीकार कीजिये। क्योंके विश्वका नियन्ता आपही है। १

सूक्त ३६.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–इन्द्र ॥

जहां यज्ञ होता है वहां आप विराजते है। जब आप चलने लगते है उस समय चित्रविचित्र वर्णकी हरिणीसे और आपके हाथमे रहनेवाले उज्वल शस्त्रोसे आप वहोतही शोभायमान और तेजस्वी मालुम होते है। अपने शरीरको प्रकाशरूपी अंगराग लगानेसे आपको आनन्द होता है। अत. हे भरतपुत्रों, हे आकाशपुत्रों, कुशसनोपर विरजमान होकर पोतानामक ऋत्विजके पात्रसे सोमरसका प्राशन कीजिये। २

१४ अपां नप्त्रे घृत अन्नं वहन्ती (दिव्या) यह्वी, अस्मिन् परमे पदे तस्थिवासं, अध्वस्माभि (तेजोभिः) विश्वहा दीदिवांस तं अत्कै स्वयं परि दीयन्ति।

१५ हे अग्ने (दीनाय) जनाय सुक्षिति अयासं उ, उत मघवद्भ्य सुवृक्ति अयांसम्। यत् देवा अवन्ति, सर्व तत् भद्रमेव (अत) सुवीरा वय ते बृहत् यश विदथे वदेम।

१ (हे इन्द्र) तुभ्य हिन्वान गा अपश्च वसिष्ट नर। नीम् अविभि अद्रिभिश्च अधुक्षन्, हे इन्द्र य त्वम् [illegible] (हे इन्द्र) प्रथम स्वाहा शब्देन प्रहुत वषट् कृत सोम होत्रान् पिबं।

[illegible] च पृषतीभिश्च अंजिषु शुभ्रास उत प्रिया च यूय भरतस्य सूनव, [illegible] पोत्रात् आ सोम पिबत्।

आप भक्तोंकी प्रार्थनापर शीघ्रही ध्यान देते हैं । इस लिये, हे देवो, अपने घरके समान हमारी ओर आइये और इस कुशासनपर विराजकर इसी स्थलमें आराम कीजिये । हे **त्वष्टा**, आपही अन्य देवो और देवपत्नीओके समेत इस सोमके प्राशनसे सन्तुष्ट होकर प्रसन्न हूजिये । ३

हे महाज्ञानी अग्निदेव, आप देवोंको इधर ले आइये, उनको सन्तुष्ट कीजिये, और बड़ी उत्सुकतासे इन तीनोंभी वेदिओपर विराजमान हूजिये । आपके सामने रख्खे हुए सोमको मान्य करिये और **आग्नीध्र** नामक ऋत्विजके पात्रसे इस रसका प्राशन की जिये । ४

(हे इन्द्र), यह प्रसिद्ध और शरीरके सामर्थ्यकी वृद्धि करनेवाला सोमरस आपको अर्पण किया है । शत्रुओंका पराभव करनेका सामर्थ्य और तेजस्विता अपने भुजदण्डमें पुरातन कालसेही है । ऐसा नही कि वे नये निर्माण हुवे है । हे दिव्य ऐश्वर्यके स्वामी इन्द्र, इस रसको छानकर आपके सामने रख्खा है । इस लिये उस **ब्रह्मपात्र**से आप उसका प्राशन कीजिये । ५

हमारे यज्ञको आप मान्य कीजिये । हमने अर्पण किये हुवे हविओपर आप ध्यान दीजिये । आसनपर विराजमान होकर **यज्ञहोता** निविद् नामक पुरातन स्तोत्रोंको आपके लिये गाता है । इस लिये [हे मित्रो] आपको इधर ले आनेके लिये यह प्रणिपात आपकी ओर जा पहुँचा है । अतः **प्रशास्ता** नामक ऋत्विजके पात्रसे सोमरसका प्राशन कीजिये । ६

---

३ हे सुहवा अमेव न (सदनं) हि आगन्तन, बर्हिषि निषीदतन, रणिष्टन । अथ हे त्वष्ट , सुमद्गण देवेभि जनिभि अंधसा जुजुपाण मन्दस्व ।

४ हे विप्र देवान् इव आ वक्षि, हे होत उशन् त्वं त्रिषु योनिषु निषद । प्रस्थितं सोम्यं मधु प्रति वीहि, आग्नीध्रात् तव भागस्य तृप्णुहि ।

५ एष. स तन्व नृम्णवर्धन ते (एव), सह ओज प्रदिवि (ते) बाह्वो हित (सोम) हे मघवन् तुभ्य सुत , तुभ्यं आभृत (अत) त्व ब्राह्मणात् अस्य तृपत् आ पिब ।

६ (मित्रावरुणौ) इम यज्ञ जुषेथा, हवस्य मे बोधतम, (अस्माक) होत सत्र पूर्व्या निविद [illegible] (वोचति) । (अस्माक) नम राजाना आवृतम्(तौ)गच्छ पति,(तद्)प्रशास्त्रात् साम्य मधु [illegible] ।

अध्याय ८.

सूक्त ३७.

॥ ऋषि-गृत्समद । देवता-द्रविणोद ॥

[हे द्रविणोदा, हे अग्नि] आप होताके पात्रसे सोमरसका आकण्ठ प्राशन करके प्रसन्न हूजिये। हे अध्वर्युजन, केवल तृप्ति होनेतक अर्पण किये हुवे सोमरसको वे चाहते है। अत इस अग्निको अर्पण करनेके लिये सोमरसको ले आइये। (हे द्रविणोदा,) आप बहोत उदार है और इस मधुर सोमरसके ऊपर आपका अतीव प्रेम है, इस लिये भक्तोंको सामर्थ्यरूप धन अर्पण करनेवाले हे अग्निदेव, आप हरएक यज्ञसमयपर इधर आकर होताके यज्ञपात्रसे सोमरसका प्राशन कीजिये। १

जिसको मै आगे बुलाता था उसको आजभी बुलाता हूं। यदि कोई देव स्मरण करनेके योग्य हो तो यही अति उदार देव है। वह सर्वोका स्वामी है। इस लिये, (भक्तोंको) सामर्थ्यरूप धन अर्पण करनेवाले हे अग्निदेव, हरएक यज्ञसमयपर इधर आकर अध्वर्युने आपको अर्पण किये हुवे इस मधुर सोमरसका, होताके यज्ञपात्रसे प्राशन कीजिये। २

जिनको जोतकर आप सर्वत्र गमन करते है वे आपके ज्वालारूप घोडे पुष्ट हो। आप सब वृक्ष—वनस्पतिओंके भी स्वामी है। अत एव हे भगवन्, भक्तोंकी किसी प्रकार हानि न होने दीजिये और उनको प्रबल कीजिये। हे धैर्यके समुद्र, हे सामर्थ्यरूप धनको अर्पण करनेवाले अग्निदेव आप यहां आइये और हमारा उत्साह बढाइये। हरेक यज्ञसमयमे, नेष्टा नामक ऋत्विजके पात्रसेही आप सोमरसका प्राशन कीजिये। ३

---

१ [illegible] (सोमस्य) अन्धस मन्दस्व, हे अध्वर्यव स अग्नि पूर्णाम आसिचम् वष्टि। ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible], स ददि तद्स हि तत् हे द्रविणोद त्वम ऋतुभि होत्रात् सोमं पिव।

[illegible] तम् [illegible] हुवे, [illegible] नाम पत्यते स इत ददि हव्य। अध्वर्युभि सोम्यं मधु [illegible] हे द्रविणोद, त्वम ऋतुभि पोत्रात सोम पिव।

[illegible] हे वनस्पते (अग्ने) अरिषण्यन त्वम् (भक्तान्) वीळयस्व, हे [illegible]

अग्निदेवने सोमरसका होताके पात्रमे प्राशन किया। पोता नामक ऋत्विजके-भी पात्रसे उसका प्राशन कर वह तुष्ट हुवा। और नेष्ट्राके पात्रसेभी मधुर सोमरसका स्वीकार कर उसको आनन्द प्राप्त हुवा। अत्र जो चौथा यज्ञपात्र है वह निर्मल और अमरपद देनेवाला है। और सब दानशूर यजमान उससेही सोमरसका दान करते है। इसलिये सामर्थ्यरूपी धन देनेवाला यह अग्निदेव इस चौथे पात्रमे सोमरसका प्राशन करे। ४

आपका रथ आपके तुल्य शूरोको बैठने योग्य है और वह बहुत वेगसे जाता है। इस लिये आज हमारी ओर आनेके उद्देशसे उसको जोड़कर शीघ्र चलिये और यहां आ पहुँच अश्वोको मुक्त कीजिये। आपके मधुर रससे हमारे हविको पावन करिये, प्रसन्न चित्तसे यहां आइये और हे सात्विक धनके भाण्डार, आप इस सोमका स्वीकार कीजिये। ५

हे अग्नि, समिधोंका स्वीकार कर तुष्ट हूजिये, हविसे प्रसन्न रहिये, हितकारक और उत्कृष्ट स्तोत्रसे आनन्दका लाभ लीजिये और स्तवनोमे सन्तोष मानिये। हे दिव्य धनके भाण्डार अग्निदेव, प्रेमपूर्ण चित्तसे आपके सर्व सामर्थ्योंके साथ आकर सब श्रेष्ठ और प्रेमी देवताओंको उचित समयपर सोमरसके हवियोंका आस्वाद कराइये। ६ (१)

सूक्त ३८.

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–सविता॥

देखिये, यह देदीप्यमान सविता—यह विश्वकी प्रेरणा और निग्रह करनेवाला पवित्र देव—अखिल प्राणियोको उत्साह देनेके लिये उदित हुवा है। उसका यह उद्योग निर्विघ्न चला है। उसीने सब देवोंके पास रत्नोंका भाण्डार रखकर जो कोई भक्त यज्ञकर्मोंपर ध्यान रखता है उसको अनुपम सौख्यका विभागी किया है। १

---

४ स होत्रात् अपात् उत पोत्रात अमत्त, उत नेष्ट्रात् हित प्रय अजुषत। तुरीयं पात्र अमृक्त अमृत (भवति), (तद्) द्रविणोदा (तस्मात् तुरीयात) द्राविणोदस रस पिबतु।

(५ युवयो यय्यं नृवाहणं रथ अद्य अर्वाञ्च युञ्ज्याथाम (ततः) वाम इह विमोचनम अस्तु। न हवींषि मधुना पृङ्क्तम कम आगतम् हि, अथ हे वाजिना वयं सोम पिबतम।

६ हे अग्ने इमा समिध जोषि, आहुतिम जोषि, ब्रह्म जोषि, व्रता जोषि सुष्टुतिम जोषि, हे द्रविणोद (स्व शक्तिभि आगत्य) सह उशन विश्वान देवान त्वम उशन ऋतुना हवि पायय।

१ स्य देव सविता वह्नि शश्वत्तम तदपा उत् अस्थात्। नु तत् देवेभ्यः [illegible], अथ वीति होत्रम स्वस्तौ आ अभजत।

विश्वका हित करनेके लिये यह हमेशा सिद्ध है । सर्वत्र फैलनेवाला किरणोंका समुदाय यही उसका हाथ है। अखिल विश्वके कल्यानके लिये इस हाथको वह वारवार चलाता है। उसके आज्ञासेही पातकोका नाश करनेका सामर्थ्य जलमे आया है और वायु अन्तरिक्षमे सञ्चार और क्रीडा करता है। २

अपने अतीव वेगवान अश्वोको रथको जोतकर जातेही वह उनको छोड़ देता है, किन्तु इन रीतिसे जब वह रथको खडा करता है उस समय शीघ्रतासे चलनेवाले सब मुसाफिरोको वह आराम करनेके लिये ठहराता है और सर्पकी तरह आवेशसे आगे दौडनेवाले वीरोका वेगही वह कुण्ठित करता है। रातभी सविता देवके आज्ञासे वृद्धि पाती है। ३

अन्धकाररूपी बहुत बड़ा कपडा बूनकर तैयार करनेवाले रातने जब उसको सब विश्वपर फैला दिया, उसी समय ज्ञानवान् भक्तने अपना पूजनकर्म बीचमे छोड़ दिया था, किन्तु थोड़े अवसरके बाद निद्राका त्याग कर वह फेर पूजा करने लगा और इतनेमे परम तेजस्वी सविता, जिसको आराम कभी नही मिलता और जिसने सब ऋतुओका योग्य काल निश्चित किया है, फेर उदय पाया। ४

इस गृहाग्नीका तेज यजमानोके घरमे फैला जाता है। इतनाही नही किन्तु सब सचेतन प्राणियोके शरीरमेभी वह प्रवेश करता है । इसी कारण, अग्निदेवके इच्छाके अनुसार (सुक्तोका) जो श्रेष्ठ भाग सबको प्रेरणा करनेवाले देवसे उषा माताको मिला है उसी भागको वह अपने भक्तरूपी पुत्रोको अर्पण करती है। ५ (२)

जयप्राप्तिके लिये जो उत्सुक है ऐसा वीर रणमैदानपर कितनाही दूर क्यों न गया हो तोभी लौटके आता है। इतनाही नहीं किन्तु सब दिन इधर उधर परिभ्रमण करनेवाले प्राणियोंका ध्यान घरपर लग जाता है। तमाम लोग अपना पुरा न हुवा काम वैसाही छोडकर आराम करने लगते है और जगतको प्रेरणा करनेवाले ईश्वरके आज्ञेसेही यह सब होता है। ६

आकाशमे जो जलका सञ्चय आपने रक्खा है वह जलरहित और रेतीले प्रदेशमे निवास करनेवाले प्राणियोंको प्राप्त होता है। जङ्गलके सब वृक्षोंकोभी आपने पक्षियोंके रहनेके लिये अर्पण किये है। तात्पर्य, सर्वप्रेरक और तेजस्वी सविताकी आज्ञा कोई भङ्ग नही कर सकता। ७

प्रवासके लिये सबसे सुभीताका स्थान समुद्र है। उस समुद्रको और आकाशको यह सविता एक क्षणमें, सूर्यका अस्त होतेही, वरुणका रूप लेकर व्याप्त करता है। सब पक्षी उस समय अपने २ कोटरमे घुसते है और सब पशु अपने २ आरामके स्थानमे जा बैठते है। तात्पर्य, जगत्प्रेरक सविताजीने सबको विश्राम लेनेका स्थल निश्चित कर दिया है। ८

इसके कार्यका नाश जो इन्द्र, वरुण, मित्र, अर्यमा, और रुद्रभी नही कर सकता तो अधर्मी और दुष्ट लोग उसको क्या करेंगे? इसी कारण मै जगत्प्रेरक और तेजस्वी [illegible] नमन और उसका स्तवन करके सबके कल्याणके लिये उसको बुलाता हूं। ९

---

६ विस्थित जिगीषु समावर्वर्ति, विश्वेपा चरता काम अमा अभुत्। शश्वान् लोक विहृत आ [illegible] आ अगात्, परं सर्गम् एतत् सवितु दैव्यस्य व्रतम अनु।

७ अप्य भागं त्वया अन्तु हितं धन्वा अनु मृगयस आ वि तस्थु। त्वम् वनानि विभ्य ([illegible]), अस्य सवितु देवस्य तानि व्रतानि नकि मिनन्ति।

८ (स) वरुण यात् [illegible] अयं योनिम् निमिषि अनिशितं जर्भुराण (अभवत्)। विश्व मर्तः पशुश्च व्रजं आ गात्, सविता जन्मानि स्थश [illegible] ।

९ यस्य व्रत (अस्य स्वात्मक) इन्द्र न, वरुण न, मित्र न, अर्यमा रुद्र [illegible] न मिनन्ति। [illegible] नेमि (किंतु वस्तव्यम्), त सवितारं देव इद स्वस्ति नमोभिर्व।

श्रेष्ठ भाग्य, मनकी एकाग्रता और स्फूर्ति इनका लाभ अपने पराक्रमसे करानेके लिए हम अतीव उत्सुक है। अत. सब लोगोके स्तुतिको पात्र और दिव्य शक्तिके स्वामी सविता हमारे ऊपर कृपादृष्टि रखे। यद्यपि हमको उत्कृष्ट धनका लाभ हो या ऐश्वर्यका उपभोग मिले तोभी हम इतनाही चाहते है कि इस जगत्प्रेरक देवके हम प्रिय भक्त बन जायें। १०

हे देव, आपने हमारे ऊपर किया हुवा प्रसाद हमको आकाशसे, उदकसे और पृथिवीसेभी प्राप्त हो। हे विश्वको प्रेरणा करनेवाले देव, उससे जगत्का केवल हितही होना है। आपकी हमेश स्तुति करनेवाले कवि-भक्तोकोभी उससे एक प्रेमल मित्रकी प्राप्ति होती है। ११ (३)

सूक्त ३९

॥ ऋषि–गृत्समद। देवता–अश्विदेव ॥

जैसा दो सोमपाषाणोका ध्वनि [सोमरसको निचोडना] इसी एक उद्देशसे होता है उसी प्रकार आप दोनो एकही भक्तकी प्रशसा करते है। गीधकी समान क्षुधासे पीडित पक्षी जैसे फलोसे भरे हुवे झाडकी ओर दौडते है उसी प्रकार आपभी प्रेमसे भरे हुवे भक्तकी ओर बहुत त्वरासे दौडते है। देवताओका स्तवन करनेवाले ब्रह्मा नामक ऋत्विज जैसे दो रहते है उसी प्रकार आपभी दो है। लोगोके हितकी इच्छा करनेवाले मध्यस्थ जैसे दो होते है वैसे आपभी दोही है। १

युद्धकुशल वीरके समान आप रणशूर है। आप भक्तकी ओर बड़ी प्रभात जाते है। आप जन्मरहित है और आप अपने इच्छासेही चलते है। जैसी सुन्दर युवतियां अलङ्कारोंको धारण करनेसे और भी सुन्दर दिखती है उस प्रकार आपकी मधुर वाणी सुन्दर है। यह सबको विदित है कि जैसी कोई स्त्रीपुरुषोकी जोड़ी ईश्वरकी उपासनासे पवित्र रहती है वैसा आप दोनोकोभी ईश्वरके कर्तृत्वका गुह्य ज्ञान है। २

शृंगोकी तरह आप पहले हमारी ओर (अपनी दृष्टि रखकर) आइये । खुरोंके समान वेगसे दौडते २ आप हमारी ओर आइये । हे तेजस्वी अश्विनो, हे पराक्रमी देव, चक्रवाक पक्षीओंकी तरह या दो पराक्रमी पुरुषोंके समान आप हरदिन प्रभातसमय हमारी ओर आइये । ३

जैसी नाव लोगोंको किनारेके पास ले जाती है उस प्रकार आप हमको दुःखोंके पार ले जाइये । जिसका दोनों तरफका जोखड, दोनो तरफका चाक और दोनो तरफका दूसराभी सामान अच्छा है ऐसे रथके समान हमको सङ्कटोंके पार ले जाइये । आपकी हानि होनेका कभी सम्भव नही है। इस लिये आप जागृत रहकर इमानी कुत्तेके समान हमको बचाइये । कवचकी तरह सब प्रकारकी दुर्बलतासे हमारी रक्षा कीजिये। ४

वायुके समान आपको कभी क्षीणता नही आती । नदीओंके समान आपका गमन शीघ्र है और जिनकी शक्ति क्षीण हुई नही ऐसे आंखोंके समान आपकी जोडी अभग है। इस लिये हमारी ओर आइये । जैसे शरीरको हाथ पांव अवश्य है उस प्रकार आपभी हमको बहोत सुख देनेवाले है । अत: इच्छा करनेके लायक धनकी ओर हमको ले जाइये । ५ (५)

जैसे हमारे होंट हमारे लिये मधुर बात करते है उस प्रकार आप भी हमारे साथ मीठी बात कीजिये । जननीके दो स्तनोके समान हमको दुग्ध पिलाइये, इस उद्देशसे कि हम अपना आयुष्य आनन्दमे ले जायें । शरीरमे जैसा नाक मुख्य है वैसे हमारी रक्षामें आप प्रधान है । इस लिये जैसे हमारे कान हमारा शब्द तत्परतासे सुनते वैसे आपभी हमारा शब्द अच्छी तरह सुनिये । ६

---

३ (शशि) शृंगेव प्रथमा न अर्वाक आ गन्तम, शफाविव तरोभि जर्भुराणा आगत । हे उस्रा हे शक्रा, चक्रवाकाविव, अथवा रथ्याविव प्रतिवस्तो अर्वाञ्चा यातम ।

४ नावेव न पारयतं, (अस्मान् रथस्य) युगेव, नभ्येव, उपधीव, प्रधीव न पारयतम् । अरिषण्या युवा श्वानेव न तनूना पातम्, खृगलेव अस्मान् विस्रस पातम ।

५ युवा वातेव अजुर्या, नद्येव रीति., चक्षुषा अक्षी इव अर्वाक आ यातम । हस्ताविव तन्वे शंभविष्ठा युवा पदेव न वस्य अच्छ नयतम् ।

६ आस्ने ओष्ठाविव मधु वदन्ता (भवत) स्तनाविव जीवसे न पिप्यतम् । नासेव न तन्व रक्षितारा (भवत.), कर्णाविव च अस्मे सुश्रुता भूतम ।

हमको ऐसा उत्कृष्ट सामर्थ्य दीजिये कि जाणो आपही हमारे हाथ है। सूखे घासके समान हमारे पातकोका नाश कीजिये। हे अश्विदेवो, हमारी स्तुति आपमें रममाण हो गई है इस लिये जैसे पत्थरपर छुरीको धार लगाते है उस प्रकार हमारे स्तुतिको तीक्ष्णता देके उसको उत्कृष्ट बनाइये। ७

हे अश्विदेवो, हम गृत्समद ऋषिओने आपका महिमा बढानेवाली और आपको अतीव आनन्द देनेवाली स्तुति की है। इस लिये, हे वीरो, आप प्रसन्न होके यहां आइये और हमारे मित्रगणसमेत यज्ञसभामे आपके यशका वर्णन करने दीजिये। ८ (५)

सूक्त ४०

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता -सोमापूषण ॥

हे सोम, सृष्टिके पोषण करनेवाले हे देव, आप दिव्य सम्पत्तिके, आकाशके और इस भूमिकेभी पिता है। सर्व भुवनोकी रक्षा करनेवाले आप अचानक प्रकट हुवे। सब देवताओने ऐसी गवाही दी है कि अमर्त्यपनका प्रधान–तत्त्व आपही हैं। १

ये दोनो देव प्रकट होतेही सब देवताओंको आनन्द प्राप्त हुवा। क्यो कि सर्व लोगोंको अप्रिय होनेवाले अन्धकारका उन्होने नाश किया। सोम और पूषा इन दोन देवोंके लिये, यद्यपि धेनुओकी वाढ पूर्ण नही हुई थी तोभी इन्द्रने उनके शरीरमे सफेद और मधुर दूध निर्माण किया। २

---

७ न [illegible] न [illegible] मदर्दी (भवत) क्षामेव न रजांसि समजतम्। हे अश्विना, इमा गिर [illegible] क्ष्णोत्रेण स्वधितिम इव सम शिशितम्।

८ [illegible] एतानि वां वर्धनानि, ब्रह्म (वा) स्तोम वा गृत्समदास अक्रन्। हे नरा तानि जुजुषाणा [illegible] ([illegible]) सुवीरा वय विदथे बृहत वदेम।

१ हे [illegible] रयीणा जनना दिवो जनना, पृथिव्याश्च जनना (भवथ)। युवा जातौ [illegible] देवा अपि युवा अमृतस्य नाभिम अकृण्वन्।

२ [illegible] ([illegible]) जुषन्त, [illegible] इमौ अजुष्टा तमांसि गूहता। आभ्या [illegible] इन्द्रः [illegible] सन्त पक्व (प्रवाम दुग्ध) जनन।

हे सोम, (विश्वका) पोषण करनेवाले हे देव, रजोलोक बहुतही बड़ा है किन्तु आपका रथ उसकाभी नाप ले सकेगा । आपके रथको सात चाक है। अखिल विश्वकोभी आपके रथका ज्ञान नही होता । चाहे वहां वह जा सकता है और केवल संकल्पसे वह जोड़ा जाता है। हे वीरश्रेष्ठ देवो, किरणरूप पांच लगाम लगाके आप अपने रथको दौड़ने दीजिये । 3

आप दोनोंमेंसे एकका निवास सबसे ऊँचे आकाशमे है और दूसरा पृथिवी और आकाश इनके बीचमे रहता है। ये दो देव हमको ऐश्वर्यका ऐसा उत्कर्ष दे कि जिसको सब लोग चाहते हैं और जिसमे सब सामर्थ्य एकट्टा होता है । वे हमारे कुलमे श्रेष्ठ सन्ततिकोभी निर्माण करे । ४

आपसे एकने सब भुवनोको निर्माण किया और दूसरा अखिल विश्वोको देखता २ परिभ्रमण करता है। इस लिये, हे सोम, हे पूषा हमारी प्रजाकी ओर कृपादृष्टि फेंकिये क्यों कि आपके कृपासे हम अपने (शत्रुओंके) सेनाका पराभव कर सकें । ५

सब भुवनोंमें सञ्चार करनेवाला यह सर्वपोषक पूषा हमको एकाग्र ध्यानकी प्रेरणा करे और दिव्य धनका स्वामी सोम हमको श्रेष्ठ ऐश्वर्य दे । सर्वाङ्गसे परिपूर्ण रहनेवाली दिव्य चिच्छक्ति हमारी रक्षा करे और यज्ञसभामे हमारे शूर मित्रोंके हमारे मुंहसे देवोका यश–वर्णन चलावे । ६

---

३ हे सोमापूषणा, हे वृषणा, युवयोः, रजस विमानं, सप्तचक्र, अविश्वमिन्व, विवृतं, मनसा युज्यमानं तं पञ्चरश्मि, रथं जिन्वथ ।

४ युवयो. अन्य उच्चा दिवि सदन चक्रे, अन्य पृथिव्या अंतरिक्षे च आ(चक्रे) । तौ सा अस्मभ्यं पुरुवार पुरुक्षु रायस्पोष (धना), अस्मे नाभि च विष्यता ।

५ युवयो· अन्य विश्वानि भुवनानि जजान, अन्य विश्व अभिचक्षाण एति । हे सोमापूषणौ धियं अवत येन युवभ्यां विश्वा पृतना जयेम ।

६ विश्वमिन्व पूषा धियं जिन्वतु, रयिपति सोम रयि दधातु । सनतो अदिति देवी अवतु यत् सुवीरा. वयं बृहत् वदेम ।

सूक्त ३८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–वायु ॥

हे वायुदेव, आपके पास वेगसे दौडनवाले जो हजारो रथ हैं उनको नियुत् नामक घोडे जोतकर सोमरसकी रुचि लेनेके लिये हमारी ओर आइये । १

हे वायुदेव, अपने नियुत् नामक घोडे रथको जोतकर आइये । देखिये, यह सोमरस आपको अर्पण किया है । सोमरस अर्पण करनेवाले भक्तके घरको आप जातेही है ।२

इस सफेद और तेजस्वी सोमरसमे दही मिला दिया है । इस लिये, हे इन्द्र, हे वायु, हे वीरोके नायक, अपने नियुत् नामक घोडे जोतकर (यहां) आइये और इस सोमरसको चखिये । ३

हे मित्रावरुणो, (सनातन) धर्मकी रक्षा करनेवाले हे देवो, आपके लिये यह सोमरस छाना रखा है । अतः आप हमारी प्रार्थना सुनिये । ४

ये सब देवताओके अधिपति है, किन्तु इनके मनको द्वेष, मत्सर इत्यादि विकारोका कभी स्पर्शभी नही होता । इनका मन्दिर अचल, ऊंचा और अगणित स्तम्भोसे सजा हुवा है और ये उसमे रहते है । ५ (७)

---

१ हे वायो ये ते सहस्रिण रथास तेभि नियुत्वान् सोमपीतये आ गहि ।

२ हे वायो त्व नियुत्वान् आ गहि, अय ते शुक्र रस अयामि । यत त्वम् सुन्वतो गृहं गन्तासि एव ।

३ हे इन्द्रवायू, हे नरा, युवा नियुत्वत (नियुज्य) आयातम् , शुक्रस्य गवाशिर सोमस्य पाय पिबतम् ।

४ हे मित्रावरुणा, हे ऋतावृधा अय सोम वा (अर्थे) सुत , तदिह ममेद् हवं श्रुतम् ।

५ इमौ राजानौ अनभिद्रुहौ, ध्रुवे उत्तमे सहस्रस्थूणे सदसि आसाते ।

यद्यपि ये सब विश्वके अधिपति है तोभी ये आहुतियोंका प्रेमसे स्वीकार करते है । समस्त उदार लोगोंमे ये आदित्य श्रेष्ठ है, और जिसका मन निर्मल है ऐसे भक्तके पास ये हमेशा रहते है । ६

हे सत्यस्वरूप अश्विनो, अपने प्रकाशयुक्त और सर्वव्यापी सामर्थ्योंके साथ जल्दीसे यहां आइये । हे रुद्रो, यह हमारा यज्ञगृह आपकी रक्षाके सर्वथा योग्य है । ७

पराक्रम और धनके स्वामी हे अश्विनो, बाहरसे या अन्दरसे वैर करनेवाले दुष्ट मानवभी जिसको छिन नही सकेंगे । ८

और ध्यानसे दर्शन देनेवाले हे अश्विदेवो, जो बहुतसे उत्कृष्ट सौख्यकी प्रा[illegible] कराता है और जिसकी उपमा नही है ऐसे सौन्दर्यका तेज जिसमे अच्छी तरहासे दिखा देता है ऐसा वैभव हमारे लिये ले आइये । [illegible]

कोई सङ्कट कितनाही भयंकर और हिम्मत घटानेवाला क्यों नहो इन्द्र उसक[illegible] नाश करताही है । क्यों कि वही सबको देखनेवाला, हरकही सञ्चार करनेवाला औ[illegible] अचल है । १० (८

[illegible] ता सम्राजा घृतासुती, (तौ) दानुनस्पती आदित्या अनवभ्रा [illegible] (भक्त) सचेते ।

७ हे नासत्या अश्विना, गोमत् अश्ववत् सु यातम, हे रुद्रा न वर्ति नृपाय्यम् ।

८ हे वृषण्वसू यत् न परः नापि अन्तरः दुर्तासः मर्त्यः रिपुः आदधर्षति ।

[illegible] हे [illegible] अश्विना ता युवा तत् पिशङ्गसन्दृशम् [illegible]

१० इन्द्रः अंग महत् इत् भयम् अप चुच्यवत्, [illegible]

यह इन्द्र हमारे उपर प्रेम करे। क्यों कि इसके कृपासे हमको पातक नही छुएगा और आगेभी हमारा सर्वथा हित होगा। ११

इन्द्र हमको हरेक तरह निर्भय करे। यही सर्वसाक्षी देव शत्रुओका पराभव करनेवाला है। १२

हे सर्व देवो, यहां आइये, हमारी बात सुनिये और इस कुशासनपर विराजमान हूजिये। १३

हे सर्व देवो, तीव्र, तथापि मधुर, तथा आनन्द देनेवाले और सबके प्यारे सोमरसका शुनहोत्रोंके यज्ञमण्डपमें प्राशन कीजिये। १४

हे सर्व देवो, आपमें इन्द्र श्रेष्ठ है। आपमें पूषा बहुत उदार है। आपमें मरुद्गणही है। आप हमारी बात सुनिये। १५

हे श्रेष्ठ माता, हे श्रेष्ठ नदी, हे श्रेष्ठ देवि सरस्वती, हमारी बहुत अकीर्ति हो गई है। इस लिये हमारी विख्याति कीजिये। १६

---

११ [illegible] (तेन) अघ पश्चात् न न नशत् अपरं च पुरः भद्रं भवाति (एव) नः।

१२ [illegible] परि अस्माकं अभयं करत् न हि शत्रून् जेता विचर्षणिः च।

१३ [illegible] इदम् बर्हिः आ निषीदत।

१४ [illegible] (अन्धः) अस्मासु शुनहोत्रेषु (प्रसन्ना युयं) [illegible]

१५ [illegible] देवास मे हवम् श्रुत।

१६ [illegible] इव स्मसि हे अम्ब नः प्रशस्तिम् कृधि।

हे **सरस्वती,** हमारा सबका आयुष्य आपके हाथमे है। इस लिये हमारे— **शुनहोत्रोंके**—घरको आकर आप प्रसन्न हूजिये और हमको सन्तति और सेवकोंका लाभ कराइये। १७

हे सात्विक सामर्थ्य धारण करनेवाली और सत्यधर्मकी रक्षा करनेवाली **सरस्वती,** देवोको प्रिय होनेवाले और हमने दिलसे गायन किये हुवे स्तोत्र आपको **गृत्समदोंने** अर्पण किये है। इनका स्वीकार कर आप प्रसन्न हूजिये। १८

[आप और **अग्नि** ये] दोनों यज्ञका उत्कर्ष करनेवाले है, इस लिये आप दोनों यहां आ जायँ ऐसी हम हवि पहुँचानेवाले **अग्निके** पास प्रार्थना करते हैं। १९

हमारे हेतुकी सिद्धि करानेवाले और स्वर्गको जा पहुँचानेवाले इस यज्ञको **द्यावापृथिवी** देवोको अर्पण करे। २०

जिनके चित्तमे द्वेष इत्यादि विकारोंका कभी वास्तव्यभी नही होता ऐसे ये पूज्य देव सोमरसका प्राशन करनेके लिये आपके निकट आ बैठे। २१(१०)

---

१७ हे सरस्वति, विश्वा आयूंषि त्वे (एव) श्रिता, (अत) हे देवि शुनहोत्रेषु मत्स्व, प्रजाम न न दिदिड्ढि।

१८ हे वाजिनीवति, ऋतावरि, सरस्वति, गृत्समदा या इमा देवेषु प्रिया ब्रह्म मन्म च ते जुह्वति (ता ब्रह्माणि) जुषस्व।

१९ यज्ञस्य शंभुवा युवाम प्र इताम् युवाम हव्यवाहनम अग्नि च इत आवृणीमहे।

२० द्यावा पृथिवी इम सिध्रम् दिविस्पृशम यज्ञम देवेषु यच्छताम।

२१ हे अद्रुहा, हे यज्ञिया देवा अद्य सोमपीतये, वाम उपस्थ आ सीदन्तु।

सूक्त ४२.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–कपिंजल ॥

जैसा मलह सन्देह छोडकर नौका चलाता है उस प्रकार यह कपिञ्जल नामक पक्षी अपना मधुर अवाज वारवार सुनानेसे अपने श्रेष्ठपनको वतलाने लियेहि अपना मीठा शद्ध खुले दिलसे निकालता है। हे श्रेष्ठ पक्षी, तु हमको मगल शकुन कर। अन्दरसे या वाहरसे तुझपर कभी हमला न होगा। २२

गीध या गरुड तेरा घात न करे। धनुप वाण हाथमे लेनेवाले शिकारीसेभी तेरेको जखम न हो। पितरोके दिशाकी ओर वार वार शद्ध कर तु हमको मंगल और हितप्रद ऐसी वात सुनाव। २

हे कपिञ्जल, तु मंगल और हितप्रद वात सुनानेवाला है। इस लिये घरके नौचे वाजूसे तु अपना शद्ध कर। चोर और घात करनेवाले पातकीयोकी प्रभुता हमारे ऊपर कभी न हो और ऐसा हो कि शूर वीरोके साथ, यज्ञसभामे हम देवोका गुणवर्णन करे। ३ (११)

सूक्त ४३

॥ ऋषि- गृत्समद । देवता--कपिंजल ॥

ये कपिञ्जल पक्षी कवि हैं। ये जाणो तरुणाईका उमदा गाना गाते २ दक्षिण दिशाकी ओर सुस्वर गायन करते है । सामगायनमें प्रवीण गवैयाके तरह ये दोनों प्रकारके ध्वनि निकालते है। गायत्र और त्रैष्टुभ ऐसे दोनों प्रकारके मधुर रागमें ये गाते है। १

हे कपिञ्जल, सामगायनमें प्रवीण उद्गाताकी नाईं तु सामगायन करता है। ब्रह्मपुत्र नामक ऋत्विजोके समान तु यज्ञकालमें (देवोंके) गुणोंका वर्णन करता है। जैसा कोई पराक्रमी पुरुष साहसका काम करता है उस विधि तु वचा होनेसेभी हमारे लिये सर्वत्र मंगल शब्द कर । हे पक्षी, तु सर्वत्र शुभ और मंगल गायन कर। २

हे पक्षी, बोलते समय तु मंगल शब्द कर, चुप बैठनेके समय हमारे कल्याणका चिन्तन कर, ऊडते समय कर्करी नामक वादनयन्त्रके तुल्य मञ्जुल ध्वनि कर और ...। ऐसी प्रार्थना कर कि हम अपने शुर मित्रोंके साथ यज्ञसभामें [देवोंके] यशका ...न करते रहें। ३ (१२) (४) (२)

---

१ शकुन्तय एव कारव ऋतुथा वय वदन्त , प्रदक्षिणित अभि गृणन्ति । (अयं) सामगा इव [illegible] वाचौ वदति, गायत्रं त्रैष्टुभं च अनु राजति ।

२ हे शकुने त्वं उद्गातेव साम गायसि, ब्रह्मपुत्र इव सवनेषु शंससि । [illegible] वाजीव सर्वत न भद्र आ वद, हे शकुने विश्वत न पुण्य आ वद ।

३ हे शकुने त्व आवदन् (न) भद्र आ वद तूष्णीम् आसीन न सुमति [illegible] । [illegible] वदसि यथा कर्करि (तथा मञ्जु वद आगमन्य यत) सुवीरा वय विदथ बृहद् वदम ।

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः । द्वितीयं मंडलं समाप्तं ॥

द्वितीय मण्डल.

प्रथम अनुवाक १.

सूक्त १.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

हे अग्नि, इस यज्ञमन्दिरमे यज्ञ करनेके लिये आपने मुझको पुरोहित बनाया है। अत मुझको सोमयज्ञ करनेकी शक्ति दीजिये। आपका प्रकाश देवलोकतक जा पहुँचा है और मैंभी सोमरस तैयार करनेवाले पत्थरोको एकट्ठे किये है। इस लिये, हे अग्नि, आप अब प्रसन्न हूजिये। १

हमने लगभग इस यज्ञको पूर्ण किया है। अत स्तोत्रोंका गान दिलसे चलने दीजिये। (ऋत्विजोंनेभी) अग्निका वन्दन कर और उसको समिधा अर्पण कर उसका पूजन किया है। पूजनकी यह रीति (देवोंने) स्वर्गलोकसे आकर ऋषियोको सिखलाई है। और भक्तोंको ज्ञान और सामर्थ्य मिले ऐसे हेतुसे उन्होने यज्ञमार्गका उत्कर्ष किया है। २

अग्नि बहुत ज्ञानवान है और सब पवित्र कार्योंको उसका आधार रहता है। स्वर्ग और पृथ्वी जबसे निर्माण हुई उस दिनसे उनकी रक्षा करनेवाला यही है। सबका हित इसके हाथमें है। तब यह सुन्दर अग्नि दिव्य उदकोंमे अपने बहिनोंके—अर्थात् नदियोंके—गर्भमें निमग्न था उस समय उसका देवोंने बड़ा किया। ३

महाभाग, तथा वर्णसे शुभ्र किन्तु अपना श्रेष्ठ कार्य करनेके समय लाल रंग धारण करनेवाला यह अग्नि प्रकट होतेही उसकी सात नदीयोंने पालना की । थोड़े दिनके बच्चेको जैसे सब लोग प्रेमसे देखनेको चाहते है उसी प्रकार अग्निको देखनेके लिये सब देव दौड़े और उसका रूप देखकर वे अचम्भा करने लगे । ४

वह अपने शुभ्र तेजसे आकाशको व्याप्त करता है और अपने दिव्य ज्ञानस्फूर्तिसे भक्तोंकी उपासनाको पावन करता है । प्रकाशरूपी कपड़ा पहिननेवाला और सब विश्वको आयुष्य अर्पण करनेवाला यह अग्नि भक्तको अपनी विस्तीर्ण और उत्कृष्ट सुन्दरताको दिखलाता है । ५

सब नदीयों आकाशकी कन्या है । वे कभी खाती नही । किन्तु उनको कोई डरा नही सकता । वे कभी कपडा पहिनती नही । तो भी वे नंगी नही रहती । बहुत पुरानी हानेसे भी वे तरुण दिखती है । जब अग्निने उन्होमे प्रवेश किया उस समय एक जगह जन्म लेनेवाली सात नदीयोने एकही गर्भको धारण किया । ६

जहांसे दिव्य उदकोंकी घीके तुल्य वृष्टि होती है और मधुर जलकी धारा जहांसे वहती है उस जगहतक—अर्थात् स्वर्गतक—भी अग्निके एकट्ठे हुवे भिन्न भिन्न रंगके किरणोका समूह जा पहुंचा है । जिनके स्तन अमृतसे भरे हुए है ऐसी दिव्य धेनु वहां रहती है । अद्भुत कर्म करनेवाले इस अग्निके मातापिताभी उधर वास करते है । ७

सामर्थ्यसे जन्म लेनेवाले हे अग्निदेव जब आपकी पालना हो रही थी उस समय आप शुभ्र, अद्भुत और भयानक तेज धारण करके प्रकाशने लगे । भक्तोंके स्फूर्तियुक्त जिस २ जगह यह श्रेष्ठ वीर प्रकट होता है वहां २ घीके तुल्य तेजस्वी और समान मधुर ऐसे जलकी वृष्टि होती है । ८

४ तम् सुभग, (आदो) श्वेतम (परन) महित्वा अरुप जज्ञानम् तम् सप्त यह्वी अवर्धयन । अधा देवास जातं शिशुं न अग्निम् अभ्यारु (पर न ते) अग्निम् जनिमन् वपुष्यन् ।

५ शुक्रेभि अंग रज आततन्वान्, पवित्रे कविभि क्रतु पुनान , शोचिर्वसान , (मोगाम) आयु स अग्नि स्वस्य अपा वृहती अनूना श्रिय परि मिर्मीते ।

६ अनदर्ता अपि अदब्धा , अवमाना अपि अनग्ना दिव यह्वी वयाज । अत्र सयोना युवतय स्या वाणी एक गर्भं दधिरे ।

७ अस्य विश्वरूपा सहता , घृतस्य योनौ मधूना स्रवथे स्तीर्णा । अत्र (दिव्या) पिन्वाना धेनव दस्मस्य (अग्ने) समीची महीं मातरा च जस्तु ।

हे सहस सूनो बभ्राण त्वमं शुक्रा रुशत वपूंषि दधान दि [illegible] । यत्र [illegible] घृतस्य पुत्र मधुन च धारा चरमाणि ।

द्यू मनुष्योका पिता है। उसकी छाति मेघोसे ढांपी गई थी। अग्निदेवने प्रकट होतेही उसका पता लगाया और पानीकी बडी वृष्टि करके आकाशवाणीको—अर्थात् मेघगर्जनाको—भूलोकपर भेजा। जब अग्नि विश्वके हित करनेवाले अपने मित्रोके साथ छिपके सञ्चार करता है उस समय वह किसीको मिलता नही। किन्तु जब वह स्वर्गलोकके बडी नदीयोंके सङ्ग क्रीडा करता है वह गुप्त नही रहता। १०

जगत्की रक्षा करनेवाले और उसका निर्माण करनेवाले ईश्वरके सृष्टिरूपी गर्भकी अग्निनेही पालना की। यद्यपि ईश्वरकी शक्तियाँ अगणित है अकेला अग्नि उनके बडे स्तनोंमे रहनेवाला दूध पीता है। हे अग्निदेव सपत्नी होनेसेभी ये जो दो बहिनो प्रेमसे रहती है उनकी हमारे शूर और सद्गुणी यजमानके लिये रक्षा कीजिये। ११

जिसकी सीमा नही है और जिसको दूसरे कोईका आधार नही लगता ऐसे आकाशमे अग्नि बचपनमे रहा। कीर्तिसे भूषित और अपार अपोदेवीयोंने उसकी पालना की अतएव इन बहिनोंके और कुटुम्बियोंके पालनेमे—अर्थात् सत्यधर्मके उत्पत्तिके स्थानमे—यह शान्त चित्तवाला अग्नि सो रहा।

जब बडी बडी सेना परस्परसे झगडती है यह तेजकी वृष्टि करनेवाला और अतीव सुन्दर अग्नि कोई भयङ्कर वीरके तरह (भक्तोको) सहाय्य देता है। अपोदेवीयोंके उदरमे अग्नि बीजरूपसे रहता है। वही श्रेष्ठ वीर—सदैव सञ्चार करनेवाला वही देव—जगत्का पिता है। प्रभातसमयका तेजस्वी प्रकाश उसने निर्माण किया। १२

इस नानाविध रूपोंको धारण करनेवाले और अपोदेवीके उदरमे सूक्ष्म रूपसे रहनेवाले अग्निको वनस्पतीयोमे बहुत सुन्दर अरणिने जन्म दिया। अग्नि प्रकट होतेही सब देव भक्तिसे उसके पास गये और उन्होने स्तुतिको सर्वथा योग्य और पराक्रमी अग्निकी उपासना की। १३

अपने तेजकी चारों ओर वृष्टि करनेवाले अग्निकी सेवा करनेको सब किरणोंका समुदाय तैयार हुआ। वह किरणोंका समुदाय ऐसा तेजःपुञ्ज था कि वह तेजस्वी विजलीके समान दिखता था। असीम और अपार आकाशसे अमृतरूपी दूधका दोहन करके वह छिपके बढते २ अचानक बडे हुए अग्निकी सेवा करनेको तैयार हुआ। १४

आपके लिये यज्ञ करनेवाला मैं भक्त आपको हवि अर्पण करके आपका स्तवन करता हूं। बडी अधीरतासे मैं आपके पास आपका प्रेम और कृपा इनकोही मांगता हूं। अतः, हे देव, अपने दिव्य शक्तियोंके साथ आपकी स्तुति करनेवाले हमारे ऊपर आपकी कृपा कीजिये और अपने अनिवार्य तेजसे हमारी रक्षा कीजिये। १५

सन्मार्गको बतलानेवाले हे अग्निदेव, ऐसा कीजिये कि आपके सेवामें रहनेवाले हमको ऐश्वर्यका भाग मिले और जो केवल पराक्रमसेही हो सकता है ऐसे सत्कृत्य करनेके इच्छासे हम आगे आकर देवोंका वैर करनेवाले शत्रुओंके सेनाका पराभव करें। १६

हे अग्नि, आप देवताओंका बडा झण्डा है। आप सदा आनन्दमे निमग्न रहते है। आप सदा आनन्दमे निमग्न रहते है और भक्तोंने किया हुआ सब कार्य आप पहलेही जानते है। आपका चित्त शान्त है। हमारे समान दुर्बल मानवोंको आपने रहनेके लिये पृथक् स्थान दिया है। देवोंका यज्ञ अच्छी तरह समाप्त करके स्वयं होकर आप देवोंकेही पीछे जाते है। १७

१४ भाऋजीकम् अग्निम् विद्युत न शुक्रा वहन्त [illegible] सचन्त इव। (ते) [illegible] गुहेव स्वे सदसि अन्त (सपर्येव) वृद्धम् अग्निम् (सचन्त)

१५ अहं यजमान त्वा हविर्भिः [illegible], (ते) [illegible] सुमतिम् च [illegible]। [illegible]

१६ हे सुपणीते अग्ने (वयं) [illegible]

१७ हे अग्ने त्वं देवानां केतुः [illegible]

सब मनुष्योंको अमर्त्य स्वामी यह अग्नि यज्ञसभाका कार्य समाप्त करके अपने घरमें बैठा है। जिसका वर्ण घृतके समान उज्ज्वल है और भक्तोंके काव्यका ज्ञान जिसको आगेही होता है ऐसे अग्निका तेज बहुत दूरतक फैला गया है। १८

अपने हितकारक प्रेमके साथ हमारी ओर आइये। आप बहुत बलवान् हैं इस लिये अपने सबसे प्रबल सामर्थ्यके साथ दौडतेही आप हमारी ओर आइये। सब दुःखोंमेंसे बचानेवाला श्रेष्ठ वैभव हमको दीजिये और जिसकी सर्वत्र प्रशंसा हो रही है और जो सदैव विजयी होता है ऐसा भाग्य हमको अर्पण कीजिये। १९

हे अग्निदेव, आपके पुराने तथा नये अवतारोंका यह जो वर्णन मैंने किया है वह आप सनातनदेवके लियेही है। आपको सब वस्तुओंका ज्ञान है क्यों कि हरेक प्राणीके अन्तःकरणमें हमेशाके लिये आपकी स्थापना हो चुकी है। २०

जिसको सब वस्तुओंका ज्ञान है और जिसकी स्थापना हरेक प्राणीके अन्तःकरणमें हो चुकी है ऐसे अग्निको कुशिकके कुलमें जन्म लेनेवाले ऋषियोंने प्रज्वलित करके रखा है। इस लिये ऐसा हो कि परम पूज्य ऐसे अग्निके कृपाछत्रके और मंगल सौजन्य आश्रयमें हम रहें। २१

हे पराक्रमी और ज्ञानी अग्निदेव आप उदार मनसे हमारे यज्ञको देवोंके पास पहुँचाइये। यज्ञकी सिद्धि करनेवाले हे अग्निदेव, आप हमको बहुत उत्साह देतेही है इस लिये इस यज्ञसे हमको सामर्थ्यरूपी श्रेष्ठ धन अर्पण कीजिये। २२

हे अग्निदेव, ऐसा कीजिये कि धन-धान्यसे युक्त भूमि और अद्भुत कृत्योंसे युक्त ज्ञान आपका दिलसे स्मरण करनेवाले भक्तको सदैव प्राप्त हो। हे अग्निदेव, पुत्रपौत्रोंसे हमारे वंशका विस्तार करके हमारे ऊपर आपकी निरुपम कृपा रखिये। २३ (१६)

सूक्त २.

॥ ऋषि-विश्वामित्र। देवता-अग्नि ॥

यह अग्नि वैश्वानर, सर्व जगतका हित करनेवाला है। वही सत्यधर्मका उत्कर्ष करता है। इस लिये जैसे इस अग्निको आपस घीका पवित्र हवि देते हैं उसी प्रकार उसके लिये ध्यान करनेके योग्य स्तोत्रभी बनाएंगे। यन्त्र चलानेमें होशियार मनुष्य जैसा रथको जल्दीसे चलाता है उसी प्रकार [देव और मनुष्य] इन दोनोंके यज्ञकी सिद्धि करनेवाले अग्निको हमारे यजमान और ऋत्विज आतुरतासे बुलाते हैं। १

प्रकट होतेही इसने आकाश और पृथ्वीको अपने उज्ज्वल तेजसे प्रकाशित किया और सबसे "धन्य जगतके मातापितरोंके पुत्रको" ऐसा धन्यवाद प्राप्त किया। सबको [illegible] २ हवि देनेवाले अग्निको बुढापेका स्पर्शभी नहीं होता। वह प्रेमल, अजय और [illegible] पाहुना है। उसके पास प्रकाशरूपी धन बहुत है। २

२२ हे सहसावन सुक्रतो त्वं इमं नो यज्ञं देवत्रा वेहि। हे होतः, बृहती इष [illegible], (तस्मात्) हे अग्ने महि द्रविणम् न आ [illegible]।

२३ हे अग्ने त्वा हवमानाय इळा गो सनिम च शश्वत् तम [illegible]। अग्ने न तनय [illegible], ते सा सुमतिश्च अस्मे भतु।

१ वैश्वानरा [illegible] ऋतावृधे अग्नये, [illegible] विषणा जनामसि [illegible], (न) [illegible] वाघत च [illegible] सम्यन्ति।

२ स [illegible] पुत्र [illegible]। ([illegible]) [illegible]।

अपने सदा यशस्वी होनेवाले चातुर्यसे तथा एकाग्र ध्यानसे देवोंने इस नानारूप विश्वमें अग्निको प्रकट किया। हमको सात्त्विक सामर्थ्यके लाभकी इच्छा है। इस लिये पराक्रमी वीरके समान इस तेजस्वी और श्रेष्ठ अग्निकी मैं स्तुति करता हूं। ३

किसीकी परवा न करनेवाला जो अग्नीका उत्कृष्ट और प्रशंसायोग्य सामर्थ्य है उसके प्राप्तिकी हम भक्तजन बडी इच्छा रखते हैं। इस लिये भृगुके कुलमें जन्म लेनेवाले भक्तोंका कृपालु दाता, कवियोंके स्फूर्तिका तेज और अपने अलौकिक तेजसे प्रकाशित होनेवाला जो अग्निदेव उसकी हम बहुत नम्रतासे प्रार्थना करते हैं। ४

अपने सात्त्विकतासे विख्यात हुए अग्निकी स्थापना भक्तोंने सोमरसमेंसे दर्भोंके टुकडे चुनके निकालकर [यज्ञमें] अपने सामने वेदीपर किया। हवि देनेके लिये यज्ञचमस उठाकर इस तेजस्वी अग्निकी उन्होंने सेवा की। यह सर्व देवोंका स्वामी, यज्ञकर्मका फल देनेवाला और रुद्ररूप है। ५(१७)

आपका तेज सबको पावन करता है। इस लिये हे यज्ञको सिद्धि देनेवाले देव, दर्भोंके टुकडे चुनकर सोमरसको तैयार करके भक्तजन आपके निवास स्थानपर आपकी उपासना करते हैं। हे अग्नि, सेवासे आपके प्रेमकी इच्छा रखनेवाले मनुष्य भक्तिसे आपका यजन करते हैं। इस लिये, हे देव, उनको धन अर्पण कीजिये। ६

अग्निके प्रकट होनेही स्वकीय कर्ममें तत्पर होनेवाले ऋत्विजोंने उसकी वेदीपर स्थापना की। उस समय उसने आकाश और बहुत ऊंचाईपर रहनेवाले स्वर्गकोभी अपने प्रकाशसे व्याप्त किया। जैसे कोई पराक्रमी वीरको युद्धमें विजयी होनेके लिये ले जाते है उस प्रकार इस ज्ञानी अग्निको यज्ञसिद्धिके लिये भक्तजन ले जाते है ७

यह देवोंको हवि पहुँचाता है और यज्ञकी सिद्धि करता है। इसको साष्टाङ्ग नमन करो। घरके मनुष्यके समान यह प्रेमल और सब वस्तुओंको जाननेवाला है। उस लिये भक्तिसे इसका पूजन करो। श्रेष्ठ सनातन धर्मकी रक्षा करनेके लिये यह रथमें बैठकर तैयार रहता है और इससेही यह सर्वसाक्षी देवोंका अगुआ बना है। ८

सब विश्वको घेरनेवाले और अकुण्ठित गतिसे चलनेवाले अग्निके तीन अमर और तेजस्वी विभूतियोंने भक्तिमान् सेवकोंको पावन किया। अग्निके तीन विभूतियोंसे एकको भक्तोंने भूलोकपर रहवाया। बाकी दोनो भूलोकके साथही उसत्र हुए स्वर्गलोकको चली गई। ९

जैसे तलवारको तेज करनेके लिये उसको धार लगाते है उसी प्रकार मनुष्योंके प्रार्थनासे सब लोगोंके स्वामी अग्निमें तीव्रता आ गई है। पृथिवीके प्रदेश चाहे ऊंचे हो या नीचे हो अग्निने व्याप्त किये है और अपना बीज उसने सब भुवनोंके भीतर रखा है। १०

बहुत ज्ञानवान और पराक्रमी अग्नि पृथिवीके गुफामें भयङ्कर गर्जना करनेवाले [illegible] नाई बहुत जोरसे वृद्धि पाता है। सर्व लोगोंका प्यारा और अपने अनन्त तेजसे [illegible]जमान होनेवाला यह अमर देव अपने भक्तोंको दिव्य रत्नोंकी और सब [illegible] वस्तुओंकी प्राप्ति कर देता है। ११

---

७ यत् जातम् एव अपस (ऋत्विज) अधारयन (तदा स) रोदसी महत स्वश्च आ पप्रौ। [illegible] (वीर) वाजसातये न, स कवि चनोहित अग्नि अ वराय वाजसातये परिणीयते।

८ (इमम) हव्यदानि स्व वर आग्निम् नमस्यत, दम्ये जातवेदसम [illegible]। (ऋत) [illegible] रथी (अय) विचर्षणि अग्नि देवाना पुरोहित अभवत्।

९ परिज्मन यशस्य अग्ने तिस्र अमृत्यव [illegible] [illegible] अपुनन्। [illegible] (अपरे) द्वे जामि उलोकम उप ईयतु।

१० स्वधिति तेजसे न, विना विशन्ति काचिन् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। ([illegible]) [illegible] निवत वेविषत् [illegible]। स च एषु भुवनेषु गर्भं [illegible]।

११ स [illegible] वृषा (पृथिव्या) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] दस [illegible] च [illegible] वि [illegible] ([illegible])।

सर्व लोगोंका प्यारा अग्नि अनादि कालसे द्युलोकके शिखरपर आरूढ हुआ है। भक्तोंनेभी हरेक समयपर बनाई मनोहर और ख्याल रखने योग्य स्तुतिओंसे उसके दिव्य वैभवकी प्रशंसा की है। जैसा पुरातन कालमें यह (भक्तोंके) दिव्य धन देताथा उसी विधि अबभी उनका ख्याल रखकर दिव्य धनका दान करनेमें यह अपनी पुरानी रीतिसेही चलता है। १२

यह सद्धर्मप्रिय, बहुत ज्ञानी और पूज्य है। इतनाभी नहीं किन्तु वह स्तवनके योग्य और भूलोकमें वास करनेवाला है। मातरिश्वाने इसकी भूमिपर स्थापना की। इसकी गति अद्भुत और किरणरूपी बाल पीले है इस तेजस्वी अग्निकी प्रार्थना बहुत भाग्य प्राप्त होनेके इच्छेसे हम लीनतापूर्वक करते है। १३

जो बहुत पवित्र और दिव्य लोकको देखनेवाला अग्नि आकाशका झण्डा है जो तेजस्वी द्युलोकमें रहता है जो उषाको जगाता है और द्युलोकके शिरके समान दिखता है, जो अजित और पराक्रमी है और इच्छित लाभोंकी प्राप्तिके यत्नमें जो भक्तोंको हिम्मत देता है ऐसे अग्निको वन्दन करके हम बहुत नम्रतासे उसकी स्तुति करते है। १४

जो आनन्दमय, पवित्र और निष्कपट है, जिसका चित्त शान्त है, जो स्तुतिको योग्य और सर्वसाक्षी ऐसा यज्ञहोता है, अद्भुत रथके समान जो अपने मनोहर प्रभासे सुन्दर दिखता है और जो लोगोंका हित करनेवाला है ऐसे अग्निके पास हम बहुत नम्रतासे ऐश्वर्यकी याचना करते है। १५ (१९)

ऋषि–विश्वामित्र। देवता–अग्नि सबके प्यारे और अपने तेजसे विराजमान होनेवाले अग्निकी उपासना भक्तजन अपने उत्कृष्ट स्तोत्रोंसे करते है उसमें यह उद्देश है कि वे अग्निके शाश्वत स्थानोंको जा सके। यद्यपि अग्नि अमर है वह (यज्ञमें) देवताओंको राजी रखता है। अत. धर्मको दाग लगे असा आचरण कोईभी कभी न करना चाहिये। १

अद्भुत कर्म करनेवाला अग्नि भक्तोंका प्रतिनिधि बनकर द्युलोक और भूलोकके बीचमें अपने इच्छासे सञ्चार करता है। वह सब भक्तोंके यज्ञको सिद्धि देनेवाला और यज्ञका मुख्य आचार्य है। इसने देवोंके प्रार्थनासे उनके विशाल निवासस्थलका–अर्थात् आकाशको–तारामण्डलसे सुशोभित किया। भक्तोंका स्तवन और गान यही इसका धन है। २

अग्नि यज्ञका तेजस्वी झण्डा और धर्मसभाके उन्नतिका अधिकारण है उस लिये उसकी श्रेष्ठताका वर्णन ज्ञानवान मनुष्य एकाग्र चित्तसे करते है। जिसको सब भक्तजन अपनी पूजा और स्तुति अर्पण करते है उसी अग्निसे श्रेष्ठ सौख्योंका लाभ होनेकी यजमान उम्मेद रखते है। ३

जो यज्ञका पिता है, जिसको ज्ञानवान ऋषि 'परमात्मा' है. जो स्तोत्र करनेवाले ऋत्विजोंके भक्तिका नाप और हेल है और जो सबको प्यारा है ऐसे अग्निने विशाल द्यावापृथिवीको व्याप्त किया। उसके किरणोंको स्पर्श होनेही कविकी उन्नति होति है। ४

जो आनन्द देनेवाला है, जिसका रथभी आनन्द देनेवाला है, जिसकी [illegible] सोनेके समान बहुमूल्य है. जो सबका प्यारा है, सब वस्तुओंके अन्तरंग[illegible] [illegible] ज्ञान है जो स्वर्गमें गमन करनेवाला और पराक्रमी है, जिसका वेग बडा है और जो सुन्दर कान्तिसे युक्त है ऐसे अग्निकी खुद देवोंने पृथ्वीपर स्थापना की॥५(२०)

१ पृथुपाजसे वैश्वानराय विप [illegible] धरुणेषु गातवे [illegible] विधन्त। अग्नि [illegible] देवाँ [illegible] कोपि सनता [illegible] दूदुषत्।

२ [illegible] अग्नि [illegible] [illegible] [illegible] पुरोहितश्च [illegible] [illegible] दधिरे अग्नि [illegible] [illegible] [illegible] परि [illegible] ([illegible]) [illegible]।

३ [illegible] विदथस्य साधनम् अग्निं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यजमान [illegible] [illegible]।

४ [illegible] पिता [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ([illegible]) [illegible] [illegible] रोदसी आ विवेश ([illegible]) [illegible]।

५ चन्द्रम्, चन्द्ररथं [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible]।

देव और मनुष्य इन दोनोको साथ लेकर हरेक यज्ञको अग्नि पूर्ण करता है। रथमे आरूढ होनेवाला यह वीरोका अग्रणी—शान्त चित्तवाला यह अग्निदेव—भक्तोंकी निन्दा करनेवाले दुर्जनोका नाश कर और भक्तोको उपासनाका फल देकर भूलोकमे सर्वत्र सञ्चार करता है। ६

हे अग्निदेव, जिसको सुपुत्र है उसको दीर्घ आयुष्य दीजिये और उसकी तेजस्विता बढाइये। हमको उत्साह अर्पण कीजिये और हमारे यजमानकी उम्मेदभी बढाइये। हे हमेशा जागृत रहनेवाले देव, आप देवोंके उपर प्रेम करनेवाले है। ज्ञानी पुरुषोकी अद्भुत कर्तव्यशक्तिभी आपही है। ७

मनुष्योका अधिपति होनेपर भी जो हमेशा उद्योगी रहता है, जो भक्तोंका पाहुना, बुद्धिका नियमन करनेवाला, ऋत्विजोके प्रेमके लिये उत्कण्ठित होनेवाला और यज्ञोका केवल प्राण है और जिसको सब वस्तुओंका ज्ञान रहता है ऐसे अग्निको वन्दन करके सब भक्तजन अपने उत्कर्षके लिये दिलसे अर्पण किये हुए स्तोत्रोसे उसकी उपासना करते है। ८

मधुर बात करनेवाले तेजस्वी अग्निदेवने अपने स्वयंप्रेरित रथमे विराजमान होकर सब जगतको अपने सामर्थ्यसे, जो चाहे उतना बढ़ सकता है, व्याप्त किया है। इस लिये विश्वका पोषण करनेवाले अग्निके यज्ञमन्दिरमे शुद्ध चित्तसे उसका पूजन करना अपना कर्तव्य है। ९

हे सबके प्यारे अग्निदेव, जिस महिमासे आप भक्तोंको दिव्य प्रकाश अर्पण करते है उसकेही ऊपर हमारा प्रेम है। क्योंकि आपने प्रकट होतेही दोनो लोगोको, अर्थात सब भुवनोको, व्याप्त करके उनको बाहरसे भी घेरा है। १०

---

६ देवेभि मनुष जन्तुभिश्च धिया पुरुपेशस यज्ञम् तन्वान अग्नि रथी, साधत इष्टिभि, जीर, दमूना, अभिशस्ति चातन (भुवनम्) अन्त ईयते।

७ हे अग्ने स्वपत्ये आयूंषि जरस्व, ऊर्जा पिन्वस्व, न इष सदिदीहि। हे जागृवे, वृद्धतश्च वयांसि जिन्व, (त्वम्) देवानाम् उशिक् विप्राम् सुक्रतु असि।

८ [illegible] ([illegible]) अतिथिम्, धीनाम् सदा यन्तारम्, वाघता च उशिजम् अध्वराणा [illegible] ([illegible]) [illegible] अग्नि नर ऊतिभिर्नमसा च वृधे प्रशंसन्ति।

९ [illegible] देव, [illegible] अग्नि [illegible] परिबभूव। (अत) तस्य भूरिपोषिण व्रतानि, दमे [illegible]।

१० [illegible] देवतात [illegible] धामानि आ चके। हे अग्ने, जात [illegible] [illegible]) विश्वा ना [illegible] परिभू असि।

यदि काव्य करनेवाला भक्त अपने कर्तव्यमें तत्पर रहेगा सबको प्यारे अग्निके अद्भुत पराक्रमोंसे अपना कार्य, वह चाहे उतना बडा क्यो न हो, बना सकेगा। जगत्‌के मातापिता पृथिवी और द्यु जिनका उत्पत्ति करनेका सामर्थ्य विशाल है उनका आदर करके अग्नि प्रकट हुआ है। ११ (२१)

सूक्त ४३

॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता--आग्नी ॥

हे अग्नि जिस प्रमाणमे आपका तेज बढेगा उसी प्रमाण आपके कृपाको बढाइये और अपने बढते हुए तेजके साथ अपने उत्कृष्ट वैभवकी ओर हमारा ध्यान लगाइये। हे अग्नि, अपने देवगणको हमारे यज्ञके लिये ले आइये। आप हमारा मित्र है इस लिये हमारे ऊपर प्रसन्नता धारण कर अपने मित्रोको, अर्थात देवोको, सन्तुष्ट कीजिये। १

हरदिन तीन बार यज्ञ करनेके लिये आपको वरुण, मित्र और अग्नि सन्तुष्ट करते है। आप तनूनपात्, देवोका आदर करनेवाले और घीसे प्रकट होनेवाले है। इस लिये आप हमारे यज्ञको मधुर अमृतसे भरिये। २

सब विश्वकी मनोहरता जिसमें भरी है ऐसी एकाग्र स्तुति हमारे पुरस्थान आचार्य जो अग्नि उसको हवि अर्पण करनेके लिये और सब इष्ट पदार्थोकी वृष्टि करनेवाले अग्निको वन्दन करनेके उद्देशसे बड़ी लीनतासे आगे आती है। इस लिये यह अग्नि हमारे प्रार्थनासे हमारा याजक बनके देवोको सन्तुष्ट करे। ३

इस यज्ञमें आप दोनोके कर्तव्यका मार्ग अच्छा हुआ है। अग्निकी ज्वाला भी रजोलोककी ओर जाती है और यज्ञोकी सिद्धि करनेवाला वह अग्नि [illegible] मध्यमे ऊंचे जगहपर विराजमान हुआ है। अतः सब देवोके विशाल आसनको अब तैयार रखना चाहिये। ४

---

११ एक कवि स्वपस्यया, वैश्वानरस्य दमनाभ्या बृहद्दरिणात। (अत) स अग्नि ([illegible]) [illegible] पितरा द्यावा पृथिवी महयन् अजायत।

१ समित् समित् अग्ने सुमना बोधि, शुचाशुचा वस्व सुमति गासि। (अत) हे देव देवान [illegible] वक्षि हे अग्ने सखा त्वम सुमना सन सखीन यक्षि।

२ यम देवास वरुण, मित्र अग्निश्च दिवे दिवे त्रि [illegible] ([illegible]) यजन [illegible] तनूनपात त्वम न ऋतयोनिम (देवान्) वि [illegible] मधुमन्तम [illegible]।

३ ([illegible]) विश्ववारा दीधितिः प्रथम होतारं [illegible] यत [illegible], पूर्व [illegible] वन्दा [illegible] (अस्मासि) दीपित स यक्षीधान (अग्नि) देवान् [illegible]।

४ (हे [illegible]) वाम् गातु [illegible] कर्म [illegible], ([illegible]) [illegible] प्रथिमा। होता वा दिव [illegible] नि असादि, (अत) देवयना [illegible]।

सातों यज्ञकर्मोंकी जिनको बडी इच्छा है वे सब देव सर्व जगतको आनन्दित करके अपने नियमानुसार हमारी ओर आये है। नानाविध देवताभी जिनकी चेष्टा वीर पुरुषोंके समान है और जिनका यज्ञमभागेंही दर्शन होता है हमारे यज्ञकी ओर आ गई है। ५

अपने यशसे विराजमान होनेवाली उषा और रात रूपमे भिन्न होनेसेही परस्परसे संयुक्त रहती है। वे हमारी ओर अपना हास्य करे। उनका कृपापूर्वक हास्य होनेसेही मित्र, वरुण और अपने वैभवके साथ प्रकट होनेवाला मरुतोका स्वामी इन्द्र हमारे ऊपर कृपा करेगा। ६

आगे जो दो दिव्य यज्ञ थे उनका मै आदर करता हूं। सामर्थ्यवान् सात ऋषि अपने पुरानी पद्धतिकी अनुसार आनन्दित हो गये है। वे सत्यधर्मके महात्म्यका वर्णन करते है, सदाश्रित सत्य भाषण करते है और धर्माचारोका युक्तरीतिसे परिपालन करके भगवनकी आज्ञानुसार ध्यानमे मग्न होते है। ७

भारती अपने सेवकोके साथ, प्रेमी इडा देवसमुदायके साथ और अग्नि मनुष्य तथा ऋषियोंके साथ, यहां भूलोकपर आकर कुशासनपर बैठे। ८

उज्ज्वल कान्तिसे विराजमान होनेवाले हे त्वष्टा आप सन्तुष्ट होकर हमारे प्रबल वीर्यको ऐसे काममे लगाइये कि हमारा पुत्र शूर, सदाचारी, चतुर, सोमयाग करनेवाला और भगवत्का भक्त होगा। ९

सातों यज्ञकर्मोंकी जिनको बडी इच्छा है वे सब देव सर्व जगतको आनन्दित करके अपने नियमानुसार हमारी ओर आये है। नानाविध देवताभी जिनकी चेष्टा वीर पुरुषोंके समान है और जिनका यज्ञसभामेंही दर्शन होता है हमारे यज्ञकी ओर आ गई है। ५

अपने यशसे विराजमान होनेवाली उषा और रात रूपमे भिन्न होनेसेही परस्परसे संयुक्त रहती है। वे हमारी ओर अपना हास्य करे। उनका कृपापूर्वक हास्य होनेसेही मित्र, वरुण और अपने वैभवके साथ प्रकट होनेवाला मरुतोंका स्वामी इन्द्र हमारे ऊपर कृपा करेगा। ६

आगे जो दो दिव्य यज्ञ थे उनका मै आदर करता हूं। सामर्थ्यवान् सात ऋषि अपने पुरानी पद्धतिकी अनुसार आनन्दित हो गये है। वे सत्यधर्मके महात्म्यका वर्णन करते है, अबाधित सत्य भाषण करते है और धर्माचारोंका युक्तरीतिसे परिपालन करके भगवत्‌की आज्ञानुसार ध्यानमे मग्न होते है। ७

भारती अपने सेवकोंके साथ, प्रेमी इडा देवसमुदायके साथ और अग्नि मनुष्य तथा ऋषियोंके साथ, यहां भूलोकपर आकर कुशासनपर बैठे। ८

उज्ज्वल कान्तिसे विराजमान होनेवाले हे त्वष्टा आप सन्तुष्ट होकर हमारे प्रबल वीर्यको ऐसे काममे लगाइये कि हमारा पुत्र शूर, सदाचारी, चतुर, सोमयाग करनेवाला और भगवत्‌का भक्त होगा। ९

यदि काव्य करनेवाला भक्त अपने कर्तव्यमें तत्पर रहेगा सबको प्यारे अग्निके अद्भुत पराक्रमोंसे अपना कार्य, वह चाहे उतना बडा क्यों न हो, बना सकेगा। जगत्के मातापिता पृथिवी और द्यु जिनका उत्पत्ति करनेका सामर्थ्य विशाल है उनका आदर करके अग्नि प्रकट हुआ है। ११ (२१)

सूक्त ४३

॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता--अग्नी ॥

हे अग्नि जिस प्रमाणमे आपका तेज बढेगा उसी प्रमाण आपके कृपाको बढाइये और अपने बढते हुए तेजके साथ अपने उत्कृष्ट वैभवकी ओर हमारा ध्यान लगाइये। हे अग्नि, अपने देवगणको हमारे यज्ञके लिये ले आइये। आप हमारा मित्र है इस लिये हमारे ऊपर प्रसन्नता धारण कर अपने मित्रोंको, अर्थात् देवोंको, सन्तुष्ट कीजिये। १

हरदिन तीन बार यज्ञ करनेके लिये आपको वरुण, मित्र और अग्नि सन्तुष्ट करते है। आप तनूनपात्, देवोंका आदर करनेवाले और घीसे प्रकट होनेवाले है। इस लिये आप हमारे यज्ञको मधुर अमृतसे भरिये। २

सब विश्वकी मनोहरता जिसमे भरी है ऐसी एकाग्र स्तुति हमारे पुरातन आचार्य जो अग्नि उसको हवि अर्पण करनेके लिये और सब इष्ट पदार्थोंकी वृष्टि करनेवाले अग्निको वन्दन करनेके उद्देशसे बडी लीनतासे आगे आती है। इस लिये यह अग्नि हमारे प्रार्थनासे हमारा याजक बनके देवोंको सन्तुष्ट करे। ३

इस यज्ञमे आप दोनोके कर्तव्यका मार्ग अच्छा हुआ है। अग्निकी ज्वाला भी रजोलोककी ओर जाती है और यज्ञोंकी सिद्धि करनेवाला वह अग्नि द्युलोकके मध्यमे ऊंचे जगहपर विराजमान हुआ है। अतः सब देवोंके विशाल आसनको अब तैयार रखना चाहिये। ४

११ एक कवि स्वपस्यया, वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणात्। (अत) स अग्नि (जगत)उभा पितरा द्यावा पृथिवी महयन् अजायत।

१ समित् समित् अस्मे सुमना बोधि, शुचाशुचा वस्व सुमति रासि। (अत)हे देव देवान् ... यक्षि, हे अग्ने सखा त्वम सुमना सन सखीन् यक्षि।

२ यम देवास वरुण, मित्र, अग्निश्च दिवे दिवे त्रि ... (भक्तकृतेन) यज्ञेन आयजन्त। स त्वं तनूनपात् इम न घृतयोनिम् (देवान्) विधन्तम यज्ञ मधुमन्तम् कृधि।

३ (भक्तस्य) विश्ववारा दीधिति प्रथम होतार इळ यज ये, वृषभ अच्छा नमोभि वन्दध्यै प्र ... (अस्माभि) इषित स यजीयान् (अग्नि) देवान् यक्षत्।

४ (हे पत्नी यजमानौ) वाम् गातु अ वरे ऊर्ध्व अकारि, (अग्ने)शोचींषि न ... (सन्ति) ... प्रस्थिता। होता वा दिव नाभा नि असादि, (अन) देवव्यचा बर्हि नि स्तृणीमहि।

जब अग्नि प्रज्वलित होता है उस समय वह यज्ञकी सिद्धि करता है। वही **मित्र** और सब वस्तुओंको जाननेवाला **वरुण** होता है। सर्व जगत्‌का मित्र, सबको उत्साह देनेवाला और चित्तको शान्त करनेवाला अग्निही अध्वर्यु होता है और महानदीयोंपर और पर्वतोंपर उपकार करता है। ४

वह पृथ्वीकी तथा (दिव्य) पक्षीके प्यारे और ऊंचे घरकी रक्षा करता है। जिसके गतिको भङ्ग नहीं ऐसा अग्नि सूर्यके सातों मार्गोंकी रक्षा करता है। (पृथ्वीके) मध्यभागपर निवास कर वह सात शिरवाले छन्दोंकी रक्षा करता है। देवोंको आनन्द देनेवाले यज्ञकी रक्षाभी वही श्रेष्ठ अग्नि करता है। ५(२४)

सर्व धर्मविधियोंका जिसको उत्कृष्ट ज्ञान है ऐसे अग्निदेवने **ऋभु**का रूप धारण कर अपने सुन्दर नामकी कीर्ति औरभी बढाई है। जगतमें जितना अनाज और धन है उसकी ढालके नाई रक्षा करके अग्नि दिव्य पक्षीके जगहका बचावभी बहुत होशीयारीसे करता है।

घीके समान बलप्रद, विशाल और (देवोंके आगमनके लिये) उत्कण्ठित हुए यज्ञस्थलपर अग्निदेव बहुत आतुरतासे चढ़ा है। देदीप्यमान, श्रेष्ठ, पवित्र और दूसरेकोभी पवित्रता अर्पण करनेवाला अग्नि अपने अरणिरूपी माताओंको हरेक समय फिर तरुणाई देता है। ७

जैसे लताओंके कोमल अङ्कुरोंका पोषण आकाशके पानीसे होता है उसी विधि अग्नि अचानक प्रकट होतेही वृक्षोंसे वृद्धि पाता है। ऊंचे जगहसे जोरसे नीचे गिरनेवाले जलप्रवाहके समान अग्निकी ज्वाला प्रबल है। हमारे मातापिताके–अर्थात पृथ्वी और आकाशके–गोदपर बैठे हुए हमको अग्नि पापसे मुक्त करे। ८

हे यूप, अपने पासका हवि देवोंको अर्पण कर। अग्नि अपनी सत्तासे उसको पकाएगा। वह सत्यस्वरूप है इस लिये यज्ञकी सिद्धि करके वही उसको पूर्ण करेगा। देवोंकी उसको अच्छी पहिचान है। १०

हे अग्नि, आप प्रज्वलित होकर त्वरासे यहां आनेके लिये सिद्ध हुए देवोंको लेकर और एकही रथमें इन्द्रके साथ बैठकर यहां आइये। सत्पुत्रोंको जन्म देनेवाली चिच्छक्ति अदिति भी यहां कुशासनपर विराजमान हो। 'स्वाहा' शब्द होतेही हवियोंका स्वीकार करके सब देव आनन्दमें मग्न हो। ११

सूक्त ५.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता–अग्नि ॥

हरदिन अपने प्रकाशसे उषाओंको अच्छी तरह देखनेवाला और कवियोंको मार्ग बतलानेवाला यह ज्ञानवान् अग्नि जागृत हुआ है। भक्तोंने उसको प्रज्वलित करनेके पीछे अपनी प्रभा प्रकट करके हवि पहुँचानेवाले पवित्र अग्निने अन्धकारके बन्द हुए दरवाजे फोडे और मार्गको खुला किया। १

पूजनको योग्य अग्नि भक्तोंके स्तुतिसे और सामगायनोंसे बहुत आनन्दित हुआ। सनातन धर्मकी नानाविध शोभा उसको बहुत हर्ष देती है। भक्तोंका प्रतिनिधि होकर वह उषाका तेज प्रकट होतेही प्रकाशित हुआ है। २

प्रेमी अग्नि दिव्य उदकोंके उत्पत्तिका स्थान है। वह सत्यधर्मसेही (भक्तोंका) कार्य और उद्देश सफल करता है। मर्त्यलोकमें उसकी संस्थापना हो गई है और ी लिये यह सुन्दर पूज्य और ज्ञानवान् अग्नि (वेदीके) शिखरपर विराजमान हुआ है ौर उत्कृष्ट स्तोत्रोंसे स्तवन करनेको योग्य हुआ है। ३

---

१० हे वनस्पते देवान् उप हवि अव सृज, अग्नि च दैव्य शमिता सन् तत् सूदयाति। स इत् उ सत्यतर होता यथा देवाना जनिमानिवेद (तथा) यजाति।

११ हे अग्ने समिधान सम् इंद्रेण (सह) सरथम्, तुरेभि देवेभिश्च सह अर्वाङ आयाहि। अथ सुपुत्रा अदिति रपि न बर्हि आस्ताम्, अमृता देवाश्च 'स्वाहा' (इत्यनेन) मादय ताम्।

१ (दिवे दिवे) उषस चेकितान, कवीना पदवी विप्र अग्नि प्रत्यबोधि। स पृथुपाजा देवयद्भि (भक्तै) समिद्ध वन्हि तमस द्वारा अप आव।

२ नमस्य अग्नि स्तोतॄणा स्तोमेभि गीर्भि उक्थै च। वव्रे ऋतस्य पूषा सन्दृश नकान (भक्तानां) दत सन् स उषस विरोके समर्धात्।

३ मित्र अग्नि अपा गर्भ ऋतेन साधन् मानुषीषु विक्षु अधायि। अत स दर्शत यजत विप्र (वेधा) सानु आस्थान्, मर्तानाम् हव्य च अभूत्।

हे यूप, अपने पासका हवि देवोंको अर्पण कर। अग्नि अपनी सत्तासे उसको पकाएगा। वह सत्यस्वरूप है इस लिये यज्ञकी सिद्धि करके वही उसको पूर्ण करेगा। देवोंकी उसको अच्छी पहिचान है। १०

हे अग्नि, आप प्रज्वलित होकर त्वरासे यहां आनेके लिये सिद्ध हुए देवोंको लेकर और एकही रथमें इन्द्रके साथ बैठकर यहां आइये। सत्पुत्रोंको जन्म देनेवाली चिच्छक्ति अदिति भी यहां कुशासनपर विराजमान हो। 'स्वाहा' शब्द होतेही हवियोंका स्वीकार करके सब देव आनन्दमें मग्न हो। ११

सूक्त ५.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

हरदिन अपने प्रकाशसे उषाओंको अच्छी तरह देखनेवाला और कवियोंको मार्ग बतलानेवाला यह ज्ञानवान् अग्नि जागृत हुआ है। भक्तोंने उसको प्रज्वलित करनेके पीछे अपनी प्रभा प्रकट करके हवि पहुँचानेवाले पवित्र अग्निने अन्धकारके बन्द हुए दरवाजे फोडे और मार्गको खुला किया। १

पूजनको योग्य अग्नि भक्तोंके स्तुतिसे और सामगायनोंसे बहुत आनन्दित हुआ। सनातन धर्मकी नानाविध शोभा उसको बहुत हर्ष देती है। भक्तोंका प्रतिनिधि होकर वह उषाका तेज प्रकट होतेही प्रकाशित हुआ है। २

प्रेमी अग्नि दिव्य उदकोंके उत्पत्तिका स्थान है। वह सत्यधर्मसेही (भक्तोंका) व कार्य और उद्देश सफल करता है। मर्त्यलोकमें उसकी संस्थापना हो गई है और लिये यह सुन्दर पूज्य और ज्ञानवान् अग्नि (वेदीके) शिखरपर विराजमान हुआ है उत्कृष्ट स्तोत्रोंसे स्तवन करनेको योग्य हुआ है। ३

---

१० हे वनस्पते देवान् उप हवि अव सृज, अग्नि च दैव्य शमिता सन् तत् सूदयाति। स इत् उ सत्यतर होता यथा देवाना जनिमानि वेद (तथा) यजाति।

११ हे अग्ने समिधान सम् इंद्रेण (सह) सरथम्, तुरेभि देवेभिश्च सह अर्वाङ आयाहि। अथ सुपुत्रा अदिति रपि न बर्हि आस्ताम्, अमृता देवाश्च 'स्वाहा' (इत्यनेन) मादय ताम।

१ (दिवे दिवे) उषस चेकितान, कवीना पदवी. विप्र अग्नि प्रत्यबोधि। स पृथुपाजा देवयद्भि (भक्तै) समिद्ध वन्हि तमस द्वारा अप आव।

२ समस्य अग्नि स्तोतृणा स्तोमेभि गीर्भि उक्थै च। बहुधे ऋतस्य पूर्वी संदृश ननान (भक्ताना) दूत सन् स उषस विरोके समद्योत्।

३ मित्र अग्नि अपा गर्भे ऋतेन साधन् मानुषीषु विक्षु अधायि। अत स हर्यत यजत विप्र (वेदा) सानु आस्थात्, मर्तानाम् हव्य च अभूत्।

जब अग्नि प्रज्वलित होता है उस समय वह यज्ञकी सिद्धि करता है। वही मित्र और सब वस्तुओंको जाननेवाला वरुण होता है। सर्व जगत्का मित्र, सबको उत्साह देनेवाला और चित्तको शान्त करनेवाला अग्निही अध्वर्यु होता है और महानदीयोंपर और पर्वतोंपर उपकार करता है। ४

वह पृथ्वीकी तथा (दिव्य) पक्षीके प्यारे और ऊंचे घरकी रक्षा करता है। जिसके गतिको भङ्ग नहीं ऐसा अग्नि सूर्यके सातो मार्गोंकी रक्षा करता है। (पृथ्वीके) मध्यभागपर निवास कर वह सात शिरवाले छन्दोंकी रक्षा करता है। देवोंको आनन्द देनेवाले यज्ञकी रक्षाभी वही श्रेष्ठ अग्नि करता है। ५(२४)

सर्व धर्मविधियोंका जिसको उत्कृष्ट ज्ञान है ऐसे अग्निदेवने ऋभुका रूप धारण कर अपने सुन्दर नामकी कीर्ति औरभी बढाई है। जगतमे जितना अनाज और धन है उसकी ढालके नाई रक्षा करके अग्नि दिव्य पक्षीके जगहका बचावभी बहुत होशीयारीसे करता है। ६

घीके समान बलप्रद, विशाल और (देवोंके आगमनके लिये) उत्कण्ठित हुए यज्ञस्थलपर अग्निदेव बहुत आतुरतासे चढा है। देदीप्यमान, श्रेष्ठ, पवित्र और दूसरेकोंभी पवित्रता अर्पण करनेवाला अग्नि अपने अरणिरूपी माताओंको हरेक समय फिर तरुणाई देता है। ७

जैसे लताओंके कोमल अङ्कुरोंका पोषण आकाशके पानीसे होता है उसी विधि अग्नि यजमानके प्रकट होतेही वृक्षोंमे वृद्धि पाता है। ऊंचे जगहसे जोरसे नीचे गिरनेवाले जलप्रवाहके समान अग्निकी ज्वाला प्रबल है। हमारे मातापिताके—अर्थात पृथ्वी और आकाशके—गोदपर बैठे हुए हमको अग्नि पापसे मुक्त करे। ८

जब हमने अग्निका स्तवन किया उस समय अखण्डगतिवाला अग्नि अपने प्रखर तेजसे पृथ्वीके मध्यभागमे आकाशके सबसे ऊचे शिखरतक प्रकाशने लगा। यह सर्वत्र पूज्य अग्निही मित्र और मातरिश्वा है। वह हमारा प्रतिनिधि बने और देवोंको यहां बुलाए। ९

देवोको हवि पहुँचानेवाला अग्नि आगे गुप्त था। किन्तु मातारिश्वाने उसको भृगुओंसे ले आकर प्रदीप्त किया। अपने कान्तिसे आकाशके तारागणमे श्रेष्ठ होकर उसने खास आकाशमण्डलकाभी धारण किया। १०

हे अग्निदेव, जो दिलसे आपका स्मरण करता है उसको अनाज, धन, भूमि और सामर्थ्यसे युक्त (दिव्य) ज्ञानकी हमेशा प्राप्ति हो। हमारे पुत्रपौत्र हमारे वंशकी वृद्धि करे और हे अग्निदेव आपकी निरुपम कृपाभी हमारे ऊपर हो। ११(२५)

सूक्त ६.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता– इन्द्र ॥

हे स्तोतृगण, आप देवोके सेवामे तत्पर है। देवोके चिन्तनसे आपका हृदय प्रसन्न हुआ है। इस लिये देवोकी सेवा करनेके लिये उत्कण्ठित हुए इस यज्ञचमसको उठावो। सामर्थ्य देनेवाला और घीसे भरा हुआ यह यज्ञचमस अग्निदेवके लिये हविको उठाकर पूर्वदिशाको अभिमुख होता है और दक्षिणादिशासे उसकी ओर जाता है। १

हे परम पूज्य अग्निदेव, प्रकट होतेही आपने आकाश और पृथ्वीको व्याप्त किया नही किन्तु आप उनसेही वढे। हे अग्निदेव, आपके सात जीभवाले घोडे आपके …र्यसे आकाश और पृथ्वीमे दौडते २ ही यहां आ जायँ। २

---

९ (अस्माभि) स्तुत सन् स यव्हः समिधा पृथिव्या नाभा अधि दिवः वर्ष्मन् उदु अद्यौत्। इध्म अग्नि (एव) मित्र मातरिश्वा च, स दूत (भूत्वा) देवान् यजथाय वक्षत्।

१० हव्यवाह (अग्निम्) गुहा सन्तं यदि मातरिश्वा भृगुभ्य परि (आदाय) समिंध, (तदानीं) स काव अग्नि (स्व) समिधा, रोचनाना उत्तमो भवन नाकं उदस्तम्भीत।

११ हे अग्ने (मनसा) ह्वमानाय (इमा) इळा गोश्च पुरुदंस सनिम शश्वत्तम साध। न सूनु तनयश्च विजावा स्यात्, अग्ने ते सा सुमतिश्च अस्मे भूतु।

१ हे कारव देवयन्त यूय मनना वन्यमाना देवद्रीचीम स्रुच (पुर) नयत। अग्नीं यातिना घृतार्थी अग्नये हविर्भरन्ती प्राची दक्षिणावाट एति।

२ हे प्रयज्यो, जायमान त्व रोदसी (न केवल) आ अपृणा (किन्तु) उत अत्र नु प्ररिक्था। (अत) अग्ने ते सप्तजिह्वा वन्हय दिव पृथिव्याश्चित न महिना (अर्वाच) वन्यान्ता।

भगवन्‌की सेवाके लिये उत्कण्ठित हुए मनुष्य आनन्दित होकर आपके शुभ्र और तेजःपुज कान्तिका वर्णन करते है। द्युलोक, पृथ्वी और पूज्य देवोंने आपको होता बनाकर पातकोंका नाश करनेके लिये आपकी भूलोकपर स्थापना की है। ३

श्रेष्ठ भक्तोंको प्यारा और अचल अग्निदेव विशाल आकाशके अन्दर देवलोकमे विराजमान हुआ है। सपत्नी होनेसेही परस्परोंके ऊपर प्रेम रखनेवाली, सदैव तरुणाईका उपभोग लेनेवाली, निर्मल और अमृतरूपी दूध देनेवाली द्यावापृथ्वी अपने यशसे सब जगतको व्याप्त करनेवाले अग्निकी धेनु बनी। ४

अग्निदेव, आप श्रेष्ठ है और आपकी आज्ञाभी श्रेष्ठ है। आपने विशाल भूलोक और स्वर्गलोकको अपने पराक्रमसे सर्वत्र फैलाया है। हे श्रेष्ठ वीर, प्रकट होतेही आप मनुष्योंके प्रतिनिधि और चराचरोंके नायक बने। ५

बडी अयालवाले आपके घोडे घीकी वृष्टि करनेवाले और लाल रंगके है। उनको लगाम लगाकर अपने सत्यधर्मरूपी रथको जोडिये और सब देवोंको यहां लाइये और हमारे यज्ञकी सिद्धिभी कीजिये। इस जगतमे जो कुछ है आप उसको जानते है। ६

आपके तेजकी प्रभा व्याप्त आकाशको पहुंचकर वहां प्रकाशने लगी है। अनेक उपाओंके पहिलेही आपका प्रकाश जाता है। हे अग्निदेव, आप भक्तोंको आनन्द देनेवाला होता है और इसी लिये जगतमे दिखनेवाले आपके पराक्रमकी प्रशंसा देवोंने की है। ७

अन्तरिक्षमे आनन्दसे वास करनेवाले, द्युलोकके तारामण्डलमे रहनेवाले, भक्तोकी रक्षामे तत्पर होकर उनकी प्रार्थना सुननेवाले और, हे अग्नि, जिन्होने अपने घोडे अभीतक रोके है। ८

ऐसे सब देवोको अपने रथमें बैठाकर हमारी ओर ले आइये। चाहे तो उनको पृथक् २ रथमेही बैठाइये। आपके घोडे साधारण नही है किन्तु बहुत प्रबल है। इस लिये ३३ देवोको उनके पत्नीयोके साथ अपने नियमके अनुसार ले आइये और उनको आनन्द दीजिये। ९

द्यावापृथिवी जिनको मर्यादा नही है उनके प्रशंसाको पात्र होता यही अग्नि है। धर्मकी रक्षा करनेवाली, सत्यस्वरूप और सुन्दर **द्यावापृथ्वीभी** सनातन सत्यमे जन्म लेनेवाले अग्निके इच्छानुसार हमेशा चलती है। १०

हे अग्निदेव, दिलसे आपका स्मरण करनेवाले भक्तको अनाज, धन, भूमि, सामर्थ्य और ज्ञान अर्पण कीजिये। हे अग्निदेव, हमारे पुत्रपौत्र हमारे वंशकी वृद्धि करे और हमको आपकी उत्कृष्ट कृपाका लाभ मिले। ११

---

८ (अथवा) ये उरौ अन्तरिक्षे मदन्ति, ये वा देवा दिवि रोचने सन्ति, ये वा ऊमा सुहवासः, (अथवा) हे अग्ने ये यजत्रा रथ्य अश्वा (अद्यापि) आयेमिरे।

९ हे अग्ने एभि (सर्वैः) सरथं नानारथं वा अर्वाङ् आ याहि। विभवः हि ते अश्वा। त्रिंशतं त्रींश्च देवान् पत्नीवत अनुष्वधं त्वं आ वह (तान्) मादयस्व च।

१० यस्य यज्ञं यज्ञ उर्वी रोदसी (अपि) वृधे अभि गृणीत स (असौ) होता (भवति। अत) सुमेके ऋतावरी सत्ये (एतादृशे द्यावा पृथिव्यौ) ऋतजातस्य अग्ने अन्विव तस्थतु।

११ हे अग्ने (मनसा) हवमानाय (इमा) इळा गोश्च पुरुदंस सनि शश्वत्तमं साध। न सूनु तनयश्च विजावा स्यात्, अग्ने ते सा सुमतिश्च अस्मे भूतु।

तृतीय अष्टक । [प्रथम अध्याय]

॥ ऋग्वेद ॥

तृतीय मण्डल । [प्रथम अनुवाक]

सूक्त ७.

ऋषि-विश्वामित्र । देवता-अग्नि ॥

जगतका पोषण करनेवाले और पीठपर बहुत तेज धारण करनेवाले अग्निकी ज्वाला बाहर आगई है । उन्होंने दोनो मातापिताको और सात वाणीओंको व्याप्त किया है । सब विश्वको व्याप्त करनेवाले मातापिता सर्वत्र सञ्चार करते है और हमको दीर्घ आयुष्य अर्पण करनेके लिये आगे आते है । १ द्यूलोकमे रहनेवाले प्रतापी अग्निनें अपने रथको घोडेके जगह धेनुओंको जोड़ा है । माधुर्यका प्रवाह वहानेवाले दिव्य धेनुओंपर आरुढ होकर वह आया है । सत्यके मंदिरमें सुखसे रहनेवाले आपके पास एक धेनु आती है । २

सब वैभवको हाथमे रखनेवाले, ज्ञानी और सर्व विश्वके ऊपर अधिकार चलानेवाले यह अग्नी अपने वाहनोंपर आरुढ हुआ है । वे उसके सामने बहुत नम्र हुई है । जिस जगह वे धान्य खातीथी उधरसे उन्होको यह ले आया । उसका पीठ नीले रंगका है । उसने अनेक प्रकारका रूप धारण कियाथा । ३

त्वष्टा देवने इस बुढापेसे मुक्त और बहुत स्थिरता धारण करनेवाले पुत्रका बहुत सन्मान किया । उसके रथको जोडी हुई ये धेनु उसको ले आती है । देवोके रहनेके स्थानमे अपने सब सामर्थ्यसे प्रकाशित होनेवाला यह देव स्वर्ग और भूमि दोनोमे प्रविष्ट हुआ है । वह उन दोनोंको एकही स्थान मानता है । ४

---

१ [illegible] मातरा समनाम्ना साविविशु, परिक्षिता पितरा संचरेते, दीर्घ [illegible] ।

२ [illegible] दर्श आतस्थौ ऋतस्य सदसि क्षेमयन्तम् त्वा एका [illegible] ।

३ [illegible] अरोहत् नीलपृष्ठ पुरुधप्रतीक [illegible]

४ [illegible] नि देवतात रोदसी

अन्तरिक्षमे आनन्दसे वास करनेवाले, द्युलोकके तारामण्डलमे रहनेवाले, भक्तोकी रक्षामे तत्पर होकर उनकी प्रार्थना सुननेवाले और, हे अग्नि, जिन्होने अपने घोडे अभीतक रोके है । ८

ऐसे सब देवोको अपने रथमे बैठाकर हमारी ओर ले आइये । चाहे तो उनको पृथक् २ रथमेही बैठाइये । आपके घोडे साधारण नही है किन्तु बहुत प्रबल है । इस लिये ३३ देवोंको उनके पत्नियोके साथ अपने नियमके अनुसार ले आइये और उनको आनन्द दीजिये । ९

द्यावापृथिवी जिनकी मर्यादा नही है उनके प्रशंसाको पात्र होता यही अग्नि है । धर्मकी रक्षा करनेवाली, सत्यस्वरूप और सुन्दर द्यावापृथ्वीभी सनातन सत्यमे जन्म लेनेवाले अग्निके इच्छानुसार हमेशा चलती है । १०

हे अग्निदेव, दिलसे आपका स्मरण करनेवाले भक्तको अनाज, धन, भूमि, सामर्थ्य और ज्ञान अर्पण कीजिये । हे अग्निदेव, हमारे पुत्रपौत्र हमारे वंशकी वृद्धि करे और हमको आपकी उत्कृष्ट कृपाका लाभ मिले । ११

---

८ (अथवा) ये उरौ अन्तरिक्षे मदन्ति, ये वा देवा दिव रोचने सन्ति, ये वा ऊमा सुहवासा, (अथवा) हे अग्ने ये यजत्रा रथ्य अश्वा (अद्यापि) आयेमिर ।

९ हे अग्ने एभि (सर्वै) सरथ नानारथ वा अर्वाङ आ याहि । विभ्व हि ते अश्वा । त्रिंशत त्रीश्च देवान् पत्नीवत अनुवधं त्वं आ वह (तान्) मादयस्व च ।

१० यस्य यज्ञ यज्ञ उर्वी रोदसी (अपि) त्रुव अभि गृणीत स (असौ) होता (भवति । अत) सुमेके ऋतावरी सत्ये (एतादृशे द्यावा पृथिव्यौ) ऋतजातस्य अग्ने अनुव्रत तस्थतु ।

११ हे अग्ने (मनसा) हवमानाय (इमा) इळा गोश्च पुरुदस सनि शश्वत साध । न सुनु तनयश्च विजावा स्यात् , अग्ने ते सा सुमतिश्च अस्मे भुतु ।

तृतीय अष्टक ।

[प्रथम अध्याय]

॥ ऋग्वेद ॥

तृतीय मण्डल ।

[प्रथम अनुवाक]

सूक्त ७.

ऋषि-विश्वामित्र । देवता-अग्नि ॥

जगतका पोषण करनेवाले और पीठपर बहुत तेज धारण करनेवाले अग्निकी ज्वाला बाहर आगई है। उन्होने दोनो मातापिताको और सात वाणीओंको व्याप्त किया है। सब् विश्वको व्याप्त करनेवाले मातापिता सर्वत्र सञ्चार करते है और हमको दीर्घ आयुष्य अर्पण करनेके लिये आगे आते है। १ द्यूलोकमे रहनेवाले प्रतापी अग्निने अपने रथको घोडेके जगह धेनुओको जोड़ा है। माधुर्यका प्रवाह बहानेवाले दिव्य धेनुओपर आरुढ होकर वह आया है। सत्यके मंदिरमें सुखसे रहनेवाले आपके पास एक धेनु आती है। २

सब वैभवको हाथमे रखनेवाले, ज्ञानी और सर्व विश्वके ऊपर अधिकार चलानेवाले यह अग्नी अपने वाहनोपर आरुढ हुआ है। वे उसके सामने बहुत नम्र हुई है। जिस जगह वे घास खातीथी उधरसे उन्होको यह ले आया। उसका पीठ नीले रंगका है। उसने अनेक प्रकारका रुप धारण कियाथा। ३

त्वष्टा देवने इस बुढापेसे मुक्त और बहुत स्थिरता धारण करनेवाले पुत्रका बहुत सन्मान किया। उसके रथको जोडी हुई ये धेनु उसको ले आती है। देवोके रहनेके जगहमे अपने नव सामर्थ्यसे प्रकाशित होनेवाला यह देव स्वर्ग और भूमि दोनोमे प्रविष्ट हुआ है। वह उन दोनोंको एकही स्थान मानता है। ४

इस सामर्थ्यवान और तेजस्वी देवकी शक्ति सबको मालुम है । और सब लोग इस श्रेष्ठ देवके अधिकारका आश्रय करके आनंदसे रहते हैं । जिनका स्तवन और दीर्घ काव्य प्रशंसाके योग्य है । उनको तेजस्विता प्राप्त होती है और वे अपने श्रेष्ठ तेजसे स्वर्गलोकमें विराजमान होते हैं । ५

उसके मातापिताको उसकी खबर पूछके सब लोगोंने उसके श्रेष्ठ मातापिताके लिये ऊँचे अवाजसे उसके स्तवनोंका गायन किया । इतनेमें रातका लोप करनेवाला वह सामर्थ्यवान देव भक्तोंके लिये अपने सब तेजसे वृद्धि पाया । ६

सात विद्वान भक्त, पांच अध्वर्युओंको ले आकर उस उत्कृष्ट पक्षीको प्यारे और स्थिर घोसलेकी रक्षा करते हैं । बुढापेसे मुक्त और पराक्रमी देवोंके आज्ञामें वे आनन्दसे रहते हैं । देव देवोंकी आज्ञा जरुर मानेगे इसमें क्या शक है । ७

पहले मैं उस दिव्य होताओंका सन्मान करता हूं । हविओंको देखकर सात ऋत्विजोंको आनन्द होता है । देवोंके आज्ञाका परिपालन करनेवाले वे तेजस्वी भक्त उस आज्ञाके अनुसार सत्यकी प्रशंसा करते हैं और केवल सत्यही कहते हैं । ८

श्रेष्ठ, अद्भुत पराक्रम करनेवाले और सामर्थ्यवान देवोंके पास जानेको उनके अनन्त और दीर्घ किरण चाहते हैं । हमारे हविओंको पहुँचानेवाले हे देव, आप ज्ञानी और सौख्यदायक हैं । इस लिये श्रेष्ठ देवोंको तथा नृलोक और भूलोकको आप इधर ले आईये । ९

---

५ वृष्ण अस्यस्य शेवं जानन्ति, उत ब्रह्मस्य शासने रणन्ति, येषा इळा, माहिना गा, गण्या, रोचमाना सुरुच, दिवोरुच ।

६ उतो पितृभ्या प्रविदा महद्भ्याम् घोषं अनु मह शूषम अनयंत, यत्र ह अक्तो परिधानं उषा मो धाम जरितु ववक्ष ।

७ पञ्चभि अध्वर्युभि सप्त विप्रा वे प्रियं निहितं पदं रक्षन्ते अजुरा उक्षण प्राञ्च मदन्ति, देवा देवानाम व्रताहि अनु गु ।

८ प्रथमा दैव्या होतारा नि ऋंजे सप्त पृक्षास स्वधया मदन्ति दीध्याना सत्या ऋतं अनु ऋतं शंसन्त ऋतं इत आहु ।

९ निव्राय वरुण सह अस्माक उवा मा ।मा स्पर्श वृषा ।। मन्द्र विज्ञान ।। देवान गोदर्सी इह आवहे ।

ने उषा देवी वैभवका अवतार है। ये हमको धन अर्पण करनेके लिये प्रकाशित
हुई है। उनकी बोली मधुर और कान्ती मनोहर है। हविओसे उनका पूजन चला है।
इस लिये हे अग्निदेव, यद्यपि हमारे हाथसे पृथ्वीके समान वडा पाप हुआ होगा,
हमारे कल्याण के लिये उसका आप नाश कीजिये। १०

हे अग्निदेव आपका स्मरण करनेवाले भक्तने नित्य चलाई हुई स्तुतीकी
सफलता कीजिये और उससे वह पराक्रम करनेको समर्थ हो। उसको धेनु इत्यादि
वैभवकीभी प्राप्ति हो। हमारे पुत्रपौत्रोसे वंशका विस्तार होने दीजिये और हे अग्निदेव
हमारे ऊपर आपकी कृपा दृष्टि रखिये। ११ (२)

सूक्त ८.

ऋषि-विश्वामित्र। देवता-विश्वेदेवा॥

हे अरण्योके अधिपति, भक्त जन यज्ञमे आपके ऊपर दिव्य मधुर रसका
अभिषेक करते है। चाहे आप खडे हो या अपने माताके गोदपर विराजमान हो,
हमको इस यज्ञमे वैभव अर्पण कीजिये। १

प्रदीप्त हुए अग्निके सामने भक्तोके बुढापेका नाश करनेवाले और पराक्रमी
पुत्र पौत्रोकी प्राप्ति करानेवाले स्तवनोका स्वीकार कीजिये। हमारे पाससे सब संकटोको
भगाइये और हमारे कल्याणके लिये इस यज्ञमें खडे रहिये। २

हे अरण्योंके आधिपति, इस भूमिपर ऊँचि जगह आप खडे हूजिये । आपका नाम हमने बहुत होशीयारीसे लिया है । इस लिये हमारे यज्ञकी सिद्धि करनेका आप हेतु धारण कीजिये और हमको उत्कृष्ट सामर्थ्य दीजिये । ३

उमदे कपडे पहिनकर और अपने सेवक जनको साथ ले आकर यह तरुण देव यहां आया है । यह प्रकट होतेही सचमुच भक्तोंका हित करता है । सुज्ञ, ध्यानमें मग्न और मनमें भक्ति रखनेवाले ज्ञानी लोग इसकी ऊँची जगह स्थापना करते हैं । ४

प्रकट होतेही यह यज्ञमें वृद्धीगंत होता है । मङ्गल समयपरही यह प्रकट होता है । ज्ञानीलोग उसका स्तवन करनेसे अपने सब कृत्योंको पावन करते है । ज्ञानी भक्तभी उसके स्तुतीका घोष करता है । ५

हे वृक्षराज आपके तुल्य जिन यज्ञकाष्ठोंका भक्तोंने नाप लिया है और उनके हथियारोंने जिनको काटके तैयार किया है ऐसे सब दिव्य खम्भे यहां खडे होकर हमको पुत्रपौत्र और उत्कृष्ट वैभव अर्पण करे । ६

यज्ञके ये खम्भे, जिनको काटकर तैय्यार किया है, जिनको बराबर नाप लेकर जमीनमे खाडा है, जिनके लिये यह पवित्र चमचा सिद्ध होकर बैठा है । और जिन्होने यज्ञभूमि कृतार्थ की है, हमारे उत्कृष्ठ हविको देवोके समुदायमे ले जावे । ७

३ वनस्पते पृथिव्या अधि वर्षमन् उत् श्रयस्व. सुमिती मीयमान यज्ञ वाहसे वर्च धा ।

४ सुवासा परिवित्त युवा आ अगत स जायमान श्रेयान् भवति ऊं धीरास, स्वाध्य मनसा देवयन्त. कवय तं उन्नयंति ।

५ समर्ये विदथे आ वर्धमान, जात, अन्हा सुदिनत्वे जायते । धीरा मनीषा अपम पुनन्ति । देवया विप्र वाचं उत् इ अर्ति ।

६ वनस्पते देवयन्त नर यान् व नि मिम्यु, स्वधिति वा ततक्ष, ते देवासा स्वरव, तस्थिवांस अस्मे प्रजावत रत्नम् दिधीपन्तु. ।

७ ये वृक्णास क्षमि अधि निमिताम यतस्रुच क्षेत्र माधमा ते दोत्रा न वार्य व्रन्तु ।

आदित्य, रुद्र, उत्कृष्ट मार्ग बतलानेवाले वसु, द्यूलोक, भूलोक और अन्तरीक्ष परस्परके पास विराजमान होकर यज्ञकी रक्षा करे और इसके झण्ड़ाको बहुत ऊँचे जगहपर रखे । ८

हंसके समान एकही पक्तिमें विराजमान होकर और शुभ्र वस्त्र पहिनकर ये यज्ञ स्तंभ हमारे पास आये है । ज्ञानी लोगोसे सामनेके ऊँचे जगहपर स्थापना किये हुए ये देव देवोकेही मार्गोसे गमन करते है । ९

जब ये यज्ञस्तम्भ इस भूमिपर अपने पवित्र वस्त्रोंसे भूषित हुए उस समय सींगवाले प्राणीओके सींगोके समान वे दिखने लगे । युद्धमे भक्त जनोंने बुलाये हुए ये खम्भे युद्धमे और समराङ्गणपर हमारी रक्षा करे । १०

हे अरण्यके अधिपति हमारे हितकेलिये आपको इन तेजस्वी शस्त्रोंने यहा लाया है । इस लिये सैकडो शाखाओको फैलाकर आप वृद्धी पाइये । हमारेही वंशका फैलाव होकर हम वृद्धी पाएँगे । ११ (४)

सूक्त ९.

ऋषि- विश्वामित्र । देवता—अग्नि ॥

आप अग्निदेवको, जो उदकोका पुत्र है, जिनका श्रेष्टत्व बहुत है, जिनकी कान्ति उत्कृष्ट है, जिनके पराक्रम प्रशंसाको योग्य है और जो पापोका नाश करते है, आपके मित्रताकी इच्छा करनेवाले हम अपनी रक्षा होनेके लिये, धूण्डते है । १

---

८ आदित्य , रुद्र , सुनीथ वसव द्यावाक्षामा पृथिवी अंतरिक्षं सजोषस देवा यज्ञं अवन्तु, अध्वरस्य केतुम् ऊर्ध्व कृण्वन्तु ।

९ हंसा इव श्रेणिश यताना , शुक्रा वसाना स्वरव न आ आगु कविभि पुरस्तात् उन्नीयमाना. देवा देवानाम् अपिपाथ यान्ति, ।

१० शृङ्गाणाम् इवाहदन्त स्वरव [illegible] इव [illegible] दहृश्र वागद्रि विहवे श्रोपमाणा वा अस्मान [illegible] ।

११ वनस्पते [illegible] त्वा [illegible] तेजमान स्वधिति महते सौभगाय प्रणिनाय, शतवल्श वि रोह, सहस्रवल्शाः [illegible] ।

१ [illegible] [illegible] [illegible] सुप्रतूर्तिम [illegible] त्वा देव सखाय मर्तास ऊनये वव्रमहे. ।

यद्यपि काष्ठोंके ऊपर आपका प्रेम है, आपनें अपनी माताओंके, अर्थात जलोंके पास गमन किया है। दूरके रहनेवाले होकर भी आप हमारे पास आये है, किन्तु हे अग्निदेव हमारे पास हुआ आपका आगमन हम सहन नहीं कर सकते। २

आपकी ज्वाला काष्ठोंकेही ऊपर गयी है और इसीलिये आप बहुत प्रसन्न हुए है। जिनके प्रेमका आपने आश्रय किया है उनमेसे कोई भाग्यको पहुँचकर आगे जाते है और कोई आपकेही पास बैठे है। ३

किसीका द्वेष न करनेवाले और मरणसे मुक्त होनेवाले देवोंने अपने शत्रु और मार्गमें आनेवाले विघ्नोंका नाश करनेवाले इस अग्निदेवको पानीमें छिपके रहनेवाले कोई सिहके समान ढूंडा। ४

यद्यपि इस रीतीसे अग्निदेव छिपके रहताथा और अपने इच्छासे भ्रमण करता था मातरिश्वानें देवोंके कल्याणके लिये उसका पता लगाया और उसको दूरसे यहां लाया। ५

हमारे हविको पहुँचानेवाले मानवोंका हित करनेवाले और सदैव तरुणाईमें रहने वाले हे अग्निदेव आप अपने सामर्थ्यसे सब यज्ञोंकी रक्षा करते है और इसी कारण देवोंको हवि अर्पण करनेके लिये आपको सब मनुष्य ऊपर ले आई ये। ६

सचमुच आपका यह सत् कृत्य प्रशंसाके पात्र और अज्ञानी लोगोंकोही पसन्द होनेवाला है कि हे अग्निदेव रातके सलदीमे जब आप प्रदीप्त किये जाते है उस समय पशुभी आपके आश्रयके लिये आते है। ७

---

२ वना कायमान यत त्वं मातृ अप अजगन, अग्ने, ते तत् निवर्तनं न प्रमृषे यदि गत इह अभव।

३ तृप्तं अति ववक्षिथ अथ एव सुमना असि। येषा मध्ये श्रित आसि, अन्ये प्रप्रयन्ति। अन्ये परि आसते।

४ त्रिध अति अध्वर्ता सश्चत अति ईयिवा गम इ सिसिराण अद्रुह अप्सु श्रितम सिहम इव, गृ अविन्दन।

५ इत्था निरोहितम त्मना सगुवासम इव देवेभ्य परिमा तन एन अग्निम मातरिश्वा परावत आनयत।

६ हव्यवाहन, य विश्व, मानुष, यत विश्वान यजान तव क्त्वा अभि पासि तं त्वा मर्ता देवेभ्य अगृभ्णत।

७ तव दसना भद्र, पाकाय चिन्छदयति, यत् अग्ने, पशव त्वा अभि सरंग समञ्जन समासत।

अग्निदेवको, जिससे यज्ञको शोभा आती है, जो सङ्कटोकी नाश करता है, जिसकी
न्ति पवित्र है, हवि अर्पण कीजिये । उसका सुन्दर स्तुतिसे पूजनभी कीजिये । वह
ीघ्र गमन करनेवाला दूत है । उसको बुढापा स्पर्श नही कराता । वह पुरातन है और
तिको पात्र है । ८

३३३९ देवोने अग्निकी पूजा की । उन्होने उसपर घीका अभिषेक किया, उसके
लये कुशासन तैय्यार किया और देवोको हवि पहुँचानेवाले उस अग्निको कुशासनपर
ठाया । ९

सूक्त १०.

ऋषि - विश्वामित्र । देवता - अग्नि ॥

हे अग्निदेव, सब मानवोंके ऊपर साम्राज्य स्थापित करनेवाले आपको भक्तजन
यज्ञमे प्रदीप्त करते है । १

हे अग्निदेव आप हमारे हवि पहुँचानेवाले ऋत्विज होनेके कारण सब लोग
यज्ञमे आपका पूजन करते है । आप सत्यधर्मके प्रतिपालक है इस लिये अपने
मन्दिरमे प्रदीप्त हूजिये । २

हे अग्निदेव, आपको भूतमात्रोका ज्ञान है । जो कोई आपको ईन्धन देता है
उसको उत्कृष्ट घर प्राप्त होता है और उसका वैभव बढता है । ३

अग्निदेव जो यज्ञका झण्डा है और यज्ञ करनेवाले सात उपासकोंने जिसको अभिषेक किया है हवि अर्पण करनेवाले अपने भक्तोंके साथ और सब देवोंके समेत यहां प्राप्त हुआ है। ४

सब देवोंका तेज जो अपने शरीरमें धारण करता है और जो हवि पहुँचानेवा है ऐसे इस हविर्दाता अग्निको एक उत्कृष्ट और बड़ा स्तोत्र अर्पण कीजिये।

हमको सामर्थ्य और धन अर्पण करनेके लिये यह सुन्दर और पूजनीय अग्निदे आया है। हमारे स्तोत्रोंसे उसकी कीर्ति बढ़े।

हे अग्निदेव, यज्ञमें आपही पूजन करनेको योग्य है। इस लिये हवि अर्प करनेवाले अपने भक्तोंके लिये आप देवोंका यज्ञ उनको पहुँचाइये। आप आनन्द देनेवाले हविर्दाता है। आप अपने शत्रुओंका पराजय करके उनके ऊपर प्रभुता स्थापि करते हैं।

जगत्‌को पवित्र करनेवाले हे अग्निदेव, हमको शौर्य दीजिये और हमारे लिये प्रज्वलित हूजिये। स्तोतृगणोंके कल्याणके लिये आप उनके साथ मित्रताकी बुद्धिसे आचरण कीजिये। ८

सामर्थ्यसे आप वृद्धिङ्गत हो गये हैं। आप अमर है और आप देवोंको हवि ... है। हमेशा होशियारीसे रहनेवाले विद्वान् भक्तजन नाना स्तोत्रोंका गायन करके आपको प्रदीप्त करते हैं। ९

---

४ सः अध्वराणाम केतु, सप्त होतृभि अजान अग्नि हविष्मते देवेभि आगमत्।

५ विप्र ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे होत्र अमर्त्य पूर्व्य बृहत् वच प्र भरत।

६ यत. महे वाजाय द्रविणाय दर्शत उरुग आगते, न गिरः अग्नि व वर्धन्तु।

७ अग्ने अध्वरे याजिष्ठ देवयते देवान् यज होता मन्द्र विराजसि अति स्रिधः।

८ पावक स अस्मे सुवीर्यम्, त्वमत, ण दीदिहि स्तोतृभ्य स्वस्तय भव।

९ त त्वा सद्यावृधम् अमर्त्य हव्यवाहम् जागृवांस विपन्यव विप्रा सं इन्धते।

सूक्त ११.

ऋषि-विश्वामित्र । देवता-अग्नि ॥

सर्वत्र परिभ्रमण करनेवाला अग्नि हमारे हवि पहुंचाता है और हमारे यज्ञका अगुआ है । उसको यज्ञके हरेक विधिका ज्ञान है । १

वह हमारे हवि पहुंचाता है । वह अमर्त्य है । वह अपने कर्तव्यमें तत्पर रहनेवाला दूत है । वह बहुत प्रेमी है । उसकी स्तुति करनेसे वह आता है । २

अग्निको, जो यज्ञका मुख्य झण्डा है, अपने बुद्धिसामर्थ्यसे सब कुछ समझता है । (भक्तोंकी) इच्छा सफल करनेके लिये वह त्वरासे आता है । ३

अग्निको, जो पुरातन कालसे सामर्थ्यके पुत्र महशूर है और जिसको सब प्राणिमात्रका ज्ञान है, देवोंने अपने हवि पहुचानेवाला दूत बनाया । ४

कोईभी अग्निका पराजय करनेको समर्थ नही है । अग्नि सब मानवोंका अगुआ है । उसकी गति शीघ्र है और वह हमेशा तरुणाईका उपभोग लेता है । ५

अग्नि सब शत्रुओंका पराजय करनेवाला है । वह देवोंका सामर्थ्य है जिसकी कोईभी बराबरी नही कर सकता । अनेक भक्तोंकी वाणी सुननेमें वह प्रवीण है । ६

इसको हवि अर्पण करनेसे भक्तको अग्निका, जिसका तेज जगत्‌को पावन करनेवाला है (दिव्य) लोक प्राप्त होता है । ७

स्तुति करनेमें प्रवीण रहनेवाले हमको अग्निके, जिसको सब प्राणिमात्रका ज्ञान है, सब मन्दिरोंका लाभ होगा।

हे अग्निदेव, हम चाहते हैं कि सब उत्कृष्ट वस्तुओंका लाभ हम करलेवें आपमेंही सब देवोंका वास्तव्य होता है। ९(१०

सूक्त १२.

॥ ऋषि-विश्वामित्र। देवता-इन्द्राग्नी ॥

हे इंद्र और अग्नि, हमारे स्तवनोंसे सन्तुष्ट होकर आपके लिये तैयार रखे हुए इस सोमरसकी ओर आइये और अपनेही दिलसे उसका प्राशन कीजिये। १

हे इंद्र और अग्नि, अपनी स्तुति करनेवाले भक्तोंका यह यज्ञ, जो चित्तको प्रसन्न करनेवाला है, अपने दोनोंकी ओर आता है। इससे सन्तुष्ट हूजिये और इस तैय्यार रखे हुए सोमरसका प्राशन कीजिये। २

यज्ञसे प्राप्त हुए काव्यकी स्फूर्तिसे इद्र और अग्निको सन्तुष्ट करनेको मैं चाहता हूं। कविजनको उनका बड़ा आश्रय है। वे इंद्र और अग्नि (हमारे) सोमरससे इस यज्ञमें सन्तुष्ट हों। ३

शत्रुओंका नाश करनेवाले, वृत्रका वध करनेवाले, कभी पराजय न पानेवाले और सामर्थ्यकी बड़ी प्राप्ति करानेवाले इन्द्र और अग्निको मैं यज्ञ अर्पण करता हूं। ४

स्तवन करनेमें प्रवीण भक्तगण आपका पूजन करते हैं। हे इन्द्र और अग्निदेव आपसे हम अनाजके प्राप्तिकी इच्छा करते हैं। ५(११)

---

८ विप्रासः, जातवेदस. अग्ने. विश्वानि सुधिता, मन्मभि. परि अश्याम।
९ अग्ने वाजेषु विश्वानि वार्या सनिषामहे। देवाम स्म एरिरे।
१ इंद्राग्नी गीर्भि. वरेण्यम् नभ. सुत जागतम्। सुत आगतम्। धिया इषिता अस्य पातं।
२ इंद्राग्नी जरितु चेतन यज्ञ सच। जिगाति। अया इत्यम् सुतम् पात।
३ यज्ञस्य जूत्या कविच्छदा इन्द्रम् अग्निम् वृणे। इह ना सोमस्य तृप्यताम्।
४ तोशा, वृत्रहणा, स जित्वाना, अपराजिता, वाजसातमा इंद्राग्नी हुवे।
५ उपस्थित नमस्वि प्रतिवार धाम प्र अर्चन्ति। इन्द्राग्नी, इष आवृणे।

हे इन्द्र और अग्नि, दुष्ट शत्रुओंने पादाक्रांत किये हुए ९० नगरोंका आपने एकही हल्लेमे नाश किया। ६

हे इन्द्र और अग्नि, सत्यमार्गकी ओर सञ्चार करनेवाला हमारा मन आपके पराक्रमोंकी तरफ जोरसे दौडने लगा। ७

हे इन्द्र और अग्निदेव, आपमें आनन्द और पराक्रम ये दोनों मिलके रहते है। आपका सहाय (भक्तोंका) हित करनेवाला है। ८

हे इन्द्र और अग्निदेव, पराक्रम करने समय आप द्युलोकके तेजस्वी प्रदेशको बहुत शोभा देते है। उस समय आपका बल उत्कृष्ट रीतिसे मालुम होता है। ९

दूसरा अनुवाक २.

सूक्त १३

ऋषि – ऋषभ। देवता - अग्नि ॥

अग्निदेवको, जो तुमको बहुत प्यारा है, एक बडी स्तुति अर्पण करो। वह बहुत सन्माननीय देव सब देवोंके साथ हमारे पास आवे और इस कुशासनपर बैठे। ७

जो सत्यकर्मा है, द्युलोक और भूलोकका जो स्वामी है और जिसका सामर्थ्य दयासे युक्त है ऐसे अग्निको इतर सब लोग हवि अर्पण करके भजते है। जिसको लाभोंकी इच्छा है वे अपने कल्याणके लिये उसकीही स्तुति करते है। २

यही बुद्धिमान्, सब मानवोंका शास्ता और यज्ञोंका अगुआ है। यह धन कमाता है और बड़ा दानी है। इस अग्निकी सेवा करो। यह तुम्हारा प्यारा है। ३

अग्नि हमारे भाग्योदयके लिये हमको बहुत हितप्रद सुखोंका लाभ देवे। द्युलोक, उदक और पृथ्वीसे प्राप्त होनेवाले धनकी वही हमारे कल्याणके लिये वृद्धि करता है। ४

अग्निको, जो हवि पहुंचानेवाला है, जो सब मानवोंका स्वामी है और अपने तेजःपुंज कान्तिसे जिसकी प्रभा अपूर्व मालूम होती है, स्तोत्र गानेवाले भक्तगण प्रज्वलित करते है। ५

हे ज्ञानी देव, हमारी रक्षा कीजिये। आपकी स्तुति करनेसे हमारे हवि देवोंके पास ले जानेके लिये आप हमेशा तैयारही है। आप भक्तोंका हजारों तरहका लाभ अर्पण करते हैं और वायुसे वृद्धि पाते हैं। आप प्रज्वलित होकर हमारी रक्षा कीजिये। ६

हे अग्निदेव, हजारो मार्गोंसे बढनेवाला, पुत्रपौत्रोंकी प्राप्ति करनेवाला, शौर्य देनेवाला, कभी नाश न होनेवाला, तथा तेजस्वी और उत्कृष्ट वैभव हमको अर्पण कीजिये। ७(११)

---

२ ऋतावा, यस्य रोदसी, ऊतयः दक्षं सचन्ते, तं हविष्मन्तः इळते, तं सनिष्यन्तः अवसे।

३ स विप्रः एषां यन्ता, अथ सः हि यज्ञानाम्। यः मघम् वनिता, दाता तं वः अग्निम् दुवस्यत।

४ सः अग्निः नः वीतये शंतमा शर्माणि यच्छतु, यतः नः वसु दिवि क्षितिभ्यः अप्सु आ पृणवत्।

५ होतारं, विशाम् विश्पतिं अस्य वस्वीभिः धीतिभिः अपूर्व्यं दीदिवांसं अग्निम् ऋक्वाणः इन्धते।

६ उत, ब्रह्मन्, उक्थेषु देवहूतमः नः अविष अग्ने मरुद्वृध, सहस्रसातमः नः शं शोच।

७ अग्ने सहस्रवत् तोकवत् पुष्टिमत् द्युमत् सुवीर्यं वर्षिष्ठं अनुपक्षितम् वसु नः रास्व नु।

सूक्त १४.

ऋषि-ऋषभ । देवता-अग्नि ॥

आनन्द देनेवाला, सत्यस्वरूप और हमारे हवि और यज्ञ पहुँचानेवाला यह ज्ञानी सृष्टिकर्ता यज्ञमण्डपमे विराजमान हुआ है । इसका रथ विजलीका है और इसके बाल ज्वालारूपी है । यह सामर्थ्यका पुत्र इस भूमिपर अपने शक्तिके समेत आ बैठा है ।

मै आपके पास आता हूं । मेरे प्रणामका स्वीकार कीजिये । हे सत्यस्वरूप और सामर्थ्यवान् अग्निदेव. आपको, जिसको सबका ज्ञान है, यह प्रणाम किया है । आप ज्ञानी है और ज्ञानी देवोको आप ले आते है और हे यज्ञके सन्मानके पात्र अग्निदेवजी हमारी रक्षाके लिये आप सब देवोके बीचमे कुशासनपर बैठते है । २

हे अग्निदेव, उत्साह बढानेवाली दो उषादेवी वायुके मार्गसे आपकी ओर दौडी । भक्तगण आप पुरातन देवका अभिषेक करने लगे इतनेमे गाडीके जूएके समान वे दोनो यज्ञमण्डपमें प्राप्त हुई । ३

हे सामर्थ्यके पुत्र, हे बलवान् अग्निदेव, सूर्यका रूप धारण कर सब मानवोंको प्रकाश अर्पण करते जिस समय आपने सब भुवनोंको तेजसे व्याप्त किया उस समय मित्र, वरुण और मरुतोंनेभी आपको बहुत उमदे हवि अर्पण किये । ४

आपके पास याचना करते और आपको प्रणाम करते आपके पास आकर हमने आप चाहते थे वही हवि आपको अर्पण किया है । हे अग्नि, हमारा चित्त आपके भक्तिसे भरा हुआ है और सब विघ्नोका नाश करनेवाली स्तुति हमने की है । इस लिये आप हमारा यज्ञ देवोके पास पहुँचाइये । आप बहुत ज्ञानी है । ५

---

१ होता मन्द्र सत्य यज्वा कवितम स वेधा विदथानि आ अस्थात । विद्युद्रथ सहसस्पुत्र शोचिष्केश अग्नि पृथिव्यां पाज अश्रेत ।

२ ते अयामि नम उक्तिं जुषस्व । ऋताव सहस्व च चेतते तुभ्य विद्वान विदुष, आ वक्षि । यजत्र, ऊतये मध्ये बर्हि आ निषत्सि ।

३ अग्ने वाजयन्ती उषसा वातस्य पथ्याभि ते अच्छ द्रवतां । यत हविर्भि पूर्व्यं सीं अंजन्ति, बन्धुरा इव दुरोणे आ तस्थतु ।

४ सहस पुत्र सहस्व अग्ने यत सूर्य , नॄन प्रथयन शोचिषा क्षितीः अभि तिष्ठाः मित्र वरुण , विश्वे मरुत च तुभ्यं सुम्न अर्चन ।

५ उत्तान हस्ता नमसा उपसद्य वयं ते अद्य कामं ररिमा हि । अग्ने विप्र यजिष्ठेन मनसा, अस्रेधता मन्मना देवान् यक्षि ।

हे सामर्थ्यके पुत्र, हरेक देवकी कृपा और सहाय्य आपसेही प्राप्त होता है। हे
अग्निदेव, द्वेषबुद्धिसे बिलकुल अलिप्त मङ्गल शब्दोंका उच्चार करके आप हमको सह-
स्रगुणित वैभव अर्पण कीजिये। ६

ज्ञानी पण्डितोंको ज्ञान अर्पण करनेवाले हे सामर्थ्यवान् अग्निदेव, इस यज्ञमें
आपकी जो कुछ सेवा हमने की होगी उसको रमणीय रथोंमें विराजमान होनेवाले
देवगणोंको विदित कीजिये, और, हे अमर अग्निदेव, उसका आपभी स्वीकार कीजिये। ७

सूक्त १५.

ऋषि-उत्कील। देवता-अग्नि ॥

अपने सामर्थ्यसे प्रज्वलित होकर शत्रु, राक्षस तथा रोगोंका नाश कीजिये।
श्रेष्ठ अग्निदेवके जिसकी कृपा सुगमतासे प्राप्त होती है और जिसको बुलाना कुछभी
कठिन नहीं है कृपाछत्रके और अगुवाइके नीचे रहनेको मैं चाहता हूं। १

उषादेवीने अपना तेज प्रकट किये पीछे और सूर्यका उदय होनेके बाद आप
जागृत हूजिये। आप हमारी रक्षा करनेवाले हैं। हे श्रेष्ठ जन्मवाले अग्निदेव, जैसे
मातापिता बच्चोंको अपने पास लेते हैं उस विधि मेरे स्तोत्रका प्रेमसे स्वीकार कीजिये। २

हे सामर्थ्यवान अग्निदेव, आप सब मानवोंको देख सकते हैं। इस लिये अपने
हमेशाके पद्धतिके अनुसार इस अन्धेरी रातमें अपने तेजका प्रकाश बतलाइये। हे वैभ-
सम्पन्न देव, आप हमारे मार्गदर्शक और सङ्कटोंसे हमारी रक्षा करनेवाले हैं। हे
अग्निदेव आपके दर्शनकी इच्छा करनेवाले हमको धन अर्पण कीजिये। ३

हे अग्निदेव, शत्रुओंके सब नगरोंको और सम्पत्तिको जीतकर आप अपना तेज बतलाते। आप अजय और सामर्थ्यवान है। सब प्राणिमात्रोंके ज्ञानसे युक्त होनेवाले और सुमार्गको बतलानेवाले हे अग्निदेव अपने सहाय्यकी इच्छा रखनेवाले पहिले महात्माके अगुआ आपही थे। ४

देवोंतक स्तुति पहुँचानेवाले हे अग्निदेव, आप देवोंकी ओर अपनी तेजस्वी प्रभा फैलानेवाले और बहुत ज्ञानी है। आप ऐसा कीजिये कि हमारे सौख्योमे कभी कमताई न हो और वे विपुल रहे। हे अग्नि, जैसा कोई रथ बहुत धन ले आता है उसी प्रकार हमारी ओर बहुत सामर्थ्य ले आइये और भूलोक और द्युलोक हमको सुखदायक होंगे ऐसी योजना कीजिये। ५

हे पराक्रमी अग्निदेव, हमारे लिये सामर्थ्य ले आइये और उनकी वृद्धि कीजिये। हमको नाना और भूलोकसे बहुत लाभ अर्पण कीजिये। देवोंके साथ उत्कृष्ट कान्तिसे विभूषित रहनेवाले हे अग्निदेव, किसी मनुष्यका दुष्ट कपट हमको पीडा न करे ऐसा कीजिये। ६

हे अग्निदेव, आपका स्मरण करनेवाला यह भक्त आपकी हमेशा स्तुति करता है। हे अग्नि उनको सफल कीजिये और उससे उसको पराक्रम करनेका सामर्थ्य और गोधनादि प्राप्ति मिले ऐसी योजना कीजिये। हमारे पुत्रपौत्रोंसे हमारे वंशका विस्तार हो और, हे अग्निदेव, आपकी कृपादृष्टि हमारे ऊपर रहे। ७

उत्तम [illegible] और सौख्यपर अग्निका अधिकार है। उत्तम सन्तति और धेनु इत्यादि [illegible] यही अधिकार चलाता है। जिन युद्धोमे दुष्टोका नाश होता है उनके ऊपर [illegible] अधिकार है। १

युद्धोंमे पराजय न पानेवाले और शत्रुओंका हमेशा पराजय करनेवाले हे वीरो मरुद्देव, सबका उत्कर्ष करनेवाले और सब सौख्योंके ऊपर अधिकार चलानेवाले अग्निकी सेवा कीजिये ।

उत्कृष्ट कान्तिसे विभूषित हे उदार अग्निदेव, हमारे ऊपर कृपा रखिये और हमको ऐसी सम्पत्ति दीजिये कि जिससे हमको उत्कृष्ट शौर्य, सन्तति, आरोग्य और बल प्राप्त हो ।

यह अग्निदेव, जिसने सब विश्व निर्माण किया, जो अजय है और जो हमारा हवि देवोंके पास ले जाता है, मनुष्योंको उत्कृष्ट शौर्य प्राप्त हो और उनकी कीर्ति बढ़े इस उद्देशसे देवसमूहमें यत्न करता है ।

सामर्थ्यसे जन्म लेनेवाले हे अग्निदेव, हमको अविचार, नामर्दपन, धेनुइत्यादि सम्पत्ति अभाव और निन्दा इनकी बाधा न होने दीजिये और हमारे शत्रुओंका नाश कीजिये । ५

हे भाग्यावान् अग्निदेव, ऐसा कीजिये कि इस यज्ञमें हमको सन्तति और सामर्थ्य प्राप्त हो । हे उत्कृष्ट कान्तिसे विराजित अग्निदेव, हमको वैभवसे जिसमे यश और सुख बहुत है, युक्त कीजिये । ६

---

२ ये पृतनासु तुरा अभि सन्ति, विश्वाहा शत्रु आद भुः । नरः मरुतः, यस्मिन् शवधास रायः इमं नृधं सश्चत ।

३ तुवि द्युम्न मीळ्ह अग्ने स त्वं न सुवीर्यस्य धषिष्ठस्य, प्रजावतः, अनमीवस्य शुष्मिणः रायः शिशीहि ।

४ य विश्वा भुवना चक्रि अभि सासहिः देवषु दुवदे आचक्रि, नृणाम् सुतीर्ये शंसे देवेषु आ यतते ।

५ सहस सूनु अग्ने अमतये, अवीरतायै अगोतायै, निदः मा रीरध. द्वेषांसि अप आ कृधि ।

६ सुभग अग्ने, अध्वरे प्रजावत वृहत वाजस्य शग्धि[illegible] मयोभुवः भू[illegible] ।

सूक्त १७.

॥ ऋषि–कत । देवता–अग्नि ॥

देवोको यज्ञकी प्राप्ति होनेके उद्देशसे अग्निके ऊपर अनेक स्निग्ध द्रव्योंका सिञ्चन होता है। यह अग्नि प्रदीप्त होने लगा है। उसके दर्शनकी सबको इच्छा है। उसके केश ज्वालारूपी है। उसने घृतरूपी वस्त्र पहिना है और उसका पूजन अच्छी तऱ्हासे चला है। १

हे अग्निदेव, जिस विधि आप ज्ञानी देवने पृथ्वीका तथा द्युलोकका यज्ञ–कर्म सफल किया उस विधि इन हवियोसे देवोका पूजन कीजिये और मनुके यज्ञकी तरह इस यज्ञको देवोके पास पहुँचाइये। २

हे सर्वज्ञ अग्निदेव, आपका तीन प्रकारका आयुष्य है और तीन उषा आपकी तीन माता है। आप प्रज्ञावान् है इस लिये उनकी सहायतासे हमारे कल्याणकारक हविको देवोके पास पहुँचाइये। आपका आश्रय करनेवाले भक्तको जो सौख्य आप अर्पण करते है वही सौख्य हमको दीजिये। ३

सुन्दर प्रभा धारण करनेवाले और मनोहर रूपमे दर्शन देनेवाले आप देवका स्तवन करते २ हम आपको वन्दन करते है। क्यो कि आप सर्वज्ञ और स्तुतिके पात्र है। देवोने आपको, जो हवि पहुँचानेवाला और कभी आराम न करनेवाला दूत है, अमर पदका प्रमुख अधिकारी बनाया। ४

हे अग्निदेव, यह हविर्दाता आपसेही पुरातन और यज्ञकर्ममे प्रवीण था। हे प्रज्ञावान् देव, जिसका वास दोनो लोकमे था और हवि अर्पण करनेसे जो भक्तोका कल्याण करता था उसके बताये हुए मार्गके अनुसार, हे ज्ञानवान् देव, आपही यज्ञकी सफलता कीजिये और उसको देवोके पास पहुँचाइये। ५

---

१ समिध्यमान, विश्ववार, शोचिष्केश, घृत निर्णिक पावक, सुयज्ञ अग्नि देवान यजथा य, प्रथमा धर्मा अनु, अवक्षुभि सम उज्यते।

२ अग्ने, यथा पृथिव्या होत्र अयज जातवेद, चिकित्वान यथा दिव, एव अनेन हविषा देवान् यक्षि, इम यज्ञ अद्य मनुष्वत प्र तिर।

३ जातवेद, तव त्रीणि आयूषि, अग्ने उषस ते तिस्र आ जानी ताभि, विद्वान अवः देवानाम् यक्षि, अथ यजमानाय यो शं भव।

४ सुदीति सुदृश अग्नि गृणन्त, जातवेद इड्य त्वा नमस्याम। हव्यवाह अरतिं दूतं त्वा देवा अमृतस्य नाभिम अकृण्वन्।

५ अग्ने य होता त्वत पूर्व यजीयान, द्विताच सत्ता, स्वधयाच शम्भु, तस्य धर्म अनु प्र यज, अथ प्रचेत न अध्वर देवताती धा।

सूक्त १८.

॥ ऋषि—कत । देवता—अग्नि ॥

हे अग्निदेव, मातापिताके समान आप प्रेमी है। जिस समय हम आपके सन्निधि आएंगे उस समय जैसा मित्र मित्रके ऊपर प्रेम करता है उस विधि हमारे ऊपर प्रसन्नता रखिये। सचमुच जगत्मे ऐसे वहुत लोग रहते है कि जिनका अनेक शत्रु द्वेष करते है। इस लिये दुष्ट अन्तःकरणोके शत्रुओंका आप दहन कीजिये। १

हे अग्निदेव, गुप्त शत्रुओको दग्ध कीजिये। भक्तिहीन शत्रुओको शापवचनोका खाक भस्म कीजिये। वैभवके स्वरूपमे दर्शन देनेवाले हे देव, आप ज्ञानी है, इस लिये जिनका मन दुष्ट है उनकोभी भस्म कीजिये। सर्वत्र सञ्चार करनेवाले और कभी कम न होनेवाले आपके किरण आपके पास चारो ओरसे आ पहुँचे। २

हे अग्निदेव, स्तोत्रोका गायन करते २ हम आपको प्रणाम करते है। सामर्थ्य और बलकी प्राप्ति होनेके लिये आपके दर्शनकी हम इच्छा करते है। अत. सैकडो लाभोके लिये गाये हुए इस दिव्य स्तोत्रका जितना फायदा हम ले सकते है उतना लेकर हम इस हविको, इन्धन और घीके साथ, आपको अर्पण करनेको तैय्यार हुए है। ३

सामर्थ्यसे जन्म लेनेवाले हे अग्निदेव (भक्तकी) स्तुति सुनकर आप अपने सामर्थ्यसे उसको दीर्घ आयुष्य दीजिये। हे अग्निदेव, आपके प्रत्यक्ष दर्शनको भक्तजन वड़ा लाभ समझते है इस लिये हम भी—विश्वामित्रोंको धनकी प्राप्ति होनेके इच्छासे—आपके देहपर फिरफिर सिञ्चन करते है। ४

उदारतासे धन अर्पण करनेवाले हे अग्निदेव, आप प्रदीप्त होते है। इस लिये ५८ २ लाभोको आपके साथ ले आइये। आपके भाग्यवान् भक्तोके घरमे धनको ले नेके लिये अपने हाथ उठाये है ऐसा रूप आप धारण करते है। ५

---

१ अग्ने पितरा इव साधु, उपेतौ सख्ये सखा इव न सुमना भव। जनाना पुरु द्रुह हि क्षितय, प्रतीची अराती. प्रति दहतात्।

२ अग्ने अन्तरान् अमित्रान् तपो, अरुरूप परस्य शंसं नच तप, वसो, चिकितान. अचित्तान नपो, ते अजरा. अयास वितिष्ठन्ताम्।

३ अग्ने ब्रह्मणा वन्दमान, शतसेयाय इमाम् देवीम् धियं यावन् ईशे, इध्मेन घृतेन तरसे बलाय, इच्छमान हव्यं जुहोमि।

४ सहस पुत्र, स्तुत शोचिषा शशमानेषु वृहत वय उत् धेहि। अग्ने यो शंतिनं विश्वामित्रेषु शं भूरि कृत्व भर्मृज।

५ धनाना सुसनित, अग्ने यत् स द्य समिद्ध इन भवसि, रत्नं दधि। सुभगस्य स्तोतु दमाण शंसा दमा करस्ना वपूषि दधिषे।

सूक्त १९.

॥ ऋषि-गाथी । देवत.-अग्नि ॥

मै चाहता हूं कि इस पवित्र यज्ञमे अग्निदेवका आगमन हो । वह हमारे हवि पहुँचाता है उसकी बुद्धि तीक्ष्ण है, ज्ञान वडा है, वह सब विधिओको जानता है और कभी गलती नहीं करता । वह पूज्य देव इस यज्ञमे हमारे स्तवनोको देवोके पास ले जावे । हमको धन और सामर्थ्यकी प्राप्ति हो इस उद्देशसे वह उत्कृष्ट वैभव (हमारे लिये) ले आता है । १

हे अग्निदेव, मै इस यज्ञचमसको (चमचको) आपके सामने करता हूं । उसमें हवि रखा है, उसमे घीभी भरपूर है, उसकी कान्ति वडी है और उससे (देवोको) हवि अर्पण किया जाता है । यज्ञको प्रदक्षिणा करके उसका सन्मान करनेवाला अग्निदेव धन और श्रेष्ठ लाभोके समेत इस यज्ञमे आ जावे । २

जिसकी आप रक्षा करते है उसकी बुद्धि वहुत तेज होती है । इस लिये आपके वोधामृतकी इच्छा करनेवाले आपके गरीव लडकेको अच्छी शिक्षा दीजिये । हे अग्निदेव, उत्कृष्ट स्तुति गाते २ आप शूर देवसे प्राप्त हुए वैभव और सम्पतिके भण्डारसेही हम निवास करेंगे । ३

हे अग्निदेव, आप श्रेष्ठ देवकी उपासना करनेवाले भक्तजन मानते है कि आपमे अनेक देवोका वास है । इस लिये, हे अत्यन्त तरुण अग्निदेव, हमारे यज्ञको देवोंके पास ले जाइये जिससे सव देवगणका पूजन आप आज कर सकेगे । ४

हे अग्निदेव, आप हमारे हविर्दाताको देवोने यहां वैठाकर आपके पूजनके लिये आपको अभिषेक किया है । अत: हे अग्निदेव, हमारी रक्षाके लिये आप जागृत हूजिये और हमको कीर्ति अर्पण कीजिये । ५

---

१ [illegible]धे होतारं [illegible] कविं विश्वविदं अमूरन् आग्निं प्रवृणे । स यजीयान् न देवताना यक्षत । राये [illegible] सधानि दनते ।

२ [illegible] ते [illegible] हविष्मती, सुद्युम्ना, रातिनी घृताची प्रह अग्नि । देवतातिम् प्रदक्षिणित् उराणा राति-[illegible] [illegible] न [illegible]त ।

३ [illegible] स तेजानमा [illegible] उत शिक्षो स्वपत्यस्य शिक्ष अग्ने सुष्टुतय नृतमस्य ते वस्व राय [illegible] ।

४ [illegible] देवस्य [illegible] त्वे भूरीणि सर्नीका दधिरे हि यविष्ठ स· देवताति आवह, यत अद्य [illegible] ।

५ [illegible] देवा [illegible] मियेधे निषादयन्त [illegible] स त्व अग्ने इह न अविता वोधि, न [illegible] ।

सूक्त २०.

॥ ऋषि-गाथी । देवता-विश्वेदेव ॥

यह भक्त प्रभातके समयमें अनेक स्तोत्रोंका गायन करते २ अग्नि, उषा, ये आश्विन, और दधिक्राको हवि देता है। सुन्दर तेज धारण करनेवाले और एकही जगह रहनेवाले देव इस यज्ञके ऊपर प्रेम रखकर हमारी प्रार्थना सुने। १

हे अग्निदेव, आपको सामर्थ्य देनेवाली तीन वस्तु हैं। आपके रहनेके स्थानोंभी तीन हैं। सत्यसे जन्म लेनेवाले हे देव, आपको तीन लम्बी जिह्वा हैं। देवोंको प्रिय होनेवाले आपके देह तीन हैं। उन्होसे हमारे स्तावनोंका तिरस्कार न कर हमारी रक्षा कीजिये। २

हे अग्ने, हे वलवान् और सर्वज्ञ देव, आप अमर है और आप अनेक नामोंसे प्रख्यात हैं। विश्वकी प्रेरणा करनेवाले हे देव, सवकी इच्छा पूर्ण करनेवाले हे अग्ने, दुष्ट लोगोको जो कोई कपटविद्या आती है उसका अन्त आपमें हो गया है। ३

सत्यकी रक्षा करनेवाला और सत्यस्वभाववाला यह अग्निदेव, भगकी नाई सव मानवसृष्टिका और देवसमुदायका अगुआ है। सर्वज्ञ, सनातन और दुष्टोंका वध करनेवाला अग्निदेव अपने भक्तको सव सङ्कटोसे वचावे। ४

दधिक्रा, अग्नि, उषादेवी, बृहस्पति, सवितादेव, अश्विन, मित्रावरुण, भग, , रुद्र और आदित्य इनको हम आमन्त्रण करते है। ५

---

१ आग्निं, उपसं, अश्विना, दधिक्रा वन्हि उक्थै व्युष्टिपु हवते। सुज्योतिप सजोपम देवा अध्वरं चावशाना., न श्रृण्वन्तु।

२ अग्ने ते वाजिनात्री, सधस्थात्री, ऋतजात ते पूर्वी जिव्हा तिस्र। ते देव वाता तन्व उं तिस्र ताभि गिर अप्र युच्छन् न पाहि।

३ जातवेद, स्वधाव देव अग्ने तव अमृतस्य नाम भूरीणि। विश्वमिन्व, पृष्टवन्धो मायिना या च माया, पूर्वी त्वं सन्धदु।

४ ऋतुदा, ऋनावा अग्नि देव भग इव क्षितीना दैसीना नेता स वृत्रहा सनय विश्ववेदा गृणन्तम विश्वा दुरिता अति पर्षत्।

५ दधिक्रां, अग्निं, देवी उषसम् च, बृहस्पतिं, देव सवितारंच अश्विना, मित्रा वरुणा, भग, वसून, रुद्रान आदित्यान् च इह हुवे।

सूक्त २१.

॥ ऋषि-गाथी । देवता—अग्नि ॥

अमर देवोंके सामने हमारे यज्ञकी स्थापना कीजिये और हे सर्वज्ञ देव, हवियोंका स्वीकारभी कीजिये। हे हविर्दाता अग्निदेव, आप सबसे श्रेष्ठ है इस लिये यहां विराजमान होकर घी और चर्बीके बून्दोंका प्राशन कीजिये। १

जगत्‌को पावन करनेवाले हे अग्निदेव, घीके साथ मिलाये हुए चर्बीके बून्द टपकते है। अपने नियमोंका पालन करनेवाले हे अग्निदेव, हमारे श्रेष्ठ और सुन्दर हविको ऐसी जगहमे रखिये कि जहांसे देवगण उसका भक्षण कर सकेंगे। २

हे उदार अग्निदेव, आप बुद्धिमान् देवकेही लिये ये घीसे मिलाये हुए चर्बीके बून्द तैयार किये है। आप बहुत ज्ञानवान् होनेसे हम आपको प्रदीप्त करते हैं इस लिये आप हमारे यज्ञका रक्षक हूजिये। ३

हे अग्निदेव, जिसके गतिको कोई रोक नहीं सकता और जो सामर्थ्यवान् है, आपके लिये घी और चर्बीके बून्द टपकते है। विद्वान् पुरुषोंनेभी आपका स्तवन किया है। इस लिये अपने अनन्त तेजके साथ यहा आइये और हे बुद्धिशाली देव, इन हवियोंका स्वीकार कीजिये। ४

आपके लिये (पशुके) शरीरके मध्यभागसे चर्बी निकाली है और वही आपको अर्पण की जाती है। हे देदीप्यमान देव, उसके बून्द आपके शरीरपर टपकते हैं। इस लिये जो जिस देवका भाग हो वह उसको अर्पण कीजिये। ५

---

१ इमं न [illegible] अमृतेषु धेहि जातवेद इमं हव्या जुषस्व। होत अग्ने, प्रथम निषद्य मेदस घृतस्य [illegible] प्र [illegible]।

पावक [illegible] मेदस स्तोका नेश्चोतन्ति। स्वधर्मन देववी न तये श्रेष्ठ वार्य धेहि।

[illegible] विप्राय तुभ्य [illegible] स्तोका श्रेष्ठ ऋषि स इध्यसे, यज्ञस्य प्राविता भव।

[illegible] मेदस [illegible] स्तोकास तुभ्यं श्चोतन्ति। कविशस्त बृहता भानुना आ [illegible] हव्या [illegible]।

[illegible] वयं ते प्रददामहे। [illegible] स्तोका ते त्वचि अधि श्चोतन्ति, तान् [illegible]।

सूक्त २२.

ऋषि—गाथी । देवता–अग्नि ॥

यह वही अग्नि कि जिस समय इन्द्रको अपने उदरमें सोम रसको रखनेके इच्छा होती है उस समय जिसमें सोमरसकी स्थापना वह करता है । हे सर्वज्ञ अग्निदेव, वेगसे दौडनेवाले घोडेकी नाई आप (हमारी ओर) हजारो सामर्थ्योंको भेज देते हैं और इसी लिये आपका स्तवन होता है । १

हे पूज्य अग्निदेव जो आपका तेज स्वर्ग, भूमि, औषधि और पानीमे भासमान होता है और जिससे आपने इस विशाल अन्तरिक्षको निर्माण किया वह समुद्रकी नाई सब जगह फैला गया है और सबका अवलोकन करता है । २

हे अग्निदेव, आप द्युलोकके पानीकी ओर जाते है । पूज्य देवसमुदायके साथ और सूर्यके ऊपर और नीचेके देदीप्यमान प्रदेशमे रहनेवाले उदकोंके साथ आपका भाषण हुआ है । ३

किसीका द्वेष न करनेवाले और रोगोंका नाश करनेवाले ये उदक और जलप्रवाहमे रहनेवाले सब अग्नि इन उत्कृष्ट हवियोंका स्वीकार करे । ४

हे अग्निदेव, आपका स्मरण करनेवाले भक्तके लिये उसने दिनरात चलाई हुई प्रार्थना सफल कीजिये । उससे वह पराक्रम करनेको समर्थ हो और उसको धेनु इत्यादि सम्पत्तिभी मिले । हमारे पुत्रपौत्रोंमे हमारा वंश वढे और हे अग्निदेव आपकी कृपादृष्टि हमारे ऊपर रहे । ५

---

१ अयं स अग्नि यस्मिन् सुतं सोमं जठरे वावशान इन्द्र दधे । जातवेद , सस्नि अत्यं न गर्हस्रिण वाजं सगवान त्सन् त्सूयसे ।

२ यजत्र अग्ने, यत् ते वर्च•, दिवि, यत पृथिव्या, ओषधिषु आसु, येन उरु अन्तरिक्ष आततथ, स त्वेष भानु अर्णव नृचक्षा ।

३ अग्ने दिव अर्ण अच्छ जिगासि, येधिष्ण्या देवान् ऊचिषे, सूर्यस्य परस्तात् रोचने या च आप अवस्तात् उपतिष्ठन्ते ।

४ पुरिष्याम , प्रावणेभि सजोषस , अद्रुह , अनमीवा अग्नय यज्ञं मही इष जुषन्ता ।

५ अग्ने हवमानाय पुरुदंसं गो । सनि शश्वत्तमं इळा गाध न सूनु तनय विजवाम्यान । अग्ने ते सा सुमाति• अस्मे भूतु ।

सूक्त २३.

॥ ऋषि–देवश्रव । देवता–अग्नि ॥

तारुण्य युक्त, प्रज्ञानशील व यज्ञका स्वामी ऐसा यह सर्वज्ञ अग्निदेव यहाँ अमरत्व लेकर आता है। सर्व देव यहाँपर इकट्ठे होते है इस लिये इस स्थानपर इसको मन्थन करके प्रकट करके उत्तम प्रकारसे स्थापना करी है व सबकाष्ठ जलकर (दग्धहोकर) थोडा २ घट रहा है तथापि इसकी जवानीका तेज (भडक) बिलकुल न्यून नहीं होता है। १

देवश्रवा और देववात ये भरतके दो वंशजोने अपनी सम्पत्ति मिलानेके लिये इस अत्यन्त पराक्रमी अग्निको मन्थन क्रिया द्वारा उत्पन्न किया। हे अग्निदेव विपुल सम्पत्ति बरोबर लेकर तू अपनी दृष्टि (नजर) हमपर फैक। और हररोज हमारे वास्ते समृद्धिका प्रेरक हो। २

इस श्रेष्ठ वंशोत्पन्न व सर्वप्रिय सनातन अग्निको उसके मातृसमुदायतक हाथकी दश अङ्गुलियोने बनाया। हे देवश्रवा जो (अग्निदेव) सब लोकोका मालिक होनेवाला है व जिसको देवताने प्रकट किया है, ऐसे इस अग्निदेवकी स्तुतिकर। ३

पृथ्वीसे अधिक श्रेष्ठ ऐसे इळाके निवासस्थानमे दिनके शुभमुहूर्त पर मै तुझको स्थापित करता हूं। हे अग्निदेव, हमको सम्पत्ति मिलनेके वास्ते सरस्वतीके आपयाके अथवा दृशद्वतीके किनारेपर मनुष्य वसतिके जितने घर होगे उतनेही (सब) घरोमे तू प्रज्वलित हो। ४

हे अग्निदेव, तुझको प्रार्थना करने वाले इन भक्तोंके वास्ते उन्होंने चलाई हुई यह स्तुति सफल कर और उसके जरिएसे उसके हाथसे पराक्रमके कार्य करके उस गोधना दि सम्पत्तिका लाभ होय। हमारे पुत्रपौत्रोसे हमारा वंश विस्तार चले और हे अग्निदेव, तुम्हारी वह सर्वप्रसिद्ध कृपा दृष्टि हमारी ओर आनेदो। ५

सूक्त २४.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

हे अग्निदेव, शत्रुओंके टोलियोंको दमन कर डाल और हमारे पर चढाई करनेवालोंके छक्के छुडादे । हमारे वैरियोंपर विजयी होकर अजेय ऐसा जो तू सो इस यज्ञ करनेवालेके वास्ते अनुपम सामर्थ्य लेकर आव । १

हे अग्निदेव, हवियोंका उपभोग लेनेवाला और अमर्त्य ऐसा जो तू सो हविसे प्रदीप्त होता है । इस लिये हमारे इस यज्ञको प्रसन्न चितसे स्वीकार कर २

जो आहुतियोंसे तुझको सन्मान करनेके वास्ते आता है व जो तू हविके द्वारा जागृत होता है ऐसे हे सामर्थ्य पुत्र अग्निदेव इस मेरे रचे हुए कुशासनपर विराजित हो । ३

हे अग्निदेव यज्ञमे जो हविके लिये लोलुप होते है उन्होंके साथ और उसी प्रकार अन्य सब अग्निदेवके साथ वर्तमान होकर हमारे स्तोत्रोंकी प्रशंसा कर । ४

हे अग्निदेव शूर पुरुषोंका जिनमे संग्रह होगा ऐसे विपुल वैभव इस तेरे सेवकको-दे । हमको सन्तति अर्पण कर (हमारे मुह) उज्वल कर । ५ (२४)

---

१ अग्ने पृतना सहस्व, अभिमातीः अप अस्य । आराती तरन् दुस्तर यज्ञ वाहसे वर्च धा ।

२ अग्ने वीतिहोत्र अमर्त्य· इळा सम् इध्यसे । न अध्वरं सुजुषस्व ।

३ आहुत, द्युम्नेन जागृवे, सहस सूनो अग्ने इदं मम बर्हि आसद ।

४ ये ऊ यज्ञेषु चायव , विश्वेभि अग्निभि देवेभि गिर महय ।

५ अग्ने, वीरवन्त, पर्याणस रयिम् दाशुषे दा , न सूनुमत शिशीहि ।

सूक्त २५.

॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता--अग्नि ॥

हे अग्निदेव, अत्यन्त प्रज्ञाशील व सर्वज्ञ ऐसा जो तू सो द्युलोकका वैसेही भूलोककाभी पुत्र है । हे प्रज्ञावान् देव यहाँपर (अखिल) देवोंका पृथक् पूजन कर । १

वह प्रज्ञावान् अग्निदेव (हमारे यज्ञको) भूषित करता हुआ (हमको) अमरत्व होनेके वास्ते अनेक प्रकारके बल व सामर्थ्य इनका लाभ हमको कर देता है. जिसके पास बहुत समृद्धि भरी हुई है ऐसे हे अग्निदेव (अखिल) अखिल देवोंको हमारे लिये ले आ । २

(सर्व भक्तसमुदाय) वन्दन करते हुए, (यहांपर) आपके अखिल सामर्थ्यसे निवास करनेवाला, आल्हाददायक, विपुल कान्ति करके युक्त व प्रमादवर्जित ऐसा यह अग्निदेव सर्व विश्वके मातृवत ऐसे ये दो देवता द्युलोक और पृथिवी--इनको सुप्रकाशित करता है । ३

हे अग्निदेव सोमपानकी इच्छा करता हुआ तू और इन्द्र ऐसे दोनों देव सोम अर्पण करनेवाले इस याजकके घरको उसके यज्ञकी उपेक्षा न करता हुआ उसको अलंकृत करनेके लिये यहाँपर आव । ४

हे सर्वज्ञ अग्निदेव, सामर्थ्यके पुत्र, अपनी कृपा करके यज्ञस्थलको शोभा देनेवाला जो तू सनातन देव उस तुझको पानीके निवासस्थानमे (तेरे उपासक प्रज्वलित करते है । ५ (२५)

सूक्त २६.

ऋषि-गाथि । देवता वैश्वानर ॥

हमको सम्पत्तिकी चाहना है इस कारण मनुष्यका सुहृद् ऐसा जो अग्नि उसका पहिले ध्यान करके व उसकी प्रीतिके लिये हम कुशिक उसकी प्रार्थनाके साथ २ हवि अर्पण करते है वह सत्यानुसारी, स्वर्गकी प्राप्ति कर देनेवाला, अत्यन्त उदार, शीघ्रगामी व रमणीय है । १

---

१ अग्ने, प्रचेता विश्ववेदा दिव उत पृथिव्या तना सूनु असि । चिकित्व, देवान् इह ऋधक यज ।

२ विद्वान् अग्नि भवन् अमृताय वार्याणि सनोति वाज सनोति । पुरुक्षो, स देवान् इह न: आवह ।

३ अमूर, पुरुश्चन्द्र अग्नि नमोभि वाज क्षयन विश्वजन्ये अमृते द्यावापृथिवी देवी आभाति ।

४ अग्ने इन्द्र च उशन्ता देवा, सुनावत दाशुष दुरोणे सोमपेयाय इह यज्ञ उपयातं ।

५ सहस सूनो, जातवेद अग्ने ऊती सधस्थानि महयमान, नित्य अपा दुरोणे सं इध्यसे ।

६ वैश्वानर अग्नि मनसा निचाय्य हविष्मन्त वसूयव कुशिकास अनुषत्यं स्वर्विदम्, सुदानु रथिरं रण्व देव गीर्भि हवामहे ।

तेजःपुंज, अखिल मानवका हितकर्ता, (प्रत्यक्ष) मातरिश्वा, (मूर्तिमान) बृहस्पति, स्तवनीय बुद्धिशाली, भक्तोकी हांक सुननेको तत्पर, शीघ्रगामी व हमारे अतिथि ऐसे उसके अग्निदेवसा मनुष्योंके यज्ञ सिद्धिको प्राप्त हों इस निमित्त हम संरक्षणार्थ आवाहन करते है। २

आनन्दसे हिनहिनाते हुए घोडेकी तरह आवाज उत्पन्न करनेवाला व सब मनुष्योंके हितके लिये तत्पर ऐसा यह अग्निदेव प्रत्येक यज्ञके प्रसङ्गपर कुशिक करके स्वकरांगुलिसे प्रदीप्त कराया जाता है। अमर होनेवाला सब देवोमे अधिक जागृत ऐसा जो यह अग्नि वह हमको वीर्यसम्पन्न व उत्तम घोडो करके युक्त ऐसे ऐश्वर्यसम्पन्न करे। ३

सामर्थ्यके पुतले ऐसे हे अग्ने अपने ३ पूर्ण आवेश करके अगाडी जावो (बढ़ो) आपके सौन्दर्य प्रकट करनेके लिये (पवननेभी) एक जगह स्थिर होकर आपकी चित्र-विचित्र रङ्गवाली हरिणी रथके प्रति जोड दी है. अत्यन्त सामर्थ्यवान् सर्वज्ञ, व अजेय ऐसे ये मरुत् पहाडोंतकको कंपा देते है। ४

सर्व मनुष्योंके अधिपति ऐसे ये पवनदेव अग्निकाही आश्रय ढूंड़ते है. उनके उग्र व त्वेषयुक्त ऐसे सामर्थ्यको हम याचना करते है ये रुद्रपुत्र गर्जना करनेवाले, मेघ-रूपी कपड़े पहिननेवाले, अत्यन्त उदार व सिंहकी तरह मेघनाद करनेवाले है। ५(२६)

मरुतोंके प्रत्येक समुदायकी और उनके प्रत्येक समूहकी स्तुति करते हुए हम उनके सामर्थ्यकी व अग्निके प्रखर तेजकी याचना करते है यज्ञकर्म चालु होनेपर जिनकी [illegible]षा कभीभी नही घटती ऐसे वे प्रज्ञावान् मरुत् अपनी चित कवरी हरणीपर चढकर [illegible]ति गमन करते हैं। ६

---

२ शुभ्रम्, वैश्वानरं, मातरिश्वानं, उक्थ्यम् बृहस्पतिम् विप्रं, श्रोतारं, अतिथिम, रघुष्यदम् तं अग्निं मनुष देवता तये अवसे हवामहे।

३ अश्व न क्रन्दत् वैश्वानर युगे युगे कुशिकेभि गविभि सम इ यते। स अमृतेषु जागृवि अग्नि सुवीर्य स्वश्व रत्नं न दधातु।

४ वाजा अग्नय तविषीभि प्र यन्तु। सम्मिश्ला पृषती शुभे अयुक्षत। बृहदुक्ष विश्वदस आ दाभ्या मरुत पर्वतान प्र वेपयन्ति।

५ विश्वाकृष्टय मरुत अग्नि श्रिय। त्वेषम उग्रं अव वयम आ ईमहे ते रुद्रिया स्वानिन, वर्षे निर्णिज सुदान व सिंहा न हेषक्रत व।

६ व्रातं व्रात गणं गणम् सुशस्तिभि मरुताम ओज अग्ने भामं ईमहे। पृषदश्वास अन वभ्राधस धीरा विदथेषु यज्ञ गन्तार।

मै अग्नि हूं, मै जन्मसेही सर्वज्ञ हुआ, घृत यही मेरा है, मेरे मुखमे अमृत है, तीन तत्त्वोंसे बना हुआ तो तेज, वह मै हूं, मैही रजोलोकका नापनेवाला, मै अग्नि अविनाशी तपनशक्ति, और हवि जिसको कहते है वहभी मैहीं हूं। ७

एक उत्कृष्ट जाति उत्पन्न करनी चाहिये, ऐसा मनमे विचार लाकर उसने तीन तरहके साधनो करके ज्योतिर्युक्त सूर्यका शोधन किया. इस प्रकार उसने अपने खुदके सामर्थ्यसे अत्यन्त श्रेष्ठ प्रकारका एक रत्न निर्माण करके (अपने साधनसे द्युलोक और पृथिवीलोकका दर्शन किया)। ८

यह द्युलोक और पृथिवीलोक, जोकि कदापि क्षीण न होनेवाला व सैकडो वर्ष प्रवाहो करके वहनेवाला ऐसा (मधुर) झरना है। बिलकुल गानेके लायक ऐसे स्तोत्रोका प्रज्ञावान् जनक है, जो उदार है व मातापिताकी गोदीपर बडे आनन्दसे खेलता है ऐसे इस सत्यवादी अग्निको प्रसन्न करो. ९ (२७)

सूक्त २७.

ऋषि—गाथी। देवता—अग्नि॥

नवीन होशियारी लानेवाली आहुति घृतयुक्त पात्रमेंसे स्वर्गकी ओर जा रहा है। जिसको कल्याणकी इच्छा है, ऐसा भाविक पूजकही देवके प्रति जा पहुचता है। १

जो प्रज्ञाशील है, जो यज्ञोका साधनीभूत है जिसकी कीर्ति बडी है और जो वैभवके निधि अर्पण करता है, ऐसे अग्निका स्तोत्रो करके मै गौरव करता हूं। २

हे अग्ने तू यदि सामर्थ्यवान् है तो तुझपरही (तेरी कृपासे) मै अधिकार चला सकू। मेरे शत्रुओ हमलेके घातसे निर्मुक्त होऊं। ३

जो सबको पवित्र करनेवाला है, जो स्तवन करनेके योग्य है, और जिसके केश ज्वालारूप है ऐसे उस अग्निको इस यज्ञमे प्रज्वलित करते है। ४

---

७ जन्मना जातवेदा अग्नि अस्मि, घृत मे चक्षु, मे आसन् अमृतम्। विधातु अर्कः, रजस विमानः, [illegible] हविः अस्मि नाम्।

८ त्रिभि पवित्रै [illegible] मति प्रजानन् त्रिभि पवित्रै अर्क अपुपोत्हि स्वधाभि वर्षिष्ठं रत्नं अकृत, आत् [illegible] पृथिवी परि अपश्यत्।

९ [illegible] उत्स, [illegible]नाम् विपश्चित पितरं, मेळि, पित्रो उपस्थे मदन्तं तं [illegible]।

१ [illegible] प्र अभियव [illegible] देवान् जिगाति।

२ [illegible] वितावान अग्नि गिरा ईळे।

३ [illegible] वस [illegible] अनितरेम।

४ [illegible] मानि [illegible], त ईमहे।

जिसके सामर्थ्य बडे है, जो अमर है, घृत येही जिसके कपडे है, व उत्तम २ आहुति जिसको अर्पण करी हुई है ऐसा अग्निदेवही यज्ञमेंसे हमारी हविको पहुचा देता है। ५ (२८)

यज्ञपात्र इस प्रकार सिद्ध करके बडी भक्ति करके यज्ञ अर्पण करनेवाले उपासकोंने इस अग्निको अपनी रक्षाके लिये बुला लिया है। ६

हमारे हविको पहुचानेवाला यह अमर्त्य देव यज्ञकर्मको उत्तेजन देता हुआ अपनी अतर्क्य शक्तिकरके यहांपर आता है। ७

प्रज्ञाशील यज्ञके प्रति साधनीभूत व सामर्थ्यवान ऐसे उस अग्निदेवके पराक्रमके काममे (भक्तजन) स्मरण करते है व यज्ञकर्ममे उसको अग्रासन देते है। ८

उस श्रेष्ठ देवने यह सब अपनी बुद्धिद्वारा निर्माण किया. सामर्थ्यको सदोदित जन्म देनेवाले ऐसे सब भूतोंके आदिकारणको उसनेही अस्तित्वमे ले आए। ९

सामर्थ्यमे उत्पन्न होनेवाले हे अग्निदेव सर्वोमे श्रेष्ठ अत्यन्त दीप्तमान व (यज्ञपर) प्रेम करनेवाले ऐसे तुझको तेरे बलके स्तोत्रोंको गा करके मै यहांपर प्रस्थापित करता हूं। १० (१०)

बुद्धिमान् भक्त यज्ञसमयपर अपना सब बल खर्च करके [सब जगत्के] नियन्ता व संरक्षणकर्ता अग्निदेवको प्रदीप्त करते है। ११

जो सामर्थ्यका पुत्र है, जिसकी दीप्ति स्वर्गलोक तक फहरा रही है व बुद्धिशाली पंण्डितोंको जिससे ज्ञानसामर्थ्य प्राप्त होता है, एस उस अग्निदेवका स्तवन मै यज्ञपर्यन्त [illegible]ा हूं। १२

सामर्थ्यवान, स्तवनीय, वन्दन करने लायक व सुन्दर ऐसे इस अग्निदेवको उसके [illegible]जन प्रदीप्त करते है। १३

---

५ पृथुपाजा अमर्त्य घृतनिर्णिक, स्वाहुत अग्नि यज्ञस्य हव्यवाट्।

६ इत्था यतस्रुच धिया यज्ञवन्त सवान अग्नि ऊतये आचक्र।

७ अमर्त्य देव होता, विपथानि प्रचोदयन मायया पुरस्तात् एति।

८ विप्र यज्ञस्य साधन, वाजी वाजेषु धीयते, अध्वरेषु प्रणीयते।

९ वरेण्य धिया चक्र, दक्षस्य तना पितरं भूताना गर्भम् आदधे।

१० सहस्कृत, अग्ने सुदीतिम, उशिजम, वरेण्य, भूतानाम गर्भ आ दधे।

११ ऋतस्य योगे विप्रा वनुष यन्तुर, आतुरम, अग्नि वाजे समिन्धते।

१२ ऊर्ज नपातम उपर्याव दीदिवाम, कविक्रतु अग्नि अध्वरे ईळे।

१३ यथा ईळेन्य नमस्य तमांसि तिर दर्शन, अग्नि सम इ यसि।

अश्व की तरह दोनोको इधर ले आनेवाले इस सामर्थ्यवान् अग्निदेवको उसके भक्त प्रदीप्त करते है । हवि अर्पण करनेवाले उपासक उसके स्तोत्रोको गाते है । १४

हे सामर्थ्यवान् अग्निदेव (तेरी कृपासे) सामर्थ्यका उपयोग लेनेवाले हम अतिशय सामर्थ्य करके प्रज्वालित हुए तुझ सामर्थ्यवान् देवको प्रदीप्त करते है । १५

सूक्त २८.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

स्तुति और स्तोत्र–यह ही जिसकी सम्पत्ति है, ऐसे हे अग्निदेव सर्वज्ञ प्रातःकालके यज्ञ समयपर हमारे हवि व आहुतिको स्वीकार कर । १

हे अग्निदेव यह आहुति तेरेलिये सिजी हुई (पक्व) है और तेरे लिये ही वह अधिक स्वादिष्ठ करी है, हे अत्यन्त तरुण अग्निदेव उसे स्वीकार कर । २

हे अग्निदेव कल तैयार करी हुई जो आहुति हम तुझे अर्पण करते है उसका आस्वाद ले सामर्थ्यसे जन्म लेनेवाला जो तू उसकी यज्ञ मे अनुकूल दृष्टि है । ३

हे सर्वज्ञ और बुद्धिमान् (अग्निदेव) मध्यान्हकाल के यज्ञप्रसंगपर इस हमारी आहुतिका यहां पर स्वीकार कर । हे अग्निदेव तेरे श्रेष्ठ होने पर यज्ञमे तेरे हविर्भागको बुद्धिमान् लोग कभी हरकत नही पहुंचाते । ४

हे सामर्थ्य पुत्र अग्निदेव तीसरे यज्ञप्रसङ्गतक हम अर्पण करी हुई इस आहुतिके बारेमे (मनमे) अभिरुचिधर और होशियारीसे कियेहुए उत्कृष्ट द्रव्योसे परिपूर्ण इस यज्ञको उस अमर समुदायके पास पहुंचा । ५

हे सर्वज्ञ अग्निदेव तुझे अर्पण करीहुई इस आहुतिको सफल कर और उसको अंगीकार कर. यह कलही तैयार की गई । ६(३१)

---

१४ अश्व न देववाहन, वृप अग्नि सम् इध्यते । हविष्मन्त तं ईळते ।
१५ वृपत् अग्ने वहत दीधतं, वृपणं त्वा वयं वृपण सम् इधीमहि ।
१ अग्निदत्तो जातवेद अग्ने, प्रात सावे न हवि पुरोळाशं जुपस्व ।
२ अग्ने, पुरोळा तुभ्य वा घ पचत, परिष्कृत । यविष्ठ्य तं जुपस्व ।
३ अग्ने [illegible] आहुत पुरोळाश वी नहस सनु अध्वरे हित असि ।
४ जातवेद दवे, माध्यन् दिने सवने पुरोळाश इह जुपस्व । अग्ने धीरा भ्रमस्य तव भागधेयं विदथेपु
न प्र मिनन्ति ।
५ [illegible] हवींषि सवने आहुत पुरोळाशं वानिप अध अमृतेपु देवेपु जागृविं रत्नवते अध्वरे धाः ।
६ जातवेद अग्ने, पुरोळाशे आहुति दधान । तिरो अन्हयम जुपस्व ।

सूक्त २९.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

यहांपर मंथन की तैयारियां है. यहांपर (अग्नि) उत्पन्न करने की सब सामग्रियां सिद्ध करी हुई रखी है. अब श्रेष्ठ योतिपको लेकर आओ. अर्थात् अपन अपनी सनातन घर्षण पद्धतिसे अग्निको उत्पन्न करे । १

जिस तरह गर्भवती औरतोके पेटमे गर्भ रखा जाता है उसी प्रकार यह सर्वज्ञ (अग्निदेव) इन दो मथन यष्टिके ठिकाने स्थापित हुआ है. मनुष्यको जागृत रहकर व हवि अर्पण करके प्रतिदिन उसका गौरव करना ऐसी अग्निदेवकी महिमा है । २

यह जो मंथन यष्टि यहांपर चित्त पड़ी है (सो रहीहै) उसपर (दूसरी दृष्टि) बडी होशियारीसे डाल. देखो इसने झटपट ही गर्भवती होकर इस सामर्थ्यवान देवको उत्पन्न किया. यह तेजका एक स्तम्ब है और इसकी दीप्ति बहुत देदीप्यमान है । इलाके इस पुत्रका जन्म वडे मान आदरके साथ हुआ है । ३

हे सर्वज्ञ अग्निदेव हमारे हविको तू पहुंचावे, इस कारणसे हम तुमको नाभिपर अर्थात् इलाके श्रेष्ठपनेके ठिकानेपर प्रस्थापित करते है । ४

हे मनुष्यो, जो बुद्धिमान् है, जिसको भीतर (अन्तःकरणमे) और बाहर समत्व है, अर्थात् जो छली नही है, ऐसे मालूम नहीं होते जिसको मौतकी बाधा नहीं व जिसकी आकृति मनोहर है, ऐसे इस अग्निदेवको उत्पन्न करो. हे मनुष्यो जो यज्ञमे विजयध्वज है, जो सबोमे वारिष्ठ और जिसके पाससे उत्कृष्ट सुख प्राप्त होते है, ऐसे अग्निदेव को मथन काष्टोमेसे वाहिर निकालो. अर्थात् प्रकट करो । ५(३२)

---

१ इदं अधिमन्थनम् अस्ति, प्रजननं कृतम् अस्ति । एता विश्पत्नीम् आभर, अग्निं पूर्वथा मन्थाम ।

२ गर्भिणीषु गर्भ सुधित. इव जातवेदा अरण्यो निहित जगृवद्भि, हविष्मद्भि, मनुष्येभि अग्नि दिवे दिवे इड्य ।

३ उत्तानायाम् चिकित्वान् अवभर । सद्यः प्रवीता वृषणं जजान । अरुषस्तूप अस्य पाजः रुशत्, इळायाः पुत्र वयुने अजनिष्ट ।

४ जातवेद अग्ने हव्याय वोळहवे पृथिव्या नाभा अधि इळायाः पदे त्वा नि धीमहि ।

५ नर कविम् अद्वयन्त, प्रचेतसम् अमृत सुप्रतीकम् मन्थत । नरः, यज्ञस्य केतु प्रथमम् सुशेवम् अग्नि पुरस्तात् जनयत ।

यदि अपनी भुजाओंसे मनुष्योने इसको घर्षण करके उत्पन्न किया है तो इस काष्ठमे यकाटेक सामर्थ्यवान् घोडेकी तरह देदीप्यमान भासित होता है. जिस समय अश्विनी देवोंके मार्गसे यह प्रगट होता है उस समय अत्यन्त आश्चर्यकारक इसकी कांति दिखती है मानो इसने तृणोको जलाकर सब पाषाण साफ (उघडासा) कर देता है। ६

हवि पहुचानेवाला, सर्वज्ञ और स्तवनीय होनेके कारण अग्निदेवकी देवोंने यज्ञके ठिकाने स्थापना की है। प्रज्ञावान सामर्थ्ययुक्त, मेधावी, अत्यन्त उदार व बुद्धिमान् पुरुषो करके स्तुत अग्निदेवके प्रकट होतेही उनका प्रकाश सर्वत्र फैलता है। ७

हे हविके देनेवाले अग्निदेव, तू अपने स्थानपर विराज (बैठ) और इस सत्कर्मके मन्दिरमे सर्वयज्ञार्ह (देवोको) अपने २ स्थानपर विराजित कर तू देवताओं की इच्छा को तृप्त करनेवाला है व हविद्वारा तू उनकी पूजा करता है, इसलिये हे अग्निदेव अपने इस उपासक को दीर्घ आयु अर्पणकर । हे मित्रो इस धूम्रयुक्ति (अग्निकी) स्थापना करो । और सर्व विघ्नोसे मुक्त होकर उसके सामर्थ्यके शोधार्थ चलो। ८

इस वीर्यशाली अग्निदेवकी मदतसे देवतोने दुष्टलोगोका पराभव किया. वह प्रचण्ड सेना के पराभव करनेको समर्थ है। ९

जिस जगह तू (पहिले) जन्म लेकर प्रकाशित होता है वे तेरे लिये हरेक यज्ञावसर पर रखे हुये ये स्थान है। हे अग्निदेव, तू उनको अच्छी तरह पहिचानकर वहांपर विराजमान हो और हमारे स्तोत्र सफल हो वैसा कर। १० (३३)

जिस समय यह चेतनतासे भरगया हो किन्तु गर्भरूपमे ही स्थित होवे उस समय इसको तनूनपात कहते है और जिस समय यह उत्पन्न होता है (जन्मत्वको प्राप्त होता है) उस समय नराशंस ये नाम इसको मिलता है और जिस समय ये माताके पेटमे प्रगट होता है उस समय यह मातरिश्वा कहा जाता है, यह जिस समय अपना मार्ग आक्रमण करने लगता है तब वायु नाम हो जाता है। ११

---

६ यदि बाहुभि मन्थति, वनेषु वाजी अश्व न अरुष विरोचते अश्विनो यामन् अनिवृत चित्र न [illegible] दहन [illegible] तृणानि।

७ [illegible] हव्यवाहम देवास अध्वरेषु अदधु, केचितान, वाजी, विप्र, कविशस्त, सुदानु, [illegible]।

८ [illegible] लोके सादक। सुकृतस्य योनौ यज्ञ मादय। देवावी देवान् हविषा यजासि [illegible]।

९ [illegible] यज। अच्छ [illegible]। येन देवास दस्यून् असहन्त, अयं [illegible]।

१० [illegible] जात [illegible]। [illegible], त जानन् सीद अथ न गिर वर्धय।

११ [illegible] उच्यते, [illegible] भवति। यत मातरि अमिमीत मातरिश्वा। [illegible]।

इस प्रज्ञाशील देवको उत्तम मंथनक्रियासे उत्पन्न किया है व उसकी उत्तम रीतिसे संस्थापना हुई है. हे अग्निदेव, हमारे यज्ञ उत्तम रीतिसे सिद्धि प्राप्त कर और तेरे उपासक के लिये उसके यज्ञकर्म देवोंको सोप। १२

नाश रहित शत्रुओं को पराभव करनेवाला और कठोर डाढ़ोंसे युक्त इस अमर देवको मानवोंने उत्पन्न किया इस वीरके जन्म लेते ही वहन वहन के मुजब एक मतमे रहने वाली दस अँगुलियां उसका समारम्भसे स्वागत करती है। १३

सात प्रकारसे दातृत्व करने वाला यह अग्निदेव जिस समय अपनी माताके स्तनके पास लगा हुआ था तबसे यह सदैव उसीकी गोदमें विराजमान हुआ है. इस रमणीय देवने जिस समय उस चैतन्यदायक पुरुषके पाससे जन्म लिया तबसे एक दिन भी विश्रांति लेता हुआ वह दिखाई नहीं देता। १४

यह शत्रुओके साथ युद्ध करने वाला, मरुतके साथ (मानो) मित्रता जोडनेवाला और सर्व संसारसे पहिले प्रगट हुआ है उसकी स्तुति करनेवाले को यह मत्र मालूम होय इस कारण कुशिकोने उसका एक प्रतिभासम्पन्न स्तोत्र गाकर उसको अपने घर प्रज्वलित किया है। १५

हे ज्ञानवान् हविर्दायक जिस प्रयोजनके लिये हमने यहां पर इस पवित्र यज्ञ में आज तुझसे प्रार्थना करी है उसी लिये तू आया है. यह सत्य है. तूने अपना सामर्थ प्रकट किया है यह भी निसन्देह ठीक है. तू बुद्धिमान्, तू सब कुछ जानता है, इसलिये हमारे सोमकी तरफ आ। १७–३४–१–२

---

१२ कवि सुनिर्मथा निर्मथित, सुनिधा निहित । अग्ने स्वध्वरा कृणु, दवयते देवान् यज ।

१३ मर्त्यास, अस्रेमाण, तरणि वीळुजम्भम, अमत (मर्त्यास) अजी जनन् । दश स्वसार ममनी। अग्रुव पुमासं जात अभिसंरभन्ते ।

१४ यत् ऊधनि अशोचत्, मातु उपस्थे सप्त होता सनकात प्र अरोचत् । यत् असुरस्य जठरात अजायत दिवे दिवे सुरण न निमिपति ।

१५ अमित्रा युध मरुताम् इव प्रया, प्रथमजा ब्राह्मण विश्वम इत विदु । कुशिकास सुम्नायन्त आ एरिरे, एक एक दमे अग्नि सम् ईधिरे ।

१६ चिकित्व होत, यत अद्य अस्मिन् प्रयाति यज्ञे त्वा इह अवृणी मति, ध्रुवम अया ध्रुव उत शमिष्ठा । प्रजानन विद्वान सोमम उपयाहि ।

अध्याय दूसरा २.

अनुवाक तिसरा ३.

सूक्त ३०.

॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता-अग्नि ॥

सोम अर्पण करनेवाला तेरा मित्र तेरे (आगमनकी) इच्छा कर रहा है। वे सोमरस निकालरहे है और हविको तैय्यार करके ला रहे है। लोगोने कितनी निन्दा की तथापि उस (निन्दाको) वह सहन करनेको आरूढ है; क्योकी हे। इन्द्र तुम्हारे तुल्य विवेकी यहाँ और कौन है? १

अत्यन्त विस्तृत रजोलोकतकभी जाना तुह्मारे लिये दूर (मुश्किल) नही है। इस लिये पीतवर्ण अश्वपर आरूढ होनेवाले (सवारी करनेवाले) हे देव तू अपने घोडोको जोतकर शीघ्र यहांपर आव. अग्नि प्रदीप्त करके यह जो हवि प्रदीप्त करनेमे आ रहे है. वे सब तेरेही प्रीत्यर्थ हो रहे है क्योकि तू धैर्ययुक्त और शौर्यवान् है। २

इन्द्रका मुकुट बहुतही उमदा शोभायमान हो रहा है। उसको सब जगय विजय प्राप्त होना है। सैन्यसमुदायपर उसहीका आधिपत्य है। (अधिकार है) उसके बहुतही बडे २ कार्य है और वह शत्रुओका नाश करनेवाला है. हे सामर्थ्यवान् देव, शत्रुओपरसे आक्रान्त अथच पीडित होनेपरभी तूने उग्रत्व धारण करके जो २ पराक्रम किए थे सो स्मरन करना चाहिये. ३

निस्सन्देह स्थिर पदार्थोकी व्यवस्था करके दुष्टोका शासन (दण्ड) करता है व (इस जगहपर) तेराही एक प्रमुत्व गाजे रहा है। द्युलोक, भूलोक तथा पर्वतो तक वे सब तेरीही आज्ञानुसार अपने २ स्थानपर स्थिर होकर आरुढ है. ४

अनेक भक्तोके सिवाय (अतिरिक्त) जिसका अन्यसेभी आमन्त्रण किया जाता है, ऐसे हे इन्द्र, दुष्टोका संहारक और जगत्काप्रभु अकेला तूही है। जब २ मनुष्योने तेरी स्तुति करी तब २ तू उनको धैर्य देकर आश्वासन करता है। हे उदार इन्द्र, जिसका अन्त लाना कठिन है ऐसे इस द्यावा पृथिवीको तूने हथेलीपर (हस्तामलकवत) रख छोडा है। वह तेरी एक मुष्टिमात्र हुई है। ५ (१)

हे इन्द्र तेरा (रथ) अश्वोसहित खाली उतरता हुआ यहांपर (आवे). शत्रुओका सहार करते हुए तुझको वज्रभी यहांपर प्राप्त होवे. जो तेरा प्रतिरोध करते है, जो पिछाडीसे आकर तेरेपर हल्ला (आक्रमण) अथवा तेरे पाससे जो बहुत दूर है उन सबको मार डाल. यह सब जगत् सत्यमय कर और उनमे अपना प्रवेश होने दे. ६

जिस मनुष्यके लिये तू द्रव्यकी निधिबटोर कर रखता है पहिले कभी गृहसौख्य न पाए हुए उसको उसका उपयोग कर देना है, हे इन्द्र विपुल घृत प्राप्त कर देनेवाली तेरी कृपा वास्तवमे कल्याण देनेवाली है। अनेक भक्तोसे आमन्त्रित किएहुए हे देव तेरे औदार्य गुण हजारो प्रकारके सुख देनेवाले है। ७

४ अच्युतानि च्यावयन् हि स्म त्वं वृत्रा जिघ्नमान एक चरसि । द्यावा पृथिवी पर्वतास तव वृताय अनु निमिता इव तस्थु ॥

५ पुरुहूत, उत एक वृत्रहा सन् ब्रवीमि असगे इन्द्र अवद । मघवन इन्द्र इमे अपारे सदसी चित यत् सङ्गृभ्णा ते कारा इत् ॥

६ इन्द्र हरिभ्याम् प्रवता ते सु प्र । ते वज्र शत्रुन प्रमृणन प्रएतु प्रतीच अनुच पराच [illegible] विश्व सत्य कृणुहि विष्ट अस्तु ॥

७ यासु यस्मै मर्त्याय अदधा स अभक्त चित गेय नन न । इन्द्र ते भूताना मर्मा [illegible] भद्रा । पुरुहूत राति सहस्र दाना ॥

जिसका अनेक भक्त स्तवन करते है, ऐसे हे इन्द्र, दानवोंके साथ वास्तव्य करनेवाले कुणारुके हाथ तोड कर तू उनका चूर्ण कर डाल. वृत्र और पिआरुके पॉव तोड डालकर तू अपने सामर्थ्यसे उनका वध करता है। ८

हे इन्द्र समान, सर्व प्रेरक और विस्तीर्ण पृथिवीको तेने अपनी जगहपर स्थिर कर रखी है इस पराक्रमी देवने आकाश और अन्तरिक्षको स्थिरता सौंपी है (दी है). तूने जिनमे वैर उत्पन्न किया वे जल इधर वहते हुए आवे। ९

हे इन्द्र, जिसने गायको प्रतिबन्धयुक्त कर रखी थी, ऐसा वह वल आपके प्रहारके प्रथमही चूर्ण होगया. (इस इन्द्रने) गायोको जानेके लिये मार्ग सुगम किया था प्रार्थना करके अनेक सकाम स्तुति होनेपर इस इन्द्रको अधिक उत्तेजित किया था.
१० (२)

एक दूसरेसे संलग्न हुए व धनसे परिपूर्ण द्यूलोक और भूलोकको एकत्वसे व्याप्त कर दिया है. इस लिये ये शूर अपने रथमे आरूढ होकर उसके प्रति जोडे हुए अपने रथको अन्तरिक्षसे हमारे पास ले आवे. ११

---

८ पुरुहूत इन्द्र सदृगनु क्षियन्तम् कुणारुम् अहस्त सम् पिणक्। इन्द्र वर्धमानं वृत्रं पियरुं तवसा [illegible]पाद [illegible] ॥

९ इन्द्र [illegible] अपाग महीम् भूमि सदने निमसत्थ। वृषभ अन्तरिक्षं द्या अस्तभ्नात्। [illegible] प्रसूता [illegible] ॥

जिसका अश्व पीतवर्ण है, ऐसे इन्द्रसे नियुक्त व दृष्ट कराई हुई दिशाकी ओर (जानेको) सूर्य कभीभी चूकता नही है। जब २ सर्व मार्गोका आक्रमण अपने रथो-द्वारा वह करता है तब २ वह अपना रथ छोड़ देता है। १२

रात्रि व्यतीत होनेके अनन्तर देदीप्यमान, उपाके आश्चर्यकारक तथा स्थानोपर फैलनेवाले तेजको अवलोकन करनेके लिये सर्व जन उत्सुक हो रहे हैं. और जिस समय. १३

स्तनोके बीचमें स्थित सफेदीका पुञ्जही (मानो) पकहुए रुचिकर (दुग्धको) धारण करके (नवीन वेतकी) जवान गाय इधरमे झूलना झूल रही है। जिस समय लोकके पोपणके लिये गायके अङ्गमे इन्द्रने दूध रखा उस समय उसमें (मानो) सर्व माधुर्य ओतप्रोत करके यज्ञ हुआ दिखाई देता है। १४

हे इन्द्र आपका सब सामर्थ्य अङ्गमे देखो. (शत्रुओने) सब मार्ग बन्द कर रखे हैं. अपने मित्र और भक्तोको गाना सिखाओ. जो मनुष्य अनेक प्रकारकी कठिन युक्तियां अथवा अभेद्य मार्ग निकालता है उसका वधही होताहुआ दिखाई दिया है. कारण कि वे शत्रुत्व दिखा रहे है और वे अपने पास बडे २ धनुप लिए हुए है।१५(३)

---

१२ हर्यश्व प्रसृता. प्रदिष्टा दिश सूर्य दिवे दिवे न मिनाति । यत् अध्वन आत इत अश्वान् आनट तत अस्य तु विमोचनं कृणुते ॥

१३ अक्तो यामन विवस्वत्या उपस यदि चित्रम अर्वाकम दिदृक्षन्ते । यत महिना आ ... इन्द्रस्य कर्म, पुरूणि सुकृता विश्वे जानन्ति ॥

१४ वक्षणासु निहित महिज्योति पक्व बिभ्रति आ मा गौ. चरति । यत ... इन्द्र ... अदधात उस्रियाया विश्वं स्वाद्म सम्भृतम् ॥

१५ इन्द्र दृह्य । यामकोशा अभूवन । गृणते, सखिभ्य यज्ञाय शिक्ष । दुमायव दुरेवा निपाव्य रिपव मर्त्यास हन्तास ॥

अत्यन्त निकट आईहुई शत्रुओंकी एक २ गर्जना (सबको) व्यथित कर रही है। अपने अत्यन्त तप्तवज्रको उनके अङ्गपर फेंक उनकी जडेतकको तोड डाल और उनको यातना दे, उनको सङ्कट होय ऐसा उपाय कर, और हे उदार देव, शरण आए उनको (राक्षसोको) दीन जानकर मत छोडो। वे मारने लायकही है। १६

हे इन्द्र, राक्षसोको जडसे उखाडकर उनके मध्यभागपर शस्त्र चला और उनको छेद डाल। कितनी दूरसे तू सन्देहमे पडा है। तेरे भक्तोसे द्वेष करनेवाले (दुष्टोके) अङ्गपर जलते हुए शस्त्र फेंक। १७

हे उत्तम मार्गदर्शक इन्द्र जिसके लिये अनेक तरहकी विपुल सम्पत्तिपर तेरी सत्ता है. उनके प्रयोजनार्थ हमारे कल्याण निमित्त अश्वपर आरूढ होकर आ. हम तेरे निकट वहुत धनकी याचना करनेवाले होगे. हे इन्द्र सन्ततिके लिये हमारे भाग्यको नियुक्त कर। १८

हे इन्द्र, उत्कृष्ट धन हमारे लिये प्राप्त कर दे. तेरे सरीखे उदार होनेपर हम क्या तेरे प्रसादसे खाली रह सकते है? हमारी कामना वडवानलकी तरह वृद्धिगत हो रही है। सम्पतिके अधिष्ठाता हे इन्द्र तू उसको शमन कर। १९

---

१६ अवम आमत्रे घोष संगृण्वे। येषु तपिष्ठाम अशनिम नि जहि। ईम अधस्तात् वृश्च वि रुज, सहस्व मघवन रक्ष रन्धयस्व जहि॥

१७ इन्द्ररक्ष नतमुत्म इव वृह। मध्यं वृश्च। अग्रं प्रति शृणीहि। सलह्नकं कावत आचकर्थ। ब्रह्मद्विषे तपुषि हेतिं अस्य॥

१८ [illegible] पृथा दृषा स आसतिम्, स्वस्तये वाजिभि च। वृहत राय वन्तार स्याम। [illegible] प्रजावान भग अस्तु॥

१९ इन्द्र [illegible] आभर। [illegible] प्रकेत निर्धामहि। अस्मे काम उर्व इव पप्रथे। वसूनाम् [illegible]।

हमको धेनु और अश्व अर्पण करके हमारी इस कामवासनाको तृप्त कर और अपने आनन्दप्रद कृपाप्रसाद करके हमारी योग्यता (प्रतिष्ठा) बढा । अलौकिक तेजकी इच्छा करनेवाले विद्वान् कुशिकोंने अपनी उत्तम स्फूर्तिके उपायसे ये स्तोत्र तेरे प्रीत्यर्थ रचे है । २०

हमको गाय देनेके लिये गायके गोष्ठ खोल. हमको विपुल सम्पत्तिके अधिकारी करदे. हे सामर्थ्यवान् देव तू स्वर्गतक व्याप्त होनेवाला और सच्चा बलशाली है. हे उदार इन्द्र तू गायका दान करनेवाला है इस कारण हमारी हाक सुनतेही (पुकार सुनतेही) जागृत हो । २१

जो प्रत्यक्ष सुखरूपही है जिसका शौर्य अप्रतिम है । यद्यपि तू उग्र है तथापि युद्धसमय जो संरक्षणके लिये पुकार मारता है सोही तू दिलसे जान जाता है । जो दुष्टोंका वध करनेवाला है अथवा जो सम्पत्ति फिर गृहण कर देता है ऐसे इन्द्रके लायक यह उत्साह-वर्धक सोम सिद्ध होनेपर अपने उनकाभी आमन्त्रण करेंगे । २२ (४)

सूक्त ३१.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता– इन्द्र ॥

जिस जगह अपनी कन्या (उषाकी) सन्ततिको अलङ्कार चढते है [illegible] समाधान करके जगत्पिताको (द्यौको) विश्रान्ति हुई, उसीही समय विद्वान तथा गवोंका अनुशासन करनेवाली अग्निका सत्यपूर्ण विधिके साथ परिपालन होता है, इस लिये वह जगत्पिताकी कन्याके (उषाके) पुत्रत्वको प्राप्त हुआ । १

२० गोभि अश्वे इमं काम मन्दय, चन्द्रवता राधसा च पप्रथ स्वर्यव विप्रा कुशिकास [illegible] मतिभि' वाह' अक्रन् ॥

२१ गोपते गा गोत्रानः आ दर्दहि । अस्मभ्यं सनय वाजा गम यन्तु । वृषभ [illegible] असि मघवन् गोदा अस्मभ्य सुबोधि ॥

२२ शुन नृतमं उग्र समत्सु ऊमये शृण्वन्तम वृत्राणि घ्नन्त धनानाम [illegible] न्भरे हुवेम ॥

१ यत्र दुहितु मेक ऋनन् पिता शग्म्येन मनसा सद ग्मे । [illegible] मर्यन् दुहितु नप्त्य गान ॥

उस पिताने सम्पति भाईबन्धुको नहीं दी, किन्तु अपनी कन्याके पुत्रको उसने सम्पत्ति मिलनेवाले सब पदार्थोंका उत्तराधिकारी किया. तो सत्कृत्यका एक कर्ता और उसका कौतुक करनेवाला भलताही है, कहना चाहिये । २

अपनी जिव्हाद्वारा कम्पायमान दिखते हुए उस महत्तेजके पुत्रका सन्मान करनेके लिये अग्निने जन्म लिया । अग्निका जन्म अलौकिकही होता है अथवा उसीकाही जन्म अलौकिक होता है । यज्ञ करनेपर पीतवर्ण अश्वोसे युक्त इन्द्रकभी अलौकिक प्रवृत्ति (पराक्रमकी ओर) होती है । ३

इन्द्रके युद्ध होनेपर विजयी सेनाने उससे मिल करके और अन्धकारमें बलवत्तर तेज उससे प्राप्त कर लिया इन्द्रको पहिचानकर उनके स्वागतार्थ सामने आई और इन्द्र धेनुका अकेलाही मालिक हुआ । ४

सुदृढ किलेसे कैद हुई ऐसी (धेनुको) प्रज्ञाशील पुरुषोने मुक्त करी और सात विद्वान पुरुषोने उसको भक्तिपूर्वक अन्तःकरणसे उस जगहमेसे निकाली. सत्यधर्मका मार्ग विस्तारपूर्वक उनको विदित हुआ इन्द्रने इन सबको पहिचानकर भक्तोकरके नम्रतापूर्वक प्रार्थना किये जानेपर प्रवेश किया । ५ (५)

जिस समय पर्वतोमेसे छिद्र सरमाको ज्ञात हुआ. उस समय उसने पहिलेके मुताबिक एक बडा रस्ता उत्तम रीतिसे तैयार किया । उस सरमाने विनाशरहित उस सेनाका अग्रभाग अपने पास लिया था. धेनुका शब्द (रम्माना) सुनतेही वह वहांपर ठेट तक पहुंची । ६

अत्यन्त ज्ञानसम्पन्न इन्द्र अपने मित्रोंको साथ लेकर कहांपर गया। इतनेहीमें उदरमें छिपी निधिको उस सत्कृत्यशील इन्द्रके सामने पर्वतोंने (एकदम) निकाली। अपने तरुण मित्रोंके साथ इन्द्रकी उपासना करनेवाले मानवोंको धेनुकी प्राप्ति हुई और अङ्गिरसभी उसके पूजनमें निमग्न हुआ। ७

जो २ वस्तु अस्तित्वमें है उनकी प्रतिमास्वरूप इस सनातनकालसे अस्तित्वमें स्थित इन्द्रको पृथिवीमेंके सब गोष्ट मालूम है. शुष्णाकोभी यह इन्द्रही मार डालता है। अपने स्वर्गमें उच्चस्थानपर विराजमान, धेनुओंके प्यारे, देदीप्यमान कान्ति करके युक्त और हमारे अत्यन्त प्यारे इन्द्रने हमारे सब मित्रोंको सङ्कटमें मुक्त किया है। ८

धेनुकी प्राप्ति होनी चाहिये ऐसी इच्छा मनमें रखकर जिन्होंने अमर्त्यत्वका मार्ग प्रार्थनाके द्वारा ढूंडा। वे खाली बैठे। निस्सन्देह येही उनके विस्तृत सदन कि जहांपर बैठकर उन्होने सत्य व्यवहार द्वारा (उत्सवप्रद) महिनोंकी प्राप्ति होनेकी प्रार्थना की। ९

प्राचीन निर्झरमेंसे दुग्धप्राप्तिकी इच्छा करनेवाले (अङ्गिरसको) जब कभी उनके वैभवनिधि दृष्टि पडे, तब उनको सन्तोष हुआ। उनकी आनन्दगर्जना द्युलोक और भूलोकको भीडराने लगी। गाय मिलनेपर उन्होंको आनन्द हुआ और उन्होंकी रक्षाके लिये उन्होंने शूरपुरुषोंको नियुक्त किया। १० (६)

उस वृत्रनाशक इन्द्रने स्तुति और हविके योगमें सन्तुष्ट होतेही सैन्यसमुदाय ग्रहण करके धेनुको प्रतिबन्धसे मुक्त किया। अनन्तर उस सर्व व्यापिनी और उत्कृष्ट धेनुने अपने ऊधमें घृत उत्पन्न करनेवाला दूध भरावे रुचिकर व मधुर पेय इन्द्रके लिये दोहने लगे। ११

---

७ विप्रतम सर्वायन अगच्छत ईं, सुकृते अद्रि गर्भम अ सदयत्। मर्य युवभि मरवस्या ससान। अथ अग्ङिरा सद्यः अर्चन अभवत ॥

८ सत सत प्रतिमानं पुरोभू विश्वा जनिम वेद, शुष्णम हन्ति। दिव पदवी गव्युः [illegible] न सर्वान् अवद्यात प्र नि अमुञ्चत ॥

९ गव्यता मनसा अक अमृतत्वाय कृण्वानाम नि सेनु इदं नित [illegible]

मामान अ निपासन ॥

१० [illegible] पय दुयाना स्व सम्पश्यमाना अभि असदन। [illegible]

जाते नि [illegible], [illegible] ॥

११ स वृत्रहा इन्द्र जानेभि [illegible]

घृतवत् सरन्ता मधु स्वाद्म दुदुहे।

उस आङ्गिरसने अपने पिताके लियेभी एक गृह तैयार किया और वहांपर प्रकाशमान और विस्तीर्ण वसतिस्थान उसको दिखाया। अपने मातापिताको दृढ आधारदेकर बाद स्थिरता आनेपर उच्चस्थानपर विराजमान उस आङ्गिरसने अपने अत्यन्त चपल स्वभाववाले पिताको स्थैर्य दिया।
१२

जिनमे दोषरहित सब स्तोत्र एकत्रित हुए है, जो अकस्मात् बडा हो सकता है अथवा जो सर्व सञ्चारी है, ऐसे इन्द्रको सामर्थ्यवती स्तुतिओसे द्यूलोक और भूलोक एक २ विभाग करनेके लिये जिस समय प्रवृत्त किया उस समय सर्वशक्ति इन्द्रके अङ्गमे प्रकट हुई।
१३

तेरी मित्रता उत्कृष्ट है इसलिये तेरे सामर्थ्यकी इच्छा करता हूं। तेरे वास्ते रचेहुए इन स्तोत्रको (देख) प्रज्ञावान् तेरे अनुग्रहकी इच्छा रखकर मै आया हुआ हूं। हे उदार (इन्द्र), हमारा संरक्षक हो।
१४

विस्तीर्ण, विशाल और सुखकारक प्रदेश जानकर, उसने अपनी कृपाके कारण वहांपर भक्तोंको जानेके लिये प्रवृत्त किया। देदीप्यमान इन्द्रने अपने शूर सहायता करनेवालेकी मददसे सूर्य, उषा प्राणी और अग्निको एकही समयमे निर्माण किया। १५(७)

घटक कृपालु आधिपति इन्द्रने वास्तवमे सर्वव्यापि एवम् अखिल सन्तोपकारक उदकोंके एकत्र प्रवाह चलानेके लिये उसको बन्धनसे मुक्त किया। ज्ञानवान् और पवित्र पुरुषोंके यत्नसे जगत्को पवित्र करनेवाली वह मधुर जलधाराएँ अपना प्रवाह अहोरात्र (वहाने) चला रही है।
१६

१२ [illegible] निर् सदन संचक्र सुकृत [illegible] मही विष्यन् हि। स्कम्भनेन जनित्री [illegible] [illegible] आसीना नभसा वि [illegible] ॥

१३ [illegible] विश्वं रोदस्योः शिश्नथे धात्। इन्द्राय विश्वा [illegible] ॥

१४ [illegible] पूर्वी नियुत यन्ति। महि स्तोत्रं [illegible] ॥

१५ [illegible] हि विद्वान् [illegible] चरथं सम् ऐरत् आन् इत्। दीदान इन्द्र नृभिः [illegible] ॥

१६ [illegible] अप असृजत् चित। मध्व पवित्रे कविभिः [illegible] ॥

कृष्ण और शुभ्र ऐसे वेदो जैसे सूर्यके सामर्थ्यके लिये साथ २ जा रहे है । और उसीही समयमे हे इन्द्र, तेरे प्यारे, चपल तथा शूर मित्र पापका परिहार करनेके लिये सामर्थ्यके पास एकत्र होते है । १७

वृत्रका वध करनेवाले (हे इन्द्र) सबकी आयु: तेरे हाथमे है और जिस अर्थमें तू सामर्थ्यवान् है उसी प्रयोजनके लिये हमको चिरायु करके हमारे सत्य पूर्ण और मधुर स्तोत्रोंका स्वामी हो । १८

आङ्गिरसकी तरह प्रमाणपूर्वक उसका पूजन करके अपने उत्कर्ष होनेके लिये पुरातनदेवको पुन: नवीनत्व मै देता हूं । हे उदार इन्द्र, भक्तिहीन दुष्टोको समूलोच्छेद नष्ट कर डाल और हमारे कल्याणके लिये तेजकी प्राप्ति कर दे । १९

जगत्को पवित्र करनेवाले उदकका यह प्रवाह भरपूर हो गया है । हम उस प्रवाहसे सहजमे पार हो जाय । हे इन्द्र, तू रथमे आरूढ होकर शत्रुओसे बचा ले, और हमारी गाय शीघ्र हमको मिले, ऐसा कर । २०

वृत्रका वध करनेवाला धेनुके स्वामी (इन्द्रने) (हमको) गाय दिखलाई है और कृष्णवर्ण प्रदेशके अन्तरङ्ग भागमे उसने अपनी प्रदीप किरणोसे प्रवेश किया है । आपकी सत्वधीर आज्ञाको हमको सत्यका उपदेश करे । इसने अपने (दिव्यमन्दिरके) सब फाटक खोल रखे है । २१

---

१७ कृष्णे वसुधिती यजत्रे उभे सूर्यस्य मंहना अनु जिहाते । यत् कामया कजिया मराय ?ज ? । इन्द्र ते महिमानं परि ॥

१८ वृत्रहन्, विश्वायु, वृषभ., वयोधा सूनृताना गिरा पति भव । शिवेभि. मन्येभि महीभि ऊतिभि सरण्यन् महान् न आ गाहि ॥

१९ अङ्गिरस्वत् तं नमसा सपर्यन् सन्यसे पुराजाम् नव्यं कृणोमि । बहुला अदेवी द्रुह ?ि याहि, मघवन् न सातये च स्व. धा. ॥

२० पावकः मिहः प्रतना अभूवन् । आसाम् पार न स्वस्ति पिपृहि । इन्द्र रथिर त्व न ?ि?ा पाहि । मक्षु मक्षु न गोजित कृणुहि ॥

२१ वृत्रहा गोपति गा अदिदिष्ट, अन्तै धामभि कृष्णा ?न्त ग?? । सूनृता ?न ?ि?ा ?ान विश्वा स्वाः दुर च अप अवृणोत् ॥

जो प्रत्यक्ष सौख्यही है। जिसके शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारण युद्धमें सरक्षणके लिये हांक (पुकार) मारतेही जो आतुरताके साथ सुनता है, जो दुष्टोंका नाश करनेवाला है व जो सम्पत्ति प्राप्तकरवा देता है ऐसे उस इन्द्रको अपने अपने इस सिद्ध उत्साहवर्धक सोमके लिये आमन्त्रण करे। २२ (८)

सूक्त ३२.

॥ ऋषि -विश्वामित्र । देवता-इन्द्र ॥

हे सोमके अधिपते इन्द्र, जैसे मध्यान्हका हवि तुझको प्रिय लगता है । वैसेही हमारे इस सोमका प्राशन कर। हे उदार (इन्द्र), अपने घोडे छोडकर इस सोमरसमें इतना तल्लीन हो कि तेरे कपोल फूलेहुए दिखाई देवे। १

हे इन्द्र, जिसमे दुग्ध और यव मिलाया गया है, ऐसे इस चमकी ले सोमरसको पी। तुझको आनन्द होय इस लिये यह तुझको अर्पण किया गया है। स्तोत्रोंके गानेमे निमग्न मरुत्का समु[illegible]ाय तथैव रुद्रके साथ सोमरससे तू तृप्त होकर वृद्धिगत हो। २

जिसने तेरा सामर्थ्य व वल वढाया और हे इन्द्र जो तेरे तेजका पूजन करता है ऐसे मरुत् और रुद्रको साथ लेकर हे वज्रधारी व मुकुट धारण करनेवाले देव, मध्यान्हके यज्ञ प्रसङ्गमे (सोमरसका) प्राशन कर। ३

---

२२ शुनं, नृतम [illegible] समत्सु जनये शृण्वन्तम वृत्राणि घ्नन्तं, धनानाम् साचितं मघवानं इन्द्रं अस्मिन्भरे हुवेम ॥

१ सोमपते इन्द्र [illegible] माध्यन्दिनं सवन ते चारु इमं सोमं पिब ऋजीषिन् । मघवन् हरी विमुच्य [illegible] ॥

२ इन्द्र [illegible] सोमं पिब ते मदाय रतिन । ब्रह्मकृता मरुतेन गणेन रुद्रै सजोषा [illegible] ॥

३ [illegible] इन्द्र ये मरुत ते शुष्म, ये तावषीम् अवर्धन् ते ओज अचन्त, रुद्रेभि सगण· [illegible] पिब ।

जो मरुत इन्द्रके सैनिक है या जिनकी प्रेरणा करनेपर अपने कोही अमर सम-झनेवाले वृत्रके मर्मस्थान इन्द्रको विदित हुए। उसी मरुतने निस्सन्देह मधुर सोमरस इंद्रके पास पहुचाया। ४

हे इंद्र जिस तरह मनुके हविका तूने स्वीकार किया है तथैव हमारे हविकोभी अङ्गीकार करके शाश्वत आनंद प्राप्त होनेके लिये सोमका प्राशन कर। शील घोडेपर च-ढनेवाले देव उसी तरह यज्ञद्वारा तू वृद्धिगत हो। चपल मरुतकी सहायतासे उदकका प्रवाह तूही वहानेके लिये लाता है। ५ (९)

हे इंद्र, (युद्धमे) फहरानेवाले शस्त्रो करके पवित्र जलमे गेरे हुए वृत्रको मार डालता है उस समय जैसे घोडे रणाङ्गणमे दौडते फिरते है उसी तरह दौड जानेके लिये तूने उदकको मुक्त किया। ६

नमस्कृतिसे जो वढता है, जो श्रेष्ठ और व्युत्पन्न है, जिसको संसारका हाल विलकुल मालूम नही है, व जो सदा तरुणही रहता है और जो यज्ञार्हदेवकी महिमा जिसको प्रिय है एसी द्यावाभूमितककोभी जिसका नापना न आसका और न अगाडी वह इसको नापसकेगी। ऐसे इंद्रकी प्रीत्यर्थ हम यजन करते है। ७

इद्रके कृत्य तथा सुकृत्य वहुतही है। कोईभी देव उसकी आज्ञाका भङ्ग करनेके लिये नही आ सकता। इसने भूलोक और इस द्युलोक आधार दिया और अद्भुत कार्य करके सूर्य और उषाको उत्पन्न किया। ८

---

४ ये मरुत· इन्द्रस्य शर्ध आसन्। येभि हपित अमर्मण मान्यमानस्य वृत्रस्य मर्म विद त

२ नु अस्य मधुमत् विविप्रे॥

५ इन्द्र मनुष्वत् सवनं जुपाण शश्वते वीर्याय सोमं पिब। हर्यश्व स यज्ञै या वज्रस्य मरुद्भि

अप· अर्णा सिसर्षि॥

६ यत् ह चरता वधेन देवी परि वविवांसं शयान अदब्ध वृत्र जघन्थ न आता मर्त्य अर्णः सि

अप. प्र असृज॥

७ नमसा वृद्धं, वृहन्तम् कर्त्वं अजर, युवानम्, यस्य यज्ञस्य महिमान प्रिय रोदसी मनातु मापा

इन्द्र याजम इत्॥

८ इन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरुणि। विश्वे देवा व्रतानि न मिनन्ति। य पृथिवीं उत द्यां यस दाधार

सुदंसा सूर्यं उषस जजान॥

हे द्रोहरहित इन्द्र जन्म लेतेही तू सोमका प्राशन करता है, द्यूलोक अथवा दिवस, मास अथवा वर्ष इनमेसे कोईभी तेरे तेजको परास्त करनेके लिये नही आया। ९

हे इन्द्र तू जन्म लेतीही उस विस्तीर्ण स्वर्गमें विराजमान होकर अपने संतोषार्थ सोमरसका पान करता है। इसी कारण तुझ व्याप्त करनेको द्यावापृथिवी आई। तू अपने स्तोत्र गानेवाले भक्तजनोका पोषक हुआ है। १० (१०)

अनेक भक्तोके लिये जन्म लेनेवाले (हे इन्द्र), जलको वेष्टन कर रखनेकासामर्थ्य तुझमे है। तू अपने पराक्रमसे सबको मार सकता है। द्यूलोकतकभी तेरे माहात्मकी इयत्ता मालूम नही हुई. कारण कि तू एकही जंघामे (पैरमे) सब पृथिवीको नाप सकता है। ११

हे इन्द्र, वस्तुत यज्ञ तुझको वर्धन करनेवाला है और सोमरससे युक्त हविही तुझको प्रिय हुआ। जिस कारण तू यज्ञके योग्य कहा जाता है उसीकारण यज्ञद्वारा हमारे यज्ञका रक्षण कर। अहिके वध करनेके समय यज्ञनेही तेरे वज्रकी रक्षा करी।१२

---

९ सन्द्राह इन्द्र तव तत् महित्वं सत्यं यत् जात· सद्य सोमम अपिब. ह। न द्याव न अहा, न मासा शरद ते तदस ओजा वरन्त ॥

१० [illegible] जात सद्य परमे व्योमन् मदाय सोमं अपिब यत् ह द्यावा पृथिवी आविवेशी अथ [illegible] अभवः ॥

११ [illegible] तव्दान ओजायमान अर्ण परिशयानं अहिं अहन् ते महित्वं द्यौ न अनुभूत [illegible] ॥

१२ [illegible] ते वर्धन भूत, उत सुतसोम नियेध प्रिय यज्ञिय सम्, यज्ञेन यज्ञं अव अहि [illegible] ॥

जो इन्द्र प्राचीन, मध्यकालीन एवम् व नूतन स्तोत्रोंसे वृद्धिगत हुआ। उन २ सामर्थ्यसे मै यज्ञद्वारा यहां आनेको प्रवृत्त करता हूं व मुझे नवीन आनंद प्राप्त हो इस लिये मै उनके मनको प्रसन्न करता हूं। १३

जिस समय मेरे अन्त:करणमे (स्तोत्र रचनेका) इच्छाने प्रवेश किया उस समय मैने (इन्द्रपर) स्तोत्र रचे। हमको उससे सङ्कटका पार सुखरूप गुजरे, इसलिये कार्यसमाप्ति दिन आनेके प्रथमही मुझको इन्द्रका स्तवन करने दे। जैसे नाँवपर बैठकर जानेवाले मनुष्योंको उभय (किनारेपरसे) मनुष्य हांक मारते है उसी तरह दोनो पक्षके मनुष्य इन्द्रकी स्तुति करते है। १४

इन्द्रके लिये यह कलश भरकर रखा गया है। अब " स्वाहा " ऐसे बोलकर मै उसको अर्पण करता हूं। जिस तरह पानीवाला (भिश्ती) अपनी मशक छोडता है इन्द्रके प्राशनार्थ मैने सोमरस यहा छोड रखा है। इन्द्रको प्रिय लगनेवाले इस सोमरससे उसको प्रदक्षिणा करके उसके सन्तोषार्थ उसको भर रखा है। १५

अनेक भक्तोसे स्तुति किये हुए हे इन्द्र, जिस समय इस प्रकार अपने मित्रपर उपकार करनेवाले शौकसे जिसमे धेनुओंको प्रतिबन्धने डाला था ऐसे अत्यन्त विस्तीर्ण और अभेद्य किलेकोभी तूने तोडा था। उस समय अगाध समुद्रको अथवा बडे घेरेदार पर्वतोतकको भी तेरा प्रतिबन्ध करते नही आया। १६

जो प्रत्यक्ष सौख्यही है, जिसका शौर्य अप्रतिम है, युद्धसमय पुकार मारतेही जो आतुरतासे सुनता है, जो दुष्टोंका वध करनेवाला है जो सम्पति जीतकर लाता है ऐसे उस इन्द्रको यह उत्साहवर्धक सोम सिद्ध करके अपन निमन्त्रण करेंगे। १७ (११)

---

१३ य पूर्व्येभि र्व मध्यमेभि उत नूतनेभि स्तोमेभि वावृधे, इन्द्रम अवसा योन अर्वाक् आनक्, एन नव्यसे सुखाय आ ववृत्याम ॥

१४ यत् मा धिषणा विवेष जजान । यत्र अहम न यथा पापत पार्यत अंह पुरा इन्द्र स्तौ। नावाइव यान्तम उभये हवन्ते ॥

१५ अस्य कलश आपूर्ण । स्वाहा । कोश सेक्ता इव [illegible] सिसिचे । प्रिया [illegible] इन्द्र अभि प्रदक्षिणित सम आ अव वृत्रन उ ॥

१६ पुरुहूत इन्द्र [illegible] सन्विन्त दर्पत यत [illegible] चित ऊर्वम गव्यम [illegible], न गभीरा [illegible] न परिषन्त अद्रय त्वा वरन ॥

१७ शुन नूनम उग्र [illegible] ऊतये शृण्वन्तम, वृत्राणि घ्नन्त, धनानाम [illegible] इन्द्रम अस्मिन्भरे हवेम ॥

सूक्त ३३.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता- इन्द्र ॥

सवत्स और उसको चाटनेके लिये दौडनेवाली गायोकी तरह अथवा रथसे छोडे-हुए और आनन्दसे हिनहिनातेहुए घोडोकी नाई विपाट और शुतुद्रि ये दो प्रेमपूरित नदियां पर्वतोकी ढाल तरफ अपने जलके वेगसे दौड रही है (वह रही है) १

इन्द्रसे प्रेरित होकर अथवा उसके पाससेही अगाडी मार्गाक्रमण करनेकी आज्ञा मांगकर एकही रथ कीनाई जुडेहुए तुम समुद्रकी ओर जाती हो। अहो श्वेत नदियो? उछलनेवाली लहरोसे तुम अपने प्रवाहको एकत्र (तुममेसे) एक दूसरेमे विलकुल वेमालुम मिल जाती हे। २

अत्यन्त श्रेष्ठ माता जो सिन्धु उसके पास मै गया हूं। विशाल और सौख्यदा-यिनी विपाट् नामकी नदीके निकट मै गया हूं। आपके वछडोको चाटनेकी इच्छा करनेवाली दो व्याईहुई गायकी नाई ये दोनो एकही मार्गसे दौडती है। ३

हम अपने जलको देवोके नियुक्त किये हुए मार्गकी ओर वहाती हैं। अगाडी जानेमे निश्चित हमारी गतिको कोई नहीं रोकनेवाला है? तव कौनसी इच्छा रखकर यह विद्वान भक्त हमको (आमन्त्रण) करता है भला? ४

---

१ शुभ्रे मातरा रिहाणे गावाइव, विषिते हासमाने अश्व इव उशती विपाट् शुतुद्री पर्वतानाम उप-स्थात् प्र पयसा प्रजवेते ॥

२ इन्द्रेषिते, प्रसवं भिक्षमाण रथ्या इव समुद्र अच्छ याथः । शुभ्रे समाराणे ऊर्मिभि पिन्वमाने वाम् अन्याम् अप एति ॥

३ [illegible] समान योनि अनु सचरन्ती-मातृतमाम् सिन्धु अच्छ अयासं, उर्वी [illegible]

४ [illegible] देव [illegible] योनि अनु [illegible] सर्गतक्त प्रसव वर्तवे न । किंयु [illegible]

हे पवित्र नदियो, मेरे नम्र शब्द सुननेके लिये एक मुहूर्तमात्र तुम अपनी गति बन्द करके खडी रहो । मैं कुशिकाका पुत्र एक दीर्घ स्तोत्र गाकर कल्याणकी इच्छासे सिन्धुको हांक मारता हूं । ५

जिसने सब नदियोको रोक रखा था ऐसे उस वृत्रको मार कर वज्रबाहु इंद्रने अडचल (अप्रवाहरूप दुख)से मुक्त किया । और सुहस्त सवितादेवने हमको मार्ग दिखा दिया । उसीके इच्छासे हम विशाल नदियां मार्गक्रमण कर रही है । ६

वो इंद्रका पराक्रम—वे उसके शूरत्वके कृत्य सदा वर्णन करने योग्य है कि उसने अहिके खण्ड २ कर डाले और (नदीके) प्रतिबन्ध करनेवाले सब दुष्टोको (उसने) अपने वज्रसे मारडाले । जिसका अपन विचार करते थे कि कब मुक्त होंगे ? वहां कार्य सफल हुआ अर्थात् जल वहने लगा । ७

हे स्तुति करनेवाले भक्तो तेरे ये वचनकि, जिसका घोष अगली पीढिया करती रहेंगी उसको मत भूल । हे स्तोत्र करनेवाली तू जिस समय स्तुति वचन पडती जाती है उस समय हमारीभी स्तुति करती जा । मनुष्योमे हमको तुच्छ मत मान (अब जा) नमस्कार । ८

---

५ ऋतावरीः मे सोम्याय वचसे एवैः मुहूर्तं उपरमध्वम । अवस्यु कुशिकस्य सूनु बृहत् ॥ मनीषा सिन्धुं अच्छ प्र अह्वे ।

६ नदीना परिधम वृत्रम अप अहन् वज्रबाहु इन्द्र अस्मान अरदत । सुपाणि [illegible] यत् तस्य प्रसवे उर्वी वयं याम ॥

७ तत् इन्द्रस्य वीर्यं कर्म सर्वथा प्रवाच्यं यत अहि विवृश्चत्, वज्रेण परिषदः [illegible] । [illegible] इच्छमानाः अप [illegible] ॥

८ जरित एतत् ते वच अपि यत् उत्तरा युगानी घोषान, मा [illegible] उपस्व । नः पुरुषत्रा मा नि[illegible] ते नम ॥

हे भगिनियो, तुह्मारी भक्ति करनेवाला जो यह भक्त गाडी और रथसे (प्रयाण करताहुआ) वहुत दूरसे तुह्मारे पास आया है, इसालिये उसका वचन श्रवण करो। हे नदियो, तुह्मारा उत्तम रीतिसे हम उतरण करे। आप कृपा करके इतनी उतर जाओ कि गाडीके धुरे तक तुम कम हो जावो। ९

हे स्तवन करनेवाले भक्त तुझे जो वोलना है उसे हमको सुनने दे। निस्सन्देह तू गाडी अथवा रथसे स्थित होकर वहुत दूरसे आया है। वालकको पिलानेवाली एकाद बच्चेवालीके तुल्य मै तेरे लिये और अपने प्रिय करके अगाडी खडी हुई एकाद कुमारिकाकी नाई नम्र होऊंगी। १० (१३)

इन्द्रसे प्रेरणा व स्फूर्ति उत्पन्न करेहुए व गायके शोधार्थ निकले हुए मनुष्य —हे भरत—निस्सन्देह जिस समय तेरे प्रवाहके उस पार जावेगे उस समय अगाडी जानेके लिये निश्चित हुआ तेरा प्रवाहभी (अव्यग्र रीतिसे) अगाडी चलने लगेगा। पूजनीय नदियोकी (तुह्मारी) कृपाकी मुझे इच्छा है। ११

गायके अन्वेषणार्थ निकले हुए **भरत** नदीके पार गये और विद्वान् स्तोत्रकर्ताओकोभी नदीकी कृपाकी इच्छा हुई। हे नदिओ, हमे प्रेरणा तथा अनुग्रहभी अर्पण करके तुम वृद्धिङ्गत होवो। अपना सव प्रवाह जलने भरपूर कर डालो और शीघ्रही आगे चलने (वहने) लगो। १२

तुह्मारी लहरे केवल जुएकी सेल तक लगे. अर्थात् इससे ऊपर न आवे। हे जलो (तुम) डोरीके खण्डको (हांकनेकीवांगको) विलकुल सावूत रखना। जो पापसे रहित है, जिनको किसीकोभी अपाय करना नही आता और जो किसीका अपाय नहीं करती है ऐसी ये दो नदियां कभीभी हीन स्थितिमे नहीं पहुचती है। १३ (१४)

---

९ ओ स्वसार दूरात् अनसा रथेन व ययौ, कारवे सु शृणोत। सिन्धव सू गि नमध्वं। अधो [illegible] स्रोत्याभि सुपारा भवत॥

१० वारो ते वचांसि शृणवाम। दूरात् अनसा रथेन ययाथ। पीप्याना योषा इव ते नि नंसै। मर्यायेव कन्या ते शश्चै॥

११ [illegible] भरता इन्द्रजूत इषित गव्यन् ग्राम त्वा सन्तरेयु, अह सर्गतक्त प्रसव अर्पात्। [illegible] द [illegible] आवृणे॥

१२ [illegible] भरत, न अतारिषु विप्र नदीनाम् सुमति अभक्त। इषयन्ती सुराधा प्र पिन्वध्वम् [illegible]॥

१३ [illegible] इद् हन्तु। योक्त्राणि मुञ्चत। अदुष्कृतौ, वि एनसा, अघ्न्यौ शून मा आ [illegible]।

सूक्त ३४.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–इन्द्र ॥

पुरोका नाश करनेवाले और धनको जीतलानेवाले इन्द्रने दासोको (तथैव) इतर शत्रुओंको जीते । स्तोत्रके द्वारा जिसका उत्तेजन होता है, (विशाल) शरीर धारण करके जो वृद्धिङ्गत होता है व जिसका दातृत्व उदार है ऐसे उस देवने द्युलोक और भूलोक–इन दोनो लोकको व्याप्त किया है । १

तेरे सत्कृत्यो व बलको उत्तेजित करनेवाले एकाद स्तोत्रको तेरे (अमरदेवके) प्रीत्यर्थ समझकर मैं अर्पण करता हूं । हे इन्द्र, तू मानवोके कुल वे देवोके समुदाय–इन दोनोकोभी अग्रणी है । २

अपनी सेनाको अगाडी लेकर इन्द्रने वृत्रको घेर लिया । युक्तिप्रयुक्तिमें निष्णात होनेके कारण उसने मायावी लोकोकी (सब योजनाए) निष्फल की । वनमें अपने मन सामर्थ्यतक अग्नि फैलकर उसने व्यंसको मारा और धेनुको अपने प्रिय भक्तजनोकी दृष्टि दिख पडे । ३

प्रकाशकी प्राप्ति कर लेनेवाले व (भक्तोके) साहाय्य करनेवाले इन्द्रने, दिवसोको उत्पन्न करके अपने प्रेम करनेवाले (योद्धाओकी) सहायतामें शत्रुसेनापर विजय प्राप्त किया । उसने मानवजातिके हितार्थ दिवसोकी विजयपताकाकोही (अर्थात सूर्यको) प्रदीप्त किया व मनुष्योके परम सन्तोषार्थ प्रकाशका लाभ कर लिया । ४

---

१ पूर्भित् विदद्वसु दयमान इन्द्र दास शत्रून् आ वि अतिरत् । ब्रह्मजूत, तन्वा वावृधान, भूरि-दात्र उभे रोदसी आ अपृणत् ॥

२ अमृताय ते मखस्य तविषस्य जूतिं वाचं भूषन् प्र इयर्मि । इन्द्र मानुषीणां क्षितीनां उत दैवीनां विशां पूर्वयावा असि ॥

३ शर्धनीति इन्द्र वृत्र अवृणोत्, वर्पनीति मायिनां प्र अमिनात् । वनेषु उशधक् व्यंस अहन्, राम्याणां धेना आविः अकृणोत् ॥

४ स्वर्षा इन्द्र अहानि जनयन् अभिष्टि उशिग्भिः पृतना जिगाय । अह्नां केतुं मनवे प्र अरोचयत्, बृहते रणाय ज्योतिः अविन्दत् ॥

शूरोंकी नाई क्रमोंके अनेक काम करते हुए इन्द्रने (शत्रुओंकी) भरी हुई सेनामें प्रवेश किया । उसने अपने भक्तोंके लिये इस स्तोत्रोंकी स्फूर्ति करी । और इस (उषाके) उज्वल वर्णको उत्पन्न किया । ५ (१५)

इस श्रेष्ठ इन्द्रके महत्कृत्योंकी पराक्रमकी और अनेक सत्कृतिकी (सब लोग) प्रशंसा करते है । जिसका तेज शत्रुओंको पराभूत करनेवाला है ऐसे उस (इन्द्रने) कुटिल योजनाओंसे कुटिलोंका व (क्रूर) हिकमतोंसे क्रूरोंका पारिपत्य किया । ६

सज्जनोंके नायक व मनुष्योंकी इच्छा पूरण करनेवाले इन्द्रने बडे २ उग्र युद्ध करके देवोंके लिये आश्रयस्थान तैयार किये । वे उनके कृत्य विवस्वान्के घरपर विद्वान् स्तोत्रकर्ता लोग (अनेक प्रकारके) स्तोत्रोंको रचकर गाते है । ७

जो सर्वदा विजयी होता है व अत्यन्त श्रेष्ट है, जो सामर्थ्यकी प्राप्ति कर देता है, जिसने दिव्य उदक लाकर दिये और जिसने पृथिवी व इस द्यूलोककीभी प्राप्ति की उस इन्द्रको देखकर स्तोत्र गानकी जिसे रुचि है ऐसे (भक्तोंको) आनन्द मिलता है । ८

---

५ नृवत् पुरूणि नर्या दधान इन्द्र वर्हणा तुज आ विवेश । जरित्रे इमा धिय अचेतयत् इम शुभ्र वर्ण आसा आतिरत् ॥

६ अस्य मह इन्द्रस्य महानि, कर्म, पुराणि सुकृतापनयन्ति । अभि भूत्योजा वृजनेन वृजिन्यान् मायाभि दस्यून् स पिपेष ॥

७ सत्पति चर्षणिप्रा इन्द्र, मन्हा युधा, देवेभ्य वरिव चकार । अस्य तानि, विप्रा· कवय, विवस्वत सदने उक्थेभि गृणन्ति ॥

८ धीरणास सत्रासाह, वरेण्य, सहोदा, स्व देवी अप च ससवासं, य पृथिवी उत इमा द्यां ससान, इन्द्र अनु मदन्ति ॥

इन्द्रने अश्वोंकी और सूर्यकी प्राप्ति कर दी और उसने अनेकोंको पोषण करनेवाला धेनुकाभी लाभ कर दिया। इसके अतिरिक्त हिरण्यसम्पत्तिभी उसनेही प्राप्त करवा दी और दुष्टोंका वध करके आर्यवर्णका संरक्षण किया। ९

इन्द्रने ओषधिका लाभ कर दिया और दिवस, वनस्पति और अन्तरिक्षकीभी प्राप्ति कर दी। जिसने वलको छिन्नभिन्न काट डाला, निन्दकोंको समूलोच्छेदित किया और सामर्थ्यका गर्व रखनेवाले उद्दाम (शत्रुओंके) जो दमन करनेवाला हुआ। १०

जो प्रत्यक्ष मौख्यही है, जिसका शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारण युद्ध रक्षाके लिये हांक मारतेही जो आतुरतासे सुनता है, जो दुष्टोंका वध करनेवाला है व जो सम्पत्ति जीतकर लाता है ऐसे उस इन्द्र लिये इस सिद्ध उत्साहवर्धक सोमको अपन निमन्त्रण करे। ११ (१६)

सूक्त ३५.

॥ ऋषि--विश्वामित्र। देवता-इन्द्र ॥

रथमे जो जोडे जाते हैं ऐसे अपने अश्वोंपर आरूढ हो। और जिस प्रकार वायु अपने घोडेपर सवार होकर आता है उसी प्रकार तूभी हमारी ओर आ। तू हमारी ओर निकला इस कारण हमने तेरेको आनन्द प्राप्त करनेके लिये वह दिया है। १

---

९ इन्द्रः अत्यान् उत सूर्यं ससान, पुरुभोजसं गां ससान। उत हिरण्ययं भोगं ससान, दस्यून् हत्वी आर्यं वर्णं प्र अवत् ॥

१० इंद्र. ओषधीः असनोत् अहानि, वनस्पतीन् अंतरिक्षं असनोत् वालं बिभेद, वलं बिभेद, निराय नुनुदे, अथ अभिक्रतूनां दमिता अभवत् ॥

११ शुनं, नृतमं, उग्रं समत्सु ऊतये शृण्वन्तं वृत्राणि घ्नन्‍, धनानाम् संजितं मघवानं इन्द्रं [illegible] हुवेम ॥

१ रथे युञ्जानाः हरी आतिष्ठ। वायुः नियुतः न नः अच्छ याहि। अस्मे आ[illegible] [illegible] पिबासि इंद्र, स्वाहा ते मत्सराय रातिः ॥

मै चपलता और त्वरासे दौडनेवाले इन्द्रके घोडेको अनेक भक्तोसे नियन्त्रित किये हुए उस देवके प्रीत्यर्थ रथमे जोडता हूं। कारण (मेरी ऐसी इच्छा है) कि, सब प्रकारसें सजे हुए इस यज्ञकी ओर वे इन्द्रको शीघ्र ले आवे। २

अपने प्रवल व पुष्ट अश्व यहांपर ले आवो। हविको स्वीकार करनेवाले हे देव तू इस (यजनकर्ताका) संरक्षण कर। घोडोको चरु दो। उस रक्तवर्ण अश्वको यहांपर छोड दो। प्रदिदिन तू उस २ प्रकारकी लाजे (खीले) खाते जाओ। ३

केवल स्तोत्रद्वाराही जो रथमे नियुक्त होते है और जो चपल है ऐसे तेरे प्रिय अश्वोंको तू सर्व सन्तोपकारक यज्ञकी ओर आवे इसलिये एक स्तोत्र गाकर मै (रथको) जोडता हूं। हे इन्द्र, जिसको सब ज्ञान है अथवा जो विद्वान् है ऐसा तू इस सुखकारक और स्थिर रथमे आरूढ होकर हमारे सोमकी ओर आ। ४

शोभायुक्त, पुट्ठेवाले, प्रवल तेरे घोडोंको दूसरे उपासक (मार्गमे) अटका न रखे। उनको न देखते यहां आ। तेरे लिये निकाले हुए सोमरससे तुझको सदा सन्तुष्ट करने दे।

५ (१७)

---

२ पुरुहूताय अजिरा सप्ती हरी रथस्य धूर्षु उप आ युनज्मि। यथा विश्वत चित् सम्भृतं इमं यज्ञं इन्द्रम् इवत् आ वहात ॥

३ [illegible] तपुष्व उपो नयस्व, उत वृषभ, स्वधाव, त्वं इं अव। अश्वा प्रसेता इह। शोणा विमुच। दिवे दिवे सदृशी धाना अद्धि ॥

४ [illegible] ते हरी [illegible] सधमादे युनज्मि। इंद्र, स्थिरं सुखं रथं आधि तिष्ठन् प्रजानन् [illegible] ॥

५ ते [illegible] सा नि रारमन्। अत्यायाहि। ते सुतेभि सोमे वयं [illegible]।

यह सोमरस तेरे लिये है। तू हमारे पास आ, और संतुष्ट अन्तःकरणसे उसका प्राशन सदा करता जा। इस यज्ञमें कुशासनपर विराजमान होकर हे इन्द्र, इस चमकते हुए सोमरसको अपने उदरमें रखो। ६

तेरे लिये आसन (बिछाया है) और हे इन्द्र, (तेरे लिये) सोम निकाल रखा है। लाजे (खीले) तेरे अश्वके खानेके लिये तैयार की है। जिसने हविके बीचमें (मानो) अपना वसतिस्थान कर लिया है, जिसके अनेक पराक्रम है, जो सामर्थ्यवान् है अथवा जो मरुत्से परिवेष्टित है ऐसे तेरे लिये (यहांपर) हवि अर्पण किया है। ७

हे इन्द्र, धेनुयुक्त मनुष्यो, पर्वत और उदक करके यह सोमरस तेरे लिये तैयार किया हुआ है। हे श्रेष्ठ देव, प्रसिद्ध और प्रज्ञाशील ऐसा तू स्वमार्गसे यहांपर आकर सन्तुष्ट अन्तःकरणसे उसका प्राशन कर। ८

हे इन्द्र, तूने जिस मरुत्को सोमरसमें भागी किया जिसने तेरा बल बढाया और जो तेरे अनुचर बने उनके साथ इस सोमरसको अग्निकी जिव्हासे उत्सुक हो कर पी। ९

---

६ अयं सोम तव। त्वं अर्वाङ आ इहि। सुमना अस्य शश्वत्तम पाहि। अस्मिन् यज्ञे बर्हिषि निसद्य इंद्र इमं इंदु जठरे दधिष्व ॥

७ ते बर्हिः स्तीर्ण, इंद्र सोम सुत ते हरिभ्या अत्तवे धाना कृता। तदोकसे, पुरुशाकाय, वृ मरुत्वते तुभ्यं हवींषि राता ॥

८ इंद्र नर, पर्वता, आप, गोभि मधुमंत इम मम अक्रन्। स्व पथ्या अनु आगत्य [illegible] प्रजानन् तस्य पाहि ॥

९ इंद्र सोमे यान् मरुत आ अभज, ये अवर्धन् ते गण अभवन्, तेभि [illegible] अग्ने जिह्वया वावशान पिब ॥

हे यज्ञार्ह इन्द्र, हमसे सिद्ध कियेहुए सोमरसका अपनीही अथवा अग्निकी जिव्हासे प्राशन कर और हमारे पवित्र यज्ञ अध्वर्युके हाथसे अथवा होताकी हविद्वारा स्वीकार कर। १०

जो प्रत्यक्ष सौख्यही है, जिसका शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारण युद्धमें रक्षणके लिये हाक मारतेही जो घबराहसे सुनता है, जो दुष्टोका वध करनेवाला है अथवा जो सम्पति जीतके लाता है ऐसे इस इन्द्रको अपना यह सिद्ध हुआ सोम अर्पण करनेके लिये अपन निमन्त्रण करे। (११) १८

सूक्त ३६.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता- इन्द्र ॥

सदा सर्वदा अपना भक्तसंरक्षक कृपा करके यहांपर (हे इन्द्र) जो तू श्रेष्ठ कृत्य-सम्पादनमे सर्वत्र प्रसिद्ध हुआ है और उत्साहवृद्धि करनेवाले सोमने प्रत्येक हवि होतेही वृद्धिगत हुआ वह हमारे कल्याणके लिये इस (सोमरसके) भरपूर आहुतिको स्वीकार कर। १

जिसके द्वारा इन्द्र चतुर, सुदृढ हाडोका और (देहसे) जो विशालवन्त हुआ है वे सोम प्राचीनकालसेही इन्द्रके अर्पण करनेमे आते है। वे हवि हम तेरेको अर्पण करते है उनका हे इन्द्र, तू स्वीकार कर और प्रवल साधनोसे (सोमवल्लीमेसे) बाहर निकाला हुए इस बलवर्द्धक सोमको पी। २

---

१० यजत्र इंद्र सुतस्य [illegible] पिब । वा जिव्हया पाहि । शक्र प्रयतं यज्ञं अध्वर्यो. धा हस्तात् । होतुः वा हविः [illegible] ॥

११ [illegible] धनानाम् साजितं मघवानं इंद्रम् अस्मि- [illegible] हुवेम ॥

१ [illegible] भूत, [illegible] ऊतिभि यादमानः इमाम् [illegible] ॥

[illegible] इंद्राय विदाना प्रनप्यमानान् प्रति सु गृभाय, इंद्र [illegible] २ ।

इसका प्राशन कर । वृद्धिङ्गत हो । निस्सन्देह प्राचीनकालके तथैव ये (आजके) सिद्ध किए हुए सोमरस हे इन्द्र, जैसे पहिले समयके सोमरसका तूने प्राशन किया था तथैव हे स्तवनीय, तू इस नवीन सोमरसकाभी प्राशन कर । ३

श्रेष्ठ, अमित बलशाली और संकटमे आश्वासन देनेवाले इन्द्रको सामर्थ्य उग्र होनेके कारण शौर्य और भीति उत्पन्न करनेवाला है । पीतवर्ण अश्वपर आरूढ होनेवाले इन्द्रको सोमरसने जिस समय हर्ष उत्पन्न किया उस समय पृथिवीभी उसकी फोड करनेको समर्थ नहीं हुई । ४

श्रेष्ठ और उग्र इन्द्र पराक्रम करनेके लिये वृद्धिङ्गत हुआ । उस सामर्थ्यवान् देवने अपनी बुद्धिसे यह सब किया । जिसको "सुदैव" कहते है वह इन्द्रही होता है । उसकी धेनु (मनुष्यके) अङ्गमे शक्ति उत्पन्न करती है । इसके पाससे विपुल लाभ प्राप्त होते है । ५ (१९)

जैसे नदियां जलके समुदायकी ओर दौडती है अथवा जैसे रथपर सवार हो करही कोई (मानो) उदक समुद्रकी ओर दौड पडते है । उसी तरह जिस समय (सोमवल्लीमेसे) निचोडकर निकाला हुआ चमकनेवाला यह सोमरस इस (इन्द्र) का उदर भर डालता है उस समय इन्द्र इस उसकी वसतिस्थानसेभी अधिक विशाल होता है । ६

---

३ पिब, वर्धस्व प्रथमा उत इमे सुतास सोमास, इन्द्र, तव व इंद्र यथा पूर्व्यां सोमान् अपिब एव नवीयान् अद्य पन्य पाहि ॥

४ महान् अमत्र वृजने विरप्शी उग्र शव, वृष्णि ओज पत्यते । यत हरि अश्व सोमास अमन्दन पृथिवी चन् एन न विव्याच अह ॥

५ महान् उग्र वीर्याय ववृधे । वृषभ काव्येन सम् चक्र । इन्द्र भग । [illegible] अस्य पूर्वी दक्षिणा प्र जनते ॥

६ यत् सिन्धव प्रसव यथा प्र आयन्, आप, रथ्या इव समुद्र जग्मु, अत [illegible] सोम इव पृणाति अत सदस चित् इन्द्र वरीयान् ॥

जैसे नदियां अपनेको समुद्रके हवाले कर देती है (उसी तरह) उत्तम प्रकारसे सिद्ध किए हुए सोमरसको इन्द्रके लिये अर्पण करनेवाले कुशल भक्त उस चमकनेवाले सोमरसको सोमवल्लीसे निचोडकर निकालते है और पवित्र द्व्योसे और मधुकी धारासे उसको शुद्ध करते है । ७

सोमरससे भरीहुई इन्द्रकी कुक्षि सरोवरकी तरह पूर्ण (भरीहुई) दिखती है, उसने अनेक हविको पेटमे एकत्रित कर रखी है । वृत्रको मार कर (थकेहुए) उस इन्द्रने प्रथमही भोजन करनेके लिये माँगे हुए हविरन्न सोमरस यहही है । जिस समय इन्द्रने हविरन्नका पाहिलेही पहिले स्वीकार कियाथा उस समय वृत्रको मारकर (थकजानेके कारण) उसने प्रथम सोमरसही मांगा । ८

उस वैभवोको शीघ्र ले आओ और इसको कोईभी व्यत्यय मत करो । सच मुच तू धनका स्वामी है यह मै जानता हूं । पीले रङ्गवाले घोडेपर चढनेवाले हे इन्द्र, जो कुछ सम्पत्ति तेरे पास अर्पण करने लायक हो वह हमको दीजिये । ९

हे सरल वृतिके उदार इन्द्र सबोको हवि वांटनेवाली ऐसी विपुल सम्पत्ति हमको अर्पण कर । इस जगह हमारे रहनेके लिये शतवर्षकी (आयुः) दे और (सुन्दर) मुकुटोसे युक्त हे इन्द्र हमारे पास सदा रहनेवाले वीर पुरुपोकी भरती कर (वीर पुरुपोको हमें दे) । १०

---

७ समुद्रेण सादमाना सिन्धव इन्द्राय सुषुतं सोमं भरन्त. हस्तिन भरित्रै अंशु दुहन्ति, पवित्रै [illegible]ध्वा धारया, पुनन्ति ॥

८ [illegible] इव पुरूणि नवना ई सम् विव्याच, यत् इन्द्रः प्रथमा अभा वि आश, [illegible] ॥

९ आ [illegible] तु । [illegible] स्यात् । त्वा वसूनाम् वसुपतिं विद्महि । हर्यश्व इन्द्र यत् ते [illegible] ॥

१० [illegible] भूरि राय अस्मे प्र यन्धि । अस्मे शत शरद जीवसे [illegible] ॥

जो प्रत्यक्ष सौख्यही है, जिसका शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारण युद्धमे अपनी २ रक्षाके लिये त्राहिमाम् २ ऐसी पुकार मारनेवाले भक्तोंकी आर्तवाणीको जो घबराहटसे सुनता है, जो दुष्टोंका वध करनेवाला है व जो सम्पत्ति जीत कर लाता है ऐसे उस इन्द्रको इस सिद्ध उत्साहवर्धक सोमके स्वीकारार्थ अपने निमन्त्रण दे। ११ (२०)

सूक्त ३७.

॥ ऋषि--विश्वामित्र । देवता-इन्द्र ॥

हे इन्द्र, दुष्टोंके हनन करने लायक और शत्रुको हानि पहुंचाने लायक सामर्थ्य तुझको करना चाहिये, इस लिये हम इस ओर तेरा मन खींचते हैं। १

शतावधि सामर्थ्य जिसके अङ्गमें है हे इन्द्र, स्तुति करनेवाले भक्तजन तेरी दृष्टि और तेरा मन हमारी ओर सानुकूल करें। २

शतावधि सामर्थ्यसे युक्त रहनेवाले हे इन्द्र, जितनी वाक्शक्ति हमारे अङ्गमें उतनी सब खर्च करके हम तेरे नाम (तू हमारेपर चढाई करनेवालोंको वश करे इस कारण) प्यारके साथ लेते हैं। ३

इन्द्रकी सेकडों प्रकारकी दृग्गोचर होनेवाली कान्तिको देखकर मैं इन्द्रकी महिमा वर्णन करता हूं। वह मनुष्योंका पोषण कर्ता है इसलिये बहुतोंने उसकी स्तुति करी है। ४

सोमरसके अर्पणसे इन्द्रको सावधानता आवे और वह इन्द्र वृत्रको मारे, इसलिये अनेक भक्तोंसे आमन्त्रित (उसको) मैं आमन्त्रण करता हूं। ५ (२०)

---

११ शुनं, नृतमं, उग्रं समत्सु ऊतये शृण्वन्तम् वृत्राणि घ्नन्तं, धनानाम् संजितं मघवानं इन्द्रम् अस्मि-न्भरे हुवेम ॥

१ इन्द्र वार्त्रहत्याय पृतनाषाह्याय च शवसे त्वा वर्तयामसि ॥

२ शतक्रतो इन्द्र वाघतः ते मन उत चक्षुः सु अर्वाचीनं कृण्वन्तु ॥

३ शतक्रतो इन्द्र अभिमातिषाह्ये ते नामानि विश्वाभिः गीर्भिः ईमहे ॥

४ पुरुष्टुतस्य चर्षणीधृतः इन्द्रस्य शतेन धामभिः महयामसि ॥

५ भरेषु वाजसातये, वृत्राय हन्तवे पुरुहूतम् उपब्रुवे ॥

पराक्रम दिखाती समय तूही विजयी हो। शतावधि सामर्थ्य अङ्गमे जिसके है, ऐसे हे इन्द्र, तू वृत्रका वध करे, इसलिये हम तेरे आगमनकी इच्छा करते है। ६

वैभव प्राप्त करनेके अवसरपर युद्धके समय अथवा जिस समय लढाईसे जीत याकर कीर्ति मिलनको होगी, उस समय हे इन्द्र, तेरे विरुद्ध चाल करके (कपटसे) आनेवाले शत्रुको दुर्दशायुक्त करके तू ला। ७

शतावधि सामर्थ्य धारण करनेवाले हे इन्द्र, तू हमारे कल्याणके लिये चेतना उत्पन्न करनेवाले, और अत्यन्त शक्तिप्रद, और उज्वल सोमरस पी। ८

शतावधि सामर्थ्य रखनेवाले हे इन्द्र, जो तेरी शक्ति पांचो वर्गके लोकमे प्रकट हुई है, उसकी मै स्थापना करता हूं। ९

हे इन्द्र तूने अतिशय कीर्ति सम्पादित की है, अपाय करते जिसका कोईभी अपाय न कर सके ऐसा वैभव हमको दे। हम तेरे प्रतापका सर्वत्र प्रचार करेंगे। १०

हे सामर्थ्यवान् देव पासके अथवा लम्बे प्रदेशसे हमारी ओर आ। हे इन्द्र, जो तेरा लोक है, वहांसे इस स्थानपर आ। ११ (२२)

---

६ वाजेषु सासहिः भव। शतक्रतो इन्द्र वृत्राय हन्तवे त्वा ईमहे ॥

७ इन्द्र द्युम्नेषु पृतनाज्ये, पृत्सुतूर्षु श्रवःसु च, अभिमातिषु साक्ष्व ॥

८ शतक्रतो इन्द्र नः ऊतये, शुष्मिन्तमं जागृविं, द्युम्निनं सोमं पाहि ॥

९ शतक्रतो इन्द्र या ते इन्द्रियाणि पञ्चसु जनेषु ते तानि आ वृणे ॥

१० इन्द्र बृहत् श्रवः अगन् दुष्टरं द्युम्नं दधिष्व ते शुष्मं उत् तिरामसि ॥

११ शक्र अर्वावतः अथो परावतः नः आ गहि। अद्रिव इन्द्र यः उ ते लोकः, ततः इह आ गहि ॥

सूक्त ३८.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–इन्द्र ॥

(रथमें) जो जोडने लायक एकाद सामर्थ्यवान अश्वकी नाईं स्वर्गमें जाकर (कुशल) कारीगरकी तरह अपने स्तोत्र अच्छे सजावो (स्तोत्रको उत्तम रचो)। जो उत्कृष्ट प्रकारके सुख है, उनका अनुभव ले। उत्तम बुद्धिवाला मैं प्रज्ञावान् पुरुषोंके दर्शनकी इच्छा करता हूं। १

और अब सामर्थ्यसे युक्त कविका जन्म (कैसा हुआ) इसकी चौकसी कर। अपने मनकी इच्छा सच्ची करनेवाले और शोभन कृत्य करनेवाले उन प्रज्ञावान लोगोंने स्वर्गलोक बनाया और पुनः तेरे मनसे अन्तःकरणसे स्फूर्ति पानेवाली व बुद्धिङ्गत होनेवाली स्तुति यज्ञके बीचमें (उसके प्रति) जा पहुंची। २

अनन्तर इस स्थानपर गुह्यशक्ति रखनेवाले उन प्रज्ञाशीलोंने, अपनेको (आचार) कृत्य करवानेको मिले, इस लिये द्यावापृथिवीको सुशोभित किया। उसने गिननेके साधनोंको लेकर उसका मापन किया। और उस विशाल द्यावापृथिवीको स्थिरता प्राप्त हुई उस समय एक दूसरेसे सलग्न होनेके कारण उन्होंने उन दोनोंको शाश्वत गति लानेके लिये उन उनके मर्यादाके भीतर लाकर रखा। ३

वो वहांपर जब खडा था तब उसने सबको अलंकृत किया। स्वतःके तेजकी पोशाख चढाकर सबको प्रिय लगनेवाला वह (इन्द्र) सञ्चार कर रहा है। जगतका उत्पन्न और नाश करनेवाले उस पराक्रमी देवके नाम बडे फलदायक है। सब प्रकारके धारण करके उसने चरणरहित प्रदेशको व्याप्त कर डाला। ४

---

१ सुधुरः वाजी अत्य न जिह्वान तष्टा इव मनीषा अभि दीधया। पराणि प्रियाणि अभि मर्मृश[illegible], सुमेधा कवी सादृशे इच्छामि॥

२ कवी[illegible]ना इन्न जानिम पृच्छ। मनो कृत सुकृत याम [illegible]। अध नु इमा [illegible] मनोयाता व[illegible] प्रेद्धः धर्मणिग्मन्॥

३ उत [illegible] गुह्या दधाना [illegible], नि [illegible]। मात्रासि [illegible], [illegible] मन्दृते धावसे धु॥

४ [illegible]। [illegible] विश्व[illegible] अमृतानि [illegible]।

सवोकी अपेक्षा जो वयमे वडा है ऐसा यह सामर्थ्यवान् देव पहिले उत्पन्न हुआ और प्रथमही उत्पन्न हुआ यह उसका सामर्थ्य है। हे उभय राजाओं—हे स्वर्गलोकके पुत्रो, यज्ञमे स्तुतिसेही तुमको प्राचीनकालसे वल प्राप्त हुए है। ५ (२३)

हे राजाओ, तीनही नही वल्के अनेक अथवा सवही स्थान तुम सुशोभित करते हं। यहांपर इस पवित्र विधिकी जगह मनसे परिभ्रमण करते २ मैने जीनके केश वायुरूप है ऐसे गन्धर्व देखे। ६

सचमुच उस सामर्थ्यवान् देवकी धेनुकाही प्रभाव है कि उनके नाम जपतेही उस धेनुसे उत्पन्न हुए द्रव्य उनको गिनते आये। युक्तिप्रत्युक्तिमे निष्णात रहनेवाले उनने वारी २ से अतिशय सामर्थ्य धारण करके उसके रूपका मापन उसकेही शरीरमे किया। ७

निस्सन्देह यह उस सविताका प्रभाव मेरे सरीसे (दुवलेका) नही है कि उसने सुवर्णको तुल्य उज्वल कान्ति धारण करी। स्तुतिओसे मोहित होकर उसने सर्व प्रकारके पोषण करनेवाली द्यावापृथिवीको जिस प्रकार एकाद स्त्री अपने लडकेको गोदमे लेकर बैठती है उसी प्रकार वगलमे रख लिया। ८

---

५ ज्यायान् वृषभ पूर्व असूत। इमा अस्य पूर्व्या गुरुध सन्ति। राजाना दिवः नपाता, विदथस्य धीभि। प्रादेद क्षत्र दधाथे॥

जो कार्य उस श्रेष्ठ पुराण (पुरुषने) चालु किये वे तुम दोनो सिद्धिको प्राप्त करते हुए हमारे पासहीहो, अर्थात् दैवीसमाधान हमको प्राप्त होयगा। अभयदान देनेवाला देव जो खडा हुआ है उसके अनेक कृत्य चतुर मनुष्योको मालूम होते है। ९

जो प्रत्यक्ष सौख्यही है, जिसके शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारणही जो युद्धमे संरक्षणके लिये हांक मारनेवाले भक्तोकी आतुरताके साथ जो पुकार सुनता है जो दुष्टोका वध करनेवाला है व जो सम्पत्ति जीत कर लाता है ऐसे उस इन्द्रको उत्साहवर्धक सोम सिद्ध हो जानेके कारण अपन निमन्त्रण करे १० (२४)(२)

अनुवाक चवथा.

सूक्त ३९.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता– इन्द्र ॥

जो स्तुति जागृत बुद्धिमे परिपूर्ण है, जो यज्ञके अवसरपर कही जाता है, जिसकी रचना गौरवयुक्त वाक्योसे हुई है व जिसके पठन भक्तोके बिलकुल अन्त करणसे होता है उसके नाथ (इन्द्रको) ढूंढती हुई उसकी ओर चली है, हे इन्द्र, जिन स्तोत्रोंके लिये पाया है वे तूही विदित करके ले। १

---

९ प्रत्नस्य मह यत् युवं सावथ न. परि स्यात, देवो स्वसिन गोपा निष्ठस्य तस्युष [illegible] कृतानि विश्वे मायिन पश्यन्ति ॥

१० शुनं, नवमं उग्रं समत्सु ऊतये शृण्वन्तम वृत्राणि घ्नन्त, धनानाम [illegible] इन्द्रम [illegible] न्मरे हुवेम ॥

१ या जागृवि विदथे शस्यमान स्तोमतष्टा इन्द्र आ वच्यमाना [illegible] । यन्द्र दत् ते जायते तस्य विद्धि ॥

येही परम्परागत हमारी स्तुति होती है कि जो पहिले समयमें ठेट स्वर्गसे जन्म पाई हुई है, जो जाग्रत बुद्धिसे युक्त है, जो यज्ञावसरपर पढी जाती है, जो मङ्गलप्रद है अथवा जिसने उज्वल वेष धारण किया है।
२

निःसन्देह इन दोनो देवोकी माताने उनको यहांपर जन्म दिया। और वे देखकर मेरी जिव्हाका अग्र (स्तवनोन्मुख होकर) स्फुरण पाने लगे परन्तु (अन्तमें) वे कुण्ठितही हुए। प्रकाशके जन्मस्थानमेही अन्धकार करनेवालें ये दोनो देव अवतीर्ण होतेही उनको मनोहर रूप प्राप्त हुए।
३

निस्सन्देह अपने जिन पितरोने धेनुके प्राप्त्यर्थ युद्ध किया उनकी निन्दा करेगा ऐसा (अखिल) मनुष्योमे कोईभी न होगा। श्रेष्ठ और महापराक्रमी इन्द्रने गायको छिपाकर सुदृढ किया उन्होकेही लिये तोड डाला।
४

वस्तुतः जहांपर अपने शूर मित्र नवग्वसे मित्रता करनेवाला इन्द्र घुटनोसे चलकर धेनुके शोधार्थ गया। उसी जगह दश दश वासवके साथ उस अन्धकारमे निमग्न सूर्य सुदृश्य हुआ।
५ (२५)

---

२ सा पूर्व्या दिव चित या जायमाना वि जागृवि विदथे शस्य माना, भद्रा अर्जुना वस्त्राणि [illegible]राना सा ईयम् अस्मे सनजा पित्र्याधी ॥

३ यमा [illegible] चित यमा असूत। जिव्हाया अग्रं पतत् आ अस्थात्। तपुष बुध्ने तमोहना आ [illegible] जाता मिथुना [illegible] सचते ॥

४ [illegible] पितर [illegible]पा निन्दिता मर्त्येषु न कौ. माहिनावान् दंसनावान् इन्द्र एषा [illegible] ॥

५ [illegible] नवग्वै सखा अभिज्ञु गा अनुगमन् सत्यं तत. इन्द्र: दशभि: दशग्वै. [illegible]।

गाय छिपीहुई जगहसे धेनुके शरीरमे मिलेहुए मधुर पेय पांक ... ऐसा ने- ...
पशुभी उसका मिले। उस उदार इन्द्रने गुहामे रखेहुए उदकमें दलेहुए ऐसे शुभ भण्डार
अपने दक्षिणहस्तमे रखे। ६

अन्धकारको देखकर इद्र प्रकाशके शोधार्थ गया। अपनभी अपने पास संलग्न
दुरितसे दूर जावे। सोममे वृद्धि पानेवाले हे इंद्र तू जब सोमपान करे उस समय
अत्यंत नम्र भक्तोंकेभी स्तोत्रकोभी स्वीकार कर। ७

द्यूलोक और भूलोकका अनुकरण करके प्रकाशभी हमारे पास आवे। गहन
दुरितसे अपनभी दूर होवेंगे। हे वसूनो सचमुच अत्यंत भक्तिसे स्तुति करनेवाले मनुष्योंके
(शत्रुओंका) निर्दलन करके तुम उसको सुखसे सङ्कटके पार ले जाओ। ८

जो प्रत्यक्ष सौख्यही हैं, जिसका शौर्य अप्रतिम है, उग्र होनेके कारण युद्धमे
रक्षणके लिये जो भक्त त्राहि २ ऐसे पुकारते हे उनकी आर्त हांकको तुम बडे वनरामे
सुनतेही है, जो दुष्टोंका वध करनेवाला है और जो सम्पत्ति जित कर लाता है ऐसे उस
इंद्रको अपना उत्साहवर्धक सिद्ध हुए सोममे संतुष्ट करनेके लिये अपन निमन्त्रण
करे। ९ (२६) (२)

---

६ इन्द्र उवियाया सम्भृतं मधु, पद्वत्, याकवत्, गो नमे विवेद। दक्षिणावान् गुहा हितं, गुह्यं,
... गूळ्हं दक्षिणे हस्ते दधे ॥

७ तमसः विजानन् ज्योतिः वृणात अस्मत् दुरितान् आरे स्याम। सोमवृद्ध इन्द्र पुरुतमस्य कारोः
इमां गिरं सोमपा जुषस्व ॥

८ रोदसी अनु यज्ञाय ज्योतिः स्यात् भूरे दुरितस्य आरे स्याम। वसव भूरि ... हा तुरस्य
मर्त्यस्य वर्हणावन् सुशाराः ॥

९ शुनं हुवेम इन्द्रं मघवन्तं उग्रं वाजसातौ नृतमं वृत्राणि घ्नन्तं, धनानाम् संजितं मघवानं अस्मै ऊतये
... ॥

तृतीय अध्याय.

सूक्त ४०.

ऋषि—विश्वामित्र । देवता—इन्द्र.

हे इन्द्र, आप सामर्थ्यवान् है । इस लिये सोमरस तैय्यार होतेही हम आपको बुलाते है । इस मधुर हविका आप स्वीकार कीजिये । १

अनेक भक्तोंके स्तुतिको योग्य होनेवाले हे इन्द्र, बुद्धिको प्रदीप्त करनेवाले सोमरसका स्वीकार कीजिये । यह सन्तोष देनेवाला है । इसका प्राशन कर सामर्थ्यवान हूजिये । २

हे सर्वस्तुत और सर्वाधिपति इन्द्र, सब देवोंके साथ आकर हमारे समृद्ध यज्ञका उत्कर्ष कीजिये । ३

हे सज्जनोंके स्वामी इन्द्र, ये तैय्यार हुए सन्तोषदायक सोमरस आपकी ओर जाते हैं । ४

हे इन्द्रदेव, इस तैयार हुए उत्कृष्ट सोमरसको आपके उदरमें स्थान दीजिये । द्युलोकतक पहुंचनेवाले ये सोमबिन्दु आपकेही है । ५

---

१ इन्द्र, सोमे सुते त्वा वृषभं वयं हवामहे । स मध्व अंधस पाहि ।

२ पुरुष्टुत इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य । पिब । तातृपिं आ वृषस्व ।

३ इन्द्र स्तवान विश्पते, विश्वेभिः देवेभि नः धितावानं यज्ञ प्र तिर ।

४ सत्पते इन्द्र इमे सुताः चन्द्रास इन्दव सोमा तव क्षयं प्र यन्ति ।

५ इन्द्र वरेण्यं सुतं सोमं जठरे दधिष्व । द्युक्षास इन्दव तव ।

हे स्तुतिप्रिय देव, हमने सिद्ध किये हुए सोमरसको पीजिये । मधुर सोमरसके धाराका आपको अभिषेकही होता है । इन्द्र, जो यश आप देओगे वही हमको प्राप्त होएगा । ६

याचकोसे सतत प्राप्त होनेवाले हवि इन्द्रकी ओर जाते है । सोमरसका प्राशन करनेसेही वह सामर्थ्यवान हुआ । ७

हे वृत्रनाशक, आप चाहे समीप हो या दूर हों, उस स्थानसे यहां आइये । हमारे स्तोत्रोंका स्वीकार कीजिये । ८

हे इन्द्र, जहांसे हम आपको बुलाएंगे वहांसे आप हमारी ओर आइये । फिर चाहे आप समीप हो, या दूर हो या मध्यम अन्तरपर हो । ९

सूक्त ४१.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता इन्द्र ॥

हे वज्रधारी इन्द्र, हम आपको बुलाते है । इसलिये अपने पीले घोडेपर आरूढ होकर सोमप्राशनके लिए जल्दीसे इधर आइये । १

उचित समयको जाननेवाला उपासक अपने आसनपर बैठा है । ये दर्भही
धर फैलाये हैं । प्रातःकाल होतेही सोमपाषाणोंका काम शुरु हुआ है । २

---

६ गिर्वण, नः सुतं पाहि । मधोः धाराभिः अज्यसे । इंद्र, यशः त्वादातं इत् ।

७ वनिनः द्युम्नानि अक्षिता इंद्र अभि सचन्ते । सोमस्य पीत्वा वावृधे ।

८ वृत्रहन्, अर्वावतः परावतः च नः आ गहि ।

९ इंद्र (वयं) इह हूयसे । यत् अन्तरा पराऽवतं अर्वाऽवतं च आ गहि ।

१ अद्रिवः इंद्र, हुवानः सोमपीतये मद्र्यक् नः हरिभ्यां आ तु याहि ।

२ ऋत्विक् न होता सत्तः । बर्हिः आनुषक् तिस्तिरे । प्रातः अद्रयः अयुज्रन्

हे स्तवनोका स्वीकार करनेवाले इन्द्र, ये स्तोत्र यहां चले हैं। इस लिये
कुशासनपर विराजमान हूजिये। हे शूर, इस हविका स्वीकार कीजिये। ३

हे वृत्रविनाशक व सोमप्रिय इन्द्र, हमारे हवियोमें, स्तोत्रोमें और प्रार्थनामें
सन्तोष मान लीजिये।
४

जिस प्रकार बच्चेवाली धेनुएं आपके वत्सोंको चाटती हैं उस विधि हमारी
प्रार्थना श्रेष्ठ, सामर्थ्यवान और सोमप्राशन करनेवाले इन्द्रको स्पर्श करती है। ५

हमको श्रेष्ठ सुख अर्पण करनेके लिये आप हवियोका स्वीकार कर सन्तुष्ट हूजि-
ये। आपके भक्तकी निन्दा हो ऐसा न कीजिये।
६

हे इन्द्र, आपके आगमनकी इच्छा रखकर हम हवियोसे आपका पूजन करते है।
हे तेजस्वी देव, आपभी हमारे ऊपर प्रेम रखिये।
७

हे अश्वप्रिय इन्द्र, अपने घोडे हमारेसे दूर न छोडिये। हे बलवान इन्द्र, आप
इधर सन्तुष्ट हूजिये।
८

हे इन्द्र, लम्बी अयालवाले और घीसे न्हाये हूए आपके घोड़े आ-
पको कुशासनपर विराजित करनेके लिये सुखकारक रथमेंसे आपको यहां ले आवे। ९

[illegible] शूर, इमा ब्रह्म क्रियन्ते। आ बर्हिः सीद। पुरोळाशं वीहि।

[illegible] गिर्वण इन्द्र, रणु न सवनेषु स्तोमेषु उक्थेषु गारान्धि।

[illegible] मातर वत्स न [illegible] पति इन्द्र मतय रिहंति।

[illegible] मन्दा [illegible] महस्व। स्तोतार निदे न कर।

[illegible] हविष्मन्त [illegible] जरामहे। उत वसो, त्वं अस्मयु।

[illegible] दि सृजव। स्ववाव इन्द्र, इह मत्स्व।

[illegible] रथे अर्वाञ्च वहता। पुनस्त्व बर्हिः आमदे।

सूक्त ४२.

ऋषि—विश्वामित्र । देवता इन्द्र.

हे इन्द्र, जिसमें दूध डाला है ऐसे हमारे सोमरसकी ओर, हमारे ऊपर कृपा रखनेवाले अपने घोड़े जोतकर, आइये । १

यज्ञपाषाणोंसे निचोड़कर दर्भोंके ऊपर रखे हुए इस आनन्ददायक सोमरसकी ओर आइये । इसके विन्दु सचमुच तृप्ति देनेवाले है । २

हमारे सोमरसका प्राशन कर इन्द्र हमारी रक्षा करे ऐसी इच्छासे अर्पण की हुई स्तुति यहांसे इन्द्रकी ओर चली है । ३

अनेक स्तुतिओंसे हम इन्द्रको सोमपानके लिये बुलाते है । वह सचमुच स्तोत्र-गायनके कारणही यहां आया था। ४

हे इन्द्र, यहां सोम तैय्यार कर रखे है । हे अत्यन्त सामर्थ्यवान और अपने प्रभावसे देदीप्यमान होनेवाले देव, उनको अपने उदरमे स्थान अर्पण कीजिये । ५

हे प्रज्ञावान देव, हम जानते है कि आप वैभवोको जीतकर ले आनेवाले और युद्धमें शत्रुओंका नाश करनेवाले है । इस लिये आपकी श्रेष्ठ सम्पत्तिकी हम याचना करते हैं । ६

१ इंद्र, य ते अस्मयु हरिभ्यां न गवाशिर सुतं सोमं उप आ गहि ।

२ इंद्र, ग्रावभि सुतं बर्हिष्ठां तं मदं आ गहि । कुविन नु अस्य तृष्णव ।

३ इन्द्र इत्था इषिता मम गिर इंद्रं अच्छ सोमपीतये आवृते अगु ।

४ सोमस्य पीतये इंद्र स्तोमैः इह हवामहे । उक्थेभि कुविद आगमत् ।

५ इंद्र, इमे सोमा सुता । शतक्रतो वाजिनीवसो तान जठरे दधिष्व ।

६ हि कवे त्वा वाजेषु धनंजयं दधृष विद्म । अथ ते सुम्न ईमहे ।

जिसमे यव और दुध डाला है और सरल यज्ञपात्र पाषाणोंसे जो निचोड़के रखा है
उस हमारे सामरका (यहां) आकर प्राशन कीजिये । ७

आपकेही प्राशनके लिये हम इस सोमरसको आपके निवासस्थानकी ओर
भेजते है। यह आपके हृदयमे आनन्द उत्पन्न करे। ८

हे इन्द्र, आपकी कृपाकी इच्छासे हम कुशिकके कुलमे जन्म लेनेवाले भक्त
आपको सोमरसके प्राशनके लिये बुलाते है। आप (बहुत) पुरातन है। ९

सूक्त ४३.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता इन्द्र ॥

अपने रथमे बैठकर आप यहां आइये। पुरातन कालसे सोमपानका सचमुच
आपकाही अधिकार है। अपने प्रिय और सहायकारी अश्वोको दर्भासनके पास छोड
दीजिये। हवि अर्पण करनेवाले ये भक्त आपको निमन्त्रण करते है। १

दूसरे अनेक उपासक छोडकर आप कृपा करके हमारेही हवियोकी ओर अपने
अश्वोके ले आइये। हे इन्द्र, आपकी मित्रताकी इच्छा रखकर स्फूर्तिसेकी हुई (हमारी)
प्रार्थना आपकीही सेवामे लगी रही है। २

हे इन्द्रदेव, आपको वन्दन करनेसे यह यज्ञ उत्कर्ष पाता है। इस लिये आपके
अश्वोके साथ जल्दीसे उसकी ओर आइये। जिसमे घी डाला है ऐसा हविसिद्ध करके
हम अनेक स्तोत्रोका गायन करते करते इस सोमरससे भरे हुए यज्ञ मण्डपमें आ-
पको बुलाते है। ३

[illegible] सुत इम गवाशिर यवाशिरं च न आगत्य पिब ।

[illegible] सोमं चोदामि । एष ते हृदि रारंतु ।

[illegible] सोमस्य पीतये प्रत्न त्वा हवामहे ।

[illegible] उप आ याहि । सोमपेय अनु प्र दिव तव इन् । प्रिया सखाया उप बर्हि वि [illegible] त्वा हवंते ।

[illegible] आ याहि । हरि[illegible] न अर्य आशिष आ । हि इंद्र, स्तोमतष्ट सख्य [illegible] त्वा हवंते ।

[illegible] हरिभि [illegible] आ याहि । हि घृतप्रया अहं मतिभि त्वा [illegible]

प्रतापी, रथको सुलभतासे जोतनेको योग्य, सुन्दर और आपको सहाय करने-वाले आपके अश्व आपको यहां ले आवे। धानासे युक्त हुए हमारे यज्ञका स्वीकार करते करते मेरे मित्र इन्द्रदेव मेरी स्तुतिको सुने। मैं उनका मित्र हूं। ४

हे इन्द्र, आप मुझको लोगोंका रक्षण करनेवाला बनाइये। सरलवृत्ति धारण करनेवाले हे उदार देव, सचमुच हमको राजाभी बनाइये। हमको सोमरसको प्राशन करनेवाला ऋषि कीजिये और हमको अविनाशी वैभव अर्पण कीजिये। ५

आप बहुत सामर्थ्यवान् है। आपके साथ (सोमप्राशन करके) आनन्दित हो-नेवाले आपके अश्व-जो आपके हाथ उनके पीठको लगतेही जोससे आकर दो दिशामे द्युलोककी सीमा प्रदेशतक दौडते रहते है—आपके रथको जोते हुए आपको यहा ले आवे। ६

हे इन्द्र, शूर पुरुषोने निचोडके रखे हुए और शूरतांकी प्रेरणा करनेवाले इस सोमरसका—जिसको श्येनपक्षीने आपको तृपित देखकर (यहां) लाया, जिससे आनन्द पाकर आप शत्रुओका पराजय करते है, और जिसका सुखानुभव लेते लेते आपने धेनुओका कारागर खुला किया—आप (यहां) प्राशन कीजिये। ७

वैभववाले, प्रतापी और सौख्य देनेवाले इन्द्रका पराक्रम बढानेके लिये उसको सोमरस अर्पण कर हम उसको बुलाएंगे। भक्तोंकी प्रार्थना सुननेवाले, उग्र, और शत्रु-ओका नाश करनेवाले इन्द्रको हम अपनी रक्षाके लिये हम युद्धमे आमन्त्रण करेंगे। ८

च त्वाम एता सखाया सुयुजा सुअंगा वृषणा हरी आ वहात। सखा इन्द्र [illegible] सख्यु वदनानि शृणवत।

५ इन्द्र, कुवित् मा जनस्य गोपा करसे। मघवन् ऋजीषिन्, कुविन राजान। मा सुतस्य [illegible] कुविन। कुविन् मे अमृतस्य वस्व शिक्षा।

६ इन्द्र, बृहत सधमाद हरय युजाना त्वा अर्वाक आ वहंतु। ये [illegible] दिवः [illegible] क्षिता प्र [illegible]।

७ इन्द्र, वृषवृतस्य वृष्ण पिब। य उशने ते श्येन आ जभार। यस्य मदे [illegible] प्र [illegible]। यस्य मदे गोत्रा अप ववर्थ।

८ अस्मिन भरे वाजसातौ मघवानं नृतम इन्द्रं शुन हुवेम शृण्वन्तं उग्र वृत्राणि [illegible] समत्सु [illegible]।

सूक्त ४४.

ऋषि विश्वामित्र–देवता–अग्नि।

सुन्दर यज्ञपाषाणोंसे निचोडकर तैय्यार किया हुआ यह सोमरस आपको अर्पण हो। हे इन्द्र, आप यहां आकर उसका स्वीकार कीजिये। इस सुन्दर रथमें आप विराजमान हूजिये। १

आप सुन्दर है। आप उषादेवीको प्रकाशमान करते है और सूर्यकी प्रभा प्रकट करते है। हे पीले अश्वोंके स्वामी इन्द्र, आप विद्वान् व ज्ञानवान् होनेके कारण सब वैभवोंकी सर्वथा वृद्धि करते है। ३

द्यावापृथिवीके–जिनके मध्यमे गौरवर्ण इन्द्र संचार करता है–वही इन्द्र धारण करता है। द्यावापृथिवीके ऊपरही उसके अश्वोंका पोषण होता है। ४

सर्वज्ञ, सुन्दर और पराक्रमी इन्द्र सब जगह उज्ज्वल प्रकाश उत्पन्न करता है। पीले अश्वोंका वह स्वामी सुन्दर शस्त्रोंको और सुन्दर वज्रको अपने भुजपर धारण करता है। ५

सुन्दर, शुभ्र और उज्ज्वल तेजसे युक्त वज्रको इन्द्रने धारण किया। सुन्दर यज्ञपाषाणोंसे निचोडकर तैय्यार किये हुए सोमरसका उसने शोध लिगाया, और अपने पीले रङ्गके अश्वोंकी सहायतासे धेनुओंको कारागरसे छुडाया। ६

सूक्त ४५.

॥ ऋषि विश्वामित्र । देवता इन्द्र ॥

हे इन्द्र, जिनके केश मयूरपिच्छके तुल्य है ऐसे पीले रंगके अपने आनन्दी घोड़ोंको साथ लेकर यहां आइये। जैसे शिकारी लोग पत्तीयोको जालमे पकडते है उसी तरह आपको कोई प्रतिबन्ध न करे। जैसे जलरहित देशको सब कोई छोडके चलते है उस प्रकार उपरिनिर्दिष्ट लोगोका त्याग करके आप आइये। १

इन्द्र वृत्रका वध करनेवाला, वल राक्षसका संहार करनेवाला, शत्रुओके की-लोंका भंग करनेवाला, पानीको प्ररेणा करनेवाला, अपने पीले घोड़ोको चलानेके लिये रथमें आरूढ होनेवाला और मजबूत पदार्थोंकाभी उच्छेद करनेवाला है। २

हे इन्द्र, गंभीर महासागर या धेनुके समान आप सामर्थ्योंकी वृद्धि करते है। जिस तरह अच्छी रीतीसे रखी हुइ धेनुएँ अपने चरनेकी जगहकी ओर जाती है अथवा पानीके भिन्न भिन्न प्रवाह जैसे बडे सरोवरमे घूस जाते है उसी प्रकार सब सा-मर्थ्य आपमे एकट्टा हुआ है। ३

जैसे सज्ञान पुत्रको कोइ अपने धनका विभागी बनाता है उसी तरह शत्रुके ना-शके काममें आनेवाली सम्पत्ति हमको अर्पन कीजिये। हे इन्द्र, जिस तरह कोई मनुष्य हाथमें लकडी लेकर वृक्षके फलोंको नीचे निकाल लेता है उसी तरह हमारे सकटमे हमारे कामको आवे ऐसी सम्पत्ति हमारे पास फेक दीजिये। ४

हे इन्द्र, आप स्वतन्त्र सम्राट है। आप अच्छी आज्ञा करनेवाले और अपने यहांसे विराजित हैं। अनेक भक्तोंकी स्तुतिको पात्र होनेवाले हे इन्द्र, आप अपने सा-मर्थ्यसे वृद्धि पाकर हमको कीर्तिका लाभ कर दीजिये। ५

१ इन्द्र, मयूररोमभि मन्द्रै हरिभि आ याहि। वि न पाशिन त्वा केचिन मा नि यमन। ता धन्वेव अति इहि।

२ इंद्र वृत्रखाद, वल रुज, पुर दर्म, अपा अज हर्या रथ स्थाता अद्रिणः आ रुज।

३ गम्भीरान् उदधीन् इव गा इव क्रतु पुष्यसि। सुगोपा यवस धेनव यथा [illegible] आशत।

४ प्रतिजानते अश न तुजं रयि न आ भर। इन्द्र, पक्व फल वृक्ष अङ्कीव [illegible]।

५ इन्द्र स्वयु स्वराट स्वभिष्टि स्वयशस्तर असि। पुरुष्टुत, स न ओजसा वावृधान [illegible] स्तम भव।

सूक्त ४६.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-इन्द्र ॥

हे इन्द्र, आप युद्धकर्ममें कुशल, अपने तेजसे मण्डित, बलवान्, अखण्ड तारुण्यसे
युक्त, पुरातन, शत्रुओंका पराजय करनेवाले, वृद्धावस्थासे मुक्त, वज्र धारण करनेवाले
और श्रेष्ठ वीर होनेसे आपके पराक्रम बहुत बड़े हैं। १

हे बलवान् व सामर्थ्यशाली देव, आप श्रेष्ठ है। आप वैभव जीतके ले आते
है। अपने पराक्रमोंसे आप दूसरे लोगोंका पराजय करते है। सर्व भुवनोंका आप एकही
स्वामी हैं। आप शत्रुओंके साथ सङ्ग्राम कीजिये और अपने भक्तजनको (आनन्दमें)
रखिये। २

देदीप्यमान इन्द्र पर्वतोंसे श्रेष्ठ है। सब देवोंसे इन्द्र-जिसको कहींभी प्रतिबन्ध
नहीं-बड़ा है। सामर्थ्यमें इन्द्र द्युलोक और भूलोकसे श्रेष्ठ है। सरल वृत्तिवाला यह
देव विस्तीर्ण और भव्य अन्तरिक्षसेभी बहुत बड़ा है। ३

जैसी नदी समुद्रमें प्रवेश करती है उसी विधि से सिद्ध किये हुए सोमरस प्रति-
दिन इन्द्रमें-जो श्रेष्ठ, गम्भीर, स्वभावसेही उग्र, विश्वको व्याप्त करनेवाला और (सब)
सामर्थ्योंका भण्डार है-प्रवेश करते है। ४

हे इन्द्र, जिस प्रकार माता गर्भका धारण करती है उसी प्रकार द्यावा पृथिवीने
धारण किया हुआ सोमरस आपको भक्तजन अर्पण करते हैं। हे वीर, आपके प्राशनके
लिये इसी सोमरसको वे शुद्ध करते है। ५

---

१ इन्द्र. युध्मस्य वृषभस्य स्वराज उग्रस्य यून स्थविरस्य घृष्वे अजूर्यत वज्रिण श्रुतस्य महत. ते [illegible] महानि।

२ [illegible], [illegible] असि उग्र, धनस्पृत् वृष्ण्येभि अन्यान् सहमान । विश्वस्य भुवनस्य एक: राजा। [illegible]

३ [illegible] च प्र रिरिचे। विश्वतोप्रतीत देवेभि प्र। इन्द्र: मज्मना दिव: पृथिव्या. प्र। [illegible] अन्तरिक्षात् प्र।

४ [illegible] निश्व्यचसं व्यपतं इन्द्रं सुतास. सोमासः समुद्रं स्रवत. न प्रदिवि [illegible]

५ [illegible] द्यावा पृथिवीदाधा बिभ्रत त आर्ष्वंयव ते ते हिन्वन्ति। तम ऊ [illegible]

सूक्त ४७.

॥ ऋषि विश्वामित्र । देवत.–इंद्र ॥

हे इन्द्र, मरुतोके साथ आकर आप आनन्द व सौख्यका अनुभव लेनेके लिये चाहे उतने सोमरसका पान कीजिये । इस मधुररसकी धारा अपने पेटमे डाल दीजिये । पुरातन कालमे आपही सोमरसके अधिकारी है । १

हे शूर इन्द्र, आप वृत्रका वध करनेवाले और ज्ञानी है । इस लिये आप मरुतोंके साथ आकर सोमप्राशन कीजिये और हमको हरेक तरहकी निर्भयतामे रखिये । २

आप योग्य समयपर सोमका प्राशन करनेवाले है । इस लिये उसका प्राशन कीजिये । हे इंद्र, आपके मित्र मरुद्गणके साथ सोमका पान कीजिये । उन्होको आपने [illegible]का भाग अर्पण किया था । उन्होने वृत्रवधके समयमे आपको सहायता की थी और उन्होने आपके शरीरमे पराक्रमकी इच्छा उत्पन्न की । ३

पीले घोडेके ऊपर विराजमान होनेवाले हे इंद्र, मरुत् देवोके–जिन्होने अहि और शम्बरका वध करनेमे आपका सहाय किया और धेनुओंको जीतके लानेके समय आपके सामर्थ्यकी वृद्धि की, जो प्रज्ञावान है, और आपके साथ जो आनंदमे रहते है–साथ सोमरसका प्राशन कीजिये । ४

मरुत् देवोके साथ रहनेवाले, वीर्यशाली, वृद्धिङ्गत हुए, बडेबडे शत्रुओका पराभव करनेवाले, दिव्य, सबके ऊपर अधिकार चलानेवाले, प्रबल और सामर्थ्यकी प्राप्ति करानेवाले इंद्रको, उसके कृपाप्रसादके लिये, हम बुलाते है । ५

---

१ इंद्र मरुत्वान् वृषभ सोमं रणाय मदाय अनुष्वधं पिब । म[illegible] ऊर्मि आ जठरे सिंचस्व । [illegible] सुतानां प्रदिवः राजा असि ।

२ इंद्र, शूर, वृत्रहा विद्वान् मरुद्भिः सजोषाः सगण सोम पिब । शत्रून् जहि । [illegible] । अथ नः विश्वतः अभयं कृणुहि ।

३ उत, इंद्र, ऋतुपाः सखिभिः देवेभिः न[illegible] सुतं पिब । यान् [illegible] । [illegible] अहन्, तुभ्यं ओजः अदधु ।

४ हरिव, मघवन्, ये अहिहत्ये, ये शम्बरे य गविष्टौ त्वा अवर्धन य [illegible] [illegible] मरुद्भिः सगणः, इंद्र, सोमं पिब ।

५ मरुत्वन्तं, वृषभं, वावृधानं, अकवारिं, दिव्यं, शासं, [illegible], उग्रं, [illegible] अवसे इह हुवेम ।

सूक्त ४८.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इंद्र ॥

जन्म पातेही जो तरुण वीर हुआ वह (इंद्र) सोमरस अर्पण करनेवाले भक्तकी रक्षा करे। (हे इंद्र), जिसमे दूध डाला है ऐसे इस उत्कृष्ट सोमरसका प्राशन कीजिये। १

हे इंद्र, जिस दिन आपने जन्म लिया उसी दिन पर्वतके उपर रखे हुए उज्ज्वल और मधुर सोमरसकी इच्छासे आपने उसका प्राशन किया। आपको जन्म देनेवाली अपनी तरुण माताने आपके पिताके घरमे आपसे उसका पान कराया। २

माताके पास जाकर उसने भोजन मांगा। उसके स्तनमे तीव्र सोमरस उसको दिख पड़ा। सब पदार्थको कम्पायमान करते करते उस प्रज्ञावान् देवने सञ्चार किया अनेक रूप धारण करनेवाले इन्द्रने बडे बड़े पराक्रम किये। ३

शत्रुओंको भय उत्पन्न करनेवाले, विजयी और पराक्रमी इंद्रदेवने अपनी इच्छानुसार नानाविध रूप धारण किया। जन्म पातेही उसने त्वष्टाका पराजय करके चमससे सोमरस छिन लिया और उसको पी डाला। ४

वैभववाले, पराक्रमी और सौख्य देनेवाले इंद्रके पराक्रमोकी प्राप्तिके लिये उसको सोमरस अर्पण कर हम बुलाएंगे। भक्तोकी प्रार्थना सुननेवाले, उग्र, शत्रुओंका वध करनेवाले और धनको जीतके ले आनेवाले इंद्रको, अपने सहायके लिये, हम युद्धके अवसरपर आमंत्रण करेंगे। ५

---

१ [illegible] जात [illegible] कनीन सुतस्य अंधस प्रभर्तु अवत्। ते प्रतिकामं यथा साश्रो रसाशिर, [illegible]

[illegible] गिरिस्थां पीयूषं अपिब । तं ते जनित्री योषा माता [illegible]

[illegible] तिग्म सोमं अपश्यत्। गृत्स अन्यान् प्रयावयन् अचरत् [illegible]

[illegible] तन्व चक्रे। इन्द्र जनुषा त्वष्टारं अभिभूय चमूषु सोमं [illegible]

[illegible] हुवेम। शृण्वंत उग्रं वृत्राणि घ्नन्त धनानां सजितं

सूक्त ४९.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–इन्द्र ॥

सोमरसका प्राशन करनेवाले सब लोग इंद्रसे अपनी सब इच्छा पूर्ण कर लेते है
द्यावापृथिवी और दूसरे सब देवोंनें विभ्वकी सहायता लेकर वृत्रके वधके लिये उसको
जन्म लेनेको तैय्यार किया। उस इंद्रकी आप स्तुति कीजिये। १
साम्राज्यका उपभोग लेनेवाले और पीले घोडेपर आरूढ होनेवाले शूर इंद्रका
पराजय करनेको कोईभी समर्थ नहीं है। वह प्रबल और पराक्रमी मरुतोंकी सहायता
लेकर बहुत सामर्थ्यवान् होता है। उस वेगवान् इंद्रने दस्युका वध किया। २
सामर्थ्यवान्, अश्वकी तरह युद्धमें विजयी होनेवाले, दोनो भुवनोंको व्याप्त
करनेवाले और वैभव देनेवाले इन्द्रकी हरएक पूजनप्रसङ्गमें प्रार्थना करना उचित है।
आयुकी वृद्धि करनेवाला इंद्र पिताके समान प्रेमी और बुलानेसे जल्दी आनेवाला है। ३
द्युलोक और अन्तरिक्षका वह प्रियसंरक्षक है। वह श्रेष्ठ है। वह वसुके
साथ आनेवाला और रथकी नाईं वेगवान् है। वह रात्रीओंको प्रकाशमान करता
है और सूर्यको उत्पन्न करता है। जैसी बुद्धि सामर्थ्यकी प्राप्ति कर देती है उसी तरह
वह भाग्यकी प्राप्ति कर देता है। ४
वैभववान्, पराक्रमी और सौख्य अर्पण करनेवाले इंद्रके पराक्रमकी प्राप्ति होनेके
लिये हम उसको सोमरस अर्पण करके बुलाएंगे। भक्तकी प्रार्थना सुननेवाले, शत्रुओंका
नाश करनेवाले और वैभवको जीतके ले आनेवाले इंद्रको हम युद्धमे सहायताके लिये
बुलाएंगे। ५

१ यस्मिन् विश्वा' कृष्टय. सोमपा: कामं आ अव्यन्, यं सुकृतं धिषणे, देवा विभ्वतष्टं वृत्राणा घनं जनयन्त महा इन्द्र शस।

२ स्वराजं नृतमं हरिस्थां पृतनासु नकि द्विता तरति, य' द मरुद्भि. उग्रतम, पृथुज्रया दस्यो, आयु अमिनात्।

३ सहावा पृत्सु अर्वा न तरणि. रोदसी व्यानशि' मेहनावान् कारे मतीनां भग न हव्य। वयोधा पितेव चारु सुहव।

४ दिव, रजस पृष्ट धर्ता। रथ न ऊर्ध्व। वसुभि नियुत्वान् वायु। क्षपां वस्ता सूर्यस्य जनिता धिषणा भाग इव वाज विभक्ता।

५ अस्मिन् भरे वाजसातौ मेघवानं नृतमं इंद्रं शुनं हुवेम। शृण्वन्त उग्र वृत्राणि घ्नन्त धनानां संजितं समत्सु ऊतये।

सूक्त ५०.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता–इंद्र ॥

सोमरसके ऊपर सर्वथा अधिकार चलानेवाले, शत्रुओका नाश करनेवाले और सामर्थ्यवान् इन्द्र (यहां) मरुतोंके साथ आकर स्वाहाशब्दका उच्चारण होतेही (सोमरसका) प्राशन करे। सर्वव्यापी इन्द्र हवियोंसे सन्तुष्ट होकर (हमारी सब इच्छा) परिपूर्ण करे। यह हवि उसकी तृप्ति करे। १

आपके दोनो आज्ञाङ्कित अश्वोंको–जिनकी सेवा आपने पुरातन कालसे स्वीकृत की है—आपको जल्दीसे यहा ले आनेके लिये मै रथको जोतता हूं। सुन्दर मुकुट धारण करनेवाले (हे इन्द्र), आपके प्रिय अश्व आपको यहां ले आवे। अच्छी तरहसे निकाले हुए इस सोमरसका आप प्राशन कीजिये। २

यह दूध डाला हुआ कल्याणकारक सोमरस सबसे अच्छा होनेके कारण उसको स्तुति करनेवाले उपासकोंने आपको अर्पण किया है। हे सरल वर्तनवाले इन्द्र, उसका प्राशन कीजिये और अनेक मार्गोंसे हमको धेनुओंका लाभ कर दीजिये। ३

हमको धेनु और अश्व अर्पण करके हमारी इच्छा पूर्ण कीजिये। उज्ज्वल सम्पत्ति देकर हमारी कीर्ति बढ़ाइये। सौख्यकी इच्छा रखनेवाले कुशिक कुलोत्पन्न भक्तोंने आप इन्द्रके लिये बहुत प्रेमसे इस स्तोत्रको बनाया है। ४

---

१ यस्य सोम तुम्र मरुत्वान् वृषभ. आगत्य स्वाहा पिबतु। उरुव्यचा. एभि. अन्नै. पृणता। हवि. अस्य तन्व कामं आ ऋध्या।

२ ते सपर्यू जवसे आ युनज्मि। ययो श्रुष्टि प्रदिव अनु आव। सुशिप्र, हरय त्वा इह वेयु। अस्य सुषुतस्य चारो पिब।

३ इदं [illegible] धायसे गृणाना गोभि मिमिक्षु सुपारं दधिरे। ऋजीषिन्, सोमं पपिवान् मन्दानः अस्मभ्य पुरुधा गा स इषण्य।

४ [illegible] मदय। चन्द्रवता राधसा पप्रथ। स्वर्यव विप्र कुशिकास मतिभिः [illegible]

पराक्रमकी प्राप्ति होनेके लिये हम वैभवशाली, पराक्रमी और सौख्यदायक इन्द्रको सोमरस अर्पण करके यहां बुलाएंगे। भक्तोकी प्रार्थना सुननेवाले, उग्र, शत्रुओंका नाश करनेवाले और धनको जीतके ले आनेवाले इन्द्रको हम हमारे महाराके
लिये युद्ध उपस्थित होतेही आमन्त्रण करेंगे। ५

सूक्त ५१.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता– इन्द्र ॥

मानवोंका पोषण करनेवाले, उदार, स्तुति करनेको योग्य, वृद्धिंगत होनेवाले अनेक भक्तोंने रक्षार्थ बुलाये हुए, मृत्युसे मुक्त और हरेक दिन स्तुति पानेवाले इन्द्रके
पूजनमें बड़े बड़े स्तोत्र निमग्न हो गये है। १

प्रज्ञावान्, सबको आश्रय देनेवाले, प्रबल, पराक्रमी, धन देनेवाले, शत्रुके नगरोंका नाश करनेवाले, विजयी, उदकोंको बन्धनमुक्त करनेवाले, अपने निवासस्थानमें रहनेवाले, शत्रुओंका पराजय करनेवाले और स्वर्गलाभ करानेवाले इन्द्रकी ओर हमारे
सब स्तोत्र चारों तरफसे जाते हैं। २

इन्द्र वैभवका भण्डार है। इसी कारण इन्द्रके भक्तकी (सर्वत्र) प्रख्याति होती है। जिसमें पातकका अंशभी नहीं है ऐसे स्तवनका इन्द्र स्वीकार करता है और भक्तोंके घरमें सन्तोष पाता है। इस लिये सब शत्रुओंका पराभव करनेवाले और सगर्व दुश-
ग्नोंका वध करनेवाले इन्द्रकी स्तुति कर। ३

५ आस्मिन् भरे वाजसातौ मेघवानं नृतम इंद्रं शुनं हुवेम। शृण्वन्तं, उग्र, वृत्राणि घ्नन्तं [illegible] संजितं समत्सु ऊतये।

१ बृहती गिर चर्षणीधृतं मघवानं उक्थ्य ऽऽवृवानं पुरुहूत अमर्त्यं दिवेदिवे गिरो [illegible] अभ्यनूषत।

२ मे गिर शतक्तु अर्णवं शाक्तिनं नरं वाजसनि पूर्भिदं तूर्णि [illegible] इंद्र विश्वत उपयन्ति।

३ वसो आकरे जरिता पनस्यते। इंद्र अनेहस स्तुभ इयम्यति। [illegible] सत्रासाहं अभिमातिहनं स्तुहि।

शूर पुरुषोमे आप सबसे श्रेष्ठ होनेके कारण भक्तजनोने आपका बहुत स्तुति-स्तोत्रोसे यश-वर्णन किया है। अनेक अद्भुत कृत्योमे प्रवीण होनेवाला इन्द्र अपना सामर्थ्य प्रकट करनेके लिये आता है। उसको मेरा प्रणाम है। पुरातन कालसे वह सब जगत्पर अकेला अधिकार चलाता है। ४

उसके अनेक पराक्रम मानवोको दिख पडे है। उसकी कृपाके अनेक फल पृथ्वी धारण करती है। द्युलोक, औषधी, जल, मानव और जङ्गल ये सब उसकेही सम्पत्तिकी रक्षा करते है। ५

घोडे अश्वोंके ऊपर आरुढ होनेवाले हे इन्द्र, आपको हमेशा स्तुति अर्पण की जाती है। उसका स्वीकार कीजिये। आप नयी कृपा करनेवाले हमारे आप्त हूजिये। हमारे ऊपर प्रेम करनेवाले हे प्रकाशमान देव, अपने उपासकोकी आयुकी वृद्धि कीजिये। ६

मरुतोंके साथ आनेवाले हे इन्द्र, जैसा आपने शार्यातके घरमे सोमका प्राशन किया उस विधि यहाभी सोमका प्राशन कीजिये। हे शूर, आपकी अगुवाईको मान्य कर उत्कृष्ट यज्ञ करनेवाले विद्वान् पुरुष आपका आश्रय करके रहते है। ७

---

४ [illegible], तदद्य नृणां ऊ नृतम वीरं त्वा गीर्भिं उक्थैः अभि प्र अर्चत पुरमाय. सहसे सं जिहीते। [illegible] एव [illegible]।

५ [illegible] पर्वी। पुरु वसूनि विभर्ति। इंद्राय द्यावः ओषधी उत आपः जीरय [illegible] रक्षति।

६ [illegible], इन्द्र गिर सदा दधिरे। हरिव जुषस्व। नूतनस्य अवस आपि. बोधि। [illegible]।

७ [illegible] इन्द्र [illegible] सोमं पाहि। हे शूर, तव प्रणीती तव शर्मन् आ [illegible]।

इस लिये, हे इंद्र, अपने मित्र मरुतोंके साथ हमारे सोमरसका प्रेमसे स्वीकार कीजिये। अनेक भक्तोसे बुलाये हुए हे इंद्र, आपका जन्म होतेही सब देवोने बडे सङ्ग्रामके लिये आपको तैय्यार किया। ८

हे मरुद्गण, शत्रुका विनाश करनेमे इंद्र आपको सहाय देनेवाला है। इंद्रको देखकर ये उदार मरुत् प्रेम आनंदित हो गये। वृत्रका नाश करनेवाला इंद्र अपने लिये तैय्यार किये सोमरसका भक्तके खास यज्ञमंडपमे प्राशन करे। ९

वैभवोके अधिपति हे इंद्र, आपके सामर्थ्यको शोभा देनेवाला सोमरस हमने तैय्यार कर रखा है। हे स्तुतिप्रिय इंद्र, उसका आप जल्दीसे प्राशन कीजिये। १०

यह सोमरस आपके सामर्थ्यको शोभा देनेवाला है। इसमे आप अपना मुंह डालिये। आपको सोमरस प्रिय होनेके कारण वह आपको आनद देवे। ११

वह आपका पेट भरे। हे इंद्र, उस स्तोत्रसे वह आपके मस्तकतक जा पहुंचे। आपकी हमारे ऊपर कृपा होनेके लिये वह आपके भुजोपर चढे। १२

---

८ इन्द्र, स वावशान सखिभि मरुद्भि नः सुतं सोमं इह पाहि। पुरुहूत, जातं त्वा विश्वे देवा महे भराय पर्यभूषन्।

९ मरुत एष अप्तूर्ये आपि। दातिवारा इन्द्रं अनु अमन्दन्। तेभि साकं वृत्रहा दाशुष सधस्थे सुतं सोमं पिबतु।

१० राधानां पते, इदं अनु ओजसा सुतं हि। गिर्वण, तु अस्य पिब।

११ यः ते अनु स्वधां असत् सुते तन्वं नि यच्छ। स सोम्यं त्वा ममत्तु।

१२ इन्द्र, ते कुक्ष्यो प्र अश्नोतु ब्रह्मणा शिर प्र। शूर, राधसे बाहू प्र।

सूक्त ५२.

॥ ऋषि—विश्वामित्र। देवता—इंद्र ॥

धाना, करंभ, और अपूपसे मिश्रित, और स्तोत्रोंके साथ अर्पण किये हुए
हमारे सोमरसका प्रभात होतेही स्वीकार कीजिये। १

हे इंद्र, अच्छी तरहसे तैय्यार किये हुए इस पुरोडाशका—हविके अन्नका—स्वीकार
कर उसकी प्रशंसा कीजिये। ये हवि आपकी ओर जानेको सिद्ध हुए हैं। २

हमारे पुरोडाशका भक्षण कीजिये। जिस तरह कामी पुरुष स्त्रीके सेवाकी इच्छा
करता है उसी तरह हमारे स्तुतियोंकी सेवा ग्रहण कीजिये। ३

पुरातन कालसे प्रख्यात हुए हे इंद्रदेव, प्रातःकालके यज्ञसमयपर हमारे पुरोडा-
शका स्वीकार कीजिये। सचमुच आपका पराक्रम बड़ा है। ४

गड़बड़में रहनेवाला और बहुतही उत्कंठित होनेवाला उपासक मध्यान्हकालके
जिस यागसमयपर आपकी स्तुति करता है उस समयपर हमारी धाना और पुरोडाश
अच्छे बनेंगे ऐसा कीजिये। ५

अनेक भक्तोंसे स्तुति लेनेवाले हे इंन्द्र, तीसरे यागसमयपर अर्पण की हुई हमारी
धाना और पुरोडाशका गौरवबुद्धिसे स्वीकार कीजिये। हवि अर्पण करनेवाले हम भक्त
गण आपकी—जो ऋभु और वाजके साथ यहां आये हैं—स्तुतियोंसे सेवा करेंगे। ६

---

१ इन्द्र, प्रातः धानावन्तं करम्भिणं अपूपवन्तं उक्थिनं नः जुषस्व।

२ इन्द्र, पचत्य पुरोळाशं जुषस्व आ गुरस्व च। तुभ्यं हव्यानि सिस्रते।

३ नः पुरोळाशं च घसः। वधूयुः योषणां इव च नः गिरः जोषयासे।

४ सनश्रुत प्रातः सावे नः पुरोळाशं जुषस्व। इन्द्र, ते क्रतुः बृहन् हि।

५ इन्द्र माध्यंदिनस्य सवनस्य धानाः पुरोळाशं इह चारुं कृण्व। यत् स्तोता जरिता तूर्ण्यर्थः वृषा [illegible]।

६ पुरुष्टुत तृतीये सवने नः धानाः आहुतं पुरोळाशं ममहस्व। कवे, प्रयस्वन्तः धीतिभिः ऋभु[illegible]।

पूषादेवके साथ प्राप्त हुए आपके लिये हमने करंभ सिद्ध किया है। आप पीले अश्वोके स्वामी और पीले अश्वोके ऊपर आरूढ होनेवाले है। आपके लिये हमने धाना सिद्ध की है। मरुतोके साथ यहां आकर आप अपूपका भक्षण कीजिये। हे शूर, आप इस सोमरसका प्राशन कीजिये। आप ज्ञानसम्पन्न और वृत्रका वध करनेवाले है। ७

यह देव शूरोमे श्रेष्ठ है। इसको धाना और पुरोडाश अर्पण कीजिये। शत्रुओका विनाश करनेवाले हे इन्द्रदेव, हरेक दिन इसी तरह आपको धाना अर्पण होती है। वह आपके हृदयमे सोमप्राशनके लिये इच्छा उत्पन्न करे। ८

सूक्त ५३.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता–इंद्र ॥

हे इंद्र और पर्वत अपने रथमें विराजमान होकर मनोहर और शूर पुरुषोंकी प्राप्ति कर देनेवाला वैभव ले आइये। हे तेजस्वी देवो, यज्ञमे आप हविका भक्षण कीजिये, स्तुतियोंमे प्रबल हूजिये और हमारे हवियोसे प्रसन्नता पाइये। १

हे उदार देव, आप रहिये। जाइये नहीं। अच्छी तरहसे निचोडके रखा हुआ सोमरस मै आपको अर्पण करूं गा। हे सामर्थ्यवान् इंद्र, जैसा पुत्र पिताके वस्त्रको पकडता है उसी तरह मधुर स्तोत्रोका गायन करते करते मै आपके वस्त्रको पकडूं गा। २

---

७ पूषण्वते ते करम्भं चकृम। हरिवते हर्यश्वाय धाना। मरुद्भि सगण अपूप अद्धि। शूर, [illegible] विद्वान सोम पिब।

८ अस्मै नृणा वाग्रमाय धाना पुरोळाश तृय प्रति भरत। इन्द्र, दिवेदिवे सध्या तुभ्य। [illegible] ता त्वा सोमपेयाय वर्धन्तु।

१ इन्द्रापर्वता, बृहता रथेन वामीः इषः आ वहतं। देवा, यज्ञेषु [illegible] मदन्ता गीर्भि वर्धेथा।

२ मघवन् सु तिष्ठ। मा परा गा। नु त्वा सुषुतस्य सोमस्य यक्षि। शक्र, [illegible] स्वादिष्ठया गिरा ते सिचं आ रभे।

हे अध्वर्यु, अब (देवोंका) स्तवन करना उचित दिखता है। तूं मेरेको धन्यवाद दे। इन्द्रको मान्य होनेवाला स्तोत्र गाना चाहिये। यजमानके दर्भासनपर आ बैठ। इंद्रके लिये उत्कृष्ट स्तोत्र बनना चाहिये। ३

हे उदार देव मनुष्यकी भार्याही उसका घर है। मनुष्यका वही विश्रांतिका स्थान है। इस लिये आपके रथके घोडे आपको वहां ले जावे। जब जब हम सोमरस तैय्यार करेंगे उस समय अग्नि दूत होकर आपकी ओर दोडने लगा। ४

हे उदार देव, आप जाइये और फिर आइये। हे प्रिय बंधु, दोनो जगह आपके आगमनकी अवश्यकता है। दोनो जगह आपका भव्य रथ गमन करता है और दोनो जगह जोरसे शब्द करनेवाला आपका अश्व (रथसे) मुक्त होता है। ५

हे इन्द्र, सोमरसका प्राशन कर घरको जाइये। आपके घरमे आपका गृहसौख्य— आपकी सुशील स्त्री—रहती है। आपका भव्य रथ वहांही ठहरता है और उसी जगहपर आपका अश्व (रथसे) मुक्त होकर अच्छा इन्तजाम पाता है। ६

भोज, अंगिरस, विरूप, द्युलोकके ये पुत्र, असुरके ये पराक्रमी सैनिक हजारों यज्ञमें विश्वामित्रको वैभव अर्पण कर उसकी आयु बढावें । ७

यह उदार देव अपने शारीरिक बलसे, अनेक भिन्नभिन्न रूप धारण करता है यदि योग्य समय न हो तोभी सोमरसका प्राशन करनेवाला यह सत्यनिष्ठ देव हर दिन तीन दफे आता है । उसका आगमनभी एक निमिषमें हो सकता है । ८

जब नदी पानीसे भरी गई थी, उस समय देवोंसे जन्म लेनेवाले, देवोंसे प्रेरणा पानेवाले और सब विश्वका अवलोकन करनेवाले विश्वमित्रने उसको रोका । जब [illegible] मित्रने सुदाससे हवि अर्पण कराया उस समय इंद्रने सब कुशिककुलोत्पन्न पुरुषोंके साथ उसके ऊपर प्रेम उत्पन्न किया । ९

यज्ञपाषाणोंसे हंसकी नाई अवाज करो । यज्ञमें सोमरस तैय्यार होतेही स्तोत्रोंसे देवोंको आनंदित करो । हे प्रज्ञाशील और सब मानवसृष्टिका अवलोकन करनेवाले कुशिक ऋषिओं, देवोंके साथ मधुर सोमरसका प्राशन करो । १०

---

७ इमे भोजा अंगिरसो विरूपा असुरस्य पुत्रा दिव वीरा विश्वामित्राय मघानि [illegible] न वे आयु प्र तिरन्ते ।

८ [illegible] तन्वं परि स्वाया कृण्वान [illegible] । यद् [illegible] परि मुहूर्त त्रि [illegible] आगात् ।

९ [illegible] देवजूत नृचक्षा [illegible] ।
[illegible] इन्द्र कुशिकेभि [illegible] ।

१० हंस [illegible] ।
[illegible] देवेभि सोम्य मधु [illegible] ।

हे कुशिको, चलो। धनप्राप्ति होनेके लिये सुदासके अश्वको मुक्त करो।
पूर्व, पश्चिम और उत्तर दिशामे अपने जितने शत्रु थे उन सबका इंद्रने नाश किया है।
और इसी कारण पृथ्वीके ऊपरके उत्तम प्रदेशमे उसके लिये यज्ञ चले हैं। ११

मैने द्यावापृथिवीओका और इंद्रका स्तवन किया है। इसलिये विश्वामित्रका
स्तोत्र भारत कुलमे जन्म लेनेवाले मनुष्योका अवश्य रक्षण करेगा। १२

वज्रधारी इंद्रके लिये यह स्तोत्र विश्वामित्रोंने किया है। वह हमको वैभवशाली
करे। १३

कीकट देशकी गय्याँ आपके लिये क्या करती है? वे सोममे डालनेके लिये ना
दूध देती है, ना गर्म गर्म हवि तैय्यार करनेके लिये कुछ मदद देती है। प्रमगंदका धन
छीन लेकर हमको दे दीजिये और हे उदार देव, नैचाशाखको हमारे अधीन
कीजिये। १४

ससर्परी नामकी धेनु—जो जमदग्निने दी थी और जो अज्ञानका विनाश करने-
वाली है—रम्भने लगी। वह सूर्यकी कन्या है। जो देव वृद्धावस्था और मृत्युसे मुक्त है
ऐसा देवोकी प्रीति उसने बढाई। १५

पाञ्चजन्यी जातिके मनुष्योंके पास जो धन होगा वह उनके हाथसे छीन लेकर ससर्परी हमको जल्दी देवे। यह ससर्परी—जो हमको पलस्तिजमदग्निने दी है—हरेक पंधरह दिनपर हमारी आयुकी वृद्धि करे। १६

बैल खड़े रहे। गाडीकी धूरी मजबूत हो। उसकी लकडीयाँ न टूटे। उसका भग्न न हो। इंद्र उसके खीलेको न टूट देवे। उनको वह दुरुस्त रखे। हे रथ, तेरे खीले न टूटे। तू हमको ले जा। १७

हे इंद्र, आप हमारे शरीरमे और हमारे बैलमे सामर्थ्य उत्पन्न कीजिये। हमारे पुत्रपौत्रो की आयु वढानेके लिये आप उनकोभी सामर्थ्य दीजिये। सचमुच सामर्थ्य देनेवाले आपही है। १८

आप खदिर नामक वृक्षमे मजबूती उत्पन्न कीजिये। शिंशपा नामक वृक्षसे बनाई हुई गाडीमेभी आप मजबूती उत्पन्न कीजिये। हे मजबूत धूरी, तूंभी मजबूत हो। इस रथमे हमको न गिरने दे। १९

यह उत्तम वृक्ष हमको न गिरावे और हमको जखम न होने देवे। जबतक हम घरको गए नहीं, जबतक हमारी गाडी खडी हुई नहीं, और जबतक हमारे बैल छूटे नहीं तबतक हम सुरक्षित रहे। २०

---

१६ पाञ्चजन्यासु कृष्टिषु अधि श्रव एभ्य ससर्परी तूयं अभरत। या पलस्तिजमदग्नय [illegible] पक्ष्या नव्यं आयुः दधाना।

१७ [illegible] स्थिरौ भवताम्। अक्षो वीळु। ईषा मा वि वर्हि। युगं मा वि शारि। इन्द्र [illegible] दधातु। अरिष्टनेमे, अभि नः सचस्व।

१८ इन्द्र, नः तनूषु बलं धेहि। नः अनडुत्सु बलं। जीवसे तोकाय तनयाय [illegible] असि।

१९ खदिरस्य सारं अभि व्ययस्व। स्पन्दने शिंशपायां [illegible] धेहि। [illegible] नः [illegible] अस्मात् यानात् नः मा अव जीहिपः।

२० [illegible] वनस्पति [illegible] [illegible]

[illegible]

हे उदार और शूर इन्द्र, अनेक प्रबल शस्त्रास्त्रोंसे आज हमारी रक्षा कीजिये। जो कोई हमारा द्वेषी हो उसको हीन स्थिति प्राप्त हो और हम जिसका द्वेष करते है वह मर जावे। २१

परशुकी तरह वह शत्रुओंको ताप देता है। शिम्बल पुष्पकी तरह वह शत्रुओंके टुकडे टुकडे करता है। हे इंद्र, फूटे और भङ्ग पाये हुए बरतनकी तरह वह शत्रुओंका नाश करता है। २२

हे मानवो, लोगोंको यह नहीं समझता कि उनका घात करनेवाला कौन है। इसी लिये लाल मोडियाको पालू जनावर समझकर वे उसको (घरमे) रखते है। किन्तु जो सुज्ञ है वह घोडेकी दूसरे जनावरोंसे बराबरी नहीं करेगा और घोडेके सामने गधेको खडा नहीं करेगा। २३

हे इंद्र, ये भारतके वंशज, यह नातेदार और यह दूसरा, ऐसा भेद (अपने मनमे) बिलकुल रखते नहीं, अपने खास घोडेकी तरह वे दूसरेका घोडेकाभी अच्छा इन्तजाम रखते है और धनुषकी डोरीकी नाई उसकी रणमैदानपर दौड कराते है। २४

अनुवाक पांचवा ५.

सूक्त ५४.

॥ ऋषि–प्रजापति । देवता इन्द्र ॥

यज्ञ और स्तुति करनेको योग्य होनेवाले श्रेष्ठ अग्निदेवके लिये यह स्तोत्र अर्पण किया है । यह अग्नि घरके और द्युलोकके अनुचरोंके साथ यहां आकर (हमारी प्रार्थना) सुने । १

श्रेष्ठ द्युलोक और पृथिवीके लिये एक बड़ा स्तोत्र गाओ। हमारे मनकी इच्छा जानकर और उसकी तृप्ति करनेका उद्देश रखकर वे सर्वत्र सञ्चार करते है । (मानोंकी) सेवा लेनेवाले देव (द्यावापृथिवीके) स्तोत्रसे यज्ञमें प्रसन्न होते है । २

हे द्यावापृथ्वी, आपकी आज्ञा सत्य हो । आप हमारा हित करनेवाली हो । हे अग्निदेव, द्युलोक और पृथिवीको हमारा वंदन पहुंचे । मै हवि अर्पण करके उनका पूजन करता हूं और वैभवकी प्राप्ति कर लेना हूं । ३

हे सत्यपूर्ण द्यावापृथिवी, पुरातन सत्यव्रत उपासकोंपर आपका कृपाप्रसाद हुआ । हे पृथिवी, शूर लोगोके ऊपर आपकी कृपा हुई । इसी लिये उन्होंनें युद्ध और पराक्रमी कृत्योंमें आपको वन्दन किया । ४

---

१ इमं शूषं महे विदथ्याय ईड्याय शश्वत कृत्व प्रजभ्रु । अजस्र अग्नि दिव्यै दम्येभि अनीकै न शृणोतु ।

क्या सचमुच कोई जानता है कि देवोके पास कौन मार्ग जाता है ? । क्या वह मार्ग किसीने बतलाया है ? । केवल देवोंके गुह्य और श्रेष्ठ कृत्योंसे विदित होनेवाले उनके निवासस्थानोका ज्ञान लोगोको हुआ है । ५

मानवी सृष्टिका अवलोकन करनेवाला ज्ञानी पुरुष रसपरिपूर्ण और आनन्ददायक द्यावापृथिवीयोंका दर्शन ले सकता है । एकही सामर्थ्यसे युक्त, अत एव एकही उद्देशसे चलनेवाली द्यावापृथिवीयोने पक्षियोंके घोसलेकी नाई अपनाअपना निवासस्थान अलग-अलग बनाया है । ६

समानरूप होनेसेही अलगअलग होनेवाली और हमेशा जागृत रहनेवाली ये द्यावापृथिवी दूर प्रदेशमे अचल स्थानपर स्थिर हुई और परस्परोकी बहिन बनी । इसी लिये लोग उनका नाम (आदरबुद्धिसे) लेते है । ७

ये द्यावापृथिवी सब मानवोका पोषण करती है । श्रेष्ठ देवोका पोषण करनेमे ये कभी थकती नहीं । इन्होंमेसे एक चराचर विश्वका, तथा संचार करनेवाले सब प्राणियोका और आकाशमें उडनेवाले सब पक्षियोका पालन करती है । ८

हमको जन्म देनेवाले श्रेष्ठ पितासे हमारा पुरातन कालसे जो सम्बन्ध चला आया है उसको मै जानता हूं । सबकी स्तुति लेनेवाले देव इसकेही सहायतासे विस्तीर्ण और दूरके मार्गपर जाकर वहां स्थिर हुए । ९

हे द्यावापृथिवी, यह स्तोत्र मैं गाता हूं। उसको विश्वके अधिपति मित्र और वरुण, और तरुण, ज्ञानवान् और स्तवनीय आदित्य सुने। उनका हृदय कोमल है। अग्निदेव उनकी जिव्हा है। १०

हे सविता देव, आपके हाथ सुवर्णसमान है। आप सबकी प्रेरणा करते है और आपकी जिव्हा सुंदर है। आप उड्डान करते करते यज्ञमण्डपके पास तीन दफे जाते है। आप देवोंमे सन्मान पाइये और हमारे सब यज्ञोकी साङ्गता करनेके लिये उद्युक्त हूजिये। ११

त्वष्टा देव—जिनके कृत्य सुंदर है, जिनके हाथ मनोहर है, जो अच्छी तरहसे जगतका पालन करता है और जो सत्यमय है—हमारी रक्षाके लिये जो कुछ अवश्य हो वह देवे। हे ऋभुओ, पूषा देवके साथ आप आनंदमे रहिये। आपके लिये पत्थरपाषाणोंका काम चला है और इसी लिये आपने इस यज्ञकी सिद्धी की है। १२

सरस्वती और यज्ञार्ह मरुत देव—जिनका रथ बिजलीका है, जिन्होंने भाले ले लिये है, जिनका जन्म सत्यसे हुआ है और जो द्युलोकमे रहनेवाले है—(हमारी स्तुति) सुनें हे वेगवान देवो, आप हमको वीर पुरुषोंकी और वैभवकी प्राप्ति होने दीजिये। १३

महाभाग्य अर्पण करनेवाली हमारी प्रार्थना और स्तुति अनेक अद्भुत पराक्रम करनेवाले विष्णुके पास जा पहुँची है। विष्णुका—जिसको (विश्वको) जन्म देनेवाली, पुरातन तथापि तरुण दिशाभी नहीं रोक सकती—सञ्चार बहुत विस्तीर्ण पदोंपर होता है। १४

सब सामर्थ्योंसे युक्त इंद्रदेवने अपने श्रेष्ठ बलसे द्यावापृथिवीयोंको व्याप्त किया। इंद्र, आप शत्रुयोंके नगरोंका नाश करनेवाले, वृत्रका वध करनेवाले और शूर सैनिकोंके अधिपति है। आप हमको बहुत पशु अर्पण कीजिये। १५

हे सत्यपूर्ण देवो, आप अपने कुटुम्बियोंका सोच करनेवाले मेरे मावाप है। आपका प्रेम और आपका नाम मङ्गल है। आपही सचमुच धन देनेवाले है। आप अविनाशी है। हवि अर्पण करनेवाले उपासकोंकी आप अच्छी तरह रक्षा करते है। १६

हे बुद्धिशाली देवो, आप सब इन्द्रमे है। इसी लिये आपका नामभी मङ्गल है। अनेक भक्तोंसे आमन्त्रण पानेवाले हे इंद्रदेव, आप हमारे मित्र है। अपने प्रिय ऋभुओंके साथ आकर इस स्तोत्रसे हमको बहुत वैभव अर्पण कीजिये। १७

अदिति, अर्यमा और वरुण यज्ञ करनेको योग्य है। वरुणकी आज्ञाका उल्लंघन कोई कर नही सकता। हे देवो, अनपत्यताका कलङ्क हमको न लगाइये। हमको पशु और सतति प्राप्त हो। १८

यह देवोंका दूत ऐसा है कि जो बहुत जगहपर भेजा जाता है। वह हमको 'निष्पाप' कहे। पृथिवी, द्युलोक, सूर्य, नक्षत्र और विस्तीर्ण अन्तरिक्ष हमारी स्तुति सुने। १९

अपनी जगहपर स्थिर हुए पराक्रमी पर्वत हमारे हवियोंसे प्रसन्न होकर हमारा स्तोत्र सुने। आदित्य और आदिति हमारी स्तुति श्रवण करे और मरुत् देव हमको कल्याणकारक सौख्य अर्पण करे। २

हमारा मार्ग हमेशा सुगम रहे और उसपर सब प्रबन्ध अच्छी तरह किया जा
हे देवों, अपने मधुरतासे सब वृक्षोंको परिपूर्ण कीजिये। हे अग्नि, आप हमारा
भाग्य है। हमको अपने कृपाछत्रके अन्दर रखिये और हमारी हानि न हो
दीजिये। विपुल अनाजसे भरे हुए घरका तथा (विपुल) वैभवका उपभो
हमको मिले। २

हे अग्नि, हवियोंका भक्षण कीजिये। प्रकाशित होकर हमको कीर्ति प्राप्त
कीजिये। हे अग्नि, युद्धमें सब शत्रुओंका पराजय कीजिये और सर्वथा प्रसन्न हो
प्रकाशित हूजिये। २

सूक्त ५५.

॥ ऋषि-विश्वामित्र। देवता- इंद्र ॥

आगे जब उषा प्रकाशित हुई उस समय धेनुओंके निवास स्थानमें अविनाशी तत्व उदित हुआ। उसने देवोंकी आज्ञाको भूषित किया। वह अविनाशी तत्व और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति देता है।

परमपदका जिनको ज्ञान है ऐसे हमारे पुरातन पितर और देव यहां हमारा ना न करे। यह अविनाशी तत्व दोनों पुरातन निवासस्थानोंके अन्तर भागमें रहनेवा दिव्य ज्योतिर्हि है। वह अकेला सब देवोंको स्फूर्ति देता है।

मेरे मनोरथ बहुत जगह दौड रहे है । इस यज्ञकर्ममे मै पुराने स्तोत्रोंका प्रकाशन करता हू । अग्नि प्रज्वलित होनेके बाद आपन सब सत्यही बोलेंगे । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ होनेसे देवोंको यही अकेला स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ३

सबपर राज्य करनेवाले इस महाराजको हरेक जगह लोग ले जाते है । समिधोकी इच्छा रखकर यह भिन्न भिन्न जगह अपने (काष्ठरूपी) शय्याके ऊपर शयनकरता है । (दो माता ओमेसे) एक इस वत्सको खिलाती तो दुसरी उसको खुलानेका काम करती है । यह (अविनाशी तत्त्व) श्रेष्ठ होनेका कारण यही अकेला देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ४

वह (अग्न) अगले काष्ठोमें तो अब नये काष्ठोके अनुरोधसे बढता है । नये उत्पन्न हुवे काष्ठोमें वह प्रज्वलीत होता है । कुमारी गर्भवती होकर इसको जन्म देती है । यह (अविनाशी तत्व) श्रेष्ठ होनेके कारण यही अकेला देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ५

दो माताओका यह अकेला पुत्र थोडे आवकाशमे दूरपर जाता है और निर्वेध संचार करने लगता है । मित्र और वरुणकी आज्ञा यह है । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ होनेके कारण देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ६

यह दो माताओंसे प्रसूत हूवा यह हविर्दायक देव यज्ञका सम्राट् है । यह कभी शिखरतक गमन करता है और कभी तलमेही विश्रांति लेता है । आनंदपूरित स्तोत्र गानेवाले उपासक आनंदपूरित स्तोत्रोंही (उसको) अर्पण करते है । यह (अविनाशी तत्व) श्रेष्ठ होनेके कारण यही अकेला देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ७

---

३ मे कामा पुरुत्रा वि पतयति । शमि अच्छ पूर्व्याणि दीद्ये । समिद्धे अग्नौ ऋतं इत् वदेम ॥

४ समान राजा पुरुत्रा विभृत । प्रयुत शयासु वना अनु शये । अन्या वत्स भरति अपरा माता क्षेति ।

५ पूर्वासु अक्षित् । अपरा अनुरुत् । सद्य जातासु तरुणीषु अंत । अप्रवीता अंतर्वती सुवते ॥

६ द्विमाता एक वत्स पुरस्तात् शयु अध नु अबंधन च चरति । ता मित्रस्य वरुणस्य व्रतानि ॥

७ द्विमाता होता विदथेषु सम्राट् होता । अनु अग्र चरति । बुध्न क्षेति । रण्यवाच. रण्यानि प्र भरंते ॥

युद्ध करनेवाले शूर पुरुषके समान इसका आगमन समीप होतेही सब जगत विरुद्ध दिशासे भगने लगा । ऐसा समय प्राप्त होनेपर गैय्याँको घास मिलनेके लिये उसकी प्रार्थना करना पडता है । यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ८

सफेन धाळवला यह श्रेष्ठ दूत उनके समूहमें प्रवेश करता है और अपना ज्वाला-मय रूप प्रकट कर वहां संचार करता है । अनेक रूप धारण कर वह हमको देखता है । यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ९

अपने प्यारे अविनाशी स्थलोका रक्षण करते सबका पालनवाला विष्णु अपने परम श्रेष्ठ मार्गकी रक्षा करता है । इन सब भुवनोको अग्नि जानता है । यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और यही अकेला सब देवोंके स्फुर्ति उत्पन्न करता है । १०

इन दोनों बहिनोंमें नाना रूप धारण करनेका सामर्थ्य है । उनमेंसे एक उज्वल वर्णवाली है और दुसरी काली है । उज्ज्वल वर्णवाली और काली ये दोनोका नाना बहि-नोका है । यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और यही अकेला देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । ११

जहां गो और उसकी बछिया रहती है वहां वे दोनो अमृततुल्य दुग्ध देकर (विश्वका) सन्तोष करती है । यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और यही अकेला देवोंको स्फूर्ति उत्पन्न करता है । १२

एकके वत्सको चाटकर दूसरी राम्भने लगी। कौन स्थलपर धेनुने अपना स्तन प्रकट किया भला? । सत्यके दुग्धसे इलादेवीका पोषण हुआ। यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वह अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है। १३

पृथिवी अनेक रूप लेती है। डेढ बरसके अपने वत्सको वह चाटती थी। और वहां खडी थी। मै सुज्ञ होनेके कारण सत्यके मंदिरमे मै संचार करता हूं। यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है। १४

इन दोनोको सुदर स्थलमे रखा है। उनमेसे एक गुप्त और दूसरा प्रकट है। उनका मार्ग यद्यपि एक है तथापि वह भिन्नभी हो गया है। यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है। १५

जिनको वत्स नहीं है, जो अमृतका दुग्ध देनेवाली है, जो निद्रित है, जिनका दूध किसीनेभी निकाला नहीं और जो (हमेश) तरुणाईमे रहती है ऐसी धेनुएँ दुग्धकी वृष्टि करे। वह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है। १६

यद्यपि यह बैल एक गौको देखकर डकारता है तथापि वह अपना रेत दूसरे गोसमूहमे रखता है। रात्रिका वही पति है, वही भग है, वही राजा है। यह अविनाशी तत्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है। १७

---

१३ अन्यस्या वत्सं रिहती मिमाय। कया भुवा धेनु ऊधः निदधे?। सा इळा ऋतस्य पयसा [illegible] पिन्वत॥

१४ पद्या पुरुरूपा वपूंषि वस्ते। त्र्यविं रेरिहाणा ऊर्ध्वा तस्थौ। विद्वान् ऋतस्य सद्म वि चरामि॥

१५ [illegible] निहिते पदे इव। तयोः अन्यत् गुह्यं, अन्यत् आविः। सा पथ्या सध्रीचीना [illegible]॥

१६ [illegible] अप्रदुग्धाः नव्याः नव्या युवतयः भवंतीः धेनवः आ धुनयंतां॥

१७ [illegible] अस्मिन् यूथे रेतः नि दधाति। स हि क्षपावान्, भगः, [illegible]।

हे मानवो, इस वीरके भाग्यसे इसको उत्कृष्ट अश्वोंका भाग्य प्राप्त हुआ है । उसका वर्णन करना चाहिये । वह देवोंकोभी विदित है । उसके रथको छे या सातभी घोडे रहते हैं और वे उसको ले जाते हैं । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है । १८

सविता देवही त्वष्टा है । वह सब तरहका रूप धारण करता है । उसने अनेक प्राणियोंको उत्पन्न किया और उनका पोषण किया । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ है और वही अकेला देवोंको स्फूर्ति देता है । १९

इन दोनों बडेबडे गोलोंको जोडकर इसने एकत्र किया । वे उसकीही सम्पत्तिसे भरे हुए हैं । जब यह अनेक प्रकारका वैभव कमाने लगा उसकी कीर्ति सर्वत्र फैली हुई । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ है और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति देता है । २०

(प्रजाका) कल्याण करके उनमे मित्रता रखनेवाले नृपतिके समान [illegible] पोषण करनेवाला यह देव पृथिवीके ऊपर निवास करता है । युद्धके लिये आगे [illegible] वाले ये वीर आये हैं । वह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ है और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति देता है । २१

औषधि और उदक आपकेही आज्ञामें हैं । पृथिवी आपका वैभव धारण करती है । हम आपके मित्र होकर आपके वैभवके विभागी होंगे । यह अविनाशी तत्त्व श्रेष्ठ है और वही अकेला सब देवोंको स्फूर्ति देता है । २२

॥ तृतीय अष्टकका तीसरा अध्याय समाप्त ॥ ३ ॥

अध्याय चवथा.

सूक्त ५६.

॥ ऋषि-प्रजापति । देवता-विश्वेदेवा ॥

केसाभी वडा युक्तिमान् पुरुष हो अगर कोई सूज्ञ सज्जन हो प्राचीन कालसे अबाधित समझे हुये देवोके जो जों नियम है उनको कोहीभी मनुष्य बाधा नहीं कर सकता. ये सब बाते बराबर ध्यानमें लाकर द्यावापृथिवी किसीकाभी द्वेष नहीं करती. परंतु वे अपने सिरकोभी कभी नीचे नहीं झुकाते और अचल पर्वतभी अपने आप कभी नहीं झुकेंगे १

निश्चल रहकर छे लोकोंका भार ईश्वर अकेला सहन करता है. (अर्थात् इस-लिये) सर्वोत्कृष्ट जो सनातन धर्म उसमे सर्व (ज्ञानरूप) घेनुएं (उसी ईश्वरी इच्छा नुसार) आयी है वडे वेगसे परिभ्रमण करनेवालीं उसकी वे तीनो विशाल शक्तिएं भी (लोगोंके) अत्यत समीपवर्तीही है, किंतु उनमेसे दोनों तो गुप्त रहती है और केवल तीसरी दृग्गोचर होती है. २

यह जो अनत रूप धारण करनेहारा कामवर्षक वीर्यशाली परमेश्वर है उसकी ऊर्ज-स्विता तीन प्रकारकी और उसके वक्ष स्थलभी तीनोही उसकी प्रजा सर्वत्र व्याप कर रही है उसके प्रकाशमय स्वरूपभी तीनोही प्रकारके होकर वह सर्वश्रेष्ठ (अखिल जगत्का) प्रभु है. वही कामवर्षक वीर शाश्वत (उषाओं) मे अपना तेजरूप वीर्य रख देता है. ३

वह सन्मार्गदर्शक प्रभु इन (उषाओं) के सन्निधही प्रगट हुआ, और (आदित्य ये उसीके स्वरूप हैं इसवास्ते वे आदित्योके मनोरम नामोंकी उसने प्रसिद्धि कियी. उसके सामने आपोदेवीएं (आकाशोदक) चुप रहीं. और यदि उनके प्रवाह पहिले अलग अलग थे तथापि अन्तमे वे उसीको जाकर मिली. ४

---

१ न मायिन [illegible] न धीरा [illegible] देवाना ता प्रथमा ध्रुवाणि व्रता मिनन्ति । न चापि अद्रुश रोदसी [illegible] ([illegible]), न चापि तस्थिवास पर्वता निनमे ।

२ एक (ईश्वर) अचरन् षट् भारान् बिभर्ति, (अस्यानुज्ञया) वर्षिष्ठं ऋतं गाव उप आ [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] सन्ति । तासु द्वे गुहा निहिते, एकाच दर्शी ।

३ ([illegible]) [illegible] त्रिपाजस्य वृषभ नृषः उ च पुरध प्रजावान् अस्ति । स माहिनवान् [illegible] ([illegible]) रेतोधा ।

४ [illegible] (स आदित्य अतएव) आदित्याना चारुनाम अहे । आपो [illegible] परि [illegible] ।

हे सिंधुओ ! प्रतिभासंपन्न जनोंके वसतिस्थान तीनके तीगुने याने नौ है । और उस त्रिभुवनका उत्पन्नकर्ता (जो परमेश्वर वही) हमारे सनातन धर्ममंडलका राजाधिराज है । इसलिये सत्यधर्मप्रिय व आपोदेवी स्वामिनीए जो तीन दिव्यागनाए हे वे स्वर्गलोकमेसे तीनोभी त्रिकाल आकर हमारे यज्ञोत्सवमे मालकिनीओके समान काम करती रहती है । ५

हे जगत्प्रेरक सवितृदेव, अति स्पृहणीय जो जो तेरे वरलाभ है वे तू प्रतिदिन तीनों समय द्युलोकमेसे तू आकार हमे देता जा । हे भाग्यदायक त्रिस्वरूपात्मक भगवान् व तीनोंभी प्रकारकी अभीष्ट संपत्ति हमे प्रदान कर। अय सद्बुद्धिदायक, अय दीनोद्धारक, हमारा ध्येय हमे मिले इसवास्ते (वो दिव्य संपत्ति) हमे अर्पण कर । ६

वह जगत्प्रेरक भगवान् द्युलोकमेसे आविर्भूत होता है । विश्वके जो अति उदार अधिराज मित्रावरुण (उन्हींके स्वरूपमे वह) प्रगट होता है । इसवास्ते आपोदेवी व विशाल द्यावापृथिवी इन्होंनेभी (सर्व जगत्को) अर्पण करनेके लिये जगत्प्रेरक भगवानके पास (चैतन्यरूप) रत्नकी भिक्षा मांगी है । ७

प्रकाशमय, अतिश्रेष्ठ अतः अति दुर्लभ जो भगवानके लोक है वे तीन है और उस सर्व शक्तिमान् ईश्वरके वीर जो उज्वल तेजसे झगमगाते है वे भी तीनोंही । वे हमेशा सद्धर्मप्रिय, आवेशप्रद व अजिंक्य होते है, इसवास्ते वे द्युलोकमेसे तीनोंभी काल आकर हमारे उपासनामंदिरमे विराजमान रहे । ८

सूक्त ५७.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–विश्वेदेव ॥

कोहीभी दबाव रखनेहारा न होनेके सबब मेरी बुद्धिरूप धेनु अकेलीही इतस्ततः विचरती थी. परतु सत् असत् की बराबर पसंदी करनेवाला जो (परमेश्वर इंद्र) उसने उसको मार्गपर लगाया। उसीदम उसने (अंतःकरण) तृप्तिका विपुल पवांस छोडा। उस-समय इन्द्रने, अग्नीने (व और देवोने) उसकी प्रशंसा कियी। १

मनोरथवर्षक वीर व सोदारहस्त इन्द्र व पूषा इन्होने (हमारे स्तवनसे) प्रसन्न होकर द्युलोक के अक्षय्य निधिका दोहन किया। मेरे स्तवनमधुरतामें अखिल देवोका चित्त रममाण हुआ है, तो, हे दिव्य निधियो, तुमारे उस सुखमय पदकी प्राप्ति मुझे होगी ऐसा कीजियेगा। २

हमारी स्तवनवाणीएं मानो आपसमे अति निकटवर्ती आप्तही है, व मनोरथपूरक वीरश्रेष्ठ जो परमेश्वर उनकी शक्ति अब प्रगट होगी ऐसी उत्कट इच्छा उनको लगी हुयी है. देवके सन्मुख वे लीन होती है और इसवास्ते उनके शरीरमे सूक्ष्मरूपसे वर्त-मान शक्तीकीभी उनको सहज प्रतीती आती है, और वडे विलक्षण स्वरूप धारण करने वाले दिव्य पुत्रके प्रति वे धेनुओ (के समान) जोरसे शब्द करती हुईही जाती है। ३

सोमरस पीस काढनेके पाषाण ऋतुकालमे बराबर भक्तिपूर्वक आपसमे जुडे हुये रखके और इस मनोहर रोदसीओकी प्रशंसा करके मै उनको निमंत्रण करता हूं हे (अग्निरूप देव,) जिन्होने अपने स्पृहणीय वर मनुराजको वहोत अर्पण किये वे ये तेरी पवित्र व दर्शनीय ज्वालाए देख केसी सीधी उपर नभोमंडलके प्रति जा रहीं है। ४

तेरी जो ज्वालारूप मधुरभाषिणी जिव्हा (भक्तको) श्रेष्ठ बुद्धिमत्ता देती है उस
तेरे सर्वव्यापक जिव्हाकी स्तुति देवमंडलीमें सर्वत्र होती है। तस्मात् अपने उस मधुर
वाणीसे सर्व परमपूज्य दिव्य विभूतीओंपर कृपा करने को यहां भेजकर उनको निमंत्रण
और उनसे हमारे मधुर सोमरसका पान करवा। ५

हे अग्निदेव, तेरी कृपा पर्वत परसे नीचे गिरते हुये अजस्र प्रवाहके समान निष्क-
लंक और अक्षय्य है. वह हमारी उन्नति करें। हे दिव्य निधिके प्रभु, हे अखिलज्ञान-
संपन्न देव, तेरे जगत्कल्याणविषयक असामान्य और दयार्द्रबुद्धिका लाभ तू हमे (कृपा-
करके) दे। ६

सूक्त ५८.

॥ ऋषि विश्वामित्र। देवता-अग्निदेव ॥

सनातन परमेश्वरकी (उषारूप) धेनु भक्तोको मनोरथरूपी दुग्ध सदैव देती
है (फिर) उस दयावान् गोदमीना पुत्र (सूर्य) आकाशमे भ्रमण करने लगता है।
जो अपने शुभ्र रथपर आरूढ होके अपना उज्वल प्रकाश पृथ्वीपर फैलाती है ऐसे इस
उषाके स्तोत्रसे यज्ञगृहमे देखो ये अग्निदेव जागृत हुए है। १

तुम्हारे रथको घोडे बडे ठाटमाटसे जोते हुए है वे सनातन व सत्य ऐसे धर्म-
मार्गसेही तुमको यहा लाते है। उससमय (भक्तोंके) मावाप जो आप [illegible]
स्तुतिका स्वीकार करनेके लिये सिद्ध होते है उसी प्रकार कविजनोंकी सवारी (बुद्धि)
भी आपके स्तुतीके लिये तैयार रहती है। अत कृपणत्वकी नीच बुद्धि हमसे [illegible]
करके उसका नाश करो। तुमें हम शरण आयो है, तो हमारे [illegible]
लावो। २

अय शक्तिमान् अश्वीयो, अपने ऐठकर चलने वाले घोडे और बडे वेगसे मजेमें चलने वाला तुह्मारा रथ इनके साथ तुम ठाटमाटसे आते आते हमारे सोमपाषाणोका यह गंभीर ध्वनि सुनो । हे अश्विदेवो, भक्तजन प्राणसंकटमे रहते है तब तुम उनके साहाय्यार्थ अत्यंत सत्वर दौडकर आते हो । ऐसे पुरातन ऋषि जिनका कथन करते थे वे क्या तुमही हो ? ३

तो अब कृपया जरा इधर ध्यान दो, और अपने चपल अश्वोको जोतकर हमारे प्रति आगमन करो। हे अश्वीदेवो, सब जगत् तुमको बुला रहा है। ये दुग्धमिश्रित मधुर रस तुमारे लिये तैयार है। और (हमारी अपेक्षा श्रेष्ठ होकरभी) जो हमारे साथ मित्रभावसे रहते है ऐसे ऋत्विजोने. उषाकालकी प्रभा दिखने लगतेही, वे मधुर रस तुमको अर्पण किये है । ४

हे ऐश्वर्यवत देवो, नरलोकोमे जो यह गभीर स्तुतिघोष चल रहा है वो तुमारे ही प्रीत्यर्थ, तो, हे अश्वीदेवो, मार्गमे सेकडो रजोलोक हो, तौ भी उनको आक्रमण करके तुमारे सरीखे दिव्य विभूतिओको योग्य ऐसे मार्गोसे इस भूलोक मे आवो। हे अजर पराक्रमी वीरो. ये मधुर रस भरित चषक तुमारीही नांई रक्खे है । ५

(हमारा यज्ञमंदीर यही) तुमारा पुरातन गृह है । तुमारा प्रेम मंगलप्रद होता है । अय वीरो, तुमने अपना सामर्थ्यरूपी धन जन्हुकुलोत्पन्न पुरुषोमे रक्खा है। तो, तुमारा वह शुभकारक प्रेम पुनः नया करके अब हम तुम समान एकत्र बैठकर सोमप्राशनके आनंदमे लीन होवे। ६

तेरी जो ज्वालारूप मधुरभाषिणी जिव्हा (भक्तको) श्रेष्ठ बुद्धिमत्ता देती है उस तेरे सर्वव्यापक जिव्हाकी स्तुति देवमंडलीमें सर्वत्र होती है। तस्मान् अपने इस मधुर वाणीसे सर्व परमपूज्य दिव्य विभूतीओपर कृपा करने को यहां भेजकर उनको बिठलाव और उनसे हमारे मधुर सोमरसका पान करवा। ५

हे अग्निदेव, तेरी कृपा पर्वत परसे नीचे गिरते हुये अजस्र प्रवाहके समान निष्कलंक और अक्षय्य है. वह हमारी उन्नति करे। हे दिव्य निधिके प्रभु, हे अखिलज्ञानसंपन्न देव, तेरे जगत्कल्याणविषयक असामान्य और दयार्द्रबुद्धिका लाभ तू हमे (कृपाकरके) दे। ६

सूक्त ५८.

॥ ऋषि–विश्वामित्र। देवता–अश्विदेव ॥

सनातन परमेश्वरकी (उषारूप) धेनु भक्तोंको मनोरथरूपी दुग्ध यथेच्छ देती है (फिर) इस दयावान् रोदसीचा पुत्र (सूर्य) आकाशमें भ्रमण करने लगता है। जो अपने शुभ्र रथपर आरूढ होके अपना उज्ज्वल प्रकाश पृथ्विपर फैलाती है ऐसे इस उषाके स्तोत्रसे सहजहीमे देखो ये अश्विदेव जागृत हुए है। १

तुह्मारे रथको घोडे बडे ठाटमाटसे जोते हुए हैं वे सनातन व सत्य ऐसे धर्ममार्गसेही तुमको यहा लाते है। उससमय (भक्तोंके) माबाप जो आप जिसतरहसे स्तुतिका स्वीकार करनेके लिये सिद्ध होते है उसी प्रकार कविजनोंकी मेधाएं (बुद्धि) भी आपके स्तुतीके लिये तैयार रहती है। अत कृपणत्वकी नीच बुद्धि हमसे कतई दूर करके उसका नाश करो। तुमें हम शरण आयो है, तो हमारे प्रति भूलोकमें सत्वर आवो। २

---

५ याते मधुमती सुमेधाच जिह्वा, सा हे अग्ने उरुची देवेषु उच्यते। तया विश्वान् यजत्रान् इह अवसे आसादय, मधूनि च पायय।

६ हे देव अग्ने, पर्वतस्य चित्रा धारेव असश्चन्ती, सा न पीपयत्। हे वसो जातवेद ता ते शिवजन्यां सुमतिम प्रमतिम् न रास्व।

१ प्रत्नस्य धेनु काम्यं दुहाना (भवति, दक्षिणाया पुत्र (सूर्य) अंत चरति। या शुभ्रयाम, द्योतनिम् आवहति, अस्या उषस स्तोम अश्विनौ अजीग।

२ वां सुयुक् स्नेनैव वा वहन्ति युवा पितरा (अत ऋवाना) मेधा (स्तोतु) ऊर्ध्वा भवन्ति। विपणे मनीषा अस्मत् विजरेथा। युव अत्र सद्म, अर्वाक् आयात म।

अय शक्तिमान् अश्वीयों, अपने ऐठकर चलने वाले घोडे और बडे वेगसे मजेमें चलने वाला तुह्मारा रथ इनके साथ तुम ठाटमाटसे आते आते हमारे सोमपाषाणोका यह गंभीर ध्वनि सुनो। हे अश्विदेवो, भक्तजन प्राणसंकटमे रहते है तब तुम उनके साहाय्यार्थ अत्यत सत्वर दौडकर आते हो। ऐसे पुरातन ऋषि जिनका कथन करते थे वे क्या तुमही हो ? ३

तो अब कृपया जरा इधर ध्यान दो, और अपने चपल अश्वोको जोतकर हमारे प्रति आगमन करो। हे अश्वीदेवो, सब जगत् तुमको बुला रहा है। ये दुग्धमिश्रित मधुर रस तुमारे लिये तैयार है। और (हमारी अपेक्षा श्रेष्ठ होकरभी) जो हमारे साथ मित्रभावसे रहते है ऐसे ऋत्विजोने. उषाकालकी प्रभा दिखने लगतेही, वे मधुर रस तुमको अर्पण किये है। ४

हे ऐश्वर्यवत देवो, सबलोकोमे जो यह गभीर स्तुतिघोष चल रहा है वो तुमारे ही प्रीत्यर्थ, तो. हे अश्वीदेवो, मार्गमे सेकडो रजोलोक हो, तौ भी उनको आक्रमण करके तुमारे सरीखे दिव्य विभूतिओको योग्य ऐसे मार्गोसे इस भूलोक मे आवो। हे अजर पराक्रमी वीरो, ये मधुर रस भरित चषक तुमारीही नांई रक्खे है। ५

(हमारा यज्ञमंदीर यही) तुमारा पुरातन गृह है। तुमारा प्रेम मंगलप्रद होता है। अय वीरो, तुमने अपना सामर्थ्यरूपी धन जन्हुकुलोत्पन्न पुरुषोमे रक्खा है। तो, तुमारा वह सुखकारक प्रेम पुनः नया करके अब हम तुम समान एकत्र बैठकर सोमप्राशनके आनंदमे लीन होवे। ६

हे चातुर्यबलमंडित अश्वीदेवो, तुम वायूके साथ " नियुत् " नामके चालाग घोडोको जोतकर सप्रेमांत:करण आवो। हे अक्षय्य तारुण्यशाली देवो, हे दानशूरो, तुम सत्यस्वरूपमें हो। तुमको किसीसेभी अपकार होना शक्य नही। तुम तृप्त हो। तथापि हमारा कलही तैयार किया हुआ यह सोमरस ग्रहण करो। ७

अश्वीदेवो, (भक्तोंके) स्तुतीके साथही जो बडे ईर्ष्यासे आगे बढती है ऐसी यह अनेकविध अखंड उत्सुक भक्ति इसनें तुमको चारो तरफ घेर लिया है। सत्यमेसे निकला हुआ तुमारा रथ सोमपाषाणोका गभीर घोष सुनकर दौडतेही निकल पडता है, और आकाश व पृथिवी इनकी एक क्षणमे परिक्रमा करके भक्तोंके तर्फ जाता है। ८

अश्वीदेवो, तुमारी नांई पीसा हुआ यह सोमरस अति मीठा बना है। इसवास्ते, उसे ग्रहण करनेको हमारे यज्ञमंदीरमे आओ। तुमारा रथ प्रतिक्षण चाहे वैसे सेकडो रूप धारण करता है, तो सोमरस अर्पण करनेवाले भक्तके सोमरस रूप उत्कृष्ट कृतीके प्रति बहोत शीघ्रतासे दौड आता है। ९

सूक्त ५९.

॥ ऋषि-विश्वामित्र। देवता-मित्र ॥

मित्र (दृग्गोचर होतेही) अपने मुखद्वारा आज्ञा करके सर्व लोकोको अपने अपने उद्योगमे लगत देता है। मित्रनेही यह पृथिवी और यह आकाश पकड रक्खे है। निमिष मात्र न लगा, यह मित्र सर्व लोकोके ऊपर अपनी दृष्टि एक समान चारों ओर सरीखी रखता है, तो इस मित्ररूप देवको तुम घृतयुक्त हवि अर्पण करो। १

७ सुदक्ष. अश्विना, वायुना नियुद्भिः सजोषसा (आयातम्), हे युवाना नासत्या अभिधा युवा, सुदानू जुषाणा युवाम् तिरो अन्ह्यम् सोमम पिबतम्।

८ हे अश्विना, गीर्भिर्गनमाना अमृध्रा पुर्व्वी इष वा परि ईयु। वा हृ ऋतजा रथ अश्विना द्यावा पृथिवी सद्य परि याति।

९ हे अश्विना, युवाभ्यां सोम मधुमत्तम, तं पातम दुरोणे आगतम। रथ ह वा भरि वर्पांसि बिभ्रत्, सुतवत निष्कृतम आगमिष्ठ (भवति)।

१ मित्र ब्रुवाण जनान् यातयाति, मित्र पृथिवीं उत द्या दाधार। मित्र अनिमिषा कृष्टी अभि चष्टे, तद् मित्राय घृतवद् हव्य जुहोत।

हे मित्र, हे आदित्य, जो भक्त तेरे आज्ञानुसार (सन्मार्गसे) वर्ताव रखकर शिक्षण लेता रहता है वह भाविक मनुष्य सुखी रहे. तू उसका संरक्षण करने लगा वह किसीसेभी मारा नही जाता, न तो जीता जाता, और पाप या दुःख उसके पास आके उसे स्पर्श करनेकी तो बातही क्या ? परंतु दूरसेभी वह उसे बाधा नही कर सकेगा । २

हम नीरोग है इसवास्ते स्तुतिप्रेम के आनंदमे तल्लीन होके और इस विस्तीर्ण पृथ्वीतलपर गोडे टिकाकर हम आदित्यके आज्ञानुसार उपासनापर रहते है, तो उस मित्रदेवही कृपाछत्रके भीतर हम रहे ऐसा हो । ३

यह नमस्करणीय और सुखकर मित्र जगतका राजा, तथा प्रबंधकर्ता और महा बलवान् प्रभु ऐसाही प्रगट हुआ है, तो उस यज्ञार्ह आदित्यके कृपाछत्रके भीतर, उसके मंगलमय सौजन्यके (छायाके) अंदर , हम रहे ऐसा हो । ४

यह आदित्य बडा श्रेष्ठ है । उसे प्रणाम करके उसकी उपासना करना यही उचित है । वह सर्व लोकोंको निज धंधोमें प्रवृत्त करता है, और स्तोतृवर्गको अत्युत्तम सुखमे रखता है । उसकी महिमा कितनीभी वर्णन किई तथापि छोटी ही होती है । इसवास्ते, ऐसे उस मित्रदेव प्रीत्यर्थ ये उत्कृष्ट हवि तुम अग्नीमें अर्पण करो । ५

जो सर्व प्राणिमात्रोंका आधार है ऐसे इस प्रकाशरूप मित्रदेवका कृपाप्रसाद सचमुच यश प्राप्त कर देनेवाला है । और उसके दिव्य कांतिका वैभव तो इतना अद्‌भुत है के उसकी प्रख्याति अत्यंत हो गयी है । ६

जिसकी कीर्ति सर्वत्र गाज रही है, ऐसे इस मित्रने अपने यशोबलसे आकाश मंडलकोभी बहुत संकुचित कर डाला है, और उसके कीर्तिने पृथ्वीकोभी सर्व तरहसे हत गर्व कर छोडा है. ७

जो अपने महासामर्थ्यका उपयोग भक्तसंरक्षणमेंही करता रहता है, ऐसे इस मित्रदेवके आश्रामें पांचोभी मानवजातिए रहतां है और सब देवोंका पोषणभी वही करता है ८

सोमरसमेंसे दर्भाग्र काढ कर (निःसीम भक्तियुक्त) सोमरस अर्पण करने हारे भक्तोंके प्रतिही वह सब देवों और मानवों के बीचमें इस प्रकार मनोत्साह देता है के जिसके द्वारा सर्व पुण्यकारक सत्कर्म अपने हाथसे सहजही बन पडते है ९

सूक्त ८

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-ऋभु ॥

हे शूरो यहां–इसी स्थान पर–अत्युत्सुक ऐसे कै भक्त जनोंने अपने सद्भावसे और ज्ञानसे तुमारेसाथमें ऐसा कुछ विलक्षण दैवी बंधुत्वसंबंध संपादन किया है के उससे– उस अप्रतिम चातुर्ययोगसे–अय सुधन्वापुत्रों, तुमको अत्यंत उत्साहभरित और तेजस्वी प प्राप्त होकर देवोंके साथ तुमकोभी हविभाग मिल गया. १

---

७ य. सप्रथाः मित्र महिना दिवं अभि बभूव, श्रवोभि च पृथिवीं अभि बभूव ।

जिस अद्भुत शक्तिसे तुमने अलग अलग चमस (पात्र) निर्माण किये, जिस बुद्धिचातुर्यसे तुमने केवल चमडा लेकर उससे जीती धेनु बनवायी, जिस सामर्थ्यके बल केवल संकल्प मात्रसे तुमने अश्व निर्माण किये उसी अपने कर्तृत्व योगद्वारा हे ऋभुओ, तुमको देवत्व प्राप्त हुआ है २

(ऋभुओंकी योग्यता इतनी हो गयी के,) वे मानव होकर भी साक्षात् इन्द्रके प्रेमपात्र बन गये कारण, उन्होंने सत्कर्माचरणही किया. वे सुधन्वाके पुत्र पुण्यशील थे. उन्हे उनके सत्कर्माचरणसे और उनके अजस्र कृतियोंसे व्यापक सामर्थ्य प्राप्त होकर वे अमर हुये ३

सोमरस पीसकर सिद्ध होतेही तुम इंद्रके साथ उसीके रथमे बैठकर (भक्तोंके घर्ता) जब आते हो, तब अर्थात् तुमारे इच्छानरूप तुम दिव्य वैभवसे शोभित होते हो अय भगवद्भक्त ऋभुओ सुधन्वापुत्रो, किसका कितनाभी पुण्य व प्रताप हो, तुमारे सुकृत व तुमारे पराक्रम इनकी बराबरी वो कबीभी करने न पायेगा. ४

हे भगवान् इन्द्र, सत्वबलयुक्त ऋभुओको साथ लाकर पात्रस्थित यह बलवर्धक सोमरस तू दोनो हाथोसे (पात्र मुखको लगाकर) प्राशन कर. हमने सत्य प्रेमसे तुझे बुलाकर यहां लाया है तो, हे दिव्यैश्वर्यदायक, सुधन्वाके क्रूर पुत्रोके सहित तू हवि अर्पण करनेहारे भक्तोंके घर आय हर्षभरित हो ५

[illegible] याभिः शचीभिः चमसां अपिंशत, यया धिया गां अरिणीत चर्मणः, येन हरी मनसा निरतक्षत तेन देवत्वं ऋभवः समानश।

[illegible] नपात (सुधन्वनः) ऋभवः इन्द्रस्य सख्यं समानशुः यत् ते [illegible] [illegible] । सौधन्वनाः [illegible] [illegible] कर्माणि न अमृतत्वं एरिरे।

[illegible] [illegible] रथं याथ. (तुमारे) वशान्ना (अनुसारेण) धिया मद भवथ। हे वाघत [illegible] [illegible] प्रतिमे भवन्ति।

[illegible] [illegible] सुतं सोमं गभस्त्योः आ वृषस्व। मघवन्, त्वं धिया इषित [illegible] [illegible] मदस्व।

हे इन्द्र, तू ऋभुओंका स्वामी है, तू सत्वाढय है, हे सकलजनस्तुत भगवान् तू अपने दिव्य शक्तीसह यहां आय इस सोमसेवनोत्सवमे सोमप्राशनमे आनंदित हो. ये आकाशस्थित दिव्य भवन तेरेही नियमसे बद्ध हुई है देवोंके और हम मानवोंके वर्तन नियमभी निसर्गतः तेरेही आज्ञानुरूप चलरहे है. ६

हे इंद्र, सात्विक ऋभुओंसहित प्रसन्न हो और स्तोतृजनोंके माननीय स्तोत्रको सुशोभित कर यहां आ. अत्यंतोत्सुक हमारे सेकडो मनोदयोंने तेरी विनति कियी है, इसवास्ते, अनंत विद्यानिपुण तू इन दीन जनोंके लिये यज्ञसमारंभके प्रति (कृपया) आगमन कर. ७

सूक्त ६१

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–विश्वदेव ॥

हे उषा, तू सत्वनेही सत्वबलयुक्त हुयी है, तू महाज्ञानी है, तो, अय उदारशीला, मै स्तोत्रजनका यह स्तोत्र तू मान्य कर ले. हे देवि तू पुरातन होकरभी यौवनयुक्त है. हे सकलजनप्रिय देवता, कविजनो की तू प्रतिभा ईश्वरीय आज्ञानुरूप उदित होती रहती है. १

हे उषा देवि, तू अमर है, परंतु तेरे रथकी कांतिभी परमाल्हाददायक है, तो भक्तोंको सत्यार्थपूर्ण परंच अतिरसयुक्त कवनोंकी स्फूर्ति देय अपनी प्रभासे यह भूलोक प्रकाशमान कर. तेरे अश्व सुयत्र चलने वाले और महान् ओजस्वी है वें सुवर्ण समान अविनाशी अंगकांतियुक्त तेरे ताईं (क्षितिजोपरी) वर ले आय. २

---

६ इंद्र त्वं ऋभुमान् वाजवान च, हे पुरुहूत इह न अस्मिन् सवने शच्या मत्स्व । इमानि स्मानानि तुभ्य येमिरे, देवानां मनुष च व्रता तव धर्मभि (वर्तन्ते) ।

हे उषा, तूं सकल भुवनोंके सन्मुख तैयार हो खडी रहती है उस समय ऐसी दीखती है के मानो अमरत्वकी क्या पताका उड रही है. एकही उद्देशपर ध्यान रखकर तू पुन पुन आती है, तो, अय अपूर्व लावण्यसंपन्न देवि रथचक्रके समान तू अपना ध्यानभी इधरही दे। ३

देखो, यह औदार्यशालिनी, सूर्यरमणी, उषादेवी एकाद शुभ्रवस्त्रसमान अपना प्रकाशस्तोत्र नीचे छोड दे रही है। इस रीतीसे यह भाग्यशालिनी, अद्भुतचरित्री उषा सूर्यप्रकाशको प्रगट कर द्युलोक–सीमासे लेकर इस पृथिवीतक एकसरीखी व्याप रही है। ४

(हे स्तोतृजनो) तुमारे लिये प्रकट हुयी प्रकाशमान् उषादेवीको प्रणाम कर उसे शुद्धचित्तप्रेरित स्तोत्र समर्पण करो। मधुर प्रेमकी यह खानही है, और उपर आकाशमे इसने अपने तेजका खजाना धरा रख (पृथ्वीपरभी) इस तेजस्वी व मनोरम उषाने अपना तेज लकलकायमान किया है। ५

यह सत्यधर्मप्रिय उषा (कविओंके) अर्कगायनोंसे आकाशमे जागृत हो वह दिव्यैश्वर्यसंपन्न देवी क्षितिजोपरी अंतरालसे चित्रविचित्र प्रकाशसे भरी है। अतः, हे अग्नि, इस प्रकाशमान् उषाने आते आते अपना सर्वोत्कृष्ट " द्रविण " नामक सामगान तुझे सुनवाना चाहिये ऐसी प्राथना करनेके लिये तूभी उधरही जाता रहता है। ६

---

३ हे उष [illegible] भुवनानि प्रतीचा अमृतस्य केतु (इव) त्वम् ऊर्ध्वा तिष्ठसि . हे नव्यास समानमर्थं [illegible] त्वम् चक्रम् इव आ ववृत्स्व।

४ [illegible] पत्नी उषा स्यम अव चिन्वतीव अव याति सुभगा सुदंसा स्व जनन्ती [illegible] पृथि[illegible] आ पप्रथे।

५ ([illegible]) [illegible] देवी उदन नमसा सुवृक्तिम् प्र भरध्वम्। इयम् मधुधा, ऊर्ध्वं दिवि [illegible] रत्न दध् (च इस पृथिव्यामपि) प्ररुरुचे।

६ [illegible] रेवती [illegible] चित्रम् आ अस्थात्। हे अग्ने, अतः आयतीम [illegible] ([illegible]) [illegible] एषि।

उषाके समागमके लिये उत्सुक होते हुए सूर्यनेभी इस चिरंतन आकाशके तलमें (क्षितिजके ऊपर) अंतरालमे प्रवेश किया. तोभी मित्र और वरुण (ईश्वर)की अतर्क्य शक्ति जो यह चंद्रवत् रमणीय उषा उस उषाने अपना किरणजाल अभीतक वैसाही फैला रक्खा है । ७

सूक्त ६२.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-इंद्र ॥

जो अपने अभिमानके जोरसे चक्कर लेते लेते (शत्रूंपर जा) टूट पडते है वे ये तुमारे अस्त्र, जो अपने ताई तुमारा दास कहलाता है ऐसे भक्तके शरीरपर, तुमारे हाथसे कभी नहीं फेके जाते, (ऐसा तुमारा वचनप्रमाण है । तो इसलिये) हे इन्द्रावरुणों, ' तुम अपने भक्तोंको धवल कीर्तिका लाभ कर देते हो ' यह जो तुमारा लोकोत्तर लौकिक है वह आजही कहा गया ' १

यह मै तुमारा भक्त तुमारी सेवा अत्यंत एकनिष्ठतासे करनेहारा हूं । मुझे (दिव्य) धनके प्राप्तिकी बड़ी इच्छा है, वह तुमसे पूर्ण हो इसवास्ते मै सतत तुमारी प्रार्थनाही करता रहता हूं । अय इन्द्रावरुणों, तुम भक्तवत्सल हो, तो, द्युलोक और मरुद्गणके तुमारे सर्व परिवारके साथ (इधर आओ और) मेरे प्रार्थनाकी तर्फ कृपया अवधान दो । २

हे मरुतों, जिससे सबही पुरुष शौर्ययुक्त हो ऐसा वैभव हमे प्राप्त हो ऐसा करो । दिव्य स्वामिनी वरुत्री अपना सहारा हमे दे हमारी रक्षा करे, और होत्रा व भारती येंभी सौजन्ययुक्त वरदानोंसे हमारा संरक्षण करे । ३

---

७ उषसा इषण्यन् वृषा ऋतस्य शुभ्रे मही रोदसी आविवेश । इयं चंद्रा (उषा) मित्रस्य वरुणस्य ही मायेव भानुं पुरुत्रा विदधे ।

१ इमा उ वा भृमय मन्यमाना. युवावते तुज्या न अभूवन् (एतस्मिन् प्रति) हे इंद्रावरुणा, यत सखिभ्य. सिनम् भरथ त्यत् वाम् यशः अद्य क यातम् ।

२ अयमहं वाम् पुरुतम (भक्त.) रयियन् शश्वत्तमं अवसे जोहवीति । हे इंद्रावरुणा सजोषा सुनाम दिवा पृथिव्या मरुद्भिश्च इमं मे हवं शृणुतम् ।

३ हे इंद्रा वरुणा, त्यत् वसु अस्मे स्यात् । हे मरुत सर्ववीर रयि अस्मे स्यात । वरूत्री अस्मान् शरणै अवन्तु, होत्रा भारती च दक्षिणाभि अस्मान (अवन्तु) ।

हे बृहस्पति, सर्व दिव्य विभूतिएं तेरी सेवा करती है, तो हे सकलदेवपूज्य भगवन्, हमारे प्रार्थनोका स्वीकार कर और हवि अर्पण करनेवाले इस भक्तको तेरे (कृपा) रत्नका लाभ दे। ४

यह बृहस्पति परम पवित्र है, इसलिये यज्ञकर्ममे अर्क–गायनोसे उसे संतुष्ट कर प्रणिपात करो। कारण, (भीति इत्यादिकोंसे) मै कभी न डरूं ऐसे ओजस्वीपनेकी मुझे अत्यत प्रीति है और इसीलिये मै उस (ओजस्वीपनेकी) प्रार्थना करता रहता हू। ५

भगवान् बृहस्पति सर्व लोकोका पुरस्कर्ता है। और इच्छामात्रसे ये सब आकार उसीने धारण किये है। वह अपराजित है और सर्वोत्कृष्टही वही है. ६

हे प्रखर दीप्तिमान्, हे सर्वभर देव, तेरी जो अतिमनोहर अपूर्व स्तुति है वही हम तेरे प्रीत्यर्थ गाते हैं। ७

तो, मैंने अर्पण कियी हुयी यह तेरी प्रार्थना–स्तुति तू मान ले. मेरी ध्यानबुद्धि तेरी सत्वसामर्थ्यका चिंतन करती रहती है, तो प्रियाविरहसे बाधित उत्सुक विलासी (भोगी) पुरुष जैसा अपने लावण्यलतिकाके ऊपरही आसक्त हुआ रहता है, वैसा, हे देव, मेरेभी ध्यानभक्तीछे ऊपर तू आसक्त हो। ८

जो (इस विश्वमेंसे) सकल भुवनोको, और उनमेंसे एक एकको–चारो ओरसे बडे निगरानीसे देखता रहता है, और जो साथ साथ सबकोभी एकही दममें देखता रहता है वह सर्वपोषक पूषा हमपर कृपा कर हमारा रक्षणकर्ता बना रहे। ९

४ हे विश्वदेव्य बृहस्पते न हव्यानि जुषस्व, दाशुषे रत्नानि रास्व।

५ [illegible] नमस्यत। अनामि ओज आ चक।

६ [illegible] वरेण्य बृहस्पतिम् [illegible] ओज आ चके।

७ [illegible] सुष्टुति [illegible] तुभ्य [illegible]।

८ [illegible], वधूयु योषामिव अव।

९ [illegible], स च पश्यति, स पूषा न अविता भुवत्।

अखिल चराचरको प्रेरणा करनेवाला जो भगवान्, उसके सबको अत्यंत प्रिय ऐसे जो एक सर्वश्रेष्ट अवर्णनीय उज्ज्वल तेज है उसका ध्यान करना ये हमारा कर्तव्य है। वही भगवान् हमारे बुद्धिको और ध्यानभक्तिको उत्तम रीतीसे प्रेरणा करे। १०

सब सामर्थ्य प्राप्त कर लेनेकी हमे इच्छा है; अतः चराचरको प्रेरणा करनेहारा भाग्यदाता जो भगवान सविता, उसका उदार अनुग्रह हमपर हो इसलिये सद्भावनासे हम उसकी प्रार्थना कर रहे है। ११

वीर्यशाली ज्ञानी पुरुष, ध्यानयोगसे प्रेरित हो, यज्ञ, और शुद्धभक्तियुक्त स्तोत्र इनसे सविता देवकी उपासना कर, उस चराचरप्रेरक भगवन्तको प्रणाम करते रहते है। १२

देखो, यह सन्मार्गदर्शक सोमराजा इधर आनेको निकला. वह देवोंके सभास्थानमे, अर्थात् सत्यधर्मके उद्गमस्थानमे विराजमान होनेके लिये आ रहा है। १३

वह सोमराजा हमको, हमारे आदमीओको और पशुओको रोगरहित रख उत्साहसंपन्न करे। १४

हमारी आयु बढाकर और हमारे शत्रुओंको कुचलाकर, देखो, यह सोमराजा इस दिव्य सभास्थानमें आरूढ हुआ है। १५

हमारी धेनुएं जहां विहार करती हैं उस प्रदेशपर, हे मित्रावरुणों, तुम घृतवृष्टि करो। हे अगाधचरित्र देवों, हमारे सब प्रदेश (तुमारे कृपारूप) मधुर रससे आर्द्र करो। १६

---

१० य न धिय प्रचोदयात्, तत देवस्य सवितु वरण्यम् भर्ग (वगम्) धीमहि।

११ पुरंध्या वाजयन्त वयं देवस्य भगस्य सवितु राति ईमहे।

१२ देव सवितारं धियेषिता विप्रा नर सुवृक्ति- यज्ञ नमस्यन्ति।

१३ सोम [illegible] तुवित् ऋतस्य योनिम आसदं, देवाना निष्कृतम [illegible]ति।

१४ सोम अस्मभ्यं द्विपदे, चतुष्पदे, पशवे च अनम [illegible]।

१५ अस्माक आयु वर्धयन् अभिमाता [illegible] सोम [illegible]।

१६ मित्र वरुणा [illegible] आ [illegible] (मधुना [illegible])।

तुमारी कीर्ति अपरंपार है। केवल भक्तिपूर्वक किये हुए प्रणिपातसे तुम बहुत सन्तुष्ट होते हो। अय शुद्धचरित्र देवो, अपने चातुर्यबलके माहिमासे और अपने अनत शक्तिओसे तुम इस अखिल विश्वके ऊपर आधिपत्य चला रहे हो। १७

तो, जमदग्निके स्तवनसे प्रसन्न हो, इस सत्यधर्मके आद्यस्थानमे तुम आज विराजमान रहो, और हे सत्यधर्मका उत्कर्षही करनेवाले देवो, मैंने अर्पण किये हुए इस सोमरसका (कृपया) आस्वाद लो। १८

तीसरा मंडल समाप्त।

मंडल चौथा।

अध्याय ४

सूक्त १.

॥ ऋषि-प्रजापति। देवता-ऋभु ॥

हे अग्निदेव, सब देव एक विचारसे प्रेरित हो, तुझे जगत्प्रभुकाही निरंतर भजन करते रहते है और इसीलिये, उन्होंने तुझे निज भक्तिभावसे इस मृत्युलोकमें भेजा है। तो, हे भक्तजनो, मृत्युलोकमे होतेभी अमर रहनेवाले इस भगवंतका तुम यथसांग भजन करो, इस देवप्रिय व ज्ञानश्रेष्ठ अग्निको प्रगट करो। वह विश्वव्यापक, भगवत्स्वरूप व सर्वज्ञ अग्नि आविर्भूत होगा ऐसा करो। १

तो, हे अग्नि, (देवोंका) जो (मानो) ज्येष्ठ भ्राताही ऐसे उस यज्ञप्रिय भगवान् वरुणको तू अपने सुजनतासे देवोंके तरफ जा इधर) ले आ। वह अपने आगमनसे यज्ञको शोभा लाता है। वह सद्धर्मरक्षक, चराचरपालक, विश्वका राजा और सकल मानवोंका अधिपति है। इसलिये, ऐसे इस आदित्य वरुणको हमारे प्रति ला। २

हे भक्तसखा अग्नि, भक्तकैवारी भगवान् वरुणको समझाकर इधर ले आ। अत्यन्त दौडनेवाले घोडे जैसे एकाद शीघ्रगतीके रथको त्वरित ले आते है वैसे हे अद्भुत कर्म करनेवाले देव, उस भगवंतको हमारे प्रति अतिशीघ्र ले आ। अग्र अग्नि भगवान, वरुणके और उस सर्वतः तेजस्वी ऐसे मरुतोंके हृदयमे हमारे बाबतमे एकदमही दया पैदा कर. हे तेजःपुंज देव, परोपकारार्थ हमारे पुत्रपौत्रोंका कल्याण कर। हे अद्भुत पराक्रमी अग्नि, हमाराभी मंगल कर। ३

हे अग्नि, तू सर्वज्ञ है, इसलिये भगवान वरुणका हमारे ऊपर जो कुछ क्रोध होगा उसकी शांति कर। परमपूज्य देवोंको उत्कृष्ट तरहपर हविर्भाग पहुचानेवाला तूही है, और उनको दिव्य तेजसे प्रकाशवान करनेवालाभी तूही है। अतः जो कोई हमारा द्वेष करते हों उनको हमसे दूर करके नष्ट कर। ४

२ हे अग्ने स त्वं, ज्येष्ठ भ्रातर यज्ञवनसं वरुण यज्ञवनसं (देव) सुमति देवान् अच्छ आ वक्षि। (तं) ऋतवानं आदित्यं चर्षणिधृतम (देव वरुण आववृत्स्व)।

हे अग्नि हमारी रक्षार्थ हमारे सन्निध ही रह. यह हमारे उपःकालकी प्रभा उज्वल हो रही है, इस लिये, हमारे अन्यत सन्निध (हृदयमे) प्रगट हो। तू संतुष्ट होकर हमारे लिये भगवान वरुणको यज्ञद्वारा प्रसन्नकर हमारी। तुझे करुणा आने दे और तू, हमारे लिये हमारे पुकारतेही आनेवाला है, ऐसी प्रतीति (लोगोमे) ला दे. ५

महा--भाग्यवान् इस अग्नि देव का अलभ्य दर्शन इस मृत्युलोकमें सबको हो यही प्रथम तो बडी अद्भुत बात है। दिव्य गोमाताका तप्त घृत जैसा शुद्ध, अथवा धेनुका (दुग्ध रूप) दान जैसा पवित्र होता है वैसा इस भगवान् (अग्नि) का वर प्रसादभी स्पृहणीय होता है। ६

इस भगवान अग्निके जो श्रेष्ठ, सत्य और स्पृहणीय स्वरूप है वे तीन है। और इसीलिये अमर्याद अंतरिक्षमे यह पवित्र शुभ्रकांती भगवान् अग्नि निज दिव्य तेजसे प्रकाशमान होता हुआ अवतीर्ण हुआ है। ७

देवोका प्रतिनिधि जो अग्नि उसका प्रेमरसभी यज्ञमंदिरोंपर रहता है। वह आचार्य अविनाशी सुवर्णमय रथपर आरूढ होता है। उसकी ज्वालारूप जिव्हा बहुत मनोहर होकर उसके रथ के अश्व रक्तवर्णके है और वह स्वयं दर्शनयोग्य और उज्वल कांतिवान् है। अमृतसे परिपूरित ऐसी देवसभा जिसप्रकार आनंदमे तल्लीन रहती है उसप्रकार अग्नि सदाही आनंद मग्न रहता है। ८

इस यज्ञप्रिय देवने मनुष्योंमे चैतन्य जागृत किया। तथापि भक्त जन अत्यन्त दीर्घ (लांबी) (यज्ञरूप) रशनीसे (जिव्हासे) उसका आकलन कर सकते है, और वहभी भक्तोंके मनोरथ सिद्धकराके यज्ञमंदिरमे वसति करता है, और इस रीतीसे ईश्वर व मर्त्य मानव इनका अति निकट संबंध होगया है। ९

जिस ऐश्वर्यका सब देव उपभोग लेते है उस निज ऐश्वर्यरत्नके तरफ अग्नि हमको ले जाय। देवविभूतिओनेभी ध्यान यागसेही वह (ऐश्वर्य) प्राप्त किया है। और जगत्स्रष्टा व जगत्पिता द्यु (रूपी ईश्वर) के कृपामृतसे वह सत्य (ऐश्वर्य) रत्न आर्द्र हुआ है। १०

प्रथम अग्नि अपने भक्तगणोमे इस विशाल रजोलोकोंके मूल प्रदेश मे—अपने आद्यस्थानमे—(वेदी के ऊपर) अवतीर्ण हुआ। परंतु उस समय उसने अपना शरीर इतना संकलीत (संकुचित) कियाकी उसके चरण और मस्तक ये दोनो भाग यहा है यही मालूम न हुआ और वह मनोरथ वर्षक वीरश्रेष्ठ (इंद्र), उसके निवास स्थानमे जा सर्वत्र फैला रहा। ११

जिसका (ज्वालारूप) सेनासमूह स्तुतीओके योगसे सनातन धर्मके आसस्थानसे उस वीरधुरीण (इन्द्र) के निवासस्थानतक जा भिडा, उस समय वह यौवनाढ्य अग्नि अति स्पृहणीय, भव्य और उज्वल दीखने लगा। इस प्रकार प्रिय सप्त होताओने अग्निको वीर्यशाली यजमानके लिये प्रगट किया। १२

---

९ स यज्ञबंधु मनुष चेतयन, [illegible] स सत्या रशन [illegible] प्रण [illegible], स देव ([illegible]) [illegible] अस्य दुर्यासु क्षेति, अतश्च देव मर्त्य [illegible] सख्यम् [illegible]।

यहांही हमारे मानवी पूर्वजोने सनातन धर्मका आचरण करके भगवान्‌को संतुष्ट किया था, और (प्रकाश रूप) दुग्ध विपुल प्रसवनेवाली तेजो रूप धेनुएं एक गहरी गुफाके अंदर पाषाणमय घेरमें दबा रक्खी हुई थी उन धेनुओंको, उषःकाल होतेही. (भगवंतकी) उत्कट प्रार्थना करके बाहर लाया. १३

बडा पर्वत फोडकर दो टुकडे करनेसे उन्हाने (भगवंतका) और भी गौरव किया, और उनके इस महत्कृत्यकी तारीफ औरोंने आपसमे सर्वत्र कियी। पर्वत काटनेवाले अपने पश्र (परशु) यत्रको लेकर जब ये आगे बढे तब उन्होने उच्च स्वरसे देवोंकी स्तुति कीयी। स्तुति करतेही उनको दिव्यप्रकाश लाभ हुआ, और अपने ध्यान-भक्तिके योगसे वे (ईश्वर) के कृपा पात्र बन गये। १४

धेनुओंको मुक्त करनेके लिये उनका मन उत्कंठित हुआ था। परंतु धेनुओंका समूह जहांपर दबा रक्खा था वह पर्वत अत्यंत मजबूत और चारों ओर बराबर बंदोबस्तीका होनेके सबबसे वे धेनुए घिरी हुई थी। तथापि वह अभेद्य पर्वत अपने दैवी वाणीसेही फोडकर उन उत्सुक वीरोनें वह गोसमूह स्वतंत्र किया. १५

उन्होंने प्रकाशरूप धेनुओंके पहलेही नामाभिधानका स्मरण किया, और क्रमशः (उषा) माताके पवित्र इक्कीस नामाभिधानोकाभी उच्चारण करके उसको पुकारा। वह पुकार पहिचानकर धेनुओंने रंभाया और ऋषियोंका अभिनंदन किया इतने अरसेमे वह अनुरागशील उषादेवी निज यशरूप तेजसे विभूषित होकर उदय हुयी। १६

वस्स। इतना घन अंधकार होता हुवा भी उसका लेशमात्र रहा नहीं। आकाश उज्ज्वलित होने लगा। प्रभात समयकी रोशनी (क्षितिजके) ऊपर चमकने लगी और बादमें भगवान् सूर्य भी मर्त्य लोकके भलेबुरे कर्मोको अवलोकन करता हुआ बडे बडे ऊचे मैदानोपर प्रकाशने लगा। १७

तब ऋषि सावधान होकर इधर उधर देखने लगे। उनके नजरमें एक दिव्य-रत्न आया, और दिव्यलोकमेंही उपभोग्य वह रत्न उन्होने धारण किया। (ऐसे करते ही) सर्व देवताएं (भक्तोंके) घर घर प्राप्त हुई। अतः हे जगन्मित्रवरुण, हमारे ध्याननिष्ठ यजमानको इस बातका प्रत्यय सचमुच आ जाय। १८

यज्ञका होता, विश्वका भर्ता, और अत्यंत पूजनीय परम दिव्य व तेजस्वी अग्निके यशका वर्णन मैं बडे प्रेमसे करूंगा। हे देव, दुग्ध अर्पण करनेके लिये यज्ञधेनुओंके पवित्र दुग्धका इस भक्तने दोहन किया नहीं। ने सोमवल्लीका शुद्ध रसभी पीसकर तुझे समर्पण किया इस बातपर उसे क्षमा कर। १९

सर्व यज्ञाई विभूतिओंका मोक्षदाता, सर्व मानवोंका (क्षेमदाता), अतिथि और सर्व देवोंके रक्षणका जिसने निरंतर स्वीकारही किया है ऐसा यह सर्वज्ञ अग्नि हमपर अपना कृपाछत्र रखे। २०

---

१७ दुधितं तम नेशत् द्यौः रोचत, देव्याः उषसः भानु उत् अर्त। मर्तेषु ऋजु [illegible]
[illegible]यन सूर्य वृहत अज्रान् आ तिष्टत च।

सूक्त २.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–अग्नि ॥

सद्धर्मरक्षक, मनुष्यलोक और देवोका प्रभु, देवलोकमे जिस अमर भगवंतकी प्रतिष्ठा है वह अग्नि हमारा परमपूज्य यज्ञाचार्य होकर स्वकीय तेजसे आनंदमे प्रकाशित हो, और हविर्भागका ग्रहण करके उसके द्वारा हमारे मानवोकी सन्मार्गके तर्फ प्रवृत्ति करे। १

सामर्थ्यसे आविर्भूत होनेवाले हे अग्नि देव, आज इस जगह प्रगट होकर (मर्त्य और दिव्य) दोनो लोकोंमे तू दोनोकाभी मध्यस्थ नामसे सचार करता है। हे उदार चरित, तू अपने रथको जो अश्व जोतता है वे अश्वभी वडे रसिक, वीर्यशाली और शुभ्र तेजस्क है। २

तेरे सत्यधर्मरूप रथके घोडे वडे चपल है। उनका रंग लाल होकर भक्तोपर वे समृद्धिके और घृतके स्रोत वहाते रहते है। मुझे प्रतीत होता है के उनकी गति मनसेभी ज्यादह वेगवान है। तो इसप्रकारके आरक्तवर्ण अश्वोको रथमे जोतकर (हे भगवन) तूं उन देवोमे और हमे मानवोमेभी सर्वत्र संचार करता रहता है। ३

हे अग्निदेव, तेरे अश्व अति उत्तम, रथभी उत्कृष्ट और तेरी कृपारूप धनभी अति विपुल है। इस लिये (तू यह वात सुनकर), अर्यमा, वरुण, मित्र, इन्द्र, विष्णु तथा मरुत व अश्वी (अश्विन) देव इन सवको (हमारे) हविर्दान तत्पर यजमानके तर्फ सत्वर ले आ ४

हे अग्नि, यह हमारा यज्ञ सदैव (ज्ञानरूप) धेनु देनेवाला, (सौजन्यरूप) मेढे देनेवाला, (बुद्धिरूप) अश्व देनेवाला, वीर पुरुषोंसे मित्रत्वकी जोड कर देनेवाला और अपराजित रहे। हे परमात्मन्, यह यज्ञ हमें भूमिदायक व प्रजादायक होकर दीर्घ काल रहनेवाले, दृढमूल व लोकसभायुक्त ऐश्वर्यभी वह हमें दे। ५

जो कोई भाविक भक्त तेरे यज्ञ प्रीत्यर्थ समिधा लानेके परिश्रमसे स्वेदयुक्त होता हो, अथवा तेरे चिंतनसे अपना मस्तक तपा लेता हो, ऐसे भक्तका, हे अग्निदेव, तू रक्षक व । तूं सामर्थ्यवान् है। इसलिये, सर्व दुरात्माओंके फंदोंमेंसे उनको मुक्त कर। ६

तेरे पास अन्नसंपत्ति विपुल होतेभी तुझे जो भक्त हविर्भाग अर्पण करेगा, हर्ष भरित सोमरस समर्पण करेगा, तूं अत्यंत महान् अतिथि है इस भावनासे तेरी स्तुति करेगा और जो भगवद्भक्त अपनी यज्ञशालामें तुझे प्रज्वलित करेगा उस भक्तको अचल वैभव प्राप्त हो और उस वैभवको औदार्यका जोड मिले। ७

जो भक्त सायंकाल अथवा प्रातःकाल तेरा स्तवन करेगा और हवि हाथमें लेकर तेरा प्रिय इच्छित पूर्ण करेगा और पीठपर सुवर्णका साज चढाये, अश्वशालामें तैय्यार रक्खे हुये अश्वके समान जो तेरी सेवामें तत्पर रहेगा उसी दानरत भक्तको पातकके परे ले जा। ८

---

५ हे अग्ने एष यज्ञ गोमान् अविमान्, आश्वी, नृवत् सखा सदमित् अप्रमृष्य, इळावान् प्रजावतु,। हे असुर, दीर्घं पृथुबुध्न सभावान् च रयि न भवतु।

६ य मि॰ध्विदान ते इम जभरत्, त्वाया वा (स्वीय) मूर्धानम् ततपते। स्वतवान् [illegible] [illegible]यु भव, हे अग्ने विश्वस्मात् अदयत सीम उरुष्य।

हे अग्निदेव, जो भक्त तुझे अमर देवको यज्ञभाग अर्पण करता है और स्रुचा आगे करके तेरी उपासना करता है वह स्तवनतत्पर भक्त (दिव्य) ऐश्वर्यसे कभी वि-मुक्त नहीं होगा और दुर्जनोंके पीडाकी बाधाभी उसे कभी न होगी। ९

हे अग्नि, जिस मानवके सुव्यवस्थित यज्ञका तूं सोल्हास अंतःकरणसे स्वीकार करता है उस भक्तकी यज्ञसेवा तुझे तो प्रिय होगी ही, परंतु हे तरुणमूर्ति देव, ऐसे उपासनानिष्ट भक्तके उ[illegible]में हमाराभी हाथ लगे ऐसा कर। १०

वह सर्वज्ञ है, इसलिये विचार और अविचारकी पसंदी वही कर सकेगा। और जिस प्रकार पृष्ट (सामगानका भेदविशेष) पहचानता उसी प्रकार सीधे मार्ग कौनसे, वक्र कौनसे, और कोई आदमी कैसा है यह वही समझेगा। हे भगवन्! वैभव प्राप्त होकर हमने आत्मवंचही रहना चाहिये इसवास्ते हममे औदार्यशीलता रख और ([illegible]) मोक्षमार्ग खुला कर। ११

जिसे दुष्कर्मी अपाय नहीं हो सकता, उन ज्ञानी पुरुषोने भक्तके यज्ञमदिरमे ([illegible]) सर्वज्ञ देवकी—तेरी—स्थापना करके तेरे गुणोंका कीर्तन (वर्णन) [illegible] अग्नि, तू [illegible] है। अत वहासेभी तू निज तेजोरूप चंचल नेत्रोंसे इन [illegible] पाणियोंको देख सकता है। १२

हे तरूणमूर्ती अग्निदेव, सोमरस सिद्ध करके तेरी उपासना करनेवाले सेवकका तू सन्मार्गदर्शक है, इसलिये, हे दीप्तिमान् तेरा यश वर्णन करनेवाले भक्तको अमूल्य और आल्हादजनक (दिव्य) रत्न अर्पण कर। क्यो के अखिल जनोका रक्षणकर्ता तूही है। १३

हे अग्नि, तुझे शरण आये हुए हम भक्तजनोने निज स्वकीय हाथपैरोंसे भी क्या परं च सर्व शरीरसे भी सदाचरण किया हुआ है। और अपने बहुबलके कर्तृत्वसे कर्तगार लोग जिसप्रकार रथको व्यवस्थित मार्गपर (दिशाको) लगाते है, उस प्रकार और दुसरेभी सत्पुरुष ध्यानासक्त मनसे तेरे सेवाकीही इच्छा रख कर केवल सद्धर्मकोही चिपटे हुये है। १४

तो, अब, उषा माताके उदरमे हम सत्पर्षि व शूरवीरोके आधजनक (आद्यपुरुष) होकर हमारा जन्म हो, हम आंगिरस वंशजोंने द्युकेपुत्र होके हमारी प्रसिद्धि कों और प्रखर तेजस्वी होकर हमारी संपत्ति छिपा रखने वाले पर्वतका हम भेद करें यही हमारी मनीषा है। १५

वैसेही, हे अग्नि, हमारे पुरातन श्रेष्ठ पितर (आंगिरस) जिस प्रकार सनातन धर्मका भक्तीसे आचरण करके निष्कलंक पदको प्राप्त हुए और ध्यानरूप तेजमे मग्न हुए उसी प्रकार उन्होंने सामगान करके अवर्षण गिरिरूप दुर्गका भेद किया व उप. कालीय अरुण वर्ण प्रवाहोका सोत छोड दिया। १६

---

१३ हे अग्ने यविष्ठ, त्वं वाघते, सुतसोमाय विधते सुप्रणीति । तद् धृत्वे चर्षणिऽप्रा त्वम् शश-
. । य अवसे पृथुचद्र रत्न भर ।

१४ अध ह हे अग्ने वयम् त्वाया पद्भि हस्तेभि तनूभिश्च यत (सुकृतं) चकृम । कृत भुरिजो·
रथं (येमु) न, (तथा ताप) आशुषाणा सुध्य अपसा ऋत येमु ।

१५ अध वय सप्तविप्रा नृन् प्रथमा वेधस उषस मातु जायेमहि । वयं अंगिरसा दिव पुत्रा
भवे , शचत वनिन अद्रिम् नजेम ।

१६ अध हे अग्ने यथा न पराम प्रत्नाम पितर ऋतम् आशुशाणाः शुचि दीधितिम् इत् अयन् ।
तथा ते उक्थ शम मत क्षाम भिदत अरुणी अपव्रन् ।

सत्कर्मरत, तेजःपुंज, भगवत्सेवातत्पर आंगिरसोने, लोहा भट्टीमेंडालकर जला देनेके प्रकार, अपने सर्व जन्मोको औटाकर वे देवरुप बने. उन्होने अग्निको प्रज्वलित किया, भगवान् इन्द्रकी महिमा बढाई और उस तेजोरूप प्रचंड गोसमूहको घिरा कर स्वहस्तगत कर लिया। १७

हे उग्ररूप अग्निदेव, पशुओका समुदाय (जब चरागाहोंमे चरता रहाता है,) गोपाल लोग जिसप्रकार देखते रहते है, उस प्रकार देवोंका प्रतापमय जीवनक्रम ईश्वर अति निट रहकर शांतिसे देखता रहता है। उन (देवताओं) की प्रबल उत्कठा (उर्वशी) हमारे मनुष्योके लिये, और उसमेभी उसको (उर्वशीको) अत्यंत समीपसा जो मालूम होता है ऐसा जो उस (उर्वशी) का महान् महान् भक्त होता है उसके उन्नतिके लिये—अहोतही चिंतातुर रहती है। १८

हे अग्नि हमने तेरी सेवा की और हम कृतकृत्य हुएं। प्रकाशवती उषा देवीने यह सत्यरूप आकाशको प्रकाशित किया है, और ईश्वरके सुंदर, परिपूर्ण, मनोहर व कांतिमान् नेत्ररूप अग्निको हमने नाना अलकारोसे विभूषित किया है। १९

हे अग्निदेव, हे विधाता, ये तेरे स्तोत्र तेरे प्रीत्यर्थ हमने गाये है तो स्वतः। तू मान ले तू अब प्रदीप्त हो। हमे ऐश्वर्योन्मुख कर और हे सकलजनप्रिय देव, परमश्रेष्ठ वैभव हमको प्रदान कर। २०

सूक्त ३.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-वामदेव ॥

यज्ञकर्मका अधिपति सत्यमार्गानुसार यजन करनेवाला त्रिभुवनका आचार्य, रुद्रस्वरूप, सुवर्णमय (अर्थात् अविनाशी) अग्निको अपने ऊपर एकदा अकल्पित संकट आ जानेसे पहिलेही निजकल्याणार्थ प्रज्वलित करो। १

हे भगवन् अग्नि, देख यह सुंदर वेदी हमनें तेरे सिद्ध की। हे पतीके लिये उत्सुक स्त्री सुंदर वस्त्रालंकारोसे विभूषित हो कर (उसकी—पतीकी—मार्गप्रतीक्षा करती रहती है) तद्वत् यह वेदीभी तेरे लिये उत्कंठीत होकर तेरी मार्गप्रतीक्षा कर रही है। तो, तू अपनें दैवी परिवारोंके साथ इस वेदीपर आरुढ हो। हे पुण्यश्रेष्ठ, ये (स्तुचाएं) तेरे तरफ झुकती है। २

हे प्रतिभासन्न विप्र, जो भक्तकी प्रार्थना दयालुतासे सुन लेता है, जिसके पास अहंकार का लेश मात्र नही है, मनुष्योपर जिसकी नजरा रहकर जो दयासागर है, ऐसे इस अमर अग्नीका तू अब यशोगान कर। सोमवल्लीका रसपीसने वाला यह पाषाण भी मधुर रस स्रवत हुआ अपनी मधुरतासे इस अग्निका स्तवनही करता रहता है। ३

हे अग्नि, हे सत्यधर्मज्ञ, हमारा यह सत्यप्रयत्न और यह धर्मानुष्ठान अवभी ध्यानमे ले, कारण स्वाधीनचित्त केवल तू ही है। जहांपर सोमप्राशनसे आनदही-आनद होता रहता है ऐसे यज्ञसमारंभमे गाये जानेवाले स्तोत्र हमारी तरफसे कब कहे जायेंगे और तेरा निकट सहवास हमारे गृहमे कब होगा (ऐसा हमे हुआ है। ४

१ व अध्वरस्य राजानं रुद्रं, रोदस्यो सत्ययजं होतारं हिरण्यरूपं अग्निम् अचित्तात् तनायत्नो पुरा अवसे कृणुध्वम्।

२ अयम् योनि वयं ते चकृम, संचि सुवासा, सुवासा जाया पत्ये इव ते उशती (भवति)। तद् त्वं अर्वाचीन' परिवीत निषीद. हे सुभपाक इमा' उ (स्रच) ते प्रतीची।

३ हे वेध आशृण्वते अदविताय, नृचक्षसे, सुमृळीकाय अग्नये मन्म, देवाय अमृताय शस्तिम च शंस। यम् मधुपुत् साता ग्रावा इव ईळे।

४ हे त्वं चित् न अस्या शस्या बोधि त्वम् च ऋतंचित् स्वाधीः च। ते सधमायानि उक्था कदा (भवंति) गृहे मे ते सख्या कदा भवन्ति।

हे अग्निदेव, भगवान् वरुणके पास अथवा द्युके पास तू भी हमारी निर्भर्त्सना क्यो करेगा? हमने ऐसा कोनसा पाप किया है? इष्ट लाभोंकी वर्षा करनेवाला मित्रदेव, तथा पृथिवी, अर्यमा अथवा भग इनके पास भी तू हमारी बुराई क्यों कहेगा? ५

हे अग्नि, चारो तर्फोंकी छोटी छोटी वेदिओं पर (हम भक्तोंने अर्पण किई हुई आहुतिओंसे तू वृद्धिगत होता रहता है। तो महाबलवान तथा जगत्कल्याणकारी वायु देवको तू क्या कहेगा? हे अग्नि, अंतरालमे परिभ्रमण करनेवाले नासत्यको, अथवा भूमी देवी को, अथवा दुर्जनाशक रुद्रको भी तू क्या कहेगा? ६

जगत्पोषणकर्ता पूषा देव किंवा (देवताओ को) हविर्भाग पहुचाने वाला परमश्रेष्ठ रुद्रदेव इनके पास भी (हम निंद्य है. ऐसे) कैसे कहेगा? हे अग्नि [illegible]तका आक्रमण करनेवाले विष्णुको अथवा, उसरिशुत्प्रेरक महाशक्तिको भी [illegible] क्या कहेगा? ७

भक्तोंका जो न्यायशील सेनासमूह है उसके पास किंवा परमश्रेष्ठ सूर्य (रूप [illegible]) ने (हमारे बारेमें अगर) प्रश्न किया तो उसके पास कैसे क्या कहेगा? भक्त[illegible]ार्थ सत्वर दौडनेवाला जो अखंडित शक्ति (रूप ईश्वर) उसके पास तू क्या [illegible]हेगा? हे जातवेद अग्नि, तू सर्वज्ञही है। अत: द्युलोकवासी ईश्वरकी अनुकूलता हमे [illegible]प्त कर दे. ८

५ हे अग्ने त्वं वरुणाय तत् कथा ह, दिवे च कथा गर्हसे कत् आगः। कथा मीळ्हुषे मित्राय [illegible] कथा ब्रव, कद् अर्यम्णे, कद् भगाय ब्रव ।

६ हे अग्ने धिष्ण्यासु वृधमान प्रतवसे शुभये वाताय कत् (ब्रव)। परिज्मने नासत्याय क्षे च [illegible] रुद्राय च कद् ब्रव ।

जो सत्य व शाश्वत है उसका महत्त्व मैं सत्याचरणसेही वढाता हूं. यह यज्ञधे यद्यपि कोमल दीखती है तथापि उसका दूध वहुत स्वादिष्ट और परिपक्व है। औ उसका वर्ण यद्यपि श्याम हो तथापि शुभ्र, चीकने, और पौष्टिक दुग्धसे वा वहोतही भरी हुई होती है.

वीरश्रेष्ठ और पौरुषशील अग्निका पृष्ठभागभी सत्यधर्मरूप दुग्धरससेही भर हुआ रहता है। तारुण्यावेश पैदा करनेवाला वीरधुरीण (अग्नि) कभी न डरकर संचार करता रहता है. (परंच ऐसे समयपर) चित्र विचित्र वर्णोकी मेघरूप धे अपनी बांकमेंसे शुभ्र व तेजस्वी दुग्धकी पांवस छोडती है। १०

सत्यधर्मके प्रभावसे ही अंगीरसोनें पर्वतोंको फोडकर प्रकाशरूप धेनुएँ हस्तगत की, और उनके साथ (ईश्वरका) स्तवन किया। जगत्का हित साधन जो उषा उस उषा देवीकोभी उन वीरोंनें स्वाधीन कर लिया। परंतु अग्नि वेदीपर आविर्भूत (होनेके और उसकी उपासना) होनेके वाद सूर्य दृग्गोचर हुआ। ११

हे अग्नि, सत्यधर्मके योगसेही आपोदेवी अमर व निष्कलंक रहकर मीठे जलके लहरिओसे भरीं हुयीं रहती है. और हमला करनेको प्रोत्साहित शूर वीरके (महा- सागरको मिलनेकेवास्ते) वे जोरसे वहती ही रहती है। १२

किसी कपटी अधमके, अथवा दांभिक पडोसीके, किंवा आप्त कहकर हमारा घात करनेवाले किसी दुष्टके यत्नके तरफ तू कभी मत जा। हे अग्नि, हमारे बंधुके कुटिल- त्वका पलटा तू हमारे ऊपर मत काढ ले। मित्रके ही क्या परंच शत्रुकेभी प्रामाणिक- त्वसेही हमारी आजीविका चले ऐसा मत होने दे। १३

९ ऋतेन नियतं ऋतं आ ईळे, हे अग्ने गो आमा सती मधुमत् पक्व च (ददाति)। एषा कृष्णा ती रुशता धासिना जामर्येण पयसा पीपाय।

१० ऋतेन पयसा पुनान् वृषभ अग्नि चित् पृष्ठयेन अक्त हिस्म। अस्पन्दमान वयोधा स वृषा अचरत, पृश्निश्च ऊध शुक्रम् दुदुहे।

११ ऋतेन अद्रिं भिन्दन्त वि असन्, अंगिरस गोभि सं नवन्त। नर उषसम् (जगत) शुन परिषदन्' तत अग्ना जाने स्वर आविर् अभवत्।

१२ (आपो) देवी ऋतेन अमृता, अमृक्ता, हे अग्ने मधुमद्भि अर्णोभि (प्रवहन्ति। सर्गेषु प्रस्तुभान वाजी न, एता सदमित् (समुद्रं) परिवतवे प्र दधन्यु।

१३ कस्य चित् द्रुह यक्षम मानित् मा गा, मा (दुरात्मनो) वेशस्य, प्रमिनत आपेश्चापि मा गा। हे अग्ने अनृतो भ्रातु ऋणम मा वे, सुख्यु रिपे वा दक्ष मा भुजेम।

हे अग्नि. हे परमवद्य देव. तू प्रसन्न रहकर हमारी रक्षा (पहिले से ही) करता आया है. (वैसे आगेभी) तू स्वकीय संरक्षण सामर्थ्यके बलसे हमारी रक्षा कर. तू प्रज्वलीत हो, और हमको जखडे हुए पापोके टूक टूक कर; और अधिकाधिक बढते हुए राक्षसोंका नाश कर। १४

हे अग्नि हमने उच्च स्वरसे गाये हुए इस स्तवन के द्वारा तू सतुष्टचित्त हो. हे वीर, हमारे मननीय स्तोत्रोसे तू (प्रसन्न हो कर), हमारे हविर्भागों स्पर्श कर; हे अगिरस, इस स्तुती-प्रार्थनाको मान्य कर ले। देवप्रिय ऐसी यह तेरी प्रशंसा अब तेरे ही गुणोंका अनुवाद करती रहे। १५

हे विधाता अग्निदेव, ये तेरे सर्व अनन्य मार्ग, तेरे गूढ वचन, तेरे गुण कीर्तन तथाच ये नव तेरी काव्यमय स्तुती सर्वज्ञ जो तू तेरे प्रीत्यर्थ, मैंनेस ने सामगायनके साथ साथ गई हैं (उनका स्वीकार कर)। १६

सूक्त ४.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–विश्वेदेव ॥

प्रचंड अस्त्रजाल छोटे हुए के माफिक तू अमने तेजका कलाप जिधर उधर फैला दे और हस्ती पर सवार हो कर घूमते हुये राजाके समान बडे ठाठसे संचार कर। (भक्तो पर) आवेशयुक्त हमला करनेवाले उन्मत्त राक्षसोकी सेनाका पीछा करके उनका सत्यनास करनेवाला तू ही है. इसलिये, हे। अग्नि अपने पासके ज्वालाओंसे राक्षसो का संहार कर. १

बडे जोरसे चक्कर घूमते हुए तेरे (ज्वालारूप) अस्त्र अति वेगसे जाकर (शत्रु के ऊपर) गिरते हैं, तो तू अपना प्रखर तेज प्रकट करके भरे हुए आवेशमें उनपर चढाई कर और हमारे शत्रुओंके साथ लढाई करनेके लिये उनसे भीड तू अनिवार्य है, इसवास्ते अपनी ज्वालासे आगे, पतंग व अंगारों को इधर उधर फैला दे. २

तू अपना किरणसमूह चारों ओर फैला दे, तेरा वेग अति तीव्र है, और तू अपराजित है. इसलिये, (हे देव) तेरे प्रजानन कहानेवाले हम भक्तजनोंका जन-निंदा करनेवाले अधमोंसे फिर वें हमसे दूर हो या नजदीक हों—तू बचाव कर, और सबको गर्भगलित करनेवाले तेरे क्रोधकी हमको बाधा मत होने दे. ३

तो, अब अग्नि, ऊठ खडा हो, और अपना (विकराल) रूप (शत्रुओंके) सामने प्रसृत कर। हे तक्ष्णास्त्र, हे दीप्तिमान् देव, शत्रुओंको जला डाल, और जो के हमारे साथ अतिवैर करता हो उसको, एकाद अति शुष्क सन लकडीको जिसप्रकार जलावें उसप्रकार, जलाकर भस्म कर डाल। ४

अब तैयार हो। हमारेसे (शत्रुओंको) दूर और अलग कर डाल, और निज दिव्य सामर्थ्यको प्रगट कर। जादूगार राक्षसोंके धनुष्य कैसेभी मजबुत हो उनको ढीलेकर, और हमारे सन्मुख जो जों शत्रुभावसे खडे रहेंगे—फिर हमारे कोही संबंधी हो या न हो—उन सबका संहार कर। ५

२ तव भ्रमासः आशुया पतन्ति, शोशुचानः त्वं धृषता (अरीन्) अनु स्पृश। हे अग्ने असंदित जुह्वा तपूंषि, पतङगान्, उल्का च विष्वक् विसृज।

३ प्रतिस्पश , विसृज, तूर्णितमः अदब्धः त्वम् अस्या विशः य न. दूरे वा यः नः अन्तिवा अघशंसः (स्यात् अस्मात्) पायु. भव। हे अग्ने, त व्याथि मा माकि आ दधर्षीत्।

४ अग्ने उत्तिष्ठ, प्रत्यातनुष्व, तिग्महेते अमित्रान् नि ओषतात्। समिधान, य न अरातिम् चक्रे त शुष्कं अतसं न धक्षि।

५ ऊर्ध्व भव, अस्मत् अधि प्रतिविध्य, अग्ने दैव्यानि आवि कृणुष्व। यातुजूना स्थिरा अवतनुहि जामिं ता अजामिं शत्रून् प्रमृणीहि।

जो भक्त इसप्रकार प्रगल्भ प्रार्थनाको (अपने हृदयमे) मार्ग खुला कर देता है [illegible] सद्भक्तकोही, हे तरुणमूर्ति देव, तेरे वात्सल्यका अनुभव आता है। तू जगत्प्रभु है। इसलिये ऐसे तेरे भक्तके आयुष्य के सब दिन मंगलमय करके उसके निवासमन्दिरके द्वार सद्भाग्यके उज्वलतासे तुने सुप्रकाशित करना (यथायोग्यही है)। ६

हे अग्नि, स्वकीय अखंड (भक्ति युक्त) हवींसे अथवा स्तोत्रोंसे तेरे मंदिरमे (उपासना) करके तुझे प्रसन्न रखना ऐसी इच्छा जो भक्त अपनी भर उमर रखता है वही सद्भक्त भाग्यशील और वही औदार्यशील होवा चाहिये उसके सब दिन सुखमे जा कर उसका मनोरथ सफल हो। ७

तेरे सौजन्यकी ही महती मैं वडी अवाजसे गा रहा हू, तो अब यह स्तुति तेरी प्राणवल्लभा—तेरेही गुणकीर्तन करे। (हे देव), हम तीक्ष्ण बुद्धिरूप) अश्वोंसे संपन्न ऐसे महारथी होकर तेरी सेवा करे ऐसा कर और हमारी सामर्थ्य सत्ता हमेशा कायम रख। ८

यहा—(इस यज्ञ मंदिरमे)—दिनरात प्रज्वलित रहनेवाले तेरे भगवन्तकी [illegible] प्रति दिन अपने आप उपासना करना यही उचित है। इसलिये सोल्लास व सशुद्धात:करण तेरा अर्चन हमे करने दे और जगत्में लोगोंको जो जो कुछ वैभव प्राप्त होता है उससेभी परे जाकर दिव्यैश्वर्योपभोग हमें लेने दे। ९

जिसका बुद्धिरूप अश्व वडा तडफ दार और जो (भक्तिरूप) सुवर्ण भूषण मंडित कोई (तेरा) भक्त वहुमूल्य (प्रेम) संपत्ति परिपूरीत अपने मनोरथोंके साथ तुझे शरण आता है, उसका तू रक्षक वनता है, और तेरा यथायोग्य सस्कार करनेमें। जिसको आनद मालुम होता है उसका तू हितकर्ता मित्र वन जाता है। १०

---

६ [illegible] ईवते [illegible] (हृदि) गातुम् ऐरत स ते सुमजिम् जानाति। अस्मै विश्वानि सुदि-[illegible] (भवन्तु) [illegible] विद्र अभि [illegible]।

७ [illegible] हादधा [illegible] इवेन हिर्शोषति स इत् सुभग सुदानु (भूयात्)। यः स्वे [illegible]) अस्म इत् विश्व सुदिना (भूयासु) सा इष्टि रस्य (पूर्णा) असत्।

[illegible] (भव)। इ [illegible] गा ते वाबाता त्वा एव जरता। वन स्वश्वा [illegible] [illegible] धारंद।

तेरे बंधुप्रेम के और स्तुतीके जोर पर मै बडोंबडोंकाभी पराभव कर डालता हूं। यह तेरा (मेरे विषयक) प्रेम मेरे पिता गोतम के ही कारण मुझमे भरा हुआ है। तो हे तरुण यज्ञनायक, हे महानुभाव देव, तू स्वाधीन चित्त है, इसलिये, मेरे इस विनंतिके तरफ तेरा पूरा पूरा ध्यान रहने दे। ११

जो कभी निद्रा नही लेते, जो हमेशा आगेही होते है, जो अत्यंत सुखवर्धक, अनलस, व परोपकारी होकर जिनको कर्तव्यके परिश्रम कभी भासतेही नही ऐसे तेरे आज्ञाधारी सेवक एकत्र होकर, अजड देव, हमारा संरक्षण करे। १२

तेरे जो भक्तरक्षक सेवक है उन्होने ममताके अध पुत्र को देखते ही उसका क्लेशोसे बचाया। एवम उस महान् शक्तिमान् सर्वज्ञ भगवन्तने (इस रीतीसे) भक्तोका रक्षण किया के मनमे नुकसान करनेका होनेपरभी शत्रु उनका कुछभी टेढा न कर सके. १३

तेरी कृपासे हम सचमुच धन्य हुये है. अब तेरे कृपाछत्रके अंदर रहकर तेरे अनुशासनसे हमको सत्वसामर्थ्य प्राप्त हो अय सत्यप्रतिज्ञ भगवन्त, हमारी दोनों इच्छाये शांत कर। हे निस्पृह देव, यह अभी के अभी कर। १४

हे अग्नि, यह समिधा तुझे अर्पण करके तेरी उपासना हम कर रहे है। इसलिये हमने अब जो स्तोत्र कहा उसका तू स्वीकार कर. हे मित्रवत् सुखकर कान्तिमन्त देव, सज्जनद्वेष्टे, देवनिंदक व मिथ्या दोष लगानेवाले नीचोसे हमारा बचाव कर। १५

॥ चवथा अध्याय समाप्त ॥

---

११ ते बधुता वचोभि च महो रुजामि, तत् मे पितु गोतमात् मा अन्वियाय। हे होत यविष्ठ, दमूना त्वम् न अस्य वचस चिकिद्धि।

१२ ये तव पायव. अस्वप्नज तरणय सुशेवा अतंद्रास अवृका अश्रमिष्ठा ते सध्र्यञ्च निषद्य, अमूर अग्ने न पान्तु।

१३ हे अग्ने ये मामतेयं अंध पश्यंत दुरितान् अरथान् त तव पायव। विश्ववेदा तान् सुकृत रक्ष इति रिपवः दिप्सन्त इत् अपि एतान् नाह देभु।

१४ वयं त्वया सधन्या त्वोता तव प्रणीती वाजान् अश्याम। हे सत्यताते उभाशंसा सूदय, अनुद्रयाण तत् अनुष्ठु" कृणुहि।

१५ हे अग्ने अया समिधा ते विधेम, इमं स्तोमम् शस्यमान प्रति गृभाय। मित्र मह अस्मान् द्रुह' निद अवद्यात च पाहि।

सूक्त ५.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–अग्नि ॥

सकल (भक्त) जनोंका हितही करनेवाला व अखिल मनोरथवर्षक जो अग्निदेव उसके प्रति हमको सप्रेम एकत्र होकर जो हवि अर्पण करनेका है वो भला किस प्रकार करना चाहिये ? इस अग्नि की प्रभा कुछ अपूर्व है । घरकी आढ जिस प्रकार खंभेके आधारपर स्थिर रहती है उस प्रकार (आकाश) मंडलको उसने (अग्निने) अपने संपूर्ण व बडे सामर्थ्यके जोरसे संभाल रक्खा है । १

स्वयं मैं दीन मर्त्य होकर भी जिस देवने अपना प्रसाद जान कर मुझे ऐश्वर्य दिया है, वह अग्निदेव बडा सत्ताधीश, अजरामर, सर्वज्ञ, भक्तजनप्रिय, वीरश्रेष्ठ और महाबलवान् है. उसको तुम कभी दोष मत लगावो । २

जो दोनो लोगोमे वरिष्ठ है और जिसके शस्त्रास्त्र अति तेज है ऐसा यह अग्निदेव अनन्तवीर्य, नरोंका नेता और बहुत बहादूर है । ज्ञानधेनुओंके गुप्त निवासस्थानको जैसे वह जानता है वैसेही सर्वोत्कृष्ट " साम " (गायनभी) वह जानता है । ऐसे अग्निदेवने प्रत्यक्ष अपने अन्तःकरणमेंकी गुप्त बात मुझे कही है । ३

अग्नि बडा कृपालु है सही, परंतु उसकी ज्वालारूप जाडे (वडे दांत) बडी तेज है । (इस लिये अग्निनेही) लोकमित्र व चित्स्वरूप भगवान् वरुणने सज्जनोको प्रिय होनेवाले जो त्रिकालाबाधित नीतिनियम कर रक्खे है उन नियमोको टोडनेवाले दुष्टोंको वह (अग्नि) अपने अत्यंत तप्त अंगारमे भस्म कर डालता है । ४

जिनको भाई नहीं अथवा जिनको पुत्रभी पैदा हुआ नही ऐसे स्वैरवर्तनी तरुण स्त्रियोंके समान जो स्वेच्छाचारी होते है, अथवा अपने पतिकोभी फसानेवाली स्त्रियोके समान जो दुराचारी होते है ऐसेही महान पातकी. हठपूर्वक असत्यवादी और अति दुष्ट नीच लोगोंने यह गहर (नरक) लोक अपने लिये उत्पन्न किये है । ५

मैं कितना क्षुद्र मनुष्यजंतु हूं, परंच देवोंकी आज्ञा न टोडनेवाला होनेके कारण, हे पापनाशक अग्नि, मुझे तुने यह स्तोत्रगायन उसी लिये झट प्रेमसे सिखाया है। परंतु वह मुझे एक बडे भारी बोझेके समान मालूम होता है। (कारण) वह "बृहन्" और "पृष्ठ" (नामक) स्तोत्र बडा गंभीरार्थक, जोरदार और सप्तस्वरात्मक है। ६

अतः, चित्त शुद्ध करनेवाली यह हमारी ध्याननिष्ठता, एकात्मतासे सबको समान वर्तनेवाले (अग्नि) कोही उसीके कर्तृत्वके द्वारा जा पहुंचे। देखो, उसका वह सुंदर परच वेगवान् बडा स्वरूप पृथ्वीपरके तृणधान्योंसे बने हुए आच्छादनके ऊपर चित्र-विचित्र (वेदी) के अग्रभागमे दृष्टिगोचर हो रहा है। ७

अब मेरे इस बातके लिये मैं क्या बोलूं ? (इतनाही कहता हूं के) प्रकाशरूप धेनुओंका जो दुग्ध करके कहा जाता है, वह बहुत गुप्त है। किंतु (झरनेमेंका) जल जैसे छोड देना वैसे (भक्तोंने वह दुग्धका भंडार) खोल दिया है। पृथ्वीके उच्च शिखरोंका और दिव्य पक्षियोंके स्थानका रक्षण यह अग्निही करता रहता है। ८

उन श्रेष्ठ विभूतिओंका तेजोमय उदात्त स्वरूप यही है। यह पुरातन है और स्वर्गीय प्रकाशरूप धेनुभी उसके पासही रहती है। अत्यंत प्राचीन आकाशगोलमें दीप्ति (उ-जियाला) करता हुआ यह बडा शीघ्रसंचारक है। उसकी तीव्र गति बहुत गुप्त होती है, तथापि उसका ज्ञान उस स्वर्गलोकके धेनुको है। ९

(मनुष्योंके) मातापिता (जो द्यावापृथिवी) उनके समीप और उनके समस्त देदीप्यमान अग्निने पृश्निमाताके अत्यत गूढ स्वरूपका चिंतन किया। उस समय अ-त्युच्च स्वर्गलोकमे उस दिव्य गोमाताके समीपवर्ती दुग्धका आस्वाद उस वीरश्रेष्ठ, आत्म-संयमी, दीप्तिमान् अग्निकी जिव्हाने तत्काल ले लिया। १०

६ ाकगत (अपि) अमिनते मे, हे पावक अग्ने, त्वम् इदम् मन्म प्रयसा धृषता च दधाथ,। परं . पृष्ठ (साम) गुरु भारं न, तच्च बृहत् गभीरम् यह्वम्, सप्तधातु (भवति)।

७ अत पुनती नः धीति· समना समानम् तम् अग्निम् इत् (अस्य) क्रत्वानु अभि अश्या एव। अस्य चारु जयारु (अनाकम्) ससस्य चर्मन् अधि पृश्ने रुप. अरुपितम्।

८ अरय वचस कि म प्रवाच्यम् (अस्ति), यद् उस्रियाणा निणिक् वदन्ति तद् गुहा हितम्, (पर भक्ता) वारिव अपव्रन्, तद्च रुप प्रियं क्षमम्, वेश्र पदम (अग्निरेव पाति।

९ त्यत् महाम महि अनीक इदम उ, यद् च पूर्व्यं उस्रिया गौ सचत। तद् ऋतस्य पदे अधि दीद्यानम्, रघुयत गुहा रघुयत, (सा गौरेव) विवदे।

१० अव (जनाना) पित्रा मचा आमा च (नक्त पृश्ने चारु गुह्यम् (रूपम्) अमनुत। उत तत् गा मातु परम पदे अति सत (निणिक्) वृष्ण शोचिष प्रयतस्य (अग्ने·) जिह्वा विवेद।

मुझे पूछा, इस लिये मैंने तुझे प्रणाम करके और तेरेही आशीर्वादसे जाना हुआ सनातन सत्य मैं अब कहता हूं; वह यहही है कि, हे जातवेद, जो जो कुछ है वह सब तेरेही कृपासे प्राप्त होता है। और जो जो कुछ सामर्थ्यरूप धन इस पृथ्वीपर अथवा आकाशमें है उस सब [धन]का स्वामी तूही है। ११

उसमेंसे हमारा (कह जानेवाला) धन कौनसा है भला ? हमारा रत्न कौनसा है ? हे जातवेद, यह तूही कह। तू सर्वज्ञही है। हमारे इस मार्गका जो अत्युच्च ध्येय है वह गूढ है परंतु हम किसी एकाद क्षुद्र बातके छंदमें पडे है ऐसा हमारा वृथा उपहास तू मत होने दे। १२

(तेरे उस परम पदकी) सीमा कौनसी है ? सदाचार कौनसा ? और अत्यंत सुंदर ऐसा मार्ग कौनसा है ? यह हमको कह, वेगवान् (स्वार) जैसे रण-भूमीकी तरफ दौडते है वैसे हमभी सत्त्वसामर्थ्यकी तरफ दौडेहीं जायँ। क्योंके, केवल अमरत्वके ऊपर जिसकी सत्ता है ऐसी आप उषादेवी, सूर्यसमान उज्वल कांतिसे "अलकृंत" होकर, (अपना प्रकाश इधर उधर कब फैला देगी) ऐसा हमें हुआ है। १३

जिसमें कुछभी तथ्यांश नहीं, जो अन्यथा याने वृथा, फल्गु अथवा त्रुटीयुक्त होता है ऐसे स्तोत्रसे मनोरथ कभी पूर्ण नहीं होते। हे अग्नि, ऐसे लोग तेरे पास आकर कहेंगे तोभी क्या ? इनके पास अगर (यज्ञ) सामग्री ही नहीं, तो इनके हाथमें आखिर कुछभी नहीं आया, ऐसा जरूर होगा। १४

वीर्यशाली और दिव्य निधिरूप अग्नि प्रज्वलित हो गया, हमको ऐश्वर्य मिले इस लिये हमारे यज्ञशालामें उसका स्वरूप प्रकाशमान हुआ और सतेज वस्त्रोंको परिधान करनेसे अत्यंत दर्शनीय व सर्वजनप्रिय यह अग्नि " क्षिती " [पृथिवी] के समान अपने ऐश्वर्यकान्तिसे चमकने लगा है। १५

---

११ [illegible] नमसा तव (एव) आशसः (तदेव) ऋतम् वोचे। हे जातवेद. यदि इदम् ([illegible]), यत् ह विश्वम् द्रविणम् दिवि, यद् उ पृथिव्याम् तद् अस्य (विश्वस्य) त्वमेव [illegible]।

१२ [illegible] द्रविणम्, [illegible] न रत्नम्, तद् हे जातवेद त्वम् चिकित्वान् न वि वोच [illegible] पदम् गुहा (हितम् तदपि विवोच, येन) निन्दानाः वयम् रेकु पदम् न [illegible]।

१३ ([illegible]) [illegible] मर्यादा, [illegible] ह वामम् अस्ति ? रघवः (अश्वरोहा) वाजम् न, [illegible] ([illegible]) [illegible] पत्नी उषसः देवी सूर वर्णेन कदा नः ततनन् ([illegible])।

१४ [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] वचस (कुत्सिता) अतृपास (भवन्ति)। अध हे [illegible] ([illegible]) [illegible]। [illegible] असता सचन्ताम्।

१५ [illegible], [illegible], [illegible] स्व दमे (अस्माकं) श्रिये आशरोच,। यः स्यात् [illegible] ([illegible]) [illegible]।

सूक्त ६ ॥ ऋषि-वामदेव । देवता-अग्नि ॥

हे यज्ञसंपादक अग्निदेव, तू यजनकर्ममे निष्णात है, इस लिये, हमारे यज्ञप्रसंगमें [हमारे सहाय्यार्थ] तू तैयार (सावधान) रहकर खडा हो । कारण, अखिल ध्यानस्तोत्रों को ही तू व्याप लेता है । ऐसा केवल नहीं, किंतु, प्रतिभासंपन्न कविओंकी कल्पनाओंमेंभी अंतर्बाह्य तू ही व्याप्त हैं । १

यह अग्नि सामान्य नहीं, किन्तु अमूर्त व चर है । आनंदरूप और यज्ञसभापंडित यह अग्नि अपने भक्तमण्डलमें विराजमान हुआ है । सूर्यके समान उसकेभी किरण आकाशमें पर्य्याप्त होकर उसीने शिल्पकारके समान आकाशमण्डलको अपने धूमरूप स्तंभका सहारा लगा दिया है । २

अभीष्ट प्राप्त करा देनेवाली, घृतपूर्ण, अतः,उज्ज्वल स्रुचा (ऋत्विजोंने आहुति देनेके लिये देख) आगे की, उस समय भगवदुपासनाका पुरस्कर्ता जो अग्नि उसकी ज्वाला दाहिनी तरफसे (भक्तोंके सन्मुख) झुकी । यह नया बनाया हुआ और बराबर विठाया हुआ डौलदार स्वरु (खड्ग) भी अभी पैदा हुए उग्र (श्वापदके) समान दिख पडता है । परन्तु उसकी वजेसे नजदीक बांधे हुए मेध्य पशुको शोभाही आई है । ३

कुशासन बिछानेके बाद अग्नि प्रज्वलित भया हुआ, (अग्नि देवको) प्रसन्न करानेके उद्देशसे, अध्वर्यु सिद्ध हुआ । एकाद गोपाल (पशुओंके चारो ओर जैसे रक्षणार्थ घूमता है) उस प्रकार यज्ञका पुरातन पुरस्कर्ता होता और अग्नि देव मेध्य पशुके चारों ओर त्रिवार चक्कर ले रहा है । ४

आनंदमय, मधुरवाणी (प्रेरक), और सनातन (धर्म) पालक ऐसा यह यज्ञाई अग्नि स्वयं बडी शांतिसे एक एक पैर आगे आगे डाल कर मेध्य पशुके चारों ओर घूमता है । शूर लढवय्ये (समारांगणमें जिस प्रकार) दौडते जाते है उस प्रकार अग्नि चल रहा है और) ऐसे समय उसके ज्वालारूप देदीप्यमान किरण इधर चारो तरफ फैलते है । परन्तु (ऐसे करते करते) जब वह एकदम भडक जाता है अखिल जग केवल गर्भगलित होता है । ५

---

१ अध्वरस्य होतः हे अग्ने त्वम् यजीयान् तद् न देवताता उर्ध्व ऊ षु तिष्ठ । (न केवलं) त्वम् विश्वं मन्म अभि असि (किंतु) हि, वेधसश्चित् मनीषा प्र तिरसि ।

२ अयं होता अग्निः अमूर , स च मन्द्र , विदथेषु प्रचेता विक्षु नि असादि । स भानुम् सवितेव ऊर्ध्वम् अश्रेत् मेतेव धूमं द्याम् उप स्तभायत ।

३ रातिनी, घृताची (अतएव) सुजूर्णि (जुहू) यता भवति, । देवतातिं उराण अग्निम् प्रदक्षिणित् (भवति) । अयं नवजः सुधित सुमेक स्वरु (नवजा) अक न उत उ । स पश्वः अनक्ति ।

४ स्तीर्णे बर्हिषि, समिधाने अग्नौ, जुजुषाण अध्वर्यु ऊर्ध्व अस्थात् । प्रदिव उराण , अयं होता अग्नि. पशुपा न, त्रिविष्टि पर्येति ।

५ मंद्रः मधुवच. ऋतावा होता अग्नि त्मना मितद्रु परि एति । वाजिन. न अस्य शोका यदा द्रवन्ति परंच यत् अभ्राद् तदा विश्वा अपि भुवना भयन्ते ।

हे शोभनस्वरूप अग्निदेव, तू सर्वव्यापक और भयंकर है तो सही परन्तु तेरी कान्ति सचमुच बडी सुंदर और मंगलप्रद है। देख, कैसेही जबरदस्त घातकी दुष्ट (हो गये है, परन्तु) उनसे तेरा प्रकाश अंधकारके अन्दर ढका नहीं गया, अथवा तेरे निष्कलंक शरीरको यत्किञ्चित्भी धब्बा नहीं लगाया गया। ६

जिस जगदुत्पादकके औदार्यको किसीसेभी प्रतिबंध नही हो सकता। और जिसकी इच्छाको (जगत् के) मातापिता (द्यावापृथिवी) भी विरोध नहीं कर सकते ऐसा यह पापनाशक अग्नि (वेदीके ऊपर) सुस्थित होकर सहृदय मित्रके समान इस मानवलोकमे सुप्रकाशित हुआ है। ७

दो गुने पाच याने दस, (सदा) एकत्र रहनेवालीं, भगिनीएं (जो हस्तागुली), उन हस्तांगुलिओने अग्निको इस मानवलोकमे प्रकट किया। वह अग्नि ऐसा है कि वह देवोंको प्रभातकालमेही जागृत करता है, वह विद्युल्लताके दन्तके समान तेजस्वी व सुंदर, और धार लगाये हुए परशुके समान तीव्र है। ८

हे अग्नि, वे जो [तेरे रथके] घृतस्रावी, बराबर सीधे दौडनेवाले, सुयंत्र, तेजस्वी, आनंदित, अद्भुत पराक्रमी और अत्यंत वीर्यवान् अश्व है उनकोभी हमने इस देवोपासनप्रसंगमें निमन्त्रण दिया है। ९

ऐसेही हे अग्निदेव, जो सबोंकोही दबाते है और जो कभी न थकते हुए चारों ओर फैलते है ऐसी तेरे ज्वालाओंकी गरम गरम लपटें अपने उद्दिष्ट पदार्थकी तरफ श्येन पक्षि [illegible] जाते हुए मरुतो के सैन्य के समान बडी गंभीर गर्जना करते है। १०

६ [illegible], [illegible] ते सदृक् चारु भद्रा च, यत् ध्वस्मानोपि ते शोचि [illegible] न [illegible] ।

७ [illegible] ([illegible]) [illegible] न [illegible], मातापितरावपि यस्य इष्टौ नू चित् न। अध सः [illegible] ([illegible]) [illegible] न, [illegible] विक्षु दीदाय।

८ [illegible] विक्षु [illegible]। तं [illegible], अथर्यः दन्तं [illegible] ([illegible]) [illegible]।

९ [illegible] ऋजुमुष्का दस्मः [illegible] ([illegible]) [illegible]।

१० [illegible], [illegible] अर्थं न, मारुतं व [illegible]।

१६

हे प्रज्वलित अग्निदेव, यह प्रार्थनास्तोत्र तेरे प्रीत्यर्थ कहा गया है। अब [उद्गाता] तेरे सामने सामगायन करेगा तो तेरी उपासना करनेवाले यजमानको कृपाप्रसाद दे। (इस प्रकार भक्तोंको परमस्तुत्य यज्ञका होता जो अग्नि उस अग्निको (प्रार्थना व) प्रणिपात करकर उत्कंठित भाविक जनोंने उसकी वेदीपर स्थापना की। ११

सूक्त ७.

॥ ऋषि—वामदेव। देवता—अग्नि ॥

बिलकुल पहिला, अति पूज्य और यज्ञमे जिसकी महती गाई जाती है ऐसा यज्ञका होता जो अग्नि उसकी स्थापना ऋत्विजोंने यहांपर की ही है। अरण्यमें विचित्र रूप धारण करनेवाला और घरघर व्याप रहनेवाला ऐसा जो अग्नि उस अग्निको " अप्नवान् " और " भृगु "ओने कुछ विशेष विधिसे प्रदीप्त किया था। १

हे अग्निदेव, तेरे देवका (चित्प्रबोधक तेज हमारे सामने निरंतर संतत कब प्रगट रहेगा ? क्यो कि स्तवनयोग्य जो तू उस तेराही आश्रय हम मर्त्य मानवोंने इस लोकमे लिया है। २

तू सद्धर्मप्रतिपालक, महाप्रज्ञ, और घरघर होनेवाले हमारे सब यज्ञ—यागोंको तारकामांडित आकाशके समान उज्ज्वल करके उनका पुरस्कार करनेवालाभी तूही है, यह देख कर हमने (तेराही सहाय लिया है)। ३

---

११ हे समिधान, इदं ब्रह्म तुभ्यम् अकारि, उक्थं (उद्गाता) शंसाति, तद् यजते वि उ भाः। (एवम्) आयोः शंसं होतारम् अग्निन् नमस्यन्तः उशिजः मनुषः तम् नि सेदुः।

१ अयम् प्रथमः यजिष्ठः अध्वरेषु ईड्यः होता (अग्निः) धातृभिः इह अधायि। यम् वनेषु चित्रम् विभ्वम् विशे विशे अप्नवानः भृगवश्च विरुरुचुः।

२ अग्ने ते देवस्य चेतनम् कदा (नः) आनुषक् भुवत्, अध मर्तासः विक्षु ईड्यम् त्वा जगृभ्रिरे।

३ ऋतावानं विचेतसं, दमेदमे विश्वेषाम् अध्वराणां दस्कर्तारम् त्वाम् स्तृभिः (दीप्तिमन्तम्), द्याम इव पश्यन्तः (वयम् जगृभिमहे)।

तू अपने नांई विवस्वान्का वेगवान् दूत कहलाता है, परंतु तू सर्व मानवजातिका अधिपति है। भृगुके समान सबोंकेही घरपर प्रगट होनेवाला जो तू यज्ञका देदीप्यमान ध्वज, (उस) तुझे भाविक जनोंने घरघर भ्रमण करवाया (वरात के समान आनंदसे घुमाया)। ४

जो मर्मज्ञ व आनन्दरूप है, जिसका केवल प्रकाशकिरणांश भी अनंत पातकोंका नाश करनेवाला होता है और जो अपने सातो विभूतियोंसे परमपूज्य हो चुका है, ऐसे इस यज्ञ–होता को (भक्तोंने अपने) घर घर रख लिया है। ५

वह वनमें अपने बहुविध माताओंके उदरमें स्थित व शांत रहता है, इस लिये इस गिरिनिमें जिसकी उपासना नहीं करते ऐसे अद्भुत गुप्त रूपसे रहनेवाला, महाज्ञानी और चाहे वहां संचार करनेवाला जो अग्नि उस अग्निको, वह यज्ञका होता है इस लिये, भक्तोंने रख लिया है। ६

(इस पृथिवीके ही) वक्षस्थलपर–सद्धर्मके तेजोमय स्थानपर–प्रातःकालमें धान्यके अन्नादन (भुसी) दूर किये जानेपर, देव यज्ञद्वारा संतुष्ट हो गये। कारण सद्धर्मप्रिय व परम उदार अग्निकोही, अर्पण किया हुआ हविर्भाग ग्रहण करके सदैव हमारे यागसमारंभमें पानेमें, प्रेम रहता है। ७

तू सब जाननेवाला है। द्यावा व पृथिवी ये दोनों लोक और अंतराल इन सबपर तेरा निरीक्षण होता हुआ तू इस यागसमारंभप्रसंगमें हमारे प्रतिनिधित्वका बडे प्रेमसे अंगीकार करता है। तू पुरातन कालसे हमारा पुरस्कर्ता है। द्युलोकमेंके उत्कृष्ट प्रदेशभी तुझे अच्छे प्रकारसे मालूम हैं। इतना (बडा) होकर तू हमारे लिये प्रतिनिधि बनकर (देवोंमें) संचार करता रहता है (यही आश्चर्य है)। ८

तेरा मार्ग कृष्णवर्ण है सही, परंतु आरक्त प्रभा जब निकल पडती है, तब आगे पीछे सर्वत्र प्रकाश ही प्रकाश होता है। सब मनोहर पदार्थोंमें दर्शनीय पदार्थ केवल एकही है और वह (दर्शनीय पदार्थ) तेरी चंचल ज्वालाही है। देख, (अरणि यह एक) अविद्ध कुमारी होकर तुझे गर्भरूपसे धारण करती है, और तू प्रकट होतेही हमारा प्रतिनिधि बनता है। ९

अग्निकी दीप्तिकी अनुसार वायु वहता रहता है। तो इस लिये, यद्यपि अग्नि (अभी) प्रकट हुआ है, तथापि उसकी तेजस्विता झगमगाती हुई आंखको दिख पडती है, और शुष्क काष्ठोंकी ओर जब वह अपनी जाज्वल्य जिह्वा घुमाता है तब उसके खाद्य पदार्थ कितनेभी घन (सख्त) हो उनको वह अपनी जाडके नीचे दबाकर चूर्ण कर डालता है। १०

अपनी आवेशयुक्त जिव्हासे जब अपने खाद्य पदार्थोंको बडी चपलतासे वह देवलोकमे ले जाता है, तब यह अति बलवान् अग्नि स्वयमेव (हमारा) एक खास उत्साहयुक्त प्रतिनिधि बन जाता है, और उसका ज्वलनकर्म जोरसे शुरू होकर जब उसका फट् फट् अवाज हवा के जोरमे मिल जाता है तब एकाद तीव्र वेगवाले अश्वको (उत्तेजन मिलें) उस प्रकार वह उत्साह बढाता है और अश्वारूढ [योद्धाके] समान वह स्वयंभी स्फुरित होता है। ११

---

८ त्वम् विद्वान् उभे रोदसी अन्तश्च स चिकित्वान् (अपि त्वम्) अध्वरस्य दूत्यानि येः। प्रदिवः (नः) उराणः, दिव आरोधनानि विदुष्टरः त्वम् (नः) दूतः (सन्) ईयसे (इति चित्रम्)।

९ कृष्णम् ते एम, रुशतः ते पुरः भाः, वपुषाम् एकम् इत् (दर्शनीयम् , तत्र) ते चरिष्णु अर्चिः। यत् अप्रवीता (अरणिः) त्वाम् गर्भम् दधते तत् सद्यः चित् जातः नः दूतः भवसि इत् उ।

१० यत् अस्य (अग्नेः) शोचिः वातः अनुवाति तदा सद्यः जातस्यापि अस्य ओजः ददृशानम् (भवति)। यदा सः अतसेषु तिग्मां जिह्वाम् वृणक्ति, तदा स्थिरा चित् अन्ना जम्भैः नि दयते।

११ यत् तृपुणा अन्ना तृपु ववक्ष, तद् यह्वः अग्निः (आत्मानं) तृपुम् दूतम् कृणुते। निर्ज्वलन् सः वातस्य मेलिम् सचते, आशुं (अश्वम्) न वाजयते, अर्वा सन् हिन्वे।

सूक्त ८.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-अग्नि ॥

अखिलज्ञानसंपन्न, हविर्भाग पहुंचानेवाला, अमर व परमपूज्य ऐसा जो (भक्तोंका) प्रतिनिधि अग्नि (है) उसको तुमारे लिये मैं स्तवनोंके द्वारा पुकार रहा हूं । १

वह बहुत बडा है। उत्कृष्ट संपत्तिका भण्डार और स्वर्गमेंके उत्तमोत्तम प्रदेश उसने जाने हैं। देवोंको यहांपर वही लाता है । २

यज्ञशालामें सद्धर्मरत भक्तोंकी ओर देवोंका दिल बहलाकर उनको कैसे ले आना यह उस भगवन्तको विदित है। सर्वोत्कृष्ट और प्रिय अभीष्ट धन भक्तोंके प्रति वही देता है । ३

वही हमारा होता है । हमारा प्रतिनिधित्व किस तरह करना पडता है इस बातको यह उत्तम प्रकारसे जानकर वह देवोंके बीचमे वर्तता रहता है । द्युलोकमें [illegible] प्रदेश हैं वेभी उसकोही विदित है । ४

[illegible] अर्पण करके जो अग्निकी उपासना करते है और भक्तिका परिपोष कर [illegible] प्रज्वलित करते हैं इस प्रकारके उत्तम भक्त हम हो, (हे भगवन् अग्ने, [illegible] तू) ऐसा कर । ५

[illegible] अग्निकी उपासना की वे ऐश्वर्योंसे और शौर्यपराक्रमोंसे मण्डित [illegible] हुए । ६

जिसमें सबहीकी चाहना है वह (दिव्य) ऐश्वर्य प्रतिदिन हमारी ओर आवे और सत्त्वसामर्थ्यका आवेश हमारेमें प्रादुर्भूत हो । ७

वही ज्ञानवान् विप्र अग्नि मानवजातिपर छोडे हुए (अस्त्रों) को मनुष्यत्राणसे और अपने उत्कृष्ट बलसे छिन्न भिन्न कर डालता है । ८

सूक्त ९.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–अग्नि ॥

हे अग्नि देव, कुशासनपर आरोहण करनेके लिये तूं इस दीन भगवद्भक्तकी ओर आया है । तुझे कितना उदार कहना ! तो इस लिये अब तूं (सबपर) कृपा रख । १

अखिल मानवजातिओंमें अप्रतिहत और सबकी चिन्ता रखकर संभाल करनेवाला अमर देव (अग्नि) है, इसलिये सबका प्रतिनिधि वही हो । २

प्रातःकालके इष्टिके समय स्थण्डिलकी चारो ओर उसकोही घुमाते हैं । वही आनन्दमय अग्नि देव होता व पोता बनकर आसनपर विराजमान होता है । ३

वैसेही, हमारे यज्ञोत्सवोंमें देवपत्निओंको (साथ लाकर) अग्नि, यज्ञमन्दिरमे और ब्रह्मा बनकर स्थानापन्न हुआ है । ४

७ पुरुस्पृह राय. दिवे दिवे अस्मे सं चरन्तु, वाजासः च अस्मे ईरताम् ।

८ स इत् विप्र चर्षणीनाम् मानुषाणाम् (वपूंषि अभिलक्ष्य क्षिप्ता क्षिप्रा) क्षिप्रेव अभि विध्यति

१ हे अग्ने यः त्वम् ईन्द्रःदेवयुं जनम् बर्हि. आसदं आ इयेथ, तद् महान् असि, न. मृळ ।

२ स. मानुषीषु विक्षु दूळभः सन् हे (तासां) प्रावी. अमर्त्य (तद् सः) विश्वेषां दूतः भुवद् ।

३ दिविष्टिषु स परि सद्म नीयते, स मन्द्र (अग्निः) होता उत पोता च (सन्) नि षीदति ।

४ उत अध्वरे ग्ना (आवृत्य), उत दमे गृहपतिः उत ब्रह्मा च सन् निषीदति ।

तू सर्व लोगोंका प्रबंधकारी है। तथापि सकल यागकर्मोत्सुक भक्तजनोंके हवि-
र्भागोंकी तुझे चाहनाही रहती है। ५

दीन भक्तोंके यज्ञ–यागोंमे तुझे प्रेम लगता है। इसलिये उनकेही हविर्भाग देवोंके
प्रति पहुंचानेके लिये तू उनके प्रतिनिधित्वका स्वीकार वडे आदरभावसे करता है। ६

इस लिये हमारा यह यज्ञ और याग दोनोंकाभी तू प्रेमसे सेवन कर, और हे
अंगिरा (अग्नि), हमारा (करुणायुक्त) कहना मान। ७

जिस रथपर आरूढ होकर तू भक्तोंका संरक्षण करता है, वही तेरा अप्रतिहत
रथ हमारी चारों ओर तैय्यार रहकर हमारा रक्षण करे। ८

सूक्त १०.

ऋषिः–वामदेव। देवता–अग्नि।

हे अग्नि, तेरे अश्वके समान (सर्वगामी), तेरे दैवी कर्तृत्वके अनुसार शुभदा-
यक ऐसा जो तेरा दिलको प्रिय होनेवाला (सहवास) है उसी का आज हमारी ओरसे
स्तोत्र और ध्यान इनके द्वारा गौरव हो। १
क्यों कि, हे अग्नि, (दैवी) कर्तृत्वका, मंगलप्रद तथा श्रेयस्कर चातुर्यबलका
और इस महान् सत्कर्मका नायक सचमुच तूही हुआ है। २

---

५ [illegible] त्वम् [illegible] च मानुषाणाम् हव्या वेषि हि।

६ [illegible] इव हव्यम् वोढवे त्वम् दूत्यम् वेषि।

७ [illegible], हे अंगिर, अस्माकं हवम् शृणुहि।

८ [illegible], ते दुर्धर्षः रथः अस्मान् विश्वतः परि भवतु।

१ [illegible] (एतादृशम्) ते तम् हृदिस्पृशम् (संवासम्) [illegible]

२ [illegible], बृहत. [illegible] च रथीः त्वम् एव बभूथ।

हे अग्नि देव, हमारे अर्को (स्तोत्रों) से तूं प्रमुदित होकर स्वर्गीय तेजोनिधि (सूर्यके) समान अपने सर्व परिवारके साथ प्रसन्नांत.करणसे हमारी ओर झुक। ३

हे अग्निदेव, इस प्रकार स्तुतिस्तवनोंसे तेरे गुणोंका कीर्तन करके हमको आज तेरी उपासना करने दे। देख, तेरे (ज्वालाओंकी) विकराल लपटें आकाशमेंके मेघके समान गर्जना कर रही हैं। ४

हे अग्नि, तेरे दीप्तिमय व अतिमधुर कृपाकटाक्ष, क्या दिनमे क्या रात्रिमे, (हमेशा) हमारे शरीरपर एकाद रत्नजटित अलंकारके समान शोभा लाकर हमको वैभव देते हैं। ५

हे स्वतंत्र, तेरी निष्कलंक मूर्ति स्वच्छ, पवित्र घृतके समान, अथवा सुवर्णके समान, किंवा रत्नजटित अलकारके समान चमकती रहती है। ६

हे सद्धर्मप्रिय अग्निदेव, जो जो कुछ द्वेषमूलक पाप तेरे भक्तके (हाथ) से हो चुका हो, वह सब [पाप) तू उससे (उसके पाससे) सचमुच समूल नष्ट कर डालता है। ७

हे अग्नि, तेरे दिव्य विभूतिओके साथ संवद्ध हो चुके हुए हमारे मित्रत्व और वंधुत्व हमको मंगलप्रद हो। इस धरित्री (भूमाता) के वक्षःस्थलपर इस यज्ञागारमें हमको उसकाही आधार है। ८

---

३ अग्ने, एभि न अर्कैः (प्रमुदितः सन्) स्व ज्योति सूर न सुमनाः विश्वेभिः अनीकैः नः अर्वाङ भव।

४ अग्ने आभि गीर्भिः गृणन्त वय ते अद्य दाशेम। ते शुष्माः दिवः न प्र स्तनं यन्ति।

५ अग्ने तव स्वादिष्ठा संदृष्टि इदा चित् अह्न., इदा चित् अक्तोः रुक्म. न (नः) वपाके (नः) श्रिये रोचते।

६ तद् हे स्वधावः अरेपाः ते तनूः पूतं घृतं न, शुचि हिरण्यं रुक्म न रोचत।

७ हे ऋतावः अग्ने, (भक्तेन) कृतं चित् हि द्वेष- सनेमि मर्तात् यजमानात् इत्था इनोषि स्म।

८ शो गुण्मे देवेषु न सख्या भ्रात्रा च शिवा सन्तु सस्मिन् ऋधन (यज्ञ) सदने या (एव) न नाभिः।

सूक्त ११.

॥ ऋषि वामदेव । देवता–अग्नि ॥

हे विजयशाली अग्निदेव. सूर्यके सन्निध, तेराभी मंगलकारक तेजःपुंज स्वरूप अतिसुशोभित दिख पडता है । और रात्रिसमयमे तो उसकी आरक्त प्रभा नेत्रोको विशेष ही मनोहर लगती है. इतनाही नही, किन्तु (तुझे समर्पण किया हुआ) हविर्भाग भी तेरे (ही) प्रकाशमे नेत्रोको अत्यंत मोहक दिख पडता हैं । १

हे स्वतःसिद्ध बलशाली अग्नि, बडी उत्सुक भावनासे मैने तेरा स्तवन किया है तो. तू अब इस मेरे स्तोता (यजमान) के सामने अपना अंतःकरण खुला कर और आनंद का धाम (भी) खोल दे । हे शुभ्रतेजस्क देव, हे तेजोमूर्ति, तेरा सर्व देवगणोंके बराबर जिन मननीय स्तोत्रोपर प्रेम जडा हुआ है उसही की प्रतिमा हमारेमें पैदा कर । २

हे अग्निदेव. काव्यशक्ति तेरी कृपासे प्राप्त होती है, विचारशक्ति तेरे पाससे और अतिमनोहर सामगायन भी तेरे ही कृपाप्रसादसे प्राप्त होते है। और उसी प्रकार वीर पुरुषोंमें स्पष्ट दृग्गोचर होनेवाली (शरीर) सामर्थ्यसंपत्ति भी सत्यनिष्ठ, दानशूर भक्तको तेरेही द्वारा प्राप्त होती है । ३

सत्यवादी, महा उदार, और संग्रामार्थ दौडनेवाला (झट् तैयार होनेवाला) शूर योद्धा तेरे (कृपा) से ही जन्म पाता है। सत्य ही केवल उसका ब्रीद रहता है । और तेरेही द्वारा प्राप्त होनेवाले कल्याणप्रद ऐश्वर्य और वेगवान् व चालाख अश्वारूढ वीर ये सब हे अग्नि, तेरेही कृपाप्रसादसे प्राप्त होते है । ४

हे अजरामर अग्नि, तू सर्वोंमें प्रमुख, मधुरभाषी, द्वेषबुद्धिनाशक और आत्म वश है। इसलिये, तेरे जैसे ज्ञानधन देवकी उपासना भगवद्भक्तलोग ध्यानयोगसेही करते रहते है। ५

हमारे पाससे सब अविचार, यच्चयावत् पातक, समूल कुबुद्धि दूर कर। सर्वतः तूही हमारा संरक्षण करता है। और हे सामर्थ्यवान् अग्नि, तू मंगलरूप देव हमारे कल्याणके निमित्त रात (दीन) हमारे अत्यन्त सन्निध रहता है। ६

सूक्त १२.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–अग्नि॥

हे अग्निदेव, जो भक्त स्रुचाको ऊपर उठाकर (आहुति देकर) तुझे प्रज्वलित करता है और प्रतिदिन त्रिकाल हविर्भाग अर्पण करता है, वह भक्त, हे सर्वज्ञ (जातवेद), तेरे अगाध कर्तृत्वके वलसे, तेरे ओजस्वितासे, सूक्ष्मदृष्टि बनकर बडे निग्रहपूर्वक (शत्रुपर) हमला कर उनका अत्यंत नाश करे। १

और, हे अग्नि, जो तेरे तेजोमय स्वरूपका अर्चन करनेके उद्देशसे बडे परिश्रमके साथ समिधा जमा कर लाता है, और सायंकाल और प्रातःकाल तुझे प्रज्वलित कर (तेरी उपासना करता है) वह (तेरा भक्त) शत्रुओंका नाश कर उत्कर्ष [illegible]ाता है और ऐश्वर्यका उपभोग लेता है। २

---

५ हे अमर अग्ने, त्वाम् प्रथमम् मन्द्रजिव्हम्, द्वेषोयुतम् दमूनसं गृहपतिम् अमूरम् देवम् देवयन्तः मर्ता धिभि आ विवासन्त।

६ यत् (त्व न) निपासि। हे सहस सूनो अग्ने, शिव. देव त्व यत (इम जनं) आचित् स्वन्ति सचसे (अत) असत् अमति आरे, अंह आरे, विश्वा दुर्मतिं आरे (कृणुहि)।

१ अग्ने य यतस्रुक् त्वा इनधते, तस्मिन् अहन् त्रिः ते अन्न कृणवत्। स. हे जातवेदा. तव क्रत्वा तव द्युम्नै चिकित्वान् (सन्) प्रमक्षत सु अभिअस्तु।

२ हे अग्ने य ते मह अनीक आ सपर्यन् इध्म जभरन् यः प्रति दोषा उषसं च इधानः अभिघ्नन् घ्नन् पुष्यन् च रयिं सचते।

सार्वभौम [सम्राट् अथवा चक्रवर्ती] राजसत्ता का प्रभु अग्नि [देव] है। सर्वोत्कृष्ट सात्त्विक बलका और दिव्य ऐश्वर्यका स्वामी भी वही है। और वही यौवनाढ्य व स्वतन्त्र भगवान् दीन भक्तको (ऐश्वर्यरूप) रत्नसंपत्तिका पारितोषिक हमेशा देता है। ३

हे तारुण्यमूर्ति देव, हम तो (केवल) मानव (प्राणि) ही है। इस लिये अविचारसे जो कुछ तेरा अपराध हमने किया हो [उन अपराधोकी क्षमा करके] उस अनाद्यनन्त [भगवान् परमेश्वरके सामने] हमको दोषमुक्त कर दे। ४

हे अग्निदेव, देवोंके संबंधमे अथवा मनुष्योंके बाबतमें हमने किया हुआ पातक कितनाभी बडा हो, तो भी उस पापरूप कारागृहमे हमने—तेरे प्रिय सेवकोंने—सदाही पडे रहकर निरंतर क्लेशही भोगना ऐसे मत होने दे। इस तेरे अज्ञान बालकको सुखशांतिका लाभ दे। ५

हे परमपूज्य निधिओ, गौके पांव बांधे जानेपर तुमने उसका जिस प्रकार छुटकारा किया उसी प्रकार हमारे पाप हमसे बिलकुल छुटवाओ। हे अग्निदेव, हमारी आयु दीर्घकालपर्यंत बढा दे। ६

---

३ [illegible] बृहत. क्षत्रियस्य ईशे, परमस्य वाजस्य, रायश्च अग्नि. (एव)। स. यविष्ठ. स्वधावान् [illegible] विधते [illegible] रत्न आनुषक् विदधाति।

४ [illegible], दक्ष, पुरुषत्रा यत् चित् हि अचित्तिभि. कत् चित् आग चकृम (तत् क्षान्त्वा) [illegible] ([illegible]) [illegible] सु कृधि। हे अग्ने न एनांसि विष्वक् वि शिश्रथ.।

५ [illegible] देवानाम् उत मर्त्यानां [illegible] महः चित् अपि (न.) एनसः ऊर्वात् वयं ते सखायः [illegible] अनु (स्म) [illegible] यच्छ।

६ [illegible] मुमुक्त, एवो अस्मत् अंहः सु वि मुञ्चत। अग्ने [illegible]।

सूक्त १३.

ऋषि—वामदेव । देवता—अश्विन

उज्ज्वल कान्तिसे अलंकृत उषा देवीके [ऐश्वर्य] रत्नप्रद प्रकाशका अग्रभा अग्निने बडी सुजनतासे अवलोकन किया है । ऐसे समय, हे अश्विदेवो, तुम हमारे पुण्य शील यजमानके घर मे आवो । देखो, भगवान् सूर्यभी अपने रश्मिसमूहके सा उदित हो रहा है ।

एकाद विजयकांक्षी वीरके समान जगत्प्रेरक सविता देवने अपना ध्वज आ काशमें (फडकाकर) अपने किरण दूरतक फैलाये है । जगन्मित्र भगवान् वरुण [औ दूसरी दिव्य विभूतिएं सब मिलकर] सूर्यकी स्थापना आकाशमे करते है । इस लिये वे भी अपने नियमानुसार ही वर्ताव करते रहते है । २

जिनका निवासस्थान अक्षय व अचल और जो कभी अपने उद्देशको किंचित् भी नही भूलते ऐसे देवोनेही अधकारको हटाकर सब जगत्का निरीक्षण करने के लिये जिस सूर्यकी योजना की है उस सूर्य (देव) को सात जोरदार घोडीयाँ लाती रहती है । ३

हे अश्विदेवों, रथको जोते हुए तुमारे मजबूत घोडे इस उषःकालमे तुमको इधर ले आवे । तुमको कुछ तोभी मधुर पेय चाहिये इस लिये सोमरस तुमारे सामने रखे है, तो हमारे इस यज्ञमे तुम हर्षभरित हो । ४

उसको तो ना कुछ आधार, न कुछ बधन है । ऐसा होकरभी यह (सूर्य क्षितिज- पर) चढता हुआ या उतरता हुआ नीचे कैसे नही गिरता ? वह कौनसे सामर्थ्यसे चार करता है यह कभी किसीने विचार करके देखा है ? आकाशका एक खंभा ही कर और उसको मजबूत पकडकर उस [आकाशरूप] घुमटी को उसीने सहारा या हुआ है । ५

---

१ विभातीना उषसा अग्रं प्रति अग्नि सुमना रत्नधेय (प्रकाश) अख्यत् । तद् हे अश्विना न सुकृते दुरोणे यात । देव सूर्योपि ज्योतिषा सह उदेति ।

२ गवि सत्वा न देव सविता द्रप्स दविध्वत् भानुं ऊर्ध्वं अश्रत् । मित्र वरुण. (देवा) यत् सूर्यं (दिवि) आरोहन्ति (तद् तेपि) अनु व्रत यन्ति ।

३ ध्रुवक्षेमा अर्थं अनवस्यन्त (देवा. एव) य सीं (सूर्यं) तमसे विपृचे अकृण्वन्, त सूर्यं विश्वस्य जगत स्पश सप्त यव्ही हरित. वहन्ति ।

४ हे देव वहिष्ठेभि आवर्त वस्म अवव्ययत तन्तु विरुन्न् च त्व यासि । (पश्य) सूर्यस्य दविध्वत रश्मय चर्मेव तम अप्सु अन्त अवा धु ।

५ अनायत अनिबद्ध अय (सूर्य) न्यड उत्तानश्च कथा न अव पतते ? कया कया स्वधया याति ? (एतद्) को ददर्श ? दिव स्कंभ सन् समृतभार्सा नाक पाति ।

सूक्त १४.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–द्यावापृथिवी ॥

अपनी उज्ज्वल (रूप) कान्तिसे प्रकाशमान उषादेवीकी ओर सर्वज्ञ अग्नीने अवलोकन किया है । हे सत्यस्वरूप अश्विदेव । आप सर्व जगत्का आक्रमण करते हो इस समय आप अपने रथपर आरूढ होकर, हमारे ओर आओ । १

अखिल भुवनके उपयोगके लिये अपना प्रकाश प्रगट करके जगत्प्रेरक (भगवान् सूर्य नारायण) देवने–देखो, अपनी तेजोमय ध्वजा कैसी उन्नत खडी कर दी है । विश्वको निरीक्षण करनेवाले सूर्य नारायणानें आकाश, पृथिवी और अन्तरिक्ष–इनको–देखो, कैसा व्याप डाला है । २

अपने तेजसे आल्हाद उत्पन्न करनेवाली यह आरक्तवर्ण उषा देखो, उदित हो रही है । सब वस्तुओंका यथार्थ ज्ञान जिसको है ऐसी वह उषादेवी अपनी कान्तिसे अतीव अद्भुत दीख आती है । 'जगत्को सुखप्राप्ति होनी चाहिये' इस हेतुसे उसको जागृत करके यह उषा उत्तम अश्व जोडे हुए अपने रथमे बैठके इधरहि आती है । ३

हे अश्विदेव । रथको जोडेहुवे तुह्मारे मजबूद घोडे इस उषःकालमे तुमको इधर ले आवें । तुमको कुछभी मधुर पेय पीनेको चाहिये, इस वास्ते ये सोमरस तुह्मारे आगे रखे हैं, तो इन हमारे यज्ञमे हविरन्नसे तुम हर्ष निर्भर होओ । ४

न उसको आधार, न उसको कुछ बन्धन, ऐसा होनेपरभी यह (सूर्य क्षितिजकी ओर) ऊपर चढते समय या उतरते समय नीचे कैसा नहीं गिर पडता ? वह किस सामर्थ्यसे संचार करता है, यह कभी किसीने (विचार करके) देखा है ? आकाशका एक स्तंभ बनकर व उसको रेटके पकडकर उस घुमटको इसीने संभाल रखा है । ५

सूक्त १५.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–अग्नि ॥

अग्नि हमारे यज्ञमेंका होता है। वह महावीर है इसलिये उसको यज्ञशालामें चारो ओर घुमाते है। वही देव दिव्य विभूतियोंमें पूजनीय है। १

एकाद महारथी वीरके समान विबुधगणोंके वास्ते सुखमय हविर्भाग धारण करके हमारे स्थण्डिलके चारो ओर वह परिभ्रमण करता है। २

और यजमानको देनेके लिये (ऐश्वर्यरूप) रत्नसंपत्ति हाथमें लेता हुआ वह सत्वसामर्थ्य युक्त, प्रतिभासंपन्न प्रभु अग्नि हविरन्नके चारो तर्फ [तीन] परिक्रमा करता है। ३

देववाताका पुत्र जो सृञ्जय उसके घरमें (उत्तरवेदीके ऊपर) पूर्वकी तर्फ जो ज्वाला प्रज्वलित करता है वही यह देदीप्यमान् व शत्रुविध्वंसक अग्नि है। ४

इसकी जाडे अतिशय तीव्र है। यह अग्नि सकल कामवर्धक और [भक्तोंके हृदय-मन्दिरमें] सवेग प्रवेश करनेवाला ऐसा वीर होकरभी उसपर भक्तजन [केवल निष्ठाके द्वारा ही] अधिकार चला सकेगा। ५

एकाद विजयशाली अश्वारूढ वीरकी सेवाका प्रबंध रखना, अथवा आकाशके लालन करना इसके माफिक भक्तगण इस आरक्तवर्ण ईश्वर–स्वरूप की सेवा रहते है। ६

---

१ देवेषु यज्ञियः देवः अग्निः होता वाजी नः अध्वरे परि णीयते।
२ देवेषु नः प्रयो दधत् (अग्निः) रथी इव अध्वरं त्रिविष्टि परियाति।
३ वाजपतिः कविः अग्निः दाशुषे रत्नानि दधत् हव्यानि परि अक्रमीत्।
४ यः पुरः दैववाते सृञ्जये सामि धन्वे (सः) अयं द्युमान् अमित्रदम्भनः अग्निः।
५ अस्य च तिग्मजम्भस्य मीळ्हुषः अग्ने (निष्ठया) मर्त्यः वीरः ईशते।
६ तं मार्जयन्तः दिवे दिवे सुक्रतुं अत्यं न दिवः शिशुं मर्जयन्त।

जिससमय महदेव राजाके कुंवर नें (साहृदेव्य नें) दो हरिद्वर्ण अश्वके वावतमें मुझे संदेसा भेजा उसीसमय मैं (झट) न्यौता दिये हुए के समान उसको उधर जानेको निकला। ७

और उस साहृदेव्य (राजपुत्र) नें मुझे दिये हुए उस उत्कृष्ट घोडोंके जोडीका मैंने तत्काल स्वीकार कर लिया। ८

हे अश्वीदेवी, यह आपका साहदेव्य राजकुमार सोमरस लेता हुआ दीर्घायु बना रहे। ९

हे तेजस्वी अश्वीदेवो, इस कुंवर साहदेव्यको दीर्घायुषी करोही। १०

सूक्त १६

॥ ऋषि–वामदेव। देवता–इन्द्र ॥

सत्यस्वरूप, षड्गुणैश्वर्य संपन्न, प्रचण्ड वेगवान् ऐसा इन्द्र इधर आय। उसके हरिद्वर्ण अश्वभी हमारे तर्फ आनेके लिये दौडते निकले। उसके वास्ते यह कार्यक्षम सोम वही हमने पीसकर उसका रस सिद्ध किया है। इसलिये जिसकी कीर्ति सर्वत्र गायी जाती है ऐसा वह भगवान् (इन्द्र देव) हमारे प्रति आगमन करे। १

हे जगदीश्वर, मजलको पहुंचनेके ऊपर आखिर (मुकाम पर) घोडे जैसे बदल जाते हैं वैसे आज हमारे सोमसेवन प्रसंगमे उल्हासित होनेके लिये तू अपने घोडोको (यहांपर) छोड दे। उशनाकविके समान यह हमारा प्रतिभाशाली उद्गाता, महाप्रज्ञ और परमैश्वर्य भगवान् (जो तू) तेरे प्रीत्यर्थ सामगायन करेगा और मननीय स्तो-
[illegible] करेगा। २

वीरश्रेष्ठ इन्द्रनें तृप्तिहोते तो सोमरस प्राशन करके और हमारे यज्ञोत्सव (यथासांग संपूर्ण करकर (हमारे यज्ञोंकी) बडे जोरशोरसे प्रशंसा कियी । उससमय, जैसे एकाद कवि गूढभाव प्रचुर कवन बनाता है उसप्रकार उस भगवन्तने सचमुच सप्त कवि (आंगिरस) निर्माण किये । तब उन्होनें (उसकी) स्तुति करके उसीदिन धर्माचरणके मार्ग प्रसिद्ध किये । ३

अर्कस्तोत्रोंके योगसे स्वर्गलोकोंमेका नयनाल्हादक तेज उपलब्ध होकर जिससमय उन्होनें प्रातःकालमें सर्वत्र सुप्रकाशित किया उससमय परम शूर (इन्द्र) नें, अभीष्ट प्राप्त्यर्थ प्रयत्न करनेवाले उन वीर्यशाली भक्तोंको अच्छे तरहसे (उनके नेत्रको) दीख पडें इसलिये, (जगत् को) अंध बनानेवाले अंधकाराकी दुर्दशा कर डाली । ४

(उससमय) प्रचण्डवेग इन्द्र अपरिमित बढ गया, (वो इतना के) अपने स्थूलत्वके योगसे उसने पृथ्वि व आकाश इन दोनों लोगोंको संपूर्ण व्याप्त कर डाला । तौंभी उसका बडापन (सबको व्याप कर) शिलक ही रहा । क्यों के उसने (दोनों लोकोंकोही क्या ? परंच) सर्वत्र भुवनोंकोभी आक्रमण कर लिया है । ५

मनुष्योंको हितकर क्या है यह वह परम समर्थ प्रभु उत्तम तरहसे जानता है । इसीलिये अपनेमें दृढ निष्ठा रखनेवाले प्रिय मित्र (अंगिरसों) के साथ उसनें दिव्य उदक प्रवाह पृथ्वीपर छोड दिया । उससमय उस उत्सुक (आंगिरसों) ने अपने स्तोत्र ... उनको दुर्भंग करकर उदकमय पर्वत का अर्थात मेघोंका भेद करकर प्रकाशधेनु ... बंधमुक्त किया । ६

३ यत वृषा सेकं विपिपानः अर्चात्, कवि· निण्य न, दिवः इत्यासप्त कारून् जीजनत् । गृणन्तदः अह्नाचित् वयुना चक्रुः ।

४ यत् अर्कै सुदृशीकं स्व. वेदि, यत् वस्तो· (तत्) मह्निज्योतिः रुरुचु· (तदा) नृतम (इद·) नृभ्यः अभिष्टौ विचक्षे तमांसि दधिता चकार ।

५ ऋजीषी इन्द्रः अमितम् ववक्षे, महित्वा उभे रोदसी आ पप्रौ । य विश्वा भुवना (आपि) अभि बभूव अस्य महिमा अतः (रोदस्यो.) चित् विरेचि ।

६ विश्वानि नर्याणि विद्वान् स. शक्र निकामै. सखिभि. (आंगिरसैः) अप, रिरिचे । ये वचोभिः चित् अस्माकं विभिदु ते उशिजः अंगिरस· गोमन्तं वज्रं वि वव्रु· ।

दिव्य उदकोंको बिल्कुल घेरनेवाले वृत्रको तुनें दूर धगलेकर मार डाला, उससमय वृद्ध पृथिवीभी सचेतन होकर (उस पृथ्वीका), तेरे वज्रके ऊपर बडाही प्रेमाकर्षण हुआ। महासागरोंके जलकल्लोलोंमें चलबिचल तुनेंही पैदा कियी। और हे अतिशूर वीर, तू अपने उत्कट सामर्थ्यसे (जकतका) मालिक बन गया। ७

असंख्य भक्त जिसकी करुणायुक्त प्रार्थना करते रहते हैं ऐसे हे (पुरुहूत) इन्द्र देव. जिससमय उदक संचयमय पर्वतका तुने भेद किया उस समय "सरमा" तेरे सामने खडी हो गयी। तू हमारा धुरीण है। अंगिरसोंनें (कवियोने) तेरी कीर्ति गायी हैं। तो. ज्ञानधेनुओंके बंधनपटलको फोडकर शुद्धसत्वका हमको पुरा पूरा लाभ कर दे।८

हे धीरोदात्त, हे (षड्गुणैश्वर्य संपन्न) मघवन्, स्वर्गीय प्रकाशको जीतकर उसको निज हस्तगत करनेके लिये, तेरा बहोतही बहोत ज्ञानघन कवियोनें बिनय किया। उस-समय उनके साहाय्यार्थ तू तत्काल प्रगट हुआ। अन्तःस्फूर्तिसे उनके पुकारतेही तू सकल सागर्योंके साथ दौड गया, और इतनेहीमें उस कपटाचरणी धर्महीन दस्युका पराभव हो गया। ९

तो स्वयंभी, दस्युओं (सज्जनोंके शत्रुओं) का नयनाट करनेका हेतु रखकर तू हमारे वसतिस्थानके इधर आजा। कुत्स नामक तेरा भक्त तेरे सहवासके लिये अत्यन्त आतुर रहता है। इसलिये, जब तुम दोनों बिल्कुल समान स्वरूपी बनकर अपने मन्दिरमें विराजमान हुए तब ("कुत्स" की) महासाध्वी पत्नि तुमारे दोनोंके रूपका निरीक्षण करकर बहोत संशयग्रस्त हुई। १०

"कुत्स"को मदद करनेकी इच्छासे तू उसको अपने रथमें बिठाकर ले जाता है। वायुके हरिद्वर्ण अश्वोंकाही तू जगदीशही प्रेरक है। इसलिये, उस ज्ञानी भक्त (कुत्स) को उस दिन आखरी प्राप्त करवानेके लिये, अभिलषणीय धन (जिसप्रकार खबरदारीसे रखे उस प्रकार) तुने अपने मजबूत घोडेभी तैय्यार कर रखें है। ११

हे इन्द्र, बडा खाऊ और धान्यादिकोंका नाश करनेवाले अवर्षणरूप "शुष्ण" राक्षसको और उसके हजारों साथीदारोंको, अपने "कुत्स" भक्तकेवास्ते, तुनें उजाडतेही दूर भगाया है। वैसेही अवभी अपने वज्रसे त्वरित दस्युओंको मार डाल और सूर्य (के रथ) का चक्र (जो गढ गया है उसको) ऊपर काढकर हमारे इधर उसको चला दे। १२

अति उन्मत्त "पिप्रु"को और "मृगय"को जीतकर उनको तुनें "विदथी"का पुत्र जो "ऋजिश्वा" उसके स्वाधीन कर दिया। अति कृष्णवर्णके पचास हजार शत्रुओंकोभी तुने मारकर उनको जमीनपर सुलाया और जिसप्रकार वार्द्धक्य तारुण्यकी शोभाका नाश कर देता है उसीप्रकार तुने उनके मजबूत तटबधयुक्त नगरोंकोभी जमीनके बराबर कर डाला. १३

सूर्यके पास तेरे सरीखा मोहरा (सरदार) मज्ज रहता हुआ, तेरे अमर भगवन्तका तेजस्वी स्वरूप प्रकट होता है। तेरा धैर्य बडा है, कर्के, तू गजेन्द्रसमान मालुम देता है, और तेरे हाथमेके आयुध बडे उग्र होनेके सबब तू भयानक सिहके मानिन्दभी दीख पडता है। १४

---

११ भवस्यु. त्वं कुत्सेन सरथ यासि, ईशान स्व वातस्य हर्यो. च तोद। गध्य वाजं न ऋज्रा युयूषन् यत् अहन् कवि पार्याय भूयात्।

१२ त्वम् कुत्साय अशुपं कुवयं शुष्णं सहस्रा च अन्ह प्रपित्वे नि वर्ही। कुत्स्येन सद्य दस्यून् प्रमृण, सूर चक्र अभीके वृहतात्।

१३ त्वं शशुनास पिप्रु मृगय वैदथिन ग ऋजिश्वने रन्धी.। पञ्चाशत् सहस्रा कृष्णा (दस्यव. अपि) नि वप, जरिमा अर्क न, त्व हतेपा पुर वि दर्द।

१४ (यदा) सूर. उपाके तन्व दधान, (यदा च) अमृतस्य ते वर्प वियेति। तदा त्व तवि षी रूपाण. हस्ती मृग. न, आयुधानि बिभ्रत् भीम सिंह न।

स्वर्गीय प्रकाशका लाभ हो इसलिये लडाईके समयके माफिक ही इस सोमसेवन-प्रसंगमें भी दिव्य निधीके प्राप्तीके लिये आतुर होकर हमारी प्रेमल वासनाएं इन्द्रकी तर्फ जाती है। हमको सत्कृत्योंकी लालसा है। हम सामगायनसे ईशस्तवन करते रहते है। उस समय अपना घर जैसा हमको मनोरम मालूम पडता है अथवा नयनानन्द-दायिनी लक्ष्मी जैसी हमको रम्य मालूम देती है, वैसी (भगवद्भक्तिभी) हमको रम्य [illegible] पडती है। १५

जिसके [illegible] गाना बडाही सुखकारक होता है. ऐसे भगवान् इन्द्रको हम तुम्हारे लिये पुकारेंगे मानवजातीका जिससे कल्याण होता है. ऐसे असंख्य प्रसिद्ध महान पराक्रम उसने किये है। मेरे सरीखे दीन भक्तको अभिलषित शुद्ध सत्त्वरूप धन [illegible] ला देता है। क्यों कि, स्पृहणीय जो संपत्ति वह उसीके पास है। १६

[illegible] देव, हे प्रभु, एकाद जलता हुआ खड्ग मनुष्योंके झुंडमें पडे [illegible] भयंकर युद्ध सुरू हो इससमय, उसे युद्धमेंसे हमारा रक्षण [illegible] हमारे वास्ते न [illegible]

वामदेवके ध्यानोपासनाओंका [बुद्धिओंका] प्रिय नाथ (अधिष्टाता) तू बन और पवित्र सामर्थ्य प्राप्त कर लेनेके हमारे प्रयत्नमें हमारा दयायुक्त साहाय्यकारी मित्रभी तूही हो। तू हमारा हितचिन्तक नायक है और तेरेही पीछे पीछे हम चलेंगे, इसी लिये तो तेरे स्तोत्रकर्ताके साथ तू ऐसा वर्ताव रख के जिससे तेरे स्तोत्रकी तर्फ मेरी अभिलाषा हमेशा बनीही रहे। १८

हे षड्गुणैश्वर्यसंपन्न (मघवन् इन्द्र देव), तेरेमें चित्त लगाये हुए और तेरे कृपा प्रसादसे सम्पन्न हुए इन वीरोंके सहित हम सर्व युद्धोंमे विजयी होकर, आकाश जिसप्रकार तारकापुंजोंसे (सुशोभित दीखता है) उसप्रकार, बलाढ्य होकर (शोभायमान हो रहें हैं)। इसलिये शरदृतुकी रात्रियां यद्यपि बहोत (लम्बीं) हैं तथापि उन सब रात्रियां भर हम उल्लसित रहें ऐसा कर। १९

वीरश्रेष्ठ, वीर्यवान् (और कामनावर्षक) भगवान् इंद्रके प्रीत्यर्थ पूर्वकालमे जिस प्रकार भृगुओने रथ सिद्ध किया था, उसप्रकार हमनेंभी इस रीतीसे उसका (इन्द्रका) प्रार्थनास्तोत्र गाया है, इसवास्तेके, उसका हमारे ऊपर जो प्रेम है उसमे वह कदापि अन्तर न करें। और, वह उग्र है, तो भी वहही हमारा त्राता व रक्षणकर्ता रहे। २०

हे इंद्र, तेरा स्तवन हमारी तर्फसे बन नहीं पडा क्या? तेरी सर्वत्र कीर्ति नहीं हो रही है क्या? तो नदियां जिसप्रकार जलसे पूर्ण भर जातीं है उसप्रकार तेरे स्तोतृजनोंके वास्ते तू परिपूर्ण उत्साहभरित बना रह। हे हरिदश्व इंद्र, हमनें अपने अल्पबुद्धिके अनुसार यह तेरा अपूर्व प्रार्थनास्तोत्र कह दिया है। तो इसलिये, हम दार व महारथी वीर बन जांय ऐसा कर। २१

---

१८ वामदेवस्य धीनाम् अविता भुव., वाजसातौ च अवृक. सखा भुव । न. प्रमतिम् त्वाम् अन्वा· जगन्म, जरित्रे मे विश्वध उरुशंसः स्याः।

१९ हे मघवन् इंद्र त्वा त्वायुभि एभिः मघवद्भिः नृभि· (वय) विश्वे आजौ द्यावा द्युम्नै न अभि सन्त· (स्मः), तद् अर्यः वयम् शरदः पूर्वा. क्षय. मदेम।

२० एव इत् भृगवः रथ न, (वयम्) वृषभाय वृष्णे इन्द्राय ब्रह्म अकर्म, यथानुचित् न. मान्या वियोषत्, यथा च न उग्र. अविता तनूपा· असत्।

२१ हे इंद्र नू स्तुत (असि), नू गृणानः (असि) तद् जरित्रे नद्य न इषम् पीपे.। हे हरिव. धिया ते नव्यं ब्रह्म अकारि, (अत) सदास रथ्य. स्याम।

सूक्त १७.

॥ ऋषि वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

हे इन्द्र, तू परम श्रेष्ठ है। पृथिवि और आकाश इन्होंनें तेरे औदार्यके सबब (तेरे अंकित होकर) तेरी सत्ता मान लियी है। तुने, अपने उत्कट बलसे वृत्रको मारकर, उस प्रचंड महा भुजंग [असुर]ने सर्वथा ग्रस्त किये हुए दिव्य महानदीयोंके प्रवाहोंको मुक्त कर दिया है। १

तू दीप्तिमान् देव आविर्भूत हुआ, उससमय तेरे क्रोधको डरकर आकाश लट-लट कांपने लगा, पृथ्वी चलायमान हुई, बडे बडे नामधारी पर्वत भयभीत हो गये, शुष्क वालुकामय प्रदेश (रेगिस्तान)भी (डरके मारे) उदकरूप घर्मसे भीग गये और जलप्रवाहोंने तो जिधर रास्ता मिले उधरही जोरसे दौडना सुरू किया। २

रणधुरधर इंद्रनें अपने तेजस्विताका आविष्कार करकर और वज्र फेककर पर्वतको फोड डाला। विजयानन्दके जोषमें वज्रसेही उसनें वृत्रका वध किया. तव, जबर्दस्ती करनेवाले शत्रूका प्रतिबंध दूर हो गया है ऐसा देख कर, दिव्य जलप्रवाह अत्यन्त जोरसे बहने लगे। ३

हे इंद्र, आकाशको ऐसाही मालूम हुआ कि तेरा पिता कोई सर्वोत्कृष्ट वीर होगा (उसकी मतिने) ऐसा निश्चित कर लिया, कि इन्द्रका उत्पन्नकर्ता बडा कुशल होना चाहिये !! क्यों कि ऐसा लोकोत्तर, वज्रधारी और इस भुवनके माफिक अपने उच्चपदसे कभीभी न टलनेवाला ऐसा (वीर) उसने उत्पन्न किया !!! ४

जो प्रबलताही एक सब भुव[illegible]ला सकता है, जिसकी सर्व जगत् करुणायुक्त स्तुति गाता रहता है वही यह [illegible] प्राणिमात्रोंका राजा है। इसही सत्यस्वरूप भगवन्तके अनुकंपन-इसही [illegible] देवके कृपाप्रसादकी महती गानेवाले भक्तोंकी स्तुतिसे सदा [illegible] आनंदमें रहता [illegible]। ५

सचमुच, सकल सोमरस उसीके हो गये। अति हर्षप्रद सकल मधुर पेयभी इसही परमश्रेष्ठ भगवन्तके हो गये। कारण, हे इंद्र, सकल दिव्य निधिओंका भण्डारी तूही है, और संपूर्ण प्राणिमात्रोंको अपनी कृपाके औदार्यमें रखता हुआ तूही चला आया है।६

तू प्रथम प्रगट हुआ उसहीसमय झट तुने सब प्राणिमात्रोंमें बल ला दिया। कारण, हे षडैश्वर्यसम्पन्न (मघवन्), (सामर्थ्यरूप) प्रवाहके मार्गमें जो आडा पडा हुआ अहि (भुजंग वृत्रासुर था, उस)को तुने अपने वज्रसे टूक टूक कर दिया है। ७

जो वडे वडे धुरंधरोंकोभी मार डालनेवाला, और वडा धारिष्टवान् है और जो तीव्र, श्रेष्ठ, अपारशक्ति, वीराग्रणी, और वज्रधर है ऐसे इन्द्रके (हम गुणानुवाद गाते है) उसहीने वृत्रको मारा। सत्वसामर्थ्य देनेवाला वहही है। और वैभवदाता, दिव्यैश्वर्यसपन्न व कृपाधनाढ्यभी वहही है। ८

युद्धमें जिस षडैश्वर्ययुक्त देवकाही नाम सुननेमें आता है वहही यह [इन्द्र] देव इकट्ठा जमे हुए सकल शत्रुसेनाको पराभूत कर देता है। वह जो जो सत्वसामर्थ्य प्रेमसे लाता है वह सब भक्तकोही दे डालता है। तो, हम उसके सप्रेम सहवासमें रहकर उसको प्रिय हो जांय ऐसा हो। ९

(शत्रुओंके ऊपर) विजय कमाता हो, अथवा उनका संहार करता हो, इस (भगवन्त) देवकी प्रख्याति एकसरीखीही है। युद्ध करकर प्रकाशरूप धेनुओंको यहही प्रगट करता है। परंच जब कभी यह इंद्र क्रुद्ध होता है, तो उस समय सकल चल वा अचल पदार्थ डरके मारे इसके सामने घबडाते हैं। १०

सत्रा विश्वे सोमा अस्य अभवन्, सत्रा अस्य वृ.न मदिष्ठा मदासः। हे इंद्र सत्रा (एतत् यद्) सुपति अभव, (यत् च) विश्वा कृष्टी. दत्रे अधिया।

७ इंद्र, अध त्वम् प्रथम जायमान. विश्वा कष्टी अमे अधिथा। मघवन् त्वम् प्रवत प्रति आश· अहिम् वज्रेण वितृश्च.।

८ सत्राइण दाधृषिम् तुम्रम् महाम् अपारं वृषभम् सुवज्रम, यश्च वृत्रं हन्ता, वाजम् मनिता, मघानि दाता, मघवा सुराधा च (तम्) इंद्रम् (स्तुवीमहे)।

९ य मघवा एक (एव) आजिषु शृण्वे स अयम् समीचो वृत चातयते। अयम् य सनोति तम् (भक्त) वाजं भरति, अस्य सख्ये प्रियाम स्याम।

१० अध अयम् जयन् उत घ्नन् शृण्वे, उत युधा गा. प्रकृणुते,। इंद्र यदा सत्य मन्यु कृणुते हळहम् एजत विश्वम् अस्मात भयते।

सुवर्ण (याने अविनाशी सत्यनन्द) धन और अश्व (माने आवेश—चैतन्य) धन ये अपार धन जिस षडैश्वर्यसम्पन्न देवनें अपने आधीन रखें हैं, उस इंद्रदेवनें प्रका-शधेनूंभी जीत लियीं हैं। वीरोंमें अतिश्रेष्ठ इंद्र, अपने इन प्रबल व शूर सैनिकोंके द्वारा, (भक्तोंमें) ऐश्वर्यविभाग यथार्थ बांटनेवाला है, और अभीष्ट धन देनेवालाभी वहही है। ११

जिसनें यह सब जगत् उत्पन्न किया ऐसा केवल एक यह इंद्र (प्राणिओंकी माता जो पृथिवी उस पृथिवी) माताकी कितनी चिंता करता है और [आकाश] पिताकी भी कितनी चिंता करता रहता है ? देखो, गर्जना करनेवाले बादलोंके कारण क्षुभित भये हुए वायुके मानिन्द, वह (इंद्र) इस आकाशका रुआब (डर) बारबार एकस-रीखा चलाताही आ रहा है।
१२

वहही षडैश्वर्यसम्पन्न देव चरको स्थिर व स्थिरको चर कर देता है। तुमुल युद्धकी धूलभी वहही देव उडाता है। उल्का अथवा अशनिओंसे जैसे आकाश सशस्त्र है वैसे यह इंद्रभी वज्रके योगसे सशस्त्र और सर्वभंजक है। तबभी वह षडैश्वर्यसम्पन्न देव स्तो-तृजनोंको (अपार) वैभवमेंही रखेगा।
१३

उसनें सूर्यके चक्रको जोरसे गति दियी, और चढाई करके आनेवाले " एतश " को [illegible] किया उस समय उसके रवस्थानमें, अर्थात् तेजस्वी रजोलोकके मूलप्रदेशमें, [illegible] कृष्णवर्ण बादलोंने इंद्रपर अपने शीतल तुषारोंसे सिंचन किया। १४

यजमानही स्वय (यह) होता बनकर कृष्णपक्षकी रात्रिओंमें [इंद्रप्रीत्यर्थ] [illegible] (घृतसिंचन)करता है।
१५

[illegible] ([illegible]) [illegible] समञ्दत्, हिरण्या पूर्वीः अश्विया च समजयत्। नृतमः [illegible] दिशन्, [illegible] च [illegible]।

[illegible] दिवम् दिवत् अधि एति, यः (इदम्) जजान अस्मात् कियत् अध्येति। [illegible] इयर्ति।

[illegible] इयर्ति। [illegible] (असौ) अशानिमान् द्यौरिव [illegible] धान्।

[illegible] रजसः बुध्ने (नाम) अस्य योनौ, [illegible]

हम स्तोतृजन [ज्ञानरूप] गोधनकी, (तितिक्षारूप) अश्वसम्पत्तिकी और सत्व-सामर्थ्यकी इच्छा धारण करते है । हमको स्त्रीविषयकभी वासना है । इसलिये स्त्रीकाभी लाभ कर देनेवाला व सकल कामवर्षक वीर जो इंद्र देव, उसके चित्तको हम (प्रेमद्वारा) अपनी ओर खींच लेतें है । तलावमें छोडा हुआ उच्छ्वास [कोश] जिस प्रकार अखंड चलता रहता है वैसे इस (इंद्रके) राक्षसनाशसामर्थ्यमें कभी खंड नहीं पडता । १६

तू हमको दृष्टिगोचर है, इसलिये तू हमारा संरक्षणकर्ता बन, तू हमारा आप्त (बंधु) हो । सोम अर्पण करनेवाले भक्तकी और कृपादृष्टि करनेवाला और उसको सुख देनेवाला तू है । तू हमारा सखा है, पिता है, इतनाही नही, परन्तु तू पितासेभी अति श्रेष्ठ पिता है । भक्तको उत्तम लोकदाता और उत्कण्ठित लोगोंको तारुण्यदाता तूही है। १७

तेरे सप्रेम सहवासकी इच्छा रखनेवाले भक्तोंका तू प्रेमल सखा बन । हे इंद्र, तेरे गुण सब गातें हैं । तो, तेरे स्तोतृजनोंको तारुण्यका आवेश दे । हे इंद्र, हम आतुर होकर और इस अपूर्व उपासनाविधीसे तेरा गौरव करकर, हमने तुझे पुकारा है । १८

भगवान् इंद्र स्तुतिओंसे प्रसन्न होकर अंधकार फैलानेवाले असंख्य शत्रुओंका संहार वह अकेलाही कर डालता है । भक्तजन उसको अत्यन्त प्रिय मालूम देतें हैं । अत., उसके कृपाछत्रके भीतर देव वा मनुष्य कोइभी हमको कुछही विपरित नहीं कर सकतें। १९

१६ गव्यन्तः अश्वायन्त', जनीयन्त', विप्राः वृषणं जनिदां अक्षितोतिं इंद्रम् सख्याय, अवते कोशं च्यावयामः ।

१७ (इंद्र) ददृशान' त्वम् त्राता आपिश्च बोधि, सोम्यानाम् (भक्तानां) अभिख्याता, मर्डिता, सखा पिता, पितृणां पितृतम' (बोधि), त्वम् उशते उलोकम् कर्ता वयोधाश्च ।

१८ सखीयताम् अविता सखा बोधि, इंद्र, गृणानः त्वम् स्तुवते वयो धा. । वयम् हि सबाधः इंद्र आभिशमीभिः महयन्त ते आ चकृम ।

१९ यद्ध मघवा इंद्र. स्तुत. (सन्) एक (एव) भूरिणि अप्रतीनि वृत्राणि हन्ति, । जनिता अस्य प्रियः भवति, यस्य शर्मन् (त भक्त) नकि. देवा. वारयन्ते न मर्ता. ।

वह विकसितप्रभाव, चराचरधारक व अप्रतिहतगति भगवान् इंद्र हमारे इस (वेदी-नदीव) प्रार्थनाको सत्यमेव सफल करें। हे इंद्र, तू प्राणिमात्रोंका राजा है, इसलिये तेरे स्तोतृजनको प्राप्त होनेवाला महद्यश तू हमारेमें रख। २०

हे इंद्र, तेरा स्तवन हमसे नहीं बन पडा क्या ? तेरी कीर्ति सर्वत्र नहीं क्या ? तो, नदियां जिसप्रकार जलसे पूर्ण होकर भर जाती हैं, उसप्रकार तेरे स्तोतृजनोंके वास्ते तू परिपूर्ण होकर उत्साहभरित बना रहे। हे हरिदश्व इंद्र, अपने (मन्द) बुद्धिके अनुसार हमने यह तेरा अपूर्व स्तोत्र बडी करुणासे गाया है। अतः, हम अति उदार व महावीर बन जांय, ऐसा कर। २१

सूक्त १८.

॥ ऋषि वामदेव-देवता इंद्र ॥

यही। यह पुरातन व सबको उपलब्ध ऐसा मार्ग है कि जिस मार्गसे सकल देवभी [illegible] प्राप्त हुए। यह यहीतकही पुल्लिंगत हुआ है। इस लिये इसही मार्गसे उसकोभी [illegible] होना और माताको मरने नहीं देना (यहही उत्तम) है। १

[illegible] (ब्रह्माणि) सत्या करं। इंद्र त्वं जनुषां राजा त्वं [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] । हरिवः ते नव्य ब्रह्म धिया अकारि, वयं [illegible]

[illegible] हरजायन्त, अत चित् प्रवृद्धः आ जनिषीष्ट, [illegible]

मै इधरसे बाहर नही आऊंगा। यह मार्ग तो बहोत कठिन है। मै इस तरहपर ऐसा आडा (इस तर्फ) होकर बाहर आऊंगा। अबतक रहे हुए बहोत काम मुझे करवाने है। [और उसवास्ते] मैं एककेसाथ लडूंगा, व दूसरेकेसाथ सलामसलतभी करूंगा। २

बादमें, उसनें आसन्न हुए माताकी ओर एक ध्यान (टुकटुकी) लगाते हुए (देखकर) कहा। (भला, तो,) मै तुमारे कथनानुसार वर्ताव करता नही ऐसा नहीं। देखिये, मै वैसाही वरतता हूं। क्योंके त्वष्टाके घरपर छाणकर सिद्ध रखा हुआ और सेंकडों गुनें मूल्यवान् ऐसा सोमरस चमस (चमचे)मेंसे (क्या) इंद्रने प्राशन नहीं किया? ३

जिसको मातानें हजारों महिनोंतक क्या! परंच असंख्य वर्षोतक धारण किया है उस [इंद्र]नें और जादे अलौकिक [कृत्य] क्या करना? देखो, आजतक जों जों पैदा हुएं है अथवा आगे होंगे उनमें इस इंद्रके बराबरीका एकभी नहीं निकलेगा। ४

वीर्यसे ओजस्विस इंद्रको (अदिति) मातानें और कोही समझकर अत्यंत गुप्त स्थलमें रख दिया. परंतु वह [इंद्र] वहांसेभी कवच चढाकर ऊठ खडा हो गया और आप [स्वयं] प्रकट होकर उसनें पृथ्वी और आकाश यें दोनों लोक [अपने] तेजसे परिपूर्ण भर दियें। ५

---

२ नाहं अत. निरय, एतं दुर्गहा। तिरश्चता पार्श्वा निर्गमानि। अकृता बहूनि मे कर्त्वानि, त्वेन युद्धयै, त्वेन संपृच्छयै।

३ स. परायतीं मातरं अन्वचष्ट, न नानु गानि, अनु नु गमानि। इंद्र त्वष्टुः गृहे सुतस्य शतधन्य सोमं अपिवं।

४ यं सहस्र मास. पूर्वीः च शरदः जभार, स किं स्वित् कृणव। अस्य प्रतिमानं जातेषु अन्तः उत ये जनित्वा (तेषु) नहि नु अस्ति।

५ माता इद्रम् अवद्यं इव मन्यमाना तं वीर्येण न्यृष्टं गुहा क. (अथापि) उत् अस्थात्, अत्कं वसानः स्वयं जायमान रोदसी आ अपृणाम्।

सद्धर्मपोषक (स्तुतिके) माफिक बंध दोनों नदियां मग्न होकर बडे (जोरसे) शोर करतीं हुयी (समुद्रकी ओर) लोटतीं जा रही है। उनको पूछो, के यह कौनसा पाषाण ले जा रहीं हों। सब जगत्को घेरनेवाला कौनसा पर्वत अब वे फोड डालतीं है। ६

क्या ! उन (इंद्रके) प्रीत्यर्थ वें " निविद " स्तोत्र कह रहें है । परंतु इंद्रको दोष लगानेका (विचार) उन्होनेंही (प्रथम) मनमें किया था। और (जिसको) मेरा पुत्र [कहते हैं] उसहीने तो मारकशस्त्र हाथमे लेकर और वृत्रको मारकर इन नदियोंको बंधमुक्त किया है। ७

उस तरुणीनें इस बालकको फेंक दिया यह प्रमाद है। " कुषवा " (दुष्ट प्रसूता) उसको निगल गयी यहभी प्रमादही है। दिव्य उदकोंने उस बालरूप (इंद्र)का संगोपन किया [यह कहना] प्रमादही है। और उससे इंद्र शौर्यविशयुक्त हो एकदम ऊठ खडा हो गया [यह कहनाभी] प्रमादही है। ८

हे ऐश्वर्यसम्पन्न भगवन, " व्यंस " राक्षसने लगातार प्रहार करकर तेरी ठोढी तोड डाली (ऐसा कहना) यह उन्मत्तपनाकीही बकबक है। क्यो के, इतनी तकलीफ हो गयी, तोभी आखिर तेरीही वरिष्ठता [बनी] रह कर तुनें अपने अधम राक्षसका सिर अपने हथियारसे कुचलकर चूर्ण कर डाला है। ९

जो सबसे श्रेष्ठ है, जिसपर हमला करनेकी किसीकी छाती [हिंमत] नहीं, जो [illegible] और बलाढ्य है ऐसा वृषभ (रूप) प्रबल पुत्र अदिति धेनु [माता] को पैदा हुआ। [illegible] बछडेको दूसरी [धेनु] मातानें चाटाभी नहीं, कारण, उससे पहिलेही [illegible] [[illegible]] स्वयं [illegible] संचार करनेकी इच्छा होकर, मातानें उसकी इच्छानुसार [illegible] लिये छोड दिया। १०

अनन्तर, माता उस परमश्रेष्ठ [देवको] सविनय कहने लगी, [के] हे पुत्र, चे विबुधगण थककर तुझे छोड देंगे क्या? उसपर वृत्रके मारनेको निकले हुए इंद्रनें कहा के, प्रिय मित्र विष्णु, तू जरा आगे होकर [यहांन] दूरतक (तमाम) प्रदेशको व्याप्त कर डाल। ११

तेरे व्यतिरिक्त [वृत्रकी) माताको किसनें विधवा किया? स्व इच्छासे स्वस्थ पडे रहनेवाले अथवा संचार करनेवाले तुझको मारनेके लिये वृत्रपिताके सिवाय दूसरा कौन दौडकर आया? तुनें इस वृत्रके पिताकी टांग पकडकर और (उसको जमीनपर) पटककर मार दिया। इसवास्ते तेरी अपेक्षा दूसरा कौन देव हम मानवोंको सुख देनेमें अधिक (सामर्थ्यवान्) हुआ है? १२

श्वान [समान] हीन वृत्तीसे मैंनें अपने पेटको भर दिया, परंच इतने देवोंमें दयालु ऐसा दुसरा देव मुझे मिलाही नहीं। मेरी स्त्रीका अपमान होता हुआभी मैंनें देखा। परंतु इतनेमें उस (इंद्ररूप) श्येन पक्षीनें निज कृपासे मुझको मधुर अमृत ला दिया। १३

पांचवा अध्याय समाप्त.

---

११ उत च माता महिषं अनु वेनं यं पुत्र अमी देवा त्वा जहति। अथ इंद्र वृत्रं हनिष्यन् अब्र वीन् सखे विष्णो वितरं वि क्रम स्येति।

१२ कः ते (अन्यः वृत्रस्य) मातरं विधवां अचक, क त्वां शयु चरंतं अधि घोषं य (वृत्रस्य) पितरं पादगृह्य प्राक्षिणा तद् ते (अन्य.) कः देव मार्डीके अधि आसीं।

१३ शुनः अवर्त्या आन्त्राणि पेचे (परं च) देवेषु मर्डितारं विविदे जायामपि अमहीयमाना अपश्यं ततः श्येन. मे मधु जभार।

अध्याय ६.

सूक्त १९.

॥ ऋषि वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

देवोको कबीभी पुकारो, वे हमेशा बिल्कुल तैयार रहते है । परंतु, हे वज्रधर इंद्र, [illegible] भक्तानुग्रहकारी देव और द्यावापृथिवी इन्होंने, परमथोर पुरातन और उदारचा- [illegible] ऐसे तुझ अकेले देवकोही, वृत्रको मारनेके लिये, यहां इस रीतीसे सर्वथा पसन्द किया । १

वृद्ध आदमीके माफिक देवोनें [विजयकी] आशा छोड दियी, तथापि, हे इंद्र, तू इस जगत्का अधिराज है और सत्यका उद्गमभी तेरेहीपाससे है । इसलिये उदकप्र- दाताेमे आडा पडकर उनको थवा रखनेवाले उस दुष्ट भुजंगका तुनेही निर्दलन किया और सकल जगत्को पोसनेवाले [नदियों)के प्रवाहमार्ग तुनेंही पृथ्वीके ऊपर खोद रक्खे ।२

[illegible] जो खऊआ ऐसा वह (असुर) भुजग बडा लंबा चौडा फैला रहकर [illegible] दृग्गोचर होनेवाला नहीं था. और वह इतना घोर निद्रावश हो गया था के वह [illegible] प्रकार न जागा होता । ऐ इंद्र. ऐसा भयानक वह भुजङ्ग इस भूलोकमे आनेवाले सात [[illegible]] प्रवाहोंके मार्गमे जो आडा पडा था उसके सुस्त शरीरपर तुने अपने [illegible] प्रहार करके उसको विदीर्ण किया । ३

[illegible] जिसप्रकार अपने जोरसे (समुद्रके] उदकोको क्षुब्ध करती है उस [illegible] अपने जोरसे पृथ्वीके तटको (मानो) खोद डाला । अपनी अलौकिक [illegible] इन्द्रासे उसने अभेद्य पदार्थोंका भेद करकर बडे बडे पर्वतोंकी [illegible] । ४

मातायें जिसप्रकार अपने बच्चोंकी तर्फ दौड जातीं हैं उसप्रकार (मरुत् देव नदिओंके छुटकारेके लिये) सत्वर दौड गयें । उससमय पर्वतोंनेंभी रथसमान महान् वेगसे उनके [मरुतोंके] पीछे पीछे एकदम उधरही प्रयाण किया। तुनें उस (दिव्य) जलौघको परितृप्त कर डाला, उनके तरंगलहरिओंको व्यवस्थित रास्तेपर लगा दिया और हे इंद्र, उन आवृत महानदिओंकी तुनें मुक्तता कियी । ५

सर्व जगदाधार जो एक प्रचण्ड जलनिर्झर जोरसे वह रहा है उसके सवेग प्रवाहको, " तुर्वीति " व " वय्य " इनके (भक्तोंके पार जानेके लिये) विनन्तिके अनुसार तुनें यथायोग्य स्थानस्थित स्थिर किया और हे इंद्र, तुनेंही दुस्तर महानदिओंको सुतरणीय किया । ६

वाद्यके माफिक मञ्जु व मधुर रव करनेवालीं नदिओंको उसनें (उदककी बाढसे) परिपूरित कर दिया ओर सदाचारप्रवीण तरुण कुमारिकाओंकोभी (भावी सुखाशासे) आनन्दभरित किया । अतितृपित निर्जल भूमिभागोंको उसनें पर्जन्यवृष्टिद्वारा तर्र किया और जिनका स्वामी अद्भुत कान्तीसे अलंकृत है ऐसे [दिव्य] धेनुओंके न व्यातेही उसनें उनका दोहन किया । ७

वृत्रको मारकर इंद्रनें, असंख्य उषा तथा अनेक मनोरम और त्रस्त हुए शरत्काल, इनको और स्वर्गीय नदिओंको बन्धनमुक्त किया। वे चारो ओर घिरी जाकर अति त्रस्त हो गयीं थीं, उससमय उन नदिओंके पृथ्वीपर यथेच्छ विहार करवानेके लिये इंद्रनें उनको ठीक रास्तेको लगा दिया । ८

" अग्र " नामक पुत्र चिउंटीओंसे काटे जाने पर, हे हरिदश्वप्रभो, उसको वमीसे खपूर्वक तुनेंही बाहर निकाला, और बाहर लाकर अन्धा होता हुआभी [उसे दृष्टि देर] उसनें भुजङ्ग देखा । अनन्वर वर्तनके नाई उस वमीको फोडकर उसके खडे तेंही उसके सर्व सन्धि जुडे गये । ९

---

५ जनयः गर्भम् न (मरुत नदी) अभि प्रदद्रु । अद्रय. अपि रथाः इव साक प्रययु । त्वम् विसृत. अतर्पयः, ऊर्मीन् उब्जः, (एवम्) हे इद्र वृनान् सिंधून् आरिण ।

६ विश्ववेता महाम् क्षरन्तीम् अवनिम् (अस्याः) एजत् अर्ण. तुर्वीतये वय्याये च (एनयो) नमसा अरमय । हे इद्र त्वम् (दुस्तरणान्) सिंधून् सुतरणान् अकृणोः ।

७ वक्रा न नभन्व धक्षा., ऋतज्ञा अग्रुवः युवतीःश्च इद्र. प्रापिन्वत् । धन्वानि ततृषाणान् अज्रान् अपृणत, दंसुपत्नी. स्तर्यः अधोक् ।

८ पूर्वी उपस गूर्ता शरदश्च (गूर्ताः सतः) सिधन् च वृत्रं जघन्वान् असृजत् । ता च परिष्ठिता वद्बधाना सीराः इद्र. पृथिव्या क्षवितवे अतृणत् ।

९ अग्रुव पुत्रम् वम्रीभि अदानम् हे हरिव, निवेशनात् त्वम् आजभर्थ । स च अंधोपि आददान अहिम् व्यख्यत्, स उखच्छित् नि भूत् पर्व च समरत ।

हे बुद्धिमन्, तेरे वे पुरातन चातुर्ययुक्त महत्कृत्य, और अब विश्वाधिप, स्वप्रेर-
णासे किये हुए तेरे पराक्रमपूर्ण व लोकहितकर सत्कृत्य, इनको तुनें जैसे जैसे ध्यानमें
ला दिया वैसे वैसेही मैंने उनको मालूम कर (अब) विद्वज्जनोंके सामनें उनका मैं
[यथायोग्य) वर्णन करता हूं। १०

हे इंद्र, तेरा स्तवन हमसे नहीं बन पडा ना? तेरी कीर्ति सर्वत्र है ना? अतः,
नदियां जिसप्रकार दुतर्फे जलसे परिपूर्ण हो वहतीं है उसप्रकार तू उत्साहभरसे स्तोतृज-
नोंके लिये परिपूरित बना रह। हे हरिदश्व इंद्र, हमने हमारे अल्प बुद्धिके अनुसार
यह तेरा अपूर्व प्राथनास्तोत्र गाया है, तो हम सदाही विजयशाली व महारथी (योद्धे)
बने रहे ऐसा कर। ११

सूक्त. २०.

॥ ऋषि–वामदेव। देवता–इन्द्र ॥

हमें सर्वतोपरि साहाय्यक किन्तु उग्ररूप इंद्र दूरस्थ उस (स्वर्ग) लोकसे अथवा
समीपस्थ इस (भू) लोकसे हमारे संरक्षणार्थ हमारे प्रति आ जांय। वह सकल जग-
तका राजा है। उसके भुजदण्ड वज्रतुल्य मजबूत होकर द्वंद्वयुद्धमे अथवा घोर रणसंग्रा-
ममें चढा चढा कर आनेवाले शत्रुओंका वह अपने अति प्रखर तेजोंसे बातबातमें नाश
कर डालता है। १

हमारे सन्मुख प्रकट भया हुआ इंद्र, हमारे संरक्षणके लिये-और हमें अपना कृपाप्र-
साद समर्पण करनेके लिये, अपने हरिद्वर्ण अश्वोंको जोतकर हमारे ओर आंय। वह वज्र-
धर, सर्वद्युत तथा परैश्वर्ययुक्त भगवान्, सर्व सामर्थ्यप्राप्तिके इस प्रसंगमे, हमारा यज्ञ
आप हमारे पास रखकर सिद्धिप्रत ले जाय। २

हे इंद्र, इस हमारे यज्ञका तू पुरस्कर्ता बनकर हमको कर्तृत्वशक्ति प्राप्त करा देगा
[इसमें तो सन्देही नहीं], परन्तु हे वज्रधर, अभीष्ट प्राप्त्यर्थ तेरे साहाय्यके द्वारा, हम
धनुर्धारियोंके साथ (एकाग्रध्यान रख और बराबर समयपर) शत्रुओंके ऊपर बाण
चलाकर विजय प्राप्त करे ऐसा कर। ३

सोत्सुक और सुप्रसन्न चित्तसे हम समीप समीप [बैठकर] उत्तम रीतीसे पीसकर तैयार करके तुझे सादर समर्पण किये हुये इस मधुर सोमरसका तूं आस्वाद ले। हे स्वतन्त्र शक्तिरूप देव, (पर्वतकी) चोटीपरसे लाये हुए (सोमवल्लीके) इस उत्कृष्ट पेयद्वारा तू आनन्दित हो। ४

नऊ ऋषिओंके स्तवनसे जिसका गौरव पल्लवित हुआ है, पक्क फलादिकोंसे परिपूरित वृक्षसमान अथवा सायुध सज्ज स्थित कुशल वीरके समान जो आदरणीय है, मुग्ध रमणिओंके अभिनन्दनका स्वीकार करनेवाले वीरके माफिक जो शोभा देता है ऐसे उस सकलजनप्रिय इंद्रको मै बहुत प्रकारसे विनयपूर्वक पुकारता हूं। ५

पर्वतसमान स्वकीयही बलसे विभूषित ऐसा यह उदात्तचारित्र्य किन्तु उग्ररूप इंद्र अनादिकालसेही दुष्टोंका दमन करनेकेलिये प्रकट हुआ है। इस भयानक इंद्रदेवने आपना पुरातन वज्र हाथमें लेकर (उसका) स्वीकार किया और एकाद जलाशय जलसे परिपूर्ण भरा हो उसप्रकार यह (भगवान् इंद्र देव) दिव्य धनसे परिपूर्ण भर रहा है। ६

तेरा निवारण करनेवाला ऐसा कोई जन्माही नहीं। तेरे कृपाधनको और अपार औदार्यको विघातक ऐसा कोईभी न हो सकेगा। तू (भक्तोंपर मनोरथोंकी) अपरिमित वृष्टि करनेहारा है, तो हे उग्र (मूर्ति), हे उत्कट शौर्यशाली वीर, हे पुरुहूत, हमें वह तेरा ऐश्वर्य अर्पण कर। ७

दिव्य ऐश्वर्यका और चराचर जीवोंके इस अधिष्ठानका तू स्वामी है, और (प्रकाश] धेनुसमूहको मुक्त करनेहाराभी तूही है, और अत्युत्कृष्ट सम्पत्तिके अपार राशीके तर्फ (भक्तोंको) ले जानेवालाभी तूही है। ८

---

४ उशन् सुमना. च (त्वं) नः उपाके सुषुतस्य प्रतिश्रुतस्य सोमस्य मध्वा, हे स्वधावः इंद्र, त्वं पाः। पृष्ठयेन अंधसा च स ममदः।

५ य नवेभिः ऋषिभिः विरप्शी, यथ पक्को वृक्षो न सृण्यो जेता न (सज्ज.) तं पुरुहूतं इंद्रम् योषाम् अभिमन्यमानः मर्य. न अच्छ विव क्मि।

६ य. गिरिर्न स्वतवान् (एतादृश) ऋष्वः उग्र' इंद्रः सहसे सनात् एव जात'। भीमः (सिंह') न स्थविरं वज्रं आदर्ता उद्रा निकृष्टम् कोशम् इव वसुना (निकृष्ट च)।

७ यस्य ते वर्ता जनुषानु नास्ति, ते राधस. मघस्य (अपि) न (कोपि) आमरीता। हे तवि· षीवः हे उग्र हे पुरुहृत, सत्वम् उत्ववृषाणः अस्मभ्यम् रायः दद्धि।

८ (त्वम्) रायः क्षयस्य चर्षणीनाम् (च) ईक्षे, उत गोना व्रजं अपवर्ता असि। (अपिन) शिक्षानरः समिथेषु प्रहावान् वस्वः च भूरिम् राशिं अभिजेता असि।

जिसके द्वारा यह उदात्तचारित्र्य भगवान् वारवार ऐसेही पराक्रम करता है ऐसे कौनसे दिव्य शक्तीके योगसे यह (इंद्र) पराकाष्ठाका सामर्थ्यवान् [है] करके इसकी प्रसिद्धि हो गयी है ? हवि अर्पण करनेवाले भक्तके पाप कितनेभी वलिष्ठ हो, तौभी, वह उनका सर्वतोपरि क्षय कर डालता है और भगवत्स्तवन करनेवाले पुरुषको सामर्थ्यसम्पत्ति देता है । ९

हमारा वध मत कर । हविर्दानमे तत्पर रहनेवाले यजमानको देनेकेलिये जो [दिव्यधन] तेरेपास विपुल है वह ले आ और हमे वह अर्पण कर । यह (आपरूप) हविर्भाग हमने तुझे समर्पण करनेके बाद और यह सामसूक्त तेरे प्रीत्यर्थ गानेके वाद, हे इंद्र, हम तेरा स्तवन व प्रार्थना करेंगे । १०

हे इंद्र, तेरा स्तव हमसे नही वन पडा क्या ? क्या तेरी सर्वत्र कीर्ति नहीं है ? ना, नदियां जिसप्रकार दुतर्फे पूर्ण भरकर वहतीं है उसप्रकार तू स्तोतृजनोंके लियें उत्साहभरसे परिपूर्ण बना रह । हे हरिदश्व इंद्र, हमने अपने मंद बुद्धिसे यह तेरा अपूर्व प्रार्थना स्तोत्र गाया है । इसलिये, हम सदैव विजयशाली व महारथी [वीर] हो ऐसा कर । ११

सूक्त २१.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

भगवान इंद्र हमपर अनुग्रह करनेके लिये हमारे ओर आगमन करें । (भक्तोंने) स्तवन करनेके उपरांत वह शूर वीर यहां (यज्ञमें) सबके साथ सोमरस (पान) से आनन्दमग्न होवे वह [हमेशा] उल्लसितही है । और उसका आवेशभी वडाही है । इसलिये आकाशके समान (सबपेंभी) भारी ऐसे उसके राजसत्ताका उत्कर्ष जरूरही होगा । १

जिसकी तेजस्विता अपार है. और शूर पुरुषोपर जिसकी कृपाभी वैसेही निःसीम रहती है, और धर्मसभासे नाधिष्ठित हुवे चक्रवर्ती राजाके नाई जिसकी कर्तृत्वशक्ति [दुष्टोंपर] विजय पाकर (भक्तोंको) संकटोंके पार ले जाती है. और प्राणिमात्रोंपर अपना स्वच्छ आधिपत्य चलाती है ऐसे इस इन्द्रकेही महान् पराक्रमोंकी यहांपर (यज्ञमें) गाई जाय ।

इंद्र द्युलोकमसे, पृथिवीपरसे, अन्तरिक्षमेंसे अथवा महासागरोंमेंसे अवतीर्ण हो हमारेप्रति दौडे आंय । आकाशस्थ ज्योतियोंका नाथ जो सूर्य उसके पाससे, किंवा अत्यंत दूरस्थ जो (देव) लोक वहांपरसे, अथवा सनातन सत्यलोकमें [अगर वहां वो सुखासीन हुआ हो तथापि वहां]सेभी यह मरुत्परिवेष्टित भगवान् हमपरअनुग्रह करनेके लिये हमप्रति त्वरित आंय । ३

अचल व श्रेष्ठ ऐश्वर्यका जो स्वामी उस इंद्रकाही हम अपनी यज्ञसभामें यशस्तव करेंगे । प्रकाशधेनुओंके वास्ते किये हुए संग्राममें वह वायूसह विजयी होता है और जोरशोरसे (भक्तोंको) अभिलषणीय सम्पत्तिके तर्फ ले जाता है । ४

जो (देवोंके सामने) लोटपोट होकर मनको धैर्य देता है, अपनी वाक्शक्ति जागृत करके यज्ञकर्म करानेके लिये (लोगोंको) प्रोत्साहन देता है और इसप्रकार दीर्घप्रयत्नद्वारा जो सबको प्रिय हुआ है वह हमारा आचार्य सामगायनद्वारा इंद्रको यज्ञमंदिरमें बुलावें । ५

एकाग्रचित्त ध्यानासक्त हुए भक्तजन, उत्सुक यजमानके मन्दिरमें बैठके अगर आज (सोमरस काढनेके) पत्थर घुमा रहे हैं तो, स्वयं दग्ध न होनेवाला और भक्तोंको परतीर पहुंचानेवाला ऐसा यजमानका बडा यज्ञहोता अग्नि यहांही हमारे इस यज्ञमंडपमें प्रकट होवें । ६

यह बात ठीक सत्य है कि इस " भार्वर " वीरके प्रभावका सहारा, स्तोतृजनोंका उत्कर्ष हो इसवास्ते निरंतर उसको रहता है । उत्साही यजमानोंके यज्ञगृहमें जो गुप्तरूपसे रहता है वह (इंद्रका प्रभाव भक्तोंको) सद्बुद्धिदायक व अभीष्टदानसे हर्ष-
९ होता है । ७

३ इंद्र दिवः आ यातु, पृथिव्याः, समुद्रात् उत वा पुरीषात् मक्षु आयातु । स्वर्णरात्, परावतः वा ,,स्य सदनात् सः मरुत्वान् अवसे नः (आ यातु) ।

४ यः स्थूरस्य बृहतः रायः ईशे, यः गोतमेषु वायुना जयति धृष्णुया वस्य अच्छ प्र नयति तम् इंद्रम् विदथेषु स्तवाम् ।

५ यः नमासि नमः उपस्त भायन् यजध्वै वाचं जनयन् (भक्तान्) इयर्ति, (सः) ,,तमान पुरुवारः होता सदनेषु इन्द्रम् इन्द्र आ कृण्वीत ।

६ यदि विपा विपण्यन्तः औशिजस्य गोहे सदन् अद्रिम् सरण्यान् (तर्हि) यः दुरोषाः वह्निः पारस्य महान् होता, (सः) नः संवरणेषु आ (यातु) ।

७ सत् भार्वरस्य वृष्णः शुष्मः स्तुवते भराय सिषक्ति तत् सत्रा । यत् च ईम् औशिजस्य गोहे गुहा (भवति) यत् धियं अयसे मदाय प्र (भवति) ।

पर्वतके चोटीओंपरका विस्तीर्ण प्रदेश जब वह इंद्र दृष्टिगोचर करता है, नदीप्रवाहोंके जोरदार धाराओंको जब वह जलवृष्टिद्वारा वहोतही वेग देता है, अथवा ध्यानतत्पर भक्त सत्वसामर्थ्यका विजय करानेके लिये जब उसे (बुलाके) स्वगृहमें ले जाते हैं, उससमय गौरमृग अथवा गवय पशु [इंद्र देवको] समर्पण होते है । ८

जिन तेरे हाथोंसे सत्कर्मही बन पडते है, जिन तेरे करतलोंसे स्तोतृजनोंको तेरे उपायनका पारितोषक मिलता है वे तेरे हस्त, हे इंद्र सत्यमेव धन्य हैं ऐसे होते हुये, तू आज सर्वथा स्वस्थ क्यों ? (तू) सोमरससे (आनंद)भरित क्यों नहीं होता ? [और] भक्तोंको स्वर्गीय प्रसाद देनेके लिये (आज तुझे) हर्ष क्यों भला नहीं मालूम होता ? ९

इसप्रकार यह सत्यस्वरूप इंद्र अमोलिक [दिव्य] धनका राजाधिराज है । [अज्ञान] अंधकारका उच्छेद करके मनुष्यमात्रको स्वतन्त्रताके आरामका लाभ उसीने करदाया । अतः, हे सर्वलोकस्तुत देव, तू अपने कर्तृत्वशक्तीसे हमें अलौकिक ऐश्वर्यप्राप्ति कर दे, और तेरे दिव्यप्रसादका मैं उपभोग लेता रहूं ऐसा कर । १०

हे इंद्र तेरा स्तव हमसे नहीं बन पडा क्या ? क्या तेरी कीर्ति सर्वत्र नहीं है ? अतः, नदियां जिसप्रकार जलसे दुतर्फ भरकर वहती है, उसप्रकार तू स्तोतृजनोंके लिये उत्साहके बाढसे परिपूर्ण भरा रहा । हे हरिदश्व इंद्र, हमने अपने अल्प बुद्धिके अनुसार यह तेरा अपूर्व प्रार्थनास्तोत्र गाया है । इसलिये, हम सदैव विजयशाली और महारथी होवें ऐसा कर । ११

सूक्त २२.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-इंद्र ॥

हमारे जिन जिन पुरस्कारोंका इंद्र सप्रेम उपभोग लेता है वे अथवा जो उपायन (पुरस्कार), स्तोत्र, वा प्रार्थना, वा सोमरस वा सामगायन इनमेसे चाहे वो हो, उन सब उपायनोंसे, वह परम श्रेष्ठ प्रभावशाली भगवान्, जो अपने उत्कृष्ट बलसे भयंकर शक्तिशाली भी व भक्तसाहाय्यार्थ आता है वही दिव्यैश्वर्यसम्पन्न देव निर्माण कर हमारा । ।

पौरुषका केवल निधिही ऐसा उसका चौधारी वज्र, वह पौरुषशाली व वीरशिरोमणि और अद्भुत शक्तिमान् इंद्र अपने बाहुबलसे [शत्रुओंपर] फेंक मारता है और भौओंके बीचमेंके भोरेके माफिक (चित्ताकर्षक) परुष्णी नदीको शोभा आ जानेके लिये उसपर प्रकाश डालकर प्रेमके साथ उसके [चट्टानी प्रवाहके] अलग अलग भाग वह एक दूसरेसे गूंथा देता है। २

जो महान् देव अपने सत्वसामर्थ्यसे और वडे वडे पराक्रमोंसे देवोंमें अत्यन्त श्रेष्ठ करकेंही अवतीर्ण हुआ, व (सज्जनोंका रक्षण करने वास्ते) उत्सुक होते हुए वज्रको जो निज बाहुओंपर धारण करता है उस इन्द्रनें अपने प्रभावसे (डरावसे) द्यु और पृथिवी इनकोभी लटलट कँपाने लगाया। ३

तमाम गिरिदुर्ग, असंख्य जलौघ तथा स्वर्ग व भूलोकभी इन्द्र प्रकट हुआ उस समय उस अत्युदात्त विभूतिके सामने कांपने लगे। तथापि ज्योतिर्मय वृषभ(सूर्यके मातापिताओंकी संभाल वह प्रभावशाली देवही करता है। इसलिये, वायुभी अन्तरिक्षमें मनुष्योंके समान वडे जोरशोरसे (उसका) स्तुतिघोष करने लगा। ४

हे इंद्र तू परम श्रेष्ठ है, एतदर्थ वे तेरे सब महान पराक्रम सोमसेवनोत्सवमें सत्यमेव वर्णन करने योग्य हैं, कि हे शुर वीर, हे धैर्यमण्डित, तू धैर्यका सागर है, इसलिये तुनें अपने उत्कट वलसे वज्रके द्वारा अतिशीघ्र अहि भुजङ्गको अलग कर डाला।५

अपनी सहज वर्षा करनेवाली वांकमेंसे स्वधेनुएं [अभीष्ट वस्तुओंको) वरसाती हैं। और हे शुरोदारमनस्क, महानदियां डरके मारे अत्यन्त वेगसे (समुद्रकी) ओर दौडे जाती येभी सत्य तेरेही पराक्रम है। ६

२ वृषन्वि चतुर श्रिम् वज्रम्, वृषा, उग्र नृतम शचीवान् (इंद्र) बाहुभ्याम् अस्यन्, उर्णाम् परुष्णिम् यस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये (ताम्) श्रिये उपमाण (वर्तते)।

३ यः मह देवः वाजेभि. महामिश्च शुष्म जायमान. देवतमः स उशन वज्र बाह्वो दधान. अमेन द्या भूत प्रयोजयत्।

४ विश्वा रोधांसि पूर्वा प्रवतः द्यौ आ च ऋष्वात् (अस्मात्) जनिमन् रेजत। आ गो मातर (असौ) शुष्मी आ भाति (इन्य स्मात्) वात. नृवत् परिज्मन् नो नुवन्त।

५ हे इद्र महत. ते ता महानि विश्वेषु सवतेषु प्रवच्या ऋत तु। यत् हे शूर धृष्णो, त्वम् दधान् शवसा वज्रेण अहिम् धृषता आविवेषी।

६ हे तुविनृम्ण ता ते विश्वा (करासि) सत्या तु यत् धेनवः वृष्ण ऊध्न. प्र सिस्रुः। अध हे धृष्ण. सिन्धव. त्वत् भियाना जवसा प्र चक्रमन्त ह।

हे हरिदश्व इन्द्र, आपोदेवी प्रतिबंधमें पडी हुयी होकर उन(के स्रोतों) को अति नदी मालिकामें यथेच्छ संचार करनेके लिये जब तुने बन्धमुक्त किया उससमय हे इंद्र, उन भगिनीतुल्य आपोदेविओने बडे आनन्दसे तेरा यशोगान किया। ७

मन को उल्लसित करनेवाला सोमवल्लीका रस इतना पीसकर तैय्यार रक्खा है कि मानो उसकी एक नदीही बन गयी है। तो, तेरा स्तवन करनेवाले इस भक्तकी अपूर्व कल्पना और (भक्ति)सामर्थ्य ये, तुझे–तुझ तेजःपुंज भगवन्तके रश्मीको–मोहित करकर हमारेप्रति ले आय। एकाद शीघ्र दौडनेवाला घोडेसवार अपने [घोडेके] मजबूत कानटी लगामको तान देता जिसप्रकार दौडे आता है उसीप्रकार तू हमारेप्रति आंय। ८

हे विजयशाली वीर, अत्यन्त प्रशंसनीय और श्रेष्ठ ऐसे शौर्यके व साहसके कृत्य तू निरंतर हमारे हाथसे करवा। हमको अन्धकारसे व्याप्त करनेवाले परंतु तेरे हाथसे सहज मारे जानेवाले जो दुष्ट उनको हमारे आधीन कर और हमारा घात करनेवाले उन शत्रुओंका हथियार तोडकर नीचे डाल। ९

हे इन्द्र, हमारा स्तोत्र तू सर्वथा लक्ष्यपूर्वक श्रवण करही। नानाप्रकारके अद्भुत सामर्थ्य तू हमारेमें रख। सर्व प्रकारकी बुद्धिमत्ता तू हममें सत्वर उत्पन्न कर। और हे इन्द्र, ऐश्वर्यवंत देव, तू हमें (ज्ञानरूप) धेनुए देनेवाला बन। १०

हे इंद्र, हमसे तेरा स्तव नहीं बन पड़ा क्या ? क्या तेरी कीर्ति सर्वत्र नहीं है ? तो, नदियां जिसप्रकार जलसे दुतर्फे भरकर पूर्ण रहती है उसप्रकार स्तोतृजनोंके वास्ते तू उत्साहभरसे परिपूर्ण बना रह । हे हरिदश्व इंद्र, हमने अपने अल्पबुद्धीके अनुसार यह तेरा अपूर्व प्रार्थनास्तोत्र गाया है, तो, हम सदैव विजयशाली और महारथी [योद्धे] बने ऐसा कर । ११

सूक्त २३.

॥ ऋषि वामदेव—देवता-इन्द्र ॥

सोमरस और (भक्तिनिर्झर) इनको अन्तःकरणसे सेवन करनेवाला इंद्र आनंदसे कैसा परिपूर्ण हो गया ? कौनसे यजमानके उत्तम यज्ञका उसने कैसा उत्कर्ष किया ? कारण बडी उत्सुकतासे मधुर पेय प्राशन कर व तृप्त हो वह उदात्तचारित्र्य देव उज्वल दिव्यधन देनेवास्ते (बलिशालित्वसे) बढ गया (यह खास है)। १

कौनसा शूर पुरुष भगवंतके आनन्दका विभागी हुआ ? उसकी दयार्द्र बुद्धीके साथ किसका योग हुआ ? उस देवका अद्भुत प्रेम कब दृष्टीगोचर होगा और स्तवनरत यजमानके रक्षणार्थ और उसके उन्नत्यर्थ वह कब अवतीर्ण होगा ? २

(भक्त) जो उसकी करुणा गाते है वह करुणापर स्तोत्र वह (देव इंद्र) क्या करनेसे सुनेगा ? और सुनकर, उसपर अनुग्रह करनेकी बात उसके मनमें कैसे आवेगी ? उसके जो असख्यवरप्रसाद है वे कौनसे ? और उसे स्तोतृजनोंका मनोरथ पूर्ण करने- : जो कहते है वह क्यो ? ३

---

११ इत स्तुत नु, गृणान नु, नद्यः न जरित्रे ऊर्ध्व पीन्व, हे हरिव नव्य ब्रह्म धिया अकारि, (वयं) सदासा रथ्य स्याम ।

१ सोम ऊधः अभिजुषाण कस्य होतुः यज्ञं कथा अवृधत् । उशान अन्धः पिबन् जुषाणश्च, ऋष्व (अर्थ) शुचते धनाय ववक्षे ।

२ क वीर अस्य सधमादं आप, क अस्य सुमतिभि सं आनश । अस्य चित्रं कदा चिकित, कदा यजमानस्य गत्या कदा ऊती वृधे भुवत् ।

३ [illegible] एतं जरित्रे पुरूणि [illegible]

आप्तजन उपासक जन एकाग्रचित्त ध्यानकर (भगवन्तके) सामर्थ्यसम्पत्तीका ... लेता है ऐसे जो कहते हैं वह कौन ? अगर (भक्तोंने किये हुए) प्रणिपात उसे ... तो ऐसे प्रणिपातोंका स्वीकार कर वह भगवान् और सद्धर्माचरणकी कीमत जान ... लिया होवे । ४

... प्रभातसमय प्राप्त हो [समस्त] दिशाएं भी उज्ज्वल हुई । अब तो भी ... इन ... मानवके साथ सख्य किया यह बात क्योंकर व कब ध्यान पडेगी ? ... उनका दयालाभ (बदलेमें) कब व कैसा जुडेगा ? ५

... सख्यरूपमें जो तेरा हार्दिक [मित्र] प्रेम रहता है उसका क्या ... । पर च, तेरे भ्रातृप्रेमका वर्णन करनेको हमें कब अवसर प्राप्त होगा ? (...) ... दर्शन सूर्यके समान अथवा (स्वर्गीय) धेनुओंके दुग्धप्रवाहके ... (...) रुचती है । ६

... करनेवाले न ... न भजनेवाले जो मानवद्रोही शत्रु हैं उनका ह- ... तेज अस्त्राग्र [उनपर] चलानेके लिये तेज पैनाकर रक्खे ... (पातकरूप) ऋण नष्ट करनेवाले उस उग्र देवने हमारे अन- ... इन सबको दूर भगवाकर उनका सत्या- ... । ७

सत्यधर्मके बीचमें क्लेशविनाशक असंख्य शक्तियां हैं। सनातन सत्यके चिन्तन-द्वारा पातकोंका नाश हो जाता है और सत्यधर्मका बोधप्रद परम पावन संकीर्तन, भाविकोंके कर्ण बधिर हों तो भी, उनको भेदकर भीतर घुसता है। ८

सनातन सत्यकी जड (पहिया) सचमुच अभेद्य है। अब उसके चित्ताकर्षक स्वरूपके बारेमें अगर कहें तो सत्यधर्मके आल्हादकारक रूप बहोत हैं। सद्धर्माचरणके द्वारा चिरकाल रूपका सामर्थ्य (सच्छील लोक अपनेमे) कमा लेते है और सत्याचरणसेही बुद्धीरूप धेनुएं सनातन सत्यमें जा भिडतीं है। ९

सद्धर्मको चिपटे हुए भक्तको सनातन सत्यही प्राप्त होता है। सद्धर्मका जोर इतना है कि वह शीघ्रही (ज्ञानरूप) धेनुओंको हस्तगत कर देता है। सनातन सत्यके लियेही विस्तीर्ण व गम्भीर द्यावापृथिवी, सनातन सत्यके लियेही वें परमश्रेष्ठ धेनुएं [ज्ञान और वृष्टिरूप] दुग्धके प्रवाह छोडतीं रहतीं हैं। १०

हे इंद्र, तेरा स्तव नहीं हुआ क्या? क्या तेरा यश सर्वत्र नहीं है? तो, नदियां जैसे दुतर्फ भर बहतीं है वैसे तू स्तोतृजनोंके लिये उत्साहकी बाढसे परिपूरित बना रह। हे हरिदश्व इंद्र, हमने अपनी अल्प मतीके अनुसार यह तेरा अपूर्व प्रार्थनास्तोत्र गाया है, अतः हम सदैव विजयशाली और महारथी (योद्धे) होवें ऐसा कर। ११

---

८ ऋतस्य हि शुरुधः पूर्वीः सन्ति, ऋतस्य धीति वृजिनानि हन्ति। ऋतस्य श्लोक बधिरा ततर्द कर्णा बुधानः शुचमान आयोः। [illegible]

९ ऋतस्य दृळ्हा धरुणानि सन्ति, पुरूणि चन्द्रा वपुषे वपूंषि ऋतेन दीर्घमिषणन्त पृक्ष, ऋतेन गाव ऋतमा विवेशुः।

१० ऋतं येमान ऋतमिद् वनोति, ऋतस्य शुष्म तुरया उ गव्युः ऋताय पृथ्वी बहुले गभीरे ऋताय धेनू परमे दुहाते।

११ इंद्र स्तुत. त्वं नु, गृणान न, नद्य न जरित्रे रप पीपे, हे हरिव ते नव्यं मना धिया अतारि वयं सदास्त: रथ्य: स्याम।

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-इंद्र ॥

सामर्थ्यप्रभव इंद्रको कौनसी रमणीय स्तुति हमपर कृपाप्रसादार्थ हमारे प्रति ले र्गी ? वही वीर स्तोतृजनोंको अमूल्य अभीष्ट वस्तु देता है । अय लोगों, सकल उत्कृष्ट ोंका महान् अधिपति वही है । १

महनीय वही । उत्तम रीतीसे स्तव उसकाही होता है । अंधकाररूप (वृत्र) श- । नाश करनेके लिये उसकी प्रार्थना करनी चाहिये । उसकेही कृपाप्रसाद सत्य होते ओर वही दिव्यैश्वर्यसम्पन्नप्रभु, आते आतेही, प्रार्थनारत व सोमार्पणपरायण ऐसे दीन ोंको. (दुःख) मुक्तताका आराम प्राप्त कर देता है । २

शूर सैनिक युद्धमें अपने ओर बुलाते रहते हैं । जिससमय, उभय पक्षोंके योद्धा- ने. जानपर उदार हो, परस्पर लढते लढते, (सर्वस्वकी आशा) छोडी हुई होती है, थवा उनकी जब पुत्रपौत्रोंके लाभकी चाहना होती है, उससमय, सकल शूर पुरुष को अपना तारक समझते है । ३

हे उग्रमूर्ति देव, जब किसी कारण रणसंग्राम उपस्थित हो चल पडता है तब पासना तत्पर नागरिक परस्पर लढ भिड पराक्रम बताते हैं अथवा युद्धकुशल सैनि- ोंकी पंक्तियां एक दूसरेके ऊपर टूट पडती है उस समयभी उनमेंसे बहोतसे लोग तुझ ही नतिका अनुकरण करते है । ४

कई एक भक्त इंद्रके ईश्वरी सामर्थ्यका कौतुक कर रहे हैं (ऐसे समयमें) पुरोडाशका खाली रहा हुआ स्थान पकान्नसे भर जाने दो। सोम अर्पण करनेवाला भक्त सोमार्पणविमुख लोगोंको उसी समय अलग कर देगा (मार डालेगा)। कारण, उस वीरश्रेष्ठको भक्तनें यज्ञार्थ सन्तुष्ट किया हुआ होता है। ५

उत्कण्ठित हुए इन्द्रप्रीत्यर्थ जो अंतःकरणपूर्वक सोमरस सिद्ध करता है उसे वह भगवान् सुखसमाधान प्राप्त कर देता है। और किञ्चित्भी असंतुष्ट न होते तत्परतासे समराङ्गणमें उसीको अपना मित्र कहवाता है। ६

इंद्रके प्रीत्यर्थ जो कोई आज सोमरस तैयार करेगा, पकान्न पकावेगा अथवा उसके निमित्त (यज्ञार्थ) धान भुनाकर उसकी खील (लाजा) तैयार करेगा ऐसे सच्चे हार्दिक भक्तोंके स्तोत्र सप्रेम सुनकर जिस पराक्रमसे सर्वत्र डर पैदा हो जाता है ऐसा पराक्रम वह इंद्र उस भक्तमें रखेगा। ७

उस उग्रप्रतापी भगवान्के युद्धार्थ उद्युक्त होनेपर और उस जगत्प्रभूने, बहोत दिनोंतक चलनेवाले लढाईको अवलोकन करनेपर, सोमयाजी भक्तोने यज्ञमन्दिरमें जो पौरुषमय सोमरस अति तेज बना रक्खा होता है उसको प्राशन करनेके लिये यजमानपत्नी (इंद्रको) बडे जोरसे पुकारने लगती है। ८

---

५ आदित् ह नेमे इंद्रियं यजन्ते, आदित् पक्तिः पुरोळाशं रिरिच्यात्। आदित् सोमो विमुचीन् पपृच्यात्, आदित् जुजोष वृषभं (इन्द्रं) यजध्यै (भक्तः) जुजोष।

६ यः इत्था उशते इन्द्राय सोमं सुनोति, तस्मै सः वरिवः कृणोति। स्त्राचीनेन मनसा अविवेनन् (सः इन्द्रः) संमत्सु तमित् सखायं कृणुते।

७ यः अद्य इंद्राय सोमं सुनवत्, यः वा पक्तीः पचात् उत धाना भृज्जाति, तस्य गिरो जुषाणो उक्थानि प्रतिहर्यन् तस्मिन् इन्द्रः वृषणं शुष्मं दधन्।

८ यदा ऋघावा समर्यं वि अख्येत्, यदा च अर्यः दीर्घं आजिं आभ अख्यत्। तदा इन्द्रः सौमयाज्ञिः निशितं वृषणं (सोमं) अच्छ पत्नी अचिक्रदत्।

बहोत मालके लिये वह अल्प कीमत देने लगा उस समय बिक्री न करतेही मै [illegible] स्वरूप पड़ा रहा। तथापि वह बहोत मालकी अल्प कीमत देनेका अपना [illegible] ना। इसप्रकार गरीब व व्यवहारदक्ष दोनोभी अपनी अपनी तर्फसे सौदा [illegible] रहते है। ९

[illegible] उसके बदलेमे इस [illegible] मेरे पासमे ले जानेको कोई तैयार [illegible] शत्रुओंका मर्दन उसने कर देनेके बाद फिर तो उसने उसे मेरे-[illegible] जरूर लाना चाहिये। १०

[illegible] तेरी स्तुति नहीं की? क्या तेरी कीर्ति सर्वत्र नहीं है? तो नदियां [illegible] बहती रहती है उसप्रकार तू स्तोतृजनोके वास्ते उत्साह-[illegible]। हे [illegible] हमने अपने अल्प बुद्धीके अनुसार यह तेरा [illegible] विजयशाली महारथी (योद्धे) बने ऐसा कर। ११

कौनसे भक्तनें गुणानुवाद वर्णन कर सोमप्रिय देवके सामनें अपना मस्तक झुकाया ? भक्तिका हार्दिक प्रेम कोन जानता है ? प्रभातमे ऊठकर सन्धिप्रकाशकी उपासना कौन करता है ? इंद्रके आत्मत्वकी, मित्रत्वकी अथवा बन्धुत्वकी लालसा किसको लगी है ? उस महान बुद्धिमंतके प्रति संरक्षणार्थ कौन गया है ? २

दिव्य विभूतिओंका कृपाछत्र (अपनेपर) हो ऐसी याचना आज कौन कर रहा है ? आदित्य, अदिति (अनाद्यनन्त शक्ति) और दिव्य तेज इनकी उपासना कौन कर रहा है ? कौनसे भक्तने पीस और निचोड करके तैयार किया हुआ सोमरस, इद्र, अश्विनी (देव) व अग्नि यें आज मनःपूर्वक प्राशन कर रहे है ? ३

वीरक्षितदक्ष तथा वीरश्रेष्ठ ऐसा जो स्वयम् वीर इद्र देव उसके प्रीत्यर्थ हम सोमरस पीसकर तैयार करेंगे ऐसा जो कोई कहता है उसकाभी भारणीयोंके ऊपर प्रेम करनेवाला यह अग्निदेव कल्याण करे । वह भक्त उदयोन्मुख सूर्यका दर्शनलाभ चिरकाल लें। ४

शत्रु बहोत हो या अल्प हो, उस (भक्त)का कोईभी पराभव नही कर सकता ! अदिति ऐसे भक्तको शाश्वत सुख देगीही । (इस इंद्रको कौन भला प्रिय नही है ?) सदाचरणी मनुष्य प्रिय, मनःपूर्वक इशचिन्तन करनेवाला प्रिय, उत्सुकतासे सेवा करनेवाला प्रिय और सोम अर्पणकरनेवालाभी उसे प्रियही होता है । ५

---

२ क सोम्याय (इद्राय) वचसा ननाम, क मनायु भवति उस्रा च वस्ते । क. इद्रस्य युज्यं कः सखित्वं, कः भ्रात्रं वष्टि, कवये उती क. (गच्छति) ।

३ क. देवाना अवः अद्य वृणीते, कः आदित्या I अदिति ज्योतिश्च ईट्टे । कस्य अशो सुतस्य अश्विनौ इद्र· अग्नि च मनसा अविवेन पिवन्ति ।

४ य इद्राय (सोमं) सुनवाम इत्याह तस्मै नर्यांय नृणा नृतमाय नरे भारत. अग्नि शर्म यंसत्, सच उच्चरन्त सूर्य ज्योक् पश्यात ।

५ तं न बहव. दभ्रा हिनन्ति, अस्मै अदिति उरु शर्म यसत्, (अस्य इद्राय को नाम न प्रिय.) इंद्रे प्रिय· सुकृत्, प्रिय· मनायु प्रियः सुप्रावो, सोमी चापि अस्य प्रिया

यह श्रेष्ठ वीर (दीनोंकी) संभाल बडी निगरानीसे करनेवाला और दुष्टोंको अति त्वरित पादाक्रांत करनेवाला होता है। सोमसेवन करनेवाले भक्तोंने अर्पण किये हुए पक्कान्न (यह) इंद्र (देव) बिल्कुल अपनेही समझकर ग्रहण करता है। परंतु जो सोमरस अर्पण नहीं करता उसका वह कोईभी नहीं होता, न तो बंधु, न आप्त, न वह उसका मित्र। सोमविमुख जनोंपर उसकी नाराजी होती है और वह उसका नाशही कर डालता है। ६

बडा धनाढ्य किन्तु बडा कंजुष ऐसे लोगोंके साथ किंवा सोमविमुख जनोंके साथ सोमप्रिय इंद्र कभी प्रेम नहीं रखना चाहता। [इतनाही नहीं बल्कि) ऐसे दातृत्वहीन धनसत्ता वह नूरही उतार डालता है और सर्वतोपरि नग्न स्थितिमें वह उसका अन्त कर डालता है [याने उसे वह नंगा कर डालता है]। परंतु सोमरस तथा पक्व हविरन्न मनसोक्त अर्पण करनेवाले भक्तोंके तो वह सर्वतः आधीन हो जाता है। ७

श्रेष्ठ तथा कनिष्ठ सकल जन इंद्रकोही पुकारते हैं। मध्यमस्थितिमेंके लोगभी इंद्रकीही प्रार्थना करते हैं। तथा, उद्योग करते हुए और स्वस्थ [निश्चिंत] बैठे हुए सबही लोग इंद्रको पुकारते रहते हैं। वैसेही, मुमुक्षु लोग तथा लडाईपर गये हुए सैनिक लोग भी इंद्रकोही बुलाते हैं और सत्वसामर्थ्यप्रादर्श्य उद्यम करनेवाले शूर पुरुषभी इंद्रकीही आह्वान करते रहते हैं। ८

सूक्त २६.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-इन्द्र ॥

पहले मैंही मनु हुआ था। मैंही सूर्य और महाबुद्धिमान् "कक्षीवान्" ऋषिभी [illegible] । "आर्जुनी" [illegible] पुत्र " कुत्स " मैं तथा " उशना " कविभी मैंही। तो, [illegible]। १

सकल देश "आर्य" का मैंने दिया। दानशूर सात्विक जनोंके लिये पर्जन्यवृष्टि मैंने किई। धो धो शब्द करते बहनेवाले उदकोंको रास्ता मैंनेही कर दिया। और मेरेही (ईश्वर) इच्छानुकूल देव वर्तते चले आ रहे हैं। २

हर्षभरित होकर मैंने "शम्बर" दानवके नव्वे नव्वे तटबन्धयुक्त नगर उध्वस्त कर डाले। परंतु केवल "शततमा" का स्थान पूर्ण सुखमय कर दिया और "दिवोदास" व "अतिथिग्व" इनका रक्षण किया। ३

हे मरुत् देवों, सर्व पक्षिगणोंमें वही पक्षी श्रेष्ठ हो। सर्व श्येनपक्षिओंमेंभी वह अतिशीघ्र उड्डान करनेवाला श्येनही श्रेष्ठ हो। देखो, (रथके माफिक) जिसको चक्रोंकी कतई जरूर नहीं लगती ऐसे अपने शरीरके बलसे उस पक्षिराजने, देवभी जिसपर लुब्ध हों, ऐसे (सोमरूप) हव्य मानवोंके तांई नीचे लाया है। ४

(सबको) भयसे कम्पित करनेवाले उस पक्षीने जब वहांपरसे सोम हरण किया उससमय वह मनोवेगसे उडनेवाला पक्षी विस्तीर्ण आकाशमार्गसे सीधा निकला और मधुर सोमरस ग्रहण करके अति त्वरित उडता चला और यहां (मृत्युलोकमें) सोमरस लानेका महद्यश उस श्येन पक्षीको मिल गया। ५

---

२ अहं भूमिं आर्याय अददां। अहं दाशुषे मर्त्याय वृष्टिं (अवर्षं) अहं वावशानाः अपः अनयं देवासश्च मम केतं अनु आयन्।

३ अहं मन्दसानः शम्बरस्य नव नवतीः पुरः साकं वि ऐरं, शततमं वेश्यं अपि सर्वताता (नि ऐरं) यत् दिवोदासम् अतिथिग्वं च आवम्।

४ हे मरुतः स आशुपत्वा विभ्यः सु प्र अस्तु, श्येनेभ्योऽपि प्र अस्तु। यत् स सुपर्णः श्येनः देवजुष्टं हव्यं अचक्रया स्वधया मनवे भरत्।

५ वेविजानः मनोजवाः विः यदि (सोमं) अतः भरत् उरुणा पथा च असर्जि। तया सोम्येन मधुना तूयं ययौ, उत श्येनः श्रवः अत्र विविदे।

ठीक सीधी उडान-साधनेवाले उस देवप्रिय श्येनने अति उच्च व अति दूरवर्ती लोकमेंसे वह हर्षप्रद-उल्लासप्रद-सोमलता ले उठाय और उसे मजबूत पकड कर (मृत्युलोकमें) लाई । ६

श्येन पक्षीने सोमवल्लीको उठाय हजारो, किंबहुना, लक्षावधि सोमसेवनोंका श्रेय र वह यहां (भूलोकमें) लाई उस क्षण, सोमके हर्षमें मत्त होते हुए उस प्रज्ञाशाली जटातीत पक्षीने अधार्मिकोंको जडमूढ कर डाला । ७

सूक्त २७.

॥ ऋषि वामदेव । देवता-इन्द्र ॥

गर्भमें होनेही मुझे इन देवोंके सकल जन्म अवगत हुए । और लोहेके सैंकडो सटोंमें यद्यपि मुझे जतन कर रक्खा था तथापि मैं श्येनपक्षी उनमेंसेभी जोरसे निकल, ग, बाहर आया । १

इससे मेरा पूरा पराभव नहींही किया गया । मैंनेही तो उलटा उसे अपने उज्वल जसे और धैर्यबलसे कुचल डाला । इसप्रकार उस संततगति व महाबुद्धिशाली पक्षीने अधार्मिकोंको दूर छोड दिया और (निरालससे) स्फुरण पाय, वह वायुसेभी आगे ढ पडा । २

उस श्येन पक्षीने द्युलोकके नीचेके प्रदेशमें (आकर) बडे जोरसे शब्द किया और उस बुद्धिवर्धक सोमरसको [भक्त--जन] निज गृहमे ले गये; इतनेमें, [सोमवल्लीका रक्षणकर्ता] " कृशानु " नामक धनुर्धरने, मनही मन तडफडाय, उस श्येनपक्षीके ऊपर (धनुष्यकी) प्रत्यञ्चा झाडी और बाणभी मारा । ३

बराबर सीधमें उडनेवाले उस श्येन पक्षीने " भुज्यु " [को अश्विनी देवोंने संभाल लाया उस] प्रकार इंद्रलोकके अत्युच्च शिखरपरसे इस सोमवल्लीको भूलोकमे लाया। उस समय मार्गमे (" कृशानु " ने) हमला करनेके सबब उस पक्षीके पंखोंमेंसे एक पर टूटकर नीचे गिर पडा । ४

तो अब, हे दिव्यैश्वर्यसम्पन्न भगवन् इंद्र, वह (चंदीका) शुभ्रकलश हाथमें लेकर और दुग्धमिश्रित, पौष्टिक, तेजस्वी तथा अध्वर्युओंने अति नम्रतासे अर्पण किया हुआ यह मधुर सोमसार [पेय] पीकर हर्षभरित होनेके वास्ते तू इसे हाथमे लेएं । वह महावीर (इंद्र) सोमप्राशन करके आनन्दमग्न होनेके लिये यह (चषक)हाथमें पकडे । ५

सूक्त २८.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-इन्द्र ॥

हे सोमरस, खुद इंद्रने तुझसाथ संयुक्त होकर, तेरा सख्य सम्पादन करके, मनुष्यमात्रके हितार्थ नदिओंके प्रवाह वहें ऐसा किया । उसने " अहि "का वध करके सात नदिओंको बन्धमुक्त किया और ज्ञानेन्द्रियोंके कवाड जो ढके हुएसे होगयेथे खुले । १

३ यत श्येनः द्योः अवाम्वनीत्, अव यादे वा यत् पुरन्धि आन. वि ऊहु, यत् कृशानु अस्ता मनसा भुरण्यन अस्मै (शरान) सृजतं ज्याच अव क्षिपतं ह ।

४ ऋजिप्य श्येन· भुज्युं न इंद्रवत बृहत· स्नो अधि ईजभार । अध प्रारितस्य वेः तत् पतत्रि पर्ण अतः यामनि पतत् ।

५ अध मघवा, गोभि· अक्तं आविप्यानं शुक्रं अन्य मध्व· अग्र अर्ध्वर्युभि प्रयतं श्वेतं (रजत) कलशं इद्रः मदाय पिबध्ये प्रतिधत, शूर· (इंद्र) मदाय पिबध्यै प्रतिधत ।

१ हे सोम त्वा युजा, तव तत् मान्गे इद्र· मने अपः सनुत· अक । अहिम अहन मम सिन्धून सरिणात्, अपिहितानि इयाँ ख्यानि अपा वृणोत ।

हे आल्हादप्रद सोम, तुझे अपनेमें मिलवाकर, इंद्रनें जोरसे सूर्य (के रथ)के
ो एक दमदवा रक्खा और परम उग्र आकाशशेखर [सूर्य]के कारण जो विश्व-
त यहां वर्तमान है उसको मानवद्वेष्टे शत्रुओके कब्जेमेंसे छुडाया । २

हे चित्ताभिराम सोम, पुराणकालमें इंद्रने मध्यान्ह होनेसे पहिलेही दस्युओंका
किया, उस समय उन अधार्मिकोंको अग्निदेवने जलाकर भस्म कर डाला । निविड
यमें और (गांवोंमेंके) घरोंमेंभी उन दुष्टोंने मानो अपनी कर्तबगारीसे प्रवेश कर
ा था । (ऐसे होते) उनमेंसे सहस्रावधि दुष्टोंका इंद्रने अपनी अशनीके तडाकेसे
ग कर डाला । ३

हे इंद्र, उन नीच धर्मविहीनोंको, उन धर्मभ्रष्ट जातिओंको तुने सबसेभी निंद्य
र स्थितिको पहुंचा दिया । हे इंद्रसोमो, धर्मनीतिविहीन शत्रुओंको इसीप्रकार जेर
ो, उनका सत्यानाश करो । तुम दोनोंभी अपने पापविनाशक आयुधोंके योगसे सकल
य हुए हो । ४

हे दिव्यैश्वर्यसम्पन्न देवों, हे इंद्र और हे सोम, तुम उभयोंने, (बुद्धीरूप)
ाका अपनगृह और [प्रकाशरूप] धेनुओंको गुप्त रखनेके स्थान, जो कि चिणाकर
द कर रक्खे थे, अपनी अशनीसे फटकार खोल दिये और अंधकारको निदारण कर
रेपे प्रदेश मर्त्योंको खुला कर दिया । ५

सूक्त २९.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इंद्र ॥

हे इंद्र, हमने तेरा यशोगान किया है, तो, तू हृष्टचित्त होकर सत्वसामर्थ्य और रक्षणसामग्री इनके सहित अपने हरिद्वर्ण अश्वोंपर आरूढ हो हमारेतर्फ आ और (मार्गमें) शत्रुओंने यद्यपि वहोत सोमसेवनसमारम्भ शुरू किये हों तथापि उनको छोड हमारेही प्रति आगमन कर। तेरा संकीर्तन उच्चस्वरमें (हम) कर रहे हैं, इसलिये तेरा कृपाप्रसाद कभी असत्य नहीं होता। १

यह मानवहितकारी व (सकल) निरीक्षण करनेहारा देव सोमयाजकोंके निमन्त्रण करतेही यज्ञसमारम्भमें तत्काल आता है। जिसका दिव्य अश्व अति उमदा है, जिसको भीतिका स्पर्शमात्र नहीं हो सकता, उत्तम रीतीसे सोम तैयार करनेवाले भक्त जिसकी अतिशय प्रशंसा करते है ऐसा इंद्र अपने वीरगणोंसह रहकर हमेशा सोमरससे आनन्दमग्न होता है। २

इंद्र यथेच्छ (सोमरस ग्रहण कर) उल्लसित होवें और निज सत्वसामर्थ्यका पराक्रम दिखलावें, इसलिये, (हे स्तोत्रकर्ता) तू, अपनी स्तुति उसके कानपर जायेगी, ऐसा कर, [उससे] वरप्रसादोंकी केवल वर्षा करनेवाला महाप्रतापी इंद्र, हमपर कृपानुग्रह करनेके लिये हमें सब कुछ सुलभकर परिपूर्ण निर्भय करेगा। ३

१ हे इंद्र स्तुतः मंदसानः वाजेभिः ऊती, हरिभिः न उप याहि अर्वाङ् ... गृणानः, सत्य राधः, ...र्यः पुराणि सवना तिरश्चित् उपयाहि।

२ नर्यः चिकित्वान् स्तोतृभिर्हूयमानः (इंद्रः) यज्ञम् उप आयाति हि। यः स्वश्व्यः अभीरुः, सुन्वानेभिः मन्यमानः (सन्) वीरैः सं मदति।

३ श्रुष्टाम् अनुप्रदिशं मंदयध्यै वाजयध्यै (हे स्तोत) अस्य कर्णा आनयेत। तुविष्मान् राधः ... स्तवराणः इंद्रः न सुतीर्था, अभयं च करत्।

अन्तःकरणपूर्वक, सकरुण स्तुतिस्तोत्र गानेवाले ज्ञानी भक्तके तर्फही वह जाता है। और इसीलिये वह वज्रधर भगवान् सैकडों किंबहुना हजारों चपल घोडे स्वयम् रथको जोतकर बिल्कुल तैयार हो बैठा है। ४

हे दिव्यैश्वर्यसम्पन्न इन्द्र, तेरे रक्षणछत्रके तले रहकर गुणानुवाद गानेवाले हम क्षिप्र अधिकारी बनकर तेरेही हो जांय। और सर्वतः स्तवनार्ह, अतुलबल, महदाकार ऐसे तेरे औदार्यसे हम दिव्यैश्वर्यका उपभोग लेवें। ५

सूक्त ३०.

॥ ऋषि वामदेव–देवता इन्द्र ॥

हे इन्द्र, हे वृत्रनाशन, तेरी अपेक्षा उत्कृष्ट अथवा श्रेष्ठ ऐसा तो कोई हैही नहीं, परन्तु तेरे समानभी कोई नहीं। १

वास्तविक सर्व मनुष्यप्राणी तेरेही अनुरोधसे चक्रके नाईं घूमते हैं, तो सत्य सत्य तू परमश्रेष्ठ और विख्यात है। २

अगर सब देवभी (एकत्रित) हुए तोभी, हे इन्द्र, उन्होंने तेरे साथ युद्ध किया तथापि पराभूत हुआ, कारण रात्रिमेंसे काला काला अंधकार तूनेही नष्ट कर डाला। ३

और हे इंद्र, पीडित होते हुए जनोके हितार्थ और युद्ध करनेवाले "कुत्स" के प्रीत्यर्थ तुने सूर्यके रथका चक्र हरण किया। ४

हे इंद्र, देवोंको सतानेवाले यच यावत् घातकी और अधम शत्रुओंसे तुने अकेलेने युद्ध करके उनको मार डाला। ५

हे इंद्र, मानवप्राणिओंके लिये उन्हींके सुखार्थ तुने सूर्यको आविष्कृत किया और अपनी शक्तीसे "एतश" का संरक्षण किया। ६

हे वृत्रनाशन, हे दिव्यैश्वर्यसंपन्न, इसीलिये तुझे अत्यन्त ओजस्वी मनवाला कहते है, नहीं क्या? और इसीलिये तूने दानवोंका संहार नहीं किया क्या? ७

और हे इद्र, तुने पराक्रमका यह एक पुरुषार्थ किया कि दूसरेका घात करना चाहनेवाली "द्यौ"की कन्या उषा [नामक] स्त्रीका नाश कर डाला। ८

तू है तो श्रेष्ठही, परंतु मैंहीं क्या तो वडी ऐसे उद्दामपनेसे समझनेवाली जो "द्यौ"की लडकी "उषा" उसको हे इंद्र, तूने शासन किया। ९

जब वीरश्रेष्ठ इंद्रने उसके रथका चूर चूर कर दिया तब घबडाकर उस टूटे फूटे रथमेंसे वह भाग गई। १०

४ उत इंद्र यत्र वाधितेभ्य. युध्यते कुत्साट, त्व सूर्य चक्र मुषाय।

५ यत्र देवान् ऋघायत विश्वान् शत्रून् एक इत् अयुध्य. हे इद्र त्व ननूनहन्।

६ उत हे इद्र यत्र मर्त्याय कं सूर्य अरिणा· शचीभि. एतश प्राव।

७ आत् उत वृत्रहन् मघवन् मन्युमत्तम. असि किल्। अत्राह दानुं आतिर.।

८ उत हे इंद्र एतद् इत् पौंस्यं चकर्थ ह यत् दुर्हणायुवं स्त्रियं उषस (नामिक) दिव दुहितरं वधी·।

९ हे इद्र महान् त्वम् महीयमानाम् दिवश्चित दुहितरं उषसं संपिणक।

१० यत् एषा (इंद्र) सीम् नि शिश्नथत् (तदाना) म पिष्टात् अप. उषा अप सरत्।

रजसमान टूक टूक हो चुका हुआ उसका रथ विपाशा नदीके किनारेही पडा
रहा और वहांसे केवल वह (उषा) दूर भाग गयी। ११

और हे इंद्र. जिसका प्रवाह कुछ छोटा नहीं, विस्तीर्ण है और भिन्न भिन्न है ऐसे
न्धु नदीकी स्थापना पृथ्वीपर तूनेही अपने अतर्क्य शक्तीसे की है। १२

और जिस शुष्ण नामक दानवके तटवन्ययुक्त नगरका तूनें विध्वंस किया उस
गके वैभवका बडापनभी तूने धडाकेसे पार उतार डाला। १३

दैसेही "कुलितर"का पुत्र जो शम्बर नामका अधार्मिक (दास) उसकोभी, हे
न्द्र, पर्वतपरसे नीचे गिराकर तूनेही मसल डाला। १४

सिवाय. वर्चि नामक (दस्यु) का पांच लाख सैन्य (चाकके) आराओंके
समान सुव्यवस्थित रहा था परंतु उस समस्त सैन्यका तुने बिलकुल पराभव कर
डाला। १५

और अग्रु (नामक एक स्त्री) का पुत्र जो परावृज छुपा था उसका नाम अने-
[illegible] इंद्रने सामगृहोंमे कायम रहेगा ऐसा किया। १६

और जिनको जलमे तैरना व गोता लगाना नही आता था ऐसे तुर्वश व यदु
[illegible] (जिन्द सामिन्नाहे प्रभूने. उस सर्वज्ञ इंद्रने, परतीर पहुंचा दिया। १७

औरभी, हे इंद्र, अर्ण व चित्ररथ ये दोनों थे तो आर्य, तथापि [दुष्ट होने
सबब) सरयु नदीके परे तीरपर तुने एकदम उनका वध कर डाला । १

हे वृत्रनाशन देव, एक अंधा और एक पंगु ऐसे दोनो अनाथोको किसीने त
दिया था उनको सुखरूप वाट तूने दिखलायी, तस्मात् तेरे आनन्दधामका अन्तप
किसीको नही लगेगा यही सत्य है । १

(शत्रुंओं०) कटवा पत्थरोंके दिवालोंसे चारो ओर [किलेके माफिक] घि
हुए सेकडो नगरोका इंद्रने अपने दिवोदास नामके भक्तके लिये विध्वंस कर डाला । २

और दभीति नामधारी भक्तके लिय अपने दिव्य शक्तीसे व मारक शास्त्रोंसे ती
हजार अधार्मिक (दस्यु) ओंको समरभूमीपर सुला दिया । २

हे वृत्रनाशन इंद्र, इस प्रकार तू सकल (मानवोंका) समान महाधिपति है
इस सकल [भुवनो] को चालना सतत तूही देता है । २

वैसेही, हे इंद्र, जो जो कुछ ईश्वरी सामर्थ्य और पौरुष तुने प्रकट किया है उस
को आजतक किसनेभी नही धक्का लगाया । २

हे सौम्य [भाविक], अर्यमा रूप [इंद्र] देव तुझ सर्वोत्कृष्ट अभिलषणी
प्राप्तव्य समर्पण करे । वही पूषा, वही भाग्यदाता देव, वो वाञ्छित प्राप्तव्य वो उत्तमो
त्तम प्राप्तव्य–तुझे दे, और वही " करूळती " नाम–धारक देव तेरा स्पृहणीय ध्ये
तुझे प्राप्त कर दे । २

---

१८ उत हे इंद्र त्या आर्या अर्णाचित्ररथा सर्यो पारत सद्य अवधा ।

१९ हे वृत्रहन् द्वा जहिता अन्धं श्राण च त्व अनु नय तद् (खलु) ते सुम्नम् नाष्टवे (भवति)

२० इंद्र अश्मन्मयीनां शत पुर दिवोदासाय दाशुषे विआस्यात् ।

२१ इंद्र. दभीतये (भक्ताय) दस्यूनां त्रिशतं सहस्रा (स्त्र) प्रायया अस्वापयत् ।

२२ हे वृत्रहन् इंद्र, य त्वमूता (एता) विश्वानि विच्युरेम (त्वत्) धत् उत समानः गोपति
असि (सर्वेषाम्)—

२३ उत हे इंद्र यत् नन पौंस्य इंद्रिय करिष्या तत् अद्य नकि आ मिनत् ।

२४ हे आदुरे (सद्भक्त) अयं अर्यमा देव (इंद्र) ते वामंवाम ददातु, वामं पूषा (ददातु)
वामं भग. वाम करूळती देव ददातु ।

सूक्त ३१.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

यह अद्भुत तेजस्क, सदा आनन्द वर्धन और जगन्मित्र भगवान् कौनसे रक्षण-सामर्थ्यके सहित–कौनसे अति बलाढ्य सेना–सहित निरंतर हमारे पास रहेगा ? १

इस हर्षप्रद सोमसे-इस पेयसे-अत्यंत उल्लसित करनेवाला ऐसा कौनसा अस्सल रस भरा है कि जिससे अति बन्दोबस्तमें रक्खा हुआ अभीष्ट धनका भाण्डार खोल देनेके लिये तू (मानो) आनन्दसे मत्त हो जाता है ?। २

तू मित्रोंका और स्तोतृजनोंका प्रतिपालक सैकडों संरक्षक साधनोंके साथ हमारे सन्निध रह। ३

जैसे (रूप) चक्रकी योजनासे रथका चक्र अश्वोंके पीछे पीछे सहज घूमता रहता है, वैसे तू भक्तोंकी प्रार्थनाके बल [उपासनासे] हमारे प्रति झुक। ४

(सूर्योदयके आनंद) जिस मार्गसे जब तू अपनी कर्तृत्वशक्ति दिखलानेके स्थान-पर प्राप्त होता है, तब सूर्योदय होती तेरी उपासना हमारे हाथसे हो। ५

हे इंद्र, हमारी मनोवृतियां जैसे जैसे तेरे तर्फ जोरसे वहती हैं वैसे वैसे (सूर्यके) रथके चक्रभी वेगसे भागते हैं, अतः तेरे तर्फ और सूर्यके तर्फ हमारा ध्यान लगा रहा है। ६

इसीलिये, हे दिव्यशक्तिके नाथ, भक्तोंको अविलंवसे, अकुटीलत्वसे अभीष्ट देने- वाला दाता करके तुझ षडैश्वर्यसम्पनकोही [सूज्ञ लोग] कहते आये हैं।

और तेरा [गुण] संकीर्तनपूर्वक सोम अर्पण करनेवाले भक्तको इच्छित सम्पति तू तत्काळ विवुळ दे डालता है। ८

कैसेभी घातकी दुष्ट हो तथापि उनसे तेरे सेवकको कृपाप्रसादमें प्रतिबंध पडा ऐसा (कभी) हुआही नही। अथवा भक्तोंके अन्तःकरण जागृत करनेवाले जो कुछ महापराक्रम करनेवाला है उनको वें दुष्ट वाधा कर सकेंगे ऐसाभी नहीं। ९

तेरी सेकडो व हजारो संरक्षक शक्तियां हमारा परित्राण करें। तेरीं यच्च यावत् साहाय्यताएं भी हमारा प्रतिपालन करें। १०

तू परम श्रेष्ठ देव मित्रप्रेमार्थ, अत्युच्च मंगलार्थ, इस स्थानमें हमें परन्द कर। पारलौकिक सम्प्रीत्त [देनेके] लियेभी तू हमारीही पसन्दी कर। ११

---

६ इंद्र यत् (नः) मन्यवः ते संदधरित्स्वरे, (सूर) चक्राणि अपि स दधस्विरे अधे त्वे अध सूर्ये (स्थिरीभूता दृष्टिः)।

७ उत हे शचीपते त्वाम् इत् मघवानं अविदीधयुम् दातारम् आहु स्म हि।

८ उत स्म त्वम् शशमानाय सुन्वते, सद्यः इत् पुरुजित् वसु परि मंहसे।

९ नहि आसुरः ते शतंचन राधः वरन्त स्म, न च चौत्नानि करिस्यत ते (ज्योत्नानि वरन्त)।

१० ते शतम् ऊतय्. अस्मान् अवन्तु, सहस्रं अपि अस्मान् अवन्तु, तव विश्वा अभिष्टय अपि अस्मान् अवन्तु।

११ महः स्तन् सख्याय, स्वस्तये, विविरमते राये च इह अस्मात् आवृणीष्व।

हे इन्द्र, अत्यन्त समृद्ध ऐसे ऐश्वर्य (के दानयोग) से तू हमपर अपना दयालोभ रख, और अपने सकल संरक्षक शक्तिओंसे हमारा प्रतिपालन कर। १२

हे इंद्र, (प्रकाशरूप) धेनुओंका समूह धनुर्धर योद्धाके समान तू अपनी भजव ओर हमारे लिये खोल रख। १३

उससे फिर, [प्रकाशरूप] धेनुओंकी व [बुद्धिरूप] अश्वोंकी आकांक्षा करने-वाला हमारा (दिव्य) मनोरथ सर्वत्र बेधडक अप्रतिहतपनेसे संचार करेगा। १४

हे सूर्यरूप इंद्र, हमारा यश तू उज्ज्वल कर; वह आकाशसे उच्च होते हुए के मा-नव देवोंमें श्रेष्ठ ठहरेगा ऐसा कर। १५

सूक्त ३२.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-इन्द्र ॥

हे वृत्रनाशन इंद्र, तू महाश्रेष्ठही है, तो अपने प्रखर आयुधोंके साथ हमारे स-मीप आ। १

हे अद्भुतरूप इंद्र, जगत्‌का पोषण करनेमें अत्यन्त व्याप्रुत होता हुआभी तू इन नानाविधस्पर्धी जनोंके बीचमें (भक्तोंके लियेही) बडे आवेशसे दौड आता है और उनके रक्षणके लिये अद्भुत पराक्रम करता है। २

जो तेरे सेवामें तत्पर रहते हैं ऐसे तेरे प्रेमल मित्र संख्यामें कम हो तोभी उनपर हमला करनेवाले बडे बडे मोटे शत्रुओंकाभी तू उनके हाथसे अपनी तेजस्वितासे हनन करवाता है। ३

(इसलिये), हे इंद्र हम तुझेही चिपट रहे है। और सर्वत्र तेराही स्तव करते रहते हैं। अतः हमारी संभाल तू करही। ४

हे वज्रायुध, तू अपने सर्वतः निर्दोष, अद्‌भुत तथा अप्रतिहत रक्षणसाधनोंसहित हमारे तर्फ आगमन कर। ५

हमें सत्वाढ्यता और शान्तिसौख्य इनका लाभ हो इसलिये हे इंद्र, हम तेरेसमान प्रकाशसम्पन्नकेही एकात्मीय जिवलग मित्र रहे ऐसा हो। ६

हे इंद्र, केवल तूही अकेला सत्वसामर्थ्यका और प्रकाशवोधनका स्वामी है तो हमारे में वह आवेश (हमेशाही) रहें। ७

हे इंद्र, हे स्तुतिकामुक, तेरा संकीर्तन किया जानेपर तू भक्तोंको जो जो वरदान मनमें लायेगा उनमें बदल करके वह भ्रष्ट करनेमें कोईभी समर्थ नहीं है। ८

---

३ ये त्वा सचा, (तैः) दभ्रेभिः चित् सानिभि शशीयांस नावन्तं आजसा हंसि।

४ इद्र वय त्वे सचा, वयं त्वा अभिनो नुम, अस्मान् अस्मान् इत उत अव।

६ हे इंद्र धृष्णवे वाजाय, त्वावत गोमतः सखाय युज सु भूयाम।

७ इंद्र त्वम् हि एकः वाजस्य गोमतः ईशिषे, स त्वम् न महीम् इषं यन्धि।

८ हे गिर्वणः इंद्र यत् त्वं स्तोतृभ्यो मघं दित्सासि तत् त्वा अन्यथा (कर्तुं) न शक्नुवन्ति।

तेरे सेंकडोंही क्या परं च सहस्रावधि धेनुओंको हम हमारे तरफ घेर ले आते तो यही तेरा कृपाप्रसाद हमपर निरंतर रहें। १८

तेरे सुवर्णरूप (अविनाशी) संपत्तिसे भरे हुए दश कलश हमें मिलेही है। इस प्रकार हे वृत्रनाशन, तू वहोत देनेवाला दाता है। १९

तू अति उदार है, इसलिये हमे दान देना वह वहोतही दे। थोडा न दे, वहोत दे आ। हे इंद्र, भक्तोंको वरदान दें ऐसीही तेरी मनीषा रहती है। २०

हे शूर वृत्रनाशन, असंख्य लोगोंमें वहोत देनेवाला तूही है ऐसी तेरी प्रसिद्धि है तो तेरे कृपाधनक, अंश हमकोभी दे। २१

हे चतुरश्रेष्ठ, हे प्रकाशप्रद, हे भक्त रक्षक, तेरे ईषत् पीतवर्ण अश्वोंके जोडीकीभी मै प्रशंसा करता हूं। हमारी धेनुएं उनको डर कर मर जाय ऐसा मत कर। २२

अक्षताराके (आंखमेंसे ताराके माफिक) किंवा एकाद छोटे खंभेपर खोदेहुए पुतलीके माफिक ये तेरे पीले वर्णके अश्व मार्गमे भागते हुए शोभायमान दीख पडते हैं। २३

मै प्रभातमे प्रवास करता हो या न हो, किन्तु तेरे पीतवर्ण अविनाशी अश्व मेरे-साथ सतत रहे २४

छट्टा अध्याय समाप्त ॥ ६ ॥

१८ वय ते गवा शता सहस्रा आ च्यावयामसि ते राध: अस्मत्रा एतु।

१९ ते हिरण्यानां कलशाना दश आर्वीनहि, (यत) हे वृत्रहन् त्व भूरि दा असि। |

२० त्वं भूरिदा न. भूरि देहि, दभ्र मा (देहि), भूरि आभर, हे इद्र भूरि घेत् दित्ससि।

२१ शूर वृत्रहन् त्व पुरुत्रा भूरिदा श्रुत असिहि न राधासि आ भजस्व।

२२ हे गोपण नपात्, हे विचक्षण ते बभ्रू प्रशसामि अम्या (न) गा: मा अनु शिश्रथ।

२३ ते बभ्र (अश्वौ) यामनि, कनीनकेव उत वा अर्भके नवे द्रुपदे (स्थितौ, विद्रुवे इव शोभेते।

२४ ते बभ्रू अस्रिधा (अश्वौ) मे उयाम्नमे अर वा, अनुग्र याम्ने अर (भवता)।

अध्याय सातवा.

सूक्त ३३.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-ऋभु ॥

एकाद् दूतको भेजे उसप्रकार मै अपनी स्तवनवाणी ऋभुओंकी तर्फ उनका स्तवन करनेके लिये भेज रहा हूं और सोमरसमें दुग्ध-मिश्रण करके वो मधुर वनें इसलिये उस शुभ्रतेजस्क धेनूकी विनंति (जो कर्तव्य है वो) मैंने किथी है । ऋभु वायुवेगी और महान चतुर होते हुवे उन्होने अपने किरणरूप वेगवान अश्वोंके द्वारा एक निमिषार्धमे
सर्व नभोमण्डल घेर लिया है । १

ऋभुओंने सन्तत परिचर्यासे, अव्याहत परि-श्रमसे और अद्भुत कृत्योंसे मातृपितृविषयक स्वकीय कर्तव्यका उत्तम रीतिसे परिपालन किया; उसीसमय वे देवोंके आभ्यन्तरीय प्रेमके पात्र बन गये । (इसप्रकार) उन ज्ञानी ऋभुओने केवल भक्तिके (अभि-
व्यक्तीसे)ही आपने (आत्मिक) बलको पुष्ट किया । २

जीर्ण हो गये हुवे शुष्क काष्ठके समान एक तर्फ पडे हुवे अपने मातापितरोंको जिन्होंने पुनरपि तरुण किया वे इन्द्रभक्त महात्मे-ऋभु, विभ्वा और वाज ये त्रिवर्ग-
का मधुर रस प्राशन करनेवाले तीनों बंधु-हमारे यज्ञपर प्रेम करें । ३

जिसके जरियेसे ऋभुवोंने सन्तत एक वर्षभर उस गौकी रक्षा की, जिसके योगसे ऋभुवोंने बराबर एक वर्षभरमें उसके मांसमय स्नायुवोंको पुष्ट किया, जिसके द्वारा परिपूर्ण एक संवत्सरात्मक परिश्रम कर उन्होंने उसकी कांति बढाई उसी अजब कर्तृत्वके जरियेसे उनको अमरत्वपद प्राप्त हुवा । ४

देवोंका सोम प्राशन करनेका पेला (गिलास) एकही था । इसलिये ऋभूंमेंसे सबसे ज्येष्ठ भ्राताने कहा कि " अपन एक पेलेके दो पेले बनावें । " उससे छोटे भाईने कहा " दोही क्यों ? तीन बनावें ! " और जो सबसे कनिष्ट भ्राता था उसने कहा कि " एक पात्रके चार पात्र करें । " हे ऋभुवो, तुमारे इस बहादुरीके भाषणकी त्वष्टादेवने बडी प्रशंसा की । ५

उन वीरोंके ये बहादूर बोल बिल्कुल सत्य थे । क्योंकि उन्होंने प्रत्यक्ष वैसीही कृति दिखलायी । [वृथा बोलना नही परंच कृति करके दिखलाना] ये जो उनका स्वभाव, उस स्वभावके अनुसार ऋभुवोंने वर्तन किया; और सूर्यसमान तेजःपुंज उन चारों वर्तनोंको देखकर त्वष्टाको मोह पैदा हुवा । ६

जिसको छिपाना अशक्य है ऐसे उस आदित्यदेवके घरमें मेहमानी लेते ऋभु बारे दिनतक स्वस्थ मजेमें दडे रहते हैं । उस मौकेमें वे खेतीको फसलसे परिपूर्ण कर डालते हैं, महान् महान् नदियोंको बाढ लाते हैं, रूक्ष प्रदेश लतादिकोंसे सब्जीदार बनाते है और जमीनपरके खड्डे सब जलमय कर डालते है । ७

---

४ यत् ऋभवः संवत्सं गां अरक्षन्, यत् ऋभवः संवत्सं मा. अपिंशन्, यत् संवत्सं अस्याः भासः अभरन्, तानि. शमीभिः अमृतत्वं आशुः ।

५ ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करेति, कनीयान् त्रीन् कृणवाम इत्याह, कनिष्ठ चतुर करेति, आह, एव हे ऋभवः तत् व वचः त्वष्टा पनयत

६ नरः तत् सत्यं ऊचुः एवं हि, ऋभवः स्वधां अनु जग्मुः, अहेव (दिवस) चतुरः ददृश्वान् त्वष्टा अवेनत् ।

७ यत् अगोह्यस्य आतिथ्ये ऋभवः द्वादश द्यून् ससन्त (तदानीं) सुक्षेत्रा अकृण्वन्, सिंधून् अनयन्त. धन्व आ ओषधीः अतिष्ठन्, आपः निम्न अकृण्वन् ।

जिन्होंने जल्द चलनेवाला और वीरोंके आरोहण करनेको योग्य ऐसा रथ तैयार किया, और अखिल वस्तुमात्रको चालन देनेवाली तथा अखिल रूप धारण करनेवाली धेनु निर्माण किया वे ऋभु देव हमारे लिये [दिव्य] ऐश्वर्यभी निर्माण करें। (कारण) वे बहुत प्रेमल, कुशल और उदारहस्त है। ८

देवोंने, अपनी दैवी कर्तृत्वशक्ति खर्च करके उनके चातुर्यकृत्योंको मनःपूर्वक पूर्ण विचार करके गौरवसे जब देखा तब देवभी संतुष्टही हुवे। उस समय वाज देवोंका कार्यकारी हुवा, ऋभुक्षा इंद्रका और विभ्वा वरुणका कार्यकारी हुवा। ९

सोमगायनसे हृष्टचित्त होकर इन ऋभुवोंने अपनी कल्पलतासे इंद्रके लिये ऐसी घोडोंकी जोडी निर्माण किया कि वो रथको आपही जोती जाय। हे ऋभुवों, तुम (दिव्य ऐश्वर्यका परिपोष करके) हमारेसे सामर्थ्यसंपत्ति रक्खो। (कारण) जगन्मित्र सूर्यसमान तुमभी हमारा कल्याण करने वाले हो। १०

आज यह आनन्ददायक सोमरस पेय तुम्हारे लिये तुम्हारे सामने किया है। (सत्कार्य) बिना किये बिना तुम देव उसपर प्रेम करनेको उद्युक्त होतेही नही। इसलिये, हे ऋभुदेवो, अत्यंत अभिलषणीय जो संपत्ति होगी वह हमारे इस तीसरे सवनप्रसंगके समय तो हमारे लिये हम ले आओ। ११

सूक्त ३४.

॥ ऋषि– वामदेव । देवता–ऋभु ॥

ऋभु, विभ्वा, वाज और भगवान् इंद्र ऐसे तुम सब हमको रत्नसम्पत्तिका पारितोषिक देनेके लिये हमारे इस यज्ञसमारम्भमें पधारो । तुमारे दिव्य बुद्धिने (आजके) दिन इससमय (हमाराही सोमरस) पेय प्राशन करनेका निश्चय किया है और इस लिये ये आनन्दरूप रस तुमारे तर्फ चले आये है । १

ऋभुवों, सत्वरूप रत्नमम्पात्ति तुमारे पास भरी हुयी है और तुह्मारा दिव्यलोकमें जन्म हुवा, इस कारण तुम यथाकाल सोमरस प्राशन कर हर्षमग्न होवो । ये आनंदरूप सोमरस तुमारे तर्फही झुके हैं । भक्तोंकी शुद्धबुद्धिभी तुमारेमेंही लगी है । तो वीरपुरुषोंसे परिपूर्ण ऐश्वर्य कृपया हमें प्रदान करो । २

ऋभुवों, यह यज्ञ तुमारे प्रीत्यर्थ किया है । ऐसाही यज्ञ हम मनुष्योंके माफिक तुमनेभी प्राचीनकालमें किया होगा । हर्षोत्सुक भक्तजन तुमारे सामने कवींके [हाथ जोड] खडे हैं । कारण हे सत्वाढ्य ऋभुवों, तुमही तो हमको सर्वत्र अग्रेसर हो । ३

[तुमारे प्रसाद] रत्नके पारितोषिकका लाभ तुमारे सेवकको–तुह्में हवि अर्पण करनेवाले भाविककोही–होता चला आया है । इसलिये हे सत्वाढ्य ऋभुवों, यह सोमरस प्राशन करो । तुमको आल्हाद हो इसलिये यह सोमरस पीसकर अर्पण करनेका मैने तीसरी दफे किया है । ४

---

१ ऋभुः विश्वा वाजः इंद्रः (युय) इमम् न· यज्ञम् अच्छ रत्नधेया उपयात । इदा अन्हा हि व. ५ ० देवी पीतिम् अधात्, (इमे) मदाः च वः समग्मत ।

२ हे वाजरत्नाः ऋभवः, यूयं जन्मन. विदानास. उत ऋतुभि· मादयध्वम् । वः मदाः समग्मत, पुरंधिश्च समगच्छत्, अस्मे सुवीराम् रयिम् आ ईरयध्वम् ।

३ ऋभवः अयम् व· यज्ञः अकारि, (एतादृशं यज्ञं) युयमपि मनुष्वत् प्रदिव. आदधिध्वे । इमे जुजुषाणासः (सोमाः) व. अच्छ प्रास्थुः, हे वाजा. उत (अस्मासु) यूयं विश्वे अग्रिया अभूत ।

४ हे नरः, इंद्रा व. रत्नधेयम् विधते जनाय, दाशुषे मर्त्याय वा अभूत् । तद् हे वाजाः ऋभवः, सोमं पिबत, महि तृतीयं सवनं वः मदाय द दे ।

हे ऋभुप्रभृति सत्वसम्पन्न देवों, हमारे प्रति आगमन करो । हे वीरों, तुह्मारे प्रति आगमन करो । हे वीरो, तुह्मारे सामर्थ्यसंपत्तिकी वजेसे तुह्मारी कीर्ति चारोंतर्फ हैही गीर्भी तुम सोमरस प्राशन करे इसलिहे हमने तुमारी जो प्रार्थनाएं की है वें, नवप्रसूत धेनुए सर्यास्तके सुमारमें निज निज निर्वातस्थानके तर्फ जैसीं सत्वर दौडी भागी जाती है वैसी (वे मेरी प्रार्थनाएं) तुमतक जा भिडीं है । ५ ५

हे उत्कृष्टबलोत्पन्न ऋभुवो, तुमारे सन्मुख हम हाथ जोड विनन्ति कर रहे है । हमारे तर्फ आगमन कीजिएगा । हे वीरनायको, जिस मधुररसपर तुह्मारा इतना प्रेम है वो यह रस तुम (आज) प्राशन करो । तुम इंद्र (प्रिय) भक्त हों और (श्रेष्ठ) रत्नसम्पत्तिभी तुमही देते रहते हो । ६

हे भगवन इंद्र, भक्तप्रेमके कारण तू वरुणसे एकरूप होकर यह सोमरस ग्रहण कर । हे स्तुतिप्रिय, प्रेमल अंतःकरणसे मरुद्गणोंके साथ आकर इस सोमरसका स्वीकार कर । यथाकाल परंतु प्रथमही [सोम] प्राशन करनेवाले देवसमूहके साथ प्रसन्नान्तः-करणसे यहां आकर भक्तोंको रत्नसंपत्ति देनेवालीं देवपत्नीओंके साथ अति सुप्रसन्नचित्त-वृत्त तू (यह) सोमरस प्राशन कर । ७

हे ऋभुवो, वात्सल्यसे आदित्यके सहित व वात्सल्यसेही (मेघरूप) पर्वतोंकेसहित आनन्दमग्न होवो । और इसी भक्तवात्सल्यसे भगवद्रूप सविता देव और नानाविध रत्न देनेवालीं नदियां इनके सहित तुम आनन्दसे सोमरस प्राशन करके हर्षभरित बन जावो ।८

जिन ऋभुवोंने अपने कार्यक्षम बलके द्वारा अश्वीदेवोंको और अपने मातापिताओंको संतुष्ट किया, जिन्होंने कामधेनु तथा अश्वोंके जोडीको निर्माण किया, जिन्होंने देवोंका बखतर बडी गौरसे बनवाया, जिहोंने आकाश व पृथिवी इनको अलग अलग स्पष्ट किया और जिन व्यापक वीरोंने महत्कृत्य किये। ९

ऐसे तुम [देव] भक्तोंको ऐसा ऐश्वर्य प्राप्त कर देते हों कि वह (ऐश्वर्य) ज्ञानगोधन, सत्वसामर्थ्य, वीरपुरुष, अभिलषणीय सम्पत्ति तथा अतुल बल इनसे परिपूर्ण रहता है। इसलिये हे ऋभुवों प्रथम सोमपान करनेवाले तुम हर्षोत्फुल्ल होकर हमको तथा जो हमारे ज्ञानशूरत्वकी प्रशंसा करते हैं उनकोभी वह अमोलिक (ऐश्वर्य) रत्नसम्पत्ति प्राप्त हों ऐसा करो। १०

तुम हमसे कभी अलग रहेही नहीं और हमनेभी तुमको बहोत देरतक तृपाक्रांत नही रक्खा है, इसलिये हे निष्कलंक ऋभुवो, तुम हमारे यज्ञमें इंद्र और दीप्तिमंत मरुत् इनके सहित पधारकर हमको वह अमोलिक रत्नसम्पत्ति प्राप्त करवानेके लिये उल्लसित बन जावो। ११

सूक्त ३५.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–ऋभु ॥

उत्कट सामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले ऋभु देवों, यहां हमारे सन्निध आवो। हे सुधन्वाके पुत्रों, हमको छोड दूर मत जावो। इसी सोमसेवनप्रसङ्गमे तुम भक्तोंको रत्नोका पारितोषिक जरूर देते हों, इसलिये सोमप्राशनका आनंद इंद्रके पीछे तुमकोही प्राप्त होगा १

---

९ ये अश्विना, ये पितरा च (अप्रीणयन्), ये ऋभव· ऊती धेनुं, ये च अश्वा ततक्षुः। ये अंसत्रा, ये नरः विभ्वः रोदसी ऋधक् चक्रुः सुअपत्यानि चक्रुः।

१० ये गोमन्त, वाजवन्त, सुवीरं, वसुमन्तं पुरुक्षु रयिं दध्य, हे ऋभव ते यूयं अग्रेपा मंदसानाः अस्मे, ये च युष्माकं रातिं गृणन्ति (तेषु च) रयिं धत्त।

११ अस्मत् न अपाभूत, हे ऋभवः वयमपि व· न अती तृपाम। अनिशस्ताः यूयम् अस्मिन् यज्ञे इंद्रेण, राजाभि मरुद्भिश्च सह, हे देवा· रत्नधेयाय स मदथ।

१ शवसः नपात इहोपयात। सौधन्वना ऋभवः मा अपभूत, अस्मिन् हि सवने व रत्नधेयम, इंद्रमनु वः मदासः गमन्तु।

देखो यह ऋभुवोंके रत्नसम्पत्तिका प्रवाह हमारे तर्फ झुका। उत्तम तऱ्हेसे तैयार किये हुवे सोमरसका प्राशन निपटही चुका है। और [हे ऋभुवो] अपने कौशल्यके जोरसे तुमने एक चषकके चार चषक बनाये है। २

तुमने एक चमसके अलग अलग प्रकारके चार चमस किये और कहा कि " हे प्रिय सुहृद, अब (भगवानकी मर्जीसे) आराधना कर। " हे सत्वाढ्य देवों, कुशलहस्त ऋभुवों, सदाचरणसे तुम अमरत्वके मार्गपर लगे हो और देवोंके मण्डलमें सहज प्रविष्ट हुवे हो। ३

जिस एक गिलासके तुमने अपने अपूर्व चातुर्यसे भिन्न भिन्न चार गिलास बनाये वो ऐसा गिलास भी काहेका था ? (अस्तु।) अब उनको सुख हो इसलिये तुम सोमरस छानकर गिलासभर तैयार करो और हे ऋभुवों, तुम उस मधुर पेयका आस्वाद लो। ४

अपने लोकोत्तर सामर्थ्यसे तुमने मातापिताओंको फिरभी तरुण किया, सोम प्राशन करनेको योग्य ऐसा सोमचषक तुमने अपनी असाधारण कर्तबगारीसे देवोंके लायक बनाया. और हे सत्यरूप रत्नोंसे अलङ्कृत ऋभुवो, तुमने अपनी अलौकिक शक्तियोंसे भगवान इन्द्रको (रथमेंसे) ढो ले जाने योग्य अश्वोंकी एक अत्यंत चालाग जोडी निर्माण की। ५

हे सत्वाढ्य ऋभुवों, जो भक्त दिन अस्त होनेके सुमार तुमको उल्लसित करनेके लिये तीक्ष्ण सोमरस पीस छान तैयार रखता है उसके लिये हे वीरश्रेष्ठ ऋभुवों, तुम हर्षमग्न होकर ऐसा ऐश्वर्य निर्माण करो कि वह सब प्रकारके शूर पुरुषोंसे सुशोभित हो ६

हे पीताश्व देव (इंद्र) प्रातःकाल तुने सोमरस प्राशन कियाही है। तथापि मध्यान्हकाल छानकर तैयार किया हुवा यह रसभी केवल तेरेही प्रीत्यर्थ है। इसलिये हे इंद्र, भक्तोंको रत्नसंपत्ति प्रदान करनेवाले ऋभुवोंकेसहित—जिनको उनके पुण्याचरणसेही तुने अपने जानदार मित्र कहा है ऐसे ऋभुवोंसहित—तू इस सोमरसका आस्वाद ले। ७

हे ऋभुवों, जो तुम अपने सुकृताचरणसे देव बने हो और श्येनपक्षीकेमाफिक देवलोकमेंही विराजमान हो गये हों ऐसे हे उत्कटसामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले ऋभुवों, तुम हमको जो उत्कृष्ट होगी वोही संपत्ति दो। (कारण) हे सुधन्वपुत्रों, तुम अब अजरामर हुवे हो ८

हे उदारहस्त देवो, सोम अर्पण करनेका यह तीसरा प्रसङ्ग तुमने अपने अनुपम चातुर्यके बलसे रत्नोका पारितोषिक देकर सुशोभित किया है। हे ऋभुवों, इसलिये यह पात्रमें डाला हुवा सोमरस भगवान इंद्रके सान्निध्यके सबब आनंदसे तुम प्राशन करो। ९

---

६ हे वाजासः यः अन्हाम् अभिपित्वे तीव्रं सवनं वः मदाय सुनोति, हे ऋभवः वृषणः, मंदसाना तस्मै सर्ववीरम् रयिम् आ तक्षत।

७ हे हर्यश्व इंद्र, त्वम् सुतम् प्रातः अपिबः, माध्यन्दिनम् सवनमपि केवलं ते (एव) तद् ऋभुभि रत्नधेभिः, यान् हे इंद्र तव सुकृत्या सखीन् चकृषे (तैश्च सह) सम् पिबस्व।

८ ये सुकृत्या देवासः अभवत, श्येनाः इव दिवि इत् अधि निषेदः हे शवसः नपातः ते यूयं रत्नं धात, सौधन्वना यूय अमृतासः अभवत।

९ हे सुहस्ता यत् स्वपस्यया तृतीयं सवनं रत्नधेयं अकृणुध्वम्, तद् हे ऋभवः एतद् (सवनं) वः परिषिक्तम्, इन्द्रियेभिः मंदाना संपिबध्वम्।

सूक्त ३६.

॥ ऋषि-वामदेव । देवता-ऋभु ॥

जिनको घोडेकी न अवश्यकता न कुछ लगामकीभी, पुरन्तु जिसके तीन चक्र (पहिये) होते है ऐसा तुम्हारा नामवार अपूर्व रथ उत्पन्न होकर वह अंतरिक्षमे परिभ्रमण करता रहता है। हे ऋभुओ, इसप्रकार तुम आकाश व पृथ्वी इनका उत्कर्ष करते हो। इससे तुम्हारे दिव्य सामर्थ्यकी प्रसिद्धिही होती है। १

जिन तुम महान् विभूतिओंने अपने मनके दृढ संकल्पसे रत्तीभरभी इधर उधर न हिलनेवाला उत्तम सुयन्त्र रथ बनवाया है, हे सत्वाढ्य ऋभुओं, ऐसे तुमकोही, यह (हमारा) सोमरस प्राशन करनेके लिये, हम हाथ जोड प्रार्थना कर रहे हैं। २

हे सत्वसम्पन्न ऋभुवो, तुम्हारा नाम देवोंमे विख्यात होनेका और एक कारण यहभी है, हे व्यापक विभूतियों, तुम्हारा महिमा इससे प्रकट हुआ कि अतिवृद्ध व क्षीण माता पिता अपने पैरोंसे घूमें इसलिये उनको तुमने तारुण्य युक्त नया बनवाया। ३

तुमने एक चमसपात्रके चार चमसपात्र अलग अलग बनवा दिये, केवल एक चमस लेकर उससे अपने बुद्धिबलसे जीन्दी गौ निर्माण की और देवमण्डलिमें प्रवेश करके अमरत्व सम्पादन किया, इसलिये हे सत्वमण्डित ऋभुवों, यह तुमारी कर्तव्यता [illegible] स्तुति योग्य है। ४

जिसकी महिमा सबसे पूर्व प्रथमही निश्चयपूर्वक प्रतीत होती है ऐसा ऐश्वर्य ऋभुवोंसे प्राप्त होता है। सत्वसामर्थ्यसम्पन्न करके जिनकी ख्याति, ऐसे वाजप्रभृति वीरोंने भक्तोंके लिये ऐसा ऐश्वर्य निर्माण किया और विभ्वाप्रभृति देवोंने अपने विभुत्वसे उसको सुव्यवस्थीत आकार दिया। यज्ञसभामे ऐसेही ऐश्वर्यकी प्रंशसा होती है। (एवं च) हे देवों, जिस भक्तपर आप कृपा करते हो वही विचक्षण (विचारवान्) हो जाता है। ५

जिसके लिये वाज, विभ्वा व ऋभु इनको कृपाका पंवास छुटता है वही सत्पुरुष वीर्यशाली व अजिङ्क्य होता है और वक्तृत्वसे (सबको गारीगार करनेवाला) ज्ञानी ऋषिभी वही बनता है। वह धनुर्धारी शूर वीर शत्रुसैन्यको अनावार होकर वैभवके उत्कर्षसे व वीर्यसम्पत्तिसे विभूषित होता है। ६

तुह्मारा सर्वोत्कृष्ट और दर्शनीय स्वरूप हमने अपने अन्तःकरणमे समा रक्खा है। सत्वालङ्कृत ऋभुवो, यह तुमारा स्तवन तुम अब प्रिय मान लो। तुम धीरोदात्त और विद्वान् कवि हो। इसलिये इस प्रार्थनास्तवनसे हम तुह्मारा चित्त अपनी ओर खैंच लेते है। ७

हे ऋभुवों, तुम ज्ञानी है; इसलिये हमारे ध्यान भक्तिसे (प्रसन्न होकर ऐसा करो कि) लोगोंको हितावह जो जों गुण होंवे हमारेमें लावो। और तेजस्वी, उत्कृष्ट और वीरश्रीकी वजे जिसका असर पडता है ऐसे सत्वसामर्थ, (दिव्य) ऐश्वर्य, और तरुण्यका आवेश इनकीभी हमारेमें योजना करो। ८

तुम आनन्दमें डोलनेवाले देव हमारे वास्ते इस लोकमे प्रजा ऐश्वर्य और वीर पुरुषोंके लिये योग्य ऐसी कीर्ति इनकी योजना करो। और जिसके जारियेसे इतर लोगोंकी अपेक्षा हम विशेष रूपसे जगत् के सामने (नजरमें) आ जाय ऐसा विलक्षग सामर्थ्य, हे ऋभु देवो, हमें कृपा करके दे दो। ९

---

५ यन् वाजश्रुतास· नर· (ऋभवः) अजीजनन् स प्रथमश्रवस्तमः हयि· ऋभुतः (लभ्यते), विभ्वतष्ट·, विदथेषु प्रवाच्य·, हे देवास यम् यूय अवथ स· विचर्षणि·।

६ यम् वाज· रम् च विभ्वा ऋभव· यम् आविषु स वाजी अर्वा (भवति), स· वचस्यया ऋषि· सः शूर अस्ता पृतनासु दुष्टर·, स च रायस्पोषं, स सुवीर्य दधे।

७ व· श्रेष्ठ दर्शतं पेश· (हृदि) अधि धायि, अयं स्तोम, हे वाज· ऋभवः तं जुजुष्टन (यूयम् हि) धीरास कवय विपश्चित· स्थ तान् व एना ब्रह्मणा आ वेदयामसि।

८ यूय विद्वासः धिषणाभ्य· परि, विश्वानयाणि भोजना अस्मभ्य (आ वहत)। हे ऋभव, द्युमन्तं, वृषशुष्मं, उत्तमं वाजं रयिं च ना आ (वह) वयश्च आ तक्षत।

९ रराणा· (यूय) इह प्रजा इह रयि इह वीरवत् श्रव न· तक्षत। येन वय अन्यान् अति (ऋभ्य) चितयेम, त चित्र वज्र न दद।

सूक्त ३७.

॥ ऋषि-विश्वामित्र । देवता-ऋभु ॥

सत्वसामर्थ्य सहित ऋभु देवों, दिव्य विभूतियोंको योग्य ऐसे मार्गोंसे हमारे यागसमारम्भमें आवो। अर्थात् हे आनन्दप्रद ऋभुवो, इस मानव लोकमें ऐसे उत्तम दिनोंमें हमारे इस यज्ञका तुम पुरस्कार करो। १

तुमने मान लिये हुये और घृताहुतिओंसे अलंकृत होकर तुमको पंहुचे हुये वें यह तुह्मारे अन्त करणमें, तुमारे दिलमे भरे रहें। पात्रमे परिपूर्ण भरे हुये सोमरसोंने तुह्मारा चित्त आकर्षित किया, (तब) उनका आस्वाद लेकर तुम हृष्टचित्त बन गये और अपनी चतुरता व कर्तबगारी लोक विख्यात की। २

सोमसेवन करनेको तीन समय वेदीके समीप जाना ऐसी देवोंकी आज्ञाही है। इसलिये हे वाज-ऋभु प्रभृति देवो, मैंने यह स्तोत्र तुमको अर्पण किया है। और मनुजोंके समान, आज कलके जमानेमेभी श्रेष्ठ तथा दिव्यविभूतिओंमेसे तुह्मारे प्रीत्यर्थ मैं हरसमय सोमरसकी आहुति (हमेशा देता रहता हूं।) ३

तुह्मारे रथ पुष्ट हैं, रथ दीप्तिमान व शिरस्त्राण फौलादी हैं। वीरालङ्कार धारण किये हुये सुंदर घोडे तुम्हारे ही हैं। इसलिये हे इन्द्रपुत्रों. हे सामर्थ्यवन्तो, यह पहिले (अग्रभागका) सोमरस आप हर्षोत्फुल्ल हो इस वास्ते तुमको समर्पण हो रहा है। ४

हे ऋभुक्षों, उस ऐश्वर्यरूप ऋभुको, युद्धमें अतिशय लढवय्ये दिलदार मित्रको उस इंद्ररक्षित व सर्वदा अत्यंत उदार अश्वारूढ वीरको हम तल्लीनभावसे पुकार रहे हैं। ५

हे ऋभुवों, तुम और इंद्र जिस दीन मानवपर कृपा करोगे वही बुद्धिवैभवसे सम्पन्न हो। यज्ञकार्योंमेंभी वह चपल और बडा दाता हो। ६

हे सत्ववन्त ऋभवों, यज्ञके लिये (हम यज्ञ करें इस लिये) हमारा मार्ग तुम सुप्रकाशित करो। इससे अर्थात् हे सन्तधुरीणों, तुह्मारे स्तवनके द्वारा सर्व आशा (पाश) तर जानेके काममें हमको सहायता होगी। ७

हे सत्वाढ्य ऋभुवों, हे भगवन् इंद्र, हे नासत्यदेवों, दिव्य ऐश्वर्य व व्यापक बुद्धिसामर्थ्यका वर लाभ हम मानवोंको प्राप्त हो ऐसा हमको तुम बार बार आशीर्वाद दो। ८

सूक्त ३८.

॥ ऋषि–वामदेव। देवता–दाधिक्रा ॥

त्रसदस्यु राजाने पहिले जो दान स्वजनोंको जलके समान दे दिये थे वें दान तो तेरेही हैं। [क्यों कि] उसी दानोंमें उपजाऊ भूमि सम्पादन करनेवाला, हरकिस्मके धान्योंसे समृद्ध भूमिभाग हस्तगत करा देनेवाला, घोर पराक्रमी और दस्युओंको कुच-
। [मानो] धनही ऐसा दधिक्रा महावीर तुमने दिया। १

---

५ ऋभुक्षणः रयिं, वाजे वाजितमं युजं, इंद्रस्वन्तं सदासातमम् अश्विन ऋभुम् हवामहे।

६ हे ऋभवः, यूयम् इंद्रश्च य मर्त्यं अवथ, स इत् सः धाभिः सनिता अस्तु, स मेधसाता अर्वता, (संनिता अस्तु)।

७ ऋभुक्षणः वाजाः, यष्टवे नः पथः वि चितन। हे सूरयः स्तुताः यूयं अस्मभ्यं विश्वाः आशाः तरी॰ (चितन)

८ ऋभुक्षणः वाजाः, हे इंद्र हे नासत्या, तं रयिम् अश्वं च मघात्तये न. चर्षणिभ्यः पुरु शम् आ शास्त।

९ या पूर्वा त्रसदस्युः पूरुभ्यः नितोशे, ता दात्रा वाम् हि सन्ति। (तेष्वेव) क्षेत्रसाम्, उर्वरासाम्, दस्युभ्यः अभिभूतिम् उग्रम् धनमिव (दधिक्रां) ददथुः॥

बलाढ्य योद्धा, सबसे अत्युत्कृष्ट, सकल जनोंका शास्ता तथा प्रतिपालक ऐसा वीर तुम दोनोंने दिया। वह जोरसे सीधी उड्डान साधनेवाला और चित्रविचित्र पैरोंको फैलाकर भरारी मारनेवाला मानो श्येन पक्षी किंवा सभ्य आर्यजनोंका माननीय शूर जैसा कि केवल राजाही था। २

ढालपरसे नीचे गिरें उसप्रकार जो उस भरधाव दौडकर [दुष्टोंको] पैरोंके तले दबा रखता है, कसे हुये शरीरवाले पहलवानके समान जो शूर और महारथी है, और भयंकर आंधीके समान नुकसान करनेवाला योद्धा है उसको सर्वही लोग स्वयम् हर्षभरित होकर आनन्दित करते हैं। ३

जो युद्धमें बहुत किसमकी लूट जीतकर और वीरपुरुषमण्डलमें प्रविष्ट होकर मजेमें घूमता है जिसकी साधनसम्पत्ति स्पष्टतः दृग्गोचर होती है ऐसा वह योद्धा अधार्मिकोंको छोडकर यज्ञसमारम्भ और भाविकोंके सत्कर्म इनके तर्फ कृपादृष्टिसे देखता है। ४

पशुआदि छीन लेनेवाले जबरदस्तोंको देखकर जैसे सुखवसति लोग घबडाकर चिल्लाते हैं अथवा अचानक झपटनेवाले श्येन बुभुक्षित श्येनको देखकर जैसे पक्षीगण घबराकर कोलाहल करते हैं उस प्रकार यह वीर (युद्धमें) कीर्ति (संपादन करनेके) लिये किंवा पशुसमूह [जीतने]के लिये जब निकलता है तब उसे देखकर शत्रु [डरके मारे] कोलाहल करते रहते हैं। ५

और यह महान् योद्धाभी चढाई करनेकी ईर्ष्यासे रथमालिकोंके अघाडीमें होकर [शत्रुसैन्यमें] घुसता है और एकाद कुलवन्त सजाया हुवा घोडा अपने खुरोंसे धूल उडाकर, लगाम दांतोंसे चबाकर जिसप्रकार हमला करता है उसीप्रकार दधिक्रा वीरभी हमला करता है। ६

अलावा, यह बलाढ्य योद्धा जगज्जेता परन्तु धर्मप्रिय है। समरभूमिमें वह खुद स्वयं कोशीश करके लढ पडता है और सवेग दौडनेवाले सैन्यको अतिवेगसे दौडकरके पकडकर उसपर चढाई करता है उससमय ऐसी लढाई हो पडती है कि पृथ्वीपरकी धूल ऊपर ऊठती है [और सब आश्चर्यचकित मुद्रासे ऊपर देखतेही रहते हैं।] ७

आकाशमेंके मेघगर्जनाके समान सिंहनाद करके हमला करनेवाले उस योद्धाके सन्मुख बढचढकर आनेवाले शत्रुभी डरके मारे घबडा जाते हैं। और यद्यपि कभी वह हजारो सैनिकोसे लढनेभी लगा तो वह उसीमें लवलीन हो जाता है और अनिवार होकर भयङ्कर दीखने लगता है। ८

मानवोंका प्रतिपालन करनेवाले उस महान् वेगवान वीरकी तडफ व पराक्रम इनकी सब जन स्तुतिही करते है और युद्धमें शत्रु उसके बारेमें ऐसे उद्गार काढते हैं कि “ यह दधिक्रा वीर अपने हजारो सैनिकोंसहीत यहासे चला जांय (तो भलाही है) ”। ९

सूर्य अपने प्रखर तेजके द्वारा (आकाशमें) चारों ओर बाष्प (भापकी कोहर) फैला देता है उस प्रकार निज सोत्साह बलके द्वारा यह दधिक्रा शूर वीर पांचोंभी मानवजातिओंको इस समस्त पृथ्वीतलपर विस्तारित देता है। सेकडोंकी बात क्या ? वह तो हजारो विजय सम्पादन करनेवाला है। तो, यह शीघ्रसञ्चारी वीर हमारे इस प्रार्थनाओंको माधुर्यगुणयुक्त कर दें। १०

---

६ उत स्म प्रथमः सरिष्यन् रथानाम् श्रेणिभि. शुभ्रा जन्यः स्रजं कृण्वानः रेणुं रेरिहव किरणं ददश्वान् आसु निवेवेति।

७ उत स्यः वाजी सहुरिः (पर) ऋतवा, समर्ये तन्वा शुश्रपमाणः यतीपु द्वुरं तुरयन् ऋजिप्यः ऋज्जन् सन् रेणुं भुवोः आंधि किरते।

८ उत स्म अस्य द्योः इव तन्यतोः ऋघायतः आभियुजः भयंते, यदा सीम् सहस्रं आभि अयोधीत, तदा ऋज्जन् दुर्वतुः भमिः च भवाति।

९ उत स्म अन्य कृष्टिप्र आशो. जूतिम् अभिभूतिम् जनाः पनयान्ति। उत एनम् समिथे (दृष्ट्वा) वियन्तः आहु “ दधिक्राः सहस्रैः परा अयरत् ” इति।

१० दधिक्रा शवसा, सूर्यं ज्योतिपा अप इव, पंच कृष्टीः आततान। स. सहस्रसाः शतसाः वाजी अर्वा इमा वचांसि मध्वा संपृणक्त।

सूक्त ३९.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता–इन्द्र ॥

इस शीघ्रसञ्चारक वीरकी फिरभी प्रशंसा करें । और वैसीही आकाश तथा पृथिवी इनकीभी महती वर्णन करें । अपनी उज्ज्वल प्रभासे प्रकाशित होनेवाली उषा
मुझे इस कार्यमें उत्तेजित कर सब सङ्कटोंके पार ले जांय । १

कर्तृत्वशक्ती जिसके शरीरके अन्तरङ्गमें भर रही है ऐसे श्रेष्ठ, अजिङ्क्य, सकल-जनप्रिय व कामनावर्षक योद्धा वीर दधिक्राके गुणोंका वर्णन हम कर रहे है । हे मित्रावरुणों तुमने मनुष्योंको तेजःपुञ्ज अग्निका जैसा लाभ कर दिया वैसा इस वीरकाभी
लाभ कर दिया है । २

उषा की प्रभा होने समय अग्निको प्रज्वलित कर उसके सन्निध जो भक्त सर्वव्यापक दधिक्रा वीरकी स्तुति करता है उसे अनाद्यनन्त शक्ति (अदिति देव परमेश्वर) पापनिर्मुक्त करे । वह (भक्त) जगन्मित्र वरुण (देव) के साथ सानन्द सायुज्य-
मुक्तिपद पावे । ३

दधिक्रा वीरका उत्साह, ओजस्विता, और पराक्रम इसका जब हमनें ध्यान किया उसीसमय सब (देवोंके) मङ्गल नामकाभी साथ साथ ही ध्यान हमने किया तथा मित्रवरुण अग्नि इन्होंके स्वरूपमें हम वज्रबाहु इन्द्रके लिये भी (सबके) कल्याणार्थ यज्ञ करते हैं ।
४

यज्ञ करनेको तयार हुये और जिन्होंने यज्ञकी शुरुवात की है ऐसे दोनो प्रकारके भक्तजन इस दधिक्रा वीरकोभी इन्द्रके समानही अपनी ओरसे विनन्ति करते रहते हैं । हे मित्रावरुणों, सर्वत्र विजयी व व्यापक वीर दधिक्रा हमको आपनेही मनुष्यहितार्थ दिया हुआ है ।
५

समरजेता, सर्वक्रमित, और सत्त्वाढ्य योद्धा दधिक्राकी महती (इसप्रकार) मैंने वर्णन की है । वह हमारे मुखोंको सुगन्धित करें और हमारी आयु वृद्धिगत करैं । ६

सूक्त ४० ॥ ऋषि–वामदेव ।देवता–इन्द्र ॥

अब फिरभी हम दधिक्रा वीरकाही सङ्कीर्तन करें और इस कार्यमें सकल उषःकाल मुझे स्फूर्ति दे । (यह केवल दधिक्राकीही प्रशंसा नही, किन्तु) आपोदेवी, अग्नि, उषा, सूर्य बृहस्पति और अङ्गिरा कुलोत्पन्न जयशाली वीरकीभी यह स्तुति है । १

वह सत्व व सामर्थ्य इनसे युक्त, युद्धोत्सुक और प्रकाशरूप गोधन हस्तगत कर देनेवाला है । वह भाविक और सत्वर उद्योग करनेवाले भक्तमण्डलमेंही सर्वकाल रहता है । इसलिये वह (हमारे) आजके इस उषःकालीय तथा औत्सुक्यस्फुरित स्तवनको सुननेकी इच्छा करे । वह सत्य तथा भक्तिसे द्रवनेवाला–बहुतही द्रवनेवाला–है । इसलिये, ऐसा वह तीव्रवेग दधिक्रा (वीर हमारेमें) उत्साह, ओज, और दिव्य तेज पैदा करें । २

यह चपल और जिसे सत्कार्यकी बडी इच्छा लगी हुयी है ऐसा वीर दधिक्रा वेगसे दौडकर अपनी ओजस्वितासे शत्रुसैन्यको दुभङ्ग करके जब चलता है उस समय उसका साफा पक्षीके दुमभेके परसमूहके माफिक, सवेग उड्डान करनेवाले श्येनपक्षीके छल के माफिक, उसके अङ्गके बाजूकी तर्फ फडफडता है । ३

वह जोरदार, धीर (जैसाकि कोई) अश्व पीठपर कन्धोंपर और मूंहमें (लगाम तंग इत्यादि) मजबूत कसा हुवा भी भरधाव जोरसे कूद फान्दता है उसप्रकार दधिक्रा वीर वेगसे दौडता है । वह दधिक्रा वीर अपनी कर्तृत्वशक्तिको सजेगा इस तरहसे अपने शरीरको समताले रखकर कितनेभी झुकाव हो तोभी उनमेसे उनके झुकावोंमेंसे ताण ताण कूद फांदकर अपने रास्तेसे चलता रहता है । ४

यह निष्कलंक तेजके बीच अधिष्ठित होनेवाला हंस है और अन्तरिक्षमें विराजमान रहनेवाला दिव्यनिधि है । वेदीपर आरोहण करनेवाला अग्निरूप होता है और यजमानके घरमें वास करनेवाला अतिथि है । यह शुरोके समाजमें विचरता है, अ धुब लोकमें रहता है और सद्धर्ममे भरा पूरा रहकर आकाशमेंभी स्थानापन्न रहता है । वह दिव्योदकमें प्रकट होता है, प्रकशमेंसे आविर्भूत होता है और सद्धर्मसे तथा पर्वतसेभी प्रकट होता है । वह केवल धर्मरूपही है । ५

---

१ दधिक्राव्ण इत् उत् उ चर्किराम, (अस्मिन्) विश्वा उषसः माम् सूदयन्तु इत् । (एतद् न केवलं दधिक्राव्ण किंतु) अपाम् अग्ने उषस सूर्यस्य बृहस्पते आंगिरसस्य जिष्णाः अपि ।

२ सत्व मरिप. गविप दुवन्यसत्, इप उपस तुरण्यसत् श्रवस्यात् । सत्य द्रव द्रवरः, पतंगरः दधिक्रावा इपम् ऊर्जम् स्व. जनत् ।

३ उतस्म अस्य द्रवत तुरण्यत. पर्णम् न. श्येनस्ये व ध्रजत ऊर्जासह तरित्रतः दधिक्राव्णः अकसम् परि वे पर्णम् न (पर्णम्) अनु वाति ।

४ उतस्यः वाजी, मे वाया अभिकक्षे आसनी बद्ध. (अश्व इव) क्षिपणिम् तुरण्यति । (एतादृशः) दधिक्राः क्रतुं अनु संतवीत्वत्, पथाम् अंकासि अनु आपनीफणत् ।

५ (स हि) शुचिषत् हस , अन्तरिक्षसत् वसु, वेदिपत् होता, दुरोणसत् अतिथि. (सः) नृषत् वरसत् ऋतसत् व्योमसत्, (सहि) अब्जा गोजाः ऋतजा अद्रिजा. ऋतम् ।

सूक्त ४१.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

हे इन्द्रवरुणो, अमरत्वमण्डित आचार्यके समान हमने हवि समर्पण करके गाये हुये कौनसे स्तवनके योगसे (यह) तुह्मारे आनन्दमय प्रसादका लाभ कमाया ? हमने स्वर्लीन होके कहे हुये और हमारा कार्यभाग सफल करनेवाले कौनसे स्तवनने हे इन्द्र-वरुणों, तुह्मारा अन्तःकरण घेर लिया है ? १

जो सुखाभिलाषी मर्त्यजन तुम इन्द्रवरुणोंका हार्दिक प्रेम सम्पादन करनेके लिये तुम देवोंको अपना आप्त मान लेता है वह अंधकाररूप आवरण डालनेवाले शत्रुको संग्राममें पराजित कर देता है और वही तुह्मारे कृपाप्रसादके योगसे प्रख्यातभी होता है। २

आनन्दपूर्ण अन्तःकरणसे गलाकर (छानकर) सिद्ध किये हुये सोमरसोसे, सच्चे प्राणमित्र इन्द्रवरुण (देव) यदि हर्षभरित होके (भक्तोपर) आत्मनिर्विशेष प्रेम करने लगेंगे तो वे मनःपूर्वक स्तवन करनेवाले भाविकोंको अपरम्पार सम्पत्ति अवश्य देंगे। ३

हे इन्द्रवरुणो, हे प्रतापी देवो, इस दुरात्मापर तुमने अपने जाज्वल्य और अत्यन्त तेजस्वी वज्रका प्रहार किया। दुराचारी तथा परधनापहार करनेवाले इस मारक दुष्टपर तुमने शत्रुओंको पराभूत करनेवाले अपने तेजका प्रयोग किया। ४

हे इन्द्रवरुणो, धेनुके ऊपर मोहित भये दो वृषभोंके समान तुम इस मेरे ध्यान-स्तुतिपर प्रेम करनेवाले हो जावो। इससे, वह धेनु चरागाहोंमे चरकर और दूधसे पूर्ण भरकर जैसी पुष्ट दीखती है और हजारो दुग्धधारा छोडती है वैसी तुह्मारी (यह) स्तुतिभी अमृतरससे परिपूर्ण होकर हजारो (पीयूष) धारा छोडेगी। ५

इस अर्भकके, इस बालकके, कल्याणके लिये—इस उपजाऊ भूमिके लिये—सूर्यका मनोहर दर्शन (हमे नित्य) होवें और वीर्यवान् योद्धाका पौरुष (हमारेमें कायम रहें) इसवास्ते वे अद्भुत पराक्रमी इन्द्रवरुण देव हमारा मन चिन्तातुर करनेवाली इस तमोमय रात्रिमे यहां (आकर) अपने कृपाकटाक्षोसे हमारे सहायकारी वनें। ६

प्रकाशप्राप्तिकी मनीषा रखनेवाले हम भक्तजन, तुमारे उस सनातन कृपाप्रसादार्थ, और सर्व प्रिय तुह्मारे वात्सल्यार्थ तुह्मेही अति विनीत होकर मांग रहे है। तुम श्रेष्ठ प्रभु (भक्तोंके) सत्य आप्त है, तुमही उदार, अत्यन्त उदार, और मातापिताके समान (सज्जनोंके) हितकर्ता है।

हे दातृश्रेष्टो, हे दानशूरों, तुमारेमे लगी हुयीं हमारी ध्यानवुद्धिएं, सत्वसामर्थ्यप्राप्तिकी ईर्ष्या रखकर, एकाद पण (जीतनेको जाय) उसप्रकार, तुह्मारा कृपाप्रसाद प्राप्त करनेके लिये तुमारेही तर्फ गयीं है। (अपना दुग्धदेनकार्यमे लगे इसलिये) धेनुएं (दोहन स्थानपर खडी रहें उसप्रकार) जैसी मेरी स्तवनरूप वाणिए, मेरीं मननवुद्धिएं, दिव्य वैभवप्राप्त्यर्थ, इन्द्रके सन्मुख व वरुणके सन्मुख खडी है। ८

ये मेरी मननवुद्धिएं सामर्थ्यसम्पत्ति लाभकी आशा कर रही है। अतः वे भगवान् वरुणके सन्निध गयीं है। धनकी अपेक्षा करनेवाले सेवकके समान किंवा ससम्भ्रम दौडनेवाले भिखारीके समान सत्कार्यकीर्तिकी याचनार्थ वे (मेरी मननवुद्धिएं) उसकी तर्फ गयीं है। ९

---

५ इंद्रा वरुणा युवम् अस्या. धियः, धेनो वृ भा इव प्रेतारा भूतम्। सा यवसा गत्वी पयसा मही इव न दुर्नायत्।

६ (मयि) तोके तनये हिते, उर्वरासु, सूर दृशाके वृषणश्च पौंस्ये, हे इद्रा वरुणा हे दस्मा अत्र परितक्म्यायाम् अयोनि न रथातम्।

७ गविद. (वयम) व पूर्व्यं अवसे, प्रियाय सख्याय, युवाम् इत् हि (युवाम्) प्रभूती महावी शुरा महिष्ठा पित। इव शम्भू परि वृणीमहे।

८ हे सुदान युवाय ता. वाजयन्ती आजिम् न अवसे जग्मु। गाव न धेमम उपागु, (एवम्) इद्र धन्यन मनीषा प्रिय उपागु।

९ इम मे मनीष द्रविण इच्छमाना इद्र वरुण उप अगमन्, वस्व जोष्टार इव पतीथिना अरध. भिक्षमाणा. उप उपागु।

(वुद्धिरूप) अश्वोंके, (मनोरूप) रथोके, उत्कर्षके (उन्नतिके) तथा अविनाशी ऐश्वर्यके हम स्वयं धनी (मालिक) बनें ऐसा हो। हमेशा अपने अश्रुतपूर्व रक्षण-सामर्थ्योंसे कृतकार्य होनेवाले वे (उभय) देव अपने अपरिमित ऐश्वर्यके साथ हमारा सन्ततसह योग हों ऐसा करें। १०

हे श्रेष्ठचरित्र इन्द्रवरुणों, सात्विक संग्राममे हमारे लागते, तुम अपने श्रेष्ठ रक्षण-साधनोंसहित हमारे तर्फ आवो। जहांपर शत्रुसैन्यमें तुमारे तेजस्वी आयुध सहज लीलासेही खेलते है (ऐसे संग्राममें) वडे आवेशसे हम उस संग्रामको जीतें ऐसा कर। ११

सूक्त ४२.

॥ ऋषि-पौरुकुत्स्य (वामदेव)। देवता (आत्मा) इन्द्रावरुण ॥

मुझे विश्वात्मावेही जैसे ये सब देवगण आङ्कित है वैसेही (ऐहिक और पारलौकिक) दोनों प्रकारका यह राष्ट्र मुझ सार्वभौम प्रभुकाही है। मुझवरुणके अगाध कर्तृत्वानुसारही देव वर्ताव रखते आये है। सर्व चराचरका और सर्वोत्कृष्ट अच्छादन (जो स्वर्गलोक उस) का भी मैंही राजा हूं। २

---

१० [illegible] पुष्टे. नित्यस्य राय. च पतयः स्याम, नव्यसीभि. ऊतिभिः चक्रणौ ता [illegible] राय. सचन्ताम्।

११ [illegible] वरुण, [illegible]तीभिः ऊती नः आयातम् मत वाम् दिधवः पृतनासु प्रक्रीळान् [illegible]।

१ [illegible], तथा मम [illegible] क्षत्रियस्य दिता राष्ट्रम्। मे वरुणस्य क्रतुं देवाः [illegible]।

२ [illegible] प्रथमा [illegible] धारयन्त। मे वरुणस्य क्रतुं देवाः सचन्ते [illegible]।

इन्द्र मै और वरुणभी मैही । अपनी महिमासे अतिविस्तीर्ण, गहरे और रम्य बने हुये (दो रजोलोकभी) मैही हू । मै सर्वज्ञ देवने " त्वष्टा " बन कर अखिल भुवनोंको एकसमयावच्छेदसे चालन दिये (सबको बराबर) संभाल रक्खा है । ३

बढता हुआ दिव्य उदक मैनेही पूर्ण भर दिया है और सनातन सत्यके अधिष्ठानमें देवलोकभी मैनेही धारण किया है । (इसप्रकार) अनाद्यनन्त शक्तिके मैं सद्धर्मप्रिय पुत्रने सनातन सत्यके योगद्वारा यह त्रिविध जग विस्तृत कर दिया है । ४

कुलवन्त घोडेपर स्वार भयें युद्धोत्सुक वीर और शत्रुओसे घिरी हुयी सेना (दोनों भी) रणभूमीपर मेरीही करुणायुक्त प्रार्थना करते है । मै दिव्यैश्वर्यसम्पन्न इन्द्र (सबकी ऐन प्रसंगपर रक्षा करता हूं और असह्य तेजसे (व युद्धके कन्दनोंसे रजो धूल) उडा देता हूं । ५

सब वस्तूएं मैनेही निर्माण किई । मेरे अप्रतिहत तेजोबलका विरोधी नाममात्रभी नही मिलेगा । और सोमरस तथा सामगायन इनसे अगर मै एकदफेभी हर्षनिमग्न हुआ तो उसीदिन ये दोनों रजोलोक (इतने) अमर्याद (बडे-बृहत्) होतेभी थर्राने लगते है । ६

हे परमेश्वर, वो तेरा [अतुल पराक्रम] सर्व चराचरको विदित है । और अय प्रतिभासम्पन्न कविश्रेष्ठ, तूभी भगवान् वरुणके प्रीत्यर्थही अपने प्रसिद्ध कवन गाता रहता है । हे इंद्र, अन्धकाररूप शत्रुका तुने संहार किया ऐसेही तेरी कीर्ति है । (चारोंतर्फ पर्वतोसे घिरे हुये) नदिओंको तुनेही मुक्त किया । ७

३ अहं इंद्रः वरुण॰ च, महित्वा ऊर्वी, गभीरे सुमेके च ते रजसी (अपि अहमेव)। त्वष्टेव अहं विश्वा भुवनानि रोदसी समैरयम् धारय च ।

४ उक्षमाणा अप अह अपिन्वम्, ऋतस्य सदने दिवम् धारयम् । उत अदिते ऋतवा पुत्रः ...तु भूम ऋतेन वि प्रथयत् ।

५ स्वश्वा॰ वाजयन्त॰ नरः माम् हवन्ते समरणे वृता॰ (अपि) माम् हवन्ते । अहम् इंद्रः मघवा आजिम् कृणोमि, अभिभूति ओजा॰ रेणु इयर्मि ।

६ अहं ता विश्वा चकरम्, मा च मे दैव्य अप्रतीतम् सह नकि वरये । यत् मा सोमासः यत् उक्था मा ममदन् उभे अपारे रजसी भयेते ।

७ विश्वा भुवनानि तस्य ते (ओज) विदुः, हे वेध ता (तव काव्यानि) वरुणाय प्रब्रवीषि । त्वम् वृत्राणि जघन्वान् शृण्विषे, हे इंद्र त्वम् वृत्रान् सप्त सिन्धून् अरिणा ।

दुर्गहका पुत्र (पुरुकुत्स) जब प्रतिबन्धमें पडा उस समय हमारे सात पूर्वज ऋषि रहे उन्होने यज्ञ करके उस [यज्ञके प्रभाव] से पुरुकुत्सके पत्निको, इन्द्रसमान पराक्रमी व अन्धकार रूप शत्रुका नाश करनेवाला तथा आधा देवही बना [हुवा] ऐसा त्रसदस्यु [पुत्र करके] दिया । ८

हे इन्द्रवरुणों, पुरुकुत्सके पत्निने हवि अर्पण करके और साष्टांङ्ग [दण्डवत] प्रणाम करके तुमारी सेवा किई । तब तुमने उसे शत्रुविनाशक तथा देवकोटि (पद) को पहुंचा हुआ त्रसदस्यु राजा [पुत्रकरके] दिया । ९

हमारे मनोरथ पूर्ण होकर हम [दिव्य] ऐश्वर्यसे (सम्पन्न), देवमण्डल हविर्भागप्राप्तिसे [सन्तुष्ट], और धेनु (समूह) हरित तृणसे (पुष्ट तथा आनान्दित) होवें । (इसलिये) हे इन्द्रवरुणों, जो कभी [अभीष्ट मनोरथ रूप] दुग्ध देनेमे कपट करतीही नही ऐसी वह [तुमारी काम] धेनु तुम हमें अर्पण करो । १०

सूक्त ४३.

॥ ऋषि–सौहोत्र वामदेव । देवता–अश्विदेव ॥

(हमारी प्रार्थना) कौन सुनेगा ? पूजनीय दिव्य विभूतिओंमेंसे कौन हमारी वन्दनासे सुप्रसन्न होगा ? दिव्य, सर्वप्रिय तथा हविर्युक्त ऐसी यह मनोहर स्तुति अमरविभूतिओंमेंसे किसके हृदय सम्पुटमें हम निविष्ट करें ? हमारे ऊपर कौन दया करेगा ? १

[illegible] अस्माकम् पितर ते सप्त ऋषय. आसन्, ते अस्याः इद्र न वृत्र तुरम [illegible]।

[illegible] हव्येभि. नमोभि वाम् अदाशत अथा अस्या राजानं वृत्रह[illegible] ।

[illegible] हवेन, गाव यवसेन हे इंद्रावरणा युवं न विश्वाहा ता [illegible] ।

[illegible] वदार जुषते । इमा देवी सुह या प्रेष्टां सुस्तुतिं [illegible] ।

हमारी तर्फ झट दौडे आनेवाला ऐसा देवोंमें कौन है ? और हमारा अत्यन्त हित करनेवालाभी कौन है ? रविकन्यकाने जिसे पसन्द किया, जिनके घोडे अतिशय चपल होकर जो अतिशय त्वरासे चलता है ऐसा (जिसके बारेमे) कहते है वह रथभी कौनसा ? २

आज इतने दिन गये परन्तु सब समय तुम इन्द्रके समान (हमारे) सङ्कटसमयमें [हमारे] हाथोंमें [गट्टोंमे] जोर लानेके लिये दौडे आतेही हो। तुम दिव्य लोकमेंसे अवतीर्ण होते हो। तुमारे पंखभी दिव्य है। अतः, (हे भगवन्) अलौकिक शक्तिओंमेंसे कौनसे शक्तिके द्वारा तुम अत्यन्त बलाढ्य हुए है (यह हमे बतलाओंगे क्या ?) ३

तुमारी तर्फसे कौनसा दान मिलेगा ? हे अश्वीदेवों, हमारे प्रार्थना करनेसे तुम हमारी तर्फ क्या सम्पत्ति ले आओगे। तुमारे क्रोधाग्निके पास कौन जा सकता है ? इस लिये, हे मधुरप्रिय, हे अद्भुत चरितदेवों, पातकोंसे तुम हमारा छुटकारा करोही। ४

तुमारा रथ समुद्रमेसे तुमारे सन्मुख जब आता है तब उससमय वह बडे चक्कर खाकर द्युलोकको जा भिडता है। और, तुम महानुभाव विभूतिओंके प्रति (भक्तोंके) पक्क हविरन्न जब पहुंचते हैं तब, हे मधुरताका सिञ्चन चारोओर कर देते है। ५

आकाशसिन्धुने अपनी तरंगलहरिओंसे तुमारे अश्वोंको नहवाया है, और प्रखर तेजसे चमकनेवाले वे आरक्तवर्ण पक्षी मण्डलयुक्त प्रदक्षिणा कर रहे है, इसलिये जब तुम रविकन्याके पति होनेको निकले तब तुमारी सवेग सवारी सबको स्पष्टतः दृष्टिगोचर हो गयी। ६

---

२ को मृळाति, कतम. आगमिष्ठः, देवाना कतम. शभविष्ठा यं सूर्यस्य दुहिता अवृणीत (एतादृशं) कं रथं द्रवदश्वं आशुं आहु।

३ द्रवतः यून् मक्षु हि स्म इंद्र न परितक्म्यायां (न.) शक्ति गच्छथ, (युवां) दिवः आजाता, (था) दिव्या सुपर्णा, शचीनां (मध्ये) कया शच्या शचिष्ठा भवथ।

४ वां उपमाति का भूत्, हे अश्विना हूयमाना (युवां) कया आगमथ। वां महः चित् त्यजसः अभीके कः चित्, हे दस्रा माध्वी ऊर्ती न उरुष्यत।

५ वां रथ यत समुद्रान् वां अभिवर्तते (तदा) द्यां उरु परि नक्षति। हे माध्वी, यत् सीं पक्वा. (नैवेद्या.) पृक्ष वां भुरजन्त, (तदा भक्ता) वां मध्वा मधु प्रुषायन्।

६ सिंधु ह रसया वां अश्वान् असिञ्चत्, घृणा अरुषास: वय परि ग्मन्। (अत) येन सूर्यायाः पती भवथ (तदा) तत् वां अजिरं यानं सु चेति।

सत्वरूप रत्नसम्पत्तिके प्रभुओ, यहां–यहांही हमने तुमको जिसके जरियेसे सह एक मत होकर एकत्रित बुलवाया है वही (यह) हमारी मननीय स्तुति है ! इसलिये तुम इस अपने भक्तजनको (दुःख) मुक्त करो । सत्यस्वरूप देवो, देखो हमारा सब ध्यान तुमारी ओर लगा रहा है । ७

सूक्त ४४.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–ऋभु ॥

हे अश्विदेव, सवेग दौडनेवाले तुमारे रथकीभी हम अब स्तुति करते है । वहभी प्रकाशमय धेनु प्राप्त कर देता है । उसमें सुशोभित आसन होनेके कारण उसपर (देवोंकी) स्तुति गूंजती है । वह प्रशस्त (लम्बा चौडा) और अभीष्टप्रद है । सूर्यकन्याने उसी रथपर आरोहण किया था । १

हे अश्विदेवो, हे आकाशपुत्रो, अपने देवत्वसे, अपने दैवी सामर्थ्यसे तुमने वह दिव्य वैभव प्रकाशित किया है और तुमारे उन्नत अश्व तुह्मे रथमें बिठलाकर ले जाते है उस समय भी सकल शक्तिए तुमारेही शरीरका आश्रय करतीं रहतीं है । २

कौनसा भक्त, आज तुह्मे हवि अर्पण करके अपने संरक्षणके लिये अथवा तुमारे सोमरसके प्राशनार्थ लेनेके लिये, अर्कस्तोत्रोंसे तुमारी स्तुति करता रहता है ? अथवा नमनसे वन्दना कर, सद्धर्माचरणका जो यह पुरातन सम्प्रदाय (प्राचीन कालसे चलता आया हुआ सनातन धर्म) उसकी तर्फ, हे अश्विदेवो, (कौनसा भक्त) तुमारे मनको लुभाता है ? ३

हे सकलस्थलवर्ती देवो, हे सत्यस्वरूपो, सुवर्णके (अविनाशी) रथमें बैठकर हमारे इस यज्ञमे उपस्थित होओ। मधुर सोमरसका स्वीकार करो और उपासना तत्पर भक्तको रत्नसम्पत्ति दो। ४

देवलोकमेंस किंवा पृथिवीपरसे तुज (अपने) सुयन्त्र चलनेवाले सुवर्णमय [अविनाशी) रथमे (बैठकर) हमारे सन्निध आओ। दूसरे भक्तजन तुझे ज्यादे समय न रक्खे ऐसा प्रबन्ध करो क्यों कि, तुमारा हमारा जो प्राचीन आप्तसम्बन्ध है उसमे तुम बद्ध हो गये हो। ५

हे अद्भुत चरित्र देवो, वीरसन्तान युक्त महदैश्वर्यलाभ हम दोनोंको होवे। हे अश्वीदेवों, हम पराक्रमी भक्तोंने तुमारा यशोगायन किया है। हम आजमीढ़के वंशजोंने एकत्रित् हो, तेरा स्तवन किया है। ६

सत्वसम्पत्तिके प्रभुवो, यहां—यहाही—जिसके द्वारा हमने तुमको एकमतस निमन्त्रित किया वही यह हमारी मननीय स्तुति है इसलिये तुम अपने इस उपासक जनको [दुःखसे] मुक्त करो। सत्यस्वरूप अश्वीयो, देखो कि हमारी सब आकाङ्क्षाएं तुमारेमेंही सङ्कलित हुयीं हैं। ७

---

४ हे नासत्या, पुरुभू, हिरण्ययेन रथेन इमम् यज्ञम् उपयातम्। सोम्यस्य उ. मधुन पिबाथः, विधते जनाय रत्नम् दधथः।

५ दिवः पृथिव्याः वा नः अच्छ हिरण्ययेन सुवृता रथेन आयातम्। अन्ये देवयन्तः वाम् मा नियमन्, यत् नः पूर्व्या नाभिः वाम् सम् ददे।

६ हे दस्रा, [illegible] बृहन्तम् रयिम् नः अस्मे उभयेषु मिमाथाम् नु। हे अश्विना, यत् नः वाम् स्तोमम् अवन्, (वयम्) अजमीढ़ासः [illegible] अगमन्।

७ [illegible] इहेह यत् वां [illegible], [illegible] सुमतिः। तत् युवम् [illegible], हे [illegible] (नः) कामम् [illegible]।

सूक्त ४५.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्र ॥

देखो, वह प्रभात क्षितिजपर आ रहा है [अर्थात्] वह [अश्वीदेवोंका परिभ्रमण करनेवाला रथ इस आकाशके शिरोभागमें जोता जा रहा है। उस रथमें वह प्रभावमूर्ति स्त्रियां एकत्र पासमें बैठकर साथमें चौथे मधुर रसके कुम्भसे शोभा आ रही है। १

मधुर रस देनेवाला तुमारा प्रभाव, तुमारा रथ, और अश्व ये सब उष:कालमें दिशाओंके उज्ज्वल होतेही दीखने लगते हैं और सर्वत्र भरे हुये अन्धकार आवरणको दूर कर, मूर्तिमान अन्तरालमें शुभ्र तेजसे परिपूर्ण भरे रहते है। २

तुम उसके मधुरस्स परिचित मुखोंसे रस मधुर पेयका आस्वाद लो। मधुर सोमके लिये तुम अपना प्रिय रथ जोतकर तैयार करो। (भक्तोंका) वर्तन क्रम और तुमारा गमनमार्ग तुम उनके माधुर्यसे भर देते हो और हे अश्वीदेवो, कृपा युक्त मधुसे ओतप्रोत भरा हुवा कोष भक्तोंके लिये ले आते हो। ३

तुमारे हंस मधुस्रावी, अपाय रहित, व सुवर्णपक्ष है। वे (हंस) बहुत मजबूत और बडे प्रभातमेंही जागृत होनेवाले है। वे आनन्दमग्न होकर जलमें मजेसे तैरते हैं और आनन्दरूप सोमरसके बुभुक्षित होते है। इसवास्ते मधुमाक्षिका (पुष्पोंकी तर्फ) जाती है उसप्रकार (भक्तोंने) इस मधुररसके सवन की तर्फ तुम ठीक निकल चले आते हैं। ४

अपने स्वच्छ हाथोंसे उत्साही और प्रज्ञावान् भक्त पाषाणमेंसे मधुसहित सोमरस निचोडकर अर्पण करता है उस समय शहतके आहुतिओंसे सन्तुष्ट भये त्रेताग्निभी यागको सम्पूर्ण करके उषःकालमें देदीप्यमान् अश्विदेवोंकी महती दिखलाते हैं। ५

पृथिवीके ऊपर हररोज पहुंचकर अन्धकारको उडानेवाले (तुमारे) किरण स्वर्गलोकके समान अन्तरिक्ष लोककोभी शुभ्र तेजसे भर डालते है और सूर्यभी अपने सारे घोडे जोतकर निकलता है उससमय तुम अपने स्वभावानुसार उसका (सूर्यका) गमनमार्ग स्पष्टतः ध्यानमे ला देते हो। ६

हे अश्वीदेवों, मैने ध्याननिमग्न होकर तुमारे गुणानुवाद गाये हैं वैसेही तुमारे रथकीभी प्रशंसा कियी है। उस (रथ) के घोडे अस्सल है और वह कभी जीर्ण नही होता। उसमें आरोहण करके तुम हवि अर्पण करनेवाले उत्साही तथा उदार यजमानके समीप सर्व अन्तरालको चक्कर लगाकरभी, तत्काल प्राप्त होते हैं। ७

सूक्त ४६.

॥ ऋषि– वामदेव। देवता–अश्वीदेव ॥

हे वायुदेव, प्रातःकालके इष्टिमें तूही यह मधुर सोमरस प्रथम ग्रहण कर। कारण सबसे प्रथम रस प्राशन करनेका मान तेराही है। १

---

५ सुअध्वगासः मधुमन्तः अग्नय· ते उस्रा अश्विना प्रति वस्तेः जरन्ते। यत् निक्तहस्तः तरणि विचक्षण (ऋत्विक्) अद्रिभि मधुमन्तं सोम सुषाव।

६ अहभि अ.केनिपास (तमः) दविध्वत., (वां रश्मय) शुक्रं [illegible] न रज. आतन्वन्तः ([illegible])। सूर [illegible] चित् अश्वान् युयुजान ईयते, विश्वान् पथ अनुस्वधया चेतथ.।

७ हे अश्विना [illegible] वा प्र अवोचं, य वां रथ अजर सुअश्व अस्ति। येन न [illegible] परि, हवि मतं तरणि भोजं अच्छ याथ (सोपि रथ स्तूयते)।

१ वायो दिविष्टिषु [illegible] धूना अग्र पिब, त्व हि पूर्वपा असि।

अपने सेकडो रक्षणसामग्री सहित " नियुत " घोडियोंको जोतकर और इन्द्र
सहित एकही रथमें बैठकर, हे वायु, तू [आ] और इस सोमरससे तृप्त हो । २

हे इन्द्रवायुओं, तुमारे हजारो अश्व हमारे सुखनिमित्तक सोमरसस्वाद लेनेके
लिये तुमे ले आंय । ३

तुमारे रथमें सुवर्णके तो असान है । ऐसा वो तुमारा रथ हमारे याग सम्पूर्ण
हैं । हे इन्द्रवायुओं, उस गगन चुंम्बी (आकाश तक पहुंचने वाले जिसके शिखर
) रथमें तुम सवार होओ । ४

उस अत्यन्त ओजस्वी रथमें विराजमान होकर हवि अर्पण करनेवाले इस उपा-
सक जनकी तर्फ तुम आओ । ५

हे इन्द्रवायुओं, तुम देवोंके साथ यजमान गृहमें [आकर] सप्रेमान्तःकरणसे
यह सोमरस प्राशन करो । ६

तुमारा आगमन इधर होवे । हे इन्द्रवायुओं, सोमप्राशननिमित्त (आकर) तुम
घोडे [illegible] वेगी यहांही छोडो । ७

---

२ [illegible] हे वायो नियुत्वान् इंद्रसारथिः त्वं सुतस्य तृम्पतं ।

३ [illegible] वां अभि प्रयः सोमपीतये आ वहन्तु ।

४ [illegible] हिरण्यबन्धुर, स्वध्वरं दिविस्पृशं रथ आ स्थापः ।

५ [illegible] रथेन दाश्वांसं उप गच्छत, इह च आ गतं ।

६ [illegible] सजोषसा दाशुषो गृहे पिबत ।

७ [illegible] (अथिय) सोमपीतये इह वां विमोचन ।

सूक्त ४७.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–वायु ॥

हे वायुदेव, प्रात:कालके इष्टिमें इस मधुर पेयका अम्मल तेजस्वी सार तुझे हमने समर्पण किया है । तू स्पृहणीय विभूति है । इसलिये तेरे " नियुत् " अश्वोंको जोतकर सोमरसप्राशनार्थ तू (इधर) आगमन कर । १

हे इन्द्रवायुओं, इस सोमरसका आस्वाद लेनेकी तुमारी इच्छा है । और इसी-लिये जैसे जल गहराईकी तर्फ वहता है वैसे देख, ये (रस) एकदम तुमारी तर्फ (आनेको) निकले हैं ।

हे वायु, तू और इन्द्र महान् उग्रप्रतापी हैं । उत्कट वलपरभी प्रभुत्व चलानेवा देवों, " नियुत " अश्वोंको जोतकर हमारी रक्षार्थ अरु सोमप्राशनार्थ तुम (दोनों एकही रथपर आरूढ होकर हमारी तर्फ आओ ।

हे वीरों, तुमारे पास भक्तकार्यार्थ सर्वप्रिय " नियुत " घोडियां हैं वे (घोडिया हे यज्ञधुरंधर इन्द्रवायुओं, हमारे वास्ते (तुम अपने) रथको जोतो ।

सूक्त ४८.

॥ ऋषि–विश्वामित्र । देवता वायु ॥

श्रीमान् मनुष्य अपने ऐश्वर्यका उपभोग लेता है उसप्रकार इस अनुच्छिष्ट आ तिओंका और अनुपभुक्त स्तुतिओंका तू स्वीकार कर । हे वायुदेव, तू अपने आल्ह दायक रथपर आरूढ होइ यहां सोमप्राशनार्थ आ ।

गालीगलोच करनेवाले दुष्कर्मी लोगोंका तू पूरा पूरा नायनाट करके अपने रथ नियुत अश्वोंको जोतकर इन्द्रसहित, हे वायुदेव, उस रथपर आरूढ होई सोमप्राशन यहां आगमन कर ।

---

१ वायो मध्वः शुक्रः रस दिविष्टिषु अग्रे ते अयामि देव, स्पार्हः त्वं सोमपीतये नियुत्वता र आ याहि ।

२ इंद्रश्च, हे वायो, एषां सोमानां पीतिं अर्हथ निम्नं हि आप न इंदव सध्यक् युवां यन्ति ।

३ वायो त्व इंद्रश्च शुष्मिणा नियुत्वन्ता, हे शवसस्पती ऊतये न सोमपीतये न रथेन आयातं ।

४ यद्वाहिष्ठा नरा इंद्रवायू, या वां पुरुस्पृह नियुतः दाशुषे सन्ति, ता अस्मे नि यच्छतं ।

१ इर्यं रायः न, अर्वाना होत्रा विपश्चित् हे वायो चंद्रेण रथेन सुतस्य पीतये आ याहि ।

२ अशस्तीः निर्युवाणः नियुत्वान् इंद्रसारथिः सन् हे वायो चंद्रेण रथेन सुतस्य पीतये आ या

श्यामवर्ण किन्तु उत्कृष्ट सम्पत्तिका केवल एक भण्डारही और (विश्वंभरकी) सुन्दर सुन्दर आकृतिएं जहांपर दृष्टिगोचर होती हैं ऐसी द्यावापृथिवी तेरेसामने हाथ जोड खडी है। तो हे वायुदेव, तू अपने आह्लाददायक रथपर आरोहण करके सोमप्राशनार्थ यहांही आगमन कर। ३

हे वायुदेव, तेरे वें सेकडो, किंवहुना हजारो, पीतवर्ण वृन्द (मोठे मोठे) घोडे या घोटियां अपने रथको जोत और इन सबके एकत्रित जोरके द्वारा तेरे रथको इधरःही आने दे। ४

सूक्त ४९.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–इन्द्रबृहस्पति ॥

हे इन्द्रबृहस्पतिओं, तुमारा प्रिय हविर्भाग तुमारे मुखमें डाल दिया है और तुमारे प्रीत्यर्थ सोमस्तोत्र (सोमरसकी महती) भी गायन किई है। १

हे इन्द्रबृहस्पतिओं, तुमारे लिये यह सोमरस तैयार कर रक्खा है। इस मनोभिराम रस का स्वाद तुमारे हर्षोल्लसित होनेके लिये तुम लेवें, इसलिये हमने इसको इस (रूपवाले तुमारेवास्ते) परोस रक्खा है। २

हे इन्द्र बृहस्पतिओं, तुम और इन्द्र दोनों मिलकर, हे तुम सोमप्रिय देवों, हमारे मन्दिरपर सोमप्राशनार्थ आओ। ३

[illegible] दर्शता, विश्वपेशसा रोदसी त्वां अनुयेमाते (तद्) वायो चन्द्रेण रथेन सुतस्य पीतये [illegible]।

[illegible] मनोहरः [illegible] त्वा रथे वहन्तु, तद् वायो चंद्रेण रथेन सुतस्य पीतये आ याहि।
[illegible] हरीणां [illegible]। उत वा ये ते सहस्रिण तैर्युक्त रथः पाजसा आ यातु।
[illegible], [illegible] प्रिय [illegible] वा [illegible] निहित स्तवं मदश्च शस्यते।
[illegible] परि [illegible], चारु सोमरसः पीतये मदाय च सिच्यते।
[illegible] सोमपौ [illegible] गृहं आगच्छतम्।

हे इन्द्रबृहस्पतिओं, सेकडो प्रकारके ऐश्वर्य, व हजारो जातिके (बुद्धिरूप) अश्व धन हमे अर्पण करो। ४

हे इन्द्रबृहस्पतिओं, सोमरस (तुमारे) पीनेके लिये तैयार होतेही हम तुझे (उसके प्राशनार्थ) नम्रतः पुकार रहे है। ५

हे इन्द्रबृहस्पतिओं, हवि अर्पण करनेवाले भक्तोंके गृहपर (भक्तिरूप) रस तुम प्राशन करके उसीमे रममाण रहो। .

सूक्त ५०.

॥ ऋषि–वामदेव । देवता–बृहस्पति ॥

जिस त्रैलोक्यव्यापक बृहस्पतिने सर्वदमनक प्रभावशक्तिद्वारा अपने गम्भीर शब्दसे पृथ्वीके भिन्न भिन्न हिस्सोंको संभाल रक्खा है उसका प्राचीन ऋषिओने एकाग्र-ध्यान करके उस मधुरभाषी देवको (बहस्पतिको) उन ज्ञानी जनोने (ऋषियोंने) अपने सन्मुख (अन्तःकरणमे) स्थापन किया। १

हे सकलस्तुतिनाथ, जो चलते चलते सहजही (शत्रुओंको) विस्खलित कर देते हैं और तुझ पूर्णप्रज्ञान्तःकरणवालेको आनन्दित कर देते है ऐसे तेरे (सेवकगण) हमारे चारों ओर फैले हुए हैं ही। (हमारे मनोरथोंका) निधि जो अभीष्टवर्षक, विस्तृत और अपाय रहित है उसके भी चारों ओर उन तेरे सेवकोंकी वसति है ही, तौभी हे बृह-ति, तू कृपया उस निधिके केन्द्र (मूलस्थान–उत्पत्तिस्थान) का संरक्षण कर। २

---

४ इंद्रा वृहस्ती अस्मे शतग्विनं अश्वावन्त सहस्रिण रयिं धत्त।

५ इंद्रा वृहस्पती सुते वयं अस्य सोमस्य पीतये वा गीर्भिः हवामहे।

६ इंद्रा वृहस्पती दाशुषः गृहे सोमं पिवतं, तदोकसा युवा मादयेथां।

१ यः वृहस्पति त्रिषधस्थ सहसा रवेण ज्मः अन्तान् वितस्तम्भ, त मंद्रजिव्हम् देवं दीध्यानः प्रत्नासः ऋषय विप्राश्च पुरः दधिरे।

२ ये धुनेतय सुप्रकेतं (त्वा) मदनं, हे वृहस्पते, (ते सेवका) न अभि, पृषंतं सृप्र अदब्धं ऊर्वंच ततस्रे, हे वृहस्पते अस्य (ऊर्वस्य) योनिमपि रक्षतात्।

हे बृहस्पति, अत्युच्च तथा अतिदूर स्थापनपरसभी तेरे सद्धर्मवर्ती सेवक यहां आकर (यज्ञमें) स्थानापन्न हुए हैं। और तेरे (प्रसादप्राप्त्यर्थ) खोदे हुए जलाशय और तेरे प्रीत्यर्थ पाषाणोंसे पीसकर तैयार किए हुए ये मधुर रस (पात्रमेंसे) उछल ३
कर इधर उधर बह रहे हैं।

यह बृहस्पति प्रथमही प्रथम (आकाशस्थ) महत्तेजके ऊपर अत्युच्च प्रदेशमें आविर्भूत हुआ। (सप्त वृत्तही) उसके सप्त मुख हैं, वह स्वयंही बलाढ्य है, और सप्तप्रकारके किरणोंसे मण्डित है। उसने केवल अपने किंचित् फूत्कारमात्रसे (गाढ) ४
अन्धकारका विध्वंस कर डाला।

चित्तवृत्ति तल्लीन करनेवाली स्तुति गानेवाले, भक्तिविनम्र सेवकगणोंके साथ और सिंहनाद करता हुआ [यहां आकर] बृहस्पतिने बलाख्य राक्षस और जलार्द्र मेघको [इन दोनोंको] भी एकसमयावच्छेदने विदीर्ण किया। हविर्दुग्धधारा बहानेवाली तथा [बन्धनसे छुटकारा पानेके लिये] रम्भानेवाली (बुद्धि) प्रकाशरूप धेनुओंको उसने गम्भीर गर्जना करके बाहर लाकर छोड दिया (मुक्त कर दिया)। ५

जगत्पिता तथा सकल चराचरविश्वका अधिपति जो देव बृहस्पति, उसकी उपासना हम उसके सन्मुख साष्टांग [दण्डवत्] प्रणाम करके और यज्ञद्वारा हविर्भाग समर्पण करके करें। हे स्तुति (योग्य) प्रभो (बृहस्पते), हम उत्तम प्रजावान् तथा वीर्यशाली होकर (दैवी) सम्पत्तिके नाथ बनें ऐसा हो। ६

भव्याकृति बृहस्पति देवको [निज भक्तिके बाढसे] जो परिपूर्ण भर देता है, सकल वस्तुओंका प्रथम आस्वाद लेनेवाले उस [भगवान्] को जो (स्तुतिकुसुमोंसे) आलंकृत करके उसके चरणमें लीन हो जाता है वही भक्त सत्ताधारी राजा होता है और उसके तेजसे व पराक्रमसे (उसके) सकल प्रतिस्पर्धी शत्रु पदाक्रान्त हो जाते हैं। ७

उस राजाके राज्यमे ब्रह्मवेत्ता सत्पुरुषको (ब्राह्मणको) मान मिलता है। वही अपने स्वकीय [साम्राराज्य] भवनमे सुखसमाधान (तथा शान्ति) युक्त क्रीडा करता है। उसके लिये अन्नदात्री धरित्री निरन्तर (धन धान्योंसे) समृद्ध होती है और उसीके सन्मुख सफल प्रजाजन विनीत होकर स्वयमेव (सेवातत्पर रहते है।) ८

वह अप्रतिहत सामर्थ्यवान् होकर शत्रुओंकी धनसम्पत्ति जीत सकता है। उसके स्वजनभी उसीके मतानुकुल चलते है। संरक्षणापेक्षित विद्वान् ब्राह्मणको वह राजा विश्रामभूत होता है। उसके ऊपर (सकल) देव कृपाही रखते हैं। [उसका रक्षण देव स्वयं करते हैं]। ९

हे इन्द्र, तू, और हे बृहस्पति, तूभी, ऐसे तुम दोनोंभी इस सोमरसका आस्वाद लो। हे वीर्यरूपधनयुक्त देवो, इस यज्ञमें तुम हर्षभरित बनो। तुमारी आज्ञामे तत्पर ये तेजस्वी सोमबिन्दु तमारे मुखमे प्रवेश करै। और तुमभी हमें वीर्यसंपन्न पुत्र युक्त ऐश्वर्य सम्पादन कर दो। १०

हे बृहस्पति, हे इन्द्र हमारा उत्कर्ष [याने उन्नति] करो। तुमारे कृपाकी छाया हमारे ऊपर सदैव रहे। तुम बुद्धिके संरक्षक बनो [हमारेमें] काव्यप्रतिभा (शक्ति) जागृत करो। और शीलवान् उपासकोके धर्महीन शत्रुओंका उच्चाटन करो। ११

॥ सातवा अध्याय समाप्त.

---

८ यस्मिन् राजनि ब्रह्मा पूर्व एति स इत् सुधित. सन् स्वे ओकसि क्षेति, तस्मै विश्वदानी इळा पिन्वते, तस्मै विश. स्वयमेव नमन्त।

९ स अप्रतित प्रतिजन्यानि धनानि, उत या सजन्यातानि सजयति यः राजा अवस्यैव ब्रह्मणे वरिव कृणोति त देवा अवन्ति।

१० हे बृहस्पते इंद्र त्वंच, हे वृषण्वसू युवा अस्मिन् यज्ञे मन्दसाना सोमं पिबतं इमे सु आभुवः इन्दव वा विशन्तु सर्ववीरम् रयिम् अस्मे नियच्छत।

११ हे इंद्र हे बृहस्पते न वर्धत, सा वाम सुमति अस्मे सचा भूतु, धियः अविष्ट पुरंधीः जिगृतं अर्य वनुषाम अरातीः जहतम।

हे अग्निदेव, वनस्पति आपका अन्न है; घी आपका पेय है। आप यज्ञके प्राचीन, उत्कृष्ट होता है। आप तपके सामर्थ्यसे प्रकट होनेवाले अद्भुत विभूति हैं। ६ (२८)

सूक्त ८.

॥ ऋषि–गृत्समद । देवता–अग्नि ॥

जिस तरह युद्धको जानेवाला योद्धा अपने रथका और बड़े बड़े घोडोंका वर्णन करता है उसी तरह हमको (हे भक्त), अग्निके अद्भुत दानका भी वर्णन करना चाहिये। १

अग्निदेव दान देनेवाले भक्तोंको अच्छी तरह मार्ग दिखलाते है। धर्मके अनुसार न चलनेवाले लोगोको आप कष्ट देते है। किन्तु आपको कोई भी कष्ट नहीं दे सकता। आपका स्वरूप बहुत मनोहर है। इस लिये अग्निदेवको हम हवि अर्पण करते है। २

हे अग्निदेव, जब आपकी स्तुति की जाती है तब मानों, हर एक घरमे प्रातःकाल और सायंकालमे अग्निरूपी ईश्वरके वैभवका स्तवन किया जाता है। ३

जिस तरह सूर्य अपने रश्मियोसे देदीप्यमान् होता है उसी तरह आप भी अपनी प्रभासे तेजःपुज दिखाई देते हैं। आपकी नाश न होनेवाली ज्वालाओंके कारण सब वस्तुएं स्पष्ट-रूपसे दिखाई देती हैं। ४

सब वस्तुओंको खानेवाले (भक्षण करनेवाले) अग्निका (ब्रह्माण्डपर) साम्राज्य है (वे अधिकार चलाते है)। उस महत्त्वके अनुसार सामगानसे हम आपके यशका वर्णन करते है और उसको बढ़ाते है। क्यो कि सब प्रकारका ऐश्वर्य आपहीमें इकट्ठा हुआ है। ५

अग्नि, इन्द्र, सोम, और अन्य देवताओंकी कृपासे हमे कोई भी कष्ट न दे सके। गत्न) लोगोंके शत्रुओंका और उनकी सेनाका पराभव होवे। ६ (२९) (५

---

६ द्रुअन्न' सर्पिरासुति. प्रत्नः वरेण्य सहस पुत्र (अय) होता अद्भुत (खलु)।

१ वाजयन रथान् इव नु यगतनस्य मीळ्हुष अग्ने योगान् उ स्तुहि।

२ य दाशुषे सुनीथ (स्वय) अजुर्य अरिम् जरयन् चारुप्रतीक (च स) आहुत ।

३ य उ दमेषु आ दोषोषसि श्रिया प्रशस्यते यस्य च व्रत न मीयते (स आहुत)।

४ यः स्व. न भानुना (रोचिष्मान्) अर्चिषाच अजरं अभि अभान चित्र विभानि।

५ (इम) अत्रिम् अग्निम् (अस्य) स्वराज्यम अनु. उक्थानि ववृधुः, स विश्वा. श्रिय अधि दधे।

६ अग्ने इन्द्रस्य सोमस्य, देवाना ऊतिभिश्च वयम अरिष्य त , पृतन्यत अभिष्याम।

॥ इति द्वितीयाष्टके पंचमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अध्याय ६.

सूक्त १

॥ ऋषि--गृत्समद । देवता--अग्नि ॥

हे अग्नि, आप बड़े ज्ञानवान्, उग्र, देदीप्यमान्, और बड़े कुशल यज्ञ—होता है। होतामे आपही अधिष्ठित हुये है। भक्तोंकी रक्षा करनेका काम आप सदा करते रहते हैं। आप बड़े मनोहर है। सैकडो प्रकारसे आप अपने भक्तोका लाभ कराते है। आपकी भाषा वड़ी पवित्र है। १

स्वर्गमे ले जानेवाले आप हमारे नेता है। आप स्वर्ग—लोकमे हमारी रक्षा करते हैं। हमारी इच्छा पूरी करनेवाले अग्निदेव, जिन वस्तुओकी हम इच्छा करते है उनकी ओर हमे आपही ले जाते है। हे अग्निदेव, हमारी और हमारे पुत्र और पौत्रोकी उन्नति करनेके लिये आप प्रकाशित होते हैं। आप हमे कभी भी नही भूलते है। आप हमारी रक्षा करनेवाले हैं। २

हे अग्नि, जिस उचे लोकमे आप प्रकट होते है वहांभी हम आपकी सेवा करेंगे। नीचेके भूलोकमेभी हम स्तुतियोके द्वारा आपका भजन करेंगे। जिन जिन स्थानोपर आपका जन्म होता हैं वहां मै आपकी पूजा करता हूं। इसी लिये आप प्रज्वलित होते है। जब आप प्रज्वलित होते हैं तब ऋत्विज आपको हवि अर्पण करते है। ३

हे अग्निदेव, आप भक्तलोगोंकी प्रार्थना सुनते है। आप यज्ञ—कर्म करनेमे बड़े कुशल हैं। इसलिये हवियोंसे देवोंके लिये आप यजन कीजिये। आपको अर्पण करनेके योग्य हमारे पास जो सम्पत्ति है वह यही है। इसलिये आप उस हविरूपी सम्पत्तिका आनन्दसे स्वीकार कीजिये और उसकी प्रशंसा कीजिये। सच पूछा जाय तो आपको किसी बातकी कमी नही है। आप भूलोक और स्वर्गलोकके वैभवके स्वामी है। हमारे अन्तःकरणमें उत्तम कविता उत्पन्न करनेकी प्रेरणा आपही कराते है। ४

---

१ विदान त्वेप दीदिवान् सुदक्षश्च (अयम्) होता होतृ सदने असदत्। (स अयम्) अग्नि अदब्धव्रतप्रमति वासिष्ठ सहस्रभर शुचि जिव्हश्च।

२ त्वम् न दूत त्वमु (न) परस्पा, वृषभ त्वम् वस्य आ प्रणेता असि। हे अग्ने न (न) तोकस्य च तनयानाम् तने (त्वम्) दीधत् अप्रयुच्छन् गोपा बोधि।

३ अग्ने, ते परमे जन्मन् (त्वा) विधेम, अवरे सधस्थे स्तोमैं विधेम। (यत) यस्मात् योने त्वम् उदारिथ त (स्थान अधिकृत्य) यजे, (अत) समिद्धे त्वे (ऋत्विज) हवींषि प्र जुहुरे।

४ अग्ने श्रुष्टि यजीयान् च त्वम हविषा (देवान्) यजस्व, इदं (एव) देष्णम् राध (तद्) अभिगृणीहि। (किन् अन्यासमन त्वया) त्वम हि रयीणाम रयीपतिरसि, त्वम् शुक्रस्य वचस च मनोता।